

JANI VINCENTII
GRAVINÆ
JURISCONSULTI
OPERA.

JANI VINCENTII
GRAVINÆ

JURISCONSULTI

Manij OPERA, *All.*
S E U

ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBRI TRES,

QUIBUS ACCEDUNT

DE ROMANO IMPERIO LIBER SINGULARIS.
ORATIONES, ET OPUSCULA LATINA.

INSTITUTIONUM J. RECEPT. LIB. IV.
DISSERTATIO DE CENSURA ROMANORUM, ET
INSTITUTIONUM CANONIC. LIB. III.

Recensuit, & Adnotationibus auxit

GOTFRIDUS MASCOVIUS

Reg. Magn. Britan. Consil. Aul. & in Academia
Goettingensi Juris Professor.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS, MDCCL.

APUD FRANCISCUM PITTERI.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Handwritten scribble or signature in the upper right corner.

Bayrische
Staatsbibliothek
München

JANI VINCENTII GRAVINÆ

DEDICATIO

A D

CLEMENTEM XI.

BEATISSIME PATER.

UÆ tria bona sunt a divina providentia summis Principibus ad optimum populorum regimen attributa; quæque sæpe in singulos dispersita quidem adspiciuntur, in eundem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno, CLEMENS MAXIME, intuemur; ingentem rerum optime gerendarum potestatem, cognitionem, & voluntatem: quæ sicuti dissociatæ parum promovent, quia neque potestas absque cognitione invenire, neque cognitio absque voluntate capeffere meliora valet; ita conjunctæ nunc in SANCTITATE TUA, orbem terrarum universum ad æternorum operum spem, haud immerito, crexerunt. Vetus enim illa, & præclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, præclarisque factis ubique diffusa, jam tanto crevit amplius, quanto mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus humanis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo, vel ipsis veteribus Ecclesiæ sæculis inaudito, cum & præteritas tuas laudes obrueris, & paris gloriæ spem ceteris mortalibus abstuleris; nostram interea excelsorum actuum cupiditatem adeo dilatasti, ut ei explendæ, superatis jam ceteris, tutemet sis in posterum superandus; neque alium præter te competitorem, atque æmulum laudum tuarum sis habiturus. Mortales enim ita natura comparati sumus, ut cum nobis ipsis facile condonemus; ab aliis tamen semper majora contendamus. Cum igitur tu notas antea, usitatasque virtutes cursu superioris temporis exegeris; & in creatione tua speciem pietatis adhuc ignotam e cœlestibus animi tui penetralibus emiseras; quid mirum, si nova semper & insueta, tuique propria, in posterum expectemus? Quod vix, ac ne vix quidem affecuturos a quoquam homine consideremus, nisi mirabile facinus abs te profectum, divinam vim actionibus tuis perpetuo excitandis, atque regendis in tuo pectore conditam indicaret. Talis enim tua fuit Pontificatus recusatio, ut nihil humani penitus in egregia illa moderatione animi deprehendatur. Neque enim cum sensu modestiæ, metus hostium Christiani nominis admiscebatur: non tyrannorum atrocitas, non Ecclesiæ vexatio, non pericula, non cædes, nulla strages, nulla feditio, commotio nulla honorum fugam incitabat. Et tamen ad culmen dignitatum omnium invitatus atque reluctans, mœrore, ac tristitia squalidus, lacrymans & gemebundus, e cubiculo, ubi te condideras, velut ad crucem aliquam evocabaris: utpote de illorum numero, qui ἑλεοντα ἐπὶ τῷ ἀρχαν ἔχ' ἐπ' ἀγαθῶντι

Jani Gravine. Tom. I.

2 3

ιστις;

τοντες, ἃς ὡς ἐπιταθίσοντες ἐν αὐτοῖς ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀπαγκαιον, καὶ ὅς ἔχοντες ταύτῃ βελτίωσιν ἐπιταθίσου τῆν ἀρχὴν ὑπὲρ ὁμοίους. Dum enim amplissimi Patres ad te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad te a collegis omnibus Pontificatum maximum reciperes; tu illum ad seniores constantissime remittebas, unanimesque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin esses unice creandus, ambigeret, præter unum te, a cujus modestia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffusis viribus copiam suffragiorum undique te ambientium averteres, ac solus petitioni omnium repugnares; certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & iudicium inter te, ac Sacrum Senatum institutum, cœlestique sententia diremptum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quæ voluntatem pervicere tuam, ac te attrituere dilabentem; ut divinam in Pontificia creatione præsentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas persuasit, nunc in mirabili creatione tua, oculis prope, deprehenderimus. Qua enim humana ope negotia illa, quæ, suapte natura, levi qualicunque aura vertuntur tamdiu constitissent, nisi vis divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexisset; eorumque suffragia, ne aliorum deflecterent, totum illud gloriosissimum tibi, longum vero atque anxium ceteris mortalibus, triduum, admirabiliter sustinisset? Quæ tum populi totius trepidatio fuit! Quæ sollicitudo bonorum! Quales angustia doctorum ac piorum hominum! Quanta fluctuatio Ecclesiæ universæ: quæ dum retraheres manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic scopulos; hac serenitatem, illac tempestatem prospiciens; a te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, præter quam a divino consilio processit, ut neglecta opportune de Seniorum etiam sententia lege annaria, dignitate suprema ætatem antevenires. Cum enim superiorum Pontificum piis legibus, & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitate statim ab abscessu refluerent, florentem ætatem tuam Deus ad summam potestatem adduxit; ut imperii diuturnitate, optimæ leges verterentur in mores, ac mala omnia tuarum continuatione virtutum, veluti longi temporis præscriptione, in posterum tollerentur. Tu vero, non ut imperares, imperium accepisti; sed ut Ecclesiæ temporibus & legi divinæ servires. Etenim ut egregie Plato: *πῶς ὄντι ἀληθινὸς ἀρχὼν ἢ πέφυκε τὸ αὐτὸς σύμφηρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὰ πῶς, ἀρχομένῳ.* Omnes nimirum homines Deus Opt. Max. propter communis genitoris culpam, perpetuo labore damnavit; sed sapientes hoc discrimine se crevit a ceteris, quod alios tantum sua; sapientes vero publicæ utilitatis causa laborem suscipere voluit. Hoc autem onus ideo tibi subeundum præ ceteris erat, quod unus inter mortales absque ullis edictis, quæ irrita sunt, nisi vim habeant adjunctam, & absque vi, quæ nunquam abest a communi tristitia; sed ipso adpectu jucundissimo vitæ tuæ, ac propriorum luce meritorum, labes eluere valeas Magistratum & Procerum, unde corruptio manare solet ad ceteros. Ac sola imago animi tui modo locata sublimius, & majoribus exprimenda in dies operibus, præsentis erit, & posteri censura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus munus petere ausit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus literis; adolescentiam in Sacris & civilibus legibus juventutem in jure integerrime, sanctissimeque dicundo; ac sequentem ætatem tribus Pontificibus dicatam in Ecclesia universa moderanda; totamque vitam in antiqua Sanctorum patrum disciplina cognoscenda, & un-
dequa-

DEDICATIO AD CLEMENTEM XI. vii

dequaque imitanda sciat esse traductam! Quis vero inani, & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus graviores, & sublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem instituendum omnium temporum selectiora studia confluxere? Quem ab ineunte ætate latinam eloquentiam addiscentem Tulliani sæculi lux, & candor excoluit; cui ad græcas literas cupide progredienti, cum omnium inventorum, atque artium luarum copiis Academia universa, cumque Demostenea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui jurisprudentiam ab Antonini ætate, Theologiam a Theodosianis temporibus arripuit, omnesque doctrinas, atque artes e purioribus fontibus arcessivit. Eo cultu, atque severitate studiorum tecum ad supremum Ecclesiæ fastigium reduce, non Principem literulas alentem videbimus, & argutiolas; sed Heroicorum temporum eruditionem, & sapientiam suscitantem aspiciemus; Romanique juris Majestatem jamdiu obumbratam, foro reddentem, & ad veteris Ecclesiæ pietatem, atque doctrinam nostratum criticorum religione, atque judicio expensam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia, revocatam, nova sermonis contagio pene profligavit. Quam sane morum atque bonarum artium felicitatem prope adspirare video, post quam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus, ut aut spes honorum eis deponenda sit, aut vetusta morum, & doctrinarum sanctitas repetenda. Hinc tu, Princeps humanissime, voti compos fies, & severitatem, quæ animum tuum a dominatu avertibat, effugies: moribus enim recta disciplina, & literarum cultura compositis, delictorum, & vitiorum semina tandem extingues, ut severitate tibi non sit utendum, quoniam bonis dominaberis; poterisque clementissime, atque ex animi tui sententia imperare. Non enim clementia est parcere fontibus, quorum vita tot est insontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum sepire criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga pœnarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis, quotidianam etiam vitæ occupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium scientiam habes & usum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condoces facies, ut sensim delectati melioribus, deteriora sint relicturi; ac nec opinantes a sensibus jucunde decessuri ad honestatem. Itaque virtutibus illatis, vitia sine satellite, ac sine voce præconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, orisque majestas benignitate condita, suffulsaque suaviter moribus, & sermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne fastum deprimet, & superbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contemptu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celfo, fulgentique de curru sibi videntur præferre fasces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinæ omnes animi tui dotes in universarum gentium utilitatem redundent: ii etiam, qui jampridem patrocínio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem: ut & ipsi pro virili aliquid publice prodesse cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuæ solus beneficentiæ debeo, per quam etiam ab INNOCENTII XII. benignitate

tate publicum juris docendi munus accepi; animum induxi meum, ut privata quoque studia in commune adducerem, absolutis nuper tribus de originibus juris civilis libris, qui jam in lucem prodeunt sub auspicio SANCTITATIS TUÆ: cui non modo ex infinita potestate, sub qua omnia subjiciuntur; sed privato etiam & antiquo nexu labores mei sunt omnes obnoxii. Etsi vero nostra sententiarum, & verborum inopia tanti, tamque Sapientissimi Pontificis luce sit indigna; materię tamen gravitatem certe non adspernabere: tradimus enim primordia juris civilis, quę si non proximum, at communem tamen habent cum sacro jure fontem, nunc in æternam Ecclesię tranquillitatem e tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet seorsum a populis aliis, totum ut si arte mira, & certa ratione deductum a naturali honestate, quę divina est illa in omnium cordibus insculpta, inque animis inscripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium servatur ab omnibus illis nationibus, quę cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem illius e remotiori memoria repetamus, Mosē ipsum haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus. Multa enim Ægyptii ab Hebręis, cum quibus versabantur, in suos vertere mores: cujus rei argumentum est suum abominatio, jejunia, & *πικροτά*, Herodoto teste, Ægyptiis etiam sacerdotibus usurpata: quę suō populo Mosēs afferta, & ab alienis repetita retulit in scriptas ab se, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem; unde Romani primęva jura petierunt, vel Phœnices Hebręis affines, ut multas Gręcię urbes condidere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus composuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenrant, indeque in Gręciam attulere mores patrios, quibus multa hæserant ex Hebręicis institutis. Quamobrem Cecrops, propter Gręcos mores Ægyptiis inritos, *Διός* appellabatur. Hinc non mirum, si tot Hebręici juris vestigia in Romano inveniantur, ut utriusque populi leges, incerto auctore, inter se collatas habeamus. Quamobrem, emerſis Lotharii temporibus, post diurnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrę cum illis coaluerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis, quę sunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progressio, & germinatio juris civilis: quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNOCENTIUS TERTIUS, GREGORIUS IX. INNOCENTIUS IV. BONIFACIUS VIII. aliique plurimi sua in juventute hauserant e Bononiensi plerique schola, quę tum celebrabatur, illudque de Summo Ecclesię Solio mortalibus præbuerunt; aut respondentens Episcopis, & Præsulibus Oracula Romana petentibus; aut controversias, causasque definiens; aut constitutiones Ecclesiasticas pro re nata condentes. Quo magis confido TE hoc literarum genus complexurum benignius: & qui animum habes non modo tuę ditionis opulentię, sed ipsius etiam humanis necessitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus literarum inopiam e re familiari tua sublevabas; eo majori munificentię cultum vetusti juris excitaturum, quod hæc studia longe auctius Reip. remittunt, quod acceperunt, & pro caducis, & mortalibus bonis æterna, & saluberrima retribuunt, conjunctam scilicet cum Romana eruditione justitię, animumque Romanum. Quę dum scriptis committimus, nunquam interea sensus declinamus ab immortalibus dictis factisque tuis, unde longe majorem boni, & æqui scientiam, & usum colligemus, quam e mortuis monumentis vetustę virtutis, quę nunc longe clarior in tuis operibus reviviscit. Quibus contemplandis admirandisque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram absolutamque felicitatem id unum a D. O. M. deprecer, ut per longam TE ann. seriem sospite atque superſtite, dimittas e vita.

AD

AD CUPIDAM LEGUM JUVENTUTEM.

M Irari aliquando soleo, & mecum ipse reputare, cur extremis hisce temporibus, quibus ceteroqui scientiæ, vel recens exoriuntur, vel veteres excrescantur, vel adhuc incolumes ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis & nova quedam reddatur vita doctrinis; una tamen Jurisprudentia, veluti damnata barbarie, sensim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio paulatim excludatur? An rude aliquod artificium est jus civile, cui nonnisi pinguiora ingenia se tradiderint? An usu, officioque suo juris ars est avata quedam mundinatio verborum, & vocabulorum aucupium, evertendis aliorum fortunis, & patrimoniis, ex judicium libidine, transferendis, institutum? An civilis doctrina, clavis illa quidem profecta initiis, & a sublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperitorum, diuque sordide contrectata ita squallet; ut ab eo temporis vestigio, ad ætatem usque nostram, cultiora ingenia, suo sceditatis aspectu, rejecerit? An hoc denique studium quæstuosum est magis, quam gloriosum & illustre: atque ideo docti homines, qui suam opulentiam abstinentia, & frugalitate collocant, cum hujusce artis præmiis minime ducantur, ipsam etiam artem putant esse contemnendam? Imo vero nihil prorsus horum objici jurisprudentiæ potest. Quid enim ejus munere gravius, quo singulorum status, & bona protegentur ab injuriis? Quid solidius præceptis, regulisque suis; quas hausas ex honestate natura, non confuse congestas, proditasque temere; sed ratione, atque via traditas a majoribus fuisse didicimus? Etenim, si quam habet philosophia dignitatem, (habet autem hominum opinione maximam,) ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majestate continuerunt. Quidquid enim a Græcis philosophis de honesto, & justo: de finibus bonorum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica, quæstionibus infinite propositis, & ambitiosis magis, quam utilibus disputationibus effundebatur; rotum collectum fuit a Jurisconsultis nostris, atque, nugis excussis, traductum in Urbem: ut quod apud Græcos exercitatio erat ingenii, longiorisque ocii levamen, Romæ, in corpus juris civilis conversum, publica, ac privata semen esset utilitatis. Itaque contemplatio Græcorum ociosa, & iners, a nostris operosa reddita est, atque frugifera. Cumque deinceps philosophia in bonorum, & opum vile mercimonium converteretur; potestas omnis illius, atque dignitas in Jurisconsultorum sebolis, atque in Romano foro consedit: manserat enim Græcis tantum splendor, fastusque verborum; pondus tamen rerum & sententiarum utilitas commigraverat omnis in artem Jurisconsultorum, quorum auctoritate forum regebatur, ut hoc opere nostro procedente patebit.

Caligo vero barbarorum interpretum cur huic detrahat doctrinæ dignitatem, cum proximis sæculis ad vindicandum jus civile cultiores omnes artes, omne genus eloquentiæ, retrusior omnis eruditio contra barbariem conjurarint: ut, pene dicam, non tantum contulerint conditores, quantum novi ejus vindices reddiderunt? Itaque, sicut ager sit, intermissa cultura, feracior; ita jurisprudentia, que barbarie inbornerat, segetem protulit, ex nova eruditorum industria, lætior. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine, atque inaudita doctrina, jus civile nostrum scientias omnes in

certa-

certamen gloria provocaverit. Quanam est autem ars, quanam facultas, cui tanta eruditio sit implicata, quantam complectitur Jurisprudentia, ex qua nativa rerum singularum vocabula, & arcana latinitatis, & selectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetustatis eruitur, & scientia temporum atque factorum, non communis illa quidem, & pervulgata, sed sanctior; atque selectior, ita ut unius Jurisprudentiæ studium Græcam atque Romanam eruditionem trahat universam?

Cur igitur eruditi a Jurisprudentia, & Juris professores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis professoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim causam, quam numerum & magnitudinem voluminum, & molestas rerum jam desuetarum expositiones, disputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut summum scriptoris ingenium arguatur, ii certe, qui hæc non propense, neque instituto suo, sed cursim atque alio intendentes arripiunt; longioris moræ fastidium ferre non possunt. Cum igitur ejus lectionis difficultate, atque studiorum tristitia plurimi deterreantur; facile huic labori parcutur: ne vel eruditus a studiis avocioribus; vel juris professor ab artis suæ questu diutius abstrahatur. Facile enim gloriam laboriosæ præferimus, & præmaturum lucrum plerumque anteponimus honestiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrabantur; aut refecantur obscuriora; ibi tamen, vel ea sæpe offendimus, quæ nos morantur inutiliter; vel ea desideramus, quæ pateant latius: plerique enim jejune traduntur, & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimirum e proprio tranco avulsa, atque in Epitomen redacta, attingunt simul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordinisque suo, sine quo nihil mentibus adhaerescit. Qui hoc igitur in genere libri sunt breviores, vel doctrinam universam per summa capita percurrunt, quod est nimis exile; vel certam in partem adeo effunduntur, ut alienissimas quoque doctrinas eodem trahant, quod stomachum sæpe faceffit. Non igitur alia ratio superest, nisi ut aperiuntur fontes uberiore, ex quibus non in singula tantum membra, sed in universum Jurisprudentiæ corpus eruditio necessaria influat, non quidem adeo parce, ut cognitio illius brevi exarescat, neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem alterius pergentem irretiat. Quod præstare animus fuit hisce tribus Originum libris, ut fontes recludantur, unde universa legum eruditio, & vetus Jurisprudentia manat. Curaque fuit rivos inde ita ducere, ut vel coerceantur redundantes, vel tenues justa copia impellantur, quo juri civili nutriendo sufficiant, & sobrie ad usum, & commodum legentium, non immoderate ad ostentationem ingenii veteris juris notitia, & lectior eruditio suggeratur. Itaque in his conjectum est libris, quidquid ab eruditis, & a juris professoribus honeste ignorari non potest: quo eruditi scientiam juris ex his colligant suis utilem studiis; & jurisperiti, luce hac eruditionis accepta, in lectionem Digestorum, & Codicis, & Novellarum confidentius ingrediantur: ut nonnisi quibusdam in locis obscurioribus, si quando in foro usurvenit, consulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios; quorum tamen sensum, sine rerum hic expositarum notitia, nemo, nisi divinando, adipiscatur.

Igitur primo libro quasi telam explicamus, quæ universum juris civilis corpus expressis potioribus membris, exponat, & cujusque juris portionis tempora certa, & intervalla patefaciat: quo summatim prodatur, unde sit orta primum scientia juris, quemadmodum paulatim vel novis legibus, vel prudentum interpretationibus, vel magistratum edictis, vel Principum sanctionibus ad integritatem per-

vene-

venerit: Tam quamdiu steterit, cur inclinaverit, quave ratione ad statum denique redierit suum. Quibus exponendis, oblata facultate auctores proferebantur constituti, perturbati, & reparati juris, deque singulorum scriptis, doctrina, ingenio, & usu judicia ferentur, quibus studiorum cursus dirigatur: plurimum enim refert, unde quis primum lectionem auspicetur, quibusve deinceps, & quo ordine libris utatur: nam quæ lectio ad tempus maxime prodesset, ea immature, aut præpostere suscepta nocebit. Si enim, quocumque fors appulerit, hæreamus, libris sæpe inutilibus florem nostræ conteremus ætatis. Hinc in tanto studiosorum numero, tam pauci sapientes. Hoc igitur libro nascentis, & progredientis juris civilis, tum singularum partium ejus celebriorumque scriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia Juris naturalis, & gentium, ac vetustiores juris civilis fontes aperientur, sive leges XII. Tabul. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt, adspersa in tempore, ad res illuminandas, Attici juris notitia. Hisque proditis originibus pervetustis, & quasi jurisprudentiæ cunabulis, transibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Consulta, quibus jus civile privatorum (nam quæ ad Reipublicæ administrationem pertinebant, cum nullius jam sit usus, vix attigimus) leges, inquam, illas & S. C. persequimur, quibus priscum, & privatorum præcipue jus aut deficiente sententia XII. Tabul. augetur, aut, tempore aliter poscente, mutatur; aut, ubi obscurum sit, atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quæ postremo libro concludentur.

Toto autem hujusce operis cursu eruditionem, & notitiam vetustatis ita intermiscibimus, ut quod scitu opus fuerit, lectori ad locum occurrat, quo is postea per se possit obscuros, atque perplexos Jurisconsultorum sensus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapsus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quæ notata sunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignorantie morum, legumque vetustarum, ac temporum, quorum notitia hisce præbetur originibus, quas Tribonianus, cum suo tempore paterent omnibus, parum in posterum prospiciens, reliquis subtraxit ætatibus, atque illis abscissis, tanquam adempto capite, totoque juris corpore dissoluto, concisi cadaveris membra posteris reliquit. Omissa enim primæva lege, quod caput erat disputationum, tantum ex legum consequentiis per interpretes, aut Principes, aut magistratus eductis, exorditur titulum, seriemque pertexit, quo fit, ut ad ipsum sæpe vestibulum substamus. Quis enim non hæreat, aut labatur in consequentibus, cum antecedentia prorsus ignoret? Cum autem proximis seculis jurisconsultorum eruditissimi, vel harum reliquiarum aliquas integris voluminibus comprehenderint; vel pro re nata, in suis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile consilium visum est, tam varia, & laboriosa lectione levare studiosos, easque omnes multis libris dispersas, & dissipatas in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter, atque perspicue, quantum facultas nostra tulit, exponere: ut si, quod recepi præstitero, suum Jurisprudentiæ caput, reddatur integrum, & quæ dispersa, & infinita in aliorum libris esse videntur, ratione & distributione unico adpectu patefiant. Qui enim ante nos ista collegerunt, doctissimi quidem illi & ingeniosi, tamen obscurum potius indicem ex ipsis fragmentis contextum, quam dilucidam eorum sententiam protulerunt: vel quod satis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis consulto reliquerint; vel quod

lucē

luce carebant ea, qua postea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum scripta sane gravissima plurimum huic operi contulerunt. Qui vero aut unam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, ii longis, ut diximus, & alienis aliquando disputationibus ingenia fatigant, eorumque cursum, qui ad forensium exercitationem vocantur, impediunt. Præstat autem rem cognoscere universam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, scribenti quidem perdifficilem; tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facillimam: etenim animus cursu illo veluti secundo flumine vehitur. Nam criticorum scribendi consuetudinem, cui alioqui sua debetur laus, de industria effugimus: intercisa enim, & comminuta eorum oratio singulis momentis intercipit spiritum, & frequentius abrupta scriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo succum quodammodo e veteribus expressimus, inque orationem nostram confudimus; testimonia vero & auctoritates in marginem coniecimus, ac si quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab. explicatione sapius) id separatim in notas contulimus breviores, & a continenti oratione seduximus. Ubi vero critici personam suscipere cogimur, cura est a novis emendationibus, quantum licet, nos continere, contentique sæpe sumus correctionibus aliorum, quarum si quas non probavimus, non nisi caute mutamus, atque verecunde: tum quia nobis nihil suspectum est magis, quam judicium nostrum; tum etiam quia critices licentiam jamdiu esse compressam oportuit. Adeo enim emendando critici modum excefferunt, ut non sit amplius id emendandi studium, sed reprehendendi libido, furorque rixandi. Quo magis admiror eruditissimi Gravii sobrietatem, qui suis in notis criticum acumen philosophiæ modestia, & veritatis amore temperavit. Quid autem mali de nobis posteri promeruerunt, ut contentionibus nostris abducendi sint a scientiis gravioribus, & præsertim a studio sanioris eloquentiæ, quæ propemodum exhaurit, quia diutius in interpretibus quam in ipsis auctoribus occupamur. Tandem, ut omnes omnium emendationes merito suspectas habeamus, nonne præstiterit in una qualicunque lectione quiescere, quam diutius vaticinando multiplicare deliria, & posteris laborem, atque fastidium ex ea disputationum sterilitate procreare? Nec semper, meo judicio, vera lectio erit ea, quæ melior: scriptores enim, varia distracti scriptionis cura, industriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique potest omnibus nervis: ideo ut in acie milites, etsi minus fortes, tamen, quia fessis integri succedunt, pugnant aliquantisper alacrius; ita evenit, ut acutius aliquando comminiscantur interpretes, quam ipsimet auctores invenerunt.

Ceterum etsi nullæ hic inveniantur forenses disputationes, & rerum quotidianarum controversiæ, quarum utinam, aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere majorem; tamen ut ii, qui ad palestram vocantur, quo sint ad luctum expeditiores, oleo prius unguuntur; ita forensium pugnam initurus, ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non auctoritatibus tantum, quæ arma sunt imperitorum, quæque indicem pervolentibus præsto sunt in utramque partem; sed scientia plurimum, & ratione valebit: præsertim si ad forum veniat aliquando cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime assequitur, si vulgaris institutionis scopulos declinatus a puero, per breviorē, & leniorem incedat viam. Neque enim ab omnibus juris professoribus perfecti Jurisconsulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujusmodi perraros admo-

admodum singulæ tulerunt ætates: sed plerumque satis fuerint, quæ politum præsent, ornatumque causticum: quo Jurisprudencia puris atretetur manibus, & forum, quantum per consuetudinem licuerit, expictur. Nihil enim tam sædum fuerit, nihil tam obscænum, nihil tam denique sacrilegum, quam jus civile abstrusioris eruditionis venam, germen utilioris philosophiæ, atque florem elegantia, negligencia tamen humaniorum literarum redundare sordibus, & ingeniis patere lutulentis. Has injurias recta studiorum institutio procul a Jurisprudencia flectet; itaque de his placet pauca differere.

Tria omnino sunt juris professori necessaria, latine lingue peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evolvit arcana jurisprudentiæ, detegit quo sententias intimas Jurisconsultorum, quæ germanis vocabulis, & abstrusioribus, ac peculiaribus latine dicens generibus obfignantur. Quanquam enim jurisconsultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate jam inclinata floruerunt; studio tamen, ac religione verborum, qua maxime scientia legum adfervabatur, ita excellabant; ut auream prope latinitatis ætatem elegantia, & proprietate reddiderint. Verborum præterea scientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus est usus, nihilominus quam historia mores, ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obscuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas docet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque initium, & dux recte ditoris, recteque factorum: sine qua præpostera & perturbata erunt universa. Nam ut Lucretius ait.

. . . . Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit:
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum;
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta,
Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis

Professoribus vero juris civilis eo magis est necessaria, quod eorum consilio, atque judicio salus aliorum, & fortuna reguntur. Advocatorum enim, & Judicum lapsus patrimonia secum, & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & historiarum lectio cum ad prudentiam est utilis, quæ de cognitione præteritorum, tanquam ex futurorum imagine suscipitur; tum etiam ad intelligentiam locorum obscuriorum juris, quæ luce vetustatis, & discrimine temporum patefunt: multarum enim legum dissidium sola temporum ratione recte animadversa componitur.

Hæc autem facultates cito assequetur adolescens, si e longa, & salebrofa via accedat ad faciliorem; ac primo retia vitaverit vulgaris grammaticæ, quibus pueritia miserrime implicatur, & pro ea sumserit Sanctianam Scioppi, Vossique breviorum, aut, ex his conflata, novam methodum gallice scriptam, vel ejus epitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam, optimis auctoribus explicandis, Terentio præsertim, Ciccone, Cesare, Virgilio, Tibullo, paucisque aliis ætatis aureæ scriptoribus, adhibitis facilio-

ribus

ribus commentariis: longum enim esset, & laboriosum, præ institutione forensi, aut optimos scriptores explicare omnes aut criticos consulere graviores. Optimo enim causidico satis fuerit, si paucorum, & quidem elegantiorum imitatione, atque studio facultatem comparaverit intelligendi optime, ac scribendi mediocriter: ut si ornate, atque eleganter nequeat, barbarum tamen effugiat, & inconditum dicendi genus.

Rationis regende, atque emendande mentis artem, quam Logicam appellant, omnium cum veterum, tum recentiorum optime, facillimeque traditam habemus in libello inscripto *Ars cogitandi*: Cujus lectione non modo e communibus natura tenentis mens exalvetur; sed etiam labyrinthum effugiet vulgarium Dialecticarum, & quibus longa, duraturaque jactatione, assiduisque jurgiis, non aliud nisi fallere, fallique discimus. Ex ea quoque lectione lumina excipiuntur ad omnes fere scientias, quarum semina illic sunt effusa: ut quacumque flectere quis voluerit, rectam per sese inire valeat viam. Hinc etiam tollere poterit adulescens quidquid philosophia opus fuerit homini negotioso, & publicis muneribus occupato, quem oportet quidem philosophari, sed paucis, ut ait Ennius. Cetera que hoc in genere vulgo, argute ne dicam, an intemperanter, & absurde disputantur? jam hac ætatis nostræ luce, inque tanta inventorum novitate, non modo ignorantur utiliter, sed etiam laudabiliter contemuntur.

Rhetoricam non adjungimus, utpote magis ad morum, & publicarum rerum scientiam utilem, quam ad scribendi usum, qui Tullio ipso iudice, nature beneficio, & bonorum scriptorum imitatione maxime comparatur: qua de re sunt hæc ab Augustino scripta divinitus: (a) Cavendum est, inquit, ne fugiant ex animo quæ dicenda sunt, dum attenditur, ut arte dicatur. Et tamen in sermonibus, atque dictionibus eloquentium impleta reperiuntur præcepta eloquentiæ, de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogitarunt, sive illa didicissent, sive ne attigissent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes sunt, non adhibent, ut sint eloquentes. Quapropter, cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium; cur eloquentes fieri non possunt, nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo, & audiendo, & quantum assequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine præceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt.

Historiarum lectio partim anteire debet, partim comitari jus civile. Ne quis enim initio sit ad juris prudentiam rudior, generatim saltem oportet animo antea facta tempora comprehendere, ut reliqua vita, ubi erit otium, res gestas cognoscat particulatim: quo de rebus cum privatis, tum publicis ex præteritorum exemplis recte consulat, atque prudenter. Occasiones vero legum, tempora, & causæ, que maxime sententiam aperiant earum, omnia eruuntur ex historiis. Ante quam igitur quis auspicietur studium juris, ex universa saltem Justiniani brevique historia memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut postea cum studiis juris Livii lectionem jungat, indeque per sequentium ætatum scriptores

(a) De doctr. Christ. lib. 4. in princ.

continenti serie ductus ad nostra tempora referatur, in iisque studiis occupabit quicquid ei temporis a divino cultu, qui præire debet rebus omnibus, & a forensi munere, atque honestis animi laxamentis in vita superfuerit, adjunctis uberioribus Chronologiæ, atque Geographiæ compendiis: in quibus usui esse poterunt aucta nuper Cluveriana introductio, & Petavii rationariam temporum, ac Buffuetii Episcopi Meldensis de universa Historia dissertatio; quæ non modo brevem, atque perspicuam continet memoriam temporum, notatque eventus illustrioribus, veram etiam vivis coloribus exprimit religionis nostræ veritatem omnium sæculorum auctoritate comprobatam, ac simul pandit regnorum omnium ortus, & interitus, eorumque causas e moribus deductas populorum, qui nucleus est historiæ.

Juris vero studia inchoanda sunt a concinnis certe, ac lepidis Antonii Peseii institutionibus; cum quibus conferenda identidem germanæ Justinianæ, adhibitis Vrsii commentariis, miro judicio contextis, miroque delectu rerum: nec non ejusdem notis, quæ sunt commentariorum veluti facula quædam. Qui longiores, aut locupletiores desiderant, Cujacium audiant hisce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, inquit, Juris civilis libello institutionum, neque contior, neque faciliior ullus est, quique interpretem desideret minus: ut plane illorum videatur esse ocium ignobile, qui eum libellum longissimis onerant commentariis, quod positum est in una cognitione, in infinita dispersientes. Et paulo inferius: Nam quæ scientia hæc est, quæ modum non habet ullum? quæ fines suos egreditur? quæ tota deerrat a præceptis suis, & summo illo præsertim, nec a Justiniano prætermisso, ut incipientibus jura tradantur levi ac simplici via: ne difficultate institutionis tam numerosæ, atque perplexæ ab hoc studio deterreantur. Itaque commentarios, qui Oinotomi nomine feruntur, qui ad forenses sane usum plurimum conferunt, potius rejicerem ad extremum studiorum, quam in ipso, ut fit, initio adolescentibus anteponerem; quos obruit copia rerum aut præmature, aut præpostere ibi disputatarum: & melius Justinianæ adjungerem Theophili sobrias, & eruditissimas institutiones, nuper cum clarissimorum auctorum notis editas a Dovjacio. Quin, & nos institutiones nostras nondum editas ita contexuimus, ut vitatis intercensionibus illis importunis, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti suo divellant: continuata oratione Justinianæ paragraphorum ordinem servemus, & obscuriora illorum breviter in cursu orationis exponamus, commentariorum utilitatem, & paraphraseos sobrietatem cum juventutis utilitate simul, atque voluptate præstantes. Post hos locus erit hisce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, & mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta singulorum juris titulorum: quæ cognosci poterunt e Vvessembecii Paratitlis Digestorum, & e Peseii Paratitlis Codicis. Interea celebriores leges in Manuductione juris civilis notatæ deligentur, atque ad eas veterum & novorum uberiores, itemque ad forum utiliores, aut, ubi loci obscuritas postulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut scientia simul, & usus eodem tempore comparetur.

Hæc præfari volumus, ut ad studium juris animos præparavimus, detrabentes inutilia, & adolescentibus jucundiora simul, & expeditiora præbentes. Non

plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis hæc institutio postulat, quam philosophiæ vulgari addiscendæ, non sine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Ceterum quia tres hi originum libri, ubi prælum subieret, tot contraxerunt typographicas maculas, ut raro sensus efferrent integros, & aliquando etiam scribenti contrarios; hæc nova editio, quamvis instituta, & perducta etiam nobis absentibus, qui viscerum doloribus cogimur sæpius mutare cælum, ut mutemus stomachum; tamen benevolentia, & fide doctissimorum amicorum, in impressionem hæc novam incumbens, omnem exuere labem, & ad nativam lectionem, atque ad integritatem rediere suam, simulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui suis locis reliqua S. C. quæ primas curas effugerant, cum singulorum interpretationibus intorseruimus, ut quantum in nobis est, in tot rerum tenebris opus daremus absolutum. Quamobrem hæc etiam editio libris hisce tribus conrexitur liber de Romano Imperio, ut cum Originibus juris privati, simul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus scientia omnis, post mutatam Rempublicam Imperatorii juris cognitione, hoc libro expasiti continetur.

DE VITA ET SCRIPTIS
 JANI VINCENTII GRAVINÆ

P R Æ F A T I O

GOTFRIDI MASCOVII.

Uamquam Calabri hospitis xenia de his donis dicuntur, a quibus non in totum abstinere Proconsulis officium est, in *L. 6. §. 3. D. de Off. Præs.* quia inhumanum est, *parva munera* a nemine accipere velle: tamen, quod nos ferimus munus Calabri hospitis, ex eorum numero futurum confidimus, quali locupletari homines vehementer solent. Exhibemus enim opera J. V. Gravinae, nati in Calabria A. 1664. haud procul ab oppido Cosentino. Dederat hæc Cosentia renascentium tempore literarum Janum Parrhasium, Pomponium Lætum, & Benardinum Telesium, viros ingenii fœcunditate & præstantia nemini secundos: quemadmodum, quod primo loco dici debuerat, Ennium quoque, illum, qui tempore Scipionis Africani Epice posteos laude floruit.

Miserunt Calabri, Rudii genere vetusti.

De gente Vincentii nihil relatum accepimus, nisi quod in libro de Legibus & Senatufconsultis c. 37. Gregorium Caropresium, quem Itatorum Philosopherum ætate sua maximum fuisse censet, amitinum & præceptorem, imo beneficentia plus quam parentem appellat. Literas autem Neapoli didicisse videtur. Ipse id, nisi fallimur, significat in extremo epistolæ de conversione doctrinarum ad J. Gabrielem Reginerium; ubi hanc simul urbem ob doctrinarum bonarumque artium celebritatem mirifice dilaudat. Jus dein Romæ docuit Gravina in Archi-Gymnasio Sapientiæ, ab Innocentio XII. Pontifice ad hanc obeundam provinciam evocatus. Auditores tamen se propemodum inventurum desperabat in oratione de reâta in jure disputandi ratione, scripta 1701. confluentibus adolescentulis ad Doctores Pragmaticos, ut trimestri vel quadrimestri opera delibata jurisprudentia, continuo se causis agendis darent. Erant enim tum Romæ Ridolfinistæ quidam, qui, dum Petri Ridolfi praxin judiciariam interpretarentur, trimestri studio absolutam jurisprudentiæ cognitionem ore ferreo promitterent, de quibus queritur in oratione de instauratione studiorum ad Clementem XI. Academiæ Arcadum quoque socius fuit, cujus literariæ societatis quod fuerit institutum, luculenter ex oratione Gravinae intelligitur, quam pro legibus Arcadum habuit, & quæ exstat inter opuscula ejus, Corpore fuit procero, sed macer, oculis utens obliquis & distortis. Augustam arcessitus Taurinorum, dum in eo est, ut sarcinas colligat, ex viscerum dolore diem obiit secundo Non. Januarii 1717. Heredes, in bonis, quæ in agro Cosentino habebat, matrem scripserat Annam Lombardam; in reliquis Petrum Metastasium, adolescentem Romanum, alumnum suum, cui tres discipulos substituit, inter quos erat Horatius Blancus.

Inter opera ejus eminent Origines juris civilis, quas etiam Clementi XI. grandi & sublimi oratione dedicavit. Laudatur Jacobus Cujacius, quod ad *L. 25. D. de Annis legatis*, Institutionibus Justinianeis præmitti suaserit Mæ-

Jani Gravinae. Tom. I.

b

ciani

ciani librum *de asse & ejus partibus*, quarum numero duodenario non tantum tribuere veteres hereditatem solebant, sed & metiri ufuras, quas ex sua sibi forte unusquisque stipulabatur. At de asse multo plenius Noster agit ad LL. XII. Tabularum c. 47. nec assis tamen solius, sed etiam antiquitatis omnīs cognitione interiori censetur, & juris simul universalis sive naturalis rationes commodo & eleganti orationis genere explicat: cujus studio subacta ingenia regenda civitati feliciter succiunt.

Ad hos igitur juris fontes descendere adolescentes decet, & haurire, quæ dein per omne studiorum ambitum profutura sunt, in primis quum juriscauriginēs nostro nemo nitidius descripserit, cujus oratio non tantum in antiquis terfa & elegans est, quod quidem facilius, sed etiam in recentioribus. Quicumque enim legerit, quæ Gravina Originum libro primo de Accursio aut de Bartolo aut de Cujacio literis tradidit, nec, in eximia verborum concinnitate, rerum capiatur selectu, sententiarum acumine & pondere: ne ille plumbeus sit, aut stupidior lapide molari.

Librum singularem de Romano Imperio Senatui Populoque Romano inscripfit, in eoque pristinum Senatus assertum ivit splendorem. Contendit enim, potestatem Romanorum publicam semper in civilem & militarem distributam fuisse, quarum hæc per S.C. in Imperatores transierit, quum illa in Senatu resideret, & imperio militari vehementer præcelleret; nec imperium Roma Constantinopolin translatum, quum potius hæc nihil habuerit quam Imperatorum Prætorium & castra muris vallata, tentoriorum vice fungentibus ædificiis. Qua quidem in re si suorum inservit auribus, dandum aliquid est homini Romano, de patria & animo Romano toties glorianti: quum Trans-Alpinos homines parum hic fallere fucus queat, posteaquam de Imperio Rom. ex vero differuerunt Jo. Frid. Gronovius & Gerardus Noodt.

Inter opuscula agmen ducit Specimen prisca juris ad Casparum Carpineum Cardinalem; in quo loci complures ex Originum libro primo ad verbum decerpti sunt. Idem aliis quoque viris eruditissimis etiam novissime usu venisse novimus, ut, quæ alio loco scripserant, iisdem verbis alibi repeterent. Ita Gerardus Noodt, V. CL. quæ *Probabilium L. IV. c. 5.* dixerat, ad verbum apposuit in Commentario ad Pandectas titulo *de Conditione causa data causa non secuta*. Hydram Mysticam seu Dialogum de corrupta morali doctrina, quum hic quidem, livorem suum religione prætextibus multis, nimios ciceret motus, suppressit: ejusdem tamen corruptæ morum doctrinæ ulcera sæpe pungit in orationibus de canone interiori, & de repetendis fontibus doctrinarum.

Etrusca quoque lingua libros complures edidit, & inter eos duos de arte Poetica, qui sæpissime laudantur Crescimbenio in Historia Poeseos vulgaris: & Tragædias quinque, in quarum quarta, quæ Papinianus inscribitur, constantiam viri, mori quam Getæ parricidium excusare malentis, vivis depingit coloribus.

Provocaverat autem odium quorundam & iram in se. Inter cæteros ejus obtrectatores Q. Sæctanus, virum gravem & prisca probitatis petulanter & proterve ludibrio habuit in satiris suis. Hic est idem ille, de quo queritur, imo quem contemnit in vita Cujacii, & sannionem appellat, minime idoneum ad eruditi ullius hominis iram. Hic est idem ille, quem scurræ, nebulonis & poetastri nominibus perstringere videtur in specimine prisca juris ad Casparem Carpineum Cardinalem, & de cujus perdita impudentia apud ipsum Clementem XI.

Pont.

Pont. M. quæritur in oratione de instauratione studiorum. Hic est idem ille, quem nebulonem & studiosissimum thraſonem vocat in dialogo de lingua Latina ad Emmanuelem Martinum, qui ſatiris Sectani notas appoſuerat amoris in Gravinam pleniffimas. In ejuſdem Martini amplexu poſtremum ſpiritus reddidit Gravinam, ut ex aureola illius epiſtola intelligitur, quam ſuis inferuit Gregorius Majanſius, Anteceſſor Valentinus. Neque ipſe Martinus Poetiæ ſuavitatis expers erat. Legitur apud Majanſium epigramma ejus lepidum & venuſtum de libris ſuis bibliopolæ cuidam Londinenſi venditis, ne ſcombris piperique fierent cuculli aut thuris involucria. Laudatur etiam Majanſio Metamorphoſis ejus, qua arcam, vicennialium peregrinationum comitem, itinerum attritu ac vetuſtate fatiſcentem quadam veluti conſecratione inter aſtra collocat.

Crimen autem potiffimum, quod homini objicitur, illud plagii eſt, quo Manutii, Cujacii, Gothofredi, & aliorum ſcrinia compilaffe dicitur Gravinam. Amplius, damno adjeciſſe fertur contumeliam, & in Manutium in primis juſto fuiſſe durior, poſtquam ei plurima ſubtraxiſſet. Sed, ut otio hodie abuti ſine dubio videretur, qui ſpretis tot capitalium ingeniorum inter recentiores curis, in originibus juris civilis indagandis ſolos veteres adiret: ſic non plagiarium conſeſtim dicendus eſt is, qui optimos duces ſequitur. Honori nominis certe nunquam noſter pepercit, qui Manutium, Cujacium, Gothofredum, reliquos paſſim laudat, & etiam ſi Manutium ſemel & iterum carpit, carpit ſine felle, eundemque principem Romanæ antiquitatis appellat, l. i. c. 18. Ceterum non eum quidem ingenii vigorem aut eam ingenii felicitatem in noſtro obſervamus, quam in ſuis olim alumnis Gallia, noſtra ætate Belgium ſuſpexit: ſæpiſſime tamen eum deprehendaſ ex ſua pte penu prominentem ſententias, ſpretis opinionibus Cujacii & Gothofredi.

Sed forſitan ſempaganus erat Vincentius, qui Janum ſe appellari maluit, quam Joannem, & de ortu & progreſſu juris civilis c. 25. quod exſecrandæ ſuperſtitionis fuit, qua pulſis regibus Senatus Romæ modo in templa Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Caſtoris, Concordiæ modò in curias conſultandi cauſſa convocatus fuit, religioni tribuit veterum atque honeſtati, ut aberrantes animi præſentia numinis ad ſaniorum ducerentur ſententiam. Tenebat hoc ſentiendi cacoethes Pomponium olim Latum, ipſum quoque ut diximus Coſentinum adeoque civem Gravinæ, qui lectioni ſcriptorum paganorum adeo adſueverat, ut, ultra progreſſus, etiam ſacra pagana ſacris Chriſtianis præferret, & quum Romulo aram condidiſſet, parum aberat, quin Romulo hoſtias immolaret, Chriſtianam certe religionem ſolis barbaris relinquendam opinaretur.

Sed Chriſtianus eſt Vincentius, non paganus vel quali paganus. Janus enim quam Joannes dici mavult amore elegantioris Latinitatis Deorum autem religiones ideo tantum commendat, quia ex reipublicæ profuerunt, etiam quum a ſine vero religionum & extremo bonorum omnium, D. O. M. evagarentur, & rem creatam colerent pro creatore. Ipſe certe *Originum lib. II. c. 77.* quo ſacra Chriſtiana ſacris confert paganorum, ſimulacra cupiditatum & affectionum humanarum pro Numinibus habita, Martemque ex contentione, ex libidine Venerem, ex ſuperbia Junonem, cultos fatetur, donec ex his erroribus genus humanum emerſerit beneficio Chriſti, qui vera nobis pro falſis obtulerit gaudia. Porro in oratione de fontibus repetendis doctrinarum, culpæ ſatis ſibi conſcius, piamenta non in ſua virtute, ſed in Chriſti, quod res eſt, quærit meritis, eademque pœnitendo ſibi adſciſcit, quod caducarum rerum amore mortalia immortalibus prætuliffet.

Illud constat, minime nostro visum fuisse philosophari more majorum. Præverat Bernardinus Telesius, Cosentinus, ipse quoque, ut initio monitum fuit, civis Gravinæ, & conditor Academiæ Cosentinæ, qui seculo exeunte decimo sexto primus in Italia Aristoteli nuntium mittere cœpit, sed frementibus adversariis animi mortuus est ægritudine. Parum deterritus Gravina viri fato, non tantum Platonem Aristoteli palam præfert in oratione de instauratione studiorum, & alibi sed etiam Cartesium interdum laudat, imo palam subinde in Hobbessii militat castris. Contraxerat, credo, hanc cum Hobbessio consuetudinem in consuetudine cum hominibus Britannis, qui frequenter Romæ versantur, & quorum quidam hunc civem mirifice dilaudare solent. Ex hoc igitur noster magnam partem delibavit eorum, quæ de ortu primarum civitatum ex mutuo metu, admixtis quibusdam Platonis somniis, repetit in *Originum* L. I. c. 31. tum in prioribus capitibus libri tertii. Hobbessium tamen ipsum libentius legeris, quamvis eloquentiæ destituatur luminibus & Latine linguæ candore. Disserit enim copiosius, multoque plus nervis valet in differendo, quam Gravina, cujus laus major in antiquitatibus juris Rom. quam in acumine dialectico. Accedat libertas Britannæ, omnia audentis, quia nihil metuit: quum plurima occultare & subterfere Cosentinus cogere, ne offensas in se sulciperet.

Si quid in jure emergat difficultatis, non in Triboniano statim fabam cudit, aut acrioribus Justiniani indulget reprehensionibus, sed utriusque admixta leniter plerumque excusat. Auctoritate, præter Manutium, Cujacium, Gothofredum, utitur Hotmanni, Merillii, Brissonii, Rævardi, Scaligerorum, Petri, interdum etiam Rosini de Antiquitatibus Romanis, Paræi in Lexico Critico, Henelii de vitis Juris. Scriptoribus, qui linguis hodiernis usi sua prodiderunt memoriæ, uti non solet: Tillemontium tamen, qui vitas Cæsarum Gallicæ descripsit, aliquoties testem adduxit in libro de Romano Imperio. Lingua vero Germanica quam suavitatibus ei carere visa sit, indicio est, quod barbarum Bartoli descripturus dicendi genus, orationem ejus confragolam adeo dicit, ut quibusdam videatur Teutonice locutus. Cæterum scriptores quosdam laudat apud nos quidem minus obvios. Talis est Quintanodvenas de jurisdictione, Ramez de Manzano ad Legem Juliam & Papiam, quibus adjicerem Oinotomi commentarium ad Institutiones, nisi is Schneidevvinus noster videretur in gratiam juvenum palati delicatioris Græco nomine donatus.

Suum de jurisdictione tractatum nondum editum laudat *Orig. L. III. c. 4. & de Romano Imperio c. 43.* De variatione autem Romani Imperii inde a temporibus Caroli Magni, & Germanici regni mistura, deinceps se acturum ait in fine libri de Romano Imperio, parata sibi silva rerum longo ad id usu collectarum. Laudat præterea suas Institutiones juris Canonici, in oratione de instauratione studiorum, tum quoque in epistola ad Henricum Huysseium, Actis Consistorialibus Clementis XI. præmissa; & Institutiones juris Civilis, quæ paraphrasin, eodemque filo commentarium contineant Institutionum Justinianearum.

Quod ad reliquas scientias attinet, commendantem eum videmus in Grammaticis Scioppium & Vossium; in Logica Artem cogitandi; in Historia Cluverium, Petavium, ac Bossuetium; in Jure Perezii erotemata, notulas & commentarios Vinnii: quorum quidem unumquemque in sua arte inter præstantiores numerant æquæ iidemque periti harum rerum censores.

JOHAN. BURCHARDI MENCKENII;

J. U. D. Pot. Reg. Polon. & Elect. Sax. Consiliarii & Historiographi, Hist. in Academia Lipsiensi Prof. Publ. & Societatis Regiæ Britannicæ Socii, ad celeberrimum Autorem Epistola, Editioni primæ Lipsiensi & nuperæ Neapolitanæ præmissa,

Gravissimo Jurisconsulto,

J. VINCENTIO GRAVINÆ,

S. P. D.

J. BURCHARDUS MENCKENIUS.

T primum limatissimas lucubrations Tuas vel leviter inspexi, ita te amare, virtutesque & doctrinam Tuam suscipere cepi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quæ congnata haberes alia, Eruditius invideres, aut Germani nosset, ad quos libri trans Alpes excusi variis, & immenso precio perferuntur, voluptate ea, quæ ex scriptis Tuis capitur, exciderent & frustrarentur. Nam & ex Opusculis Tuis, jam tum anno MDCXVI. Romæ editis, Te primum, velut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingeniosus Specimine prisca Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quæ de con-

versione doctrinarum, de contemptu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadam differuisti, gravius atque copiosius? Nec sine multa animi oblectatione legi possunt, quæ patrio sermone de Fabulis Veterum, eodem anno, commentatus es. Sed Te ipsum superasse videbare, Vir Consultissime, cum primum Originum Juris Civilis, quarum spem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio post in lucem ederes, quem quanto plausu eruditi exceperint, vel Eruditorum Acta, quæ Lipsiæ publicantur, testari abunde possunt. Cumque nonnulli dilectissimo Socero meo GLEDITSCHIO persuassissent, ut librum lectu dignissimum, in gratiam potissimum Germanorum, nostratibus typis recuderet; certatim fere Jurisconsulti nostri, avidèque eum exceperunt, exceptum commendarunt, commendatum privatis, publicisque scholis proposuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abest, ut Tu, quemadmodum solent fere cives Tui, Germanam editionem nostram nausceveris, ut reliquos etiam libros petenti Bibliopola concedendos utique duxeris, eosque nitide descriptos abhinc fere biennio ad nos transmiseris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus Viro Excellentissimo, HENRICO de HUYSSEN, nuper admodum ardua summi Moscorum Imperantis in Aula Cæsarea negotia tractanti, qui & Te mihi paravit amicum, & scripta tua ad me quam diligentissime curavit. Memini, quæ tum promissa Tibi dederim; nimirum me assidue curaturum, ut opus integrum tribus Libris distinctum post paucos menses typis nostris quam emendatissime prodiret. Enim vero prohibuere Succis, qui optimos multorum conatus, facta in Saxoniam irruptione, si non perverterunt, morati sunt certe, quæ minus ante hunc diem excudi liber potuerit, nec ipse, etsi maxime optabam, curam impressionis potui in me suscipere, cum regundæ Academiæ munus hoc integro semestri hiberno mihi incumberet, publicisque negotiis meas curas unice deposceret; quare etsi nec typorum vitorem, nec chartæ puritatem desiderari posse existimaverim, valde tamen vereor, ne sphalmata nonnulla, quamvis præcipuam curam adhibuerit Typographus, irrepsisse deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam nitidus, tanto denique studio, tot laboribus concinnatus, ve-

fitu atque ornatu exquisitissimo instructus prodiret in lucem, ne solus Typographus minus precium statuisse huic operi videretur, quod ita optimorum in Republica Literaria Virorum commendatione munitum est, ut inter præcipua hujus seculi cimelia jure meritoque censeatur reponendum. Quanta ubique gravitas? quanta venustas? quam luculenta, quam distincta, quam pulchra omnia, & plane ad præcæm eloquentiam accommodata? Nihil est ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipsis tam intortum, ac perplexum, nihil denique injuria temporum corruptum val amissum, quod non felicissime evolvas, emendes, restituas. Ingeniose imprimis Florentini Codicis auctoritatem ex ipsa antiquitate, quæ alios fugit, vindicas & tueris? Nosti, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare a Cujacio Tuo non facile discedis, qui in omni jure regnat, & tantum non triumphat. Ubi vero Duareno, Jacobo Gothofredo, aliisque discedis, adeo aperta omnia sunt, & obvia, ut prorsus persuasum habeam, eos ipsos, in quos insurgis, si adhuc vita superessent, in sententiam Tuam manibus pedibusque ituros. Leges vero XII. Tabularum, quæ principium Juris Romani constituunt, ita in illustri ponis & plane absolvis, ut post Pauli Manucii, Francisci Balduini, Conradi Rittersbusii, Tuosque, Vir doctissime, Commentarios, vix supersit, quod accedere eis possit ulterius. Quin & vetustas Leges, & Senatus Consultata Libro III. nova plane ratione explicas; & quemadmodum ad usum fori pleniorē possint transferri, magna facundia ostendis. Quid enim nitorem in dicendo Tuum & vim, quid nervos & copiam memorem? quæ auget omnia committas summa, nulla cum ostentatione conjuncta, ut cum omnia teneas, existimari velis ignorare quamplurima. Et in eo mihi major semper visus es plerisque hujus temporis Jurisconsultis, qui Romanas leges absque Romana eloquentia vel intelligi, vel explicari posse opinantur; atque in omni lege tollunt, addunt, mutant prout vel per somnium acceperint. At tu; quæ prælo parata habes, porro prome; Vir optime, Institutiones præsertim Juris receptioris, Pontificii, Opuscula, & Orationes, jam pridem promissas Eruditis, quorum plausu & favore ut diutissime fruaris, etiam atque etiam precor. Vale. Dab. Lipsiæ, pridie Idus Maji, MDCCVIII.

VIRI ILLUSTRIS

A D

IANI VINCENTII GRAVINÆ

JCTI ET ANTECESSORIS ROMANI,

D E

ORIGINE ROMANI JURIS.

LIBROS TRES

CONSIDERATIONES.

Quod beneficium tribuimus, Humaniorum Sectatores, his scriptoribus, qui rudem Latii, quin & Græciz, ex antiquitate in tot scriptores dispersa, per omnia vitæ humanæ capita, plena, eaque

ordine luculento disposita, rerum serie, instruunt: idem majori merito acceptum ferent Jcti, quicquid hætenus antiquitatis, ad interpretationem legum Romanarum ab eo allatum est, *Vincentio Gravina*, Romano Jcto: quin & antiquarii ipsi Jurisconsultis, in *Gravina*, debent quod, quæ antiqua legum, ex interpretibus anterioribus, sparsim ea suis doctrinis inferentibus, depromere, sine temporis & laboris dispendio, non possent, ea nunc quidem, una eaque pulcherrima facie, conspicerem, datum sit. Nec enim *Gravina* solum lumina, (ut *L. 1. §. 73.* tale quid de *Labeone* proficitur,) capitibus adfert, cum *historiam alii abunde tradiderint*; sed & ipse, quicquid in *historia* omni Ro-

mani *Juris*, ad hujusdem rationes, ex antiquitate, pertinet, distinctis capitibus, eruit, ac ordinata satis disposuit. Inde vero augmentum pretii legum Romanarum, & major reverentia *Juris*, per vestigia gentium sapientissimarum deducti, exurgit. Inde usus ejus firmior & uberior; non in foro duntaxat, sed qua patet rerum præstantissimarum notitia. (*) Neque enim *Gravina* tantum scita aliorum colligit; sed & distincta serie ea disponit, & examinat. Equidem *Jacobo Cujacio* in *L. 1. §. 144.* omnia præclara tribuit, quæ ad interpretandum *Jus Romanum* facere possunt; ut tamen & *Gallos* alios deinceps, §. 171. *seqq.* commendat, quorum nomine *Franc. Hottomanus*, *Franc. Duarenus*, *Barn. Brissonius* & *Franc. Balduinus*, ei præcipue veniunt: tum & *Ant. Augustinum*, ex *Hispanis*, & ex *Italis*, *Andr. Alciatum* laudat; qui primus inter externos humaniora subsidia legibus attulit, foro licet immerfus: ad hæc *Jacob Rævardum*, & *Jacob Gothofredum*, præcipue in fontibus *Juris civilis*, quos immensa diligen-

(*) Imo, etsi hæc laudiciz in foro versantibus minime prodesse; tamen vel ideo *Juris* studiosis magno in pretio esse deberent, quod artem ipsam miris suavitatibus congiunt, animumque *Jurisperiti* vehementer ornant. Maluit tamen ipse

Gravina commendare sua ab utilitate in exercitatione forensi, dolo, nisi fallimur, bono: quia, qui talia promitterent, eos gratos juvenibus esse intelligeret.

tia (*) is aperuit, itemque inter Criticos, Josephum Scaligerum, ad Festum, ut & Cl. Salmaſium, & Jo. Frid. Gronovium, ſuſpicit; Germanis ſere neglectis: qui tamen Jcti æque ac hiſtorici, plurimum ad hiſtoriam juris & prudentum, atq̃ plere; Herm. Vulreji tantum, & Jul. Pacii, ſ. 182. ut & Matth. Vveſenbecii, & Ægidii Hortenſii, obiter injecta mentione: quos quidem ſubtiles etiam ac ſolidos Jctos, in antiquitatis tamen ſtudia penetratſe, iſſe incubuiſſe, nullibi apparet; uti cura ea Udalrico Zaſio, Huberto Giphanio, Valentino Foſtero, Conr. Rittershuſio, Georgio Eberlino, aliſque multis, & Hiſtoricis, Roſino, Demſtero, Ruperto, &c. inter Germanos, fuerat. Cæterum vix tangit ille ſcriptores, qui argumenta veterum legum tota, ex inſtituto, tractanda ſibi ſumſere, niſi perquam cognitos. Neque enim meminit Commentarii Antonii Clarii, ad LL. tam Regias, quam XII. Tab. ut & mores, ac Canones, antiqui Romanorum Juris, Pariſ. 1603. 4. neque Commentarii Franciſci Ramez, del Manzano, in L. Juliam & Papiam: & quæ, ex Libris Jctorum, fragmenta ad illas inſcribuntur, Madriſi, 1678. fol. ut nec Jo: Pareæ, (**). Hiſpani, ad illam. Interim Gravina, in tractatione illius legis Julæ & Papiæ Poppææ; Lib. III. c. 36. ad uſque c. 60. (ſive ſeſtione de maritandis ordinibus,) & abinde ad c. 62. de caducis, Jacobum Gothofr. de LL. illis, multa luce auget; quem tamen, quoad collecta capita, quorum compaſtorum gloriam uni Gothofredo debemus, ſequitur. Sed & non modo Joſephum Scaligerum, circa Legem Cinciam ſeu mætralem, Lib. III. c. 72. notat: ipſumque Duarenum aliquoties reprehendit; verum etiam ab ipſo Jac. Gothofredo, d. L. III.

c. 56. in nomine Legis Miſcellæ, uti & cap. 60. in caducorum doctrina, diſcedit; eumque L. 1. ſ. 78. in voce Ædilis, emendat: nec minus illum reſellit; quando, in Comment. ad Cod. Theodoſ. pœnam culei, (de qua, ex l. antiquiori; in L. Corn. d. ſicariis) per L. Pompejam ſublata eſſe, putat: quam pœnam deinde Conſtantine reduxerit, quod Imperatores ipſo anteriores, ab Auguſto uſque, eam neglexiſſent. In quo merito laudandus eſt Gravina: quodque non minus alias opiniones, varie diſcrepantium inter ſe interpretum, examinet, ſuaque ſententia rem definiat; cujus præ cæteris exemplum, de ceſſitia tutela, in L. III. c. 34. habemus: tum & quod antiquitati, quæ in Pandectis, ut & in Codice, itemque Novellis, quin & in ipſis Inſtitutis, paſſim occurrit, ut ex ea textum illorum interpretatio modum capere debeat, plurimum ille lucis adſerit, & sæpe Florentinum ff. Codicem, ex ipſa antiquitate, quæ quidem alios effugit, vindicet; ac rationes legum veterum ſingularium; magna inſuper facundia, ad uſum fori pleniorum, eruat: quamquam ea, quæ hinc inde diſcernenda erant, exactius evolvere debuerat, nec confuſioni nocivæ, eloquentia ambigua obduſtæ, locum relinquere; ut & jura, (quod ut plurimum facit,) magis ex impulſivis cauſis, & factorum ſerie, (id quod periculofum valde eſt,) quam ex cauſis ipſis efficitricibus, deducere. Videlicet ille ſubtiles, quas vocat, diſtinctiones philoſophicas, quibus Bartolus polluit, L. 1. ſ. 164. in eo rejicit, ac idcirco ejus ſcripta, pro contragofis & nubilis, habet; quippe quod in iſtis nimis ille ſubtilis fuerit. Et tamen ipſum, rationando prudentiam Juris valde juviſſe,

(**) In commentariis tamen ad Leges XII. Tabularum plus olei quam ſatis eſt, quod eſſe ajunt a tenero ætatis, qua hos ediderit commentarios. Cerſe, emendationibus, quibus illic corruptis veterum locis medicinam parat, sæpe iraciſcit Cornelius van Bynkershoek, quem vide inter cætera de jure occidendi liberos cap. 10. p. 228. Ergo noſtro bona occaſio erat quæ tendebant ad eandem utilitatem, ſupplendi eruditione, certe judicio ſuo. Securus eſt is præterea, in Tabulis quidem ordinandis, præcunteam Gothofredum; verum non in ipſa expoſitione; in ea enim ordini Hotmani addiſtus eſt, &c. tamen, ut & ad Balduinum sæpe & Marcium

divertat, utrumque multa & præclara minantem.

(**) Cujus commentarii, una cum ejuſdem auctoris Otio quadrimeſtri Salmuſii prodierunt 1591. teſte celeb. Heineccio ad L. Juliam & Papiam p. 15. qui commentarios Ramez del Manzano propter raritatem fruſtra ſe in tabernis librariis & bibliothecis eruditi Belgii quaſiſſe addic. Fallitur autem cenſor noſter, quando a Gravina mentionem commentariorum Ramez del Manzano fieri negat. Adducuntur enim hi libri ab eo, ſimulque reprobandantur, de Legib. & Scris c. 41.

ait;

ait; (*) modo non Arabes potius, quam Peripateticos philosophos, legisset: quos tamen & ipsum Bartolum tenuisse, ubique satis, ex traditis ejus, elucet; quodque hac philosophia, præ cæteris suæ ætatis Jctis, Baldo & aliis, eminuerit.

Quamquam vero Gravina, singularum legum Romanarum instituerit ostendere historicam originem; ut naturam cujuslibet juris, & imo imperii ipsius civilis, nedum naturalis juris constitutionem, indagare, non habuerit necesse: ad singula tamen hæc sponte procedit; ne fortassis perirent commenta ejus: quamquam ea tum partim in Hobbesii, tum & in Spinozæ pericula incidant: partim vero theoriam, nudam & inanem, præferant; quæ haud unquam inter homines ad praxin deducta fuit, nec deduci potest: adversa etiam istorum, Hobbesii & Spinozæ, quibus propior esse cupit, hypothesebus, (quæ sc. non ratione, sed vi mera, constant,) inque Aristotelis doctrinam, de servitate natura, s. infirmitatis rationis, illabentur: cum tamen & ipsa hæc imperii Aristotelici ratio, (uti tradita philosophi hujus arguunt,) non absoluta, (quippe multis instantiis obnoxia,) sed ex supposito, sit: quod nimirum æquissima foret imperii conditio, si non nisi hi imperarent: qui ratione valent præ cæteris; velut, in hominibus singulis obsequium rationi facultates inferiores debent. Utrique varius, in hoc argumento, est Gravina: siquidem, in *Lib. 1. §. 103.* Jus naturale, & imo ipsum civile Imperium, in vi mera & potentia fundat: in *Libro III. deinde cap. 3. seqq.* operose, ad principatum rationis, jus omne imperii, deducere studet.

Equidem, in *d. §. 103.* naturam imperii, nec dum satis invelligasse Jctos recentes, conqueritur; quippe quod non illi naturæ insistant principiis. Et tamen statim civile, a naturali, tantopere isti adverso, discernendum esse, cupit: ut, cum naturalis facultas, (illa, quæ adeo facti est uni-

(*) Imo in oratione de instauratione studiorum ad Clementem XI. Pontificem Maximum auctoritatem Bartoli dignam obsequio appellat, doletque hanc etiam a suis suisque deque haberi, qui Roldolphum quam Bartolum malint, quod illum rationis præstare ajant. Papinianum nimirum Cujacio, Cuiacium Accursio, Accursium Bartolo, Bartolum Roldolpho præferebat, & in eodem Bartolo modo damnabat tenebras philosophiæ Scholasticæ, modo laudabat solertiam & animi

ce, & Jure omni vacua:) militaris sit: exinde in Republica, ad populi voluntatem, quæ imperium fundet, ac civile quid constituat, respicere debeamus. Vicissim ille, in vi & potentia, quærit civile imperium: ut, quoniam oppositiones hominum mutæ, in societate rudiori illa, subsistere non potuerint: omnes eos voluntates suas & cupidines subdere oportuerit, pacto quodam imperio superioris.

(**) At vero non veteres tantum, sed & recentes illi Jcti, qui cum novatoribus, ad Hobbesii & Spinozæ dogmata pestifera, non respexerunt, fraudem eorum satis detegunt; quam isti, dum jus naturæ accuratius se investigasse prætendunt: nil minus, quam jus, seu æquum & rectum, quin potius facultatem, (quam illi ambigue enunciant,) propinent; hoc est, factum, seu facultatem, quæ facti est, (& in potentia consistit,) merum: ex quo quidem nemo non videt, legitimum quid, & juridicum, confici non posse: cum tamen quælibet facultas juridica, (ceu effectus) jus quoddam, sive legem, præsupponat, quæ facultatem illam, (ceu jus ex lege concessum) producere valeat. Neque enim potentia, quam illi supponunt, ipsa jus ceu lex est: quod quidem, si legitima, & per justitiam ad imperium valida, esse debet, necesse foret, ut nempe legitima fieret, ex Jure quodam sive Lege antecedana: quam tamen Hobbesii & Spinozæ disciplinæ penitus ignorant. Imo; quando de pactis, quibus societatem civilem constitui oportuisse, docent, ac de validitate istorum, dispiciunt: ne quidem eam ex jure quodam petunt, quod illi nullum agnoscunt; sed in arbitrio imperantis, quousque pactorum ille rationem habere velit constituunt: qui cum omnes civium voluntates sibi resignatas habeat, non possit eorum voluntatibus, quas cives nullas teneant amplius, obstrictus esse, nec iisdem aliqua con-

integritatem in jure ad factum applicando.

(**) Conciliari sententia Hobbesii illi Aristotelis potest. Quod si enim fingamus, homines in statu naturali constitutos, pressos vi inter se mutua, imperium subiisse; & vi coacti, id fecisse possunt, & imperium detulisse sapientissimis. Sed inde minime sequitur, omnia imperia sic constituta esse: quin docent historiarum, pleraque regna invitis civibus condita esse.

ventione, suaque voluntate, teneri. Sicut autem diffidendum non est, incommoda illa, quæ citra societatem civilem averti non poterant, externe homines ad coeundum impulisse: nam interne cupido societatis, sive socialitas, homines, ad civitates ineundas, commovit: quam quidem male Pufendorfius, eadem castra Hobbesii velit nolit securus, utut falsam ejuse hypothesis largiatur, (quam tamen ille suo substruit juri naturali,) in sociabilitatem transfudit: ceu quidem ad has causas impellentes susceptum pactum, primigenium appellamus; quo nempe societates civiles, ex pluribus familiis pagisque, primum coaluere; & dehinc ad alterum pactum, prius istud subsequens, quo ordo, in societatibus istis, sola hæctenus magistratuum directione, dispositus ad majestatem, seu perfectam rempublicam, redigeretur, processerunt. Ita nulla penitus his pactis inesse validitas, nisi ea superno, eoque naturali, jure, continerentur: velut ea omnia, quæ imperium, sive magistraticum, sive ad majestatem compositum, & hujus quoque inviolabilitatem, attinent, una cum tota naturæ & aliorum jurium origine & vigore, in *Commentariis* ad Huberi libros de *Jure Civitatis*, plena manu, deduximus. Gravina autem, pro jure, factum nobis venditat: & voluntatem populi talem, civilem esse efficienter, putat; quæ tamen civitatem unice, ceu objectum, respicit: ipsa vero non aliunde, quam a naturæ jure, vinculum habet; quod jam ante civitatem conditam habuerat. Non etiam ille distinguit pactum istud geminum. Imo, quando naturalem facultatem esse quid militare, ait; & vero natura, vel potius naturali illa facultate, niti vult imperium: non posset illud voluntate populi fundari, cum naturæ illa facultas superior sit & validior eo, quod civile est: aut si voluntate populi fundaretur, necesse foret, validitatem voluntatis illius, non a vi militari, (quam & populus subvertere posset,) verum ex jure superno, petere; & sic ad jus verum, seu naturæ legem, redire. Neque vero vigorem pactum illud, ex jure civitatis, (quæ per id ipsum constituta est,) sed ex Jure extra & ante civitatem, habere, idemque securum reddere magistratum, ut & peculiari adhuc accedente firmamento, majestatem, oportet.

Diversum penitus ab hoc est alterum, quod ille imperio quærit, fundamentum, (in *antecedentibus* §. 9. istius *Libri*, & in *Libro III. cap. 3. seqq.*) quando id in ratione constituit; nisi dicere velimus, Gravina voluisse rationi tribuere imperium, si humana conditio id ipsum admittere voluisset: & vero, cum tale imperium locum habere non potuerit, imperii rationem superstrui potentiæ oportuisse. In qua contemplatione, sicut varia, & pugnantia multa, miscet: ita pretium operæ fuerit, non ea solum, quæ in illis *Libri III. capitibus*, doctrinæ veræ offendiculo esse possunt, expendere; verum etiam, quæ in *Libro I.* de hac re dicere occupaverat, distinctis paragraphis lustrare. Et quidem *Lib. I. §. 5. 6. 7.* extremum in hac vita bonum constituit, tranquillitatem animi: quod tamen & paganum est, & non nisi felicitati humanæ consecrarium. Illius boni fontem habet scientiam veram, quæ, exors sensibus, ad solam mentem pertineat: quod tamen bonum quis, non nisi contemplativum, habere potest. Jam vero in §. 8. rursus ad naturæ jus, multa scilicet rerum disjunctione imo conturbatione, desultat; illudque in honestate constituit, quæ soboles rationis sit, atque a scientia proficiscatur: priusquam scilicet ille jus ab amphibologia liberasset. Nec vero dicit, quo pacto id in honestate consistat; & quænam illa honestas sit, quoque illa tendat: quin nec scientia hic sufficere potest, ubi facultates humanas omnes ad agendum concurrere oportet. Non etiam §. 9. evincere potest, quod constans sit rationis consilium, ex eo, quod illa semper boni speciei teneatur: subducta ferè voluntate; dum non nisi de scientia loquitur: & tamen intellectus utique boni non est; saltem nulla ejus per ipsum electio, sed veri & falsi: boni vero electio ad voluntatem pertinet. Quanquam rursus rationem sensibus opponat: & sic varie volvatur. Nec vero poterat ille ulla tenus vel scientiæ vel honestati insistere, quod eas ad essentiam divinam, vel legem æternam Dei, (quam lex naturæ, homini commata, refert,) non exegisset.

Porro *cap. III. Libri 3.* existimat Gravina, consistere regimen, in natura servis, & natura dominis: sapientem dominari. Inde mulierem subesse viro, & parentibus libe.

liberos. Inde imperium domesticum, ex lege ipsa rationis, esse societatem inter sapientes, qui aliis præsent. Videlicet, non esse illud a potentia corporis: nam hoc ipsum potius regendum esse a ratione; unde & motus ejus: ad compescendum vero, (seu pœnas immorigeris inferendas,) imperium aliquid mixtum esse magistratus, & merum alterum; quod sit principis c. 4. Beatissimam fore civitatem, si quisque ratione sua regeretur: eam fore simplicem; c. 5. ut mixta foret, si aliqui parenter; illoque sensuum locum habituros: hanc dici mixtam civitatem, pro natura humana c. 6. Et, si imperent hi, qui viribus valeant, non rationis, sed corporis: ita perturbatam fore civitatem, c. 7. 10. Hinc jam repetit ille leges civiles, seu frena, quarum auctores initio Divinum Numen iactarint, & ad servandum eas cives jurejurando obstrinxerint. c. 8. 9. Sed & hanc rempublicam perturbatam, ejusque species esse, Monarchiam, Aristocratiam, Democratiam. Quod si leges ab uno superarentur, fore ex hinc tyrannidem; si a pluribus, orituram inde esse Oligarchiam, c. 10.

Ad hæc non dicam, quam male jus naturæ a ratione plerique petant; quæ tamen corrupta penitus, & ipsa normanda est; ut normam adæquatam tutamque actionibus humanis dare non possit: verum hoc solum, quod rationis tanta, in tot hominum multitudine, sit diversitas; ut, quinam aliis ratione, & quidem ad imperium, magis valeant, vix invenire liceat. Quapropter, in rebus humanis alias quoque, ad ea, quæ plerumque obtinent, respiciendum fuit: sicut ipsa quoque civilia jura non in singulos lata sunt, nec ita ferri potuerunt, cum sæpe minor annis unus altere maturiori consilio polleat: agnatus proximus, cui hæreditas ab intestato lege advenit, nullius sæpe sit, nec amoris in defunctum, nec meriti. Proinde si insipientes servis natura adscribere velles: quoniam rediguntur in univèrsum infantes, ipsorum quoque principum? & qui morbo vel aliter impediti, ratione uti non possunt. Nam licet hi quoque ab aliis regantur; velut tutoribus: hoc tamen ipsum a ratione horum non pendet, sed a civili imperio; quod defectui illi naturæ prospicit: secus omnes eos, qui plus valent ratione, huic illive infanti, imperare posse, oporteret: ex quo omnino statum perturbatum esse-

mus habituri. Nec vero ratio sola maritis & parentibus imperium conciliat; ut nec semper ea maritus prævaleret mulieri, aut parens liberis. Unde nec præest familiæ, solum ob rationem, paterfamilias: & quemlibet sua quidem ratio, sed non hæc etiam homines alios, eorumque rationes, dirigit. Quamquam Gravina alibi cum Spinoza, plus potentie, quam rationi, tribuat: imo plane potentiam in sede non modo juris collocet; verum etiam jus eam facere imperandi velit, cui rationes omnes ac voluntates subjici oporteat.

Est vero obscurum maxime, qua ratione ille imperium magistratus mixtum, & principis merum, appellet: cum tamen nil majestatis admixtum habet jurisdictioni suæ magistratus; nec magistratus aliquid, majestas: & interea princeps atque magistratus potestatem suam quilibet ac imperium, æque in morigeros, ac immorigeros exercent. Sic & obscurum pariter & novum est id imperium, quod non sola ratione nititur, idcirco nunc mixtum appellare; cum mixtum antea imperium magistratus esse, dixisset: estque peregrinum, quando quilibet formas rerum publicarum, etiam rectas, (quæ tamen & ipsæ legibus ac ratione reguntur,) perturbatas habet. Indeque tales sunt hæc doctrinæ, quæ non modo rem plane non conficiunt; sed imo disciplinam civilem totam pervertunt: ut propterea in hæctenus compositis, de juribus & imperio, doctrinis, unice perscrutandum sit.

Sunt etiam perversa illa, quæ Gravina, in *Lib. 1. §. 10.* ad communem jurium quorumlibet disciplinam attulit; ut, quando *d. §. 10.* dominium in origine, ab occupatione, arcessit: indeque communionem primævam asserit. Ubi tamen, cur communes adhuc, & quomodo, habeantur, aer, aqua profluens, non exponit; quippe quæ & ipsa per occupationem propria fieri possunt. Etenim homini protinus a Creatore datum est, ut quæqua orbis patet, ab occupandi possessionem rerum, & inde sibi dominium earum vindicandi, potestatem haberet: nec enim illas occupare poterat, nisi ejus a Creatore facultatem accepisset. Unde nec communio quædam primæva fuit, positiva illa, quam plures fingunt; a qua per divisionem recessum fuerit: seu nec occupatio, in re acta communi locum habere potuisset. Porro *eod. §.* dicit, rationem inducere charitatem inter plures:

plures: hinc civitatum esse originem; quarum seminaria sint matrimonia. Sed & hæc ut multam habent confusionem: ita varias patiuntur instantias. Utique Hobbesius charitatem nullatenus, sed feritatem, ratione induci vult. Nec est eadem in conjugio charitas: & imo etiam in brutis ea propensio est; quæ tamen ratione non ducuntur: prout nec eo modo per rationem posset introducta dici civitas & imperium, qua jam ante Gravina volebat imperia consistere.

Dehinc idem §. 11. ait, Jctos referre, matrimonia & patriam potestatem, ad jus naturale; Familias vero ad jus gentium referendas esse; quando plures earum junguntur. Et tamen conjugia etiam ex gentium jure, quin & civili partim, censentur: prout multa in singulis habentur familiis, quæ ad mores gentium composita sunt. Neque vero jus gentium in conjunctione societatum, maxime populorum, terminatur; sed & plura habet, quæ singulorum sunt, ac ad populos distributive attinent: uti sunt contractus, judicia, ultimæ voluntates; si modos eorum communes gentibus, saltim moratoribus, respicias: licet absolute spectata & ipsa juris naturæ sint. Familiarum etiam plurium, coitio, ad jus gentium; qua talis est, non pertinet: cum nec civitas tota per se, nisi cum aliis similibus componatur, gentem, nec jus gentium, conficiat, qua collectivum est.

Porro, in eodem §. 11. Imperium esse, tradit, in familiis singulis: & apud Romanos, patrem fuisse quodammodo, magistratum, cum jure gladii; quod præcipue §. 25. inculcat: eoque trahit istud Livii: *paterna majestas*. Interea non debuisse Hobbesium matri tribuere imperium in infantem: tum, quia uxor prius sit in potestate mariti; tum quod sætus consilio egeat, quod in viro majus sit. At vero nullum est, in societatum simplicium aliqua, ne quidem in dominica, imperium; etiam qua nec dum in civitatem transferunt: cum per naturam, jus vitæ & necis, in privata potestate, locum habere non possit; sed ad hoc

vel publica, in magistratum collata, potestas, vel majestas plane, requiratur. Unde perperam aliud Jo. Frider. Hornius, qui & male, ex imperiis familiarum, majestatem imperii civilis educit. Neque etiam jus gladii patribus familias dedere Romani; sed potestatem, (internecinam quoque, si opus ea foret,) in liberos: ut eadem, pro religione patria & pietate, uterentur; quam hanc indulgentiam, qua abuti parentes sævi poterant, nemo facile probaverit: qualis nec diu in republica duravit; ceu nec diu stetit illa, ob quam potestas illa patribus, quin & maritis, & multo facilius dominis in servos, concessa fuerat, civilis ratio. Nunquam vero pater, ut magistratus, habitus fuit: nec majestas auctoritatis paternæ eo trahi debet. Hobbesio quæ Gravina objicit, infirma satis sunt. Nam si vel maxime uxor in virili potestate mariti est: num non poterit illa in liberos, maxime recens natos, potestate parentis polere præ patre ipsorum? Cum enim Hobbesius, in vi & potentia, jus imperii ponat: utique non potuit non fœminæ, quæ pariendo infantem enecare potest, imperium in eum tribuere ceu nec potestatem ipsam, quæ juris est, (cum nullum jus ante civitatem agnoscat,) ille marito in uxorem, sed potentiam, ei tribuit, si eadem is valuerit. Quid deinde, si ratione magis valeat fœmina viro? (*) numquid illa, quod rationis sit imperium, potestate magis, in infantem & maritum valebit? Utique pro infante consilia matris, (cui & præcipue eius cura, saltim per triennium, committitur,) salubriora infanti sunt, quam ea, quæ a patre proficisci possunt.

Uterius, Gravina in §. 11. non distinguit gradus incrementi, ab initiis juris naturalis primævi, ad jus civile; unde maximam incertitudinem nasci necesse est: dum & ius gentium secundarium, a successu rerum, repetit. Quanquam vero venditionem ante nummos non habuerint gentes: tamen in universum, ex rerum successu, ipsorum jurium successum inconsulto petimus: cum & obiectis tardius exortis iura anteriora

(*) Id minime oberit sententiæ Gravinae, qui rem ab eo, quod ut plurimum sit, æstimare videtur. Sed potius est, ut natura per utriusque parentis in prolem potestas sit, quia pari utriusque parentis opera suscepta est soboles, nec ideo minor unius quam alterius cura in educatione ejus esse debet.

Educatio autem sine potestate quadam intelligi nequit. Sit igitur salubrior matris cura lactanti adhuc infanti: uberibus certe de pulso magis proderit constantius patris consilium; etsi nihil sit, quod matrem tunc a communionem providentiæ arcere queat.

applicari oporteat, quæque objecta fuerant juris naturalis, non minus talia fieri possint jurium sequiorum. Imo ratio æqualitatis, etiam in plane novis conventionibus, ex jure naturali petenda est; & interim judiciorum, priusquam judicia & magistratus stabilita sunt: sicut hæc alibi, (*in Anal. ad Instit. Imper.*) distincte tradita habemus.

Sic & nimium tribuit Gravina permutationi; quasi maxima pars contractuum inde pendeat. Etenim nullus contractus, qui non utrinque dominium commutat, ad eam referri potest: totumque genus unilateralium ab ea alienum est. Et tamen ille ultimas adeo voluntates, ad permutationem cogere, suscipit: cum quidem ultima voluntas, ab aliena sive alterius voluntate, secus atque in contractibus, (ubi ex diversis animorum motibus in unum convenire oportet,) plane abhorreat: imo ne quidem contractus aliquis, inter testatorem & alium, in testando, locum habere queat.

In §. 13. coitionem plurium familiarum, leges & jura parere, tradit Gravina; secundum quas in pace omnes vivere possint. Itane nullum jus existet ante unionem talem familiarum? quod pacem, & ea, quæ præcepta juris connati homini præferunt, inter disticos quoque & singulos homines stabiliat. Ita non erit jus aliquod ante civitatem? & quomam jure pactum, istud primigenium, ipsius civitatis coalitæ, servandum erit? Necdum adeo conventiones illas leges dices; nisi quod effectum legis habeant: vigore scilicet juris naturalis; quod, omnes conventiones illibate servandas esse, præcipit. Quin & justitiam ille nullam, nisi ab hac lege, (quam vocat,) a coeuntibus familiis condita, agnoscit; indeque matrem ejus, utilitatem communem, constituit. Quicquid vero sit, quod hoc, quod omnibus in societate utile est, jus publicum civitatis, & id, quod gentibus communiter expedit, jus gentium esse, videatur, & vicissim: tamen iustitiæ directo cum utilitate, quamvis hæc ipsa publica fuerit, nulla communio est. Confundit etiam h. §. Auctor jus civile, cum jure gentium: nec hoc quoque gens quædam, seu civitas, aliunde discit; nisi quod jus illud, quod ex arbitrio hinc inde a gentibus, in ritibus belli, legationum & similibus, inductum & receptum est, extrinsecus accipiatur.

In §. 14. Gravina deducit bella ad originem; & defensiva quidem. Sicut autem defensiva, prout integræ gentis defensio, belli faciem non potest non referre, ad jus naturale utique pertinent. Ita offensiva, potius est, ut ad jus gentium secundarium magis referantur; ex quo plura etiam, quæ ad bella qua talia, defensiva quoque respiciunt, repetenda sunt. Neque etiam ille servitutem ad jus gentium absolute referre debuit: siquidem Romani ea quoque gentium jura, (nec tamen efficienter,) habent, quæ gentes aliquot inter se, ex tacito compacto, servant; neque omnes gentes obligant. Quid quod etiam civiles servitutes, ex instituto civitatis, & ipsius quoque Romanæ, dentur; quæ nil quicquam bellis debent. Deinde jura legatorum ille ex jure pacis ducit: quidni ex jure belli pariter? multoque magis. Utique nec pax ipsa, nec bellum, per se jus aliquod seu leges producent. Quapropter eadem causa necessitatis & utilitatis universi generis humani, eo permovit gentes: ratione ipsas ad mutua ea vincula deducente; ut colloquia illa, & missiones, securius institui possent. Neque enim putem Pufendorfio, aliisque, concedendum esse, ut rem ipsam, æque ac sanctimoniam legatorum, ex jure gentium secundario, (quod quidem illi inaniter ex censu jurium penitus extinctum, vel saltem juri naturali injectum, ceperent,) eliminarent; utut, quoad ritus & sanctimoniam eorum, non una gentium observantia sit.

Denique Gravina pacem gentium cum civili, imo domestica, miscet, ac cum pœnis civilibus: omnino perperam. Sic & §. 15. naturam humanam cum ratione, male confundit: nec non ibidem civitati, adversus vicinos feros, jus belli attribuit; ut, quemadmodum, in civitate, civium delicta: ita & gentis unius crimina, a ceteris gentibus, puniantur; in quod Hugonem Grotium advocat, ab omnibus pridem in hoc rejectum. Nam civitas quidem, in suos cives sibi subjectos, imperium; sed una civitatem, & imo ne omnes quidem, in civitatem seu populum liberum, tale non habent: quo tamen imperii jure unice facultas puniendi nititur. Quod vero, ut §. 17. habet, oporteat rationem, (scilicet nostram,) inculcare aliis; quippe quæ dominium barbarorum teneat:

teneat: istud in doctrinam Aristotelis, de fervitute natura, sed male adhibitam, incidit; & in Romanorum scitum illud, quo omnes gentes, quæ non fœdere aut amicitia ipsorum utebantur, barbarorum nomine fœdebant. Plane ea, quæ §. 16. Gravina tradit, non congruunt, saltem non in universum, his, qui de justitia armorum Romanorum scripserunt. Quid enim ad Romanos, gentium aliarum mores? Utique illi ne Græcis quidem pepercerunt; a quibus tamen potissima rei literariæ, & imo leges suas maximam partem, petierunt. Estque omnino injurium, si Romanos solos electos, at reliquos populos omnes barbaros, habeamus.

Nunc autem §. 17. & 18. Gravina rursus pacta cum legibus confundit, ac voluntatem communem & publicam cum summa potestate: nec tamen pacti diversi, ad formandum imperium perfectum, seu majestaticum, meminit; cujus alia plane natura & ratio est. Similiter statum ille confundit, cum administratione reipublicæ. Estque lubrica satis doctrina ejus, quod, ob abusum potestatis, civitas in rudem statum devolvatur. Neque etiam, quam §. 19. & 20. instituit, comparatio vicissitudinis, & conversionis naturalium rerum, cum variatione rerum humanarum & civilium, satis apta videtur: ceu nec istæ commutationes causis illis, quas refert, omnino constant; quin & innumeras habent alias, quas Septalius & generis ejus plures, persecuti sunt.

Sed hæc fere omnia sunt aliena, & præter Gravinae institutum, qui fontes nobis legum Romanarum propius ostensurus erat. Nam & de auctoribus legum aliarum §. 21. *Lib. I.* peregrina habet; & trita tamen, ac fabulosa. Ad historiam quoque Mosaicam, qua eo ista respicit, ab aliis omnia plenius excussa sunt; maxime quousque ea similis est antiquissimis gentium scriptoribus, hique sunt traditis Mosaicis. Hic vero de legibus in republica Romana latis agendum fuerat. Et tamen varia ille interjicit. Ubi priusquam ad ea, quæ in serie aliqua methodi habet, procedamus; observare liceat, dum ille di-

cit, (velut in *S.C. Maced. Lib. III. cap. 69. & alibi passim*,) se operam dicasse juri civili privatorum: quod sane non ille tantum privato, sed & publico Juri (*) pariter, operatus sit; quippe quod jus Justinianicum non tantum sit privatum, nec privatum jus unice contineat; verum quam plurimæ, quas & Gravina exponit, leges Romanæ, totæ jure constant publico: ipsæque de privatis conceptæ leges, quando personis rebusque publicis applicentur, hoc ipso publicæ fiant: s. quod ea publica eximie dicantur, quæ nunquam aliis, quam personarum rerumque publicarum usibus, idonea sunt.

De patria deinde potestate; §. 25. *Lib. II.* quoad jus personarum, minus recte exponit, qua ratione in jure Romano ea tribuatur moribus. Et quod, *in* §. 26. vult, jus patriæ potestatis non cessasse per mortem patris, id male probat, per tutelam patris testamentariam, ut & per substitutionem pupillarem. Nunquid enim superstes esse non potest effectus? efficiente causa dudum extincta. Quoad jus rerum, mallem Gravina, *in* §. 85. testamenti rationem, per mancipationem, peculiari §. a speciebus mancipationis reliquis, distinxisse. Denique ad judicia quod attinet, ille quidem §. 80. actiones legis & actus legitimos recte docet, differre: debebat vero rationes quoque differentiarum adduxisse; quod maximo, ad institutum ejus, usui esse potuerat.

Jam vero Legislationem ipsam Romanam quod concernit, quo cura Gravinae præcipua pertinet: Ipse operas regum Romanorum *Lib. I. §. 21.* minus recte distinxit: cum omnes ad jus naturale gentium & civile intenderint. Eas autem studiose quondam Fulvius Ursinus collegit; nec non curas illis legibus regius impendit Vinandus Pighius, & Paulus Merula; quos plerosque compilavit in antiquitatibus Rosinus. Statum vero popularem, *in* *Lib. III. cap. 16.* seu democraticum, unice vitio adscribit; si plebs scilicet optimates insolentes subjuget. Ubi &, qua ratione mala ejus emendari possint, exponit. Quæ quidem, quomodo in rempublicam Roma-

(*) Imo, publicum jus Auctori dicitur, quod ad statum pertinet reipublicæ Romanæ: privatum, in quo agitur de jure singulorum. Illud in libro de Imperio Romano exposuit; hoc in

commentariis ad Leges & SCta. Sic se publicum, sic privatum jus nominare, ipse tradit in sine prælationis.

nam congruant, ipse viderit. Deinde nobilissimam partem juris Romani evoluit, LL. XII. Tab. in quas jam amplas & exactas satis habemus; post collectionem earum, ab Antonio Contio, Fr. Hotomanno, Dionys. Gothofredo & P. Merula, (quos iterum Rosinus excerptit,) tum & novissime summa cura, a Jacobo Gothofredo, susceptam, Pauli Manutii, Franc. Baldolini, Conradi Rittershusii, & aliorum Commentarios; ut cum his, quæ nunc per Gravinam accessere, tutos nos reddant, vix esse, quod accedere eis possit ulterius. Sed Tribunitias LL. præ aliis Dempsterus excussit. Plebiscita vero Gravina inter leges complectitur: & de jure prætorio, atque universo jure honorario, in L. I. §. 35. de de perpetuo quoque edito; §. 38. nec tamen etiam de singulis prætorum edictis: quod omnino fieri debebat, uti nec de interdicitis adeo, veluti Salviano, & aliis, eorumque fontibus, sive jurius ipsis. De responsis vero prudentum §. 40. aliqua commentatur. Utique de constitutionibus principum, earumque variis expeditionibus, distincte & plene non experitur: quæ doctrina Strauchii necessaria & maxime fructuosa est, aliorumque, qui excuti poterant; si quæ in illis supplenda vel emendanda fuisse, deprehenderentur. Gregoriani tantum codicis & Hermogeniani, in complexu, rationem habet; & ubi hodie reperiantur. Lib. I. §. 131. Sed Justiniani decisiones quinquaginta, nihilissimam Justinianæ curæ partem, & compendium subtilissimarum, inter Juris-Consultorum veterum sectas integras, continui studii, disceptationum, sicco pede §. 134. prætervehit, nec quicquam de earum caractere, & quænam ille sint, commemorat: quin nec, in rem præcipue juridicam, exacta, sed inchoata solum studia laudati Strauchii, ut nec commentationes Lingleisii Galli, & præstantiores Bassi, Nostratis, sufficiunt.

Ceterum, quoad singula, de uxoris accipiendæ modis antiquis, gemino loco agit: itemque de L. Julia, de fundo dotali, quam & alibi, cum Jacobo Gothofr. ad Juliam Papiam tractaverat: (videl. Lib. III. c. 86.) ubi, in L. Jul. de adulteriis; occupatur: Nec minus in Lib. III. c. 101. ad L. Cornel. de falsis, (extra monetam,) iterum dilabitur, in L. Cornelia nummaria; & varias ejus species jam cap. præcedenti, ad L. Cornel. de falsis, adductas, repetit: cum

potuerit quælibet capita tota uno loco exhaurire, & ubi rursus occurrissent, ad eundem se referre. Quod si succedant hæc operæ, æquali & debita methodo, disponentur, multum elegantię; & imo accuratioris, illis accessurum, tum & ubique proditurum foret, si quæ capita deficerent, adhuc supplenda; ut ne quidem amplius quid in ea cura facile desiderari posset.

Utique minus religiosus est in ea legum sacra, quæ a Justiniano habemus, Gravina, quam debebat, & poterat etiam; nec adeo Florentinam utique vindicat: quam tamen amplecti se, & pro genuina habere, profitetur. Unde non debebat immutare lectionem exemplaris Florentini, in Lib. 20. §. 5. qui testam. fac. poss. atque cum Cujacio, quem nimis ille veneratur, transigere. Quam enim Cujacius passim, ubi difficilia textuum superare non potuit, ipsos textus corrigat, vel corruptat; imo, pluribus locis, negationem vel inferat, vel ejiciat: satis jam adhuc superstiti, a Roberto cum primis, & juste, exprobratum est. Sane plura hæctenus, post tanta studia, reperta sunt: ut quidquam antinomium, in Corpore Juris, largiri quæquam non oporteat, nec adeo ad textus immutandos procedere. Quocirca non fuit, cur frigidam haberet Gravina expositionem textus dicti §. 5. in Lib. III. cap. 94. dum admittendum non vult *ibid.* Ulpianus: nec habuit, quare, cum Cujacio, (cum quo paria faciunt Hotomanus etiam, & critici alii,) ut Paulo scilicet in L. 15. de testibus, Ulpianus dicitur conciliaretur, Ulpiano negativam, insertam eiparticulam non, obtruderet: ac non potius rationem profundius investigaret, qua diversa textus uterque niteretur. Quod idem solemne etiam, ut respondeat animum, est Vvisenbechio & quibusdam præcipui quoque chori aliis: qui, cum illis nulla textuum, in speciem adversantium, conciliatio, apud Doctores etiam quoslibet reperta, sufficit: de meliori ulterius non cogitant; sed hoc suo judicio decretorio protinus in rem irruunt: quod igitur antinomium, in textibus illis, esse oporteat. Ego vero, ut alibi, ita hic etiam, Florentinam lectionem servari debere, semper existima- vi; idque e re stabilis esse & genuinæ Jurisprudentiæ: cujus multi recessus, Jctis, legum auctoribus, optime cogniti, nobis

nobis utique, omni quanto fieri potest studio, aperiendi sunt. Proinde miror, ipsum Jacobum Gothofredum, in hac contentione, cum aliis facere; ut dissensum inter Ulpianum & Paulum, dictis locis, & ipse concesserit, quasi eo faceret in *d. l. 20. vox existimo*; quæ tamen aliud non innuit, quam quod ambigua illa fuerit quæstio. Tametsi vero, inter reperta alia, quibus mederi voluere huic distractioni, (ut videtur,) aliqui, nec mihi satisfaciunt; si dicere velimus, Paulum in *l. 15. loqui de casu*, quo damnato salva fama non est; uti fieri non potest in crimine repetundarum. Nam crimen hoc non tantum, in quibusdam, ad judicia privatorum delictorum accedit; (quanquam hæc etiam, cum de dolo fuerint; semper infamant,) saltem in eo repetundarum crimen singulare quid habet; verum, quod huc pertinet, ad exemplum iudiciorum extraordinariorum componitur; ceu nec crimen stellionatus infamat semper, *l. 2. de stellionat. l. 7. de publ. jud.* Videlicet a testamenti testimonio non arcetur quilibet infamis: & tamen repetundarum damnatum arcet Paulus. Equidem in hoc, inter Ulpianum & Paulum, convenit, quod is in iudicio testis esse non possit; arcetur enim repetundarum damnatus a senatu & iudiciis, eo quod circa illa deliquisset; atque hinc ab illis arcetur indistincte. At vero ab eo inferendum non est ad hoc, ut etiam omni casu, & simpliciter, a testamento abesse debeat; uti recte argumentatur Ulpianus. Nempe in eo casu repetundarum damnatus, ex censu infamium, inter intestabiles habetur, ex lege, quæ Pauli est; quando ipse non in factum, aut lege repetundarum, & vi illius, ut *d. l. 20. sed quando diserte repetundarum damnatus est, quod l. 15. habetur*; quippe quod hac ratione juris infamiam damnatus subeat: indeque inter hos merito lege ponatur, qui testamento adhiberi non possunt; adeoque intestabilis sit.

Porro Cujacium, in corrigendo textum *l. 12. §. 2. D. de accus. & inscript.* sequi non debebat Gravina; quando is (in *L. VI. Observat. 12.*) pro duobus reis, in *d. l. 12. tribus reis*, substituit; eo quod Imp. in *l. 16. C. de his, qui accus. possunt*, tradant, tertiam accusationem eis, qui duos reos detulerant, a lege permissam non esse. Quamvis enim plerique in eo Cujacium

sequantur, & Anton. Matthæi, *Tr. de criminibus. Lib. XLVIII. Tit. 13; cap. 1. n. 10.* eum probet, ejusque Matthæi, ceu doctoris sui, vestigia tanto facilius premat Vvissenbechius, *II. Disp. ad n. 33. nu. 17.* quod ubique in anatomias pronus sit. Mejerus etiam, in *Coll. Jur. Arg. §. 3. de accus. & inscr.* post excussas Græcorum ad Basilicam, & Fornerii in *IV. Rerum quotid. cap. 15.* interpretationes, desperatum habeat locum; nisi cum Cujacio textus legis 12. corrigatur. Tamen non est, cur hic ad extrema, vimque textui inferendam, dilabamur. Equidem, ut *legis 12. §. 2. de accus.* ad enunciata historica vetera, referamus; dum simpliciter illa ait, *lege Julia iudicior. publ. cavetur*; quasi deinceps jure constitutionum, duos reos simul deferri posse, placuerit, inque eo constitutionum jure nunc quidem, ceu recentiore, acquiescendum sit: (quæ quidem, inter jus pristinum, in Pandectis præviere ratum, uti antea obrinuerat, & constitutionum codicis, in quo recensus, & hinc a Justiniano, præ dissonis antiqui Pandectarum traditis, unice agnitus, habetur, omnino proba est distinctio; ut nempe, cum in complexu seu corpore toto successivi juris, id demum, quod recenti loco ponitur, vim legis sistat, nulla in talibus antinomia esse possit.) Istud *lex 16. C.* non patitur, quippe quæ nil immutandum, sed legi Julæ, quam innuit, inhærendum esse, vult; in verb. contra legis præscripta: cum & addat legis Julæ exceptionem, quam quoque Venulejus in *d. l. 12.* adducit: nisi suas suorumque injurias quis persequatur. Proinde dicendum est, posse quidem non duos tantum, sed & plures, de eodem crimine, & distinctis etiam accusationibus, ab eodem accusari: nam eorum & una vincendi causa est, & una calumniæ ratio; quo pertinet *lib. 8. de accusat.* ibi: non possunt accusare propter turpem quæstum, qui duo judicia, adversus duos reos, (diversorum scilicet criminum nomine delatos,) subscripta habent, nummove, ob accusatum vel non accusatum, acceperint. Indeqe per verba, *l. 16. C.* qui duos reos delatos, habet binam quidem accusationem; sed tamen super uno & eodem crimine, accipi oportet: quorum propterea duorum eadem ratio est, atque est unius, quem præfert accusatio una, in *l. 12.* apud Venulejum; cum

cum hi textus, sub rubrica eadem, in Dig. & Cod. ad Legem Juliam provocent; cujus adductionis, in consimili titulo, in Pandectis factæ, non poterant dememinisse compilatores Codicis: idemque, quod de tertia accusatione loquitur *lex 16. Codicis*, in *l. 6. §. 3. ad L. Jul. de adulteriis*, proditum est: ut, quamvis duos reos ex alio crimine, (uno scilicet; non ex aliis criminibus,) delatos habeat; posse tamen illum; ex jure viri, tertium accusare: quoniam hæc adulterii causa, qua scilicet quis propriam injuriam persequitur, non cedat in numerum causarum ceterarum, (sive criminum aliorum; de quorum uno hic alio crimine, ut textus habet) duo illi delati fuerant. Qualem tertiam quoque vocant accusationem Imperatores in *l. 16. Cod.* quoniam scil. de uno eodemque crimine, duabus accusationibus, duo rei fuerant delati. Et poterant etiam, si quinque rei super eodem crimine delati fuissent, Imperatores accusationem novam, super alio seu diverso crimine, postulatam, sextam appellare: per quod non adversati fuissent Venulejo, qui & ipse accusationem, vel unam vel plures, super uno crimine, cum lege Julia, intelligit: neque enim ad reum; unum vel plures, hic respiciendum est, sed ad crimina; ut, quæ Venulejo altera accusatio dicitur: ea tertia, ob duas accusationes duorum ejusdem criminis reorum, jam institutas, (& pro una, quoad crimen, habendas) ob tertium reum, de diverso crimine postulatam, omnino Imperatoribus, in *d. l. 16. C.* dici poterit. Interea super duobus criminibus, (quotiescunque accusationibus, super uno, prius questus quis fuerat,) accusationem ut quis instituat, lex Julia non patitur. Adeoque *l. 12. §. 2. ff. de accus. & l. 16. C. de his, qui accus. non possunt*, optime sibi consonant, ut nullæ aliæ leges magis inter se convenire possint.

Nunc vero etiam de *L. ult. C. ad L. Fabiam de Plagiar.* dispiciamus: quam in littera merito Alciatus asseruit. Gravina autem *Lib. III. cap. 107.* in verbis: *metalli pœna teneantur*, (cum tamen in *seqq.* pœna capitis statuatur,) legi oportere vult, cum Cajacio suo, item Duareno, & egregio illo interprete *Cod. Theodos.* (unde *L. ultima* desumpta est,) Jacobo Gothofredo: *tenebantur*. Sed & hic in salvo res est: non quidem, per Perezii ad *d. tit. Cod. Justiniani Gravinae, Tom. I.*

stin. tradita num. 3. quasi in principio legis, pœna metalli ad quaslibet alias plagii species, respiciat; ut ea adhuc dum plagiarios teneat; in duobus vero casibus plagium capite puniri, sanciat; utpote in *l. 7. C. ad L. Fab. de plagiar.* & in casu, quo filii parentibus adhuc viventibus, supprimuntur. Namque textum inspicienti, diserte metalli pœna, ad casum istum suppressorum filiorum, applicatur; ut ea plagiarii tales etiam teneantur: nec ullibi aliud proditur; quin potius metalli pœna, in *l. ult. ff. eod.* retenta est: indeque adhuc illa, per *l. ult. C. Justin.* in plagiaro. quoque tali, & imo etiam in *Cod. Theodos.* obtinet: ut nil juvet Gothofredum vox *tenebantur*: quin retineat eam pœnam in ista specie, atroci licet, cum pœnis ceteris, Constantinus. Nam ille, in sequenti versu: *si quis tamen* exacerbationem supplicii, in ea specie plagii, casu qui sequitur, constituit. Indeque Tribonianus nil deliquit, quando is, loco *tenebantur*, vocem *teneatur* adhibuit: nec illa lex Justiniana (quam Brunemannus in Commentario suo plane omisit,) secum pugnat: siquidem pœna gladii, solum in eum casum ibi decernitur, quo plagiarius talis sæpius in eo crimine versatus fuerit; idque de ipso patuerit, ut in *Cod. Theod.* habetur. Tribonianus vero istam vocem in *claruerit* immutavit: nam clarescere, quam dictionem non habet, in *Glossario barbaro*, Fresne; cum omnino Latina sit, nec non in *l. 2. C. d. fundo rei priv. XI. ut & in l. 5. vers. sciant. C. quor. appell. non recip.* reperitur: ubi idem, quod indubie constitert, denotat. *add. I. F. 3.* ubi: (*rationibus claruerit*,) hic idem est, ac si isto scelere ejus speciei claret, (ut famosus, notorius, latro, sic) plagiarius: quod & Bitfchius, in *Feudali indice*, agnoscit, & in *Concordantiis nostris Feudalibus* proditum est. Talem enim plagiarium, qui in ea plagii specie claruerit, (sive patuerit, ut *Coden Theodos.* habet; quo melius rema exprimit Tribonianus, cum *patuerit* etiam in crimine: semel admisso, sed *claruerit* non nisi in *iterato*, locum inveniat; nec supplicium augere istud ideo possit, quod de veritate criminis ejus initio statim constet,) omnino acerbius puniri convenit. Atque hoc est, quod vult *lex. ultim. Codice de plagiar.* Teneri quidem tum metalli, tum ceteris ante cognitis suppliciis, eos, qui

qui orbitates, in filiis viventium, parentibus infligant. Si quis tamen hujusmodi reus fuerit oblatum, posteaquam super crimine, (illius speciei,) claruerit: (quæ vox non poterat simpliciter accipi, pro confiteri, quod ejus reus ille sit; ut nec patuerit, illa in *Cod. Theod.* Quid enim interest, si verum quem esse pateat, priusquam offeratur, siue post oblationem confiteatur crimen, aut de eo vincatur.) Ita vero servum aut libertinum bestiis subjiciendum; ingenium vero gladio consumendum, esse. Et sane Julius Clarus, in *Præb. Crim. §. fin. quæst. 68. vers. plagarius*, memorat, quod hodie, plane ad sensum legis, quem præbuimus, gladii pœna in eos exercetur, qui crimen hoc committere consueverint; ut adeo expositionem illam, & vera interpretandi ratio, & ipsa observantia, assatum confirmet. (*) Diceret, toties aberrare interpretes: quoties manus violentas textui inferunt; aut de conciliatione antinomiarum, quæ apparent, solliciti non sunt. Et num ergo causæ quid habuit Gravina? ut ista loca, quæ nunc mos lustravimus, & ipse, seu nævos venusti corporis, unice fastidio duxit, pro desperatis agnosceret, ac plus suo Cujacio, viro ceteroquin magno, & de Juris prudentia Romana immortaliter merito, quam suæ, qua defungi poterat, industris, deferret.

Alias diligentis operis, quod multa floret eloquentia, decus ingens accessurum foret, si nunc, ubi absolutum est, meliori methodo disponi posset. Quin & singula quædam sunt, inaniter repetita, aut male collocata. Sic enim vellem, Gravinam, quando in *Lib. III. cap. 112. de L. Licinia* tractat, eandem legem in suum locum, ubi de alienatione mutandi iudicii causa agitur, seu de in potentioris alienatione, transposuisset: cum ejus doctrina, a citato loco, penitus aliena sit. Non minus ea, quæ in *cod. libro, cap. seq. 113. de religione sepulchrorum* habet, in suum

locum referri debuissent: cum in ea res sui vix quicquam indulgendum sit, quod, cum omnia ad finem vergant & interitum, etiam hominem eo deduci oporteat: (**). Et nescio, an recte idem *d. Lib. III. cap. 111. Legem Rhodiam*, inter leges eas, quæ damnum resarciunt, redegerit; & non rectius ad negotiationem, seu consortium, eam retulisset: quod in Pandectis factum est. Neque enim damnum hinc dici potest hoc, respectu aliorum, quod casu accidit. Alias imminutio illa a causa repeti, ipsoque infortunio, deberet: cum quidem damnum ita a sociis, aut vectoribus, & inter eos, resarciatur, ut per consortium id ex æquo, ad omnes perducto, restituatur: siquidem illi ob factum socii; non item ex damno dato, tenentur. Utique 1.) si navis tempestate pereat, nulla est ob factum contributio: Et si merces quædam recipiantur, a sorte, vel industria dominorum, servatæ esse censentur. 2.) etiam portio factarum mercium in contributionem venire debet. 3.) Oportet quidem eum contribuere, cum damnum illatum non est, indeque ei potius damnum fit, ut alii suam reparatur; nec tamen 4.) totum cuiquam resarcitur damnum. Quin potius 5.) ea contributio, impendii, in res aliorum servandas, quædam est reparatio; quo pacto non resarciuntur damna, uti nec tali modo inter socios impendia restituuntur; qui quidem sibi conventionione obstricti sunt. 6.) Naufragio facta, conservata, cum mercibus non factis, scapha, nulla scaphæ ratio habetur, *l. 4. ad L. Rhod.* Igitur 7.) non nisi adversus magistrum, ad detinendum mercem, actio est: cum, si negotium directum de damno esset, vectores invicem de eo inter se agere oporteret.

Quæ quidem omnia, & Gravinæ, Clarissimi Viri, integritati ac prudentiæ, & quorumvis iudicio, qui idoneam Juribus tuendis operam præstant, submissa sunt!

(*) Expositio, quæ hic paratur, *L. 20. §. 5. ff. Qui testam. fac. poss. L. 12. §. 2. D. de Accus. & inscript. & L. ult. C. ad L. Fabiam de Plagiis*. prima facie habere aliquid videtur in recessu: sed si penitus animum advertas, omnia plena esse videbis araneorum. Sunt enim distinctiones, quibus res conficitur, omnes commentitiz, quæ in ipsis legibus, utpote senectutis generalis,

nec vola reperitur nec vestigium.

(**) Imo, quum auctor in exponendis legibus nominis rationem præcipue secutus sit, & Julias omnes, Cornelias omnes, & reliquas in una ferie exposuerit: L. Liciniam solam alieno loco positam, jure quæri non possumus, nec indignari, quod de sepulchris ideo ultimo loco egerit, quia mors omnia finit.

INDEX CAPITUM TOMI PRIMI.

LIBER PRIMUS.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1	DE Populo Romano & ejus ordinibus.		26
2	De Equeſtri ordine.	36	De prætoribus provincialibus, & quaſtoribus.
3	De Senatoribus.		27
4	De Plebe ruſtica, & urbana.	37	De publicis quaſtionibus.
5	De Plebe urbana & tribunis ætariis.	38	De ediſto perpetua.
6	De Scribis, apparitoribus, accenſis, interpretibus, præconibus, viatoribus, liſtoribus.	39	De Edilibus.
7	De Optimatibus, Popularibus, nobilibus, ignobilibus, hominibus novis.	40	De jurisprudentia.
8	De Cenſoribus.	41	De diſputatione fori.
9	De Tribunis ruſticis & urbanis.	42	De reſpondendi iure.
10	De Curiis.	43	De auctoritate prudentum.
11	De Claſſibus & Centuriis.	44	De Juris- conſultorum philoſophia.
12	De Turba forenſi.	45	De Juris- conſultorum ſectis.
13	De Conſulibus.	46	De variis ætatibus jurisprudentie & de juris- conſultis antiqua jurisprudentie.
14	De Senatu & ejus poteſtate.	47	De Tiberio Coruncanò.
15	De Senatus- Conſulto & loco habendi ſenatus.	48	De Sext. & P. Eliis.
16	De Tempore habendi Senatus.	49	De Lucio Atilio.
17	De Vocando Senatu.	50	De Marco Catone.
18	De Jure referendi ſententiaſque rogandi.	51	De Bruto.
19	De dicenda ſententia, & S. C. per diſceſſionem.	52	De P. Mutio Scavola Pontifice.
20	De Juſto ſenatorum numero.	53	De Manlio Torquato.
21	De Conſcribendo Senatus- Conſulto.	54	De Cajo Marſio Figulo.
22	De Adſervando S. C.	55	De Cajo Livio Druſo.
23	De Impedimento S. C. ſive de interceſſione Tribuni.	56	De media jurisprudentia, & ſuæque juris- conſultis, & de P. Rutilio Rufo.
24	De Senatus decreto.	57	De Q. Elio Tuberonè.
25	De Dimittendo ſenatu.	58	De Sex. Pompejo, & Catio Antipatre.
26	De Ratione ferenda legis.	59	De Q. Matio Scavola augure, & Sca- vola Pontifice.
27	De Tribuno plebis.	60	De C. Aquilio Gallo.
28	De Comitiiis.	61	De L. Lucilio Balbo.
29	De Legum ferendarum examine.	62	De Cn. Aufidio.
30	De publicatione legis, concione, & forſitione, & ſuffragiis ferendis.	63	De C. Juventio.
31	De primis Romanorum legibus, & Jure Papyriano.	64	De Sex. Papyrio.
32	De jure XII Tab.	65	De Servio Sulpicio.
33	De adibus legitimis & jure Flaviano.	66	De Cajo Trebatio Teſta.
34	De poſterioribus legibus.	67	De Offitio.
35	De jure honorario, & de prætorè urba-	68	De A. Caſſellio.
		69	De Q. Elio Tuberonè.
		70	De Alſeno Vato.
		71	De Cajo.
		72	De Aufidio Tacca, & Namuſa.
		73	De Sæctarum Autoribus & primum de An- iſtio Labrone.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
74 De Atejo Capitone.	49	126 De assessoribus.	69
75 De Nerva patre, & filio.	50	127 De magistris scriniorum.	ibid.
76 De Proculo.	ibid.	128 De fisci advocatis.	70
77 De Pegaso.	51	129 De digestionibus juris civilis sub Justiniano.	ibid.
78 De Celfo patre.	ibid.	130 De Justiniano.	ibid.
79 De Celfo filio.	ibid.	131 De Codice Justiniano.	71
80 De Neratio Prisco.	ibid.	132 De digestis.	ib.
81 De Masurio Sabino.	ibid.	133 De institutionibus.	72
82 De C. Cassio Longino.	52	134 De 50. Decisionibus.	ib.
83 De Cajo iterum.	53	135 De novellis constitutionibus sive Antiveneticis.	73
84 De Caelio Sabino.	ibid.	136 De novellis Juliani.	74
85 De Prisco Javoleno.	ibid.	137 De Triboniano & sociis.	ibid.
86 De Salvio Juliano, & Tarruntino.	54	138 De Basilicorum libris.	76
87 De Domitio Labone.	ibid.	139 De fato Jurisprudentie Justinianeae in Italia.	77
88 De T. Aristone.	ibid.	140 De instauratione juris Justinianeae sub Lothario.	78
89 De Ariano.	ibid.	141 De Pandectis Florentinis.	ibid.
90 De Sexto Cecilio Africano.	55	142 De instauratione studiorum juris.	79
91 De Sexto Pomponio.	ibid.	143 De Bononiensi schola, & de Irnerio.	ibid.
92 De Junio Mauriciano, & Elio Marciano.	ibid.	144 De variis Irnerianae scholae sectis.	80
93 De Ulpio Marcello, Meciano Saturnino.	ibid.	145 De Martino.	81
94 De Tertulliano.	ibid.	146 De Bulgaro.	ibid.
95 De Papyrio Juho, & aliis.	56	147 De Hugolino.	82
96 De Fabio Sabino.	ibid.	148 De Rogerio, & Osborne, & Placentino.	ibid.
97 De Fabio Sabino filio.	ibid.	149 De Pyleo.	ibid.
98 De Cerbidio Scævola.	ibid.	150 De Alberico, & Joanne.	83
99 De Papiniano.	57	151 De Azone, ejusque schola.	ibid.
100 De Domitio Ulpiano.	58	152 De Lothario Cremonensi.	84
101 De Julio Paulo.	59	153 De Balduino Bononiensi.	ibid.
102 De Herennio Modestino.	ibid.	154 De Rosredo Beneventano.	ibid.
103 De aliis generatim.	ibid.	155 De Accursio & ejus schola.	85
104 De Romano imperatore.	60	156 De Jacobo Ardizzone, & Odofredo.	86
105 De variis muneribus imperatoris.	62	157 De Dino.	ibid.
106 De Pontificatu maximo imperatoris.	ib.	158 De Bartholomaeo a Capua.	ibid.
107 De tribunicia potestate.	ibid.	159 De Petro de bella Persica, & Jacobo de Arena, & Odrato.	ibid.
108 De censura imperatoris.	63	160 De Jacobo de Brivisa, & Ensvigario.	87
109 De consulatibus imperatoris.	ibid.	161 De Cino Pistoriensi.	ibid.
110 De proconsulari imperio.	ibid.	162 De Alberico de Rosata.	88
111 De reverendi jure.	ibid.	163 De aliis turmatim.	ibid.
112 De senatoria imperatoris dignitate.	64	164 De Bartolo.	ibid.
113 De Patris Patria appellatione.	ib.	165 De Baldo, & fratribus.	91
114 De lege regia.	ibid.	166 De Paulo Castrensi.	92
115 De orationibus principum.	65	167 De Alexandro Tartagno.	ibid.
116 De quaestoribus.	66	168 De Jafone Mayno.	93
117 De magistro officiorum.	ibid.	169 De Saliceto, Fulgoso, Cumano, Castironzo, Corpolla, Ruino, Riminaldis, Curtius, Decius, Nicolao Spinello.	94
118 De majori & minori Laterculo.	ib.		
119 De pragmaticis Jussionibus.	67		
120 De edictis principum.	ibid.		
121 De mandatis principum.	ibid.		
122 De decretis principum.	ibid.		
123 De epistolis principum.	ibid.		
124 De rescriptis principum & libellis.	ibid.		
125 De praefectis praetorio.	68		

Cap.	Pag.
170 De Alciato, & sanctorum Jurisprudentia, sive de Cujaciana schola.	ibid.
171 De Emilio Ferretto.	95
172 De Goveano.	96
173 De Budæo.	97
174 De Antonio Augustino.	ibid.
175 De Bituricensi schola.	98
176 De Enguinaro Barone.	ibid.
177 De Duareno.	ibid.
178 De Hugone Donello.	99
179 De Francisco Hottomanno.	ibid.
180 De Jacobo Cujacio.	101
181 De Barnaba Brissonio.	103
182 De aliis acervatim.	104
183 De Marano, Gothofredis, Vesembegio, Perezio, Pancirolo, Mornucio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Tolosano.	ibid.
184 De quatuor scholis post renovatam jurisprudentiam judicium.	105
185 Conclusio de interpretum usu.	106

LIBER II.

Cap.	Pag.
1 De boni, malique natura; sive de Justitia naturali.	110
2 De duplici natura lege.	111
3 De Lege rerum universalium, sive de Lege promiscua.	ibid.
4 De Lege peculiari humanæ naturæ, sive de lege rationis.	112
5 De naturali bonorum extremo.	113
6 De virtutum origine ex lege naturæ.	ib.
7 De morbis naturæ rationalis, sive de vitiis.	114
8 De vita beata sapientis.	ibid.
9 De juribus humanæ rationis.	115
10 De origine societatis humanæ.	ibid.
11 De jure gentium & origine commerciorum.	116
12 De permutatione, contractuum omnium elemento.	ibid.
13 De jure pacis.	117
14 De jure belli.	118
15 De civili potestate.	119
16 De Justitia Romanorum.	ibid.
17 De jure sapientis in ceteros.	120
18 De origine imperii, & jurisdictionis.	ib.
19 De conversatione rerum.	121
20 De motibus civilibus.	ibid.
21 De variarum regionum legibus, & earum origine.	122
22 Fragmenta aliquot legum regiarum, sive juris papyriani.	125

Cap.	Pag.
23 De legibus XII. Tabul.	128
24 De scriptoribus ad has leges prisca, & variis hujus juris appellationibus.	129
25 De jure patrio.	130
26 De jure tutorum.	132
27 De Jure Patronatus.	136
28 De jure conjugum, & connubiorum.	137
29 De divortiiis.	138
30 De Partu XI. mensium.	139
31 De partu monstruoso.	140
32 De rebus litigiosis.	141
33 De servitutibus prædiorum.	ibid.
34 De aqua pluvia arcenda.	143
35 De arboribus cadendis.	143
36 De glande legenda.	144
37 De interstitio sepis.	ibid.
38 De finibus regundis.	145
39 De usucapionibus.	146
40 De testamentis.	147
41 De successione ab intestato.	148
42 De divisione hereditatis.	150
43 De statutibus.	151
44 De mancipationibus.	ibid.
45 De collegiis & sodalibus.	152
46 De jurejurando.	153
47 De fenore.	ibid.
48 De criminibus, & primo de furtis.	158
49 De furto per lancem & licium.	159
50 De arboribus furtim cæsis, & fruge facta.	161
51 De dolo in re deposita.	162
52 Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.	ib.
53 De pastu pecoris.	ibid.
54 De tigno injuncto.	163
55 De famosis libellis.	165
56 De reliquis injuriis.	166
57 De pecuniis repundis.	167
58 De falsis testibus.	168
59 De teste desertore.	ibid.
60 De castibus nocturnis.	169
61 De crimine perduellionis.	ibid.
62 De parricidio, sive hominis cæde, & veneficiis.	170
63 De cæde parentum.	171
64 De incendio.	172
65 De ordine judiciorum & de in juscando.	ibid.
66 De vindictibus.	175
67 De pactis.	176
68 De causa peroranda.	177
69 De vadimonio deserto.	178
70 De obvagulando.	179
71 De vindictis.	180
72 De sententia & re judicata.	182

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
73	De jure publico, & de legis actione.	12	De tyrannide.
74	De privilegiis non irrogandis.	13	De Regimine optimatum, & de nobilitate.
75	De capite civis Romani.		231
76	De Indulgentia in hostes.	14	De ordine medio civitum.
77	De jure sacro, & religioso, & sacris privatis.	15	De dominatione paucorum.
78	De religiosis, & sumptibus funerum.	16	De Republica, & statu populari.
79	De jure Flaviano.	17	De civili conversione rerum romanarum.
80	De actibus legitimis sive actionibus legitimis.	18	De Lege Fufia Caninia.
81	De mancipatione.	19	De Lege Ælia sentia.
82	De cessione in jure.	20	De Lege Julia manumissionis.
83	De emancipatione.	21	De Lege Petronia de Servis.
84	De adoptions.	22	De Lege Junia Norbana & S. C. Langiano.
85	De adrogatione.		ibid.
86	De manumissione.	23	De Lege Manfia.
87	De aditione hereditatis.	24	De Lege visellia.
88	De optione.	25	De fideicommissariis libertatis & S. C. Dasumiano.
89	De tutoris datio.	26	De S. C. Rubriano.
90	De acceptilatione.	27	De S. C. Junciano.
		28	De S. C. Articulejano.
		29	De S. C. Vitrufiano.
		30	De S. C. Noniano.
		31	De S. C. Claudiano.
		32	De Lege Vædii Lybici.
		33	De Legibus tutelariibus, & Lege Attilia Julia, Titia.
		34	De muliebri tutela, & Lege claudia.
		35	De Lege letoria.
		36	De Lege Julia & Papia Poppæa.
		37	De illicitis nuptiis irritandis sub Marciano.
		38	De S. C. Claudiano ad L. Papiam.
		39	De S. C. Calvisiano.
		40	De S. C. Perniciano.
		41	De Spadonibus.
		42	De sponsalibus.
		43	De vacatione nuptiarum.
		44	De virginibus vestalibus.
		45	De pœnis imparium, & præmiis parium nuptiarum.
		46	De divortiis libertarum, & aucto jure patronorum ex conjugio.
		47	De aucto jure libertorum & libertarum ex conjugio.
		48	De præmiis liberorum causa constitutis, & S. C. Claudiano: & de jure trium liberorum.
		49	De præmiis libertorum ex susceptis liberis.
		50	De muliebri tutela liberorum gratia soluta.
		51	De pœnis cœlibatus, & prohibitione capiendi ex testamento.

Sequuntur Tabulæ Duodecim.

Tab.	Pag.
1	De in jus vocando.
2	De judiciis, & factis.
3	De rebus creditis.
4	De jure patrio, & jure connubii.
5	De hereditate & tutelis.
6	De dominio, & de possessione.
7	De delictis.
8	De juribus prædiorum.
9	De jure publico.
10	De jure sacro.
11	Supplementum IV. & V. prior. tab.
12	Supplementum VI. & VII. poster. tab.

LIBER III.

Cap.	Pag.
1	De Justitia Civili.
2	De Mente humana, & ejus jure in corpore.
3	De Natura Servis, & natura Domini.
4	De Mero misfoque imperio.
5	De Tribus Civitatum generibus, & primo de simplici, sive de optimo statu civitatis.
6	De civitate mixta.
7	De civitate perturbata.
8	De Legibus civilibus & earum causis.
9	De auctoritate jurisjurandi, & juris divini.
10	De variis civitatis mixte formis.
11	De regno.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.	
52	De testamentis conjugum & decimis eorum .	270	83 De S. C. Tertulliano .	303
53	De dote constituenda .	272	84 De S. C. Orpiciano .	304
54	De remissione jurisjurandi .	273	85 De Lege Cornelia , & Julia Majestatis .	305
55	De conditione prohibente nuptias .	ibid.	86 Ad L. Juliam de adulteriis .	308
56	De Lege Julia miscella .	ibid.	87 De Stupro .	314
57	De fundo dotali ex l. Papia & de jure Latii & de jure Italico .	275	88 De Incestu , & Lege Peducaea .	315
58	De divortiiis .	276	89 De Aversa Venere .	317
59	De testamentis libertorum eorumque successione .	277	90 De Lege Scantinia .	318
60	Ad L. Papiam Popp. de caducis: sive ad L. Caducariam , & de Vicefimis .	278	91 Ad Leg. Plautiam , & Leg. Juliam; de vi publica & vi privat. .	319
61	De jure accrescendi .	283	92 De S. C. Volufiano .	321
62	S. C. & Oratio Antonini de tutorum nuptiis cum pupillis .	285	93 Ad Leg. Juliam repetundarum .	ibid.
63	S. C. Plancianum .	287	94 De Lege Calfurnia Junia .	322
64	De Lege Ainia .	288	95 Ad L. Juliam peculatus , de sacrilegiis & rehdus .	324
65	De Lege Plautia .	289	96 Ad Leg. Juliam de annonae .	326
66	De Lege Scribonia .	ibid.	97 Ad Leg. Juliam agrariam sive de termino moto .	327
67	De Lege Mamilia .	290	98 Ad Leg. Juliam de ambitu .	ibid.
68	De usufructu earum rerum , quae usu consumuntur .	ibid.	99 Ad Leg. Julias judiciarias .	328
69	De S. C. Macedoniano .	ibid.	100 De Lege Cornelia de falsis , & ad S. C. Libonianum , aliaque ad eam adjecta .	329
70	Lex Julia de cessione bonorum .	291	101 De Lege Cornelia nummaria .	332
71	De S. C. Vellejano .	ibid.	102 De Lege Cornelia de injuriis .	333
72	De Lege Cincia , S. C. Emiliano , & Oratione Marci de Transactionibus .	ibid.	103 Ad Leg. Cornelianam de fidejussoribus .	334
73	De Lege Cornelia de testamentis .	293	104 De Lege Cornelia & Pompeia de parricidiis .	338
74	S. C. Neronianum de legatis .	ibid.	105 De Lege Titia , Publica , & Cornelia de lusu .	339
75	De Lege Furia .	294	106 De furtis .	340
76	De Lege Voconia .	ibid.	107 De Lege Fabia de plagiaribus .	ibid.
77	De Lege Falcidia .	295	108 De Lege Remmia , Petronia , & S. C. Turpilliano .	342
78	De S. C. Trebelliano , Pegasiano , Aproniano , & Sabinzano .	296	109 De S. C. Silariano , & Staliliano ; & aliis ad eandem rem S. C. .	344
79	De Lege Velleja & ad L. Gallus ff. de liberis & postum .	298	110 De Lege Aquilia , & de aedium demolitione S. C. prohibita .	346
80	De Lege Glicia , sive de querela inofficiosi testamenti .	301	111 De Lege Rhodia de jactu .	348
81	S. C. Julianum de petitione hereditatis .	302	112 De Lege Licinia .	350
82	De S. C. Claudiano , sive de adsignatione libertorum .	ibid.	113 S. C. de religione sepulchrorum .	ibid.

TRES libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, posteriores nunc primum edit Vir clarissimus J. VINCENTIUS GRAVINA in Romano Archigymnasio Antecessor, quosque jussu Patris Magistri Sac. Palatii Apostolici diligenter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxæ contrarium continent; imo cum in ipsis auctor, a juris naturalis, & gentium purissimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Christiana; cumque varia, nec passim obvia eruditione a Romanis & Græcis, non e vulgo scriptoribus deprompta, suum opus conspergat, non neglectis neque solidioris philosophiæ principiis, sine quibus etiam leges ipsæ puerile quiddam, & fortuitum redolent; neque eloquentiæ luminibus, & Latinæ linguæ candore, quæ in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur; digni profecto sunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diriguntur, ceterique caudici discant, quantum dignitatis, atque splendoris juris scientiæ accedat ab humanioribus disciplinis, & a placitis illorum philosophorum, quorum sapientia in sophisticam non abierit.

Romæ ex ædibus D. Calixti V. Idus Novembris MDCCIV.

D. Jo. Baptista de Miro Casinensis.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approbazione del P. F. Paolo Tomaso Manuelli Inquisitore nel Libro intitolato *Jani Vincentii Gravina Jurisconsulti opera, seu originum, &c. recensuit, & adnotationibus auxit Gotthfridus Mascovicus &c.* non v'esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Secretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concedemo Licenza a *Francesco Pitteri stampatore*, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. 13. Gennaro 1738.

(Gian Francesco Morosini Kav. Ref.

(

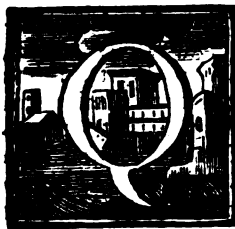
(Daniel Bragadin Kav. Proc. Ref.

Agostino Gadald. Secr.

1738. 28. Gennaro
Registr. nel Magistr. Eccel. contro la Bestemmia.

Vettor Gradenigo Secr.
JANI

I
JANI VINCENTII GRAVINÆ
ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBER PRIMUS
 QUI EST
DE ORTU ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS.

QUONIAM nihil est aliud jus civile, nisi naturalis ad Romanæ Reip. institutionem relata, Romanisque moribus, & literis explicata ratio: ideo ut juriscursum ostendamus, ponenda est ante ocu-

los Romanæ Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. divisione, in patricios scilicet, & plebejos.

C A P U T I.

De Populo Romano, & ejus Ordinibus.

Populi Romani summa, & præcipua divisio ea est, quæ a genere proficiscitur, quæque ipsum habet auctorem Romulum. Remi delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui ætate, opibus, consilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magistratus omnes, & dignarum humanarumque rerum, totiusque Reipublicæ curam attribuit: (a) eosque a reliquo populo discretos patricios appellavit; quod essent inge-

nui, ac patrem, ciere, sive demonstrare possent, atque essent, ut Plutarchus ait, *inraspidas*: ceteros jussit esse plebem, quam publici negotii minime participem abduxit ad agrorum cultum, pastum pecorum, officia questuosa. Ex patriciis publicum Consilium constituit, quem Senatam a gravitate nuncupavit: eique adscriptos ab auctoritate Patres, ab ætate Senatores. Itaque Senatorum natus est ordo, quem excepit equestris: Ex quibus alia deducta est Populi Romani divisio, quæ ab ordine ducitur; atque in Senatores, equestrum ordinem, & plebem populus omnis est descriptus.

C A P U T II.

De Equestri Ordine.

Equestris autem ordo ab ipsa quoque Romuli ætate repeti potest. Nam, ut Dionysius, ac Livius tradunt, Romulus ad custodiam sui corporis, ex honestissimis familiis, trecentos sibi delegit; qui primo quidem Celeres dicti sunt, a Remi interfectore Celere, qui eis initio præfuit: (b) deinde Flexumines, (*) postea Trossuli, quod Tros-

(a) Livius lib. 1. cap. 8. Dionys. lib. 2. Plutarch. in Romul.

(b) Festus verb. celeres. Plinius lib. 33. cap. 2. Sigon. de antiqu. jur. Civ. Rom. lib. 2. cap. 3.

(*) Pro Flexuminibus Flexutes apud Plinium le. Jani Gravinæ. Tom. I.

gi jubet Salmasius ad Lampr. in Comm. c. 2. Flexutes autem dici censet veteri more pro Flexitibus, qui sint a Flexes flexitis, quod descendat a flexu, eo quod equitum sit, equos in gyrum flectere, seu, ut est apud Virgilium, *flexere ludus equos*.

A sulum

sulum Tuscorum oppidum sine pedum o-
 perâ expugnarint : postremo Equites, quod
 equo publico a Censoribus, (a) assignato,
 collataque ad id ex publico pecunia, me-
 rerent. Siquidem erant & alii, qui cum pro-
 prio equo (*) mererent; huic tamen ordini
 non adscribebantur : qui vero equo publico
 comerebant, in Urbe Senatoribus; qui pri-
 vatopeditibus in bello opponebantur. (b) Is
 autem ordo a paucis initiis; mirum quan-
 tum, procedentibus temporibus, abunda-
 rit! Equitum insigne fuit aureus annulus,
 & angustus clavus, sive tunica clavis purpu-
 reis, iisdemque angustis (***) intertexta. (c) Ei-
 demque ordini legibus theatralibus attri-
 buti sunt quatuordecim gradus, in quibus
 sedentes, ludos spectarent. (d) Hujus ordi-
 nis homines a Censoribus velegalia attri-
 buta, certa pecunia quæstoribus urbanis
 repræsentata, conducebant; quos publica-
 nos appellarunt. (e) Ut autem Senatores;
 ita & equites a Censoribus legebantur : &
 equites quidem censu feskertium quadrin-
 gentorum millium : unde Horatius : (f) *Si
 quadringentis sex septem millia desint Plebs
 eris.* Senatores autem censu duplo majori,
 nempe octingentorum millium, sive scu-
 tatorum aureorum viginti quatuor mil-
 lium. (g) (***)

C A P U T III.

De Senatoribus.

Senatus constabat initio centum parti-
 bus, qui ob id C. literam centenarii no-
 tam calceis inscribebant. (b) Is vero nu-
 merus non fuit diuturnus. Nam bis a Ro-

mulo Senatam lectum (Romæ) Dionysius;
 primo ex Albanis centum; deinde ex Sa-
 binis, quos ex scedere in civitatem acce-
 perat, alteros centum; Iterum Tarqui-
 nium (i) Priscum alios adijcisse centum :
 ac prænitum ab his numerum Tarquini
 levitia, & cædibus fuisse immittutum,
 post verò expletum a Bruto Consule. Lon-
 ge aliter Livius, qui lectos quidem a Ro-
 mulo centum scribit, deinde alios centum
 a Prisco : Verum Brutum Consulem, ut
 ordinis robur augetet, adjecisse centum,
 indeque trecentum número Senatam con-
 stitisse : his verbis : (k) *Deinde quo plus
 virium in Senatu frequentia etiam ordinis
 faceret; cædibus regis diminutum patrum nu-
 merum, primoribus equo peditis gradus elapsis,
 ad trecentum summam explevit.* Atque a
 Romulo lecti Patres majorum gentium;
 ab aliis adjecti Regibus minorum gentium;
 adscriptique a Bruto Cof. Patres conscripti
 dicebantur : quo nomine sequens ætas to-
 tum complexa est Senatam. Hunc nume-
 rum auctum Syllanis temporibus fuisse;
 Sigonius (l) ex veteribus colligit. Duas
 enim lectiones Senatorum factas; alteram
 Sylla & Rufo Cof. alteram Sylla Dictato-
 re, Appianus refert. Ego vero, non tam
 auctum a Sylla Senatam arbitror, quam
 cædibus immittutum ex bello civili, post
 ab eo novis lectionibus restitutum. Quem
 autem numerum prænitierit, non plane
 constat : certe Ciceronis tempore CCCC.
 exuperasse colligitur ex epistola quadam
 Ciceronis ad Atticum : scribit enim, Cu-
 rioni assensisse Senatores XV. ex altera ve-
 ro parte affuisse CCCC, Cæsar vero Di-
 ctator, cum omnia ex libidine gereret, ac

(a) Varro de lingua latina. Sigon. loc. cit.
 (*) Res manifesta ex Livio L. XXVII. c. 11. E-
 quites, qui cum privato equo merebant, vicaria o-
 pera defuncti videntur pro merentibus cum equo
 publico, plane ut hodie passim exhiberi videmus
 ab equitibus, qui vice eorum quæstrem militiam
 subeant. Illi stipendia, lardum & poscam conse-
 runt, hi in armis exercentur, hosti occurrunt, pu-
 gnamque capeffunt. Inolefcit hic mos in omnibus
 pederentim Rebus publicis, primum in rebus ob cla-
 dem publicam trepidis, tum & luxuria sæpe civium,
 qua homines ditetcentes bellici fere piget laboris.
 (b) Sigon. ibid.
 (***) De clavis, lis ingens superiore seculo fuit
 inter Rubenium & Ferrarium, in qua Grævius in
 præfas. T. VI. thes. antiq. sententiam secundum
 Rubenium dedit, ne Pyrrhonem quidem amplius
 dubitare posse censens, quin clavi fuerint lineæ, ad
 instar fasciarum, oblongæ, quadratæ. Et bene est,
 quod ipse jam Ferrarius Anal. de re vof. c. 1. mutata

sententia agnoscit, clavos fuisse segmenta purpure-
 oblonga, a lato in acutum desinentia. Ut enim sen-
 tentia hæc illi Rubenii quam proxime accedit, sic
 nominis simul originem rationemque prodit.
 (c) Rosin. lib. 5. cap. 33. Sigon. lib. 2. cap. 2. de
 antiq. jur. Civ. Rom.
 (d) Horom. antiq. Rom. l. 2. r. 10.
 (e) Cic. pro Planc. & pro Dom.
 (f) Epist. 1. ad Macenat. Sigon. ibid.
 (g) Manut. de Sen. Roman. de Orig. Senat.
 (***) Unde constat, censum equitum, ex cal-
 culo Manutii, quem sequitur Grævina, fuisse scu-
 tatorum aureorum millia duodecim. Sed utro-
 rumque felicitati invidens Jo. Fr. Gronovius, di-
 midiat is eorumdem facultatibus, scutatis fere sub-
 stituit unciales.
 (h) Horom. Antiq. lib. 2. c. 10.
 (i) Sigon. lib. 2. cap. 2. de antiq. jur. civ. Rom.
 (k) Liv. lib. 2. cap. 1.
 (l) Cap. 2. lib. 2. de jur. civ. Rom.

suspitionis, mortalium Senatuum aperiret, DCCCC. fere Senatorum (*) legit; atque supra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Augustus, ut veterem Senatui splendorem redderet, relictis indignis, numerum decusque restituit pristinum. (†) Porro Senatus initio quidem non nisi patriciis patuit; postea vel a Servio Tullio gratiam plebi, ob delatum sibi regnum, referenti, vel a Poplicola & Bruto, qui post exactos Reges ex plebejis familiis imminutum Senatorum numerum explevisse dicuntur, Senatus est plebejis patefactus: ut ex equestri potissimum ordine, qui Senatorum seminarium appellabatur, Senatores legerentur, si censum haberent Senatorium: quem censum ampliatum ab Augusto fuisse, Svetonius auctor est. Iste census necessarius erat non modo ad adipiscendum, sed ad tuendum, & retinendum ordinem: nam si lapsis facultatibus minuere census, in equestrem ordinem Senatorum Censoris iussu transibat, si censum haberet equestrem: si ne huiusmodi censui sua bona sufficerent, ad plebejos descenderat: unde plures patriciorum, familiae, absumta re familiari, modo ad equites, modo ad plebejos. (***) iussu devenere censorio. Nec omnis aetas aditum ad Senatuum habebat; sed cum in Senatuum ii maxime legi consuevissent, qui magistratus urbanos gesserant, quorum initium ducebatur a Quaestura, cujus legitima aetas erat annorum XXVII: hanc antiquitatis studiosi ad Senatoriam dignitatem arbitrantur fuisse praefinitam aetatem. Nec tamen qui Magistratus gesserant, continuo Senatores erant: nisi per Censorem lecti essent, dum lustrum conderetur: ac si censoria lectio defuisset; jus quidem habebant sententiae in Senatu dicendae; Senatores tamen minime dicebantur: neque cum in Senatuum venerant, sententias rogabant; sed in eas, quas principes dixe-

rant, non voce, sed pedibus concedebant locum mutantes, & transeuntes ad eos, quorum sententiam probarent, ideoque Pedarii vocabantur, (b) unde veteris edicti formula: *Senatores quibusque in Senatu sententias dicere licet*. Mos erat sane olim, ut praetextati Senatorum liberi, simul cum Patre curiam ingrederentur: sed Senatusconsulto fuit sublatus; unicusque Papirio Praetextato datus aditus ad Curiam, praemio representatae in puerili aetate prudentiae, cum matrem, a qua de rebus in Senatu gestis interrogabatur, mendacio eludit: qua fide & praematura sane gravitate meruit, ut nondum assumpta virili toga, pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod praetextam adhuc gerens ediderat, praetextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis sine lectione censoria post Atinium plebiscitum tributam fuisse senatoriam dignitatem scimus: Siquidem haec Gellius refert ex Capitone: (c) *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat quaquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum*. Atinium fuisse, Sigonius suspicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo deici iussit, a quo censor in legendo Senatu fuerat ipse praeteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores essent; metuens ne iterum a sequentibus Censoribus praeteriretur. Antequam autem census institueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Catuleji, colligit, Senatores fuisse creatos a populo, & aliquo etiam tempore post censuram institutam: siquidem in ea oratione legitur, *patrum multos fuisse cooptatos, aut lectione Regum, aut iussu Populi, cui testimonio aliud longe illustrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sexto, Majores, inquit, nostri cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt; ut consilium Senatus Republicae proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universis*

(*) Eidem numero alios adiecit Antonius, tanquam ex tabulis testamenti C. Caesaris: qui dicit Orcini, exemplo libertorum Orcinorum, seu eorum, quos patronus in testamento verbis directis manumisisset, qui ideo sic dicti sunt, quoniam patronus eorum iam in Orco, sive illic esset, unde negant redire quemquam, Svetonius Aug. cap. 35. Cuiusmodi Observ. III. 23.

(†) Svetonius in Aug. cap. 3.

(***) Imo in Caritum tabulas relati sunt & inter capite censos. Quod iniquitate non carebat, si fortunae injuria bonis lapsus esset, qui digni-

tate movebatur. Sed pensabatur id damnum utilitate publica, qua severe occurrendum erat prodigatis hominum prodigiorum moribus, quibus plerumque avita patrimonium evertuntur. Prodigis nec hodie caremus. Pauci tamen pares illi Romano, Marnio, qui cum bona omnia obligavisset, tandem domum apud Forum vendidit unica excepta columna, in qua afferens junxit, ut gladiatorius inde ludos conspiceret, ut ex veteribus Grammaticis observat Aciacius ad L. 242. D. de V. S.

(b) Hotom. lib. 2. cap. 10. antiq. Rom.

(c) Lib. 14. cap. 8.

Jo populo. Hujus ordinis insignis fuit tunica laticlavis, sive clavis purpureis veluti floribus (*) distincta; qui Senatoria in veste latior erant, angusti vero in equestri ordinis tunica. (a)

CAPUT IV.

De Plebe Rustica, & Urbana.

Reliquus Populus nec Senatores, nec equites, verum plebs erat; eaque vel rustica, vel urbana. Rustica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim secundum militarem, rei rusticæ curam voluit esse præcipuam: unde prisca temporibus non infimus tantum ordo, sed & Senatores atque patricii, cum a belli administratione vacarent, ac res domi forisque quiescerent, rei rusticæ sese dabant: ut Dictatores etiam, & Consules ab aratro accerferentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudio, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Consularibus illis & triumphalibus viris est literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia strenui, & honestiores & graviores erant in civili vita. Prædia vero vel propria quisque colebat; vel de publico assignata. (b)

CAPUT V.

De Plebe Urbana, & Tribunis Aëriis.

Pars alia, plebs urbana erat; eaque vel argentariæ, ac mercaturæ, fœnorique vacabat, vel opificiis; vel urbano fervitio, & curiæ forique ministerio. Unde, præter artifices & argentarios & mercatores, erant & tribuni ærii, (**) qui Alconio, (c) &

(*) Itaque senatorum tunicam uno eodemque lato clavo; eam contra equitum binis quidem sed angustiis clavis insignitam fuisse, docet laudatus Grævius in Pr. T. VI. *Thes. Antiqu.* observatque, inde esse, quod senatoria tunica dicebatur latus clavus, cum clavi angusti, in plurium numero, equitibus tribuantur. Hæc autem segmenta non florum instar sparsa fuisse, sed in tunicis laticlavis a pectore, in angusticlavis ab humeris ad imam tunicam descendisse, & quod formam clavi imitarentur, clavos dicta esse, hodie constat, & partim observatum fuit ad cap. 2.

(a) Rolin *Antiq. Rom.* lib. 5. cap. 33.

(b) Sigon. *lib. 2. cap. 6. antiq. juris civil. Rom.*

(**) Qui forsitan ex ipsis artificibus, argentariis & mercatoribus legebantur cogendæ in sua quisque

Varrone auctoribus, pecuniam in stipendium militum de ærario Quæstori Proconsulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquissima ætate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem (d) & Gellio adductum. Hujusque ordinis magnum fuisse numerum ostendit lex Aurelia, quæ cum equitibus, & Tribunis æriis communicata fuerit iudicia, quæ antea penes solos Senatores erant. (e)

CAPUT VI.

De Scribis, Apparitoribus, Accensis, Interpretibus, Præconibus, Viatoribus, Licitoribus.

Huc accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationesque omnes publicas perscribent, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi sane momenti dabatur viris honestis, quippe futuris custodibus fidei publicæ, publicæque voluntatis conservatoribus. Quam ob causam & apud Græcos hominibus honestior loco natis hujuscemodi munus deferrebat. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribarum munus in majori apud Græcos honore, quam apud Romanos fuisse scribat. Apparebant autem magistratibus, eisque leges & jura subiciebant. Cum enim, qui magistratum inibat, præsertim juvenes, munus plerumque suum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem usus peritum fecerat, cognoscere: ita ut Scribæ, qui leges ad manum habebant, essent quodammodo doctores magistratum; quorum jurisdictio pro consilio & arbitrio Scribarum explicabatur. (***) Hinc, cum horum arrogantia nimis exultaret, refedit tandem Arrogans opera, (f) qui deprehensam illorum ignorantiam castigavit. Cumque numerus eo-

rum pecuniæ, cum quærendæ cura deinde ærario ad procuratores Cæsaris translata, postquam iudicia quoque Cæsaris æriis ademerat, & solos senatores & equites iudicare voluerat. Svet. in *Jul.* cap. 40.

(c) *Lib. 4. de ling. Latine.*

(d) *Lib. 7.*

(e) Horon. *de Magistr. Sigon. de antiq. Jur. civ. Rom. lib. 1. cap. 8.*

(**) Unde bella iis occasio nascebatur insinuandi sese in amicitias juvenum nobilium, viamque sibi parandi ad affirmatas cum splendidis Romæ familiis. Hodie quoque regnum fere forensis penes scribas est, idem eorum æstus, eadem superbia, eadem sæpe juris ignorantia.

(f) Plutarch. in *Cat. max.*

rum minime esset exiguus, dispersiti fuerunt in decurias: in quibus, qui Scriba fieri optabat, locum sibi aliquando emere soltebat. (a) Et quoniam jus erat magistratibus Scribas legere, (b) ideo qui a Quæstore legebantur, Quæstorii scribæ; qui ab Ædili, Ædilitii; qui a Prætore, Prætorii vocabantur. (c) Extat & apud M. Varronem (d) de Scribis Pontificum mentio: itemque in veteri inscriptione apud Onuphrium: *Agria Tripfosa Vestificæ Livius Theona ab Epistolis Græc: Scriba a libris Pontificalibus conjugii Sanctissimæ B. D. S. M. Erant & Scribæ navales, quos Festus ait omnium fuisse gradu minimos, propter pericula, quæ subibant. Suum quoque locum tenebant apparitores magistratuum, & accensi, sic appellati, quod accirent, (*) sive exciperent mandata Consulibus, (e) & vocarent ad comitia centuriata, itemque ad tribunal Prætoris eos, quibus erat jus reddendum; vel molestis interpellationibus silentium imponerent. Erant & Interpretes, a quibus exterorum sermo aperiebatur: item & præcones, qui vel ad hastam in auctonibus stabant, ut oblata pretia significarent; vel in comitiis magistratuum, ut populum cogerent ad suffragia, & designatos renunciarent; vel in judiciis & quæstionibus, ut iudices, & reos, & accusatores, & testes accirent; vel subjiciente scriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. Lictores etiam erant, qui summovendo populo, fontibus cædendis, ac securi feriendis, faciendisque jussibus præsto erant Consulibus, Prætoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac lictores a ligando dicti, quod fontibus ad supplicium manus ligarent. His affines viatores, qui jussu magistratuum accersebant a via, vel aliquod nunciabant, atque hinc dicti viatores.*

(a) Cic. *pro Cluent.* Liv. lib. 40.

(b) Adrian. Turn. *advers.* lib. 11. cap. 10.

(c) Sigon. *antiqu. jur. civ. Roman.* lib. 2. c. 9.

(d) Lib. 4. de ling. Latin.

(*) Quod jam Varroni visum L. V. c. 9. Idem tamen Varro L. VI. c. 3. Accensos dici putat a censendo, quia censuram seu arbitrium sequantur magistratus, rem, credo, magis intruens, quam originem vocabuli; quemadmodum Jureconsulti testamentum a mentis testatione derivant. Attamen ab acciendo minus recte quoque dici videntur.

Jani Gravina. Tom. I.

CAPUT VII.

De Optimatibus, Popularibus, Nobilibus, Ignobilibus, Hominihus novis.

Porro cum cives Romani pars bonis & probis sese darent; pars in seditiones & tumultus ruerent; quorum plerique studiosi erant plebis: Hinc illi optimates dicti sunt, hi populares: quoniam illi cum Senatu faciebant, hi cum seditionis tribunis plebis; cum aliqui non semper vox popularis in odiosam significationem detorqueretur. Atque hæc est tertia populi Romani divisio. Rursus cum ii, qui magistratus curules gesserant, nempe Consulatum, Præturam, Censuram, Ædilitatem, possent imaginem sui pictam relinquere posteris; contigit, ut Civium Romanorum alii majorum imagines haberent; alii tantum suas; alii nullas: hinc, qui majorum imagines haberent, nobiles; qui suas, homines novi; qui nullas, ignobiles dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magistratus & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti sunt nobiles; postea etiam plebei: quorum scilicet majores magistratus curules gesserant: atque hæc quarta est a dignitate sumta divisio.

CAPUT VIII.

De Censoribus.

Universus autem populus describatur, atque in ordines tribuebatur a Censoribus: quorum potestas decerpta fuit ex imperio consulari, atque in peculiarem collata magistratum A. V. C. CCC. (f) quoniam Consules assiduis bellis, & gravioribus negotiis occupati, censui peragendo minime vacare poterant: unde, annos septendecim census, res civibus maxime salutaris, fuerat intermissus.

tur accensi, primum, quod flexio vocis repugnat, qua acciti, non accensi dicuntur, qui accessuntur, vel evocantur, tum quod utique accensi non accibantur, sed accibant. Quidam igitur simpliciter Accensos ab accensendo dictos putemus, tanquam lictores accensos, seu supernumerarios: sic enim milites accensi dicuntur, quoque extra numerum militant. Vegetii de re milit. II. 19.

(e) Varro de ling. lat. lib. 4. c. 5. Sigon. lib. 2. c. 15. de antiqu. jur. civ. Rom.

(f) Liv. lib. 4. c. 8.

(a) Censum autem instituerat Servius Tullius, qui quantum quisque haberet aestimari, civisque Romanos per capita censi iussit; unde postea censores dicti, quod ad eorum censuram, (b) sive arbitrium describatur populus, & per eos facultates & bona singulorum aestimabantur, atque in censorias tabulas referbantur, ut pro substantiis tributa ponderentur: hinc census nomine bona, & fortunæ comprehenduntur. (c) Censores creabantur duo quinquoquoque anno. Quo tempore quia civitas a Censoribus iustabatur, ideo iustri vocabulo quinquennium significatur. Olim quinquennium Magistratus durabat; (d) postea per Mamerium Dictatorem annuus & semestris factus fuit. His non opes modo civium aestimantur, sed & mores regendi committuntur. Ab his vitæ singulorum aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: totaque Urbs animadversione illorum emendabatur, ut qui censoribus placuisse factum singuli retinerent. Senatore enim, cuius turpem vitam deprehendissent, Senatu movebant: equitem, adempto equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, adempto suffragio, tribu submovebant, ac referebant in Ceritum tabulas, ut fierent ararii, sive ut civis conditionem non nisi pendendo tributo retinerent privati jure suffragii: quod Cerites primi fuerint e municipibus, quibus Romani jus Civitatis concesserint; ut tamen publicis negotiis, & honoribus abstinerent, quod tradit Gellius. (e) Ad hujusmodi conditionem ignominiosam a Censoribus redigebantur. His animadversionibus singulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, eluebant, iudiciumque suum promulgabant, cum peractum censum recitarent. Siquidem is Senatus motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Censoribus fuisset in census recitatione præteritus. Qui autem in ea recitatione fuisset ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: (f) Qui honores

præterquam consularibus & censoriis habebatur nemini: unde cum alter Censorum virtute ac splendore ceteris Senatoribus anteciret, ab ipso Collega in census recitatione Princeps Senatus constituebatur. Porro a Censoribus loco motus poterat aliquando pristinum gradum, vel per alios Censores, vel per iudices recuperare; si Censoris animadversio, non tam veris criminibus, quam turpi fama, sæpe alieno livore constata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Censoribus exuti dignitate fuissent, ad censoriam & ipsi dignitatem, repetitis honoribus, pervenirent. (g) Animadversionis censoriæ causa non solum turpitudine vitæ, sed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem, qui equum macilentum, & parum nitidum haberet; aut in eos, qui agrum incultum possiderent, ac sordescere sinerent, animadvertebant. Vestigalia item; & fundi publicanis per Censores in conspectu populi Romani locabantur: item & publica ædificia corrupta vel neglecta reficienda dabantur: veluti templa, viæ, pontes, aquæductus. Censoris etiam curiæ suberant precia sacrificiorum, & aseres, qui ob memoriam servati Capitolii de publico, iussu Censorum, alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum potestate Censores carebant certis in causis: nempe nuptialibus: sique negotium datum erat, ne quem in Urbe cohabitare esse paterentur. Cum quis in censura decisset, non modo in locum mortui nemo suscipiebatur; sed & Collega magistratu abiibat, omnis causa; cum anno, quo Roma capta fuit a Gallis, Censorem mori contigerit. Initio patriciorum tantum erat magistratus; anno tandem Urbis CDII. plebeis etiam patuit. (*)

C A P U T IX.

De Tribubus Rusticis, & Urbanis.

Igitur civium ordines per censores descripti & emendati tribuebantur in tri-

tim die cum tribunal conscendissent, tribunal corruit, omniae collabentis dignitatis Suet. in Aug. c. 37. Dion. L. LIV. Dein principes suo nomine facultates civium describi iusserunt, ipsi quoque iudicium de moribus exercentes, idque sæpe acerbe & impotenter. Multo tamen post interfecto tempore Censorem Decius creavit Valerianum, eundem illum, qui dein imperavit & Parthorum Rege Sapore captus & ludibrio habitus est. Pollio in vita Valeriani.

gio-

(a) Liv. lib. 1. c. 43.

(b) Varr. lib. 4. ling. Lat. Fest. lib. 3.

(c) Liv. lib. 4. c. 8.

(d) Liv. lib. 4. c. 24. & lib. 9. c. 33.

(e) Liv. 16. c. 12.

(f) Liv. 1. 27. c. 11.

(g) Cic. pro Cluent. Valer. Maxim. 1. 2. c. 9.

(*) Creari autem censoris privatis deherant sub Augusto, qui cum P. Ænithum Lepidum & Munacium Plancum Censores creasset, prius sta-

ginta & quinque partes, quas vel a conferendo tributo, Tribus appellabant; vel quod initio populus trifariam esset divisus a Romulo, cui tribuum institutionem plebique scriptorum, (a) Dionysio subscribentes, assignant. Tres autem tribus in tres partes fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramensium a Romulo dicta, in quam Gracanicus homines, qui latinos agros incolabant, & Albani, quos Romulus secum duxerat, confluxerunt, & Palatium, ac Caelium tenere montes. Altera Tatiensium a Tito Tatio Sabinorum Rege, quem simul cum suis post confectum bellum Romulus in urbem accepit, eamque tribum in capitolio & quirinali locavit. Postrema Lucerna fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Brusco; alii a Lucero Ardeate, qui sub Romulo domicilium & fortunas suas Romam transtulerat; alii a Lucio, in quem, praeter Sabinos & Albanos, reliquos conflavit ex finitimis, & advenis collectus populus; qui loca plera inter palatium & capitolium, atque circum forum infederunt; ex quibus deinceps tribus aliae sunt derivatae. Verum aucta multitudine civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomerioque inclusit Viminalem, & Exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor; totidem constituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen imposuit: eaque nomina fuere suburbana, palatina, exquilina, collina. (b) His adjectas multitudinis rusticae tribus quindecim: quae cum a locis, ut urbanae, nomen traxissent; postea pleraeque exuto priori nomine, ab illustrioribus familiis, quae in singulis locatae tribubus erant, alia sibi nomina induerunt. Cumque sub Servio Rege decem & novem essent tribus; sequentibus temporibus, increbrescente usque multitudine, lectione censoria novae sunt adjectae, ut ad triginta quinque pervenerint: isque numerus constitit, permansitque etiam inter urbanas, & rusticas prisca distinctio: ac sordae in urbanas, in rusticas sors urbanis, & illustriores familiae conjectae fuerunt:

promoveat quod apud Romanos, secundum militarem, praecipua, ex instituto Romuli, erat dignitas rei agrariae, (c) cui nobiliores, & splendidiores operam dabant; relictis opificiis & officinis penes servos, aut infamam plebem. Nunc tribuum nomina, eorumque nominum rationem subjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor describemus, quibus quatuor verbis regionum nomina haeruerunt. Prima igitur Suburana dicta est: nominisque origo subura; quasi sub antiqua Urbe, ut Junius apud Varroem docet. (d) Suberat enim ei loco, qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago succusano: traditque pro C. litera substitutam fuisse B. & pro S. subjectam R. ut in plerisque nominibus Romanorum post propagatam apud Romanos literam R. (e) Secunda Exquilina ab Exquilis, quas alii ab encubiis Regis dictas putabant; alii quod excultae fuissent a Tullio Rege. Tertia Collina ab duobus collibus Viminali, sic dicta, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove Viminio, cujus ibi erant ara, & Quirinali, ubi Quirini sanctum. Quarta Palatina a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut Varro teste, putabat Nævius; vel Palatini sive Aborigines, qui ex agro Reatino profecti, (qui ager Palantium appellabatur) eam Urbis locum tenuerunt. (f) Nunc progrediamur ad rusticas; nempe primo ad quintam, quae dicta fuit Romilia, (g) quod esset sub Romae cui tribui Onuphrius assignat eam agri partem, quae in Tusca prope Urbis moenia, secundum flumen, ad maris ostia, trans Tiberim, excurrebat. (h) Sequitur sexta Lemonia, a pago Lemonio, qui est in via latina. (i) Septima Pupinia, ex agro Pupinio in Latio cis Tiberim, ad mare pertinens. (k) Octava Galeria, cujus nominis certam originem nemo veterum proddit; sicut nec Nonae Polliae; ac Decimae Valtiniae. Ideoque Sigonius & Onuphrius ab ignotis nobis locis nomen traxisse putant. Quae sequuntur, ea sunt, quae veteri exuto nomine, novum ab illustribus familiis traxisse diximus. Undecima igitur Claudia,

(a) Lib. 2. in Romo.

(b) Dionys. lib. 4.

(c) Plin. lib. 18. c. 3. Varr. lib. 2. de re rustic.

(d) Lib. 4. de ling. lat. pag. 12. Turneb. ibid.

(e) Vid. Fest. in Sub. Trib. ibid.

(f) Varr. ibid. Turn. ibid. pag. 13.

(g) Varr. ibid.

(h) Lib. secund. commentar. Reip. Romanae.

(i) Cic. Philipp. 6.

(k) Val. Max. lib. 4. c. 4.

ab Appio Claudio, qui eam in tribum se familiamque suam coniecerat. (a) Sicuti duodecima Æmilia, a celeberrima Æmilia gente: & decima tertia Cornelia, ab antiquissima gente Coraëlis, & decima quarta a Fabiis, Fabii. Decima quinta, ab Horatiis, Horatia. Decima sexta, a Menentiis, Menonia. Decima septima, a Papiriis, Papiria. Decima octava, a Sergiis, Sergia. Decima nona, a Veturiis, Veturia. His adjectæ fuerunt anno V.C. CCCLVIII. a Clustumina sive Crustumina Tuscorum Urbe, Crustumina tribus vicesima, & vicesima prima, a Veiiis agroque Vejentium Vejentina. Et anno V.C. CCCLVI. vicesima secunda Stellatina, a campo Stellate non eo, qui est in Campania, sed eo, qui ad primum lapidem abest a porta Capena, sic a Tuscis appellato. Vicesima tertia Tromentina, a Tuscorum Campo Tromento. Vicesima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Vicesima quinta Arniensis, a Tusco flumine Arno, ut Sigonius & Onuphrius putant. Rursus anno CCCXCV. addita est tribus vicesima sexta Pomptina, ab Agro Pomptino: & vicesima septima Popillia; quæ scribitur etiam Popilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scaliger ad Festum deducit a Popilia femina; Onuphrius a loco. (b) Anno autem V.C. CDXXI. adjecta est vicesima octava tribus Mæcia, a Castro Mæcio; & vicesima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus tricesima Ufentina, a fluvio Ufente: & tricesima prima Falerina, ab agro Falerno. Accesserunt anno ab V.C. CDLV. tricesima secunda Anienis, ab amne Aniense: & tricesima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus tricesima quarta: & tricesima quinta Quirina a Curensibus Sabinis, ut Festus suspicatur. (c) Quamvis autem præter hæc alia supersint tribuum nomina in inscriptionibus, & veterum libris: tamen non alias tribus forte designant, quam descriptas, quibus plura sæpe indita fuere nomina.

(a) Liv. lib. 2. c. 16. Hælicæ. lib. 5.

(b) Liv. lib. 2. c. 17.

(c) Vocæ Quirina p. 190.

(d) Dionys. lib. 2.

(*) Quæ parte similes hæc ædes nostris Basilicis erant, curiones autem similes nostris Parochis. Unde Galli etiam Parochos suos curiones

CAPUT X.

De Curiis.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus descripsisset; easdem tribus divisit in Curiis triginta; ut tribus una decem complecteretur Curiis. (d) Harum autem singulis certum constituit numerum, certa que Sacra præscripsit, ædesque destinavit, in quas singulæ Curie ad communia Sacra (*) peragenda, epulasque publicas, summa cum hilaritate, celebrandas convenirent: ut his epulis, eaque sacrorum communione animorum concordia coalesceret. Ad sacra vero pecuniam attribuit ex ærario: quique tum Sacris, tum ædibus, & singulis Curiis præerant, Curiones appellati. Singulæ vero Curie, vel a Sabinis mulieribus, vel a locis traxere nomen, vel, ut Varro tradidit, a Ducibus, & veteribus, unde populus decesserat, locis. Auctis tribubus, vetus tamen Curiarum numerus est retentus: ac propter multitudinem tantum attributa sunt ampliora loca, ad quæ populus e veteribus Curiis angustioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis; nempe Foriensi, Raptæ, Vellensi, Velitia. Cum autem Curie simul cum tribubus auctæ minime fuerint; evenit, ut & Curie Rusticæ nullæ essent: & qui erant ex municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum essent participes. Atque hac ratione populum descripsit Romulus.

CAPUT XI.

De Classibus & Centuriis.

Alia est autem a Servio Tullio census auctore orta divisio in sex classes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in classibus, & centuriis constituendis non a locis, aut communi-

appellant, originem vocis Curie a curione repetentes. Quodsi cui nitivæ de misera videatur diligentia, qua urbis curie de tribus, tam rusticæ quam urbanæ inter juris ortus & progressus recensentur, dandum atiquid animo Romano Antecessoris in Romano Archigymnasio.

CAPUT XII.

De Turba Foveis.

bus Sacris, (a) sed a censu rationem (*) inivit. Unde in primam classem conjecit, qui centum millia æris, aut majorem censum haberet: eaque classis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem seniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem seniorum; totidem juniorum, & duas fabrorum: eratque intra centum usque ad quinque & septuaginta millium census. Tertia continebat, eodem ætatis discrimine, peditum centurias itidem viginti, eratque census millium quinquaginta: quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque census quinque & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias ætatis etiam ratione distinctas; quindecim scilicet seniorum, juniorum totidem: eratque undecim millibus census. In sextam demum classem conjecti fuerunt egeni, & tenues nempe proletarii, qui tantum propaganda, & alenda prole Rempublicam juvabant, ideoque dicti proletarii, & capite censi; quod propter inopiam caput tantum, & nomen; non autem bona profiterentur in censu: ejusque classis nulla est habita ratio, nullus descriptus, aut definitus numerus: eaque pro una centuria numerabatur: ita ut centurias omnes numerum referrent CXCIII. Prima enim classis erat XCVIII. Centuriarum, secunda XXII. tertia XX. quarta XXII. quinta XXX. Ceterum initio populi divisio per classes, & centurias minime communicabat cum altera divisione facta per tribus: verum expletis triginta quinque tribubus, utraque partio convenit, & classes, atque centuriæ collatæ sunt in tribus: ita ut populus universus in tribus; tribus autem singulæ in quinque classes; classis autem in suas quoque centurias tribueretur.

(a) Sig. lib. 1. c. 4. de antiq. jur. Civ. Rom. Dionys. Horom. Rosin. Antiq. lib. 6. c. 8.

(*) Notabilis hæc divisio Servii Tullii, que discrimen civium in disparitate ponitur divitarum, modicis inter singulas classes interjectis spatiis. Inde vegetior æmulatio, mater industria, ob præsentem spem emergendi. In primam classem conjecti, qui centum millia æris haberent, vel mille unciales Imperiales aut Philippios. Eximie hæc opes civis etiam ingenui visæ sunt in pristina paupertate. Increbrescentibus denique divitiis locupletes saltem visæ sunt liberti,

Postremo habuit & plebs Romana (b) suam sæcem; sordiumque colluviem collectam ex egenis, quos diximus, & proletariis, sine lare, sine tecto, sine sede vagos, effusos, egestate, vel pravitate, & desperatione rerum omnium ad tumultus, & flagitia paratissimos, quos turbam foveis Livius, quod in foro ad captandos legis Agrariæ rumosculos ociofa staret; Cicero urbanam plebem; Horatius, quod non toga, sed tunica tantum ob egestatem uterentur, tunicatum popellum appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos prædæ cupidos, & ob summam miseriam nullam deteriorem conditionem pertimescentes seditiosi quique, dum turbare, ac miscere vellent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hostilem prædam. Produximus jam integram Republicæ Romanæ corpus membris etiam potioribus notatis: nunc vim & potestatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, consiliisque publicis agitandis, condendisque legibus aperiamus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuisse, sed mutationibus crebris modo inclinasse multa, modo convaluisse, atque ad plebem modo, modo ad Senatam, & Consules recidisse. Verum nos ea potissimum oratione nostra complectemur, quæ maxime fuere diuturna; tempusque illud potissimum spectabimus, quo firmioribus stetit Romana Respublica viribus.

CAPUT XIII.

De Consulibus.

Regimen igitur ea triplex præferbat; Regium in Consulibus; Aristocrati-

qui ultra centum millia æris seu mille sestertia coegissent, §. 2. De Sacros. libert. & sic in libertis retentus & expressus mos antiquissimus in censu ingenuorum. In vulgus autem notum est, ad adumbrandum quinarium classium numerum, quibus bonæ professi contingebantur, testes totidem alienationi per æs & libram etiam in testamentis adhiberi solitos fuisse, unde, additis libripende & anæstato, numerus testium in testamentis septenarius, mansisse dicitur.

(b) Sigon. de antiq. jur. Civ. Rom. lib. 2. c. 17. cum

cum in Senatu; Populare in Tribunis & plebe. Quandoquidem Consules speciem præbebant Regiæ potestatis, quæ, nomine sublato, maxime in Reipublicæ Romanæ regimen influebat. Ergo in Consulibus auctoritate, dum essent in urbe, urbanæ res omnes, & Respublica tota recumbebat. Quippe Consulibus, præter Tribunos plebis, magistratus suberant omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant, eorum consiliis oblata negotia expediebantur; eisque referentibus gravior deliberatio ad Senatum rejiciebatur: illis jussa Senatus perficienda committebantur. (a) Quæ vero cum populo communicanda fuissent, & per populum transigenda, Consulibus erat maturiori consilio antea perpendere, atque examinare, concionesque ad tempus advocare; dimissoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatus consulta referre; quodque major pars scivisset imperare. Quamvis autem a Coss. provocatio esset ad populum, neque liceret iis injussu populi animadvertere in caput civis Romani; tamen poterant coercere fontes, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiscerentur, rerum omnium summam pro arbitrio administrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pendebat, aliquid injiceretur moræ, visum est, liberam administrandi potestatem deferre Consulibus: ne in re trepida inopia consilii sese implicarent. Licebat igitur iis castrensem omnem disciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectum habere, de publico ære per Quæstorem, quantum usus ferret, impendere, in castris supplicium sumere, lociis quantum visum fuisset imperare. Consules quoque ante præturam constitutam jus in Urbe dixisse, colligitur ex Livio, Dionysio, Pomponio.

(a) Polyb. lib. 6. Horum. antiq. lib. 1. cap. de Coss.

(b) Lib. 1. ff. Tit. 2. de off. juris.

(c) Cic. pro Murem. Cap. 7. lib. 1.

(d) Manut. ad epist. 1. Cic. lib. 1. verbi Hortensii.

(e) Dionys. lib. 3.

(f) Lipsius in Not. Varior. ad Sallust. de Bello Caril. pag. 33.

(*) Sic igitur Mixta Respublica fuit non tantum ex Aristocratiâ & Democratiâ, sed ex Optimatam populari & Regio regimine simul. Et regnum quidem Consulâri imperio adumbratum, nisi quod hoc annuum, illud perpetuum, quod

(b) Senatores pignoribus captis in Senatibus venire cogebantur a Consule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro consularis ætas erat annorum quadraginta trium ex lege annæ. (c.) Creabantur autem comitiis centuriatis; (d.) cum duodecim fascibus & Licioribus alternis mensibus incedebant; Sellam habebant curulem, inducebanturque toga prætexta, quam capiebant ante Deos Penates primo magistratus die: (e) sceptrumque, sive scipionem manu gerebant eburneum: (f) & ex Urbe ad bellum paludati, votis publicis nuncupatis, proficisciebantur. Magistratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annum erat imperium. Atque hæc sunt regni potestatis reliquæ, quæ post exactos Reges in Coss. coaluere. (*).

C A P U T XIV.

De Senatu, & ejus potestate.

Optimatam vero regimen Senatus exercebat auctoritas. Etenim, ut Dionysius refert, (g) vetustissima lege Respublica omnis in Senatus erat potestate; præter magistratum creationem, legationem, & belli pacisque arbitrium. (h) Quo tempore, Livius tradit, populi jussa minime fuisse firma, nisi patrum accessisset auctoritas; quæ post populi successiones sacratis legibus adeo fuit extenuata, ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, postea populi jussu Senatus confirmaretur auctoritas. Quæ autem Senatus, constituta Respublica, populi jussu ad curam suam revocasset, ea ex (i) Polybio prompta breviter exponemus. Erarium & pecunia publica Senatus arbitrio dispensabatur. Quæstores enim, nisi Consul im-

Rex sine collega, Consules bini essent, ne aut mora aut solitudine imperium eorum corrumpere. Saepius tamen inter se commisti sunt Senatus & Populus, quam cum Populo & Senatu Consules. Qui formas integras designant, decipiuntur auctoritate modo patrum, modo plebis prævalente. Ipse hic lapsus est Grotius de jur. bell. ac pac. lib. 1. cap. 3. §. 19. quem refellit Schelius de jur. imp. p. 38. & seqq.

(g) Lib. 2.

(h) Vid. Zamols. hoc est Sigonium de Senat. lib. 2. c. 2.

(i) Lib. 6.

peral-

perasset, minime poterant vel ad minimos sumtus pecuniam publicam delibare injussu Senatus. Controversias præterea in Italia suscitatas, si publica essent objurgatione, aut gravi decreto componendæ, Senatus ad se trahebat. Hinc in veteri tabula ænea in Liguria inventa, legimus, missos a Senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Veturios esse; reque cognita, Romam venire iussos sententiam ex S. C. dicturos. (a) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium administrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes atque subsidia indigentibus populis decernebat. Quomodo extera legationes essent excipiendæ, aut dimittendæ; quidve postulatis respondendum, Senatus providebat; ut absentibus Consulibus, tota videretur a Senatu sustentari Respublica. Consulibus etiam frumentum, & vestes, & pecunia ad militum stipendia sufficiebantur; & numerus militum explebatur, & statuebatur jussu Senatus: cujus erat, confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut infringeret Tiberius Gracchus tulit, ne quem plus anno provinciam consolare tenere Senatus pateretur. (b) Verum non tam imminutam hæc in re, quam ampliata Senatus potestatem a Gracchis apparebit: si illud animadvertemus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo sua) a Cajo Graccho latum fuisse, ut provinciæ quotannis quidem, sed per Senatum decernerentur: utque nemini intercedere liceret. (c) Res ab Imperatoribus, gestas, Senatus, testimonio suo, extollere poterat, aut extenuare, vel, si visum esset, pecuniam ad triumphum ex ærario promerere: unde tum urbana res, tum quodam modo militares Senatus, suberant; nisi tribunicis intercessibus res devolveretur ad populum. (d) In eo vero Senatus potestas exercebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbatis infinitam potestatem Coss. Reipublicæ administrandæ permittebat, gravissimo illo, ac tristi Se-

natus consulto, quod extremum & ultimum Cæsar appellat: (e) Dent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti capiat. Quæ verba summum, & latissimum in Consules imperium transferebant: ut suo jure possent exercitum parare, bellum gerere, coercere quoquo modo patres, atque populum; quarum rerum sine hoc S. C. jus minime Consulibus fuisse, in injussu populi, (f) Sallustius docet. Senatus voluntas Senatusconsultis continebatur: quorum consueverunt rationem breviter explicabimus.

CAPUT XV.

De Senatusconsulto, & loca habendi Senatus.

Igitur veteres, quaerant religione, atque honestate, ut aberrantes animi, præsentia numinis, ad saniolem sententiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auspicii que dicato, cogere consueverunt. Romulus in templum Vulcani extra Urbem Senatum vocabat: Hostilius Rex Hostiliam Curiam Senatu habendo destinavit. Pulvis Regibus, modo in templa, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Castoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei; modo in Curias, Hostiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa (g) per augures constituta) consulandi causa Senatores convenisse, in veterum libris observamus. Audiendis autem legationibus, ne status Urbis extoris pateret, locus extra muros erat constitutus in æde Bellonæ, (*) quo conveniebant etiam, cum quis audiendus erat, qui tum imperio esset: cui, nisi deposito Imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, sub dio consultabant: quia religio erat Senatum sub tectis habere. Nicostratus, cujus liber, quem de Senatu scripserat, injuria temporum intercidit, referentem Festo, (h) tria olim fuisse Senacula tradidit, unum ubi postea ædes Concordiæ fuit; alterum ad portam Capenam, tertium in æde Bellonæ. (i) Senacula autem erant in templis, aut

(a) Apud Zamosc. de Senat. Rom. l. 2. c. 2.
 (b) Zamosc. lib. 2. de Senat. p. 185.
 (c) Cic. lib. 1. epist. 7. Verb. Lege Sempronia, in bi Manus.
 (d) Zamosc. de potest. Senat. l. 2. pag. 174.
 (e) Lib. 1. de Bell. Civ. c. 7.

(f) De bello Catilin. c. 29.
 (g) Agell. lib. 14. c. 7.
 (*) Ne in urbem intronmissi occidit ejus fibonitur mala, dein urbem irritent & omnia misceant.
 (h) Verba: Senacula.
 (i) Festus.

curiis, loca auspiciis dicata, in quibus Senatores confidebant.

C A P U T XVI.

De Tempore habendi Senatus.

Senatui autem habendo stata erant prae-finitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exemptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatum, (a) ne patres a suffragiis ferendis avocarentur. At mense Februario toto, Senatus postulatis Provincialium, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia. (b) Et cum Senatores statis temporibus conveniebant, legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac praeter constituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negotium explicandum, a majori magistratu Senatus indicebatur. Unde inter legitimum, & indictum (*) Senatum est orta distinctio, quae legitur apud Capitolinum in Gordiano. (c)

C A P U T XVII.

De vocando Senatu.

Vocabatur autem Senatus a majori magistratu, qui esset in Urbe, nempe a Dictatore, quando in magno Reipublicae discrimine creabatur; vel ab eo Consule, penes quem falces essent illo mense. Consulibus autem absentibus, a Praetore, qui secundum Consulem potioem obtinebat in Urbe locum; ita ut in Consulibus locum, eo absente, succederet: eademque ratione, dum rebus praesentibus Decemviri, vel Tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicae constituendae causa creati, per hos haberi Senatum oportebat. (d) Quae Agellius ex Varrone retulit. Illud quaesitum quoque scripserat Varro, an majoribus magistratibus absentibus, atque etiam Praetore, jus hoc

devolveretur ad Praefectum Urbis; qui proximum a Praetore potestatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat. Et a Praefecto Urbis Tuberonem, & Capitonem (e) contra Mutium stetit legimus: cum & Tribunis plebis ante Atinium plebiscitum, quo Senatores facti sunt, Senatum habendi jus fuisset.

C A P U T XVIII.

De jure Referendi, Sententiasque Rogandi.

Porro qui Senatum habebat, is jure suo referebat; ac si detrectaret, eas partes Tribunus plebis suscipiebat, (f) cui & jus erat, aut addere quod visum erat relationi Consulis; aut eam persequi, aut novam exordiri. Sententiam autem rogabant ante comitia quidem princeps Senatus, post comitia vero Coss. designati, & eorum is, qui prior fuerat renunciatus: Secundum hos, ii qui Consulibus rogantibus viderentur: modone gradus magistratum negligerent, ac ne Praetorium Consulari, Aedilitium Praetorio, Tribunitium Aedilitio praesferrent. Atque is est rogandi ordo constantior; ceterum hac in re in Senatu variatum fuisse, pluribus ex veterum testimoniis comprobatur (g) Paulus Manutius: etsi Coss. designatorum, Consularium, & Magistratum, ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuisse non ambigitur. Moris autem erat, ut quem ordinem (h) rogandi Consul initio Magistratus instituisset, eum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Caesare, ut cum consuevisset a Crasso initium rogandi facere; post junctam affinitatem, honorem hunc transfulerit in Pompejum: quod Suetonius tradit; quem locum sic accipio, ut e Consularibus Crassum, & Pompejum primos post Coss. designatos, rogatos censeam a Caesare. Alioqui falsum esset, quod ex Agellio & Cicerone colligitur; nimirum Coss. designatos primo loco rogatos fuisse sententiam. In quo Suetonii loco

(a) Cic. lib. 1. Epist. ad Lentulum, & ad Quintum Fratrem.

(b) Cic. lib. 2. ad Quintum Fratrem.

* Legitimo quoque Senatui, cum in Urbe esset, semper interfuisset dicitur Hadrianus apud Spartianum in Vita ejus cap. 8.

(c) Floron. de Antiqu. lib. 2. de Senat. cap. 7.

(d) Lib. 14. cap. 7.

(e) Agell. lib. 14. cap. 3.

(f) Cic. orat. pro Sexto. & in epist. ad Planc. lib. 2. epist. 1. ad Quintum Fratrem, & epist. 2. lib. 1. ad Lent.

(g) De Senat. Rom. c. de ord. rog. sens.

(h) Sueton. in Jul. Caf. c. 21.

expli-

explicando, mire sese versat Princeps Romanæ antiquitatis (a) Manutius. *

CAPUT XIX.

De dicenda Sententia, & S. C. per Discessionem.

Post rogationem a Consule, aut alio ex majoribus magistratibus factam sententiam dicebant stantes, ea libertate, ut non modo sermones interponere possent alienos, sed novos instituire, atque ad vesperam producere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque sub occasum Senatusconsultum condere, (b) qui moram negotiis velent injicere, diem dicendo eximerent: (***) quod sæpe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adversus meliores fecisse feruntur, dicebantque sententiam suo quisque loco. Sedendi autem is erat ordo, ut primi sederent Consules, Prætores, & proximi Prætoribus Censores; quibus Manutius ex auctoritate Messalæ in libris, quos scripserat de auspiciis, secundum tribuit a Prætore locum. Post hos, qui minores magistratus gererent: Ædiles curules, Ædiles plebis, Quæstores, atque infra hos forsari Tribuni plebis, quia vere magistratus non erant: quamvis nihil adhuc certi compererim. Deinceps qui defuncti erant magistratibus pro dignitatis gradu, nempe Consulares, Prætorii, Ædilitii, Quæstorii, cumque his etiam ii, qui magistratus minime gesserant; sed vel designatum, vel magistratu functum accusassent, nocentemque probassent; qui accusationis præmio, in designati locum & dignitatem succedebant. Si Senator plures, diversaque capita una sententia complecteretur; tum ab eo postulatur; ut divideret sententiam, ac de singulis rebus seorsum referret. (c) Neque et, qui de-

vissionem postulabat, oratione longa erat utendum, aut confurgendum: (d) satisque erat, si imperasset *divide*. Dictam autem sententiam Consulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores discederent, quo S. C. fieret: eaque in Senatu Consulis erat auctoritas, ut liceret ei dictas sententias vel pronunciare, vel si contra rem suam venirent, suppressere, ne in eas S. C. fieret. Hinc Cæsar libro primo de bello civili scribit: *Lentulus Consul sententiam Calpurnii pronunciatum se omnino negavit*. Sententiam vero hac exordiri consuevit formulâ: *Quod verbo facta sunt de his rebus: hac autem concludere, de ea ita censeo*; ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi consul sententiam pronunciaffet; ut probantium, vel reſcientium judicia cognosceret, Senatum dispartiebat his verbis: *Qui hoc sentitis illuc transite: qui alia omnia in hanc partem*. Natu omnis causa fugiebant pronunciare contrarium: unde id per hanc formulam *in alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat sententia, quam quisque comprobabat. Similem in suffragiis ferendis discessionem in Lacedæmonum Republica primus instituit (e) Stenelaidas Ephorus, cum antea sententiam suam voce significarent: In eam autem sententiam S. C. condebatur; in quam frequentior numerus Senatorum discefferat. Et si de re levioris momenti, aut minime dubia Consul referret; ne tempus in exquirendis sententiis abiret, jussu Consulis in eam, quam ille pronunciaffet sententiam, tacite discedebant: idque vocabatur S. C. per discessionem. Quamvis enim ad omne S. C. discessio fieret; tamen si singulorum sententiarum recitatio discessionem non præcessisset, discriminis gratia, S. C. per discessionem appellabatur: quod scilicet non

(a) De Sen. Rom. s. eod. ut sup.
 (*) Notatur hic Manutius, nec tamen sine eximia laudis mixtura. Idem paulo antea laudabatur. Quare condidit convicium inimicorum Gravinæ, qui inter cetera ei exprobrare solebant, multa se ex Manutio haussisse, nunquam appellato ejus nomine. Tandem jam in Notis excitraverat supra ad c. 2. sup. & ad c. 13. Fugit id auctorem Elogii Gravinæ in Giornale de Letterati d' Italia.
 (b) Cic. Phil. 3.
 (***) Quod cum Veniam contigisse verisimile est, cum republica ingratibus motibus intestinis

concuteretur. In sedata enim Urbe moram negotiis dicendo injici, sermones interponi a re alienos, imo institui novos & sic ortum occasumque solis in eadem conjungi rogatione, alienum videtur a gravitate Amplissimi Ordinis. Nec minus mirabilis videbitur, dum diem dicendo eximie Senator, esuriens Consul, quam suspiciendus olim videbatur Zeno, quod esurire doceret & discipulos inventire.
 (c) Pædian. in Milaniana.
 (d) Plin. ep. ad Arifton. lib. 8.
 (e) Thucyd. lib. 1.

ore, sed pedibus tantum sententia ferretur; illique iudicium animi significaretur. Ex quibus conficitur, Tuberonem, qui omnia, S. C. per discessionem fieri dixerat, minime cum Varrone pugnare, qui alia S. C. per relationem, alia per discessionem fieri animadverterat; quod scilicet in aliquibus interveniebat discessio, & recitatio; in aliis vero, recitatione ommissa, sola discessio.

CAPUT XX.

De Iusto Senatorum Numero.

DE numero Senatorum ad S. C. faciendum necessario, nisi augurari velimus, nihil ex veteribus libris comperit nobis est, quod certo ausimus confirmare. (a) Sane scribit Dio, Augustum, cum videret minus frequentes esse Senatores, statuisse, ut S. C. fierent minori Senatorum numero, quam quadringentorum: cum antea rata non essent S. C. quibus minimum quadringenti Senatores non adfuerint. Verum Prudentius trecentos tantum iudicat iustum fuisse numerum.

Hic consulta Patrum confidere conscriptorum, Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si Tercentum sensisse Senes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum sententiarum, quam ad numerum Senatorum pertinere videtur. Ceterum vero numerum fuisse ad S. C. necessarium, inde colligitur, quod mos erat, ut quis Senator, qui S. C. impedire vellet, dicere Consuli posset (b) *Numerum Senatuum.*

CAPUT XXI.

De Conscribendo Senatusconsulto.

Discessione facta, S. C. scribatur expresso nomine illius, in cuius sententiam fiebat, expositaque summam re, de qua fuerat consultatum: ut ex his veterum Scriptorum superstitionibus exemplis: (c) *Quod M. Marcellus Cos. verba fecit de Provinciis: vel: Marcus Pomponius consu-*

(a) Lib. 54. in fin.

(b) Hotom. antiq. lib. de Senat. 1. cap. 7.

(c) Hotom. de Senat. lib. 1. cap. 6.

luit: vel: *Quod verba facta sunt de Philo-
sophis, & Rhetoribus.* Scribendo aderant non omnes, qui probassent; sed ii, qui maiorem sententiae recipiendae operam navassent. Formula enim quaedam S. C. quae extat in epistola Caelii ad Ciceronem, ostendit, scribendo paucos affuisse, cum plures consensissent. (d) Addebatur & T. litera, qua significaretur idem & Tribunos plebis censuisse; sive non esse intercessum; ideoque S. C. firmum esse. Eorum, qui aderant, nomina S. C. adscribebantur, dicebanturque, auctoritates perscriptae: quia clarorum virorum nomina perscripta magis S. C. tribuerent auctoritatem.

CAPUT XXII.

De Adservando S. C.

SCRIPTUM S. C. initio quidem deferretur in aedem Cereris; postea vero in aerarium, ubi leges, & pretiosissima quaeque Urbis asservabantur: neque ante ratum erat, quam in aerario conderetur. (e) Qui mos asservandi S. C. fuit institutus ab Horatio Valerioque Coss. qui S. C. in aedem Cereris deferri iusserunt: ne deinceps, arbitrio Consulium, ut antea, corrumperentur, aut subducerentur. Scribendis S. C. operam dabant scribae; nisi quid S. C. inesset, quod vulgari minime conveniret: id enim tum Senatoris manu scribatur, exclusis etiam pedariis, quod tacitum S. C. fuit appellatum, ut tradit (f) Capitolinus.

CAPUT XXIII.

De Impedimento S. C. sive de Intercessione Tribuni.

Senatusconsultis conficiendis impedimento erant intercessiones eorum, qui vel eadem essent potestate, qua ii, qui S. C. facere vellent, vel maiore: unde Consul Consuli, Praetor Praetori; ac denique Tribuni plebis, pro potestate sibi sacrata lege tributa, quamvis ex minoribus essent magistratibus, obistere poterant omnibus,

(d) Hotom. de Sen. lib. 1. cap. 9. Manut. de Sen. Rom. cap. ult.

(e) Sueton. in August.

(f) Hotom. de Sen. lib. 1. c. 2.

edus voce *Veto* ita ut vel ab uno Tribu-
norum; quamvis ceteri consentirent, S. C.
impediretur, ac tum Senatus voluntas per-
scripta cum nominibus eorum, qui inter-
venirent, Senatus auctoritas, ad compro-
bandam Senatus voluntatem, dicebatur;
felique rejiciebatur ad populum, cujus erat,
vel Tribunorum intercessionem, vel Sena-
tus auctoritatem comprobare. Quod si Sen-
atus cum populo conveniret; tum leges
ex S. C. condebantur; cujusmodi non pau-
tas licet invenire. (a) Nec tamen si qui
temere intercederent, id eis erat impune:
cum enim intercessio in rem non esset pub-
licam, aut remittere cogebantur eam, aut
pœnam aliquando subire. (b) Scribit enim
Cæsar, in Senatu de Tribunis plebis gra-
vissime fuisse decretum. Ceterum cum an-
te Atinium plebiscitum Tribunis plebis,
qui a Censoribus lecti non essent, minime
Curiam ingredi liceret: solebant Tribuni
ante valvas Curie, positis sublevis, de-
creta patrum examinare, quod Valerius
tradit. (c) In cujus explicatione loci, mi-
se se torquet Paulus Manutius: cum, si
retrahisset mentem ad Atiniam legem, an-
te quam legem Tribunus plebis, sine le-
ctione censoria, Senator non erat, expli-
care se facile potuisset.

C A P U T XXIV.

De Senatus Decreto.

SI qua vero de re privata S. C. conscri-
beretur, sæpe Senatus decretum ap-
pellabatur: cum id, quo publica negotia
comprehendebantur, nunquam decretum,
sed S. C. diceretur. Sunt, qui putarint,
caput aliquod S. C. appellari decretum,
quam sententiam (d) Ælio Gallo Festus
assignat.

C A P U T XXV.

De Dimittendo Senatu.

FActum S. C. recitabatur, ac postea di-
mittabatur Senatus his formulis: *P.
C. nemo vos tenet: vel Nihil vos movet P.
C. tandem impetrata concione S. C. popu-
lo exhibebatur, ut populi consensu Sena-*

tus voluntas comprobaretur. Siquidem viz
ulla de re Senatus decernere poterat ad-
versus populi voluntatem. Et cum initio
nulla de re liceret ad populum ferri, nisi
ex S. C. consequentibus temporibus, per
tribunicias seditiones, & diuturnas inter
plebem, & Senatum conflictationes, res
ea deducta est, ut S. C. non nisi adjuncta
lege consisteret.

C A P U T XXVI.

De ratione Ferendæ Legis.

Nunc, ut rerum ordo fert, ad ratio-
nem ferendæ legis, agendique cum
populo progrediamur. Hactenus enim,
quantum suscepti operis ratio fert, cum
Consulum, tum Senatus in administranda
Republica, condendoque jure, potestatem
proposuimus: modo quæ multitudini partes
in rebus gerendis relictae fuerint, aperiamus.

C A P U T XXVII.

De tribuno Plebis.

CUM Consulis in bello gerendo, re-
gendaque Republ. summum fuerit
arbitrium; tamen nisi Senatus voluntas
tonatum Consulis adjuvaret, consularis
auctoritas pene jacebat: quia Senatus vo-
luntate frumentum, vestes, & stipendia
ad alendum exercitum sufficiebantur: &
ut diximus, ejus in arbitrio positum erat,
decernere bellum, & anno jam exeunte,
aut prorogare imperium, aut alteri pro-
vinciam demandare. At cum Senatus a-
liena Populi voluntate nihil constituere
de rebus gravioribus posset, & interces-
sione tribunicia S. C. vis infringeret, ac
res rejicerentur ad Populum: hinc licet
intelligere, summum rerum arbitrium in
Populo constituisse, ac omne imperium,
quamvis distractum in plures, resisteret
tamen ad Populum, tanquam ad caput se-
demque suam. In publicis enim rebus
auctoritas erat Senatus; potestas tamen,
& majestas erat penes Populum. Itaque
Populi præcipuum erat, non jubere modo
& confirmare: sed abrogare leges,
aut emendare, decretaque Senatus mu-

(a) Manut. *ibid.*

(b) Cic. *ad Att.* l. 2. Cæsar *de bello civil.* l. 1.

(c) *Lib.* 2.

(d) Manut. *de Senat.* c. ult.

nire,

nire, vel tollere. Arbitrari etiam Populus erat fortunarum, & capitis, pœnæque, ac præmii dispensator; cum honores, & magistratus, jussu Populi deferrentur, ejusque judicio, aut multa irrogaretur gravior; aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi potestatem præferrebat Tribunus plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communisque voluntatis administer, Dux, & tutela Civium, arx & præsidium libertatis. Hic specie quidem, & nomine vix magistratus erat; imo ne magistratus quidem proprie; cum & Sella curuli, & jurisdictione careret, & non ad jus reddendum, sed ad arcendam injuriam fuisse institutus; re tamen & auctoritate magistratus erat summus, quia intercedendo & vetando, ac Senatus, Consulisque conatibus obfistendo, arbitrio suo, cursum consiliorum interrompebat; atque interponendo sese rescindebat acta Senatus, plusque quodammodo hic vetando poterat, quam Consul imperando. (a) Et quoniam Sacrosanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut, qui eum violasset, illius caput Jovi esset Sacrum, familiaque liberi liberæque ad ædem Cereris venum irent; ideo tuto manus poterat in magistratus injicere, atque ipsum etiam Censorem, imo & Consulem in vincula ducere. Metellum enim Consulem a L. Flavio, & Censorem Appium a P. Sempronio, Tribunis plebis, in carcerem ductos, ex Dione, (b) ac Livio (c) didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod jurisdictione careret; habebat tamen præhensionem, & viatorem. Creati sunt initio quinque, anno ab V. C. CCLX. postquam plebs oppressa ære alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebejos sibi nexos in servitutem adigebant, secessisset trans Anienem in Sacrum

montem: (d) unde & leges ibi de constitutuenda tribunicia potestate conditæ, Sacratæ leges sunt nuncupatæ. Festus vero sacratas fuisse leges dictas scribit, quia sancitum iis esset, ut qui Tribunos plebis violaret, Jovi esset Sacer. Idemque censet, Sacrum montem dictum, quod eum plebs, cum discederet, Jovi consecravisset. (e) Tulit autem eo anno L. Junius, Tribunus plebis primus creatus, & Cassius, atque Cominius, Consules, ut plebi sui essent magistratus Sacrosancti, quibus auxilii latio adversus Consules esset; neve cui patrum capere eum magistratum liceret. Adjectum est etiam in Aventino fœdere, altera nempe secessione ob Appii Claudii libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum, uti Tribuni plebis magistratu, exacto anno, abeuntes, totidem alios in sequentem annum designarent; si neglexissent, consecrum vivi flammis injicerentur; si quis in designando inter eos esset orta dissensio, potestas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero Icilia, quam tulit Sp. Icilius, Tribunus plebis, vetuit Tribuno ad populum concionanti contradicere, aut eum interpellare. (f) Latæ est & Duillia lex, ut qui plebem sine Tribunis reliquisset, quive magistratum sine provocatione creasset, tergo & capite puniretur. Ausus etiam est Tribunorum numerus, ut decem jam essent. Et quoniam non ad agendum, sed ad resistendum hæc potestas fuit instituta; (g) ideo plus unius intercessio pollebat, quam consensus ceterorum. (*) Solemnis autem intercessionis formula erat vox illa celebris *veto* . (h) Et quo præsens omni tempore omnibus esset tribunicia potestatis auxilium, ejus domus ne nocte quidem clauderetur; neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abesse, nisi Latinis feriis, ut ad eum adver-

(a) Dionys. lib. 6. Liv. lib. 3. cap. 55.

(b) Lib. 37.

(c) Lib. 9.

(d) Liv. libr. 2. cap. 33. Onuph. in Urb. Rom. pag. 153.

(e) Hotom. antiq. lib. de Magistr. Cap. de Tribunis. Idem in legibus capitul. Sacrata Junia. Liv. libr. 3. Dionys. libr. 6. Gell. libr. 13. cap. 13. Diodor. libr. 12.

(f) Dionys. lib. 7. Liv. lib. 3.

(g) Plutarch. in Cæcom. uscom.

(*) Sic, ut in sola tutoris datione consensus majoris Tribunorum partis sufficeret, pr. J. de Adilia.

no tutore. Quam valida vero spes præsidii fuerit; quæ contra insulsum pœram plebi in tribunis suis reposita esse putabatur, inde potissimum apparet, quod sacer & execrabilis esse iustus est, qui Tribunalis plebis violasset. Quare Imperatores, cum Sacrosancti esse cuperent, nullum nomen invenerunt arcendæ injuriæ aptius, quam illud Tribunicia potestatis, quam partem maximam Regalis imperii appellat Flavius Vopiscus in vita Taciti c. 1.

(h) Plutarch. probl. 8. Halicarnas. libr. 8. Gell. lib. 8. c. 2. Macrobi. lib. 4. Saturn. 2. 3. Vido quo diligenter Cujacius ad l. 2. ff. de verb. signif. seu lib. 1. Pauli ad edictum.

sus injurias per fugium semper, & unicuique pateret, tanquam ad portum periclitantium, & aram salutis, atque anchoram publicæ securitatis. Quo pacto principes, quo se publico præsidio, ac totius ferme populi auctoritate munirent, tribuniciam sibi potestatem arripuerunt: itaque non armis solum, sed vi, ac jure populari exorientis imperii radices perpetuo confirmarunt. Dictatore creato, cum omnes magistratus cessarent, hic tamen unus permanebat. Considerat sane sub Sylla Tribunorum plebis potestas, tantum non intercedendi facultate sublata; sed eam demum restituit Cn. Pompejus. Ita vero magistratus hic popularis erat, ut a plebeis avelli nunquam potuerit, & transferri ad Patricios: nemoque nisi plebejus creari poterat: cum ad alios omnes promiscue plebeji, ac patricii vocarentur.

C A P U T XXVIII.

De Comitibus.

Nunc quomodo plebs, & populus duce, ac vindice Tribuno majestatem, ac potestatem suam ad leges condendas conferret, explicabimus. Senatores quidem in curiam, ut diximus, ac plebeji evocabantur in campum, comitium, & forum. Cumque pars populi conveniret, consilium; cum autem populus coiret universus, comitia dicebantur; ac centuriata comitia in campo Martio; curiata in Comitio, quod erat foro adjunctum, imo & ipsum pars aliqua fori, cujus initium a Palatii porta; tributa (a) vero habebantur vel in campo, vel in Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel in pratis, vicoque Flaminiis. Nihil enim referebat extra ne, an intra pomerium cogerentur: cum alia comitia summa religione certis essent locis alligata. (b) Cum vero consilia populi, & judicia conventusque judicium celebrabantur comitiis centuriatis: ratio suffragiorum non ex singulis hominibus inibatur, sed ex singulis centuriis; ut quod plures centuriæ populi sci-

vissent, id ratum justumque esset: sicuti & in curiatis, quod plures curiæ; & in tributis quod plures tribus comprobassent, id erat firmum. Comitiorum omnium curiata sunt antiquissima; quippe quibus imperii fundamenta jacta sunt, & a præcis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia centuriata, & centurias instituit, jussæ leges, creati magistratus, bellum & pax constituta, summaque Reipublicæ administrata: ita ut sequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obsoleverunt, ac tantum religionis causa perstiterint, quod iis major inesset sacrorum & auspiciorum auctoritas: tamen aliis in rebus, ad speciem saltem, retenta fuerint: ut cum summum magistratibus imperium centuriatis obtigisset comitiis, tum demum pleno, atque optimo jure datum esset, si lex accessisset curiata: quæ non quidem veris, sed per triginta lictores, triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipubl. negotiis cum Populo disceptaretur; quorum priora, nempe centuriata vera erant; posteriora, nempe curiata in speciem usurpabantur. Quam vetusti moris notitiam, optimis sane conjecturis, elicit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (c) quibus in eandem sententiam & Horomannus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, magistratibus majoribus, qui centuriatis; minoribus, qui tributis comitiis creabantur, potestas accedebat plenior ex curiatis in speciem usurpatis, tanquam ex solemnitate majori, atque umbra quadam veteris majestatis. Tributis comitiis, non solum Urbani magistratus, minores scilicet, sed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi, Augures, Fœciales, Septemviri epulonum, & quindecim viri Sacris faciendis: atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad suffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a suis Collegis cooparentur, (d) iidem comitiis ferebantur & plebiscita, quæ ad solam plebem pertinebant ante legem Hortensiam, (e) qua, sedatis discordiis, juris discrimen inter patricios, & plebe-

(a) Marlian. lib. 3. cap. 17. & 2. epis. Topograph. Urbis.

(b) Pollet. hist. for. Rom.

Jani Gravinæ, Tom. I.

(c) Cic. de leg. agr. 2. Hot. lib. 3. capit. 11. Antiq. Rom. de Comit. (d) Hot. Ant. lib. 2. cap. 12.

(e) An Horatiam, vide DD. ad l. 2. ff. de orig. jur.

jos fuit omnino sublatum. Cum enim prius plebiscitis, sive rogationibus tribuniciis a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs sola teneretur; Q. Hortensius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patricii obligarentur, indeque inter leges & plebiscita discrimen evanuit. (a) Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus evocandi ad suffragium Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus suffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & potestas, atque majestas Populi Romani collata potissimum est in centuriata comitia, in quibus ferebantur eæ rogationes, quæ proprie dictæ sunt leges, quæque plerumque vel ex S. C. vel Patribus auctoribus, a majori magistratu rogabantur. (b) Q. enim Publilius Philo Dictator tulerat, ut legum centuriatis comitiis ferendarum ante suffragia Populi, Patres auctores fierent. (c) Unde iussa totius Populi, quæ proprie leges dicebantur, his sunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana, juris divisio commode duci potest a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodire S. C. E. tributis comitiis, quæ plebs cum suo Tribuno celebrabat, plebiscita: ex universis tandem Populi suffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus præeunte, leges exiterunt. Centuriatis autem comitiis majores magistratus, (*) nempe quorum majora, seu rata magis erant auspicia, creabantur, (d) ut Cofs. Prætor. Cens. inque iisdem exercebantur judicia perduellionis: (e) quod crimen erat hostium patriæ. Porro Comititia centuriata legum rogandarum causa solis (f) Cofs. Dictatoribus, Prætoribus, Interregibus habere jus erat, præmissis edicto, ut Populo innotesceret, ad quam diem in Campum Mar-

tium convenire deberent: (g) ad quam ab edicti die trinundinum intercedebat, sive tres nundinæ. Nundinæ autem erant nono quoque die; quo Cives in re rustica occupati ab agris negotiorum causa confluebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbs poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter se. Quoniam autem ipso nundinarum die haberi comitia non licebat, protraherentur in sequentem. Nundinas enim Jovis fuisse ferias aliqui putarunt: unde Julius Cæsar scripserat, eo die cum populo agi nefas esse. (h) Eadem dierum ratio, & in plebiscitis observabatur.

C A P U T XXIX.

De Legum ferendarum examine.

Interea laturus legem, sive Tribunus plebis esset, sive magistratus major, eam cum prudentibus, ac necessariis suis communicabat, ne civium offensionem incurreret; neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum enim namque erat, lege Licinia, & Ebutia; ne quod sibi, aut cognatis, affinisve suis commodum nova lege caperet. Item cautum erat lege Cæcilia, & Didia, ut per Saturam (quod cibi genus erat ex variis cibis paratum) sive pluribus, variisque de rebus, una rogatione lex ferretur; aut ne quid infereretur legi, de quo legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes leges translatis formula: *Si quid jus non fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum; & illa: (i) Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum esset, ut ei qui eam legem rogasset impune esset.*

(a) Manut. de legibus pag. 86a. post Rosinum.

(b) Paul. Manut. de leg. pag. 86o.

(c) Liv. lib. 8. cap. 12.

(*) Majores igitur Magistratus, quales erant Dictator, Consul, Prætor, Censor, in Comitiis primum Centuriatis legabantur, dein in Comitiis Curiatibus, quæ a XXX. listoribus, totidem Curias referentibus, representabantur, lege Curia Imperium nacturi. Magistratus contra minores, quales erant Tribuni plebis, Aediles, Quæstores, & magistratus provinciales in comitiis Tributis creabantur, antequam in Curiatibus confirmarentur. Majores porro auspiciis

majoribus, Minores minoribus usi in comitiis Curiatibus, Gellius Noct. Attic. XIII. 15. quorum illa ab avibus majoribus, veluti aquila, vulture; hac a minoribus, veluti columba, bubone dicta videntur.

(d) Gell. lib. 13. cap. 14.

(e) Val. Max. libr. 6. cap. 5. Liv. libr. 6. Cic. pro Sext. Sigon. libr. 3. de Judic. Rom. cap. 5.

(f) Rosin. eod. l. de com. cap. 10.

(g) Cic. pro domo sua.

(h) Macrob. Satur. lib. i. cap. 16.

(i) De his, & sequentibus testimonia vide apud Manut. de leg.

CAPUT XXX.

De Publicatione Legis, Concione, & Sortitione, & Suffragiis ferendis.

Scriptam legem laturus, si ab optimatibus staret, eam ad Senatum referebat: ut si a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiæ commendaret: si legislator popularis esset, & turbulentus, rogationem, neglecto Senatu, meditabatur. Antequam autem rogationis causa concio advocaretur, lex erat promulganda, sive publice proponenda, ut singulis potestas cognoscendi fieret, aut corrigendi, admonendique magistratus. Post si tributis comitiis ferri opporeret, populus a Tribuno in forum; si vero roganda esset comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magistratu convocabantur: ubi præco, subiciente Scriba, legem recitabat. Deinde nisi pro potestate tribunus plebis impediret, orationes ad suadendam, aut dissuadendam legem habebantur a magistratibus, vel ab ipso latore legis, vel a privatis, quibus concionandi potestas facta esset a magistratu aliquo. Nam in jussu magistratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero suadebant, auctores legis dicebantur. Ubi esset peroratum præsentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, postquam de Cælo servatum esset, (*) auspiciis captis, urna vel sitella deferebatur, qua exciperentur nomina Tribuum, si tributa: centuriarum, si centuriata comitia essent; eaque urna leviter versabatur, ut sortes æquarentur, ne ulla exilliret, aut subsultaret. Æquatis sortibus, sortitio fiebat, & quem fors dederat ordinem Tribus, vel centuriæ tenebant. (a) Sane sub Tullio Rege, qui ut centurias, ita & centuriata comi-

tia instituit, primæ ad suffragium vocabantur maximi census centuriæ in primæ, & secunda classe descriptæ; quæ, quia reliquis numero exuperabant, ideo illis consentientibus ceteræ omittebantur. Sin dissentirent, ciobatur tertia classis; deinceps quarta, donec ad inopum centurias, quod raro vel nunquam contigit, perveniretur. Etenim sæpe primarum centuriarum suffragiis negotium conficiebatur. Mutata vero sequentibus temporibus ratio est. Etenim institutum fuit, ut quæ prima centuria vel tribus ex urna educeretur, ea suffragium ante alias ferret, & prærogativa diceretur. Cujus sententiam centuriæ, ac Tribus reliquæ suis plerumque suffragiis complectebantur; quæque tribus, vel centuriæ post prærogativam ad suffragia evocarentur, eæ jure vocatæ dicebantur: ut binis eodem tempore comitiis quodammodo (id quod Asconius observat) (b) cum Populo ageretur: prima erant prærogativarum; altera jure vocatarum sententias prærogativarum ferme comprobantium. Ex quoniam precedentibus temporibus, ut diximus, centuriæ tribubus sunt inclusæ; ideo primo tribuum, post ejus tribus, quam fors dedisset, fiebat sortitio centuriarum; ut pateret, quæ, quæve de tribu esset prærogativa centuria. Unde quæ prima e tribubus exisset, dicebatur prærogativa tribus; quæ ex eadem tribu centuria exisset prima, prærogativa centuria vocabatur. Porro ejus, qui de prærogativa tribu rogaretur primus a magistratu, major erat existimatio, & splendor; unde ille honoris gratia dicebatur Primus. Neque enim cuilibet honos hic habebatur; sed gravioribus tantum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat constitutum, ut aliquot intra urbem armati vias custodirent: post ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem,

(*) Seu, postquam observatum esset, an signum de cælo infausti aliquid portenderet. Sic Jove fulgurante cum populo agi nefas erat, & mali omnibus habebatur occurfus avis invisæ, veluti bubonis. Servare autem pro observare aruspicum vocabulo dictum, &, quamdiu de cælo servabatur, nihil agi poterat; quicquid actum esset, irritum erat, donec appareret, obnuntiationi auspicio- rum contrariorum locum non esse. Cic. *Phil. II.* 32. *Quisquam, ne, inquit, divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de*

cælo servare constituit. Quare fallitur Manutius, cum in Quæstis per epistolam in Gruteri *Lamp. Crit. T. IV. pag. 213.* comitia, in quibus de cælo servatum esset, plane nulla fuisse, censet. Si enim servando de cælo intelligi debet, utrum auspiciis aliquid vitii insit, utique valida erunt comitia, in quibus de cælo servantibus nihil vitiosum occurrerit;

(a) Dionys. *libr. 4.*
(b) *cap. 2. in Verr.*

eum intra urbem non liceret, extra urbem, sublato vexillo, in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcendam, ut scriptores tradunt, hostium vim, si qua immineret; quam ad compescendos armatis paratissime militibus civiles motus, si qui ferendis suffragiis, aut dissensione sententiarum aut partium studio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per successionem post latum suffragium accedebant. Atque ad usurpationem vetustatis receptum fuit, ut Consul, veluti Dux exercitus: extra Pomœrium tabernaculum haberet. (a) Dum comitia maxime fervent, dirimebantur statim, si tonitru exaudiretur, aut quis morbo herculeo, qui ex ea re comitialis fuit appellatus, corripere: ac prodebat, sive protraheretur dies comitorum, si adhibitus de more augur obnunciaret, sive adversa renuntiaret auspicia; si tribunus intercederet, si consul supplicatione decernenda, indicendisque feriis comitalem diem eximeret. Comitibus autem coactis, sortitione tribuum, & centuriarum facta, consul populus in suam cuiusque tribum, ordinis causa, remittebatur ab eo, qui legem ferebat, his solemnibus verbis: *Discedite Quirites*. Atque ubi suam quisque tribum repetisset, ferebatur suffragium, olim quidem voce; post tabellariam vero legem duæ singulis civibus tabellæ diribebantur, sive distribuebantur a diribitoribus, sive divisoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inscripta erat hac nota *A. P. sive Antiqua probo*; Altera legem probabat novam, inscriptaque erat hac nota *V. R. sive: uti rogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum distributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant, ipsi, aut de pontibus diribentibus præsidebant. Extruebantur enim in Campo pontes multi, sive angustæ quædam substructiones et tabulatis solo editæ. In horum potium capite imponebantur cistæ plenæ tabellis,

quæ suffragium laturis ministrabantur: in extremis vero pontibus aliæ cistæ, in quibus ferentes suffragium tabellas quisque suas deponebant. Hinc natum, ut sexagenarii de ponte a junioribus deicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogebantur. Hinc depontani senes, hoc est e ponte dejecti. Totidem autem extruebantur pontes, quot essent in tributis comitiis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriarum, nempe CXCIII. Per eos igitur pontes transeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant: itaque suffragium ferebatur. (b) Igitur, ubi fors prærogativam indicasset centuriam, vocabat eam præco ad suffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal in Campo Martio cancellis septum, quod ovile (*). dicebatur: eoque suffragium laturi pergebant per pontes: in quorum capitibus dispositi erant diribitores, qui tabellas singulis traderent. Ad ovilis autem ostium stabant rogatores cum cistis, in quas populus conjiceret tabellas utram quisque vellet: quibus conjectis a singulis centuriis, tum suffragia numerabantur a custodibus, qui ea punctis notaverant: (**). ut ea tribus, aut centuriarum sententia renunciaretur, in quam plura suffragia convenirent; ea reticeretur, quæ paribus esset distracta suffragiis, nisi de perduellionis crimine ageretur. (c) Tum enim reorum causa, paria suffragia abolitionis sententiam præferebant. Hæc autem dinumeratio tabularum, & punctorum notatio, dicebatur quoque diremtio suffragiorum, & dirimere suffragia. Si lex ex diremtione suffragiorum a populo scita, vel accepta appareret: tum in æneas incidebatur tabulæ: deinde vel publice populo inspicienda proponebatur, vel deferrebat ad ærarium adservanda. Atque hac de potestate leges, & S. C. fluxerunt: istaque sunt ratione condita, & constituta priusquam ad unius potestatem omnia devenissent.

(a) Dionys. lib. 37. (b) Rosin. lib. 3. cap. 2, (*) Quo centuriarum, tanquam septis, caulave grex continebantur. Formam ejus cum pontibus & suffragatore, accepta a diribitore tabella suffragium suum in cistam conjiciente, exhibet numus P. Liciani Nervæ, apud Fulvium Ursinum *Fam. Rom. edit. Patin. pag. 149.* Adde Vignol. *Dissert. de col. Antonini Pii cap. 2.* Quodsi alio

loco Comitum, quam in campo Martio habebantur, extensis is funibus sepebatur, quem *περὶ ἄρχωντων* appellat Appianus *Civil. III. pag. 885. edit. Tollii.*

(**) Unde puncta ferre Cicero dixit *pro Plancio cap. 22.* Notissimum illud Horatii, *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci* (c) Dionys. lib. 1.

C A P U T XXXI.

De primis Romanorum Legibus, & jure Papyriano.

Romanum igitur jus diversis e fontibus manavit, ac variante Reipublicæ forma, initia mutavit, & nomen. Etiam sub dominatu regio plures ad regendam multitudinem leges conditæ sunt a Regibus, quæ, quia collectæ fuerunt a P., seu quis malit a Sex. (*) Papyrio, Juris Papyriani nomen acceperunt. Sublatis Regibus conditum est a decemviris jus XII. Tab. ex jure Papyriano, & Atheniensi contractum, quod decemvirale jus appellamus. Ubi vero potestate Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utilitatem Reipublicæ, atque civium constituerunt, quæ plebiscita, & S. C.; & generalis nomine, leges nuncupantur. Ex formulis autem, ritibusque solemnibus judiciorum compositum est jus civile Flavianum, a Cn. Flavio scriba dictum, qui subtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex desperationibus, interpretationibus, responsisque Jurisconsultorum nata est jurisprudentia. Ex edictis magistratum procreavit jus honorarium. Ex Imperatorum constitutionibus, decretis, & rescriptis, Principum placita extiterunt. Ac sane jus Papyrianum fortuna potius, quam consilio prodixit; quod plerumque accidit in primis hominum conditionibus, initiisque reorum, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur; quæ pacem aliquando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non sit, si effera multitudo, moribus ingeniique discors, & fugitivis, ex-

libusque collecta, qualis prisca gens Romanorum fuit, sub unius Imperio, & legibus, coaluerit. Quamvis enim suus singulorum amor sibi aliena trahendo, voluntates dirimat, & quilibet ad alios subigendos natura feratur: tamen studio quisque sui remittit sæpe alteri, quod sine periculo, atque propria pernicie auferre non potest. Hinc a mutuis injuriis abstinere, quis par utrinque metus impendit. Unde malum sese homines continendo servare, quam rapiendo pessum ire: Propterea omni licet virtute destituti, tamen sæpe numero parcunt aliis, ut sibi parcat: communicque confisio societatem inveniunt, (**). atque custodiunt, ut coactis plurium viribus, injurias æmulationis validius propulserint. Unde, quæ concitat animos cupiditas, eadem refringit: Igitur ne coacta societas dissensionibus turbaretur, Urbis initio regis jussa pro legibus erant. Deinde certas firmasque leges tulit Romulus comitis curiatis, hoc est, suffragiis populi per triginta curias distributi; alique ab regibus aliis leges doinceps latae fuerunt; quarum reliquas, si quis germanas esse constat, interjectimus legibus XII. Tab. in quas regis leges collatas fuisse a decemviris, testimonio veterum, accepimus; (a) non quidem omnes (nam quæ ad regum dominatum pertinebant, simul cum regio nomine ceciderunt, & forsasse abrogatæ fuere lege Terentia) sed eas, quæ aut ad religionem spectabant, aut ad jus privatorum; quæ libro sequenti se offerrent inter leges decemvirales: idque doctissimorum virorum est judicium, Scaligeri præsertim. (b) Profecto vero leges regis potissimum sunt a Romulo, Numa, & Servio Tullio; quo-

(*) Forsitan id malit nemo: Pro libro Sexti omnia libro fonte legitur apud Pomponium in codicibus manu exaratis, ut Cujacius monuit. Sublii tamen nomen Papyrio quoque invenit Dionysius Halicarn. L. III. cap. 49. qui eum Cajum appellare videtur. Refert enim, Cajum Papyrium Numæ leges veritate abolitas in usum publicum revocasse. Quæ Cel., Heinecius Pomponium de Publio Papyrio ita tenet: Fuit autem in primis peritus JUREUR. id est publici juris, Papyrius: unius licet notatione ad jurisprudentiam referens, quæ vulgo pro nomine habetur. Postulante duo Papyrii fuisse, Cajus & Publius, quorum ille leges solius Numæ, hic Regum omnium collegerit, prouti censet Celeb. Otto Praef. T. IV. Tab. Jur. p. 4. Pomponii locum novissime et Jani Gravina, Tom. I.

iam tractavit Cl. VVesselingius *Observ. L. I. cap. 4.*
 (**). Non inconcinne ita origo Imperii Romani ab Hobbesii bello omnium adversus omnes repetitur. Fuerit alia athenam civitatum origo. Incubaverit alicubi tyrannis civibus etiam invidis. Romulo a suis volentibus delatum est imperium, nullo alio fine, quam ut æquo jure usi liceret. Erat & antea Romanorum societas quædam, sed quæ uti *respublica diximus*, sodaliticum prædæ causa habentium, minus cura videbatur ab externo hoste, minus firma in antestimis dissidiis. Utrinque pacatæ civitatis amor & studium ex metu propulsa licet metu.
 (a) Dionys. lib. 6. c. 10.
 (b) Scaliger *ad Festum in vers. nuptius*, Cæsar. obs. 2. cap. 40.

rum primus naturæ jus extulit, & matrimonii, educationis liberorum, juraque parentum stabilivit. Alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, præter caeremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quæ Numam præcipuum agnoscit auctorem: Postrenus juri civili (*) constituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de fœnore, de nexibus ære alieno. (a)

C A P U T XXXVII.

De Jure XII. Tab.

Cum vero C. Terentius Arsa Triboplebitum Consulatum immoderatè in plebem potestatem deprimeret, legem promulgavit de quinque viris, qui leges consulari imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit: & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa; revixit tandem Romilio, Veturioque Coss. in plebem Rom. quæ militiam detrectabat impotentius dominantibus. Hinc anno ab U. C. CCC. Spurio Tarpejo, & A. Termino Coss. res ad Senatam delata est, ex sententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiscito confirmatum) ut tribus triemibus pro maiestate Reip. Rom. magnifice instructis, leges per Italiam, & universam Græciam petitam leges mitterentur: creatique Sp. Postumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores Civitatum singularum, & Lacedæmoniorum, atque Atheniensium potissimum leges describerent. Quæ Romanam allatæ, redactæ fuerunt simul cum legibus aliquot Regiis in duodecim tabu-

las a decemviris ad id delictis, cum summo imperio, silentibus aliis magistratibus: easque leges partim integras perscripserunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & consuetudinem urbis inflexerunt, novæque aliquot ipsi pro temporum opportunitate, ut suspensæ sunt, interferuerunt. Quarum summa capitâ, quæ e fragmentis eruere licuit viris eruditissimis hic innotuit, easque ad suas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo descripto revocabimus: nam in sequenti libro, ubi eas sigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum, docendi causa, sequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem instituit, agrarumque judicii tradebat. Secunda continebat causas judicii prorogandi, testium excludendorum, & rationem persequendorum furum. Tertia complectebatur rem usurariam, & depositi actionem, & auctoritatem executionemque rei judicite. Quarta definebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora, quibus justi liberi nascerentur. Quinta statuebat jura testamentorum, & successiones ab intestato, & hæreditatis divisionem, & jura tutelaram. Sexta exhibebat venditiones, & usufructiones, & possessionem, atque rigorum in alieno inducens, hæcque repudiorum jura. Septima de datione agebat, & iniuria in agros, pecora, vel propriam corpus, aut familiam, indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falsos testes, homicidas, veneficos, legas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava constituabat jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, definit ambitu parietis, & spatio inter confines fundos, itemque spatium viæ, tradebatque sodalibus certorum collegiorum ferendæ sibi le-

(*) Natio, annon ferri possit auctoris distinctio, a Lipsio etiam adhibita, & si ex aliis displicent. Videtur enim loqui de iis, quæ potissimum a Regibus Romanis sancita fuerunt, et si & alias leges promulgaverint. Extulit Romulus potissimum jus Naturæ, sed idem quædam de sanctitate murorum caville videtur per L. ult. D. de R. D. Expressit Numa jus gentium, sed idem religionibus populum devinxit, nec ideo male ei tribuitur lex de mortua gravis, non nisi excipio foetu, tumulanda, de qua in L. 2. D. de mort. infer. Servius jus civile constituit, sed idem quoque de sa-

vina liberorum adversus parentes cavet. Festus in voce *Plurari*. Qui sententiæ nec obstant leges ab aliis Regibus latæ. Sic Tullius dicitur esse de tergeminis ex arario alendis, Dionysius Halicarn. lib. 2. p. 215. ob fortitudinem Horatorum tergeminorum, quorum memoria ventri etiam tres portiones seponuntur in L. 3. D. si pars hæred. per. & L. 28. S. ult. D. de Jure. Tullius autem lex mere civilis est. Sic Anco jus fœciale originem debet, Livius l. 3. et si eo magna pars juris absolvatur gentium.

(a) Dionys. l. 4. & 5.

gis facultatem. Nona fons orae Juris publici, veritateque privilegia, & ceteras noturnos prohibebat, puniebatque seditiones; & redeuntes in fidem populi Romani, cum ante defecissent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulcabat; & iudicium de exite C. H. Romani, non nisi comitis censoribus fieri per mittebat. Decima comprehendebat jura Sacrorum, de sepulchrosu, & exco mniarum, & iurjurandum. Undecima de jure conubiorum agebat, & de sacris de testandis, itemque de vi postremarum legum. Duodecima, qua simul cum undecima supplementum erat, de pignore aliquid attingebat, & de calumnioso, falsoque iudicio; itemque de servo non dano. Quae omnia sigillatim explicabuntur libro sequenti. Nunc hinc iudicasse ad continuandam narrationis ordinem satis facit.

CAPUT XXXIII.

De actibus legitimis, & jure Flaviano.

EX harum actibus legum sententia, & potestate deductus est usus, sive ratio iudicii exercendi, & negotiorum agitantorum, certis adhibitis formulis, & solemnitatibus veterum Jurisconsultorum artificio conditis; (a) eductisque de Sacratio Pontificum: quas legis actiones, (b) & actus legitimos appellavit: quas altera fuit post XII. Tab. portio Juriscivili, libro secundo a nobis sigillatim explicanda; di- cumque fuit Jus civile Flavianum, a Flavio scriba, qui librum eam populo vulgavit. Praeter legis actiones, qui sunt actus in lege civili solemniores, & quasi constituti forensis instrumenta, editae sunt a prudentibus, post editum jus civile Flavia-

(a) Cic. ad Attic. lib. 6. ep. 1. pag. 136. cum vob. verbor.
 (b) Distinguendum autem primo duplex legis actionum genus inter se, cum utrumque ab actibus legitimis. Igitur legis actiones primo ipso debentur Pompeio, & P. D. D. D. D. erant formulae, quibus homines inter se dicebantur. Tales adhuc circumferuntur, veluti in actionibus personalibus. Ajo, et nihil dare aut facere oportere in vindicationibus. Sed in iudiciis fundis, qui est in agros, qui sibi in iudicio, cum est in vindicationibus, denique rei mobilis. Hanc enim jure Quiritium meam esse ajo. Haec legis actiones ab aliis secundi generis distant, quae sunt apud iudicem quidem, sed sine disceptatione in-

terponantur. Erant enim formulae, quibus actus voluntariae iudisdictionis apud iudices explicabantur veluti manifestum, & adoptio, cessio in iure. Cum autem ambae haec legis actiones coram iudice expedirentur; eo quidem praecipue ab actibus distabant legitimis, quales erant hereditatis actio, servi optio, mancipatio, acceptilatio. E. D. H. R. quod in fine iudicis suctores inter privatos non solent varietas. Recte veluti in iudicio. Flaviano de. Aliam, & appropinquationeque praecipue iudicis Jurisprudenciae nomen venit, sit. Quae enim inde exiit Jurisprudencia usque ad tempus, quo principum constitutiones invaluerant, media vocatur in 9. 3. J. de leg. i. g. l. c.

CAPUT XXXIV.

De Posterioribus Legibus.

Omnes igitur leges partim personas, partim negotia, partim iudicio respiciunt. Exordiamur a personis, quae vel liberi sunt, vel servi. Ad servorum con-

tum pertinet lex Canina, & lex Alia Sentia, quibus liberis manumittendi facultas coerceretur. Illa enim certum servorum manumittendorum numerum prescribat; hæc manumissi, & manumissionis ætatem definiebat, ceteraque manumissionis causas postulabat. Lex Julia principum manumittentem eximebat obligatione servandarum solemnitarum. Petronius ex discrepantibus iudicum sententiis preserebat illam, quæ libertati studebat. Junia Norbana medium gradum inter servitutem, & plenam libertatem constituebat: isque libertatis gradus Latina libertas appellabatur, cui coherens est S. C. Lærgianum, quo filii hæredes a Patre instituti præstantur ceteris in bonis Latini liberi decedentis. Visellia plenam libertatem Latini liberis ob honorem tribuebat militiæ, præter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. Dasumianum S. C. is, quibus liberis relicta erat a testatore, absentibus etiam hæredibus, libertatem præstabat. S. C. Rubrianum eos, quos hæres a prætoris evocatus manumittere neglexeret, liberos esse jubebat. Articulejanum in causa relicte libertatis cognoscere jubebat præsidem provincie, de qua erat testator, & servus: quævis hæres ex altera esset provincia. Varrasianum partes explebat infantis, ad liberum pronuntiabat eum, cui testator libertatem reliquerat a pluribus hæredibus, inter quos esset infans, qui loquendi usu careret. Ninnianum libertatem admebat ei, qui colludente domino, per iudicis sententiam liber pronuntiatus fuisset. Erat & S. C. quo prohibebatur, post quinque annum questionem de statu delincenti retractari. Claudianum servitutis pœna mulieres ab aliorum servorum commercio absterrebat. Lex Vestii Lybici servos publicos, qui publicis scripturis operam dabant, a Republica manumissos, non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit. Et hæc leges, æque S. C. fuerunt de conditione servorum: sequentia liberorum statuta complectuntur. Ante omnes procedit lex Atinia, quæ tutor ex lege a prætoris datus, nisi quibus nec ullus agnatus esset, nec tutor datus a testatore. Lege vero Julia, & Titia in provinciis tutor eandem ob causam datus erat a præsidibus. Lex Claudia, su-

jus est interta sententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, sub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelæ gerendæ sustulit. Lex Lærgia adolefactores inanes, viginti quinque annis a delictis alienis tutor præstabat. Succedunt leges ad conjunctionem personarum pertinentes, nempe nuptiales; quarum præcipua est lex Papia, quæ stirpibus capitibus, pœnis, præmiisque propolitis, nuptiarum frequentiam excitabat, cœlibatum, & viduitatem inhibebat, inopiam ærarii privatarum hæreditatum vicissimis portionibus, & caducorum lucum levabat. Cui legi plura S. C. cohererunt, quæ in expositione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiæ inter pupillas, & tutores, curatoresque prohibebantur. Nuptias consequitur partus, cujus agnoscendi post divortium ratio S. C. Planciana tradebatur. Post personas occurrunt leges, quæ ad negotia pertinent, quarum primas invenimus eas, quæ in locum tutum negotiis versantur. Primum votum dabimus legi Atinæ, quæ si furtivæ usurpationem non aliter permisit, quam post reditum ipsius ad priorem, & verum dominum; a quo si res denuo recessisset, exuebat prioris furti vitium. Simileque constituerunt lex Plautia, & Julia in rebus vi possessis. Lex Scribonia sustulit usurpationem servitutum, Lex Claudia, & S. C. Macedonianum adolescentium forgerationes resciderunt. Lex Julia vulgarium conditionis bonorum beneficium concessit debitoribus, qui solvendo non erant; ut propria corpora molestiam subtraherent, bona creditoribus cedendo. Vellejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio de obligantibus propterea exceptione subvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coercuit. Prodeamus nunc ad negotia, quæ a morte aliorum emergunt; quibus regendis hæc sunt leges constitutæ. Offert se primo lex Cornelia, quæ testamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hostes decesserunt, pœnæ confirmat, atque si alieni sum in Urbem obissent. Lex Furia terram sumptuam definivit, super quam non liceret legare, aut mortis causa donare, nisi legitis personis. Lex Voconia legandi libertatem de effusam erga mulieres testatorum liberalitatem compescuit. Lex Falcidia vetuit, plus dodran-

te le.

te legando abſenti. S. C. Trebellianum a-
diones omnes, quæ hæredi, & in hære-
dione competere, juſſit cum reſtituenda
hæreditate tranſire. S. C. Peganum con-
coſſe hæredi, hæreditatem reſtituere ro-
gato, quartæ detractioem. S. C. Sabinia
aut præſepit adoptato fratri adoptio-
nem alteri dato a patre trium liberorum
cum filio quartam bonorum partem relin-
quendam juſſit. Lex Velleja inſtituendo-
rum poſthumorum rationem tradidit. Lex
 præterea Glia fuit eruta per Cujacium,
ex qua inofficioſi teſtamenti querela ma-
nere. S. C. Julianum conſuluit iſis; quo-
rum in fraudem hæreditaria bona fuerunt
alienata. S. C. Claudianum liberti hære-
ditatem ei filio deſuit; cui teſtamento
fuit aſſignatus, relicto ei jure patrona-
tus. S. C. Terentianum, & Orphitiam
filio; matrique mutam ſucceſſionem a-
peruerunt. E negotiorum legibus ad eas
quæ ad crimina, & judicia pertinent,
procedamus. Judicialium legum ante aliis
digna memoranda ſunt Lex Cornelia de ma-
jeſtate, quæ complectebatur leges omnes
antiquiores in eos facta, qui aliquid con-
tra Rempublicam molirentur (novaque
capita condidit; quibus ejus criminis a-
trocitas coerceretur. Fuit & lex Julia de
coercendis adulteriis, qua & ſtuprum,
& ſæduloſa libidinum genera comprehen-
ditur. Reprimenda vero audaciorum
hominum violentia lege fuerunt lex Por-
cia, Claudia, Petroniaque Julia; quæ
inferuntur de eo. Puliſicium & lex Ju-
lia, quæ rapaces manus magiſtratum a-
foetorum, & provincialium bonis arce-
bat; inſtaque juridiſtionis læra prohibe-
bat; quæ dicta eſt repetendarum: cum
qui conſtragi poteſt Lex Glia eodem
pertinens; eodemque tituli Lex Corne-
lia. Quibus legibus privata pecunie ab
avaris magiſtribus repetebantur. Ac pu-
blice; Sacraque pecunie repetebantur
aliis legibus, nempe Lege Julia pecula-
tus, & de ſacrilegio; & de reſiduis, qua
tenebantur, qui vel non omnem pecu-
niam publicam rationes reddiſſent, vel
reſtam non integram reddiſſent. Hiſ-
que legibus reprimitur avaritia. Sequun-
tur leges, quæ compeſcebant ambitio-
nem, quod præſtat Lex Perilia, Babia,
Mazia, Fabia, Tullia, Auſidia, Calſur-
nia, Licinia, Pompeja, & poſtremo Lex
Julia de ambitu. Plura quoque de con-

ſtituendis, regendiſque judiciis, Legibus
Julii continebantur. Multa porro crimi-
na pleſtebantur Legibus Cornelii: qua-
rum prima offertur illa de falſo, quæ fal-
ſa teſtamenta ſubjicientes, atque corrup-
pentes, & ſcripturas, ſive privatas, ſive
publicas veritates puniebat: iſemque om-
nes, qui veritatem fraude ceſſent, aut
imaginem veritatis falſum obtuliſſent. Cui
ſimilis lex Cornelia nummaria, quæ cri-
men coarctat falſatæ, vel attonſæ mone-
tæ. Fuit & lex Cornelia, quæ puniebat
injurias, ſive verbis, ſive re, ſive ſcriptis
illatas: & Lex etiam Cornelia de Sicariis,
& Veneficiis, quæ ſuppliciiis afflictebat
eos, qui ferro, vel veneno mortem ali-
cui obruliſſent. Quam legem plura co-
municabantur Sæcutorum nomina inter-
ducentibus quibus S. C. celeſtria ſunt il-
la, quæ caſtrationem puerorum prohibe-
bant. Eademque lege Cornelia de Sicariis
horribile paricidii crimen continebatur.
Quod crimen complexa eſt deinde Lex
Pampeja, quæ de paricidiiſ inferiebatur.
Deſignatque Lex Cornelia, quæ de luſu erat,
verum tunc itea, qua hominum patrio-
nia ſortis arbitrio ſubjiciuntur. De furis
conſtituit Lex Hoſtilia, ut abſentia no-
miatæ æque liceret. Plagium, ſive liberti
hominis, aut alieni ſervi ſuppreſſionem,
pluribus Lex Fabia: inquam factum ſub
Sæcutorum ſervorum fugitivorum venditio
legis ſententia comprehendebatur. Fuit
Lex Remmia de puniendis calumniatori-
bus. Et de tergiverſationibus, ſive iſis,
qui accuſationem deſtituunt, pena ſtatuit
S. C. Turpillianum, alio nomine lex
Petronia nancupatum. Eos vero, qui bene
meritos vindicare neglexerint, ut ſunt
hæretes, qui, teſtatoſe occiſo, ſuppli-
cium ſumere de ſervis omiſerint, pleſtit
S. C. Silianum. A cuius criminis accu-
ſationis quinquennio hæredes liberantur per
S. C. Statilianum; S. C. autem Silianum
vis porrecta eſt etiam ad ſervos, qui teſ-
tamento manumiſſi eodem ſub teſto man-
ſiſſent. Eaſque ſuit ſententia S. C. Nero-
niani, vel Claudiani, quam ſententiam
S. C. aliud Trajani temporibus conditum
protraxit ad eos etiam ſervos, quos teſ-
tator vivens manumiſſet. Superſunt duæ,
quæ ſunt de damno ſarciendo leges: qua-
rum altera, nempe Aquilia, cavit de
damno ſarciendo ab homine, vel per ho-
minem dato. Altera, nempe Rhodia, e

Rho-

Rhodiis petita legibus: inter cujus capita illud fuit præcipuum, quo contributio mercium servatarum instituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces levandæ navis causa, meris fuerunt.

C A P U T XXXV.

De jure honorario, & de prætoro Urbano, & Peregrino.

ET hæc quidem brevis legum, & S. C. ad jus Civile pertinentium summa est, quam in hoc expositionis cursu juvat habere perceptam, quo lector ad libros sequentes accedat paratior. Verum inertes essent leges, & otiosæ, nisi hominis ministerio verterentur ad usum, & atque ex Civium consensu gravem prudentemque virum nanciscerentur, cujus voce, atque auctoritate vires suas explicarent, quod manus est Magistratus. Id enim legum quodammodo vita est, & manus: quæ vel languentes extollit: vel obscenas evolvit: vel dilatat angustas. Eadem potestas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis jussu, certos ad homines ducta, atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod præstari a singulis, vel ab universis, usu polcent, sine summa, & inexplicabili difficultate, non posset. Ideo cunctus populus certos civis potestate armat universorum, ut ea utantur ad flectendas, regradendasque leges: & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abdito sensu, oblata negotia. Id præstitit apud Romanos magistratus ille, unde omnis jurisdictio causarum, & judiciorum ratio fuebatur, nempe Prætor: cujus antea vis, atque potestas ipso Consulatu continebatur. Prætoris generale nomen erat summis omnibus magistratibus conveniens; præcipue vero Consulatu: propterea quod Consul iudicis, & exercitui præset. (a) Hinc legimus apud Livium, (b) vetustissimam fuisse legem: *Ut qui prætor maximus esset, clavum pangeret*: id est Consul, aut

Dictator, apud quos erat summum imperium. (c) Propterea & Justinianus hujus initium verbi ante ipsum consulatum ponit, docetque, nomen fuisse proprium Imperii, veteribusque Romanis Imperatores suos appellatos fuisse Prætores. Verum postquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut aliter Consul de plebe fieret; Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent, præterentes nimias Consulibus occupationes, & causantes negotiorum urbanorum turbam, quæ a Consulibus longa expeditione, assiduæque militia distractis evolveri minime poterant; impetrarunt, ut aliqua consularis potestatis portio, ea nempe, quæ res forensis continebatur, conferretur in peculiarem magistratum creandum e numero patrum, quem communi hujus nominis significatione, ad singulare manus contracta, prætorum appellarunt. Anno ab. V. C. CCCLXXXVI. (d) Hujus consularis erant insignia, pro consulari potestate, quæ expressibatur, cum prætor Consulibus collega minor & diceretur, & effet: (e) quoniam iisdem, ut Messalla tradidit, cum Consule auspicii creabatur, & absente Consule ipsius munus in urbe gerebat. Ideo sex lictoribus utebatur, cum securibus: quod intelligendum est de prætoribus provincialibus, nam qui erant in urbe, duobus tantum utebantur. (f) Utebatur etiam prætextata, sella curuli, hasta, ministris, scribis, accensis. (g) Hinc Cicero scribit: *Placuit nobis, ut statim ad Corpus prætorum urbis has literas deferrem: qui, quod consules aberant, consulare munus subsisterent, more majorum*. Sub Imperatoribus Prætor centumviralibus quoque iudicis præsidebat. (h) Jus vero reddebat sella curuli, ex chore: dictaque fuit curulis, quia veteres, magistratu jam perfuncti, curru confueverant in curiam vehi, honori gratia, quo in curru sella erat. (i) At confluentibus ad Urbem exteris increbrescebant in diem peregrina nego-

(a) Varro lib. 4. de ling. lat.

(b) Lib. 7. c. 3.

(c) Novell. 25. de præc. Lycæon.

(d) Liv. lib. 7. c. 1. Hotom. de prætor. Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7.

(e) Hotom. de præc. Urb. Gell. lib. 12. c. 14. Plutarch. Polib.

(f) Cic. de leg. agraria con. Rust.

(g) In. epist. 1. familiar. lib. 22.

(h) Quintil. lib. 6. c. 3. Varro in vit. Pop. Rom. lib. 2. apud Nonium.

(i) Thodor. lib. 20. Ethim. c. 1. Briffonius antiq. lib. 3. c. 15.

tia : quibus expediendis cum Prætor urbanus minime sufficeret, creatus fuit anno U. C. DX. vel DVIII. ut Sigon. in Chronol. Livian. Prætor alter peregrinus appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe jurisdictio prætoriana, urbana altera, altera peregrina, quas prætores creati sortiebantur. Majorem autem & potestatem, & dignitatem urbanam peregrina fuisse, multis ex antiquitatis vestigiis elucet.

(a) Nihil vero statuo de triplici discrimine inter has ab Hotomanno notato : nobis enim nondum liquet aliud, nisi quod inter peregrinos & Cives jurisditionem exerceret. (b) Incertum est autem, an solus urbanus editum in albo proponeret ; an apud eum tantum legis actio fuisset : nec facile est ex uno, aut altero vetustatis loco, rem adeo obscuram evolvere. Quin etiam si quid hac super re definire vellemus, cogermur ab Hotomanno (*) dissentire : siquidem Theophilus in Institutionibus ait : *Datum est jus legis ferendæ prætori urbano, & peregrino, & adhibitis curiibus, idque jus botroarium dicitur.* (c)

LIBRO CXXXVI. DE PRÆTORIBUS PROVINCIALIBUS, & QUÆSTORIBUS.

Adjectis pluribus Imperio provinciis, constat alios, novorum negotiorum causa, creatos fuisse prætores. Itaque postquam ad Romanum Imperium accessit Sicilia, & Sardinia, duo etiam prætores, qui eas regerent, accessere ; totidemque adjectis duabus Hispaniarum provinciis. Qui prætores annum provincias tenebant quisque suas : Ac si eis ultra annum pro-

regeretur Imperium ; prætores appellabantur ; quod commune fuit omnium prætorum provincialium nomen, postquam ab anno U. C. DCIV. jussi sunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum questionum generi singuli præesse, antequam in suas quisque provincias proficiscerentur. (d) Eadem ratione Consules, cum post exactum in urbe consulatum in provincias mitterentur, prætores appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Regem ; postea penes Consules agitabantur : sed quia lege Valeria jus provocationis populo delatum fuit ; itemque vetitum in caput Civis Romani animadvertere injussu populi ; cœpere singula crimina per populum mandari vel Consulibus, vel Dictatoribus, vel Prætoribus lege, aut Senatusconsulto usque ad annum DCIV. sed exundante in dies numero criminum, cum incommodum esset, vel singulas causas ab universo populo mandari magistratibus, vel ad tempus creari quætores, qui de certis criminibus cognoscerent ; factus esse duxerant, questiones instituit perpetuas, cum anno magistratu ; qui eis præesset : creatique hi a populo prætores dicebantur, & quætores. Unde anno DCIV. institutæ sunt questiones perpetuæ, quæ proprium prætorem, sive quætozem haberent. Quamobrem, præter urbatum prætorem, & peregrinum, erant in urbe prætores provinciales, qui anno antequam in provincias proficiscerentur, judiciis capitalibus, quætores nomine, præerant. His accesserunt postea simul cum novis criminibus, novæ questiones perpetuæ, & simul cum iis alii prætores, sive quætores rerum capitalium. Questionum autem nomine significatur merum imperium, sive jus gladii, & capitalis animadver-

peregrinus nequibat, sed iidem etiam inter cives præscindendis magna pars Edicti Urbani inferebat. Festinant plerumque peregrini, sed & properantium desiderio satisfieri facile poterat a Prætore peregrino, in ea Edicti Urbani simplicitate, de plano jus dicente. Denique quod Prætura Urbana & Peregrina in eodem Prætore conjuncta reperitur apud Livium, & in veteribus inscriptionibus, hoc quoque argumentum tale non est, ut in contrariam partem trahi queat.

(a) Appian. de Bell. Civ. lib. 2. Dion. lib. 42.
 (b) Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7.
 (*) Eidem Hotomanno alii veterum loci opponuntur, etiam hõvissime a Viris Eximiis, E. verardo Ottone ad Institutiones pag. 42. & Heinrico ad Pandectas pag. 14. Sed quorum interpretatio in utramque sententiam flecti possit. Est etiam Albo distiterit Edictum Prætoris Peregrini ab Edicto Prætoris Urbani, vix tamen credibile est, sententias utriusque magis diversas fuisse, quam ab Edicto Prætoris Urbani diversum fuerit Edictum Prætoris Provinciale. Horum autem similitudo summa fuisse deprehenditur : Solemnitatibus juris quidem distingui

(c) Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7.
 (d) Rosin. lib. 7. c. 43. Ant. Rom.

So. Idemque prætores appellabantur quaesitores parricidii; propterea quod parricidii vocabulo criminum omnis contineretur atrocitas.

C A P U T XXXVII.

De Publicis Quaestionibus.

AC prima quaestio perpetua instituta est de pecuniis repetundis, L. Pisonæ Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero testatur in Bruto. Hanc excipere quaestiones de peculatu, de majestate, de ambitu: quæ illæ quaestiones erant, quas sortito exercebant, antequam irent in provincias prætores provinciales. His L. Sylla quatuor alias publicas quaestiones adjecit, & prætores, sive quaesitores etiam quatuor: nempe de ficiariis, de beneficiis, de falso, & de parricidio, sive homicidio. Cum autem essent decem jurisdictiones, raro singulis jurisdictionibus suis attribuebatur prætor: sed sæpe jus Senatus jurisdictiones geminabantur, ut singulis prætoribus binæ jurisdictiones mandarentur. Unde habemus exempla prætorum urbanorum, qui quaestionem de beneficiis susceperant; qualis, teste Cicero, Cajus fuit Verres. Et parricidii quaestio in Cajum Fannium Prætozem simul cum quaestione de Sicariis collata fuit, ejusdem Tullii testimonio in Rosciana. Ceterum si jurisdictiones non geminasset Senatus, decem ex eorum numero erant prætores. Itaque tollitur meo judicio dissensio inter Pomponium, & vetustiores scriptores a Lipsio notata. (a) Siquidem Pomponius decem prætores constituit; alii octo. Sub Cæsare vero decem prætores fuisse, Dion. (b) tradit, quorum unus urbanus, alius peregrinæ jurisdictioni præerat; ceteri vero octo quaestionibus publicis. Duos præterea Cæsar prætores creavit, qui frumento præessent, ob id Cereales (*) appellatos. Auctus deinde fuit sub Augusto numerus, ut refert Sveto-

(a) *Antiq. Rom. c. 10.*(b) *Lib. 42. 43.*

(*) Imo *Aediles* tantum *Cereales* constituit Cæsar, non etiam Prætores. Constantius Lantus *thes. jur. Tom. III. pag. 1456.* Ad illos quoque solos verba Pomponii pertinent in *L. 2. §. 32. D. de O. J. Everardus Otto in pref. Tom. III. thes.*

nus, (c) prætoribus duobus, ut tradit Pomponius. (d) Duos præterea Claudius adjecit, qui jus de fideicommissis dicerent: quod quidem intelligitur usque ad certam summam: nam majoris summæ jurisdictio erat Consulibus, (e) ut Quintilianus indicat ex Vallæ interpretatione, contra quam frustra pugnat Budæus. Etenim Vallæ suffragatur Ulpianus, qui scribit: (f) *Fideicommissa non per formulam petuntur; ut legata; sed cognitio Romæ quædam est consulum, aut prætoris, qui fidei commissarius vocatur; in provinciis vero præsidum provinciarum.* Prætorum autem fideicommissariorum asterum sustulit Titus, (g) ejusque loco Nerva subiecit alium, qui Fiscum inter & privatos jus diceret, quem Fiscalem appellavit. Denique Marcus Antonius, (b) Capirolino teste, adjecit tutelarem, ut pupillis adesset, & tutores cogeret suscipere tutelam, atque sacrare rem pupillæ salvam fore; quorum totum fraudibus occurreretur. Prætorum autem munus in reddenda jurisdictione, jureque civili custodiendo, explicando, lenigendo, atque ad usum flexendo versabatur. Etenim non satis est optimas leges condere, nisi viva quædam excitetur auctoritas, quæ legem per se mutam reddat quodammodo vocalem, & æquitate duce, ad oblatos casus prudenter eam deducat: quod Prætores edicto, atque auctoritate sua præstabant.

C A P U T XXXVIII.

De Edicto perpetuo.

QUæ prætor edicta statim a magistratu inita proponebat: hoc est, in albo scribebat, ut populo significaret, quo jure cum civibus eo anno esset usus. Atque initio sane licebat Prætori, propositum edictum e re nata mutare; diversumque ab eo jus constituere, ubi usus posceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem prætores, aut

jur. pag. 56.(c) *In August. c. 36.*(d) *Lib. 2. de frag. jur. §. capta 32.*(e) *Lib. 3. c. 16.*(f) *Ulpianus tit. 25.*(g) *Pompon. L. 2. §. 32. de orig. juris.*(h) *In Martio.*

propriam cupiditatem explebant, aut alienam colligebant ambitiose gratiam; dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. (a) Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuis, sive fixis jus dicerent: neque eis toto magistratus anno recedere liceret ab eo jure, quo se ufuros initio magistratus civibus denunciassent. Quamobrem cogebatur prætor initio magistratus, expromere quidquid ad universam suam totius anni jurisdictionem pertineret: postea enim neque addere, neque detrachere, & immutare de semel proposito edicto licebat. (b) Itaque edicta prætoris in certam juris reddendi normam transferunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexè traditur, ut vix internoveris discrimen inter edictum perpetuum Cornelianorum temporum, & aliud edictum Adriani jussu digestum. Scilicet Adriani ævo ex pluribus superiorum prætorum edictis, annuis illis quidem, sed propter auctoritatem, & æquitatem eorum translatis; atque in assiduam jurisdictionem versis; proptereaque veterum Jurisconsultorum interpretatione ornatis, edictum unum compositum est, & in plura capita, mirabili arte, tributum, Adriani jussu, per Salvium Julianum Jurisconsultum, quod perpetuum quoque fuit appellatum, (c) alio sensu, omni scilicet postero tempore duraturum: ex quo jus a futuris prætoribus redderetur; quod in urbanum postea divisum est, & provinciale: cui forte inferebatur, si quid potissimum singularium provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas provinciales ex fœdere sibi retinuisent. Urbanum tamen, pro urbis auctoritate, nomen edicti prætorii præcipuum tulit. Variè igitur accipitur vox *perpetuum*: significat enim fixum, & immutabile; ac præterea futuri temporis progressionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum perpetuum dicitur, quod toto magistratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas esset, sequenti vero anno non nisi novi prætoris auctoritate revivisceret, more pontificiarum constitutionum, quas

Cancellaria regulas vocant; quæ quamvis maneat semper eadem; tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis mortem jam amissam. Edictum autem Adriani perpetuum dicitur, quia ejus potestas sine novi prætoris adprobatione, suoque robore, in omnem tendebat posteritatem, singulisque prætoribus proponebatur observandum. (d) Porro prætoris album Accursius fuisse putat, parietem dealbatum, edictique verbis inscriptum; ne si appensam tabulam constringamus, prætoris jus furibus objiciamus, atque raptoribus. Quamvis etiam hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album sublatum*; figuram tamen elocutionis hanc liceret existimare, idemque pollere, quod inductum, vel corruptum. Tollit enim album, sive sententiam edicti, quod album appellatur, quicumque album corrumpit. Sed me aliorum trahunt verba Jurisconsulti, qui distinguunt *album sublatum* ab *albo corrupto*, his verbis: *Hoc edicto tenetur et qui tollit, quamvis non corruperit. L. 7. ff. de jurisdic. omn. jud.* Cujacius porro tradit, in albo proponere aliud non significare, quam exponere in luce, clarum facere, in mundo ponere. (e) Prætor autem vel ipse cognoscebat, si liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium: unde ipsius jurisdicatio, vel in judicando, vel in iudice dando, vel in possessionem immittendo versabatur: ejusque potestas, teste Varrone, his exprimebatur verbis: *Do, Dico, Abdico. Dicebant*, cum aliquem V. G. liberum pronuntiarent: *Ad, dicebant*, cum rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure cessione, vel adoptione: de quibus libro secundo. *Dabant* immittendo in possessionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (f) Cognoscebant autem de civilibus tantum causis, cum eis alia quæstio non mandabatur. Ex hujus igitur magistratus jurisdictione prodierunt edicta, quæ, oblata facultate, singulas prope juris civilis partes, vel explendo, vel addendo, vel leniendo attigerunt. Quod jus honorarium fuit appellatum a magistra-

(a) Alcon. in *Cornelian.*

(b) Dion. 36.

(c) L. 2. Cod. de vet. jur. enucleand. l. 1. Cod. de condic. indeb. Eutrop. lib. 9.

(d) L. 2. ff. de stat. hom.

(e) In notis insic. de actionibus §. penult.

(f) Sigon. de jud. lib. 1. c. 7. Gothofred. in manuat. pag. 170.

tu, ex quo processit, qui vir Honoratus nuncupabatur. Cujus juris natura dissimilis est aliquando a jure civili. Jus enim civile directum est, severum, præcisum atque rotum e subtili ratione, verborum, que nativa proprietate conceptum. Honorarium vero, utpote proditum e re nata, & e plurium eventorum cognitione, imo aliquando ex certarum commiseratione personarum, & ex opportunitate temporum excitatum, remissius est, & humanius, plusque trahit ex æquitate, ac ratione utilitatis communis, quam ex religione verborum, & superstitione vetustatis: nec tamen juri civili, & prioribus legibus adversatur: ne suo exemplo populi venerationem solvat, cui se cives jurjurando obstrinxerunt; sed id aliquando, si cogatur varietate temporis, later ter facit, & verecunde: plerumque vero legibus ita obsequitur, ita obtemperat, ut mentem verbis reconditam consequatur. Unde quo legis verba non perveniunt, eò magistratus potestate perducuntur, si fuerint angustiora; si vero severiora sint, per eundem magistratum, æquitatis lenocinio, mulcentur, & ad pleniorem populi utilitatem deflectuntur. Itaque jus honorarium lenimentum fuit, & benigna interpretatio Juris Civilis: quæ ubi verba destituerent, occurrebat pleniori vocabulo, sensuque suaviori. Quod totum jus, quæ lex annua, ut Ciceronis (a) verbis utar, ante Adrianum erat, & novi prætoris auctoritate suscitabatur: postea, ut diximus, Adriani jussu distinctum titulis, digestumque fuit a Salvio Juliano, (b) ut in corpus

juris civilis referretur, prætoresque jus dicerent, non amplius ex annuis, sed ex perpetuis, & immutabilibus edictis: qui libri dicti sunt digestorum edictorum. Julianus autem non modo contexuit edicta vetera; sed iis interpretationes adjunxit simul cum edictis novis, quæ in nostris legibus novæ clausulæ vocantur: isque edicti prætoriani ordinator appellatur a Justiniano, (c) & edicti perpetui subtilissimus conditor. Ad quod edictum sequentes Jurisconsulti veterum exemplo, plures commentarios atxuerunt, ut præter ipsius Juliani scripta, testantur Pauli, & Ulpiani ad edictum libri. Tanta enim æquitate prætorum edicta commendabantur, ut cum antea studiosi juris civilis omnem prope operam ponerent in legibus XII. Tab. Ciceronis tempore, studia juris auspicerentur ab edicto prætoris, super quo Ser. Sulpicius duos conscripsit libros. Osilius autem ejus discipulus illud accurate composuit. Porro titularum ordinem, quo edictorum seriem disposuit Julianus, (d) revocavit ævo nostro feliciter Jacobus Gothofredus, qui edictorum fragmenta Guillelmi Ranchini diligentia jam pridem collecta, in sedes quodammodo restituit suas. Nunc ad ædilitium edictum transeamus: ne quid ad compendiarium antiquitatis cognitionem, & ad initia juris honorarii desideretur. (*)

C A P U T XXXIX.

De Ædilibus.

ÆDiles dictos, Varro tradit, a sacrarum, privatarumque rerum, atque

(a) In Verrem.

(b) Vide Cujacium in Juliano in princ.

(c) L. 1, §. si pater ff. de venr. in possess. mist. l. ponuli. Cod. de condit. indeb. l. 2. §. si qui dicitur. C. de ver. jur. enucleand.

(d) Vide Gothofred. Manual. pag. 10.

(*) Venustissimum est hoc caput, referuntque rebus eximius. Illa imprimis comparatione Juris Civilis & honorarii nihil artificiosus. Explicabatur autem jurisdictione Prætoris Albo Prætoris, quod non sine mentis perturbatione intueri debitores solebant, propter remedium Prætoriorum expeditissimam rationem. Accursii sententia motus Rævardus Protrib. c. 4. apud Plant. Pers. l. 2. v. 21. pro albo rese, malebat albo pariete, sed Rævardo renititur Taubmannus, qui vulgatam lectionem auctoritate codicum veterum tuetur. Et porro λεῖψωμα quidem appellatur hoc Edictum Dioni Cassio Lib. 36. & in Novella 70. §. 101. & λεῖψωμα Suidas album interpretatur parietem, gyro obductum, ad inscriptionem civilium rerum

aptum: Sed etsi paries Suidæ hoc nomine veniat, patitur tamen ratio vocabuli, etiam tabulam dealbatam eodem nomine comprehendi. Quod præterea fieri suadent diserta verba legis, quibus utitur Gravina. Edictum autem perpetuum Adriano debetur, seu, si mavis, Hadriano: adspiratur enim id nomen in numis Latinis, quod Auctori non fuerat observatum. Seriem edicti perpetui a Jac. Gothofredo exhibitam in fontibus juris, thesaurus sistit Ottonianus T. III p. 241. Ad idem edictum commentarios suos ad Pandectas præcipue direxit Gerardus Noodt. Idem in synopsi Pandectarum fundamenti loco subtravit Vvestenbergius. De singulari autem Prætorum edictis, veluti de Edicto Cn. Octavii de eo quod metus causa, de Edicto C. Aquilii Galli de dolo malo, de Edicto Prætoris Publiciana, quo proposita est actio Publiciana, ut & de Edictis Prætorum repentinis dicere Auctor superfedat, ne scriptoribus Historiarum Juris, qui de his data opera aguat, materiam omnem præriperet.

ædium

ædium procuratore. (a) Eodem enim tempore, quo plebs in montem sacrum secedens impetravit a Senatu anno A. U. C. CCLX. Tribunos, obtinuit duos Ædiles e plebe creandos, qui Tribunis operam præberent, & ministrarent, (b) eorumque iustis causis leviores, litesque privatas aliquot dijudicandas susceperent, & cum ædium sacrarum, tum locorum publicorum, tum annonæ curam gererent, matronarum mores, civium sumtus, dictaque, factaque immodesta observarent, & coercerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Consule creando quievisset, plebsque pervicisset, ut alter consul e plebeis fieret, ob eamque causam in honorem Deorum Senatus ludos decrevisset; ædiles plebis munus ludorum recusarunt: cui muneri sese obtulerunt Patricii juvenes: (c) quibus ab universis gratiæ actæ, proditque S. C. ut duo ædiles ex patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita in posterum additi sunt ædiles duo, qui ab sella curuli, qua utebantur, curules sunt appellati. Cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, etiam his magistratus cum plebe fuit promiscuus: ut non modo ædiles plebis, sed etiam curules ex plebe sæpe crearentur. Primum creati sunt ædiles curules anno A. U. C. CCCLXXXVII. Cneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextius, & L. Emilio Mamercus Coss. Hi plurimura cum ædilibus plebis habuere communia, veluti annonæ curationem; plurimumque rerum cognitionem; præcipue vero curam gerebant Sacrarum ædium, publicorum locorum, & tutelam urbis, Hi & curabant ludos, eisdemque proprio sumtu magistratum ineuntis populo dabant: quorum plerumque magnificentia (ut est ambitio in primis honorum gradibus præceps) privatas opes exsuperabat: unde profuso patrimonio, contractoque magno ære alieno, spolijs provincialium deinceps jacturam reparare cogebantur. Horum laborum, & sumtuorum præmio, antiquiorem in Senatu dicendæ sententiæ locum impe-

trabant, & rogam prætextam, & sellam curulem, item Jus imaginis in posteritatem transmittabant. Matura hujus magistratus ætas erat annorum 37. præcipuam autem jurisdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium observabant, & fraudes, aut præcavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, prætorum instar, his de rebus editum proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur, quam rationem ædiles tenere vellent anno sui magistratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum ita loquitur de parasito festive legem ferente in laniones, & piscatores:

Euge ediciones ædilitias habet.

Quod editum, non minus quam prætorium Jurisconsultorum commentariis exornari meruit, ut partem juris honorarii constituerit. De quibus enim edicebat Ædilis, edicere poterat & prætor: & deficientibus ædilibus, iudicium transferabatur ad Prætores. (d) Ex edito igitur ædilitio, actiones manabant contra venditores rerum vitiarum, & corruptarum: quarum altera actio *redhibitoria* dicitur; altera *quanti minoris*. Priori venditio tota rescindebatur, & rei vitiosæ venditor cogebatur rem suam, reddito precio, ab emptore recipere. Posteriori actione contractus rescindebatur ex parte, repetita precii portione, quæ deerat rei venditæ; sive reddito a venditore eo, quo minoris reperta fuit res, quam fuerat indicata, quæ actio æstimatoria dicebatur. Duos præterea ædiles Cæsar addidit a mandata sibi re frumentaria Cereales nuncupatos. (e) Nunc ad J. C. auctoritatem, & artem accedamus. (*)

C A P U T XL.

De Jurisprudencia.

Publica voluntas legibus coaccredita, non modo ministrum postulat, cujus voce civibus expromatur, quod munus est magistratum: sed, præter legem,

(a) De ling. lat. lib. 4. pag. 20.

(b) Dionys. lib. 6.

(c) Livi lib. 6. cap. 42. & l. 7. cap. 1. & 2.

(d) Cujac. observation. lib. 8. c. 38. ex Dionys. lib. 53.

(e) Dionys. lib. 43. sub fin. Pompon. lib. 2. de orig. jur.

(*) Ad exemplum ædilibus Romanorum creati ædiles in Colonis & Municipiis, de quibus plenissime egit V. Cl. Everardus Otto, libro singulari, ipsa

ipsa magistratum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat sapientiam: quæ, pro re nata, ei subveniat, indicetque quorsum. & quousque sententia legis ratione ducta procedat; unde desinat, quo diffundatur; denique quando extendenda sit, aut retrahenda: quod moralis philosophiæ præceptis, & dialecticorum regulis expeditur. Præterea leges ævo suo notis, atque perspicuis verbis expressæ, conformataeque ad sui morem seculi, progreffientibus temporibus, obscurantur: quia longinquitas temporis, aut exiit hominibus mores priscos, adductis novis, aut excutit e memoria, communique loquendi consuetudine prisca vocabula, sensu illorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox offunditur publicæ voluntati, nisi præsto sit aliquis morum, verborumque vetustorum gnarus, atque peritus, qui septam prisca vocabulis, & moribus legum sententiam diligenter evolvat. Quamobrem e philosophia, rectaque ratiocinandi norma, quæ abstractas a rebus singulis leges aprat, adglutinatque negotiis: & ex antiquitate, atque perspecta proprietate vocabulorum, tanquam e germanis radicibus, jurisprudentia confurgit: quæ, cum sit moderatrix, & interpres legum, boni & æqui ars a suis cultoribus appellatur. Hoc apud Græcos munus, præsertim Athenis, fere præstabant oratores: qui dum causas agebant, leges obscuras, aut incertas, ex usu suo explicabant, eoque vim ingenii, & rerum peritiam conferebant: quo Judicum voluntatem, & populares adfectiones ad clientis, vel causæ suæ utilitatem traducerent: quorum interpretationibus privati commodi studium, necessitas defensionis, & suspicio mercedis acceptæ fidem adimebat. Verum Romæ legum interpretandarum ars longe gravior fuit, & sanctior: non enim, ut apud Græcos, conducebantur interpretes; sed ii tantum accipiebantur, quibus eam auctoritatem summa scientiæ, atque virtutis opinio tribuisset, quique hunc laborem nulla lu-

cri cupiditate, sed civium juvandarum studio suscepissent. Principio enim, ut diximus alibi, legum interpretationes tanquam oracula e collegio Pontificum proferebantur, posterioribus vero temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris antiret, quique spectata virtute apud cives esset, is sese publice ad respondendum dabat. Tantique apud Romanos id æstimabatur, ut nobiliores, (*) & sapientiores hunc laborem non refugerent: imo & ad ea quoque descendebant, quæ apud Græcos, nonnisi per pragmaticos, & legules subservientes oratoribus expediebantur. Itaque tanto in honore præ ceteris gentibus jus civile apud Romanos erat; ut hæc scientia eximia, & peculiaris Romanorum fuerit: cujus inventores ipsi & habebantur, & erant. Unde Jurisconsultis æque, atque summis exercituum ducibus, maximisque Oratoribus, potiores gradus in Republica patebant. Clarissimus enim quisque atque ingeniosissimus; vel simul cum oratoria facultate jurisprudentiam conjungebat; vel, si a clamoribus fori sese studio quietis in juventutæ, aut in senectute tædio negotiorum avocaret, ad jus civile profitendum, tanquam in portum se recipiebat. Eo etenim studio duo, quæ maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & existimatio prudentiæ continebantur. (a) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum præstantioribus artibus excolebatur: cum jus aliarum gentium rude prorsus esset, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negotiis magistratus; eandem in privatis prope afferebant Jurisconsulti: qui singulis civium contractibus, testamentis, & litibus, suis consiliis præsto erant, vel cavendo; vel stipulationes, & testamenta dictando; vel defensiones, atque discordia arbitrio suo componendo. Quam ob causam, aut domi sedentes excipiebant consultores, aut ambulantes transverso foro consilii sui copiam faciebant: aut amicis in judicio disceptantibus operam dabant. Pluribus autem scri-

(*) Qui splendor jurisprudentiæ dein nimium quantum obscurari cœpit, cum civilis scientia liberorum artificum esset. Mamertinus in *Panegyricis*. c. 20. & servus Scythæ, a cive Antiocheno emtus, jus profiteretur. Photius in *Bibliotheca*. cod. 271. & nomen Ulpiani pro pisce vel edulio

haberetur. Ammianus Marcellinus *Lib. XXX. c. 4.* Præstantiam jurisprudentiæ Romaniæ præ Græcâ pluribus extulit Gravina in oratione pro Romanis legibus ad magnum Moschorum Regem.

(a) Cic. *de orat. lib. 2.*

ptorum generibus Jurisconsultorum doctrina proferebatur. Nam initio Jurisprudentia in Pontificum Sacratio latens sancta erat, & secreta disciplina, quæ nullis adhuc mandata scriptis arcano tradebatur. Promta sane erant, & pervulgata civibus jura, utpote brevi oratione conclusa, & publicis proscrip̄ta tabulis: usus tamen legum, sententia illarum abstrusior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quæ non tam ex auctoritate publica; quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quæque juris prudentia nuncupatur, erat in ipsorum interpretum potestate.

C A P U T XLI.

De disputatione fori.

CUM enim ambiguitas aliqua juris occurreret, prudentes viri convenientes, & inter se disputantes occultam legum vim contentionibus vexatam, & e profundo suæ obscuritatis excussam exprimebant, tradebantque populo sensum a majori parte comprobatum. (a) Quæ disputatio fori appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis absque scripto, eaque prudentum auctoritas ad juris interpretationem instituta, peperit jus illud, quod sine scriptis venire dicitur. Quamvis postea sententiæ a fori disputatione

precedentes mandarentur scriptis. Hinc Ulpianus; Venulejus, Triphoninus, alique Jurisconsulti, libros disputationum inscripserunt: quibus complectebantur jus a prudentibus illatum, atque, ut Gellii verbis utar, tacito, & illiterato hominum consensu, moribusque receptum: (b) quo continebatur usus, atque tritura fori, & auctoritas Jurisconsultorum: (c) quæ aut communi Juris civilis appellatione, aut peculiari jurisprudentiæ nomine appellabantur. Hinc responsa, quæ privatim antea dabantur consulentibus, vel ab ipsis scripta Jurisconsultis, vel ex ore ipsorum excepta, (d) judicique relata. Quibus responsis Judices plurimum tribuebant, non quidem ut postea, jussu publico, legeve ulla: sed tacito populi consensu, & quadam auctoritate, atque commendatione sapientiæ, longo, rectoque respondendi usu civibus comprobata. (*)

C A P U T XLII.

De respondendi jure.

INITIO enim jus civile professurus propriarum virium confidentia populo præbebat se. (e) Primus Augustus publicam Jurisconsultis tribuit auctoritatem; justique, ut respondendi facultas non amplius e privato consilio, (f) sed ex Principis beneficio prodiret. Quod & nostris temporibus tenet. (**)

(a) Pomp. l. 2. §. 2. de orig. jur. ubi Cujacius. Exemplum habemus Justiniani C. de ver. jur. enucl.

(b) Cujac. ad l. 2. §. 2. ff. de orig. jur.

(c) Cic. in Top. §. 2. de Invent. Rævard, de an. for. prud. c. 14.

(d) Leg. 2. §. 47. vers. & ut obiter ff. de orig. jur. Brissonius de form. lib. 3. in fine.

(*) Unde ad disputationem fori referri debent jus, quod dicitur receptum, receptæ quæ dicuntur sententiæ. Ejusdem generis est jus, quod post multas varietates obtinuisse dicitur in L. 32. D. de O. & A. & passim. Nota Q. Mucii & Sulpicii controversia de societate inæquali in lucro percipiendo, damno pensando, cujus mentio in L. 30. D. pro Socio, & in §. 2. J. de Societate. Nec minus celebris quæstio, an parvus ancillæ in usufructu sit, agitata inter M. Manilium & Lælium Brutum, cujus præter Ciceronem meminit Ulpianus in L. 68. pr. D. de usufr.

(e) Cujac. ad l. 2. §. 47. vers. & ut obiter ff. de orig. jur.

(f) Leg. 2. ff. de orig. jur. §. 47. l. 2. C. de advoc. divers. jud. §. 1. 7. de profess. & med. C. lib. 10. §. 1. 1. C. Theodof. de resp. prud.

(**) Veterem tamen morem de jure respondendi Jani Gravinae. Tom. 1.

di restituit Hadrianus, qui iis omnibus respondendi facultatem dedit, qui studiorum polissent fiducia. Pomponius in L. 2. D. §. ult. de O. J. Hodie contra, ut auctor observat, principis fere beneficio responsa dantur, sive ab integris Collegiis, veluti a Rota Romana reddantur, sive suppeditentur a privatis Doctoribus. Nam his quoque in Academiis publica auctoritate respondendi potestas conceditur, etsi eveniat interdum, ut hi Doctores vitio creati juris omnis tam publici quam privati, tam sacri quam profani, sint imperiti. Quod est ex malo more, quo pro dignitate Jurisconsulti grandis passim pecuniæ summa solvi solet, cujus illecebris animi Promotorum interdum delinuntur. Exemplo fuit avaritia Doctorum Italorum. Jason enim & Alciatus L. imo C. aureos exegisse dicuntur pro bulla, ut vocant, Doctorali. Cujacio quoque manus, credo, inauratae erant, cum lauream Doctoralem Marquardo Frehero, etsi egregie indolis puero, conferret anno ætatis decimo tertio. Quis enim juris peritiam expectet a puero impube. Si saltem decimum septimum ætatis annum superasset, exemplo uti poterat Nervæ filii, qui tot annorum adolescens, aut certe non multa major de jure publice responsisse dicitur in L. 1. §. 3. D. de Postul.

C A P U T XLIII.

De auctoritate prudentum.

Tantum autem inde Jurisconsultorum auctoritas valuit, ut imperaret etiam sententis Judicum: quibus minime recedere licuit ab opinione illa, quam aut nemo Jurisconsultus palam oppugnasset, si unum tantum haberet auctorem; aut omnes unanimes adprobassent: ita enim accipio, quod scribit Justinianus in Institutionibus: (a) nam in contrariis Jurisconsultorum responsis, cur non licuerit Judicibus vertere sese utro vellent? qua de re in *Codice Theodosiano lib. 1. tit. 4.* traditur regula, & discrimen sententiarum veterum Jurisconsultorum, quos Principis adprobavit auctoritas. Dabantur etiam responsa per epistolam, quando per epistolam petebantur. Cujusmodi exempla invenimus in *Digestis*. Ceterum quia tanta erat Jurisconsultorum in Judiciis auctoritas Principum imperio fundata, consueverunt responsa obsignata tradi Judicibus: ne si res patuisset, eventus causæ ante sententiam Judicis palam fieret. (b) Cæpit autem juris interpretatio mandari scriptis post illata in Italiam studia Græcorum. (c) Id tamen incondite fiebat, ut illis temporibus, & sine arte. Quamobrem singula negotia, singularum personarum nominibus, ut proposita essent, atque agitata, describebantur: neque ad certum genus causarum, & infinitam quæstionem abstrahebantur: nec generibus definitionibusque constitutis, res postea tribuebantur in partes, ut jus civile certa, constantique ratione tradi posset: (d) quod suo tempore, & desiderabat Crassus, & se præstiturum sperabat. (e) Princeps autem Tiberius Coruncanus, fertur, sese publi-

(a) *Tit. de jur. nat. gent. & civ.*(b) *Rævard. de auctor. prudent. c. 14.*(c) *Cic. de orat.*(d) *Cic. de orat. lib. 1.*(e) *Pompon. de orig. jur. l. 2. §. jur. civil. scient.*

35.

(f) *Cicer. de orat. & in Brut.*

(*) Responsis tamen Jurisconsultorum, post tempora Augusti, qui vim iis juris concesserat, Majestatem Prætoris imminutam, ejusdemque regnum forense tandem penitus eversum fuisse, cum cura demonstrat Heinecius *Antiquit. T. 1. p. 67.* Fuit igitur hæc Augusti concessio inter artes Impe-

ce ad respondendum dedisse, discipulosque habuisse, qui & doctrinam illius addiscerent, & responsa magistri exciperent. (f) A Coruncanus autem ad Servium Sulpicium jus civile scriptis quidem, sed sine arte ulla committebatur. Servius Sulpicium primus dialecticis regulis disposuit jurisprudentiam, adhibuitque artem, qua & genera componi cœperunt, & distingui partes, & definitiones concipi, colligique regulæ: ut per hanc artem universa etiam philosophia, quæ ad mores pertinebat, in jus civile manarit, & simul cum ea philosophorum rixandi cupido, in tranquillam antea scientiam penetrarit. Cum aliter sentirent Jurisconsulti, qui a Stoicis essent; aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque sua quisque a familia imberat, in Jurisprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Jurisconsultorum in morem transeuntibus, & legum asperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortæ sunt regulæ Juris æquitatis ratione temperatæ: quæ deinde influxerunt in edicta magistratuum, (*) atque decreta Principum; itaque duritiam perdomuerunt vetusti, ac directi juris. (g) Hujusmodi sunt usus codicillorum, actio doli, & actiones illæ fere omnes, quas utiles appellamus: quia non ex directo, & scripto jure; sed ex utili, & æqua Jurisperitorum interpretatione processerunt: & exhæredatio posthumi, ac differentia exhæredationis filiorum, ab exhæredatione filiarum, & nepotum; (h) & Aquilianæ stipulationes, auctore Aquilio Jurisconsulto; & variæ successiois differentiæ. (i) Item regula Catoniana, & substitutio pupillaris; (k) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem; & ut soli magistratus mandent jurisdictionem, (l) utpote sibi jure suo competentem, (m) utpote alieno beneficio; & ne pupilli sine tutore

rii, quibus id agebatur, ut pristina magistratuum potestas pederentim enervaretur & caderet. Notanda interim juris capita: quæ, tanquam auctoritate prudentum introducta, paulo post a Grævina recensentur.

(g) *Instit. de Codicill. Cic. de off. lib. 3.*(h) *§. 1. Instit. de exhæred. liber. leg. ult. C. de liber. prætor.*(i) *§. est autem Inst. quib. mod. tollitur oblig.*(k) *l. maximum vitium Cod. de lib. prætor.*(l) *L. 2. ff. de vulg. & pupill.*(m) *L. 1. ff. de donat. inter vir. & uxor.*

aucto-

auctore obligentur. (a) Quibus addendæ sunt omnes regulæ juris & bonæ fidei iudicia sub ea formula : *ut inter bonos bene agier oportet*, & actio rei uxoriæ, & ex receptiori sententia, inofficiosi testamenti querela. Denique quidquid a Jurisconsultis morum, & consuetudinis, & recepti juris nomine fertur, omne ipsorum auctoritate prodiit, ac verum est in usum. Multa enim ex certis, ac privatis casibus in populum traducta sunt univèrsim, exceptaque a Jurisconsultis, civili ratione munita fuerunt; posteaque rerum iudicatarum constantia firmiter hæserunt. (b)

Cumque his aggregandæ sunt formulæ sollemnes, & cautiones, & actiones legis, quæ omnia jam ostendimus deberi Jurisconsultis.

C A P U T XLIV.

De Jurisconsultorum Philosophia.

ET quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit adtributa philosophia (*) Græcorum; plura dogmata versantur in jure civili, quæ philosopho-

(a) L. more ff. de jurisd. omni. Jud.
(b) Cujac. ad l. 2. ff. de orig. jur. S. his legibus.

(*) De Stoica Jurisconsultorum Philosophia, idem docendo Gravinæ præverant Cujacius *obf. Lib. XXVI. c. 40.* & Merillius *obf. L. 1. c. 8. sequens.* De eadem librum se singulare affectum habuisse, M. Aurelius Galvanus scribit, *de usuf. c. 1. S. 1.* Sed his non credulus Paganinus Gaudencius de *Philosophia apud Romanos cap. 43.* negabat, Philosophiam, quæ in jure regnat, Stoicam esse. Argumenta pro Stoica Jurisconsultorum Philosophia concinne complexus, est Gravinæ, sed, licet, insectemur Stoicos, ne soli Philosophi sint. Primum igitur quod Zeno suos ad res civiles gerendas admittit, haberet aliquam vim, si omnes reliquæ Sectæ Philosophorum suos ab iis avocassent; quamvis & ea vis exigua esset, quia dudum bene administrata Respublica erat, antequam Philosophi Romæ innotescerent. Definitionem legis, laudata eorum sapientia, a Stoicis petis Marcianus; Philosophorum contra nomine perit Epicureos intelligere videtur Afenus in *L. 76. D. de judiciis.* Vocabulorum indagare originem, cum Grammaticis; concisus in oratione numeris uti, cum Rhetorem magis, quam Philosophum designet: nihil inde proficitur ad rei summam, quod Juri quoque verborum proprietati student, & brevibus in sententiis numeris utuntur. Atqui regulis & principiis Stoicorum delectantur. Cedo quibus? an opinionibus Stoicorum singularibus, seu, si inavis, opinionum portantis illis, quæ *νομοθετα* appellant. Imo minime; eum enim, qui partem cervi frumentum abstulerit, totius cervi furem esse, negat Ulpianus in *L. 21. pr. D. de furtis*, contra sententiam Stoicorum, quæ ii omnia peccata æqualia putabant. Quod si ii omnes Stoici sunt, qui allusionibus pro definitionibus utuntur, nemo veterum Stoicus non erit. Delectantur enim iis omnes Theologi, Medici, Jurisconsulti veteres. Jctos vero præterea a definiendo cohibebat invidia, quæ plebem juris ignorantia premebant, ne ipsorum facile consilio carere possent. Quare minime *θηρολογιστοι* erant, multoque minus ea definiendi ibidine pruriebant, quæ recentiores quosdam invasit, & quam in Felsanno deridet Utricus Haberus. Justitiæ cum se sacerdotes appellant, veramque non simulatam Philosophiam colere profitentur, magis est, ut umbraticam Stoicorum sapientiam

contemnere videantur, quam quod ea magnopere delectentur. Jurisprudentia iis rerum divinarum & humanarum scientia definitur, non quod & Stoicis Philosophia earundem rerum notitia dicitur, sed quia Jus Pontificium magna pars erat juris civilis, utique qua ad sacra, ad vota, ad ferias, ad sepulchra & si quid ejusmodi est, pertinet. Nulla autem Philosophorum secta adeo humanitatis oblita erat, quin suis societatis humanæ commendaret commoda. Solum porro Epicurei a Stoicis, credo, dissentiunt, quando hi, omnia hominis causa nata esse, ajunt. Ceteri, qui hanc orbem a Deo, auctore provido, profectum esse profitebantur, orbem aut nulli, quod providentiæ adversabatur; aut usui hominis, animalis omnium nobilissimi destinari, concedere cogebantur. Ergo non magis Stoica, quam Platonica, aut Peripatetica est hæc sententia. Præterea rationibus hæc ratio jure annumerabitur claudicantibus. Quid enim! Si in usufructu non est foetus mulieris, quia natura omnia hominis causa produxit, nec in dominio, vi ejusdem erit rationis. Usuras Seneca quando humanæ cupiditatis extra naturam quæsitæ nomina appellat, quid aliud agit, quam ut avaritiam compescat & reprimat foenebre malum. Jurisconsulti contra, cum usuras natura provenire negant, sed jure percipi, ajunt, usuras non naturalibus quidem fructibus accensent, sed tamen habent pro civilibus, naturæ earum convenienter. Neque enim ere ipsa, ut poma, uvæ, frumenta, olivæ, fœnum & silva cædua naturæ vel solius ope, vel industria humana cooperante concipiuntur; sed legum beneficio obveniunt, vice mutua utilitatis ejus, quam ex pecuniæ usu mutuatarius capit. Seprennes ætatis gradus jam Solon epigrammate celebraverat, dudum antequam Stoici essent. Micro Hippocratem, quia non est, cur Medicorum principi testimonium denuntiem in re quoadianæ experientiæ, eademque vulgo notissima. Maternorum porro viscerum latens onus, infantem nondum editum, hominem, imo animal esse, negant Jurisconsulti: idem Stoici putasse dicuntur Plutarcho, quod mirum, cum ipsas virtutes, justitiam, fortitudinem, prudentiam, animalia appellent, ut patet ex Seneca *epist. 112.* Sed demum id Plutarcho de Stoicis. De Jurisconsultis vero idem inde colligitur, quod spem tantum animantis, adeoque non animal ipsum ex lege regia permissis dicitur in *L. 2. D. de mortuo inf.* qui mulierem gra-

rum scholam; ac Stoicam præcipue redolent. Hæc enim maxima doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (a) ut aliæ sectæ philosophorum, avocabat. Jubebat enim Chryippus, nisi prohiberetur, *πονηρίας τὴν σοφίαν*, & Tacitus. (b) *assumpta etiam Stoicorum arrogantia. sectæque, quæ turbidos, & negotiorum appetentes facit.* Unde Marcianus, & ipse Stoicorum sapientiam extollit. Hinc multa jurisconsulti traxerunt e consuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum originem, atque proprietatem vestigabant, (c) brevibusque atque concisis numeris concludebant sæpe sententias. (d) Multa etiam sunt in jure nostrorum dicendi genera, tum regulæ, atque principia juris e Stoicorum ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis; ita & jurisconsulti sese justitiæ Sacerdotes appellabant: (e) ut illi sapientiam, ita & hi jurisprudentiam rerum divinarum, & humanarum scientiam definierunt. (f) Legis definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis. (g) Ab eorum doctrina commendatio est illa summa humanitatis, & mutæ benevolentiae studium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio, (h) dicebant, communem esse hominum inter homines, & naturalem commendationem; (i) nosque Seneca docet, cognatos esse natura. Eadem ratione juris-

vidam, non exfecto partu, sepeliverit. Agnosco similitudinem, sed legem regiam simul latam animadverto, dudum antequam Zenonis nutriti macteretur. In computatione Falcidiæ quoque placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerant, augeant hereditatis estimationem, excepto ventre, quia partus nondum editus homo non recte fuisse dicitur, in *L. q. D. ad leg. Falcid.* quod quid aliud, quæso, vult, quam, minime in hereditatis computatione hominem dici posse partum, qui antequam edatur, æstimari & vendi nequeat. Quid denique verius & ad popularem sensum accommodatius dici potest, quam, in ventris inspectione, partum, mulieris portionem, vel viscerum esse? Imo non tantum non Stoica, seu *παρὰ φύσιν* est sententia, quæ cum pro spe magis animantis vel hominis, quam pro animali vel homine ipse habet, sed etiam omnium verisimillima. Neque enim sua sponte movetur infans in utero matris nondum perfectus, neque sentire intelligitur, neque nutritur suapte, etiam his præcipue animalia censentur.

consulti cognationem quandam inter nos natura constitutam esse tradebant; ideoque negabant, fas esse homini hominem insidiari, (k) Et Papinianus ait, beneficio affici hominem, hominis interesse. (l) Hominem porro in fructu esse jurisconsulti negarunt: (m) quanam ratione ducti, nisi quod natura omnes rerum fructus, hominis causa, comparaverit? quod est a Stoicis, qui cetera hominum causa nata esse dicebant. (n) De usuris eandem, atque Stoicorum natio jurisconsulti sententiam tulerunt: illi enim usuras vocarunt humanæ cupiditatis extra naturam quæsitæ nomina: (o) jurisconsulti autem dixerunt, usuras natura non provenire, sed percipi jure. (p) Intervals natura septennis annis jurisconsulti similiter, atque Stoici distinguebant. Hi enim septimo quoque anno aliquid novi existere in humana natura observabant: puer enim septennis dentes mutat; in alterum septennium pube vestitur; tertio septennio barbam induit; quod elegantissimis elegis antea Solon expresserat. Unde septimo anno pueritia; (q) quarto decimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum a compluribus juris auctoribus, quorum opinio prævaluit. De foetu etiam, qui est in utero matris, jurisconsulti nostri proxime, atque Stoici existimantur: non enim animal, sed portionem ventris materni placique illum duxerunt: inter quos

(a) Laert. in Zenon.

(b) Tacit. lib. 14. c. 58. *annal.* Plutarch. *τὴν σοφίαν πονηρίας*.

(c) Senec. ep. 88. Cic. de fin. 3.

(d) Laert. in Zenon. P. rrian. lib. 1. c. 20. Senec. 1. de benef. c. 3.

(e) Diog. Laert. in proem. & in Zenon. Ulp. l. 1. ff. de just. & jur.

(f) Senec. epist. 89.

(g) L. 2. ff. de legibus.

(h) L. 3. de finib.

(i) Epist. 95.

(k) L. 3. ff. de just. & jur.

(l) L. 7. ff. de Serv. export.

(m) L. vultus 68. ff. de usufr. & quom. quis ut fruat.

(n) Cic. l. 3. de finib.

(o) Senec. lib. 7. de benef. c. 10.

(p) Senec. lib. 7. de benef. c. 1. Censorin. de die natal. c. 14. Artemid. lib. 2. orig. c. 75. Varr. 9. de ling. lat. Maerob. lib. 1. in somn. Scip. c. 6. Ildor. lib. 11. orig. c. 2.

(q) Ulp. l. 1. §. 2. ff. de admin. & peric. sustul. l. si infanti, cod. de jur. delib.

Ulpianus ait : (a) *Partus enim antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Quam sententiam Stoicis tributam scimus.*

CAPUT XLV.

De Jurisconsultorum sectis.

Quo autem in Jurisconsultis una cum doctrina etiam Philosophorum ingenium agnoscas : ecce tibi post intertextam jurisprudentiæ philosophiam, ex disputationibus, & jurgiis opinionum, & scholarum nata varietas. Scissa est enim jurisprudentia in duas familias, quarum altera Cassianorum erat, altera Proculianorum. Origo dissidii ab Attejo Capitone, & Antistio Labeone; quorum alter fuit ab Ofilio, alter a Trebatio institutus : utrique tamen oriundi a Tuberonis disciplina. Attejus Capito, quæ a majoribus tradita fuerant, constantius tenebat, & verbis, atque institutis hærebat firmius; Labeo vero mentis quodam ardore sublatus; indulgebat ingenio, innixusque propriæ sapientiæ, sibi que amplius permittens, provehebatur in altum, & novitate ducebatur. Itaque plura intulit, vel ignota, vel intentata veteribus. Ingenium Præceptorum sui cujusque discipuli expressere : atque Attejo quidem successit Masurius Sabinus, unde ex quorundam sententia Sabiniani; Sabino Cassius, unde Cassiani : Labeoni vero successit Proculus, & Nerva Pater, & Pegasus : unde Proculiani, & Pegasiani. Atque in illos Attejus religionem vetustatis, in hos Labeo libertatem transmisit novitatis. Mansit autem hoc dissidium ortum sub Tiberio ad An-

tonini tempora; hosque utraque secta præcipuos habuit auctores : quorum seriem hoc ordine sub oculos ponendam duximus a Gothofredo juniore sumtam :

Sabiniani	Proculiani
Cassiani	Pegasiani.
Sub Augusto	
Atejus Capito	Antistius Labeo
Ofilii discipulus	Trebatii discipulus.
Sub Tiberio	
Massurius Sabinus	Nerva Pater.
Sub Cajo Claudio Nerone	
Cajus Cassius Longinus, a quo Cassiani.	Proculus, unde Proculiani.
Sub Vespasianis	
Cælius Sabinus, a quo Sabiniani	Nerva filius, & Pegasus, a quo Pegasiani.
Sub Trajano, Adriano, Antonino Pio	
Priscus Javolenus	Celsus Pater
Alburnius Valens	Celivus filius
Tuscianus	Priscus Neratius
Salv. Julianus.	

Quorum contentiones, & dissidia, inclinante jam jurisprudentia, & remittente ingeniorum ardore, deflagrarunt. Hujus discordiæ plura vestigia supersunt in libris juris; multaque retinemus reliquias consistentium inter se scriptorum : quas Tribonianus cavere non satis potuit; quamvis Justinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promissis misere torquet eorum ingenia, (*) qui fide illius

(a) L. 1. §. 1. ff. de vent. inspiciem. Papinian. l. 9. ff. ad leg. falcid.

(*) Imo diversæ sectarum sententiæ parum remorantur juris studiosos, etsi vulgo tradi soleat, cum Geminacionibus & Emblematicis Triboniani inter nazvos juris Romani, exundare etiam opiniones Jurisconsultorum, studio sectæ discrepantes. Pleraque enim veterum dissidia dum ante Justinianum constitutionibus principum anteriorum composita erant, & si quid controversiæ superesset, id fere L. Decisionibus Justiniani abolitur novimus. Proinde contrariarum ex sectis sententiarum rarissima in jure vestigia supersunt, si ea excipias, quæ Historica de iis ratione referuntur. Antinomix præterea in jure pauca & in quibus ipsis conciliandis nihil profunt regulæ de Sectis traditæ. Harum ce-

rrissima est, qua Sabinus veterum auctoritatem secutus, Labeo contra novaturi studio ductus dicitur. Nititur ea fide Pomponii, potestque comprobari exemplis compluribus, præcipue de Sabinianis. Ecce enim Sabinus & cum Sabino Cassius veterum sententiam probare dicuntur in L. 27. §. 21. D. ad legem Aquil. in L. 3. §. 18. & 19. D. de A. P. in L. 31. D. ad leg. Flacid. Ille contra novandi pruritus, quo contraria Secta ferebatur, etsi parciora sui in jure vestigia reliquerit: novitatis tamen studio Labeo usuras in societate obtentu ejus quod interest primus præstari jussisse videtur in L. 60. D. pro Socio ut observavit Gerardus Noodt de senore & usuris l. 1. caput. 5. Secunda regula est, quod Sabiniani simplicius rationes subducunt, quam Proculiani. Sic Sabiniani putabant, emtionem

difficultates ex repugnantia sententiarum injectæ propriæ malunt ignorantæ, quam alienæ negligentæ assignare. Quod sæpe numero Cujacius monet. Itaque plurimum refert scire, quam quisque sectam jurisconsultus amplectatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabiniani æqui-

etiam re pro re data contrahi, cum Proculiani prædium exigent. Sabiniani eum tantum possidere putabant, qui corpore rem tenet, Proculianis contra, animo etiam possideri existimantibus. Sabiniani in specificatione pristinum novæ speciei dominium continuari putabant, Proculiani contra dominium specificando rumpi, & prævalente rei forma mutari cessabant. Sabiniani pubertatem generandi potentia explorabant, Proculiani contra annos metiebantur, opinionem magis hominum secuti, quam substantiam. Liquida est regula per adjecta exempla. Sed præstare ausim, nullius eam de cætero in solvendis juris ænigmatibus futuram potestatis. Tertio loco ad æquitatem præponi Sabiniani dicuntur, vergentibus Proculianis ad juris stricti rigorem. Illi enim utilitatis & humanitatis rationem habent in *L. 51. §. 2. D. ad L. Aquil. L. 20. D. de reb. cred. C. L. 13. D. de lib. & post.* ex his contra Celsus in *L. 91. §. 3. D. de V. O.* quæstionem de bono & equo esse, ait; in quarum genere plerumque sub æquitate juris scientiæ perniciose erretur. Hæc quoque regula magis a parte Sabinianorum munita est, quam a parte Proculianorum, sed si vel verissima est, usu tamen in decidendis juris controversiis penitus destituitur.

(*) Remittere hoc loco auctor videtur a sententia superiore, qua omnes Jctos Stoicis fuisse dixerat. Subsistit enim in solis Proculianis. Sed de his quoque idem parum verisimiliter dicitur. Laborarunt Labeo & Proculus in texendis conjunctionum & disjunctionum regulis; idem Stoicis facere non dedignati sunt. Sed inde plus sequitur, quam quidem hoc loco sequi debebat. Si enim Stoici sunt, quotquot rei verborum figuris disquirunt, Jcti omnes Stoici erunt; omnes enim in titulo de verborum significatione de vocum proprietate disputant. Induerint igitur Jurisconsulti personam interdum Grammatici, poscente id conjectura voluntatis, aut stricto interpretandi genere, non ideo protinus, quibus in hoc cum Stoicis convenit, conveniet etiam in reliquis. Formam, veluti navis, sine materia, veluti tabulis, intelligi posse rei convenienter Seneca monet; eadem materiam absorberi Proculus ait, quæ sententiæ minime sunt eadem. Annos pubertatis Jctos ab Hippocrate, non a Stoicis didicisse, supra monitum est. Mortem voluntariam non soli Stoici apud Romanos obibant. Pomponium certe Atticum Epicureum fuisse, novimus. Fuerit ea proinde jure Romano non prohibita, nec punita, nisi in his, qui ob metum pœnæ se occiderent, ut censet Cornelius van Bynkershoek *Obs. L. IV. cap. 4. nec* tamen ideo solis id Stoicis acceptum feremus. Imò horum sententiæ id parum consequens erat;

estem: Proculiani summi in jus potissimum spectent; variantes hæc opinionem in re universæ susceptæ, varias etiam, atque diversas certis in juris articulis peperere sententias. Nec parum auxit hæc dissidia Stoicum philosophandi genus. (*) cui se se Proculiani magis obstrinxerant. Qua-

cum enim sapientem suum nulli injuriæ, nulli contumeliæ obnoxium, doloris autem expertem adeo fingerent, ut etiam in tauro Phalaridis exclamaturum dicerent, quam dulces est, quam hoc non curo: quomodo probare poterant laqueum torquentem, venenum bibentem, præcipitemve se ex alto mittentem, ne miser esset. Imò Romæ quoque quam invisi & abjecti animi fuerint habiti, qui sibi manus iniecerunt, ex Virgilio colligas, qui

*Proxima deinde, inquit; tenent messi loca,
qui sibi letum*

*Insontes peperere manu, lucamque perosi
Prospicere animas. Quam vellent ashere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores.*

Servo tamen naturaliter licere in suum corpus sævire, Ulpianus ait in *L. 9. §. 2. D. de Pœnib.* & eam, qui rædio vitæ mortem sibi conscivit; lugeri non vetat Marcianus, utut lugeri veter eum, qui id fecerit conscientia sceleris. Scilicet in illis negligendam cessabant injuriam sibi solis illatam, in his vindicandam necem, quæ & aliis obesset. Ille enim civitati interitendo se subducit civem quemvis, hic civem tollit Reipublicæ antea gravem & cujus supplicium aliis terrori esse debet formidine pœnæ. Pletique porro, exceptis Philosophis, qui insana sibi sapientia jactationis ergo manus inferebant, non temere eo videbantur decursuri, ut rædio vitæ mori decernerent, prævalente dulcedine vitæ, cujus amorem natura ipsa homini indidit. Alia ratio videbatur eorum, qui in vinculis habitant, inibique certam mortem operiuntur, in primis deficiente, ut inter paganos, spe certa melioris vitæ. Hi facilius arrepturi ferrum aut venenum hausturi fatale videbantur, dilaniati conscientia scelerum & supplicii metuentes atrocitatem. Horum proinde infamiam intendi e publica visum est utilitate. Arithmeticam quoque proportionem Stoici amabant, æbantque, peccata omnia æqualia esse. Posset aliquis suspicari, neque enim diserte id traditur in *L. 23. C. de legatis*, eandem proportionem Proculianis arripisse in agro dividendo, si pater familias alicui fundum in solidum legaverit, deinde alii partem ejus dimidiam tribuerit. Verum inde minime constat, Proculianos Stoicis addictos fuisse. Non enim qui proportionem Arithmeticam in conjectura sequitur voluntatis, eam ideo confestim probat in æstimandis peccatis. Quicquid autem in proportione Arithmeticam Stoicum est, id eo pertinet, ut omnia peccata sint paria. *Legis 23. C. de Legatis.* species hæc est. Legaverat aliquis alicui fundum in solidum; deinde alii partem ejus dimidiam. Quidam duplo majorem mobrem

mobrem illi multas juris controversias ejus scholae severitate definierunt: (a) cum Julianus, qui ex altera familia erat, subtilitates illas juris, atque nimiam scrupulositatem intrepide contempserit. Consuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in dialecticis; quarum Labeo peritissimus habebatur; (b) plurimumque laborabat in regulis conjunctionum, & distinctionum pertextendis, ordinandisque verborum nexibus. (c) Igitur illi doctrina imbuti Stoicorum, ex eorundem sententia saepe pronuntiabant. Quamobrem in ea quaestione artifex ne sit speciei dominus, an qui materiae dominium habet: Proculiani pro artifice stabant: quia ex doctrina Stoicorum acceperant, res non tam materiae, quam formae, atque adeo ipsius conditori esse adjudicandas; cum id, quod sunt res, a forma ducant, sine qua materia profus est iners. (d) Pubertatem a decimo quarto aetatis anno Proculiani auspicabantur, perinde atque Stoici, qui eam potissimum aptam nuptiis aetatem aestimabant. (e) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca saepenumero praedicat; & Zeno ipse proprio sanxit exemplo: licuit etiam & per Proculianos: siquidem Neratius, qui ea ex familia erat, lugeri vetat eum, qui sceleris conscientia mortem sibi conscivit; non qui taedio vitae. (f) Idque Adrianus, & Antonius Pius adprobarunt. (g) Proportionem Stoici arithmeticam sequebantur: cum omnia peccata putarent aequa-

lia, aequales virtutes; neque de sapientibus alterum alteri sapientia praestare arbitrarentur (ut enim nec verum quid verius; neque falso quid falsius: ita nullus error, aut crimen alio erat eorum sententia majus) eandemque proportionem amplexos esse Proculianos offendit *lex vicesima tertio C. de legatis*. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, crimina omnia exaequabat. (h) Nam teste Ulpiano, Trebatius putabat eum, qui autem tangeret alicujus, totum attigisse corpus; & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus, quod abstulit furem esse; verum etiam totius: quod Stoicam doctrinam sapit. Quid de Castratorum a Spadonibus differentia? (i) Castratos Proculiani morbofos existimant, auctoritate Stoicorum; & Cynicorum, quos Lucianus ait rejecisse Castratos inter imperfectos. (k) Ideo, si emtor ignorasset, Castratum hominem ab se emtum, Labeo Proculianorum princeps redhibendum censuit, quasi morbo affectum. (l) Sed jam ad singulos, & celebriores Jurisconsultos veniamus: ac prius certa jurisprudentiae genera percurramus.

C A P U T XLVI.

De variis aetatibus Jurisprudentiae, & de Jurisconsultis antiquae Jurisprudentiae.

Ouatuor igitur sunt genera jurisprudentiae a variis ducta temporibus:

primi partem esse volebant ea secundi, quia illi totus, huic dimidius tantum fundus relictus esset, & illi bessim, huic trientem addebant. Hi civiliter & subtili tractaque ratione, rem aestimabant, alii naturaliter dividi fundum volebant, ut singuli legatarii semisses ferrent. Similis species de usufructu proponitur in L. 19. D. de Usur & usufr. leg. Si quis enim alii fundum, alii usufructum reliquisset, usufructus tantquam pars domini, jam priori legatario concessus & postea pro parte tantum ademptus videbatur. L. 6. D. de Usufr. ear. rer. L. 76. §. 2. D. de Leg. Neglexit in hac specie Imperator simplicitatem naturalem, ut apparet ex §. 1. de Usufr. cum eam interpretationi strictae praetulerit in L. 23. C. de Leg. Trebatius quoque eum, qui dolium aperit & inde aliquid vini auferit, vel aliquid ex acervo frumentii tollit, non ideo totius dolii, totius acervi furem appellat, quod omnia peccata aequalia putet, sed quod & totum corpus attingit videatur, qui aurem hominis attingit. Aberrat in eo homo alias peritissimus, quod corpora fluida aut coactata compa-

rat solidis, & a quantitate stincta concludit ad continuam. Everardus Otto in *jurisprudentia Symbolica* L. II. cap. 3. Castratos denique cum imperfectos dicant Proculiani, commune magis hominum judicium quam Stoicorum auctoritatem sequuntur. Quis enim perfectum dicat hominem, cui desit melior pars corporis? (a) L. ita 51. §. 1. ff. ad l. Aquil. l. si tibi pecuniam ff. de reb. cred. l. si ita 13. ff. de liber. & post. (b) Gell. lib. 13. c. 10. (c) L. conjunct. 29. l. saepe 53. §. 1. ff. de V. S. l. hac verba ille 124. ff. eod. Diog. Laert. in Zenon. (d) Senec. epist. 88. (e) Plutarch. lib. 5. de plac. cap. 24. Tercull. de anim. c. 38. (f) L. liberorum 11. §. 3. ff. de his qui notant. infam. (g) L. 3. §. 4. & 5. ff. de bonis eorum, qui ante sens. l. 6. §. 7. ff. de insti. v. n. p. & irr. (h) L. vulgar. in princ. 21. ff. de iurr. (i) Gell. lib. 4. c. 2. l. 6. ff. de lib. & post. (k) Lucian. in Eunuch. (l) Gell. lib. 4. c. 1.

quorundam primum antiqua jurisprudentia nuncupatur, quæ statim post latas leges duodecim Tab. prodiit: aspera quidem illa, tenebrosa, & tristis non tam in æquitate, quam in verborum superstitione fundata; eaque Ciceronis ætatem fere attingit, mansitque annos circiter CCCL. Quæ hæc excepit, vixitque annos fere septuaginta novem, media dicitur; superiori longe humanior: quippe quæ magis utilitate communi, quam potestate verborum negotia moderaretur; ductaque interpretum, ac magistratum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic successit jurisprudentia nova ab Augusti Imperio, anno scilicet ab U. C. DCCXXXIX. ad Justinianum usque protracta. Editis deinde a Justiniano Novellis, processit jurisprudentia, quæ dicitur novissima, quæque pervenit ad annum Christi DCCLII. a quo tempore jurisprudentia, barbarorum colluvie mersa, usque ad Lutharium lauit Italiz.

CAPUT XLVII.

De Tiberio Coruncano.

Sed jam præcipuos jurisprudentiæ auctores producamus. Ut autem præteritam Appium Claudium Decemvirum conditorem legum XII. Tab. & ejus sive pronepotem, sive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Cæcum, Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus est Sophus, & Publium Cornelium Nasicam, patrem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus est Cosculum; quorum sane memoria maximis rebus gestis, & veterum historicorum monumentis satis est pervagata. (a) Exordium ducam a Coruncano e Tusculo, qui princeps publicam juris civilis professionem est ingressus: quique auditores habuit, & sententiæ plures, arque responsa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli Punico; primusque de plebe Pontifex max. est creatus. Consul fuit cum Pub. Valerio Lavino, anno A. U. C. CCCCLXXII. & cenfuram gessit cum Cajo Claudio, anno ab U. C. CCCCLXXXV. & circa annum DVII. Dictator fuit comi-

(a) Cic. orat. pro Planc. c. 8. Liv. lib. 18. Cic. pro Dom. c. de leg. lib. 2.
(b) Lib. 3. de orat.

tiis habendis. De Vulscentibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teste Cicerone, (b) de humanis, & divinis omnibus referretur.

CAPUT XLVIII.

De Sex. & P. Eliis.

Consecuti sunt huic Sex. & Pub. Elii Fratres ambo Cōs. ex pauperrima Eliorum gente: (c) de qua sexdecim una domuncula claudebantur. (d) Porro Sex. Elium Ennius a prudentia Catum appellavit. Egregie cordatus homo Catus *Elius Sentus*. Consul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab U. C. DLII. Publius autem *Elius* Consul fuit cum Cæ. Cornelio Lentulo, anno U. C. DXLIX.

CAPUT XLIX.

De Lucio Atilio.

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiæ civilis, ut prius a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e græca lingua petitum; ut existimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigisse.

CAPUT L.

De Marco Catone.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis, testimonio historicorum, & juris etiam civilis scientiæ; Marcus Cato e municipio Tusculano. Hic cum hortatu L. Valerii Flacci Romam venisset, ætatisque suæ anno decimo septimo in militiam profectus esset; brevi mira felicitate, atque incredibili favore populis ad summos honores pervenit; (e) Censorque creatus, tantam gravitatem, atque veritatem adhibuit, ut inde *Censorius* fuerit appellatus: notandisque summa libertate pluribus ex nobilitate in multorum offensionem venerit: a quibus quoties in iudicium capitis vocatus esset, quod crebro evenit, toties non absolutus modo, verum etiam laudatus discessit. Hic ex sua prole infi-

(e) Valer. l. 4. c. 4. Plutarch. in vit. Emil.

(d) Cic. de orat. lib. 6. l. 2. ff. de orig. jur. §. deinde.

(e) Liv. lib. 29. c. 40.

gnes alios dedit Jurisconsultos, quales etiam fere (a) M. Cato Prætor (*) & Marcus Cato Salonianus.

C A P U T LI;

De Bruto.

Non minoris existimationis in jure civili fuit (b) M. Junius Brutus, qui præturam gessit, & de jure tres (Scævola testimonio) edidit libros, (c) quamvis alii septem numerent. Hunc Pomponius tradit simul cum P. Mutio Scævola, & Manilio jus civile fundasse ab U. C. DCXX.

C A P U T LII.

De P. Mutio Scævola Pontifice.

Publius Mutius Scævola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: in qua potest Lucium Tubulum, rogatione lata, in exilium abire coegit: quod cum Prætor esset, & quæstionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepisset. Prætor etiam, & Consul demum creatus est cum L. Calpurnio Pisone Frugi, Senatam vexante Tiberio Graccho, qui populari gratia Remp. evertēbat. Unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scævola negarat ad vim descendendum; Nasica, sublata manu, ducem se obtulit eorum, qui

Remp. salvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scævola, qui socius esse recusarat, in judicio tamen laudatorem sese, ac vindicam præstitit. Nasicam enim accusatum, non defendit modo, sed etiam ornavit, adprobavitque ab eo gesta; ut laudem fortitudinis, quam amiserat re gerenda, ea postea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius (**) in Asia, Pub. Licinium Crassum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. successorem I. C. & Q. Mutium Scæv. filium, Jurisconsultorum omnium principem, reliquit: totque familia hæc deinceps J. C. peperit, ut in ea jurisprudentia domicilium contulisse; ac Scævolarum verussum esse, atque avitum patrimonium videretur.

C A P U T LIII.

De Manlio Torquato.

Manlius, sive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adscribit, Consul fuit cum L. Marcio (***) anno A. U. C. DCI. tantæ innocentæ, ac severitatis; ut cum Decius Syllanus filius a se in adoptionem datus per legatos Provinciæ Macedoniæ peculatus postularetur; ipse hæreditaria severitate, publicam animadversionem domestico supplicio antevertere voluerit. Nam suscepta privatum cognitionem antequam publice ea de re consuleretur, Senatu jubente; auditis

(a) Gell. lib. 13. cap. 19.

(*) Huic vulgo tribui videas regulam Catonianam, qua dein convalescere nequit, quod ab initio invalidum fuit, & cujus eximius in jure usus est, præcipue in ultimis voluntatibus. Posset tamen etiam Catoni, patri, tribui, cujus supersint libri de re rustica. *Regulæ Catonis* singularibus iisdemque elegantibus Commentariis illustrant Franciscus Balduinus & Jo. Strauchius, novissime etiam junctim editis.

(b) Liv. lib. 5. dec. 4.

(c) L. 2. §. *post hos ff. d. orig. jur. Cic. de orat. l. 2.*

(**) Ferrur hic Mucius, sic enim legendum, non Mutius, numi & scriptores Græci docent, fertur inquam, quando animo indulgebatur, piba bene & duodecim scrupis optime luisse, animoque adeo intento, ut, cum aliquando ex certamine scruporum inferior discessisset, rus petens, totius lusus ordinem repetere & sic suum errorem desegere ponerit. Cicero de orat. l. 1. c. 10. Quintilianus lib. 11. cap. 2. Eum autem phitriani extitum, Bertrandus putat auctoritate Plutarchi in Sulla p. 475. sed dissentit Grotius, quia verba Plutarchi etiam de quovis alio Mucio, in quorum

familia jurâ civilia iam pridem versabantur intelligi possint. Ex hujus Mucii libro *ἔργων*, vel definitionum, quatuor fragmenta Pandectis illata l. 64. D. de A. R. D. l. 8. D. de aqua quot. & affi. va l. 241. D. de V. S. & l. 73. D. de R. J. estque is eorum omnium antiquissimus, quorum scripta in Pandectis digesta sunt. Eidem cautio Muciana vulgo tribuitur, qua is, cui conditio non faciendi imposta est, restitutum caveat se relicta, si fecerit, quod fescere prohibuitur, est, L. 7. pr. D. de cond. & dem. De jurisprudentia Muciana Franciscus Balduinus egit in *Scævolis*, editis *Basilæ 1558. octavo*, & deinceps, Mucii Auguris arbitrium de finibus regundis inter Genuates & Verurios interpositum, legitur apud Gruterum *Inscript. p. CCIV.*

(***) Intro cum Cn. Octavio eum consulem fuisse, A. U. C. DLXXXVII. ex Cicerone de Fin. l. 7. colligit Heinemannus *lib. jur. l. 1. c. 3. §. 103.* Quare recentiori debebat ante P. Mucium, cujus Consulatum in annum demum DCXX. incidit. Est autem præsto in Manlio Torquato exemplum eximium patriæ potestatis, qua patri, tanquam judici domestico in filium animadvertere licebat.

biduum accusatoribus, & testibus, tertio die adversus filium sententiam tulit: qua juvenem, utpote a majoribus suis degenerem, Republica, & domo sua indignum pronuntiavit; ablataque omni spe reditus, e conspectu suo jussit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte se infamiae subtraxit. Quæ calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non solum corpore, sed animo etiam abesse voluit; siquidem cum funus duceretur, ipse domi sedens, mente soluta; & libera consultoribus audiendis, civiumque negotiis componendis, jucunde vacabat. (a).

C A P U T LIV.

De Cajo Martio Figulo.

CAjus Martius Figulus, Caji Martii filius illius, qui cum Nasica consultatum gesserat, anno A. U. C. DXCI. etiam in Jurisconsultos a pluribus refertur. Is cum petitione consulatus repulsam tulisset, & a civibus de more consulere, injuriam indignatus consulere, inquit, scitis; Consulem facere nescitis. (b)

C A P U T LV.

De Cajo Livio Druso.

CAjus Livius Drusus tanta scientiæ juris, tantaque caritate fuit, ut confecta jam ætate, luminibus etiam amissis, assidue tamen consultoribus vacaret.

C A P U T LVI.

De Media Jurisprudentiâ, ejusque Jurisconsultis, & de P. Rutilio Rufe.

ATque hi antiquam jurisprudentiam condiderunt. Mediæ autem jurisprudentiæ a Ciceronis ævo profectæ, hi celebriores feruntur auctores. Primo loco producimus Publium Rutilium Rufum, cujus extrema ætas in pueritiam Ciceronis incidit. Is græcis literis cum primis eruditus P. Mutii Scævola, ac Panætii Stoici auditor, fuit: ejusque disciplinæ alumnum,

non mentis, & orationis tantum; sed operum quoque severitate tota vita præstitit. Siquidem neque injuria unquam, nec gratia victus, utramque adversam pariter, ac secundam contempsit fortunam: & Civitatem, quam exul, & repetundarum injuste damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quasi opus non esset reddi sibi Civitatem, quam, salva innocentia, retentaque animo romana virtute, nunquam amiserat. Hinc in eo judicio, dum pro se diceret, neque summos Oratores L. Crassum, & M. Antonium sibi adesse voluit: neque supplices manus ad cujusquam genua circumtulit: sed majori sibi gloriæ duxit innocentem damnari, quam superborum opem implorantem absolvi. Ac sicuti nullæ hunc inimicitiae, ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujusdam amici parum justæ rogationi resisteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est?* Rutilius retulit: *Imo quid mihi tua, si propter te sum aliquid inbone, si facturus?* Itaque rectissime hunc togatum, & Consularem Socratem appellaveris. Disciplinæ militari exquisitam etiam artem inseruit, evocatis e ludo Caji Æmilii Scauri magistris gladiatorum: usque ad rationem expenso, militiam virtute jam florentem, etiam scientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Consul cum Cajo Manilio anno A. U. C. DCXLVIII. & Asiæ Proconsul, teste Pomponio. Decessit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de modo ædificiorum, quam Senatus Augustus recitavit, edictoquo promulgavit, ut proprium ea de re consilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripsit idem Rutilius historias, & de vita sua libros. (c)

C A P U T LVII.

De Q. Ælio Tubero.

Quintus Ælius Tubero Panætii etiam auditor a Stoicorum doctrina morum & orationis tristitia suscepit cum dialectica subtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipse contemptu, longe

(a) Val. Max. l. 5. c. 8. n. 3.

(b) Val. Max. l. 11. c. 3. n. 2.

(c) De his Tullius in Brut. & de orationibus lib. 1.

supe-

fuperavit. Nam paupertatem generis ab suis majoribus fascibus, & triumphis ornatum, ipse, prælata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulsum. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipse rogatus, ut triclinium sterneret, leætulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & fictilia veterum, pro argenteis vasis exposuit. Quam obsoletam jam frugalitatem populus mirari malebat, quam experiri, plusque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejusque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriiis, justum suffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præstitit omnes, quotquot ante se floruerant. Scripsit historias, & librum de officio Judicis ad Cajum Oppium. Huæc vero Consulem fuisse, a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & ædificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, sed & maria occupaverat, homo prisca severitate Xerxem Togatum appellare solebat. (a)

C A P U T LVIII.

De Sex. Pompejo, & Cælio Antipatre.

IN Jurisconsultos etiam refertur Sextus Pompejus, Cn. Pompeji patruus: quem Cicero in Bruto ait præstantissimum ingenium contulisse ad summam juris civilis, & ad perfectam Geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item Cælius Antipater, quem historiæ majorem sonum addidisse, Cicero tradit: (b) cum ipse primus fuerit rerum exornator; (c) alii vero ante illum narratores tantum.

C A P U T LIX.

De Q. Mutio Scævola Augure, & Scævola Pontifice.

Quintus Mutius Scævola Augur, injuria præteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attolitur.

In hujus enim disciplinam Cicero adolescens fuerat a Patre traditus, ab eoque, plusquam Oratoribus mos esset, jus civile addidit, responsis ejus, atque disputationibus, assidua consuetudine, audientis. Oratoris munus pro se tantum Scævola exercuit, in eo præsertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio postulatus accusatore fracto, atque represso, non sine laude, fuit absolutus. Lucilii mordacitatem, a quo pluribus versibus lacebatur, magnifice contempsit: longeque majori gloria sprevit Syllæ minas: quibus adducinumquam potuit, ut sententiam ferret adversus C. Marium, cum a Senatu hostis patriæ, cogente Sylla, judicabatur. A respondendi munere, providendisque publicis, privatisque negotiis, neque valetudine, neque ingravescente avocabatur ætate. Atque ad summam senectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque præsentia in Saturnini tumultu civibus præsto fuit. Uxorem habuit filiam Lælii natu majorem, ab eoque in Collegium Angurum est cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Crasso Oratori Max. Tantæ vero modestiæ fuit, ut ex aliena scientia nil sibi quidquam adfereret. Ideo cum de jure prædatorio consuleretur, suos consultores amandabat ad Furium, & Cascellium præditatores: quanquam id ad Jurisconsulti scientiam, cujus erat peritissimus, etiam pertineret. Prætor in Asiam est profectus. Consul fuit cum L. Cæcilio Metello Dalmatico, anno A. U. C. DCXXXVI. cum quo & ipse de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo distinguitur. (d) Q. Mutius Scævola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis gessit, & Consul fuit cum L. Crasso, (e) cum quo & alios obivit honores, præter censuram, qua Scævola, vel sorte caruit, vel voluntate. In Consulatu legem tulit, ne non civis pro cive haberetur. Asiam Proconsul novem rexit menses, tanta innocentia, & integritate; ut de hinc quasi virtus omnis unius viri esset imitatio, quisquis recte administrasset, Scævola diceretur, illiusque administratio ex S. C. pro-

(a) De hoc Gell. lib. 1. cap. 22. Cic. in Bruto. & in orat. pro Muren.

(b) Lib. 2. de Orat.

(c) Cic. in Bruto. & in l. 1. c. 6. de leg.

(d) De consularum personarum apud Pompon. in variis Scævolis. Vide Coccejum §. 40. & At. l. 2. ff. de orig. jur.

(e) Cic. in Bruto.

templo, atque forma ceteris magistratibus in provinciam proficiscentibus proponeretur. Itaque multa multi rectores provinciarum ex edicto Mutiano in suum transferebant: Ob eam integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in offensionem venit publicanorum, (a) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coercebatur. Quanto superavit omnes doctrina juris, tanto ceteros Jurisconsultos praestitit eloquentia; ut eloquentium Jurisconsultissimus, & Jurisconsultorum eloquentissimus, a Cicerone appellaretur. (b) Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro subtili ratione juris pugnavit contra L. Crassum, pro aequitate adversus juris severitatem; summo planctu, dimicantem. Quaestio erat illa: an substitutus posthumo si is ante moreretur, quam in suam tutelam venisset, eo non nato, succederet. Scævola sese verbis continebat, neque ferebat, ut sub uno duo casus involverentur, & nondum natus pro mortuo haberetur: Crassus indiciis, atque vestigiis verborum ad reconditam voluntatem eruendam ducebatur, contendebatque substitutum, mortuo filio, vocatum, eadem voluntate vocari, eo non nato; quae sententia obtinuit, cessitque severitas aequitati. Ex hujus familiaritate, tanquam ex communi Jurisprudenz schola insignes ejus aetatis Jurisconsulti prodire: nempe Gallus Aquilius, Lucilius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juventius. Libros reliquit decem & octo, quibus Pomponius jus civile constitutum esse scripsit. Forte quod artem aliquam, & ordinem ad eam doctrinam primus adjunxerit. Cum Syllanis partibus faveret, fraudeque obfessi Patres in Senatu trucidarentur: ipse fugiens, arasque Vestae complexus eas sanguine suo respersit: vulneratus Caji Fimbriae jussu, a quo, cum non omnem adhuc spiritum vir gravissimus exhalasset, ludibrio habebatur: diem enim illi dixit apud Populum, ob id nempe crimen, quod parcius neque totum corpore suo telum excepisset. Quae haud inopinanti mors est obla-

ta: cum enim suas partes extra urbem seque qui posset, illè, ut consilium suum in componendis discordiis populo praeretur; neve ad moenia patriae armatus obversaretur; mortem praeroptavit, de quo Lucanus:

*Te quoque neglectum violatæ Scævola dextra
Ante ipsum penetratæ Deæ, semperque calentes
Mactare focos: parum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepervit.*

C A P U T LX.

De C. Aquilio Gallo.

Cajus Aquilius Gallus æquissimus, una & solertissimus cautinorum artifex, atque malitiarum; ut cum Cicerone loquar, (c) everriculum, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium; qui fragmenta aliqua suis libris e scriptis Aquilianis inseruit: quæ Aquilii scripta, ne quidem ad Pomponii ætatem integram pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide supersunt in Digestis aliquot summi viri monumenta, tum celeberrimarum formularum, qualis est Aquiliana acceptilatio, & ratio institutorum posthumorum, itemque formula doli mali; tum utilissimæ legis de damno faciendo. (*) Hanc prudentiam, & aequitatem scriptis docuit, & exemplo: cum Octaviliæ Laterensis impudicæ mulieris fraudem in judicium consilio resecutus. Etenim Octavilia, qua Cajus Visellius Varro obscæne utebatur, eo ægrotante, cum, ex illius testamento per leges capere non posset, quantum ipsa optabat; pellexit hominem ad voluntariam debiti confessionem, qua Varro accepta tulit Octaviliæ trecentum millia numerorum, quæ redintegrata Varronis valetudine Octavilia, cui ab illius hæredibus petenda erant, ab ipso Varrone in judicium vocato impudentissime petit: Hic vero Aquilius, cui fraus extra judicium oboluerat judicem agens, etsi detegi dolus in judicio non posset; quo tamen exitum præcluderet fraudi-

(a) Cic. pro Planc. c. 13. (b) Cic. l. 1. de Orat. (c) Lib. 3. de natur. Deor. cap. 74. & lib. 3. de off. & in Brat. & pro Cæcio.

(*) Eidem debetur jus accrescendi, l. 14. D.

de Hæred. instit. & jus postumorum ad patrum hereditatem admittendorum, l. 127. D. de legat. 1. Vitam ejus novissime Celeb. Heineccius lingu. lati oratione illustravit.

bus; principibus Civitatis viris adhibitis, conscientiam veritatis, scripturæ, ac testibus anteposuit; absolutoque Varrone O. Etacilium, cum suis turpissimis captivibus, e suo conspectu abire jussit. Hæcæjus equitas cum solertia, & summa scientia juris conspirans, regnum quodammodo illi tradidit judiciorum; ut quamvis consulatum non gesserit, consularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habumus, Aquiliam. (*) Domum habuit in Viminali, magnificentia, & pulchritudine memorabilem. (a) Prætor fuit cum Cicerone.

CAPUT LXI.

De L. Lucilio Balbo.

L. Lucilius Balbus Stoicæ doctrinæ principatum, ætate sua, tenuit; ut nemo huic ex Græcis anteponeretur. Quapropter suum opus ei Antiochus philolophus misit, & a Cicerone in dialogis de natura Deorum Stoicarum partium defensor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili discipulum, qui plures Lucilii sententias libris complexus est suis: eum Lucilii scripta non permanserint. Eundem Balbum Cic. in Bruto doctum, eruditumque atque considerata tarditate hominem vocat. Henelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

CAPUT LXII.

De Cn. Aufidio.

CN. Aufidius omissus a Pomponio Ciceronis ætate in jurisperitorum numero fuit. Huic cæcitas neque scientiarum lumen neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir prætorius fuit, & gravissimas in Senatu sententias dicebat, & græcam scripsit historiam, & suum officium amicis diligentissime præstitit.

(*) Quod tamen non satis constare, ipse profiteatur, de Leg. & S. C. c. CX. qua in re assentientem habet Virum Summum Gerardum Noodt ad L. Aquilianam cap. 1. Pighium tamen plerique sequuntur, qui hanc legem latam putat A. U. C. DLXXII. a L. Aquilio Gallo, Tribuno plebis.

(a) Plin. lib. 17. cap. 1. (b) Cic. in Brut.

(c) Cic. in Brut.

(d) Pomp. l. 2. de orig. jur. §. 43.

(*) Quod falsi arguit Ant. Augustinus de Nominibus Pandectarum col. 224. primum, quod Scævola superstites, Servius non floruerit gloria eloquentiæ, tum quod dudum post mortem Scævolæ, ex insula

CAPUT LXIII.

De C. Juventio.

CAjus Juventius, cui ab aliquibus Titi prænomen imponitur, is esse putatur, quem Cicero scribit peritum fuisse juris, & non tam acrieloquentia, quam verisuta, ac magis ad irretiendum animos, (b) quam ad confutandum idonea. Hic inter Mutii discipulos, & Serv. Sulpicii præceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii scripta promebantur.

CAPUT LXIV.

De Sex. Papyrio.

EJusdem auctoritatis, ac fortis fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii præceptor, ejusdemque libris posteris traditus.

CAPUT LXV.

De Servio Sulpicio.

SEd jam ad Servium Sulpicium, integrioris doctrinæ fontem, veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatos enim scientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque consilio. (c) Ciceroni fuit communione studiorum, & voluntate in Republica administranda conjunctissimus; quem sibi Sulpitius eloquentia præstantem, superare jurisprudentia voluit: ad quam cum adpult objurgatio Q. Mutii Scævolæ, qui a Sulpicio de cujusdam amici negotio interrogatus, cum semel atque iterum responderet, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet; (d) indignatus parumper, turpe dixit esse patricio, & nobili, & causas oranti, jus, in quo versaretur, ignorare. (*) Itaque Servius pudore affectus,

Rhodo scilicet, reversus, jurisprudentiæ demum se addiderit. Verum illud prius per anticipationem dicit Pomponius, Rhodom vero recens a Mucii objurgatione Sulpicium petiit, ut juri, cujus usus solus penes Scævolum fuerat, artem adiceret, quo nomine eum laudat, Scævoleque opponit Cicero in Bruto c. 41. Resedisse aliquid sellis in animo Sulpicii propter severitatem responsi Muciani, ex acerbitate notarum colligi potest, quibus Mucii scripta perstrinxit, & quæ reprehensa Mucii capita appellatur Gellio L. V. cap. 1. Exemplum in l. 3. §. 6. D. de pen. leg. Uberrime de eo egit Vir Celeb. Everardus Orto in oratione singulari.

ad jus civile se contulit; adeoque brevi profecit, ut omnibus ante se Jurisconsultis antecelleret; ac superavit facilitate Gallum, consilii celeritate Lucilium: id quod erat in utroque præstantius, ad se pertrahens. Hoc etiam omnes Jurisconsultos vicit, quod jurisprudentiæ usu potius, & moribus enutritæ, quam arte, ipse addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res dissipatas coegit in propria genera; generibusque sua subtexuit partes: inque suum ordinem scientiam eam descripsit universam: ut mens antea errabunda, recta pergeret via; uluque definiendi, distinguendique fallacias, captiones declinaret. (**)

Proprietatis verborum ad eruendam ex Jurisconsultorum instituto primævam eorum significationem erat studiosissimus, ac si quid eum effugeret, Marcum Varronem consulebat. (a) In quæsturæ, atque præturæ petitione L. Murænam vicit, ab eodem in Consulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accusavit, defendente Cicerone, qui ne reus accusatoris dignitate obrueretur, jucundissima cavillatione jurisprudentiam præ militari pericia extenuavit. Antepositus, deinde Sulpicius fuit in eodem honore Marco Catoni recusanti sua in petitione prendere, aut compellere quemquam: collegamque habuit in consulatu M. Marcellum: (b) cujus a Magio Chilone interemti funus ipse curavit Athenis. Victore Cæsare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo studuerat, sibi metuens in Græciam concessit: pluresque ad solatium animi regiones oberravit. Tandem a Cæsare Romam reverso, summa clementia, non modo restitutus, sed & Græciæ perfectus fuit. Mortuo Cæsare, S. C. conditum est in Servii sententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicæ operam navasset, ac Antonium urbem direpturum strenuo repulisset, ante tempus præfinitum legibus, magistratum petere liceret. Tandem legatus missus ad Antonium

Mutinam obsidentem; ut eum jussu Senatus ab ea obsidione dehortaretur, atque ad saniora consilia revocaret: ingravescente valetudine in itinere occubuit, Hircio, & Panfa (c) Coss. cui Senatus ex Ciceronis sententia sumtus amplissimos decrevit in funus, & sepulchrum, statuamque in rostris equestrem ex æro. Uxorem habuit Posthumiam, quam rumor fuit a Cajo Cæsare adulterio pollutam. Scripta reliquit sane permulta, & egregia: quæ Cicero pluris faciebat, quam superiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octoginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

C A P U T LXVI.

De Cajo Trebatio Testa.

Cajus Trebatius Testa insignem & ipse locum inter sui temporis Jurisconsultos tenuit: Ciceroni fuit familiarissimus, per quem Trebatius aditus patuit ad Cæsaris amicitiam in Gallia; ubi (d) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Cæsare, ut ei Tribuni militum stipendia, sine muneris labore, detulerit. Cæsar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompeji partibus traderet ad suas; nullo tamen successu. Rerum potitus Cæsar Trebatium se admoventem, ut Senatui adsurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forensibus exemplis referros, conscripsit, eidemque misit. Apud Augustum eo in honore habebatur, ut de gravissimis quibuscunque negotiis consuleretur. Itaque Trebatius auctore, ac suasore codicillorum usum adprobavit. (e) Unde non mirum, si tam honorifice ab Horatio (*) in Satyris appellatur. Libros composuit de jure civili haud paucos & de Religionem novem: qui fortasse propter dicendi genus inconditum,

(**) Sic pulcherrimum locum Ciceronis de Philosophia Sulpicii in Bruto c. 43. suis noster iterum verbis effert, dubiumque simul relinquit, Tullius ne ipse rem majore vi eloquentiæ prodiderit. Antea eum attingerat in cap. 43. & infra attinget e. 164. & in oratione de Jurisprudencia.

(a) Gell. lib. 2. cap. 10.

(b) Dion. c. 40.

(c) Philipp. 9.

(d) Ex lib. 7. epist. Cic. ad fam. lib. 4. epist. 1.

(e) Instit. de codic. in princ.

(*) Qui scilicet junior erat Trebatius, quocum Cicero, utpote ætate major, sæpe joco liberiori cavillari deprehenditur. Quare Daniel Heinius in Diss. de Satyra Horatiana, Trebatium tanquam hominem dubiæ sanitatis traducit, quem excusat Nic. Hier. Gundlingius in diss. de C. Trebatio Testa.

rarius versabantur in manibus : non enim admodum eloquentiæ studuerat . Ingenio vero magis , quam Judicio valuit , utpote in definiendo præceps : ut se ostendit in quæstione illa : possentne de furto , ante aditam hæreditatem commisso , hæres agere ? in qua cum neminem id sensitse responderit , a Cicerone coarguitur : qui Brutum , Manlium , & Sext. Ælium auctores produxit .

C A P U T LXVII.

De Offilio.

Trebatio fuit æqualis Offilius Servii auditor : cui Offilii Augusti familiaritas nullum honorem attulit : nam supra equestrem gradum non ascendit . Complexus est libris suis fundamenta juris civilis : nam princeps prætoris edictum diligenter concinnavit , & de jurisdictione scripsit , ac de vicisimis hæreditatum , (*) Juris partiti & actionum libros edidit , & ad Articum epistolas aliquot , forsan de quæstionibus juris . (a)

C A P U T LXVIII.

de A. Cascellio.

Vixit eodem tempore A. Cascellius : qui ut scientia juris par fuerit Offilio , & Trebatio ; (b) utrumque tamen eloquentia præstitit . Vitam ad Augusti tem-

pora produxit : neque tamen mores cum Republica mutavit , retinuitque sub novo Romanorum servitio veterem libertatem : cujus duo se habere præsidia contra tyrannorum potentiam existimabat , senectutem scilicet , & orbitatem . Sunt enim filii obfides Principi paternæ voluntatis . Quapropter consulatus honorem oblatum ab Augusto recusavit : ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis assereret : aut , injustis honoribus gerendis , illi socium ad opprimendam Rempublicam se præberet . Ac ne proscriptionibus bonorum , juris auctoritatem tribueret ; noluit formulas componere , quibus Triumvirorum largitiones exprimerentur . Ejus in scribendo studium antiquitatis Quintiliano commendatur . De scriptis tamen suis , ne ad Pomponii quidem ætatem superfuit : præter librum benedictorum : (**) quæ interpretari licet , responsa ex tempore , cum consultorum plausu prolata . (c) Fuit enim ingenio celeri , & arguto . Honores nullos gessit supra quæsturam . (d) De his autem tribus proximis Jurisconsultis hoc judicium ætas ea tulit : nempe Trebatium peritiorum fuisse Cascellio ; Cascellium Trebatio eloquentiorem ; utroque vero doctiorem Offilium .

C A P U T LXIX.

De Q. Ælio Tuberone ,

Q. Ælius Tubero L. filius patricia gente , cui Ligarium ab se Cæsari accu-

(*) Imo de Vicisimis manumissionum , de quibus lata lex A. U. CCCXCVI. Livius L. VII. c. 16. Lex enim de Vicisima hereditatum sub Augusto demum lata , L. circiter annis post mortem Cæsaris , cum familiarissimus fuisse Pomponio , dicitur Offilius . Et erat is sane tempore eo adultæ jam ætatis . Tubero enim , cum Ligarium apud Cæsarem frustra accusasset , & ideo ab oratoris arte ad Jus Civile transfret , Offilio in primis operam dedit . Sed nec auctoris sententiæ argumenta desunt . Consilium enim indicendi vicisimæ hereditatum Augustus in Cæsaris se tabulis invenisse jactabat , cuius instituto commendando nemo apud Offilio , Cæsaris familiari , nemo gravior sene . Neque Offilium ad leges , sed de legibus Vicisimarum scripsisse , Pomponius ait . Potest proinde Vicisimam quoque hereditatum commendasse , tanquam utile sisco inventum , Cæsari autem jam probatum , ab Augusto vero , civibus Offilii suasionem delinitis , institutum .

(a) Leg. 55. §. 1. ff. de legat. 3. l. 3. ff. de penn. legat. l. quod nos 234. in fin. ff. de verb. sign.

(b) De hoc Gell. lib. 1. cap. 16. Ammian Marcell.

bist. lib. 30. Valer. Max. lib. 6. c. 1.

(**) Consentiente Gravinæ plerique , venit hoc nomine acute & facete dicta . Et appellavit Macrobius L. II. Saturn. c. 6. Cascellium nostrum Jurisconsultum miræ urbanitatis , Cato autem & Domitius Marsus apud Quintilianum L. VI. c. 4. hominem urbanum describit , cujus multa bene dicta responsaque sint , & qui in sermonibus , circulis , conviviis , item in concionibus , omni denique loco ridicule commodeque dicat , Corn. van Bynkershoek Præter. ad L. 2. D. de O. J. §. 45. Sed quid ejusmodi dicta ad originem juris pertinent , de quibus agendum susceperat Pomponius ? Forsitan Cascellius exemplo Servii Sulpicii eo libro probatas tantum Jurisconsultorum majorum sententias collegerat , quod Jurisconsulti Cascellium insecutus quoque familiaris fuit . Christiano sensu Marcus a Lycloma Benedictarum libros IV. opposuit male dictis Antonii Fabri in libris de erroribus Pragmaticorum .

(c) Macrobius lib. 2. Saturn. c. 6. Freher. J. 2. parerg. c. 3.

(d) De libro benedictorum . Menag. in amant. Jur. civ. cap. 8.

satum ,

fatum, jamque omnium opinione, atque ipsius etiam Cæsaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia sua Cicero eripuit. Ex infelici hujus acculationis exitu, se ad jurisprudentiam adjunxit sub Ofilio præceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctissime scripsit: sed antiquis usus dicendi generibus, minus gratiæ libris suis a posteris conciliavit. Sulpitiam Servi filiam uxorem duxit.

C A P U T LXX.

De Alfenio Varo.

Alfenus Varus Cremonensis omnium, vel hoc uno præstantissimus, quod suam totam duxit a doctrina dignitatem. (a) Cum enim tutor esset, arte abjecta, mira magnitudine animi Romam concessit, inque Servii sese disciplinam tradidit; ex qua per insignes virtutes, ac juris scientiam evasit ad consulatum, ac mortuus honore, sumtuque publico fuit elatus. Libros reliquit Collectaneorum, & Digestorum, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorumque fragmenta legimus in Digestis nostris. Consul fuisse creditur ab aliquibus cum P. Vinntio, triennio post Christum natum. (*)

C A P U T LXXI.

De Cajō.

Inter hos Servii auditores adscriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex eo Pomponii loco censet expungendum, (**) tum quia Cajus ille sub Antonino vixit; tum quod Pomponius ibi decem præfinit: quibus, si aggregetur Cajus, non decem, sed undecim evenient.

(a) Horat. lib. 1. Satyr. 2. ubi Acron. Gell. lib. 6. cap. 5.

(*) De vita & fragmenta Alfeni Henricus Brencmannus egit in *Pandectis Juris Civilis auctoribus suis & libris restitutis*, editisque *Amsterdami 1709. 8.* & plenius Celeb. Otto, qui *T. V. thesauri juris* interit *Alfenum ab injuriis vindicatum*. Detrahit is fidem Scholiastæ Horatiano, nihil motus suffragiis gentis Alfensæ apud Cremonenses, etsi ea imaginem Alfeni ex ære peregrinis inter visenda urbis ostendet, vel auctoritate Francisci Arisii, qui in *Cremona literata, ne dubitandum quidem esse*, ait, *quoniam vicus Alfenus in agro Cre-*

C A P U T LXXII.

De Aufido Tuca, & Namusa.

Aufidii duo, Tuca, & Namusa magnam in libris nostris præferunt auctoritatem. (b) Namusa vero plures jurisconsultorum libros digessit in centum quadraginta.

C A P U T LXXIII.

De Sætarum Auctoribus, & Primum De Antistio Labeone.

AD hos usque, uno quodam alveo, jurisprudentia fluxit: post autem discessit in rivos. Deducta est enim super pluribus juris articulis in oppositas sententias a duobus, contrariarum scholarum auctoribus, Antistio Labeone, & C. Attejo Capitone. Antistius Labeo, nobilissima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Cæsaris cæde socium habuit, ac mox in morte comitem. (c) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fufum, ducesque Brutum, & Cassium voluntaria morte interemptos accepisset, audissetque suum ipsius nomen inter morientis Bruti suspiria sonuisse; turpe sibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato superesse. Itaque a servo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogaverat, est interfectus: cum civibus jurisprudentia, & fortitudine in tuenda patria libertate, atque amicis in conservanda fide plurimum profuisset. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum jurisprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit: sed amorem etiam ipsum libertatis: cujus amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, transierat. Ob hanc enim causam Labeo contumax habebatur, quod

monenti a nostro dicatur. Et certe imago Alfeni ex eo genere commenti esse videtur, quo Patavini statuam Pauli, de qua videndus Schultingius *ad vitam Pauli initio*, aut sepulchrum Livii exhibebant, de quo adeundus Sertorius in *marmoribus eruditiss. Epist. 8. p. 144.*

(**) Imo parcendum sevo ferro, Caji que prænomen addendum Aulo Ofilio, ut dicatur C. Aulus Ofilius, quod novissime probavit Cornelius van Bynkershoek in *pretermissis p. 77.*

(b) L. 5. §. 7. ff. *commod. l. 2. §. 6. ff. de aqu. & aq. pluvi. arc.*

(c) App. lib. 4. de Bell. civil.

Au-

Augusto veteri libertate resisteret, neque adduci posset, ut servile illius ætatis ingenium susciperet. Hinc Horatius, ut asserentaretur Augusto, temporibusque servirer, Labeonem in Satyris appellat (a) insanum. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non est ipse legere M. Lepidum; quamvis Octavii inimicum tum exulantem, nec aliam hujus facti excusationem attulit; (b) nisi quod cuique homini suum sit iudicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Augusto, nihil se mali promeritum respondit, si legeret in Senatum, quem Augustus Pontificem esse pateretur: nondum enim ausus fuerat Augustus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo responso Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Augustus frangeret, Attejum Capitonem studiorum illius æmulum, atque laudis obtrectatorem, in Consulatus petitione prætulit Labeoni. (c) Etsi non desint qui scribant, Labeonem Consulatum susceptum honorem accipere ab Octavio recusasse. (d) Quamobrem intra præturam se continuit, ac laude virtutis consulatum anteivit. Cum philosophiam, ceterasque ingenuas artes, ac præcipue dialecticam, & grammaticam impense didicisset, accepit a Trebatio jurisprudentiam: in qua meruit cum Servio Sulpicio conferri a Petronio Arbitrio. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiscandis: quarum cognitione latentiores legum sensus eruebat. At scientia, miroque acumine sublatus ingenii, longe sibi plus indulsit, quam superiores jurisconsulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile suffudit; tentavitque plura nondum aucta prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinæ peculiaris jurisprudentiæ schola extiterit: quæ ab eo, veluti a capite, longa successione Proculo, Nervæ filio, & Pegaso, & Cælio tradita, Proculianos peperit, & Pegasianos. Studia sua ita disperserat, ut sex menses in solitudinem se conscribendis libris conjiceret; sex vero alios publice se consulentibus præbe-

ret. Cum præter humanum, divini juris etiam esset peritissimus; duos Deorum ordines distinxit, malorum alterum, qui ærumnis hominum; alterum bonorum, (*) qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a Stoicis, & Platonica doctrina reulerat. (e) Tantæ fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum usu; illius exemplam omnes alios ad se traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, postquam iis usum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina; in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri post ejus mortem apparuerunt, appellati sunt posteriores: quibus multa, & abstrusa de vocabulorum originibus, & eorum significatione continebantur.

C A P U T LXXIV.

De Attejo Capitone.

EJus æmulus, ac discors moribus, & doctrina fuit Attejus Capito; siquidem Labeo ingenii æstu, præter veterum traditiones vehebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione præceptorum antiquitati obstringebatur. Verum Labeo cum doctrinam sperneret veterum, prisecam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur servitutem, ita ut literas potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidus asserendi artifex ab Augusto consulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam æmulo suo Labeoni haud exiguum pepererit. Augusto mortuo adulationem vertit ad Tiberium: quo in adulando testior, eo callidissimo Principi gratior. Admiscebat enim suis assentationibus imitationem quandam pristinæ libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. (f) Cum enim Tiberius in reos majestatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti usum fuderat: ipse, quasi non Principis blanditor, sed vindex prisecæ libertatis: non esse, in-

(a) Lib. 1. Satyr. 3. Gell. lib. 13. c. 12.

(b) Svet. in Aug. c. 54.

(c) Dionys. lib. 39. Tacit. annal. lib. 3. cap. 75.

(d) Pomp. l. 2. ff. de orig. jur.

(*) Vel ipse ideo ascendendus Manichæis ante Manetem, qui, ut noxum est, prospera hominibus

Jani Gravina. Tom. I.

et salutaria Bono, adversa contra et noxia Malo numini tribuere solebat. Sed hujus sententiæ auctorem Theologum & a nostro diversum fuisse, verisimiliter putat laudatus van Bynkershoek p. 94.

(e) Aug. lib. 2. de Civ. Dei c. 77. lib. 8. cap. 13.

(f) Tacit. ann. lib. 3. in fin. cap. 75.

D

quit,

quit, *Patribus auctoritatem eripiendam; neque jus illi esse remittendi eas injurias, quas Respublica, laeso principe, accepisset. Ac non modo in rebus gravibus, verum etiam in levioribus quibusque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellent verbum ab edicto suo expungere aut ad Grammaticorum iudicium referre quod sibi parum latinum videretur; Attejus minime opus esse respondit; novo enim verbo usuros cives, postquam Principi excidisset. (a) Qua responsione stomachatus Pomponius Grammaticus, ad Cæsarem conversus; imo, inquit, *hominibus quidem Civitatem dare Cæsar potes; verbis non potes*. Quæ libertas homini fuit impune, Curationem aquarum ei Cæsar, mortuo Mæcenate, delegavit: (b) eundemque triennio, quam Tiberis inundaret, coercendo flumini præfecit simul cum L. Arrentio. Quo in munere gravissimus fuit municipiis, & Colonia: quorum querelis auditis, abiecit consilium avertendorum fluminum, & lacuum, quæ in Tiberim influebant: quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Consulatum gessit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum scribant in eo consulatu, sed pro Attejo Tacitus pugnat. (*) Obiit sub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coss. Libros plures edidit collectaneorum: quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Augusti, Tiberique inferuit. (c) Multa quoque de jure Pontificio scripsit, & de publicis iudiciis commentarium, aliaque plura (d) Gellio, Festo, Macrobio, Nonio, Frontino memorata.*

C A P U T LXXV.

De Nerva Patre, & Filio.

Nerva pater scholam suscepit Labeonis, eamque ingenio, & disputa-

(a) Dion. lib. 57.

(b) Tacit. lib. 1. *annal. cap. 76. in fin. & cap. 79.*(*) Imo spud Tacitum in optimis codicibus legitur Fontejus. Litera T. autem in nomine Atejus geminari non debet, ut docent inscriptiones & Fasti. De Labeone & Capitone eorumque sectatoribus dixi in *diatriba de Sectis Jurisconsultorum*.

(c) Gell. l. 2. c. 24. lib. 4. c. 14.

(d) Gell. l. 10. cap. 6. Festus in *verb. mundus*.(e) Tacit. l. 4. *annal. 58.*(f) Tacit. *annal. l. 6. c. 26.*(g) Paul. l. *penult. ff. in quibus causis pign. vel hypoth.*(h) L. 47. ff. de *acquir. poss. l. 2. ff. de his qui no-*

tionibus dilatavit. Consul fuisse sentit sub Tiberio: (e) cui Nerva erat adq̃ familiaris, ut ab eo secum Capreas fuerit deductus, ubi flagitiosæ libidinis spectatos proximus erat, & invitus, oppressæque libertatis assiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo almonere voluerit. (f) Cumque angore animi, atque tristi desperatione haud obscure significaret, grave aliquid in se ipsum consulere; Tiberius, quamvis causæ noscendæ cupidus, nec eam erueret ab eo potuit; neque animum illius absterere a morte; quam obstinaverat. Maluit enim ille honestum exitum, quam turpem vitæ cum Tyranno conjunctionem: Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat sine periculo: vitam sibi ademit, quæ vel ignominiose traducenda erat, si Tyranno carus esse cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, si placere studuisset bonis. Itaque abstinentia cibi semetipsum absumsit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno A. C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno ætatis decimo septimo sese publice consulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. (g) Libros edidit de usucapionibus, & alios responsorum, quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminerunt. (h) Ex hoc prognatum ferunt Nervam Imperatorem.

C A P U T LXXVI.

De Proculo.

Nervæ patris disciplinam excepit Licinius Proculus: (***) de quo cum nihil certi traditum reperitur, aliqui, etsi levi conjectura, eum esse putarunt, qui

sanct. insam. l. 3. ff. de usuf. & alibi.

(***) Imo hunc Proculum Sempronium dici colligunt ex L. 47. D. de *Legatis II*. Sed hic Quaestor Proculus Sempronius Responditor, Proculus sine prænominis, dicitur. Ecce enim præmittitur: *Sempronius Proculus, Nepoti suo salutem*. Subjicitur, *Proculus respondit*, nec confundi debent personæ avi & nepotis. Forsitan nec Sempronius, nec Licinius dictus est. Licinii enim nomen nulla alia ei ratione tribuitur, quam quod per eadem tempora Licinius Proculus Præfectus Prætorio fuit, quæ ratio non est magni ponderis. Sectatores ejus Proculianos non Proculianos scribi debere, Cujacius monet ad *Tit. de O. l. in fine & L. XXVII. Obj. 28.*

sub Othone prætorio præfuit. (a) Quicumque ille fuerit; certo magnam in jure civili auctoritatem est affectus: ita ut extincto Labeonis nomine, schola illius, quæ per Nervam ad Proculum pervenerat, Proculianorum appellaretur.

CAPUT LXXVII.

De Pegaso.

Uam hic sectam tradidit Pegaso: quem Juvenalis (*) obscuro loco natum inquit, propriaque virtute summos honores adeptum: (b) Nam sub Vespasiano præfectus urbi fuit, deinde Consul cum Puffione. Quo in magistratu se auctore conditum est S. C. de retinenda per hæredem quarta ex singulis rebus per fideicommissum relictis, exemplo Falcidiæ: quod Pegasianum est appellatum.

CAPUT LXXVIII.

De Celfo Patre.

Ab hoc Proculiana disciplina transit in Juventium Celsum patrem, indeque ad filium. Pater initæ conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum frustra negaret, astu, & simulatione poenam effugit. (c) Promisit enim, clam inquisitum se, criminisque conficios delaturum, si sibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipse aliud ex alio nequens, rem ad Domitiani mortem extraxit, seque ac socios periculo exemit. Apud Trajanum in magna æstimatione fuit. Prætor creatus Licinium nepotem, (d) qui ambitus, & repetundarum reis facultatem testium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut ac-

Sed utraque scribendi ratio ferri potest. Pro illa stant Pomponius in L. 2. §. 47. D. O. J. pro hac sunt §. 25. J. de Rev. divisi. & Ulp. tit. XI. §. 28. una cum Analogia vocis Grammatica.

(a) Tacit. l. 1. hist. cap. 46.

(*) Vel potius Scholiastes ejus, qui ad verum:

Pegasus attonita postus modo villicus urbi, Pegasus Trierarchi filium fuisse, ait, nomenque traxisse a liburnæ paternæ parasemo, quod erat Pegasus; dein addit, eum in juris studio tantam memoriæ gloriam meruisse, ut liber vulgo, non homo diceretur. Ægid. Menagius Amanit. jur. civil. cap. 17.

(b) Satyr. 4.

ensis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

CAPUT LXXIX.

De Celfo Filio.

Hunc excepit Celsus filius, qui adolescentis nomine in libris juris a Patre distinguitur. Consul susceptus primo, deinde ordinarius fuit sub Adriano: (e) qui ejus consilio est usus inter jurisconsultos ceteros, quos, adprobante Senatu, sibi adjungere consueverat. In Romano marmore invenimus Celsum, qui Promagister Scrinii libellorum sub Antonino fuit. Præter libros triginta novem digestorum, reliquit etiam aliquos de usucapionibus: quibus in libris crebra mentio est Patris. (**)

CAPUT LXXX.

De Neratio Prisco.

Neratius Priscus Labeonis Scholam per Celsum patrem postremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid sibi contigisset. (f) Quam Neratio spem abstulit Adrianus, forsitan favore Plotinæ: ut sat noster habuerit ab Adriano in consilium adhiberi. Consul fuit, ut creditur, sub M. Aurelio.

CAPUT LXXXI.

De Masurio Sabino.

Postquam totam jam Scholam Labeonis percurrimus, remeabimus ad Attejum

(e) Dion. lib. 67.

(d) Plin. lib. 6. epist. 5.

(e) Spart. in Æl. Adriano.

(**) De Celfis in singulari dissertatione egit III. Heineccius, ex qua tria hoc loco repetimus. Primo, quæ de Celfo, patre, & Gravina dicuntur, plerumque omnia ad filium pertinere; tum, Promagistrum scriniorum, qui libello de feretro faciendo subscripsit, esse nepotem; & tandem filio perperam tribui librum de usucapionibus qui a nemine veterum appellatur, tantum abest, ut Celsus in eo patrem sæpius laudet, qui ræreuter plane in Pandectis nominatur.

(f) Spart. in Æl. Adriano

Capitonem ; cui successit Masurius Sabinus obscuro loco , tenuibusque facultatibus , quem diu aluit auditorum pietas , & liberalitas . Ad equestrem ordinem , sua tantum virtute , nullis meritis majorum , quinquagenarius ascendit . Is cum parum lucri colligeret e studiis novum tamen honorem Jurisprudentiæ peperit . Primus enim ab Augusto , deinde ab Tiberio publicam accepit auctoritatem respondendi de jure : cum antea non e Principum auctoritate arcefferetur munus respondendi ; sed e privatorum arbitrio , ac populari opinione susciperetur . Ab eo igitur tempore quo necesse fuit , hoc a Principe impetrari , responsa iudicibus offerenda scriptis mandari , obsignarique consueverunt . Quod institutum ex Principis auctoritate respondendi , gratia deinde , atque ambitione corruptum , neglexit Adrianus : qui non petendum id munus respondit , sed præstandum , Hoc est non ex Principis concessione , sed ex propriis doctrinæ meritis expromendum . Auctoritatem enim respondendi princeps , uti usu venit tribuere potest vel indocto ; respondere vero recte nemini ; nisi docto licuerit . Ex hujus nomine , totam Jurisprudentiam Persius notavit eo versu :

Excepto si quid Masuri rubrica notavit .
 Is Coccejum Nervam alterius factionis principem habuit æmulum .

C A P U T LXXXII.

De C. Cassio Longino.

Cassius Longinus materna e stirpe jurisprudentiam ; at a vindice libertatis gente constantiam simul , & iudicandi severitatem retulit . (a) Natus est enim ex Tuberonis filia , Serv. Sulpitii nepte : Majores vero paterni generis habuit inclitum illum Cæsaris interfectorem Cajum Cassium , & L. Cassium prætorem , ad cuius Tribunal in criminum ultionem tanta severitas excubabat , ut reorum scopolus diceretur . Hos Cassius noster adeo expressit integros , ut Jurisprudentiam generis materni , & paterni virtutem , præ-

claris maximisque rebus gerendis , dicendisque gravissimis sententiis , haud impari laude , reddiderit . Consul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Cæsaris . Sequenti anno de redigendis in fiscum Sejani bonis , toto assentiente Senatu , vehementissime differuit . Similitudine nominis in capitis discrimen fuit adductus , eum Caligula ad necem despoſcente ; quod responsum a Fortuna Antiate accepisset , ut caveret a Cassio : id autem pertinebat ad Chæream Cassium , cujus manu occubuit . Syriæ præfecturam a Claudio accepit , ac pontificiam Judæorum stolam summis sumptibus , & magnificentia elaboratam , quæ prius a Romanis adſervabatur , & Judæis poscentibus ad Sacrificiorum usum promebatur , quamque Tiberius in Judæorum potestatem retulerat : Cassius , ne quid Romanis ex antiquo jure decederet , in Romanorum redegit custodiam . Quæ causa Judæis fuit legationis mittendæ ad Claudium . Quamvis doctrinæ magis , quam bellis vacaret ; præcæ tamen disciplinæ studiosissimus fuit . Meherdatem deducere jussus , metuens ne cunctando languerent barbarorum animi ; neve perſidia mutarentur ii , a quibus Meherdates in Regem postulabatur ; prælii committendi , urgendæque rei auctor erat . Sed id consilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbaro . Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis , postea infeliciter , imparibusque copiis pugnans in hostium potestatem est redactus . (b) Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum , auctoritate sua , compescuit : auctorque fuit dividendorum dierum in sacros , & negotiosos ; ne annus totus supplicationibus traduceretur , si pro Romanorum felicitate Diis agerentur gratiæ , quantæ deberentur . Compescendæ Puteolanæ seditioni a Senatu datus invitis , propter nimiam severitatem ipsemet postulavit , ut negotium alteri mandaretur . Pedanio Secundo præfecto urbis servili manu obruncato , multitudo servorum , quorum tueri dominum intererat , pœnas dare cogebatur : Sed quia hinc plebs pro aliquorum innocentia ; illinc Senatus pro dominorum securitate certabat ; Cassius in

(a) De hoc Sveton. in Calig. c. 55. Dion. l. 59. in fin. Tacit. l. 26. ann. cap. 7. & 9. Sveton. in

Neron. cap. 35. & Tacit. libr. 5. 3. & 14. annal. & lib. 12. (b) Tacit. lib. 12. annal.

Medium progressus demonstravit facinus tale, ac tam difficile sine omnium, aut dolo, aut culpa explicari nequisse: cuiusque persuasit, singulorum servorum conscientiam fuisse criminofam. Neronis crudelitate in exilium est actus: quod majorum imaginibus interposuisset. illam Caji Cassii, qui in Cælaem conjuraverat, cum ea inscriptione: *Duci partium*. Verum obiit tandem in urbe a Vespasiano revocatus. Ingenii certamen exercuit cum Proculo: Cassius enim tanta æstimatione ferebatur inter discipulos Capitonis, sive inter Sabinianos, ut schola illa tota deinceps Cassianorum appellaretur.

CAPUT LXXXIII.

De Cajo Ilerum.

FUIT & Cajo alius ex equestri ordine sub Antonino: (a) cui ab aliquibus adscribitur quiddam Caji nomine in libris juris occurrit. Hunc Menagius (b) in dissertatione sua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem prænominem distinguit a Cajo Cassio Longino: ad quem pertinere ait verba ista Cujacii: (c) *Fuit hic auctor grammaticis familiaris, propter bonarum literarum, & Homeri potissimum tractandi, quæ in eo fuit, peritiam summam*. Scripsit autem recentior ille, qui que fuerit, institutiones: unde suas magnam partem depromsit Justinianus, ut merito illum *Cajum nostrum* appellet, (d) non quod eum inter ætatis suæ viventes Jurisconsultos mi-

nistrum haberet. De hoc doctissime Alesander in suis ad Cajum commentariis. (e) (*)

CAPUT LXXXIV.

De Cælio Sabino.

COELIUS Sabinus e Cassii Longini disciplina profectus, magnæ fuit apud Vespasianum auctoritatis. (f) Honoris causa in duos menses, nempe Quintilem, ac Sextilem, consulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem sub Vitellio quoque retinuit. Librum scripsisse fertur *ad edictum Ædilium Curulium*, unde multæ sententiæ illius in rebus venalibus obtinuerunt. (g) Ab hoc Sabinianorum appellatio processit: quamvis eam Pancirolus (**) deducat a Masurio Sabino.

CAPUT LXXXV.

De Prisco Javoleno.

COELII schola migravit ad Priscum Javolenum, cui mentis levitas auctoritatem in jurisprudentia non imminuit. Habebatur enim parum sanus, quod Pausanias Poetæ recitanti elegos ad verba hæc: *Prisce jubes? improviso responderit: Priscus Javolenus non jubeo*: (b) unde repente ritus obortus. Non tamen de jure acute minus, recteque respondit: neque suis consiliis in legibus condendis minus profuit (i) Antonino Pio, sub quo vixit, ac Syriæ præfuit, teste Juliano. (k) Scri-

(a) Pancirol. *de claris interpretib. lib. 1. c. 28.*

(b) *In Amœnitat. jur. civil.*

(c) *Lib. 11. obs. c. 38.*

(d) Cujac. *in præc. institut.*

(e) *L. 8. 9. ff. ad S. C. Orphit.*

(*) Loco hic minime fuit Gravina differit de Cajo, Jurisconsulto, juris studiosis omnibus inde ab artis ingressu commendatissimo. Ad ipsum enim Institutionum proœmium, in quo eum suum Justinianus appellat, quæri solet, fueritne Cajo Christianus nec ne? Affirmaverat id olim Ezechiel Spanhemius *in orbe Romano Il. c. 5. & in Add. p. 578.* Sed idem confidentius jam negatur, postquam de vita & ætate Caji accuratius egerunt Antonius Schultingius, *ad vitam Caji a Bertrando descriptam*, & Fr. Caroli Conradi, *in Actis Eruditorum Lipsiensibus 1727. mense Februario*, qui & *Aurea Caji exorcitatione singulari* illustravit. Incidit autem ætas Caji in eam Antoninorum. Certe M. Aurelium Antoninum Philosophum, sacratissimum suum principem vocat in *L. 9. D. ad S. C. Jani Gravina. Tom. 1.*

Tertullianum, ut perspicue apparet juncto *pr. J. ad S. C. Orficianum*. Cæterum nec de equestri ejus ordine, nec de prænominem Titi, constat.

(f) Tacit. *l. 2. hist.* (g) Gell. *lib. 7. c. 4.*

(**) Imo vincere videtur Pancirolus sententia. Quod enim placitum Sabinianorum dicitur in *S. 2. J. de emtione & venditione*, id Sabino & Cassio tribuitur in *L. 1. D. de contr. emp.* Sabinum autem, qui toties in Pandectis Cassio præponitur, Masurium Sabinum esse, nemo dubitat. Præterea tanta ejus auctoritas erat, ut Masuri Rubricam Persius pro tota jurisprudentia ponat, & in ejusdem libros Juris Civilis jurisconsulti præcipui, Pomponius, Ulpianus & Paullus commentarios scripserint. Apud Pomponium Proculianis Cassiani quidem opponuntur, sed nusquam Pegasianis Sabinianos opponi videas. Pegasianorum enim nomen folis interpretibus debetur.

(b) Plin. *l. 6. epist. 15.*

(i) Capitolin. *in Antonino Pio.*

(k) *L. 5. an apud se ff. de manumiss. vind.*

psit libros ex Cassio quindecim, & libros decem ex posterioribus Labeonis, & epistolas ad Plautium, qui magnus & ipse fuit Jurisconsultus. Auditores habuit Javolenus plures, inter quos Tuscianum, & Valentem, & omnium præstantissimum Julianum: in quo sectarum dissidia quieverunt: quamvis a Donello inter Proculianos (*) adnumeretur. (a)

C A P U T LXXXVI.

De Salvio Juliano, & Tarrunteno;

IS non minus animi, quam corporis prole fuit insignis. Avus etenim fuisse ab Eutropio: proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris: qui & ipse jurisprudentiæ laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor ipsam Imperatorem Julianum edicti perpetui compositorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem errorem Victor etiam Grotio in *sparsi floribus* offudit. (**) (b) Cognomen Salvius habuit Severi, patria Mediolanensis, illustri genere. Magnam vero sapientiæ laudem adquisivit sub Adriano: cui familiarissimus fuit, cujusque jussu ex veteribus, novisque abs se commissis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digessit edictum perpetuum; scripsitque libros, quos digestorum appellavit, nempe: ut Cujacius interpretatur, *edictorum digestorum*. (c) Prætor fuit, & sub Antonino Pio Consul cum Torquato: ac (si tacentibus factis consularibus fas est credere Spartiano) Consul factus est iterum sub Marco Philosopho cum Pisone. Quibus in magistratibus, exemplo Javoleni præceptoris sui, proprios servos vindicta liberabat, eandemque sententiam aliis prætoribus suadebat. (d) Hujus est præclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia per-*

(*) Vide quæ de *Sectis Jctorum* scripsimus p. 51.

(a) *Comm. jur. civil. lib. 5. c. 25. l. 1. §. 1. quo her. 14. ad leg. Alcid.*

(b) *Ad l. 2. de orig. jur.*

(**) Severi cognomen non habuit noster, sed pronepos eius Imperator Didius Salvius Julianus Severus. Celeb. Otto. *Pr. T. I. Thes. Juris* p. 17. ubi de Juliano copiose disserit.

(c) *Ad Julian. in princ.*

(d) *L. 5. an apud se ff. de man. vind.*

(***) Confer. Celeb. Hæineccii *dissertationem de Salvio Juliano.*

tingat. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorificentissime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodum (***) usque imperium extendant: eumque arbitraentur eundem esse, qui cum Paterno etiam Jurisconsulto particeps conjurationis fuit, quique simul cum Paterno, jussu Principis, vitam amisit. (e) Paternus autem, qui Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit militarium quatuor: quorum in digestis aliquot monumenta supersunt.

C A P U T LXXXVII.

De Domitio Labeone.

FLORUIT sub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditus iniecit, sui ne, (f) an superioris Labeonis (****) libri significentur in Digestis.

C A P U T LXXXVIII.

De T. Arifone.

TITUS Aristo non modo fons publici, privatique juris, verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a (g) Plinio fuisse traditur: conceptamque animo sapientiam laudabilibus factis explicasse; ut nihil aut nos ad Plinii testimonium, aut Plinius ipse ad majorem hominis laudem possit adjungere.

C A P U T LXXXIX.

De Ariano.

ARIANUS initio Senator, deinde secessit in otium literarium; atque ad hunc missæ creduntur epistolæ a Plinio ad Arianum scriptæ. Librum edidit de interdicitis, & de re militari.

(e) Lamprid. in *Commodo* & Dion. in *Commod. lib. 72.*

(f) *L. 27. ff. qui test. fac. poss.*

(***) Imo id temporis ratio nullatenus patitur. Et videtur Domitius omnino consultor potius, quam Jurisconsultus dicendus, si quis inspiciat *L. 27. D. qui test. fac. poss.* Respondit ei Celsus, ut habet Glossa, *minus curialiter*, quin ut homini dubiæ sanitatis. Inde est, quod quæstiones ineptæ & ridiculæ, quæstiones dicuntur Domitianæ.

(g) *Lib. 1. epist. 22.*

CAPUT CX.

De Sexto Cæcilio Africano.

Sextus Cæcilius Africanus, Juliani discipulus, tantum præceptoris suo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tanquam Apollo ex tripode, oracula fudisse. Omnia enim fere de Juliani sententia summa fide pronunciat per verba: ait, existimavit, (*) negavit, putavit, inquit, respondit, placet, notat. Adeo sapientiæ gloriæ doctore suo non videbatur vir alioqui divini, humanique juris peritissimus. Si quidem Cæcilius ille fuisse creditur, quem Gellius (a) adversus Favorinum philosophum decemvirale jus propugnantem inducit; vixitque sub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii dissertatio. Ego nihil certi statuo: & quoad aliud mihi illucescat, Cujacium sequor. (b)

CAPUT XCI.

De Sexto Pomponio.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquissima Pomponii Attici familia, auctor fertur legis 2. ff. de origine juris: in qua non raro scriptoris diligentia ne dicam, an historiarum cognitio desideratur? ut non mirum, si ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui jurisprudentiæ inter Jurisconsultos non descripserit; facile crediderim, aut ejus legis auctorem non esse Pomponium, aut ante Papinianum vixisse, Adriani puta ætate: (**)

(*) Imo hæc voces non Africani sunt, referendæ ad Julianum, sed Triboniani, pertinentes ad Africanum, ut liquidum ex iis, quæ de Africano diximus in libro de *Sæctis Jurisconsultorum*. Menagii rationibus, quibus is Sextum Cæcilium, qui apud Gellium cum Favorino de XII. tabulis disputat, & nostrum eisdem esse, negat; satisfieri potest iis, quæ habet Cujacius *Tract. l. in Afric. princ. Cels. VII. 2.* & Bern. Henr. Reinold. *ad L. 23. de R. J.* Et merito hic Cujacii sententiam deferere nosse dubitavit. Quantum enim doctrina & jurisprudentia posset Cujacius, expertus videtur in elucidandis *Africani questionibus*, quæ adeo subtiles & obscuræ sunt, ut antea vulgo circumferretur dictærium: *Africani lex est, erga diffæcilis.*

(a) *Lib. 20. c. 1.*

(b) *In princip. comment. ad African.*

(**) Imo Antonianum Pium Divum appellat

gentissimo sub Alexandro ponatur, si locus est integer: nam si Salmasii lectionem, & restitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio descriptum. Expungitur etiam inde a Casaubono, auctoritate veterum codicum, ex regia Bibliotheca.

CAPUT XCII.

De Junio Mauriciano, & Ælio Marciano.

Junius Mauricianus sub Antonino Pio (***) vixit, & Ælius Marcianus, qui Bæticam Proconsul administravit. (c) Præter alios libros scripsit institutiones, unde multa Justinianus transtulit in suas.

CAPUT XCIII.

De Ulpio Marcella, Meciana, Saturnino.

Eadem ætate floruit Ulpius Marcellus, qui a consiliis fuit Antonino Pio, ut existimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Volusius Mecianus Auctor (d) Volutiani S. C. qui summis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui prætor fuit, (e) quique cum seorsum sæpe sentiret ab aliis, causam præbuit nostratibus interpretibus, ut homines sui ingenii Saturninos appellent. (f)

CAPUT XCIV.

De Tertulliano.

Vixit autem sub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sa-

in *L. penult. D. de pollicitationibus*, adeoque Divorum saltem fratrum tempora attingit. Extat de eo Reinoldi oratio, in qua Enechiridion ejus a suspitione *videtur* vindicat. Eidem libello *avv. xpius* habem absterit Cornelius van Bynkershoek in *Prætermisssis ad L. 2. D. de O. J.* Ut autem cum Antonio Augustino, Pomponios geminos fuisse, credamus, quia Ulpianus in *L. 32. D. de legatis L.* ait: *Quod ita verum esse, tam Sextus quam Pomponius negant*, necessitas nulla est. Sexti enim voce Sextus Cæcilius Africanus designari videtur.

(***) Imo Severo & Antonino Caracalla. Conf. Cl. Noodkerk *de lege Petronia*. p. 128.

(c) *L. si ang. 57. ff. de leg. 2.*

(d) *L. antepenult. ff. ad L. Jul. de vi priv. L. divi 17. ff. de jur. patr.*

(e) *L. 1. ff. de Senator.*

(f) *DD. in l. 1. de Senat. Bald. in l. 1. rub. 3. G. de Sacros. Eccles.*

cer Scriptor: quamvis Cujacium (a) auctorem habeam, qui propter multa jurisprudentiæ semina in Sacri scriptoris libris collucentia, eundem esse censet; nihil ego tamen certi affirmare ausim; dissentiente præsertim, non levibus ex causis, (*) Hugone Grotio. (b) De hoc latius agit Menagius in *amenitatibus juris civilis*,

C A P U T XCV.

De Papyrio Justo, & aliis.

AD eandem ætatem refertur Papyrius Justus, & Messius Rusticus, & Callistratus, & Tryphoninus, qui e Juliani schola profectus creditur, quique sub Caracalla Syriæ præfuit; & Arius Menander, qui tot Severi Principis erat negotiis implicatus, ut excusationem a tutela meruerit. (c)

C A P U T XCVI.

De Fabio Sabino.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paullo, Pomponio scripti sunt libri, qui ad Sabinum nuncupantur, ab Eliogabalo capite damnatus, vitam servavit per Centurionem: qui cum furdus esset, & aliter mandata exceperisset, eum urbe pessendum censuit.

C A P U T XCVII.

De Fabio Sabino F.

Hujus filius Fabius Sabinus J. C. quem Alexander in consilium adhibuit; ea

(a) *Obs. 7. c. 2.*

(*) Præcipua petitur stili diversitate. Jurisconsultus enim dicendi genere Rhodio. utitur, cum tumida & phalerata sit oratio. Doctoris Ecclesiæ, Exemplum stili simplicis, quo Tertullianus, Jurisconsultus, usus est, præbeat *L. 33. D. de testam. milit.*

(b) *In epist. ad Tit. c. 3.*

(c) *L. verum 2. §. ex sacro. ff. de minor.*

(d) *Lamprid. in Alex.*

(**) Sabinum, qui centurionis errore servatus est, us eum, ad quem Ulpianus libros scripsit, eodem esse, ipse Lampridius testatur in *Heliogabalo c. 16.* Sed fallitur Lampridius, uti observat Vvillhelmus Grotius in *visis JCorum II. XI. 9.* De Fabii Sabini jurisprudentia non constat, nisi quod in consilio Alexandri Severi fuisse dicitur, Lampridius in *Alex. c. 68.*

constantia, & vitæ integritate fuit, ut ætatis suæ Cato diceretur: (d) eo fortasse admirabilior, quod præscam illius virtutem in corruptissima ætate retinuit. Sed his jam percursis, ad celebriores ejusdem temporis Jurisconsultos, a nobis e turba, honoris gratia, sevocatos, veniamus. (**)

C A P U T XCVIII.

De Cerbidio Scævola.

Eos ætate præcessit (e) Cerbidius Scævola; cui laudem summam non propria tantum, sed & discipulorum dignitas peperit: quorum in numero fuisse traditur Severus, postea Imperator, & Papinianus, & Paulus, a quo ideo *Scævola noster* appellatur: (f) ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum, Coryphæus a Modestino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio, prudentissimus. (g) Ejus consilio in legibus, decretisque condendis M. Antoninus philosophus plurimum juvabatur. Nihil hujus responsis gravius; nihil præscæ sanctitati similis, (***) nihil denique propius ad causæ veritatem: cum ex ipsius facti recessibus, quo ingenio penetrabat, responsorum suorum vim, & rationem extulerit; unde solemne illud apud Scævolum, *secundum ea, quæ proponeretur*. Peritis enim, illucescente facto, jus confestim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus scripta sunt*. Ejus schola Senatam quodammodo jurisconsultorum aperuit, fuditque clariores jurisprudentiæ proceres. (b) Atque inter ceteros Paulum, Triphonium, & qui aneiquitatem universam do-

(e) De Scævola vide Fabrot, in *Cujac. parat. ff. expilat. heredit.*

(f) Vid. Cuiac. in *recit. et. solemn. in respons. Cerbid. Scævola.*

(g) *L. scire oportet §. aliud ff. de excusat. tutor. L. 3. cod. Theod. de testam.*

(***) Partium tamen studio eum abripi in *L. 24. de Transact.* censet Ger. Noodt *Probabil. II. 2.* & *de Pactis & de Transact. c. 22.* sed jam hujus criminis Scævolum absolvere stegit Schultingius in *enarratione Pandectarum ad tit. de Transactio-nibus §. 17.* Variationes ejusdem Scævole vide apud Cujacium *Obs. IV. 1.* Merilium *Obs. I. 9.* & eundem Gerardum Noodt *Obs. II. 18.* Servilius quoque JCrus in *L. 10. D. de jure Patr.* Cornelivan Bynkershoek *Obs. L. V. c. 23.* mutandus videtur in Cervidium, quo Scævola significetur.

(b) Cuiac. ad *Papinian. in princ.*

trina, & gloria superavit; posteritatem vero ejusdem spe gradus exiit, Papinianum; cujus vix unquam nomen a Principibus absque laude profertur, quemque jurisconsulti ejus æquales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint studiorum socium, tamen verebantur ut Magistrum. Nec enim prorsus erravit Lampridius, qui eos Papiniani discipulos facit: nam si non ætate, voluntate tamen fuerunt, & cultu.

C A P U T XCIX.

De Papiniano.

Papiniani clarior fuit vita, quam felicior: exitum enim habuit qualem sub Tyranno fortissimi quique nanciscuntur. (a) Hostilii Papiniani, atque Eugenæ Gracilis filius fuit, ætate, ac gloria procedens munus subit procuratoris Fisci. Præfecto prætorio absedit. Septimio Severo, non solum affinitate per secundam uxorem, sed societate quoque studiorum, ac vitæ gratus adeo fuit, ut ab illo statim post susceptum imperium prætorio præfectus fuerit: qui summus erat, secundum Principem gradus: ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit. Quam ei fidem Papinianus capite suo perfolvit. Etenim, dissidentibus inter se mutuis odiis, Geta, & Caracalla; ille nullam curam prætermisit, quo animos eorum componeret. Qua caritate offensus Caracalla: quia hostis loco habebatur ab eo, quicumque fratri non esset infestus; Papinianum, vel Getæ necem prohibentem; vel parricidium excusare detestantem; vel nolentem Imperatori orationem componere ad facinus apud populum diluendum, suis militibus occidendum tradidit. Feruntur autem hæc voces summæ constantiæ indices a morituro Papiniano editæ; nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile*, inquit, *parricidium excusari posse,*

quam fieri. Atque instante Imperatore, ut populo persuaderet, Getam propter sua scelera merito interemptum; respondit: *Aliud est parricidium, accusare innocentem occisum:* Atque supplicio proximus vates etiam fuit posterioris facinoris a Macrino suscepti: qui cum præfectus prætorio esset, Antonium Papiniani occisorem imperio spoliavit, & vita. Stultissimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui sibi esset successurus, -si proculcatam in se præfecturam relinqueret inultam. Cum autem audisset Caracalla, Papinianum bipenni fuisse obruncatum, carnificem increpuit, quod suum justum gladio non fuisset executus. Tradit Socinus (*) urnam argenteam ætate sua Romæ reperitam a rustico cum hac inscriptione: *Emilii Papiniani J. C. & Præfecti Prætorio requiescunt hic ossa, cui infelix Pater, & Mater sacrum fecerunt mortuo anno sue ætatis tricesimo sexto.* Erat & alia inscriptio: *Emilio Papiniano Præfecto Prætor. J. C. qui vixit annos triginta sex, M. quatuor, D. decem, Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilis turbato ordine in senio heu parentes fecerunt filio opt.* Lepidam vero est, quod latro comprehensus respondisse fertur Papiniano cum interroganti, cur latrocinium fecisset? nam ad hæc latro retulit: *Et tu cur Præfectus es?* (b) Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas, ut nunquam ab Imperatoribus, nisi honorificentissime appelleretur: inque variantibus J. C. sententiis, ea præferretur, a qua steterat Papinianus: cum quo semper ipsa veritas habitare censebatur. Et cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipse ad nullius unquam auctoritatem excurrit: ut quot responsa, totidem reddidisse oracula videatur. Hinc illa de summo J. C. crebra, & plena honoris elogia: nimirum, *Asylum juris, & legalis doctrinae Thesaurus.* (c) Hinc tertio anno auditoris juris sese libris Papiniani tradebant, & Papinianistæ diceban-

(a) Spartian. in Caracall. Dion. libr. 77. & 78.

(*) Imo utramque hanc inscriptionem falsi arguit Everardus Otto in *Papiniani vita*, cujus ubertate & eruditione factum est, ut de Papiniano hodie parum dici possit, quod non ille dixerit prius. Abstinemus a reliquis, id dixisse satis habentes, non usquequaque verum esse, quod dicit Gravina. Papinianum ad nullius unquam auctoritatem excurrisse. Labeonem enim & Pe-

gatum laudat in L. 95. §. 7. D. de Solutionibus - Nervam sequitur in L. 47. D. de A. P. Neratio Prisco ad stipulatur in L. 19. D. de dolo malo & L. 33. D. de usu. Imprimis vero Juliani auctoritate sæpissime utitur, ut in L. 62. D. de Rei vind. L. 50. D. de Peculio, L. 76. D. de Hæred. instir. L. 43. D. de Bonis libertorum, L. 26. D. Si quis omnia causa, L. 47. D. de Fidejussoribus.

(b) Dion. lib. 76.

(c) Cujac. in *Papin. in princ.*

tur; eoque anno ineunte Papiniano festum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noster; aliud Papinianus præcipit: Eundemque locum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paulus in Divino. Maximum sane jurisprudentiæ incrementum, & vir præcis Reipublicæ temporibus dignus, qui Romanam justitiam scriptis docuit, & sui ipsius capitis pernicie. Quod ingenium suis omnibus in responsis, totoque genere orationis elucet. Inest enim in eo præter elegantiam, & candorem latinæ, omnibus Jurisconsultis familiarum, gravitas talis, ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Catonianam nos constantiam Principis jurisconsultorum, in scenam ad popularem admirationem adduximus, Vernacularum Tragædiarum (*) quarta, quæ inscribitur *Papinianus*.

C A P U T C.

De Domitio Ulpiano.

Hunc sequitur Domitius Ulpianus Syrus, qui prætoribus primo: deinde ipsi Papiniano præfecto prætorio adfedit. (a) Verum per Heliogabalum ob infamam propudiosæ libidini probitatem a publicis muneribus jam ejectus, postea redditus Reipublicæ fuit, & Magister scrinii assumptus ab Alexandro Severo: cujus imperium regebatur, Ulpiani consilio, quem repugnante primum, deinde laudante Mammæa matre pro tutore adhibuit, (b) eumque dilexit præ ceteris Jurisconsultis, quos advocare in consilium consueverat, quosque veluti Pythiam consulebat, antequam grave aliquid ageretur. (c) Horum sapientiæ tribuenda est moderatio illa Severi super fisci negotiis, conditarumque ab eo constitutionum lenitas, atque æquitas. Cum neminem ad se solum Alexan-

der admitteret; tum ne cui nimiam apud populum potentiam pareret favore suo; tum ne invidiam fereret inter amicos; unum tamen excepit Ulpianum, quem, semotis arbitris, ad se introduci permisit. Nam præter prudentiam, erudito ejus colloquio maxime capiebatur. Præfecto prætorio creatus ab eodem Principe Ulpianus adeo adversas habuit militum voluntates, ut ab iis etiam ad necem peteretur: a qua illum sæpe Imperator, & aliquando, objecta etiam summa purpura, eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, nescias tamen, plus ne profuerit humano juri, quam obstiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam suam apud Principem direxit adversus Christianos: a quibus benevolum Imperatoris animum, feminibus etiam nostræ religionis, imitatione Mammææ matris, imbutum, detorsit: mitissimumque Principem, collectis omnibus Imperatorum constitutionibus in Christianos conditis, in eos, exemplo superiorum Principum, incitabat. Scribendi genere usus est leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo desideretur. Mira est ejus proprietas verborum: quorum adeo erat religiosus, curiosusque investigator; ut Theodorus Cynulcus apud Athenæum superstitionem hominis, & inutilem subtilitatem fastidierit. Unde spinarum collector appellabatur. Molestiam enim familiaribus objiciebat crebris quæstionculis de singulis vocabulis rogando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujusque cibi appellatione percontaretur, extaret ne alicubi verbum, an non extaret, *κατὰ νότον* fuit appellatus: quamvis Casauboni sententia hic alius sit ab Ulpiano Jurisconsulto. (d) Vicit tandem auctoritatem hominis, & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interit. (*)

(*) Hæ numero quinque junctim *Neapoli excussa fuerunt* 1712. & 1717. in 8. Inscribuntur vero prima Palamedes, secunda Andromeda, tertia Appius Claudius, quarta Papinianus & quinta Servius Tullius. Quæ deinceps ab auctore in Latinum cœversæ sermonem custodiuntur apud hæredem ejus, Petrum Metastadium.

(a) L. 1. ff. de censib. Lamprid. in Sever. cap. 26.

(b) Lamprid. in Alex.

(c) Lamprid. in Alex. Sever.

(d) *Animadv. in Ath. cap. 7.*

(*) Quæ de Ulpiano circumferuntur, accurato judicio castigavit Ant. Schultingius in *jurisprudentia Ante Justinianam*. Rescripta principum contra Christianos colligentem excusat van Bynkershoek de *religione peregrina* par. 240. Illum vero *κατὰ νότον* Athenæi, a Jurisconsulto diversum esse, etiam Celeb. Fabricius annotavit *Biblioth. Græca IV. 20. 6.* Jacobi Lectii orationem de *visa & scriptis Ulpiani*, exhibet *Tomus I. Theophrasti Ottoniani*. Eminent inter scripta Ulpiani libri ejus ad Edictum laude candoris & perspicuæ gravitatis.

De Julio Paulo.

Cum Ulpiano conjugimus Julium Paulum Patavinum. (a) Is cum se se causis defendendis exercuisset, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuisset affessor, scribii memorie magister creatus fuit, & postremo preefectus praetorio: (b) ita ut Ulpianum disciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit; styli tamen gravitate superarit, & numero librorum, quo vicit ceteros: cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano dissimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remissior est, & pronior ad aequitatem; Paulus vero severior & religiosior juris. (*)

CAPUT CII.

De Herennio Modestino.

Herennius Modestinus Ulpianum habuit magistrum, a quo studiosus suus appellatur. Eundemque Ulpianum saepe consuluit, etiam absens, cum Dalmatiam pro Consule (**) administraret. (c) Graecarum fuit ac Latinarum literarum cum primis doctus, pollensque in utraque scribendi facultate, librumque de excusationibus graece conscripsit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo non contemnendae auctoritatis J. C. appellatur. Maximinus vero junior eum sibi juris peritum, & magistrum adhibuit, ut refert Capitolinus. (d)

(a) L. quest. §. cum vir. ff. de legat. 3. L. lecta ff. de reb. cred.

(b) Ael. Spart. in Negro.

(*) Ex libris Pauli bina circiter millia fragmentorum, seu si mavis, bina circiter millia legum in Pandectis inveniuntur. Placet is sibi in studio brevitatis, unde saepe nimis subtilis est & obscurus. Norum dictum Raph. Fulgosi, *Isse maledictus paulus semper ita obscure loquitur, ut vix possit intelligi, & si haberem eum in manibus, eum per capillos interrogarem.* Idem Duareno ad L. 131. D. de V. O. propter scribendi genus obscurum, implicatum ac tortuosum Heraclitus quidam esse videbatur, qui a veteribus *οκρυτατος* appellatus est, Bynkershoek ad L. Lecta, c. 1. De patria ejus disputant Patavium, Tyrus, Graecia & Roma. Conf. Bertrandus in *vita Pauli & Pignorius Symbol. Epistolic.* L. 1. epist. 41. Juliam Cor-

De aliis generatim.

Atque hunc postremam jurisprudentiae vocem appellare licebit: quo sublato hujus doctrinae oracula conticuerunt, ac superstitibus vis, juris exaruerunt fontes. Hermogenianus enim, qui sub Constantino claruisse fertur, de quo Menagius quaerit in *amenitatibus juris civilis*, (e) alique obscurioris nominis, nihil prodidere novi; sed vetera tantum retrastarunt, aut explicarunt, remissoque prisco illo, & gravissimo instituto respondendi, tantum docendo juri civili scholas aperuerunt. Fuerunt sane plurimi, aut Modestini, aut Ulpiani aequales, iidemque Papiniani discipuli; sed minus celebres: quorum cognitio repeti potest ex eorum libris, qui peculiare tractationes de Jurisconsultorum historia conscripserunt. Non etenim, omisissis iis, quae tantum curiositatem explere possint, ea suggerenda duximus, quae initia juris illustrare, atque utilitatem, opemque praebere possunt laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Jurisconsultorum historiam persequemur postquam expedierimus Justinianeam juris civilis collectionem: ad quam ut accedamus, aperienda sunt fundamenta ejus potestatis, qua usi Principes, jussa sua partem fecerunt juris civilis. Quae ut a suis naturalibus initiis deducamus, plura evolvenda sunt de Principum Imperio, ejusque vires expendendae, progressioque vestiganda: ut nosse possimus, quibus ex

neliam Paulam, quam *γυναικα ιουλιανην*, feminam illustratissimam vocat Herodianus *Hist. V. 6.* & cujus numos exposuit Vaillant *de numism. Imp.* p. 137. & 209. nostri filium putat Celeb. Heineccius in *Historia juris* p. 280. Fuit autem Paula uxor Elagabali Imperatoris. Vitam ceterum Pauli quoque compluribus erroribus liberavit Ant. Schultingius in *Jurisprudencia Antejustiniana.*

(**) Quod ex vulgata colligunt Pandectarum editione, in qua in L. 52. §. 20. D. de furtis, sic legitur: *Quod & Herennio Modestino, Proconsuli, me de Dalmatia consulenti, rescripti*, cum Florentinus Codex vice Proconsuli exhibeat studio meo. De Dalmatia autem consulere dicitur, pro e Dalmatia.

(e) L. 51. §. si quis, ff. de furt.

(d) In Maximin. junior.

(e) CAP. 21.

initiis

initii in libera Civitate orta fuerit ea potestas & quouſque pervenerit . Quoniam vero nihil certi explorative comprehendere poſſumus , niſi quod hauriamus de fonte naturæ , ideo tantisper a matre veritatis philoſophia facem illam arripiam ; qua per tenebricolos iter & opinionibus obſeſſum libere percurram ad ea primordia , unde veritas protrahatur in lucem . Qui enim adhuc ſcriptis ſuis imperii fundamenta jecerunt e Jurisconſultis recentioribus , non tam abſtruſas naturæ notiones , quam auctoritates , & opiniones pro certis firmiſſique principiis tradiderunt : & quæ conſequentia eſſe debuiffent , pro antecedentibus acceperunt : ut non aliam firmitatem ea , quæ proponunt , habeant , niſi ſtudioſorum fidem atque conſenſum ; ne dicam inquirendi negligentiam .

C A P U T CIV.

De Romano Imperatore .

Humanæ naturæ vitium , dum innaſcitur anima corpori , e parentum culpa ſuſceptum , ad omnem effunditur poſteritatem . Eodem vitio elata cupiditas noſtra omnes corripit facultates , e quarum regimine pellit excluditque rationem : qua depreſſa cupiditas impotenter dominatur , ſuumque jus viribus metitur : ut eo uſque imperium extendat , quo ad vires cujuſque perveniunt . Cum enim cupiditate , non ratione decernimus , tantum exultant jura corporis , quæ illi dominium rerum addicunt , qui vim ad capiendum , & retinendum idoneam habet a natura tributam . Unde , ſecluſa ratione , quæ rerum inæqualitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit , exurgit appetitio naturæ , quæ conſtituit juris æqualitatem , eamque dirimit , atque diſtinguit potentia ſingulorum : ut cum omnia pateant omnibus , ea tamen cujuſque ſint propria , quæ ſuæ cui-

que vires attraxerunt . At quoniam æqualitas , dum omnes omnia ſibi arripiunt , bellum excitat , & mutuas cædes : hinc metus inſtæ diſcordiæ , atque pericula externæ potentiæ , revocarunt velut ab exilio rationem ; quæ veram apernit utilitatem , docuitque homines magis ad ſecuritatem , quam ad magnitudinem virium expendere jura ſua . Quamobrem proprias cupiditates , & vires communi voluntati , & publicæ potentiæ ad univerſorum tranquillitatem intentæ ſummiferunt , ſœderaque percufferunt , injeruntque pacta , quorum in fidem , atque tutelam , inſtituta ſocietate vitæ , ſe ſuaque omnia tradiderunt , eique ſocietati regendæ præſecerunt Imperium , ſive vim ſummam undique contractam , animis omnium atque corporibus dominantem . Itaque ſervitute ſecuritatem emerunt , & parere legibus duriter , quam propriis cupiditatibus obſequicim periculo , maluerunt . Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur , naturali ſcilicet , & civili . Prior ſtatum corruptum (*) hominum , liberum , & ſolitarium comitatur . Poſterior vero eorundem ſocietatem , vitæque communionem conſequitur , quam Civitatem appellamus . Etenim facultatibus naturalibus facultati civili ſubjectis , Civitas coaleſcit . Cum vero iſtæ diſſiliunt , ſeque homo refert ad naturalis potentiæ ſtatum , diſcordia erumpit , civitasque diſſolvitur . Quia ſublato ſtatu inæqualitatis rerum , atque pacis : homines redeunt ad juris æqualitatem , cuius obtinendæ cauſa bellum inter eos exoritur . Civilis autem facultas , quæ naſcitur a multitudine , minime tamen poteſt ſeorſum a perſona publica reſidere , neque in ſingulos diſſipari : hac enim ratione jus quiſque repeteret ſuum : ſed in perſonam aliquam transfundenda eſt , quæ multitudinem ipſam referat , qualis eſt cœtus plurium , vel paucorum , vel communis ab uno adminiſtrata voluntas , ex qua exiſtit Princeps , in quem pro cujuſque civitatis legibus , vel pote-

(*) Ferri poteſt ſuperior Philoſophia Auctoris noſtri , eſſi eam a perditæ famæ Philoſopho , Thoma Hobbeſio , mutuatus videatur , eademque valde diſpliceat Auctori *conſiderationum ad tres libros de origine juris* . Conſiderat enim mutuam vim tanquam rem facti , id magis intuens quod fit , quam quod fieri debeat . Nec tamen ſola ſecuritas omnium civitatum ſinis eſt . Quædam

eiam *ἀντράκη* ſeu ſtadium ſufficientiæ inſtituit , quod docet naturalis indigentia noſtra . ſtatum autem naturalem minus apte dein corruptum vocat . Affluit is deliciis ſuis perinde ut civilis , quanquam ut nihil eſt ex omni parte beatum , ſuis quoque premitur incommodis . Et gentes quidem etiam in ſtatu naturali felices eſſe , experientia docet .

flas univerſa multitudinis, vel portio transferrur illius. An autem potestas omnis popularis, an tantum portio tranſierit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quæ potestas aliunde accessit, quam ex populi voluntate, non e civili facultate, societatisque jure manavit; sed a facultate naturali, & militari vi a Principe explicata: per quam vim exolvebat sese jure illo; cui tuendo fuerat assumptus, quoque alios in civili statu continebat. Quamvis autem Princeps injuste fines civilis facultatis exceſſerit, fidemque postposuerit publici fœderis, privataque uteretur naturæ facultate, quam in commune deposuisse oportebat; justum tamen erat (*) cives obtemperare Principi: cum alia ratio tranquillitatis publicæ nulla pateret. Nam si Principis vim majori vi coercere voluissent, hortarique singulos ad repetendam e Principis manu suam cuiusque facultatem; res rediisset ad corruptum naturæ statum, omnium pessimum: nempe ad internecionem, atque discordiam, quo revolvimur, quoties obſistimus facultati publicæ tradæ: cui dissolvendæ, sine rerum perturbatione, minime sufficimus. Sed jam ipsius Imperii Romani ortum, atque statum contemplemur, & explicemus. Libertatem inditam ferocis animorum, quam, pulsus Regibus; repetierant Romani, non negligentia, neque voluntate; sed nimio potius ejus retinendæ, ac dilatandæ studio amiserunt. Etenim plebeji metuentes potentiam patriciorum, quos insidiari publicæ libertati suspicabantur, variis contentionibus, majorum omnium magistratum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis consilio, & auctoritate antea: numero tamen, & viribus vincebantur: atritaque potentia Senatus, vi-

ctoque consilio meliorum publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero cœca, & præceps majora semper impetrando, adeo inſoleſcebat, ut cum plus in dies libidini suæ permitteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem dissoluta prisca illa temperie civitatis, majorum instituta sensim dilabebantur, & plebs inconsulta in potestatem decidit callidiorum, & potentiorum, qui ejus cupiditati astu, audaciaque sua velificabantur. Et quoniam studia plebis per varia utilitate, atque ingeniorum diversitate dividebantur; multitudo discessit in factiones: quarum singulæ suos sibi Duces, & Principes constituentes, in certamen venerunt; & victrix factio semetipsam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis, in potestatem deduxit illius, cujus consilio, atque Imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam postea militari metu continuit. Itaque plebs contrariæ factionis opprimendæ studio ab eo fuit oppressa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac simul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicæ vivebat in animis: neque militia, neque populus parere poterat uni, nisi falsa libertatis opinione duceretur. Unde mansit sub Principe mendax imago libertatis in exteriori Senatus majestate, ac prisca, splendidisque magistratum nominibus impressa. Trifariam autem res Romana sub Imperatore dispartiebatur: in Senatum, militiam, & plebem. His præerat Princeps, qui tum securus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis potestatem æqualiter dirimeret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia; justaque rerum potestas magistratibus continebatur; Princeps, ut offensionem ferocis

(*) Imo pactorum fides, cui & in quam se suæque omnia tradere homines solere dixerat, parum profuit Romanis, si principi etiam fines imperii excedenti obtemperare, cives oportebat. Repugnatio nativæ indoli pactorum, qua alteri resistere a fide data licet, si eandem ab altero non servari intelligat. Armis vero naturalique vi renunciare princeps intelligitur, quam primum cum populo paciscitur. Utrum autem ratio tranquillitatis patitur principi resisti, non juris sed utilitatis questio est, etsi sæpe contigerit, ut publicæ quietis munit cives a jure suo recesserint. Itaque dice-

dum, populo quidem Romano integrum fuisse, principem leges conventionis migrantem in ordinem cogere, sed remisisse eum de jure suo videri, postquam ex silentio ejus derelictio colligi potuit, tacitoque populi consensu vis probata convalescere, & juris præſidiis muniti cœpit. Idem conveniens est iis, quæ paulo post ab auctore dicuntur. Agnoscit enim plebem Romanam astu ab imperatoribus delusam, in potestatem eorum concessisse. Ut enim expresso consensu purgari vitium per legem regiam potuit, sic idem contingere potuisse videtur consensu tacito.

populi

populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, præcipiebat sibi magistratus majores; quo auspiciato agere, & more majorum, jussaque sua populo, auctoritate legitima, comprobaret: Unde imperia Principum, non certæ personæ jussa; sed plurium magistratum auctoritates reputabantur.

C A P U T CV.

De Variis Muneribus Imperatoris.

ERat itaque Romanus Imperator plurius, atque summorum complexio magistratum, cumulusque variarum potestatum in militiæ Principem, in cujus unius persona veteris Reipublicæ vis, atque majestas per cumulas magistratum potestates exprimebatur. Etenim, per speciem constituendæ Reipublicæ bellis quasatæ, ac dissolutæ civilibus, Triumviri, Octavius, Antonius, Lepidus, potiti sunt rerum; atque initio Triumviratum ad quinquennium susceperunt, nullo invidioso nomine novæ dignitatis assumpto. Deinde in aliud quinquennium imperium sibi prorogant. Tandem, oppresso Lepido, Antonioque devicto, summa Reipublicæ ad Octavium devenit. Is autem, ut invidiæ pericula vitaret, sibi ad decennium suscipiebat imperium, denis annis tota vita prorogatum: ne aut abstulisse libertatem populo videretur, aut eidem spem unquam adimeret recipiendæ pristinæ potestatis; quam non abjecisse, sed ad tempus deposuisse in unius manu sibi videbatur. Et quamvis Dictatorem egisset Octavius; nunquam tamen formidabile jam Dictatoris nomen admisit: ut appellatione sublata, odium removeret, contentus Imperatoris nomine longe mitiori; quo re bene gesta Duces a militibus non solum in libera Republica; sed etiam sub Principibus, quæ honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legitimus semel, bis, ter, quater, quinquies Imperatores appellatos. Quo effecit, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen, quam potestatis præferre videretur. Præterea, ut Octavius, jam nationum omnium, subacta patria, victor feceretur a ceteris mortalibus; quia Romuli nomen respuerat, ne regiæ memoriæ subiret invidiam, Augustus appellari maluit, conse-

crato jam religione vocabulo, rebusque sacris, ac divinis usitato: ut se Deorum quodammodo nomine muniret. Cæsaris autem nomine suscepto, hæreditatem, ac successionem prætulit illius: quod postea nomen ad alios una cum Imperio transivit. Tribus igitur istis appellationibus Imperatoris nempe, Augusti, & Cæsaris, rei militaris arbitrium, splendor dignitatis, & successio significabatur.

C A P U T CVI.

De Pontificatu Maximo Imperatoris.

Sequuntur aliæ appellationes ea jura continententes, quibus retenta specie veteris Reipublicæ, populi ac Senatus potestatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad se traherat. Igitur cum superstitionis vim, atque potentiam in subigendis animis intelligeret; suscepto Pontificatu Maximo, potestatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficeretur, ejusdemque Imperium a Diis arcesseretur. Ideo & in collegio Augurum esse voluit: quippe norat, quantopere aruspicum responsa multitudinis animos permoverent. Extat Vespasiani nummus hac inscriptione:

IMP. CÆS. VESP. AUG. P. M. AUGUR
TRIB. POT.

C A P U T CVII.

De Tribunitia Potestate.

PRæter potestatem Divinam, sepsit etiam se Princeps auctoritate plebis, adscita sibi potestate tribunitia; non vero tribuni munere, quo fungi non poterat, nisi plebejus: Princeps autem semper inter patricos censebatur: ideo relicta persona tribunorum, quæ cohærere patricio non poterat, retinuit potestatem: per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, sed & se præstitit Sacrosanctum. Ut, quisquis eum attigisset, publicam violaret majestatem: ideoque indicta causa posset occidi: quo facto ignaræ plebis captivæ gratiam: quasi suscepto munere plebejo, suam Princeps plebi dignitatem impertiisset. Eam potestatem Augustus perpetuam accepit, adscito ad quinquennium semel, atque iterum sibi col-

collega. (a) Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, post exitum renovandam.

C A P U T CVIII.

De Censura Imperatoria.

Inter magistratus Romanos maxime præcebat censura: quippe quæ moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. (b) Hanc Julius Cæsar sibi delatam, præfecturam morum appellare maluit, sive ut vetustum nominis odium effugeret, sive quia Censoris nomen Pompejus detrectaverat. Eandem morum præfecturam sibi adjunxit Augustus: ut sicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita sublata formidine censorii nominis, censuram exerceret. Quamobrem sexto consulatu præfecturam morum accepit, (c) egitque censuram ter, sine honore censuræ. (d) Antiquum Censoris munus non est veritus palam assumere (e) Claudius, & Domitianus, qui Cenfor appellatur in Fastis Capitolinis. (f)

C A P U T CIX.

De Consulatibus Imperatoris. (*)

Excollebant vero maxime potentiam suam Imperatores frequentia Consulatum, quos vel cum aliquo ex familia Cæsarum, vel cum præclaræ nobilitatis, aut summæ auctoritatis viro gerebant. Consulatus enim etiam, devicta Republica, quamvis fractis ejus magistratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum fastigium. Unde Principes, qui gloriæ avidiores erant, honoremque tantum subjectis suis invadebant, consulatum gerebant

foli, aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inscriptio testatur: (g)
A. VITELLIUS L. F. IMPERATOR
COS. PERP.

C A P U T CX.

De Proconsulari Imperio.

Proconsulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, semel arreptum, nunquam dimiserunt Imperatores. Quamquam enim in provincias Proconsules mittebantur, & Proprætores, & Præfides; Princeps tamen proconsulare imperium obtinebat in provincias universas, quod illi administrabant in singulis earum. Eaque imago erat potestatis illius militaris, quæ consulibus ad bellum proficiscentibus lege curiata tribuebatur; (h) quam longe plenior impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas Romanæ omnes provinciæ olim suberant. Imperatores igitur statim extra pomerium exeuntes proconsulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo consulatu provinciarum omnium administratio, & rei militaris arbitrium, & vitæ necisque potestas comprehendebatur.

C A P U T CXI.

De Referendi Jure.

Quoniam vero libera Republica Senatium habere, ad eumque referre, sive illum consulere non licebat, nisi magistratibus majoribus, jus hoc, tanquam uni ex illis magistratibus, concessum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Augusto enim tantum licuit una de re interrogare Senatium: quod relationem facere dicebatur. Extensum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nem-

consulatum, caput undecimum ad jus referendi, caput decimum tertium ad senatoriam Imperatoris dignitatem, caput duodecimum ad patris patriæ appellationem pertinet, omissa mentione consulatus imperatorum, de quo hoc loco agitur. Easdem imperatorias dignitates plenius illustrant Ezechiel Spanhemius, de usu & præstantia numismatum, & Augustinus Campianus, Antecessor Taurinensis, de officio & potestate magistratuum Romanorum.

(g) Apud Gruterum.
(h) Cic. in Rullum.

(d) Sveton. in Aug. c. 27. Fasti consulares.
(b) Cic. lib. 9. epist. 15. Dion. lib. 43. Sveton. in Jul. c. 76.
(c) Fasti consulares.
(d) Sveton. in Aug. c. 27.
(e) Sveton. in Claud. c. 16.
(f) Sveton. in Domit. c. 14.
(*) De variis muneribus Imperatoris plenius auctor egit in libro singulari de Romano Imperio, cujus caput septimum ad Pontificatum maximum, caput octavum ad Tribuniciam potestatem, caput nonum ad censuram, caput decimum ad Pro-

pe uti binæ, ternæ, vel quaternæ, atque etiam quinæ, relationes fieri possent: quod jus dicebatur secundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis. (a)

C A P U T CXII.

De Senatoria Imperatoris Dignitate.

CUM hisce muneribus dignitatem senatoriam iis adjunctam Princeps inducibat: (b) & quamvis esset e plebe, inter patricos recipiebatur.

C A P U T CXIII.

De Patris Patriæ Appellatione.

SUMMORUM munerum istorum invidiam Principes gratioso apud plebem Patris patriæ nomine levabant. Qui honos M. Tullii primum ob oppressam Catilinæ conjurationem delatus, deinde transit ad Augustum, & posteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione (c) jus etiam nanciscebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Hæc autem non omnia simul Principi, sed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur, quod uno die hæc dignitates acceperint: cum Adrianus Patris Patriæ nomen semel atque iterum oblatum distulerit, & Tiberius prorsus recusavit: quod nominis dignitas ab eo majora posceret, quam se confideret præstiturum.

C A P U T CXIV.

De Lege Regia.

HÆC autem ex pluribus magistratibus collecta potestas, Principi tra-

(a) Dion. l. 53. Vopisc. in Probo, & in Aurelian. Capitolin. in Pertinac. & in Marc. Ant.

(b) L. 8. Cod. de Dignit. Capit. in Macrin.

(c) Dion. lib. 53.

(*) De lege regia quoque plenius noster egit in libro de Romano Imperio c. 23. seqq. Sed non ideo minus notabilis hæc de ea tractatio est, in primis propter litteras Fabretti, in fine operis subjectas, quibus is suum & Francisci Blanchini judicium de veteri ejus fragmento exhibet, idque a veteris suspitione liberat. Potest vero & huic fragmento suus haberi honos, & Ulpianus mendacii vel adulationis absolvi, si dicamus, potestatem principum, pedetentim dein auctam, Antonini jam Caracallæ ævo eo excrevisse, ut jus om-

ne populi complecteretur, qui dudum oblitus veteris Regum odii, neque legis regie nomen amplius fastidierit. Quæ sententia Jo. Fr. Gronovii fuit, quam hodie quoque plerique sequuntur. Alia ratione Ger. Noodtius *Obs. l. 3.* hunc nodum solvebat, & verba Ulpiani: *populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transferat*, interpretabatur de facultate condendi juris in rescriptis, decretis & edictis. Verum hæc facile in sententia Gronovii resolvuntur. Idem Noodtius quoque *ad Pand. L. 1. tit. 3. p. 13.* id tantum ab Ulpiano dici in *L. 31. D. de legibus* contendat, principem lege Julia & Papia solutum esse, idque plenius illustrat *Diff. de jure summi imperii & Lib. 2. Obs. c. 3. & 4.* quæ sententia & Gravinae verior videtur in seqq. per-

ne populi complecteretur, qui dudum oblitus veteris Regum odii, neque legis regie nomen amplius fastidierit. Quæ sententia Jo. Fr. Gronovii fuit, quam hodie quoque plerique sequuntur. Alia ratione Ger. Noodtius *Obs. l. 3.* hunc nodum solvebat, & verba Ulpiani: *populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transferat*, interpretabatur de facultate condendi juris in rescriptis, decretis & edictis. Verum hæc facile in sententia Gronovii resolvuntur. Idem Noodtius quoque *ad Pand. L. 1. tit. 3. p. 13.* id tantum ab Ulpiano dici in *L. 31. D. de legibus* contendat, principem lege Julia & Papia solutum esse, idque plenius illustrat *Diff. de jure summi imperii & Lib. 2. Obs. c. 3. & 4.* quæ sententia & Gravinae verior videtur in seqq. per-

persona ex legis potestate continebatur? Quorsum in populo, vel in Senatu comitia diu permanissent, si, extincta prorsus imagine veteris Reipublicæ, Principis voce omnia populi suffragia, & Patrum consulta comprehendebantur? Si, inquam, e Principis tantum voluntate leges exibat, quid opus erat, vocare Senatum ad legem ei suadendam, & ad Senatus consultum a Senatoribus, post orationem a Principe habitam, exprimendum? At, inquit, Princeps fertur esse solus legibus. Quasi vero, qui solus est ipse legibus, jure suo retexere possit veteres, & imperare novas: aut per universarum legum veniam, continuo populus infinitam potestatem concesserit. Quid si angustius accipiendum est, quod dicitur *Principem esse solum legibus*, ex integerrimorum interpretum sententia? Quod enim Ulpianus (a) ait, abscissum est ex ejus libris ad legem Juliam & Papiam, quæ ob earum præstantiam *leges* absque adjectione alia dicebantur. Ex quo colligitur, ex legibus tantum conjugaliibus, non autem ex aliis legibus, Ulpiani sententia, Principem esse solum. Sed hoc id significare latius; fines certe legum civilium non egredietur; neque Principem naturalis justitiæ vinculis exolvere, nec possum ei tribuatur, & solemnitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum quædam fert, ut Princeps, quia solus est legibus, eas possit voluntati suæ subjicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendæ fuit assumtus. Atque ita ex Dionysio Halicarnassæo explicatur a Cujacio (b) *lex imperii*; quæ in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes minime jurabant in leges; (c) ideo cum novam personam induerent, eamque legibus non obligarent, soluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exolvebantur; ut ne tamen legibus anteeherent. Ideo vox illa maxime celebratur: (d) *Majus Imperio est sumit-*

tere legibus Principatum. Hinc ea, quæ inter Principem, & privatum gererentur, nisi legibus congruerent, irrita ducebantur. Unde nihil in Principem ex imperfecto testamento transibat: (e) legum enim venia Principum personam haud egrediebatur: neque porrigebatur ad privatum, ex cujus testamento Princeps institueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem, neglectis solemnitatibus jûris; quia libertas Principis alteri prodesse non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcumque illo veteri fragmento in Principem transferit supra susceptorum magistratum potestatem; jura tamen populi extincta fuisse, nusquam apparet, ut ambitiose magis Jurisconsultus, (f) quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat, regium nomen, adeo exosum populo Romano, a populo potius, quam ab Anticorum recentioris ætatis Jurisconsultorum assentatione huic legi fuisse tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite potestatem Principes ad communem usum adducebant: ut eodem tempore ostendamus, quid constitutiones Principum fuerint, & pragmaticæ sanctiones, quid rescripta, quidve decreta, quæ nomina crebro in libris juris occurrunt.

C A P U T CXV.

De Orationibus Principum.

Igitur Principes potestatem suam præcipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut suam sententiam in suscepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod nunquam a sententia Principis discrepabat: hinc promiscue Senatusconsultata (*) & Orationes Principis accipiuntur, ut notat Brissonius. (g) Has autem

(a) In L. *Principes*, ff. de legibus.
 (b) Cujac. *oparr.* in L. 3. C. de testam. & quemad.
 (c) Plin. in *Paneg.* Cujac. in l. 6. C. enarrat. ad L. 3. C. de testam. & quemad.
 (d) L. *digna vox*. Cod. de leg.
 (e) L. *ex imperi*, 23. ff. de legat. 3.
 (f) L. 1. ff. de consil. princ.
 (*) Quod *ἐπιμνηστικὸν* valde profuit di-
 . *Jani Gravine*. Tom. I.

latandis Imperii finibus mendaci specie libertatis pristinae. Exempla talium Senatusconsultorum vel orationum recenset Noster infra c. 118. & plenius Christianus Otto a Bœkeleu in *dissertatione de orationibus principum in Senatu Romano*, qua est inter opuscula ejus junctim edita Lugduni Batavorum 1678. in 12.
 (g) *Antiquit.* l. 1. cap. 16.

orationes eruditiores Principes, qualesferre usque ad Vitellium fuere, per se fererebant: (a) rudiores vero per quæstores.

C A P U T CXVI.

De Quæstoribus.

Quæstores dicti a quærenda, vel conquirenda pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit Quæstorum ærarii, ad quos ærarii custodia pertinebat: dictique sunt quæstores urbani, origine antiquissima: quam vel ab ipso Romulo, & Numa; vel certe a Tullo Hostilio deducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt Quæstores, quos candidatos appellabant, quod is primus esset aditus ad honores, indeque ad præturam ascenderetur. Hic loco Principis, cuius in intima consilia vocabantur, in Senatu aderant, (b) si princeps vel refugeret laborem, (c) vel adesse nequireret. (d) Idemque libellos, epistolas, & orationes Principis in Senatu legebant, & rescripta dictabant.

C A P U T CXVII.

De Magistro Officiorum.

Huic aderat comes Magister officiorum, cui concredita erat morum disciplina, qua palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, nisi philosofo, vel Jurisconsulto. (e)

C A P U T CXVIII.

De Majori, & minori Laterculo.

Curam autem Quæstor gerebat minoris laterculi, sive codicis, (*) in quo minora officia describebantur, nempe tribunatus, & præfecturæ omnes, quas

Quæstor, auctoritate Principis, distribuerebat. (f) Majus laterculum codex erat, (g) qui majora officia majoresque dignitates continebat. Nero autem non modo quæstoribus, verum etiam consulibus orationes suas recitandas mandabat: (b) cujusmodi orationes libelli quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in æs incisum, qualis est illa Claudii oratio de supplendo Senatu ex nationibus exteris, pag. 502. inscriptionum. Eadem orationes ad S. C. condendum directæ, condito S. C. vim legis habebant: ut inde, tanquam ex mente S. C. ubi esset obscurum, explicaretur: quod faciunt frequenter Jurisperiti. Ex hoc genere illa est Augusti oratio, qua suavitatem legem Papiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum scripsit singularem (i) L. tem alia ejusdem de feriis, & quibus de rebus Prætor adiri possit diebus feriatis, vel non: (k) & illa de transactione alimenterum, ne aliter, quam Prætoris auctoritate (l) rata esset. Itemque illa Severi de prædiis rusticis, & suburbanis minime distrahendis a tutoribus, & curatoribus, nisi ex præcepto parentum in testamento, (m) vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem. (n) His orationibus Princeps viam potestati suæ adeo patefecit, ut ejus voluntas prope transierit in legem, & jusque justus ita expositus necessitatem arulerit parendi, tanquam ex S. C. Quæ Principis iussa sunt constitutiones appellata, eaque ad hæc tria summa genera referuntur. (o) Edicta nempe, decreta, rescripta: quæ alii subtilius distinguunt in pragmaticas iussiones, edicta, mandata, decreta, epistolas, rescripta, interpretationes, interlocutiones, beneficia, & quæ generali etiam constitutionum nomine veniunt, orationes.

(a) Aurel. Victor. in Vitell.

(b) L. 1. ff. de offic. quæst.

(c) L. ult. C. de divers. rescript.

(d) Briss. antiquit. lib. 1. c. 17.

(e) Guther. de offic. Dom. Aug. cap. 20. lib. 2.

(*) Qui sic dictus a forma, quo laterem, sive lapidem coctum imitabatur, quo exemplo quadratum quodvis ad aliquam exurgens latitudinem laterculum dicebatur. Eodem exemplo rei militaris scriptoribus agmen quadratum (Barailon quarre) laterculum dicitur. Modestinus in l. 32. D. Ex qui-

bus causis majores, hunc codicem commentarium principis appellat.

(f) L. 1. C. de offic. quæst.

(g) L. 2. C. eodem Tac. l. 16. ann.

(h) Guther. de offic. dom. Aug. l. 2. c. 18.

(i) L. oratione ff. de vir. nupt.

(k) L. 1. ff. de feriis.

(l) L. cum ii ff. de transact.

(m) L. 1. ff. de reb. eorum.

(n) Brillon. antiq. l. 1. cap. 6.

(o) En arrator. ad Cuij. ff. de Conf. Pr. in par.

CAPUT CXIX.

De Pragmaticis Jussionibus.

Pragmaticæ jussiones erant imperia Principis, quæ petente aliquo collegio, vel societate, vel urbe, vel provincia, de consilii sententia manabant: (a) quæ si quid juberent, jussiones dicebantur, si quid vetarent, sanctiones.

CAPUT CXX.

De Edictis Principum.

Edictum erat Principis voluntas nullo rogante, vel impellente; sed sponte sua publicæ, vel certæ rei gratia promulgata (b) Si quid enim consilii sui Principes opere populo volebant, id edicto mandabant, more majorum (c) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & alijs, qui populum vellent admonere, factum nosimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertinere, vertebatur in legem: quæ lex vocabatur edictalis, qua omnes populi, & provincie tenebantur.

CAPUT CXXI.

De Mandatis Principum.

Mandata Principum sunt monita, & præcepta, quæ Rectoribus provinciarum, alijsque magistratibus Reipublicæ, vel provincie recte administrandæ, civilique disciplinæ regendæ palam, vel arcana literis dabantur: (d) Quæ si publice darentur, communitoria, si clam, secreta vocabantur. (e) Mandatorum vero nullæ vires erant sine scripto, nisi de mandatis privatorum ageretur: quæ sine scripto etiam valuisse docet Cujacius. (f)

CAPUT CXXII.

De Decretis Principum.

Decreta Principum erant sententiæ, quas Imperator in causarum cogni-

tionibus cum suo consilio, & sibi adfidentibus jurisperitis proferebat. Horum sex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi sententiæ contulit: quæ pronuntiatæ sunt Paulo, Papiniano, Messio, & Triphonino adfidentibus; (g) dissentiatæ plerumque Paulo.

CAPUT CXXIII.

De Epistolis Principum.

Epistolæ Principum si quid continerent, quod in publicam rem, civilemque disciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa est Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. (h)

CAPUT CXXIV.

De rescriptis Principum, & Libellis.

Rescripta sunt responsa Principum ad ea, de quibus, vel a presentibus quibusque supplici libello rogabantur, vel per literas consulebantur ab absentibus magistratibus, quibus responsis Princeps ostendebat, quid sibi ea de re fieri placeret. Hæc plerumque pars contexta est librorum Codicis Justiniani. Ex iisdem exempla, & regulæ ducebantur ad similia definienda. Etenim ad Principem privatis via patebat aditus, nisi per libellos desideria singulorum, & negotia continentes. Majestas enim Principis, gravissimæque occupationes eum privatis denegabant: quæ mobrem non modo sub Tiberio, & Augusto; (i) sed etiam sub ipso Julio Cesare consuetum fuit, Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Cæsar inter spectacula occupabatur. Qui mos eo visus est commodior, quod spatium Principibus daret ad cogitandum: (k) re plus minusque loqueretur ex tempore. Porro ex sententiis, & responsis Jurisconsultorum, sæpe Principes ad oblatos libellos de negotiis forensibus respondebant:

(a) L. 2. Basilic. tit. 5. cap. 27.
 (b) Theophil. tit. Inst. de jur. nat. gent. & civ.
 (c) Sæp. Cod. in Philipp.
 (d) L. 1. Cod. de mand. Princ.
 (e) L. 1. l. 2. Cod. de mand. Princ.

(f) L. observ. 27. cap. 39.
 (g) Cujac. observ. 2. cap. 26.
 (h) L. solent. 5. non vero ff. de offic. procons.
 (i) Tacit. l. 4. annal. Sveton. in Aug. cap. 64.
 (k) Tacit. l. 7. annal.

(a) unde illud Alexandri Severi; *secundum responsum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut constitutionibus inveniretur, eam dissolvebat, dubiamque legem, & constitutionem declarabat, aut Imperator ipse, aut ex illius auctoritate Jurisconsultus. (b) Unde pro legibus accipiuntur (*) Principum interpretationes, ac definitiones.

Sed hæc latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus, ut sit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluat jus omne Romanorum publicum, quod post Reip. conversionem, & consuetudinem legum a nobis ommissam in jus imperatorium cessit.

C A P U T CXXV.

De Præfctis Prætorio.

PAUCIS hæc satis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum potestatem in legibus interpretandis, condendisque: nunc Præfcti prætorio vim, imperiumque prædemus. Qui magistratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus institutus, adeo anteivit ceteros, ut proximus esset a Principe gradus, & apex omnium magistratum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, jussuque suo Principum cõferebat, summum imperium exercendo, edicteque generalia proponendo, quæ præcipue dicuntur a nomine ipsius magistratus; qui græce appellatur *πραιποσίτης*. Is quavis dignitate Consuli cederet, potestate tamen longo præcellebat (a) Siqui-

dem Consul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Præfctus vero prætorio genus omne animadversionis habebat, cunctisque præerat generibus judiciorum. Etiam ad exemplum Tribuni Celerum, qui Præfco Regum ævo custodes erant regii corporis, eumque Tribunalium habebant ducem; itemque ad similitudinem magistri equitum, qui vicariam Dictatoris potestatem gerebat; Augustus ex Mæcenatis consilio, ut maximam auctoritatem magistratum, non ex populi voluntate, sed e propria facultate traheret: hanc extulit Præfcti prætorio potestatem, quam contulit in ducem cohortium prætorianarum ex equestri ordine, quas Principes sui corporis custodiam adhibebat: (d) & prætorianas dicebantur, quod in prætorio, sive aula Principum (**) versarentur. (e) Duos igitur creavit, qui summo imperio prætorianis militibus præessent, quos præfctos prætorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis: iis etiam potestas ejusdem tenuis concederetur. Quamobrem Præfctus prætorio publicæ disciplinæ fuit: emendator. Ideo secundus dicebatur a Principe, & imperium secundum, itemque imperium sine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud dissimilibus. (f) Cui sane prævalidæ potestati exprimendus gladius ei solemniter tradebatur: ut omnium vitæ necisque potestas ei tradita intelligeretur. (g) Nota est vox illa Trajani, cum Præfctum suum cingulo donaret: *Accipe, inquit, hunc enses: & siquidem accipis, & pro Republica imperavero pro me, sin secus inerte*

(a) L. 4. Cod. de contrah. & commis. stip.

(b) L. 11. ff. de legib. L. ult. Cod. eodem.

(*) Imo plena earum vi carebant, ut observat Franc. Duarenus *Commentar. ad Tit. de condit. indeb. cap. 6.* Quare iis neglectis quoque, J. C. de jure solliciti sunt, quemadmodum Marcianus in L. 6. S. ult. D. de Res. divis. cenotaphium locum religiosum esse ait, quamvis Divi Fratres contra rescripissent, teste Ulpiano in L. D. S. ult. D. de Religios. Schultingius pro rescriptis Imp. Rom. S. 4. Bynkershoek *Obs. l. 5.* Hoc, & præcedentia capita novem, in compendio sistit auctor in libro de Romano Imperio, unde est, quod quæ mox de lasiori tractatione ibi faciendæ dicite, præcipue ad dignitates Imperatorias referenda sunt.

(c) Vide Cuiac. in parat. ff. C. de offic. præf. prætor.

(d) Svet. Plin.

(e) Sequitur sententiam veterum, qua Prætorium aula Principis vel saltem pars ejus erat, quare

πραιποσίτης dicitur Plutarcho, Herodiano & Zofimo. Eam sententiam validissime oppugnavit Perizonius in dissertationibus de Prætorio, Prætoriana non de loco sed de cohortibus accipere Prætorianis, quæ ad salutem Cæsarum tuendam exire urbem ad portam Viminalem locatæ fuerint, & in urbe per viçes stationum, tum præcipue ad psalium excubitione. Prætorium super Præfctum suum ruens fultum iverat Ulicus Huberus, sed prævaluit sententia Perizonii, ut apparet ex iis quæ habent Gerardus Noodt, & Ant. Schultingius ad tit. *Pandectarum, de offic. Præfcti Prætor.* Erat autem in Prætorio Auditorum L. 40. D. de Rep. cred. in quo causam dixit Paulus Apostolus, ut apparet ex epistola ejus ad Philemonem L. 13.

(f) Faber. *semest. c. 1. lib. 1. Dion. lib. 55.*

(g) Eunap. *l. d. e vit. phil. Aurel. Vict. in Vespas. Socrat. secundo hist. c. 12.*

(g) Plin. in panegy.

Uterq. (a) Unde simul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes carissimos, & amantissimos salutabant; propriam in illis potestatem, ad documentum populorum hortantes. (b) Eorum igitur erat post Principem summa Imperii administratio, ab iisque mandata, jussaque Principis ceteris magistratibus, sive urbanis, sive provincialibus distribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & remove; delicta provincialium Judicium punire; (c) atque in Senatores Constantinopoli ex Constantini lege jurisdictionem exercere; (d) causas a praesidibus, & rectoribus provinciarum ad sese per appellationem adductas supremo loco cognoscere. Nam progredientibus temporibus potestas hæc eo ascendit, ut a Praefecto praetorio sententia non licuerit appellare. (e) Minus decorum enim visum fuit tantæ potestatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii sui majestatem deposuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permisit, ut cum ille magistratu abiret, per libellum postulari posset a Principe intra biennium sententiæ retractatio. (f) At ex Justiniani *Novella 119. cap. 5.* libellus pro retractatione offertur ipsi Praefecto praetorio (*) intra decem dies a prolata sententia: dandis a victore fidejussoribus pro restitutione, si sententia revocetur. Sin decem dies absque supplicatione præterierint, sine fidejussoribus executio procedet: supereritque parti alteri. Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (g) Cum ad hoc munus olim nemo, nisi ex equestri ordine (b) vocari posset, ita ut hæc potestas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Praefectura spoliare cupiebat: pri-

mus e Senatoribus eam suscepit Titus Vespasiani filius: qui ut eam acciperet, ante ad equestrem ordinem transiisse dicitur: (i) deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipse ordinis: postremo non nisi e Senatu assumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. (k) Ante Constantinum unum tantum, aut alteri ea potestas ferme tribuebatur exercenda in comitatu, sive in Aula Principis. Constantinus eam, utpote ipsis Principibus formidabilem; ut extenuaret, distinxit in quatuor Praefectos: (l) Unum Orientis; alterum Illyrici; tertium Italiae; quartum Galliarum; quibus Justinianus adjecit quintum, nempe Africae.

C A P U T CXXVI.

De Assessoribus.

Adsidebant autem Praefecto praetorio, sicuti & aliis magistratibus, jurisperiti, quorum ex consilio ille judicabat: quod munus tanto erat in pretio, ut & ipsi Principes magistratibus adfederint aliquando. (m) Adfessoresque hi consilarii erant, negotiorumque participes, comitesque magistratuum: quibus salaria constituit Alexander Severus. (n)

C A P U T CXXVII.

De Magistris Scriniarum.

Inter alia munera, quæ Jurisconsultis mandari solerent, præcipua erant munera Magistri scriniarum, sive capsarum in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (o) Quorum quatuor erant genera, nempe scrinia memoriae; scrinia epistoliarum; scrinia libellorum;

(a) *Surius tom. 4. in vita S. Laurent.*
 (b) *Novell. 6. & 7. Theodos. & Valent. inscr. 430. Calliodor. 3. var. 20.*
 (c) *Cujac. paratit. Cod. de off. praefecti prat. orien.*
 (d) *L. 2. §. 2. Cod. de his, qui veniam at ut.*
 (e) *L. 1. §. his cum ab. ff. de off. praef. prat. L. 19. C. de appell.*
 (f) *L. unie. C. de sent. praef. prat. ubi Cujac.*
 (*) Quæ de retractatione sententiæ intra decem dies Praefecto Praetorio offerenda dicuntur, vulgo non solent observari, etsi inde origo *lenterationis* Jani Gravinae, Tom. 1.

peti possit, quam Doctores Saxones alias moribus suis acceptam ferunt.
 (g) *Auth. qua supplicatio C. de precib. Imp. offer.*
 (h) *Dion. lib. 55. histor.*
 (i) *Plin. in praefat. hist. ad Tit. ipsum.*
 (k) *Lamprid. in Alex.*
 (l) *Guth. de off. Dom. Aug. pag. 337. Rosin. l. 2.*
 (m) *Svec. in Tib. & in Claud. cap. 12.*
 (n) *Cujac. paratit. C. de annonis, & cap. administr. &c.*
 (o) *L. omnium 19. & L. ult. Cod. de test. L. 3. Cod. de agent. in reb.*

scrinia dispositionum. (a) Scrinii memoriarum qui præerat, magister memoriæ dicebatur, isque dictabat Principi adnotationes, sive rescripta subnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. (b) Scrinia epistolarum, sive rescriptorum, continebant responsa Principum ad epistolas magistratum ordinum, aut Senatorum quaestionem aliquam juris proponentium. Quas epistolas Principis nomine scribebat magister epistolarum, qui & orationes Principum componebat; isque sub se habebat scribas ab epistolis cum Græcis, tum Latinis. Præterea legationes Civitatum, aliorumque postulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos supplices Principi oblatos, quos magister libellorum eisdem recitandos accipiebat, ut quod ille jussisset, postea scriberet, dicebaturque libellos agere. (c) Qui suberant magistro libellorum in hoc munere libellantes appellabantur. Scrinia dispositionum comprehendebant dispositiones Principum, sive constitutiones, pragmaticas sanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, consuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris necessitate cogente, manaret. Quibus qui præerat magister dispositionum, sive potius comes dispositionum vocabatur. Negat enim Cujacius (d) inveniri magistri nomen in dispositionibus, dissentiente Gruthero. (e) Qui vero similia negotia pro his quatuor magistris, aut absentibus, aut valetudine impeditis susciperent ac tractarent apud Principem, proximi Sacrorum Scriniorum dicebantur: propterea quod hæc munera prope attingerent, proximumque a magistris scriniorum locum tenerent. (f)

CAPUT CXXVIII.

De Fiscis Advocatis.

ERant & Fiscis Advocati, qui etiam ex Jurisconsultorum ordine sumebantur,

(a) Guth. de offic. Dom. Aug. cap. 3. 4. 5. 6. 7. l. 3.

(b) L. 5. Cod. ad l. Corn. de Sicariis, L. ult. Cod. de divors. rescript.

(c) L. rescriptum in princ. ff. de distr. pign. L.

vestituque insigniori distinguebantur a cæteris: iisque defensio, & rerum fiscalium cura mandabatur.

CAPUT CXXIX.

De Digestione Juris Civilis sub Justiniano.

EX his patet, qui fuerit civilis doctrinæ status sub Principibus usque ad Justinianum, & quæ munera professoribus pertulissent illius. Verum faciem jurisprudentia sub Justiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Prætorum & Jurisconsultorum libri omnes versarentur in manibus; Justiniani tempore, ne juvenis tanta librorum strue, ac lectionis varietate opprimeretur; abscissa, rejecta, que sunt obsoleta jura; totumque jus civile compositum, selectis ex Jurisconsultorum libris, quæ tum essent in usu, quo in posterum jus brevius esset, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex sequentibus palam fiet.

CAPUT CXXX.

De Justiniano.

Justinianus propter contraria scriptorum studia, & imperium cum Theodora muliere Scenica, quam uxorem duxerat, communicatum, Princeps fuit ancipitis famæ. Utrobique tamen cum in erroribus, tum in virtutibus maximi nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus, ad extremum vitæ susceptis, acerrimus. Ad reparandas item, & simul ad evertendas pretio leges, paratissimus: ut intelligas, præclara illius facinora non e virtutis studio, sed e popularis gloriæ cupiditate processisse, quam sæpe superabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque simulatas virtutes retegebat. Eversus ad imperium fuit a Justiniano Thrace avunculo, quatuor quam mortem oppeteret mensibus, anno DXXVII.

præcipimus §. nostr. Cod. de appel. L. ult. Cod. ubi Senat. Guth. de offic. Dom. Aug. lib. 1. c. 26.

(d) Ad L. 1. C. de prox. sacr. scrin.

(e) De offic. Dom. Aug. lib. 3. c. 7.

(f) Tit. Cod. de prox. sacr. scrin.

cum triennio ante (*) ab eodem Cæsar fuisset appellatus. Imperio suscepto, curas vertit ad bellum adversus Persas, Vandalos, Gothos, oblati sibi ducibus maxime strenuis, Belisario scilicet, atque Narsere: quorum virtute cuncta sibi prospere cesserunt. Siquidem Persas coercuit, Vandalos ex Africa eiecit; Hunnos Thraciam vastantes extrema clade affecit, subegit Gothos; Italiamque a Totila varia, & improba lacerata dominatione, recepit.

CAPUT CXXXI.

De Codice Justiniano.

Pincipem si non optimum, at certe vigilantissimum tot bellorum curæ a pacis artibus minime avocabant. Siquidem dum imperium ab hostibus liberaret; leges etiam ab obscuritate studuit eripere, ipso initio Imperii sui, scilicet anno secundo, a Christo nato DXXVIII. atque ad eas componendas, inque faciliorem, & breviorē ordinem digerendas, miro ardore, se contulit. Prima cura fuit, superiorum Imperatorum colligere constitutiones, quas antea vagas, atque confusas, privato studio, nullaque auctoritate publica, in peculiarem Codicem conjecerat Gregorius anno Christi CCLXXII. initio ducto ab Adriano usque ad Valerianum, & Gallienum. Unde Gregorianus Codex fuit appellatus. Hunc excepit Hermogenianus Codex, cuius auctor Hermogenianus, qui sequentium Imperatorum, usque ad Constantium con-

stitutiones collegit. Postremus procedit Codex Theodosianus: in quem Theodosii junioris jussu constitutiones Imperatorum, usque ad Imperium ipsius Theodosii congestæ fuerunt. Cui magnam auctoritatem tribuerat Alaricus Gothorum Rex, & postea tribuit Carolus Magnus. (a) Nunc autem qualiscunque temporis injuria superest, non tam ad jubendum, quam ad Justinianum Codicem explicandum habet auctoritatem. (b) Ex his Codicibus, aliis, que constitutionibus postea exortis, Justinianus Codicem confecit suum, ediditque anno Imperii sui tertio, quæ prima Codicis editio, præcessit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

CAPUT CXXXII.

De Digestis.

Cum autem veterum Jurisconsultorum volumina eum ad numerum, & molem ascendissent, ut adolescentium studium, & industriam exuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecentis decem millia versuum, (c) sive sententiarum, (***) ut Gothofredus junior exponit; quorum lectio propter summam dictorum auctoritatem, negligenda non erat; Justinianus, ut juvenuti hoc onus allevaret; studiaque a rebus aliquando supervacuis, & obsoletis, in iis libris occurrentibus, ad sola necessaria traduceret; anno imperii sui quarto, Triboniano, qui doctrina, &

(*) Imo eodem plane tempore, quo ad imperium evectus est, Calendis, puta, Aprilibus A. DXXVII. Qui enim vivo prædecessore Majestatis Augustæ hæredes appellantur, Cæsares dicuntur. Id autem Justiniano dictis demum Calendis contigit, ut constat ex Procopii *Arç. Hist. p. 45.* a quibus annos quoque imperii sui computari vult Justinianus in *Nov. 47. c. 1. §. 1.* In reprehendendo eo modicus est Gravina, utique si compareretur aliis ejus obretractatoribus, qui immaniter debachari solent in memoriam Principis Maximi. Indulgendum præterea aliquid studio aulæ Romanæ, cui semper invisus Justinianus fuit propter susceptas partes hæresis Eurychianæ, & male habitum Papam Vigilium. Neque tamen Justiniano Gravina invidet gloriam rerum felicissime gestarum, qua plerisque ante & post se principes vicit, sed exprobrat avaritiam, reprehendit mutationes legum, contemnit uxorem, mulierem scenicam, in quibus omnibus jure vituperari poterat Justinianus.

(a) *In ejus capitular. Prod. Justinian. p. 337.*

(b) *L. 1. Cod. de Just. Cod. confirm.*

(c) *L. 2. §. omnia igitur l. 2. §. 1. C. de vet. jur. enuel.*

(***) Alii lines malunt. Vide Schultingii *Enarras. Pand. in Proleg. §. 4.* Cujus generis versuum centum pene quinquaginta millia Pandectis contineri Justinianus ait in *Const. de cons. Dig. ad Sen. C. omnes pop.* Et satis credimus Antonio Contio, *Lib. Subscr. l. l. c. 8.* subductis calculis sancte affirmanti, posse & hodie totidem lineis Pandectas contineri, si quis eis 1695. paginas destinet, singulas paginas in duas columnas dividit & in singulis columnis 40. lines scribat. Verba Svetonii in *Augusto cap. 87.* Notavi in chirographo ejus illa præcipue, non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes licet soras in alterum transferat, sed ibidem statim subscit circumducitque; nihil aliud indicant, quam Augustum, aliter ac reliqui solebant, & nunc solent homines, literas vocum prolixiorum, quæ in verium cogi non poterant, non in sequenti linea repetisse, sed subscripsisse more Poetarum. Dicuntur autem versus non a vertendo stilo, hunc enim non vertebant nisi deleturi, sed quia, in primis si in cera scribatur, sulcam imitatur, quo ad finem perducto, jumentum vertitur.

gratia Imperatori erat eximius, mandavit, ut simul cum aliis insignioribus jurisperitis, quos ipsemet in Codice recenseret, ex veterum Jurisconsultorum libris caperet ea tantum, quæ usum haberent; & ex variorum sententiis atque particulis per texeret seriem, ex variis quidem deductam auctoribus; at ordine tamen, atque sensu coherentem sibi, maximeque convenientem quasi una mens essent, unaque vox, idemque sonus. Huic autem labori Justinianus decennium præsinivit: Tribonianus vero sibi potius ex celeritate gloriam, quam posteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium (*) contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehensarum pandectas; & propter ordinem perductum ad exemplum digestorum a Juliano Jurisconsulto digestorum, digesta nuncupavit. In quæ, plerisque operibus vetustiorum Jurisconsultorum exclusis, ea contulit, quæ proximiora erant ætati, moribusque suis: satis posteritati consultum autumans, si veteris, ac mediæ jurisprudentiæ notitiam colligere posset e seminibus inter opera sparsis Jurisconsultorum recentium, qui omnes sub Imperatoribus floruerunt. Unde subductis primævæ jurisprudentiæ capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem offudit; ut vix veterum Historicorum, Poetarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum industria, & acumiæ diluatur.

C A P U T CXXXIII.

De Institutionibus.

ANtequam autem Digesta Justinianus emitteret, libros institutionum qua-

(*) Imo triennium. Pandectas enim Imperator componi jussit XVIII. Cal. Januarii, seu die 14. Decembris DXXX., eademque promulgatæ sunt XVII. Cal. Januarii, seu die 15. Dec. DXXXIII. Quodsi quis cogitet, adfuisse Triboniano collegas sexdecim, quorum singuli, ut ipse, enucleationi Pandectarum per triennium vacaverint, facile intelliget, nisi ætatem annorum L., quæ nemini iusto brevior videbitur.

(**) Editæ enim sunt Institutiones XI. Cal. Dec. seu die 21. Novemb. An. DXXXII. cum Pandectæ promulgatæ sint XVII. Cal. Januarii, seu die 15. Decembris. Pandectas tamen & Institutiones ex eodem simul die, tertio scilicet Cal. Jan., seu 29. Dec. valere voluit Imperator, S. pen. de confirm. Dig. ad

tuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caji, & Ulpiani, Marcianique institutionibus; ut juvenus ab his, veluti a simplicioribus elementis jurisprudentiam aufpicaretur. Quibus libris vix aliquid superfuit elegantius aut selectius; si quis e contextu veterum, mixturam discusserit recentioris ætatis. Has autem institutiones Justinianus edidit, & confirmavit anno Imperii sui septimo, uno mense (**) ante editionem, atque confirmationem Digestorum: quibus una cum institutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid sibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digesta fuerunt ante institutiones absoluta, sed confirmata, & edita posterius.

C A P U T CXXXIV.

De L. Decisionibus.

Verum quia de quinquaginta juris controversiis variæ veterum Jurisconsultorum, discrepantesque sententiæ prodierant, ne super his mentes Judicum, incerto jure, jactarentur, eas disensiones composuit Justinianus quinquaginta constitutionibus (***) singularum controversiarum definitiones continentibus, quas Codici suo insertas, per titulos distribuit; eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam solam publica auctoritate munivit, abrogata priori. (a) Quam posteriorem editionem, ut a priori distingueret, Codicem repetitæ prælectionis appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita describitur a Gothofredo juniore in manuali juris:

A. D. DXXVIII. Justiniano A. IL. Coss.
DXXIX. Decio. V. C. Cof.

Sen. & omnes populos, S. pen. C. de confirm. Dig. ad magn. Sen. Præter Institutiones Caji, Ulpiani & Marciani hausta sunt quædam ex Callistrati & Florentini institutionibus, tum quoque ex Caji aureis, seu libris rerum quorisdianarum.

(***) In ea literarum luce, vix operæ pretium esset, monere, absolutissimum Commentarium in has L. decisiones debere Enundo Merillio, eundemque cum præcipuis reliquis ejus opusculis editum esse Neapoli 1720. in 4.; nisi Auctor Considerationum ad libros tres de orig. jur., Gravinæ succensens, quod nullus commentarios in L. decisiones commendaverit, Merillium prætermisisset, habita sola ratione Strachit, & Deorum Semonum, Linglest & Bassi.

(a) Cod. de vet. jur. enuch. L. 1. & 2.

DXXX.

DXXX. Lampadio, & Oreste Cofs. Codicem fieri mandavit Justinianus. Idib. Feb.

Codex editus idib. April.

Decisionum 50. initium ab hoc anno.

Digesta componi mandat Dec. mense.

DXXXI. Post Cos. Lamp. Or. I.

DXXXII. Post Cos. Lamp. Or. II.

DXXXIII. Justiniano III. Cof.

Institutiones eduntur mense Novemb.

Digesta eduntur mense Decembri.

DXXXIV. Justiniano, & Paulo Cofs.

Codex repetitæ prælectionis editur mense Novembri, abrogato priori.

Secundas autem editiones, veteres vocabant repetitas prælectiones: quo nomine Ulpianus retractatos suos libros ad Sabinum appellavit: prælectiones vero dicebantur lectiones, quibus præceptores præbant discipulis. (a) Tributus est autem Codex in libros duodecim, imitatione XII.

Tab. 2. C. A. P. U. T. CXXXV.

De Novellis constitutionibus, sive authenticis.

Post editum Codicem reliquo Imperii tempore varias constitutiones edidit novum jus afferentes, quas vel ob id, vel quod post absolutum corpus juris processerant, Novellas appellarunt. Earque sparsæ prius, utpote oblata occasione conditæ, in unum volumen coeherunt anno Christi DLXVI. & Imperii Justiniani XXXIX.

qui vitæ suæ fuit extremus: quarum quæ apud nos juris habeat auctoritatem, sunt nonaginta octo (*) expositæ ab Accursio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptæ: cum Julianus vetus Jurisconsultus, qui eas post Justiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque: Haloander verb centum sexaginta quinque: quibus accesserunt tres repertæ a Cujacio. (b) Hæ novellæ primo græce prodierunt, deinde versæ fuerunt latine ab Anonymo, & vulgatae imperante Justino secundo. (***) Hujus enim versionis mentio est apud Gregorium Pontificem. (c) Prodierunt & aliæ versiones, nempe Haloandri, Agilæi, & Scrimgeri: quibus, ut elegantia major accesserit, legis tamen defuit auctoritas: quæ tributa tantum fuit Anonymo illi, qui, præceptum Justiniani (d) secutus, eas vertit κατά τῶν δαξ, hoc est, verbum verbo, eodem ordine servato, reddidit, (e) proptereaque vocatum hoc volumen fuit Authenticum: quia id unum cum sua versione legis auctoritatem haberet; vel quod esset integrum: cum versio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Græco textu hanc Anonymi versionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, absonam, & confragosam, quæ Græcæ linguæ verbis respondet, non loquendi generibus. Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. (f)

datur, Quo volunt modo disponere, tamen filiofamilias nunquam permittimus testari de peculio adventitio. Sic porro in Nov. 134. cap. ult. Justinianus Imperator bona capitis damnatorum descendentibus quidem sine gradus addidit discrimine, ut, deficientibus iis, ascendentibus eadem concedit ad gradum usque tertium. Quo jure utimur, etsi male interpret vulgatus successionem in utroque ordine succedentium ad tertium gradum restrinxerit. In Nov. 99. quoque verba ἐπικληρονομήσει male verti dicuntur de correis, vertique debere de fidejussoribus; sed opportune Cujacius Obs. h. XXVI. cap. 26. idemque & Celeb. Hombergk ad laudatam Novellam 99. monuerunt, ea voce apud Græcos recentiores omnino correos promittendi designari.

- (c) Canon. de person. 11. qm. 1. c. 2. de testibus / Vid. Anton. Contium in novell. præf.
- (d) L. 1. c. 2. Cod. de ver. jur. enucl.
- (e) Alciat. parerg. lib. 2. c. 46.
- (f) Lib. Obs. IV. capit. 38. & VIII. capit. ultimo.

- (a) Cujac. paratit. C. de vet. jur. enucl.
- (*) Sunt qui omnes receptas existiment, eo quod non Accursii somnia receperimus, sed Novellas ipsas tanquam partem juris Justiniani. Quod in Germania verius videtur. Historiam ejus litis diligenter exposuit Celeb. Brunquel. Hist. Juris p. 277.
- (b) In comm. ad novell. 166. Duck de auct. Jur. civil. lib. 1. c. 4. n. 15.
- (***) Imo ab ipso Justiniano, ut constat ex Paulo Diacono Hist. Longob. l. 25. quod se facturum spononderat Justinianus in Const. Cordi nobis S. 4. D. de Emend. Cod. Nota nova versio Novellarum, quæ Jurisconsulto Eximio, Jo. Frederico Hombergk zu Vach debetur, & Marpurgi proditit 1717. in quarto. Si qua discrepet versio Novellarum vulgata Latina a lectione Græca, lectionem Græcam prævalere crediderim, quod & auctori videtur, quando versionem eum Græco textu in foro retineri, ait. Sic in Novella 117. διὰ τὴν legitur, quod ad solam dispositionem inter vivos pertinet, & quamvis id in vulgata red-

CAPUT CXXXVI.

De Novellis Juliani.

Hanc autem versionem, adpersa etiam aliqua elegantia, in epitomen coegit Julianus antecessor, sive publicus legum interpres Constantinopolitanus, qui sub Justino secundo, Tiberio secundo, & Mauricio floruit. Verum, quia versio non esset *parâ nodas*, publicaue auctoritate careret, grave nomen Authentichorum priorum illi, ac locupletiori cessit: ista vero versio nomen retinuit auctoris sui, appellaturque Juliani novellæ. Porro Anonymi versio illa diu in barbariæ tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus, perturbata pervenit, plurimisque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irenæus, Jurisconsultorum Lotharii tempore maximus, aut quisquis fuerit alius Græcæ linguæ minime peritissimus, lacunas illas explevit. Burguntio vero, sive interpres alius, neglecto prorsus veteri novellarum numero, ex antiqua serie jam perturbata anno Christi MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam: in quas, suppresso priori ordine, superstites novellas digessit. Dictæ sunt autem collationes, quasi collatæ ad alias, atque oppositæ ad declarandas, vel abrogandas superiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectæ. Quod volumen in usu positum, (pretis aliis editionibus, authenticum fuit appellatum: publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliæ vero Justiniani Novellæ, quæ opera eruditorum postea emerferunt: item novellæ Leonis, aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt; sed tantum eruditionem, & recepti juris intelligentiam.

CAPUT CXXXVII.

De Triboniano, & Sociis.

Commodum nunc de compositore juris Triboniano differemus: ne in variis judiciis, quæ de hoc apud auctores inveniuntur, studiosus aut hæreat, aut labatur. Hic si talis fuisset, qualis traditur a Suida; minime dignus erat, cui

Justinianus tantæ fidei opus concrederet; qualis emendatio fuit, atque digestio juris civilis. Nam præter avaritiam, & mercimonium quodammodo legunt; nullum est crimen, cujus a Suida non postuletur. Homini enim in tanta dignitate constituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honestatem. Eum præterea facit assentatorem improbum, & fallaciarum artificem callidissimum, cujus astu scribit Justinianum sibi persuasisse nunquam interiturum; sed simul cum corpore, atque animo in Cælum advolaturum. Testimonium sane non tam Triboniano pudendum, quam ipsi Suidæ: qui auctoritate redarguitur Procopii selonge majoris fidei. Etenim Procopius, etsi ab hac sæcæ Tribonianum assentatione non excusat in arcana historia; in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim, Tribonianum ingenio fuisse miri, atque humano, & lucri quidem cupidum, sed honesti, atque ad leges figendas refrigeratæque, non tam precio, quam inconstantia rerum humanarum adductum fuisse. Ego sane illum, perinde ac vulgo solent homines, neque vitiorum crediderim, neque virtutum summam attigisse: & si non semper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione precio, aut potentæ fidem addixisse. Neque tamen concesserim Hotomanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupisse. Quam multa enim eorum, quæ nova protulit Justinianus, utpote commodiora temporibus; expeditiora sunt veteribus legibus, atque simpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcumque in libris juris, vel in historia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adscribunt: quasi scriptores omnes, omnesque Jurisconsulti, ab omni errore, præter humanam conditionem fuerint immunes, totam vero humanitatis labem exhausserit Tribonianus? Erravit nimirum ille: quid ni? imo & sæpiuscule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus nescio quisnam accusatorum melius, tam brevi tempore se felicium explicasset. Erravit ille, fateor: sed neque in omnibus, neque unus. At fuit posteris noxius, propter intercepta vete.

veterum Jurisconsultorum scripta . Quasi tot alia Græcæ, ac Latinæ sapientiæ volumina supersint ; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli præterquam forti debeamus . Imo si jus temporibus illis barbaris petendum fuisset et toto illo commentariorum pelago, socordia hominum potius in tenebris jacuisset . Quis scit igitur, an Jurisprudentiæ vestigium ullum retineremus ; nisi has nobis Tribonianus particulas excerpisset ? (*) Unius Maximi Cujacii testimonio contra omnes hostes, Tribonianus intrepide dimicaverit . *Et omnes (ait ille) (a) constitutiones Justiniani sunt eruditissima : utpote conditæ a maximo Jurisconsulto Triboniano , qui fuit alter Papinianus , studiosissimus juris : sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum , quorum ille copia solus abundabat etate Justiniani .* Et in Ep. præfixa Paratitlis Cod. ait : *Qui earum vim tenet (nempe Constitutionum Imperialium) hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi . Quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum , quas suo Imperatori cum persuasisset certo certius est , mihi gaudeo , quod cognoverim , eam etatem non tulisse excellentiorem in jure civili , quod utique & siæ illius ope , curaque intercidisset .* Neque tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit : nam cum sæpe alibi ; tum præsertim in observationibus, illius incuriam reprehendit : unde *lib. obs. 5. c. 33. Tribonianus (ait) ut erat in eo opere non tam diligens , & accuratus , quam se imprudenter proficitur , quod uno in loco mutabat , non mutabat in alio .* Unde non inficior, multa in Triboniani collectione vitia irrepsisse ; neque prorsus fidem habuerim Justiniano, aut potius Triboniano ipsi audaçter prædicanti, nullam jam esse in

tanta scribentium varietate dîctorum repugnantiam , nullam superfluitatem : cum ejus assertio ipsa Digestorum , & Codicis lectione coarguatur . Eam enim sæpe discordiam animadvertimus ; ut qui fateri nolit, cogatur sese diu , & frustra torquere : aliaque vitia qui negaverit, nã ille palam ostendet oscitantiam in legendo suam . Ea tamen talia non sunt , ut homini de posteritate optime merito, tam præclari, magnoque operis laudem eripiant . Quamobrem sicuti Cujacii æquitatem admiramur ; ita insolentia stomachamur illorum, qui nunquam tantopere sibi plaudunt , quam si quid Triboniano exprobandum invenerint . Quorum auctoritas, quæ certe, & magna est, & esse debet ; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere volumus , ut æqui sint rerum æstimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium, quam reprehendendi vitia æmulentur . Sed jam de Triboniano reliqua persequamur . Is e Pamphylia fuit, Mæcedoniani filius, ab Justiniano Magister officiorum, Assessor, & Quæstor creatus, atque etiam ad Consulatum evectus . Apud seditiosos, quorum factio Veneti, Prassinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu, ipse, ac Joannes Præfecti utriusque prætorio ad necem deposcerentur . Quorum furorem ut compesceret Justinianus, utrosque magistratu movit : postea vero Tribonianum restituit, deservente jam ira factionum, invidiaque restituta . Hinc illius apud Justinianum auctoritas quanta fuerit elucescit . Cum autem quæstura, & consulatu perfunctus fuisset ; ideo *Ex quæstor* appellatur, & *Ex Consul* . (**) Socios in componendo corpore juris habuit viros doctissimos, (b) & illustres ejus ætatis Theophilum, Do-

(*) Tribonianum data opera excusat Antonius Schulsiugius in oratione, qua disquirat, culpandus ne sit Tribonianus, quod Jurisconsultorum, qui stante libera Republica Romana claruere, scripta suppresserit : ac posteriorum, qui sub Imperatoribus floruerunt, Respona in Pandectis retulerit . Subjecta est ea *jurisprudencia* ejus *AntJustiniana* .

(a) In *C. comm. de legat.*

(**) De Novellis Juliani conferendi scriptores Historici Juris . De Triboniano autem, perinde ut de Justiniano in utramque partem disputatur . Alii in eo suscipiunt summam scientiam Juris, fidem singularem, ingenium haud mediocre . Aliis contra juris omnis imperitissimus fuis-

se videtur, fidei porro subleatæ, ingenii plane nullius, fungus magis quam homo . Sic modum utrinque migrari videas . Evenit enim tam defensoribus quam reprehensoribus Triboniani, quod Comicis accidere videmus, ut spreta mediocritate vitæ humanæ res valde ultra verum intendant, ut amorem insolitorum expleant, quo natura ducimur . Mediam viam noster inquit, qui, quemadmodum non immerito suspicatur, fuisse aliquid virtutis in homine summus dignitatis gradus adeptus, resedisseque aliquid scientiæ in conditore juris, quod cultissima pars Europæ recepit ; ita in ipso quoque agnoscit vestigia humanæ imbecillitatis .

▲ (b) *L. 2. Cod. de vet. jur. omni.*

rotheum, Constantinos, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Profdocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

C A P U T CXXXVIII.

De Basilicorum Libris.

HOC ordine, hisce auctoribus constitutum fuit jus civile Justinianum, sed infelici successu. Nomen enim in Græcia Imperatorum aliorum ambitione; in Italia vero usum, injuria barbarorum, amisit. Erant sane jam ante Justinianum, ex toto terrarum Orbe, tres amplissimæ Civitates delectæ, ubi jurisprudentiæ scholæ patebant, Berytus (*a*) nempe Phœnicæ Metropolis, Constantinopolis, & Roma: interdiciis ubique locorum scholis aliis: quodque miremur in tanta nostrorum temporum copia docentium, & sterilitate doctrinæ: binos tantum quæque Civitas habebat præceptores. (*b*) Cum igitur Justinianum jus tribus hisce celeberrimis in gymnasiis confederit: recedente paulatim usu linguæ latinæ, (*c*) Pandectæ in Græcam linguam translatae fuerunt per Thalezæum, qui ob scientiæ præstantiam dictus fuit legum ocellus; *νομικὸν ὀφθαλμὸς*. Conversus fuit & Codex: Institutiones vero translatae per Theophilum, alium, ut arbitror ab eo, (*) qui condendo juri operam navavit, ex quibus, & ex posterioribus Imperatorum constitutionibus post Justinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad annum Christi DCCCLXVII. nempe usque ad Basilium Macedonem Imperatorem: qui ut Justiniani nomine depresso, suum attolleret, exclusa prorsus latina, & Justiniana juris editione, novum corpus e græcis digestorum codicis, & novellarum versionibus, idemque brevius, atque contradius extulit; perduxitque usque ad quadragin-

ta libros absolutum postea libris sexaginta a Leones filio: qui eos libros *βασιλικῶν*, nempe imperatoriarum legum appellavit. Eisdemque in aliam formam Constantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim, & historicos universos in unum corpus trium locorum communium collegerat; ideoque noluit diligentiam suam deesse jurisprudentiæ, quæ sociam habet historiam, & adjuvicem. Suppressis autem Justiniani libris, Basilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Græci permansit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interitque illius usus cum Constantio Palæologo, qui per Turcas fuit Imperio spoliatus. Interea vero dum Basilicorum vigebat auctoritas, omnis in iis Græcorum Jurisconsultorum cura versabatur, nempe Balsamonis, Stephani, Nicæi, Thalezæi, Eustachii, atque aliorum, quorum reliquias conservamus: qui vel paratilis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum, & legum uberiorum, iisque pro sua serie distinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium; vel sententiis dilatandis; vel similibus, ac dissimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iisdem ad marginem attextendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomæ partim ipsorum Imperatorum jussu, partim privato labore, consilioque prodierunt: quas paucis indicabimus: ne cum varios titulos præferant, studiosis errorem objiciant. (*d*) Ac primo distinguendus est Codex ipse Basilicus, sive Prochiron magnam a parvis, quod *πρόχειρον νομικόν*, sive promptuarium juris, & *ἐκλογή των νόμων*, hoc est legum selectio appellatur; utpote compositus ex usitatoribus Justinianeorum librorum legibus: quem codicem diximus auctorem habuisse Basilium; incrementum accepisse a Leone, formam vero emendatorem, atque novam a Constantino. Idemque dictus fuit *τὸ πλάτος των νόμων* & *τὸ πῦρδος*. Post hunc iidem Imperatores in-

(a) L. 1. Cod. de Metrop. Beryti.

(b) C. de stud. liberal. Urb. Rom. & Constant.

(c) Suar. in notis. Basilic. Cujac. obs. c. 31. lib. 17. & c. 10. lib. 6. & c. 23. lib. 13.

(*) Imo eandem. Etenim Justinianum principem sepe & dominum suum vocat, & Thalezo laudatur, qui Justiniani tempore floruit. A Constantino autem Porphyrogeneta ea publicata sunt Basilica, quibus hodie utimur, quod minus

perspicue retulit Gravina. Distinctio librorum jurisprudentiæ, quam deinceps suppeditat, quo succinditur eo gratior erit Juris studiosis. In horum numero Basilica præcipua sunt, ad quæ decurrere solemus, quoties lux deficit lectioni latinæ, & ex quibus complura juris Romani capita restituit Cujacius.

(d) Prodrom. Justin. p. 3. §. 5. sect. 2. & 3. cum auctoribus ibi adductis.

ritu-

sive promissum parvum ex magno con-
 tractum: quod est in eodem, & Synopsi
 conjunctim sive selectio commendaria di-
 ctur: item & in eodem, sive selectio
 sive selectio compta: quae primo in
 sive selectio compta: Constantini & Alexan-
 dri in eodem agnoscit suos. Primum Pro-
 cheiron appellatur: in eodem sive selectio
 sive selectio compta: per eadem literarum,
 aut jus alphabeticum. Est enim selectio
 majoris in alphabetis selectis digesta, quae
 continet majorum Basilicorum leges & ti-
 tulos ad literarum ordinem relatos. Qui
 Codex repertus Tarenti fuit a Joanne Sath-
 buco vno Partheniote eadem Civitate Ma-
 gnum Graeco Imperio parvit, retinuitque
 graecos mores, & instituta. Quartum
 Procheiron, Tarenti quoque repertum,
 dicitur *μικρὸν βιβλίον*, sive Alphan-
 beticum parvum, quod distinguitur a Pro-
 cheiro alphabetico magno, de quo supra
 diximus. Quintum Procheiron opus est
 Michaelis Attaliatae iudicis, & proconsulis,
 editum tempore Michaelis Ducae anno
 MCXV. anno MLXXV. quod *πρωτότυπον*
 vel *πρῶτον*, sive opus juris appellatur.
 Sextum Procheiron condidit Michael Peli-
 us, qui compendiarium jus versibus clausit.
 Septimum Procheiron est Constantini
 Harmenopuli contractum ex Basilicorum
 Codice, nuncupatum *Εξάβιβλον*. Ex quibus
 arque ex Graecorum Jurisconsultorum
 scriptis nonnullis, & interpretatibus,
 Cujacius multos juris civilis locos resti-
 tuit, & explicavit & illustravit: ita ut il-
 lius eruditio Graecorum luminibus adper-
 sam germanam Romanorum jurispruden-
 tiam, caligine temporum intermotam,
 fuscitavit.

C A P U T CXXXIX.

De Fato Jurisprudentiae Justinianae in Italia.

A tque is in Graecia, & in Oriente
 Justiniani juris progressus fuit &
 exiit. In Italia vero, & in Occidente,
 multis post saeculis, struit: latebatque in-
 terea in Ravennae editione, atque in Illy-
 ricis finibus: ubi quod, Graeco Imperatori
 parceret, jus ex Justinianicis libris redde-
 batur. A regionibus vero ceteris, quas
 statim ab expulsis Gothis, Longobardo-
 rum colluvies occupaverat, Romanum

jus de Ravennae: tandemque ab ipsa Ra-
 venna excessit: postquam ab Imperio Ro-
 mano per Aistulphum Longobardorum Re-
 gem fuit evulsa, circa annum DCCLII.
 Itaque Italia majestate simul, & legibus
 excelsa suo, jugum Imperii, legibusque
 subit barbararum, dominaque rerum hu-
 manarum sensu primitivae libertatis, ve-
 restque magnitudinis per longum, ac vi-
 le servitium priore, pro Romani splen-
 dore, atque humanitate juris, belluinas,
 atque ferinas, humanaeque Longobardo-
 rum leges accepit. Et quas regiones jus
 Atticum in Romanos mores tractum,
 & ex praeca sanctorum saeculorum sapientia
 constatum suo rexerat; postea usque ad
 Lotharii tempora occupavit. Visigothicae,
 Longobardicae, Francicae, ac Burgundio-
 num paduendae leges; sive potius barbari-
 ci ingenii libidines: quae continentur in
 Codice inscripto *Corpus legum antiquarum*,
 appellatum vero a Rothario Rege,
 qui primus eas collegerat, *editum*: ex
 quo jus Longobardicae dominationis tem-
 pore reddebatur: Cum ex Romano jure
 non aliud superfuisset, quam id, quod
 moribus adhaerent Italorum, quodque
 ipsum civile commercium, usitataque
 contrahendi ratio retinuerat. Ex libris au-
 tem juris supererant ad usum etiam judi-
 ciorum tantum fragmenta quaedam; non
 e Justinianicis decreta codicibus, quo-
 rum lucem, praeter Ravennam, ut dixi-
 mus, Italia publice nunquam adspex-
 rat; verum e Codice Theodosiano, cui
 Anianus Alarici Gothorum Regis, qui
 Codicem illum confirmaverat, jussu suas
 breves interpretationes adjunxit: & e Gre-
 goriano, Hermogeniano, ac regulis Ul-
 pianae, Cajique institutionibus, Paulique
 sententiis. Tantaque Italiam, ac tam diu-
 tina barbaries inundavit, ut jus Roma-
 norum, etsi magno studio, deletis Longo-
 bardis, a Carolo Magno quaesitum: ta-
 men exemplariorum inopia, longaque ob-
 livione populorum, usque ad saeculum duo-
 decimum, nempe ad Lotharii tempora in
 tenebris delituerit. Igitur, ut fatum om-
 ne Justinianearum librorum oculis legen-
 tium subjiciamus, vixere isti quidem in
 Graecia a Justiniano usque ad Leonem,
 nempe ab anno Christi DXXXVI. ad CMX.
 per annos scilicet CCCLXXIV. In Italia
 vero (si Ravennam excipias) resistente
 ab initio barbarie Gothorum, nunquam
 florue-

floruerunt : (*) vixque tandem emer-
runt anno MCXXX.

C A P U T CXL.

De Inflatione juris Justiniani sub Lothario.

EO tempore, injustis perturbatisque com-
mitiis, lacerat Ecclesiam falsus Pon-
tifex Petrus Leonis, Anacletus. Secundus
nuncupatus ab sua factione : Cujus Dux
erat Rogerius Apuliz, ac Siciliz comes,
Regis nomine a falso Pontifice donatus.
Adversus Anacletum creatus, rite, ac so-
lemniter fuerat Innocentius Secundus, cui
favebat Imperator Lotharius Saxo, sum-
ma virtute, atque prudentia Princeps :
(a) Quo bellum gerente adversus Roge-
rium, Amalphi, Urbe Salerno proxima
(quam perperam aliqui locant in Apulia,
Melpham cum Amalphi confundentes)
inopinato reperti fuerunt Digestorum li-
bri : quos Pisani, qui classe Lotharium
contra Rogerium adjuverant, premio be-
ne navata operis (**) sibi exorarunt.
Pisani vero, post longam obsidionem a Ca-
ponio militiz Duce strenuo expugnatis,
translati fuere Florentiam : (b) ubi pro
Augusta Medicorum domus magnificentia,
in Museo magni Ducis conservantur. Hinc
promissa Pisana, & Florentinorum
apud scriptores Pandectarum appellatio.
Iisdem temporibus repertum Ravennae fuit
constitutionum Imperialium volumen,

(*) Imo verisimile est, post recuperatam a Ju-
stiniano, victis Gothis, Italiam, jus Justinia-
neum quoque in Italia promulgatum fuisse. Lon-
gobardi Romanis sua lege vivere promiserunt,
Paulus Diaconus *de gestis Longobard.* L. II. c. 5.
Et in ipsis eorum legibus legunt Romanarum non
vix dicitur auctoritas, *II. F. I.* Eundem morem
nec devictæ genti Carolus M. invidit, in cuius
constitutionibus, quæ legibus subjiciuntur Lon-
gobardicis frequens mentio juris Romani. Mul-
to magis igitur Romæ tum viguit jus Romanum
& in Exarchatu, nec deinceps unquam in hono-
re esse desit. Præcipuum tamen Codicis & No-
vellarum auctoritas, primum quod in iis jus no-
vissimum, tum, quod libri utriusque capita com-
plura clero faverent; quare tam sero Pandectæ de-
tectæ & quidem occasione litis Grammaticæ.

(a) Sigon. *de Regn. Ital.* l. 4.

(**) Quod casu, magis contingisse existimat V.
A. Henricus Brenemannus in *Historia Pandecta-
rum* L. 1. cap. 6. & *disf. posteriori de Amalphi a
Pisanis direpta*. Imo quicquid de Pandectis A-

quod Codex appellatur, indeque ceteros
libros juris; imo, & Digestorum aliud
exemplar in lucem, aliqui rediisse putant:
nec mirum, cum ea Urbs longo tempore
Romanorum legibus vixerit, & Orientali Ro-
manorum Imperio diu obtemperarit. No-
vellæ, vero constitutiones etiam antea per
Italiam, vagabantur; utque, mea fert, opi-
nio, multi juris civilis libri, postquam
incessit homines cupido, recipiendi Roma-
ni juris, agniti potius fuere, quam re-
perti; nam & aliquot ante Lotharium an-
nis, jus civile Justiniani commemoravit
Ivo Carnotensis, (c) & libros Pandecta-
rum: cum antea si occurrerent, forsitan so-
cordia, & oblivione prætermitterentur.

C A P U T CXLI.

De Pandectis Florentinis.

Legum autem Romanarum oraculis
post diuturnam silentium suscitatis,
Italia jam pridem oblita sui, repperit tan-
dem ipsa sese, inque suis legibus vetu-
stam Imperii majestatem recognovit: re-
cepitque per eas in toto subiecto sibi olim
terrarum Orbe, si non Imperium, ac sal-
tem nominis auctoritatem, quæque vires
dominationis amiserat, ratione in poste-
rum imperavit. Nostris enim legibus om-
nes populi submisere fauces; quique ab
Imperio desciverant Romanorum, eorum-
dem sapientiz perpetuo paruerunt. Porro

malphi repertis dicitur; non immerito dubium
videatur Celeb. Heineccio in *Historia Juris*, vel
ideo inter cetera, quia rem, quam vulgo con-
tingisse serunt Anno MCXXXVII., nemo anti-
quior literis tradiderit, quam Raynerius de
Grancis, scriptor Pisanus sæculi XIV. Asservantur
autem Pandectæ Florentinæ, non, ut au-
ctor tradit in museo magni Ducis Florentinæ,
sed in publico urbis palatio. Mabillon *de re di-
plomat.* L. V. tab. 7. pag. 356. Jure vero miratur
quisquam, Florentinas Pandectas tanto semper
in honore habitas, & sollicite adeo custoditas
fuisse, cum exemplar contra Codicem Ravenna-
tense sic negligenter, ut hodie vix memoria ejus
superfit. Idem de Codicibus reliquarum partium
juris civilis dicendum, nisi quod ante paucos
annos Heriboli repertus est Codex Theodosia-
nus manuscriptus, quem Pandectis Florentinis
comparare imo præferre non dubitarunt admini-
stratores ejus.

(b) Polit. l. 10. ep. 4.

(c) Epist. 134. & 99.

Codicem hunc Florentiam translatum (a) Politianus censuit ipsius Tribonianus aetate prodidisse: ita ut omnium exemplariorum auctoritatem ipsius iudicio vineat; a quo dissensit Alciatus, (b) propter mendas, quae hoc etiam in Codice insunt. Antiquissimum tamen fuisse non ambigitur; (c) & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretis nostri recurrerunt; omniaque alia exempla ex hoc uno fluxisse creduntur.

CAPUT CXLI.

De Inhabitatione Studiorum Juris.

Taque, recepto Romanorum jure univervo, & post longum exilium in patriam restituto; studia legalium ad interpretationem, atque usum illius continuo exarsere; ob eamque causam publica Imperatoris auctoritas expetebatur, qua sublati Longobardorum legibus, deletisque vestigiis pristinae servitutis, Italia per usum Romani juris majestatem pristinam recuperaret. Hoc jurisprudentiae officium praestitit idem Lotharius, quo imperante revixerat. Is enim publico edicto (*) in omnibus imperii regiones emisso iussit, ut Romanorum jus in scholas publicas, inque omnia tribumalia reciperetur: ex eoque in posterum causae iudicarentur, deletis barbaris legibus, profigatisque cruentis amoribus, Italico nomine prorsus indignis. Itaque hoc edicto Romano juri sacris reddidit ab hostibus ereptos; eique publicam auctoritatem, lucemque restituit.

(a) Lib. 10. epist. 4.

(b) Disputat. 3. c. 12.

(c) Bart. l. si credit. §. ult. ff. de distract. pign. Alex. in l. si filii famul. §. si vir. ff. solut. matrim.

(*) Quod adhuc frustra inter veteres tabulas suas Bononienses quaesiverunt, & cuius memoriam vulgi istamque: Alia rumoribus debent, dudum ostendit Coarngius, de orig. jur. Germ. c. 21. seqq. Juris autem Romani laus eo major, quod non principis iussu, sed sensum permortis hominum percipens sua sola praesentia invaluit. Origo fabulae a numero studiorum repetenda, qui iam Lotharii temporibus Bononiae ingens erat. Eodem citatior tempora jus Romanum impensius cultum hilem iam moverat S. Bernardus. Quotidie enim, inquit L. li. ad Eugenium, praesepimus: suo palatio leges, & sub sustinamus, non dantur; Rectius oriam? Mundus su videtur. Nam lex domini immaculata, convertens animas, ea autem non tam leges sunt, quam histes & cavillatomes.

CAPUT CXLI.

De Bononiensi Schola, & de Irnerio.

PRimum autem, atque celebriorem scholam juris civilis Imperator aperuit Bononiae; ubi sedes bonarum artium, & publicum, cuiusque doctrinae docendae munus, vel a Theodosio minore, (d) ut Bononienses contendunt; vel, ut alii putant, ab ipso Lothario fuerat constitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit, atque suavor Jurisconsultorum ea tempestate maximus Irnerius, vel, ut alii scribunt, Vernerius; qui Mediolanensis ne, an Germanus fuerit, ambigitur. Is non sua modo, sed & Mathildis precibus eximia tum auctoritate mulieris id impetravit, teste Abbate Ulpergeni; (e) quem etiam erroris arguat Sigonius, (f) quod eo tempore Mathildis iam e vivis exoesserat; tamen alia potuit esse Mathildis (**) e tribus, quas ejusdem nominis circiter iis temporibus floruisse Baronius (g) e veteribus monumentis comprobavit. Patebant adhuc iis temporibus Constantinopoli cum ceterarum artium scholis; tum juris praecipue civilis, quod suppressis latinis Justiniani, e graecis Basilicorum codicibus promebatur. (h) Inde Irnerius cum graecam linguam addidisset, juris quoque scientiam secum in Italiam advenisse creditur; (i) cum neque ex se edere in tantis doctrinarum tenebris; neque aliunde arripere tantum jurisprudentiae lumen potuerit, quantum ille in componendo, & redintegrando,

(d) Pancir. de clar. leg. interp. l. 2. c. 31. in fin.

(e) In Chronica.

(f) Lib. 11. de Reg. Ital. in fin.

(**) Quam exultationem admittit? Henricus Brencmannus Hist. Pand. pag. 40. Germanum autem, non Mediolanensem fuisse Irnerium, Brencmanno consentiunt Petrus Baylius & Cornelius van Bynkershoek de auctoritate & auctoribus Authenticarum. Idem suadere videtur nomen viri; quod est Vernerus, idque purum putum Germanicum. Locis Citonii de Irnerio, jus civile Constantinopoli docto, notabilis. Authenticas vero & Irnerio, & aliis, ante & post eum Jctis, debent, evincit Bynkershoekius laudato loco. Civium Bononiensium epistolam ad Neustadium inter rariora opuscula a Gravinas relata, exhibet Coringius de origine juris Germanici.

(g) Anno 1074.

(h) Abbas Ulperg. fol. 291. Decian. in Apolog. advers. Alciat.

(i) Cicero. l. 5. obs. jur. canon.

illa-

illustratione) dissolutio illo, & caliginoso legum corpore profudit; ut merito lucerna juris appellaretur. Qui enim ante ipsum, etiam in Bononiensi schola, interpretationem fuerat aggressus Pappo, probatu dignum exultit nihil. Quamobrem uni Imerio Justinianicum jus integritatem suam, & jurisprudentiam vitam acceptam refert. Is enim e variis codicibus, ut credere est, undique coactis, & simul collatis; atque pluribus ex fragmentis iudicio, & acuminis suo commissis, sparsa juris membra collegit: quæ nunc habemus voluminum ordinem in regiones, statelque omnes, additis obscuriorum locorum interpretationibus, impio atque Imperatoris auctoritate transmissit. Studiorum autem laborem levavit laudabili sane opera; redactis nempe in epitomen saluberrimis, atque garrulis Justiniani Novellis: quarum summas perspicuas simul, atque breves per Codicis titulos dispersivit, atque texuque legibus iis, quæ novellis aut abrogabantur, aut detractioe, vel adiectione mutabantur: quas Authenticas vulgus appellat. Unde per Imerium una ferie, eademque lectione, Codicis & Novellarum sensum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earam authenticarum, aut male novellis respondentes, aut non ad suos titulos reatas; observarunt. Quorum errorum seriem pertexit Jacobus Vissembachius: eamque ad *suit dissertationi sue de mutuo*. Suar qui seronovellas Imerio innotuisse tradunt: adduntque, illum, dum causas oraret, novellarum auctoritate confutatum, negasse germanum eas esse Imperatoris partum, sed nebulonis alicujus commentum, quod vim sibi legis adrogaret. Ipse vero Imerius, cum Ravennæ artes liberales doceret, Bononiam vocatus, jus civile suscepit explicandum publice: ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut suspicantur Bononienses Cives in epistola ad Neuhusium scripta: quam mecum inter alia selectiora, & rariora opuscula, quorum bibliothecam suam habet referentissimam, humanissime communicavit *Marcellus Severolus*. Do pacto Imerius lucem, quam interpretationibus suis attulit jurisprudentiæ, per discipulos ad omnem transmisit posteritatem.

CAPUT CXLIV.

De variis Imeriano Scholæ Sectis.

EJus e schola celebriores interpretes proflexerunt usque ad Accursium: a quo plenior juris cœpit explicatio usque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, sed etiam in ipsas Accursii, & veterum explanationes longe verecundiores textui circumdatas, quas græco vocabulo Glossas vocamus: quod per eas, veluti per linguas legum sententiæ, alioquin obscuræ pandantur. Bartoli profusa commentandi libido posterioribus mox est sit: interpretes usque ad Alciatum, qui hovis luminibus ex græca, & Romana antiquitate, abstrusaque linguæ latinæ notitia, & ope artis criticæ seculi nascentis, præcæm & germanam jurisprudentiam faciem disculsi: barbarie vero spallorem profusus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in ævum Alciati cœptum absolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus sit; chi, etsi tempore, atque auctore non primo, tota jurisprudentiæ restitutio, propter præstantiam ejus supra ceteros interpretes, adscribatur. Immo a nobis sacra omnis, & erudita interpretatio Cujaciana jurisprudentiam nuncupatur: exemplum notentur, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellantur: eos etiam philosophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur distinctionis, & memoriam græci, in quatuor gradus nostratam jurisprudentiam tribuimus. Primam facimus Imerianam; secundam ponimus Accursianam; tertiam constituimus Bartolinam; postremam, quam, uti germanam vetustatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Imerio autem usque ad Alciatum, a qua jurisprudentia Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiæ fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa lucæ veteris eruditionis, sinuque subtilitatis, ex Arabica philosophiæ scholis, a Bartolo maxime, ad studium juris traductis implicabatur, opeque destituta cognata sibi latinitatis: & eruditionis, aptoque ministerio privata, evolvere sese nesciebat: unde rigeat illa, tanquam hyeme

hyemē cohorruiſſet : Quare, cum verus Romanæ Reipublicæ, jurisque Romani ſenſus ſub Alciato primum, & ſub Cujacio maxime reſloruerit : ideo Cujacianam doctri- nam ver jurisprudentiæ appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convola- turi, obibimus prius Irnerianæ, Accuſſianæ, atque Bartolinæ jurisprudentiæ ſeriem, celebriores cujuſque auctores indicantes : deinde ad Cujacianæ jurisprudentiæ inter- pretes progrediemur.

C A P U T CXLV.

De Martino.

PRoderat autem ante omnes ex Irnerii ſchola Martinus Cremonenſis, ex Bo- nonienſi Goſiorum, nobile ſine familia : (a) quam temporum factiones patria ejece- runt. Is cum plures in jure quæſtiones moviſſet, atque in opinando liberior, ſe- que nimium audiret ; (*) adverſarium ha- buit, ex eadem Irnerii ſchola, Bulgarum. Ita ut ipſorum contentiones inter utriuſ- que diſcipulos opinionum, & animorum diſſidia paterent. Itaque ſtudioſorum tur- ba, Proculianorum, & Sabinianorum in- ſtar, in duas factiones diſceſſerunt. Qua- rum altera Bulgarum ſequebatur, altera Martinum ; a quo ex Goſia familia dicti ſunt Goſiani : quos contraria factio au- thoritate, ac numero ſuperavit : eſt Martinus Frederico Ænoſarbo haud liberaliter aſſentatus ſuarum ſententiarum non pau-

cas publica Imperatoris auctoritate funda- rit : (b) nec mirum Martino tam ſecun- dum fuiſſe Fredericum ; cum, ut Impera- toris gratiam ſibi Martino pareret, (c) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit ſen- tentia ſua rerum omnium dominium, & proprietatem Imperatori adjudicare. (**). Quo meruit, ut ipſus agnati a Cæſare (***) inter Principes referrentur. (d) Hac autem pudenda ſane ambitione, arbitror Martinum apud æquales. & poſteros in- vidia flagrantem, adeo paucis opiniones probaſſe ſuas ; ut ejus diſcipuli ab Accuſſio, per deridiculum Goſiani appellen- tur : & Jaſon pronunciare non dubitave- rit : nihil veri a Martino afferri ſollere, (e) Anceps fama eſt, illum ab Azo ne clavibus auditorii percuſſum exanimem concidiſſe, fremente Azone, quod eſſet a Martino in diſputatione ſuperatus. Flo- ruir Martinus ſeculo duodecimo anno æta- tis (uæ LXXVIII).

C A P U T CXLVI.

De Bulgaro.

OFfert ſe huic ex adverſo Bulgarus æqualis ejus, & æmulus, quem ple- rique faciunt Bononienſem. Is apud popu- los, non ſolum doctrina, ſed & gratia va- luit : atque ob pronuntiationis leporem,

(a) Cynus l. 1. §. ſaccat, in ſin. C. de rei uxor. aſſion.

(*) Solus enim ſæpe in opinionibus erat, licet totus mundus contrarium teneret, ut reſert Gloſſa regularum Cancellaria. Aſſentationis autem præmium a Friederico I. equum tulit, ut eſt apud Ottonem & Acerbum Morenam de rebus Laudenſibus in collectione Leibnitii T. 1. p. 818. quamvis noſter fide Panciroli non a Friederico, ſed ab Henrico, neque Martino, ſed Azoni, equum eadem de cauſa tributum, reſerat.

(b) Odoſ. l. rem non novam, in ſin. Cod. de judic. Ifern. conſ. ſi dubit. Roland. a Val. conſ. 46. nu. 14. lib. 3.

(c) Gloſſ. & Odoſ. l. bene a Zenon. C. de qua- drien. præſcript.

(**) Aucta dein adulatione a Bartolo & Baldo, quorum ille ad L. 24. D. de capt. & poſſim. rev. Et forte, inquit, ſi quis diceret, dominum Imperato- rem non eſſe Dominum & Monarcham totius orbis, eſſet hæreticus, quia diceret contra determinatio- nem Eccleſiæ. Baldus vero in Proœm. Dig. impera- torem dominum appellat univerſa ditionis, qua aſcendentem deſcendentemque & utrumque latum adſpicientem Solem reſpicit. Fuit tamen is mos jam

veteribus quodammodo in uſu, ut apparet ex L. 9. de Lege Rhodia de jactu. Ultra adhuc pergunt Reges in Siam, qui cœli terræque imperium ſibi adſcribunt & Soldani Babylonienſes & Ægyptii, qui Diis ſe imperare ajunt, ut obſervat III. van Bynkershoek ad laudatam legem cap. 6. Idem vidiffe teſtatur in Archivis Curiz Feudalis Hollandicæ editum huiusmodi Sultani, in quo inter reli- quos titulos bis etiam inferni imperium enumeretur ; datum, ut habebat ſubſcriptio, anno mundi 6015. ætatis ſuæ 91. Nazareni autem, filii Joſeph. ex gente David cognati ſui 1415.

(***) Qui etiam notiſſima Authentica habita C. ne filius pro patre, proſeſſores & ſtudioſos ju- ris exitiis privilegiis ornavit, id agens, ut exci- tato juris civilis ſtudio exemplo veteris Imperii majeſtas imperatoria aſſerretur, primo, contra Status Germaniæ, libertatis ſtudioſos, tum quo- que contra Pontificem Romanum, Imperium in Imperio molientem. Quam Authenticam lepido commentario illustravit Vir acris & amœni ingenii Rebuffus.

(d) Cyn. l. 1. §. ſaccat. C. de rei uxor. aſſion.

(e) Alciat. præſer. l. 9. cap. ult.

os aureum (*) appellabatur. Laudi huic successus respondit. Cum enim is Bononiæ doceret simul, & iudicaret in appellationum causis supra libras viginti quinque, iussu Frederici Enobarbi, qui eum una cum ceteris ad iura Imperii definienda vocaverat; sententiæ ab ipso latæ, sive in explicando, sive in reddendo jure, tanto plausu, atque consensu populorum attollebantur, ut per omnem Italiam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore Bulgari consuetudines: eo quod interpretationes ipsius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem suarum sententiarum apud populos, ipse damno sibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, præter morem, fancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore, superstitionibus liberis, mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat, redire: Martinus contra mulieris patrimonium ajebat esse dotem, prætereaque in ipsius mulieris posteritate permanuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari socio consultus respondit, se quidem, cum in contraria sententia esset, dotem non fuisse dediturum; Bulgarum vero, cum aliter sentiret, suæ se doctrina implicuisse, propriaque sententia damnaße, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinæ suæ fidem patrimonio anteponebat, oblata sponte dote, sui æmuli iudicium antevenit. Sortem hæc habuit quanto in prole suscipienda secundam; tanto adversam in retinenda, amissis omnibus liberis, (**) quos sustulerat: unde animo æger pronunciat vulgatum illud:

Ordine mutato succedis, Bulgare, nato.

CAPUT CXLVII.

De Hugolino.

EAdem ætate scholam Bononiæ juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ra-

(*) Quo nomine eum Irnerius ipse moribundus donavit. Cum enim ad hunc extrema agentem accessissent discipuli, & dixissent: *Domine, quem vultis post mortem nostrum Doctorem nobis constituere,* respondisse fertur Irnerius:

Bulgarus os aureum, c. q. f.

Sententia autem Bulgari de dote Juri Romano consentanea est per L. 4. §. 5. D. de jur. dot. L. 5. D. de divortio, L. 59. D. de L. 4. C. Sol. matrim. in primis per L. 6. D. de jur. dot. In foro tamen Martini passim sententia prævalet specie æquitate.

(**) Instaurando tamen generi studuit, secun-

vennate, clarus ob adjectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Frederico missos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos dispersissent; Hugolinus eos seorsam collectos authenticorum collationibus attexit: eisdemque ita compositos, decimam collationem appellavit. (a) Decessitque anno MCLXVIII.

CAPUT CXLVIII.

De Rogerio, & Osbone, & Placentino.

CLaruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, (***) summam appellatam, scribendam suscepit, non ultra viginti chartarum, ut cum scriptoribus illis loquar, spatium excurrentem. Item & Orho: qui iudiciorum summarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repullulantem scientiam juris retulit secum Placentinus Gallus a Martino institutus, qui Agathopoli, nunc Montepessulanum, in Gallia Narbonensi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, æmulatione Rogerii, quem hac laude superavit.

CAPUT CXLIX.

De Tylo.

Nec memoratu indignus est Pyleus ex pago Mutinensi, qui exosam a Placentino postremorum Codicis librorum absolvit epitomen. Is Bononiæ jus exposuit, posteaque Mutinam precibus, pretioque a Mutinensibus abductus fuit, ac demum civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in iudicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam et prætereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut sibi caveret, cujus moniti testes nulli aderant: machinarios in jus duxit. Quos ubi Prætor interrogasset, acta-

dasque iniit nuptias, sed ducta muliere pro virgine, cum postridie legem interpretaretur, cujus initium est, *Rem non novam neque insolitam aggredimur*, auditoribus risui fuit. Pancirolus L. II. c. 15. Est ea lex 14. L. de judiciis. Duarenus tamen de sacrosanctis Ecclesia ministris L. IV. c. 8. verba glossæ ad d. l. non de corrupta, sed de vidua interpretatur.

(a) *Odofr. in aurb. cassia. C. de Sacros. Eccles. Alvarot. in proem. tend. colum. 4. quæst. 3.*

(***) Quod primus ut hodie loquimur, juris compendium fuit. Obscura tamen ejus fama Summula Azonis, de qua in capite 151.

centes

centes vidisset, admiratus, ad Pyleum conversus est, silentique causam rogavit: tum Pyleus, quia muti sunt, inquit. Ad hæc accusator mendacium exprobrans, exclamavit: imo audivi eos vociferantes, ac transeuntibus dicentes, *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo absolvantur*, inquit, *promovens enim de damno non tenetur*. (a) Itaque impetravit, ut eis a Præatore noxa remitteretur. Uxoris testamentum, quo hæredem instituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non sine multis oppositoribus. (*) Librum scripsit de ordine judiciorum, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod singulis Saturni diebus in utramque partem disputationes haberentur, ortum est sabbatarum questionum nomen ab ipso conscriptarum. Ex qua exercitatione processere Brocardica, sive etunciata illa, quæ usum habent incipientem, (**) & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehensa.

C A P U T C L

De Alberico, & Joanne.

Inter Bulgari discipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus, magistro similis: quippe temulentus, & helluo, egregieque impudens: cum non veritus sit, propter turpe lucrum, fidem suæ abrogare doctrinæ. Etenim de restitutione dotis post mortem, superstitibus liberis; idem quod Bulgarus magister & senserat, & docuerat: verum cum idem sibi, ac Bulgaro contigisset, dotem rogatus a socero, redditurum negavit, propriisque scriptis redargutus, respondit mutasse sententiam. Longe vero ceteris Bulgari auditoribus celebritate nominis præstitit Joannes Bossianus Cremonensis, qui novellarum libros in epitomen redegit, arboremque actionum (***) primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

(a) Bald. in *prax. de utriusque jur. rez. de cavill.*

(*) Assenserat enim interroganti affirmatione simpliciter; cum in testamento nuncupativo nomen hæredis voce testatoris nuncupari debeat, *L. 29. C. de testamentis.*

(**) Imo Brocardica regulæ sunt omni exceptione majores, non quidem juris civilis, sed proprie juris Canonici. Dicuntur enim quasi Burcardica, quia Burcardo debentur, Vvormaticensi Epi-

C A P U T C L I

De Azone, Ejusque Schola.

Splendorem huic addidit ejus discipulus Azo Bononiensis, a Baldo haud præcipitis judicii viro, fons legum appellatus; cujus epitome, quam summam vocant, tanto fuit in pretio; ut merito alias ante se omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani; & Cremonæ nulli patuisse aditum ad jurisconsulti munus, qui ea epitomæ careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiæ regionibus auditores excibat. Ita ut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus cum Longobardi, & Etrusci secum accerime disiderent, ab eo tumultu res ad cædem prope devenit: ut & Urbs universa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores suos, qui deliquerant, animadversionem & jurisdictionem in causis civilibus: verum, repta hæc postrema, priorem amiserant, propter condonandi facilitatem, quam postea animadversionem recuperatam rursus amiserunt, nec eam in posterum receperunt. Henrico Cæsari, qui medius inter eum, & Lotharium Jurisconsultum Azonis æmulum equo per Urbem incedebat, interroganti, cujus nam esset merum imperium? Lotharius Cæsaris solius esse respondit: Azo vero intrepide, non Cæsaris tantum, sed & Præsidum Provinciarum Gravior tamen Principi fuit improbitas, & assenatio Lotharii, qui equo a Cæsare donatus causam præbuit Azoni, ut cum eodem de argumento disideret, inque sua sententia permaneret, ambiguo illo luderet: quod scilicet ipse æquum dixisset, equum vero abduxisset Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profecisset; contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo ante litem contestatam delegante, dele-

scopo, cujus magnum cæcunum volumen, editum Colonia A. 1548. Parisiis 1550. tantæ Auctoritatis fuit, ut suo adhuc tempore Siebertus Gemblacensis de scriptoribus Ecclesiasticis cap. 141. omnium conciliorum decreta ex eo Auctoritari scribat.

(***) Sive schema, quo actionum delineabatur diversitas, perinde ut consanguinitatis & affinitatis arbore propinquorum & affinium sistuntur gradus, qui scalarum & rotarum imagine a veteribus representabantur.

gati jurisdictionem extinguit; neque ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret: amico suggerente, citavit caput *relatum de officio delegati*: at adversarius confestim opposuit proximę sequens caput *gratum* eodem titulo; quo traditur, jurisdictionem excitari a sola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione Azo percussus amicos respexit, & pudibundus dixit:

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnasii custodiam famulo est usus, Tarentino Gallopressus nomine, qui coloris nigredine, staturęque brevitate, & oris corporisque deformitate, juvenili petulantię jucundum ludibrium fuit, preciumque scurrilitatis ab adolescentibus duomillia florenorum, ut vocant, servitii sui tempore collegit. Mortuus est (*) Azo anno MCC. tanto mœrore omnium, ut universa lugere Academia videtur: ac, veluti prolatis funeris causa rebus, non nisi post anniversarium Divorum omnium festum, interpretatio juris est inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quisquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (a) evulgatam, de ignominiosa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorsus abrogat honorificum Azoni monumentum extractum: & cum vetustate collaberetur, publico jussu restitutum anno MCCCCXVI. Ejus autem summa talis est, tantique acuminis, & soliditatis; ut, quamvis barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce, sine damno, ac fraude nostra carere non possimus.

(*) Rem autem miram de eo narrat Sigonius *Hist. Bonon. L. IV. exente*, Azonem nimirum, ut Sigonio Odofredus retulerit, ægrotare solitum non fuisse, nisi tempore vacationum. Appellabatur autem a discipulis suis honoris causa, Dominus Azo, iidemque Azonem etiam intelligebant, quando omisso nomine Dominum appellabant, Cardinatus Hostiensis in

C A P U T CLII.

De Lothario Cremonensi.

Ipsius æmulus Lotharius Cremonensis non tam studiis, quam armis claruit. Ope Cæsarea, vir talis, Pisanus Archiepiscopus creatur. Nec erubescit contra Ecclesiam sententiam ferre: docebat enim Sacros viros, nempe Ecclesiasticos, posse foro suo cedere: cumque factis etiam iniquis Ecclesiam Romanam læderet, juraque judicatus Calaritani usurparet, (b) ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

C A P U T CLIII.

De Balduino Bononiensi.

Jacobus Balduini, Bononiensis, auditor & ipse Azonis, & Decurio creatus a Civitate sua, pessime de utroque meruit, indignusque prorsus fuit justitię sacerdotio: nam, & magistrum insimulavit falsę doctrinę per calumniam, quam in illius caput magister reflexit, & causam suscepit adversus patriam. Cumque sceleris in patriam argueretur, respondit, eo facto germanum Bononię civem præstitisse: hominem effrontem, & inclita virtutibus patria prorsus indignum! A Genuensibus Prætor creatus, cum patricium laqueo damnasset contra ejus Reipublicę leges, causam præbuit Genuensibus edicendi, ne ullus in posterum legum doctor ad jus dicendum vocaretur.

C A P U T CLIV.

De Rosredo Beneventano.

Rosfredus quoque Beneventanus Azonem habuit magistrum, idemque Bononię libros Juris explicavit, pluraque scripta reliquit, inter quę disputatas faturni diebus quæstiones, quas sabbatinas, ut

capite primo pr. X. de testamentis numer. 2. *As, id est duodecim uncia. As ergo quandoque ponitur pro obolo, propter quod verbum venit Bononiam studium civile, sicut audiui a domino meo, (Azone.)*

(a) *L. 9. parerg. cap. ult.*

(b) *Cap. si diligens. de foro compet. & de prescript.*

diximus, appellarunt; formulaeque composuit, quibus rei convenirentur in foro: quarum magnus erat usus, antequam aliae locupletiores prodirent. Hunc judicem adhibuit in causis Fridericus II. Imperator.

C A P U T CLV.

De Accursio, & ejus schola.

QUae autem summa laus est Azonis, ab ejus disciplina profectus est Franciscus Accursius Florentinus: cujus labor, & industria superiorum omnium ab Irnerio jurisconsultorum laudem perstrinxit, & obruit, cunctaque scripta meritis aliorum. Is enim ea animi alacritate ad jurisprudentiam accessit: ut aetate profecta juveniles spiritus gerens, juvenilia studia minime refugerit. Fertur enim, prope quadragenarium ad jurisprudentiam se contulisse; conductisque superiorum interpretum expositionibus, Irnerii, scilicet, Bulgari, Martini, Placentini, Pylei, Joannis, & aliorum in solitudinem sese abduxisse: ubi illorum & suis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tanquam ex tripode, forensium causarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur. Ideoque Accursius a Cino Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipsum exortus erat, qui scientiam juris brevius, uberiusque suppeditasset. Sententia enim legum tum in univrsum, tum particulatim exposita; similia loca ex universo juris corpore colligit, & contraria mire componit, adductis, aliorum ac modo adprobatis, modo rejectis opinionibus, quaestionibusque plurimis, utilissimisque ad locum excitatis, ac definitis. In sensibus autem vestigandis adeo fuit acutus, & solers; perspicuus autem in verbis, & sobrius; felixque in abdicatis sententiae eruentis; ut, nisi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & sermonis elegantiam ademisset; nulla fortasse laboris partem reliquisset eruditibus recentioribus. Quo magis mihi stomachum faceffit eorum insolentia ne dicam, an immanitas? qui, cum ejus lectione legum sensus levi labore adipiscantur; ubi tamen aliquid nubeculae ab eo relin-

quitur eorum eruditione diluendum, feroces victoria, statim perstrepunt, & cachinnos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de posteritate optime merito temporum caliginem vitio vertere; sive vero laudi ducere nascendi sortem. Quae autem inhumanitas est; ei, qui facem praetulit in tantis tenebris juris civilis, qua sine face vel eruditissimi novorum Jurisconsultorum oberrassent; vitia illa nolle condonare, in qua decidit, non propter juris civilis incitiam; sed ob imperitiam historiarum, & latinae proprietatis, sibi ab aetate illa denegatae: cum tamen, iis etiam praesidiis spoliatus, ingenii acie non raro collineet: ut non tam ejus errores exagitare, quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modestiam, & probitatem commendando: qui cum in Accursii nomen incidit, non modo parca ac consuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potissimum est intemperans; verum etiam hominem honorifice appellat, optimum scilicet Accursium. Cujus auctoritatem non modo praeter Bartolo tanti fecit, ut somnia duxerit; & deliria, quidquid ei Bartolus contradicit; verum etiam Accursium, teste (a) Mornacio: Latinis, & Graecis omnibus interpretibus anteposuit. Nec mirum: quid enim Graecorum exilitas, eorumque lineolae, ad Accursii abundantiam, acumen, curiositatem, & diligentiam? Ob quam in suo ipse nomine ludens, haud absurde dixit se (b) Accursium appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune accurrat. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo iudicium his ab eo expressum verbis: *Neque diximus, ut supra (c) hujusmodi Jurisprudentibus comparaverim: & Accursium longe magis corona donaverim. a quo quidquid aberrat Bartolus, vanae fictiones, & aegri somnia videntur.* In sententiarum discrepantia Bulgari causam contra Martinum amplectitur: ut Azonis discipulum possis agnoscere. Cum Bononiae summa celebritate docuisset, filios reliquit Franciscum & Cervotum, non bonorum modo haeredes; sed etiam doctrinae: qui & in docendi munere patri successerunt: & quod mirere magis, fama

(a) Ad l. 2. paragraph. hoc autem C. de vet. jur. enucleand.

Jani Gravinae, Tom. I.

(b) In l. facta §. si in danda ff. ad Trebell.

(c) Observat. l. 12. c. 16.

est, etiam reliquisse filiam, quæ jus civile publice docuerit. (a) Ipse vero Accursius anno MCCXXIX. ætatis vero suæ LXXVII. supremum obiit diem. (*)

C A P U T CLVI.

De Jacobo Ardizono, & Odofredo.

Edidit & Azonis schola Jacobum Ardizonum Veronensem, qui præclarum doctrinæ suæ monumentum reliquit feudorum summam: quam diu latentem, e sua tandem bibliotheca extulit Daniel Scaramæus Jurisconsultus Atensis anno MDXVIII. Emisit eadem Azonis schola Odofredum Bononiensem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quasque causas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiæ doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberimis in Pandectas, & Codicem commentariis noscere licebit. Vita excessit anno MCCLXV. Ceteros obscurioris nominis commemorare non est ex nostro, aut legentium usu: satisque habebimus adolescentibus ostendere clariores usque ad Bartolum, a quo aliam jurisconsultorum seriem exordiemur.

C A P U T CLVII.

De Dino.

Atque mihi excitanda est in primis Dini ex Florentino pago memoria: cujus tanta in disputando sublimitas fuit; ut Dini disputatio in proverbium abierit: tantaque auctoritate claruit, ut ad sextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petronio Senensi: qui honos Di-

(a) Alberic. in *L. qui filium in f. ff. ubi pupill. educar. deb.* Tiraquell. *L. connub. gloss. 1. p. 2.*

(*) Hodie quoque qui ex fontibus bibere, quam ex lacunis malunt, si quid dubii incidat, cui tollendo Basilica non sufficiant, ad glossas Accursii decurrunt. De ætate Accursii, qua se contulerit ad juris civilis studium, dissentiant interpretes. Quidam id annos natum XXVIII. fecisse ajunt: secundum Gravinam vero prope quadragenarius erat, cum Pancirolus a quadragenario plane jus civile apud Azonem auditum referat. Verum ideo minime negat Pancirolus: Accursium id antea ab alius didicisse. Barbariem ejus non tantam fuisse, quan-

no magno stetit. Cum enim Ricardus socium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidisset, se vero preteritum, etsi aliis præmiis cumulatus, tamen angore animi vitam amisit. Etsi non desint, qui occulto veneno sublatum tradant. Obiit Bononiæ, ubi docuerat, anno MCCCIII.

C A P U T CLVIII.

De Bartholomæo a Capua.

Sub idem tempus non doctrina modo civili, quam Neapoli in Gymnasio instituto a Friderico II. Cælare, summa gloria docuit; sed amplissimis etiam honoribus floruit Bartholomæus a Capua Neapolitanus, patriæ, ac posteritatis suæ nobilissimæ perenne decus. Cujus patrocínio Robertus adversus (b) Carolum, Regni successionem sibi asserentem, causam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartholomæus felicem vitæ honorumque cursum absolvit.

C A P U T CLIX.

De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrado.

Nec mihi reticendi sunt Petrus de Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus, aliis Aurelianensis: qui haud minus octies infortiarum, quod vocant, Tolosæ, & aliquo etiam tempore Bononiæ explicavit; atque haud imperite scripsit in plures juris locos anno MCCC. Et Jacobus de Arena Bononiæ, vel Tolosæ, vel, ut alii putant Patavii professor, anno MCCC. cujus opiniones ex legum mente petitas (c) Bartolus arbitrabatur. Et Oldradus de Ponte ex Laude Pompeja, ob

ta vulgo fuisse fertur, contendit Albericus Gentilis, de *juris interpretibus*, qui illud: *Gracum est, non potest legi, Accursii esse*, constanter negat. Refertur tamen Accursius inter Semi-jurisconsultos ab ipso Cujacio *Obs. IV. 3.* & multos ejus errores notat Antonius Nebriffensis in *Lexico juris civilis*. Filio ejus Cervoto Accursii contigit, ut hebes & exigui ingenii esset, unde passim sententiæ ejus rejici solent modo ut exsangues & frigidae, modo ut absurdæ & ineptæ, adeo, ut opiniones inspidas Cervotianas appellent.

(b) *Affl. c. 1. de success. Feudor. nu. 88.*

(c) *Bart. in tractat. banditor. nu. 11.*

dispu,

disputandi acumen, Pater legum nuncupatus: cujus responsa non pauca imperant adhuc in foro: etsi dum viveret, adeo callide, versaretur in causis, ut haud raro prævaricator haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice objurgatus. Etenim Oldradus Romæ docuit, ubi & in collegium lectus Advocatorum, ut vocant, Consistorialium, a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicæ negotia explicanda frequenter vocabatur. Præ ceteris vero illustre patrocinium coram Roberto Apuliæ Rege Thomæ defuncti Principis filio natu maximo præstitit: cui Sancti Severini Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honestior reputatus, gravi Pontificis reprehensione percussus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

C A P U T CLX.

De Jacobo de Belviso, & Butrigario.

NEquè omiserim Jacobum de Belviso Avenensem, qui Bononiæ docuit eadem ætate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros octies explicavit. Quocum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononiensem, qui gloriæ suæ, quam doctissime scribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus discipulum. Docuit Jacobus Bononiæ anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quæ communes nummos ad numeri, non materię rationem dividendos præcipit: ubi anum cum canistro ficuum prætereuntem vidisset, pactusque ab ea esset dimidium: singulas scindere ficus velle simulavit, ut e singulis dimidium sibi auferret. Cum vero anus clamaret, se numerum ficuum vendidisse, non medietatem singularum: Jacobus ad auditores, qui secum erant, conversus: En, inquit, quam belle a-

nus hæc explicatæ dudum legis usum ostendit!

C A P U T CLXI.

De Cino Pistoriensis.

SEd jam ad Cinum veniamus Pistoriensis, cui pluribus e sapientiæ generibus gloria parva est. De summo enim Jurisconsulto, & elegantissimo simul Poeta certant inter se jurisprudentia, & Poësis, utri earum fit adjudicandus. Versibus ejus, quos etrusce scripsit, nihil venustius: interpretationibus vero illius in jure civili nihil sanius, nihil pressius. (*) Floruit etiam gloria discipulorum: quorum habuit in jurisprudentia Bartolum; in humanioribus autem literis socios Petrarcham, & Bocacium, & Cavalcantium, quibuscum conjunctissime vixit. Quorum quoque conjunctionem pictor, dum egregium factum describeret Utini in Divi Nicolai Sacello, expressit in tabula: in qua Cinum, Petrarcham, & Bocacium, & Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Cinus Judicis Assessorem refert; Petrarcha scribam; Bocacius rusticum; Guidus vero Cavalcantius Hebræum, quibus imaginibus historia proditur illius temporis haud illepada: cujus non est hic referendæ locus. Morum quoque Cinus honestate; & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, nisi arrogantius in jus Pontificium investus fuisset. Nollem huc temeritatis, hominem aliqui modestum, esse profectum. Adolevens adhuc assessoris munus apud Ludovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiæ primum, deinde Perusii docuit: ubi Bartolus in ejus sese disciplinam tradidit. Demum an. MCCCXXXVI. Cinus excessit e vita.

(*) Imo aliquando etiam nugatur. Cape exemplum adductum ab Ill. van Bynkershoek ad L. Lecta c. 12. Hæc responsione data per Dominum, surrexerunt ex adverso quidam alii Baccalavri de Schola domini Papiniani, vel alii Advocati Prætoriani fori; & dixerunt: Nos dicimus contrarium, & audiasis; Dominus Paulus salva sua reverentia, dixit duo falsa. Quibus dein respondentem inducit Paulum, Easum dicitis vos, salva vestra reverentia, non ego. Aliud ex Julio Claro, recept. sent. L. P. refertur a Baylio in vita Cyni. Cyni mortem suis carminibus Franciscus Petrarcha de-

ploravit, & accensetur Cynus illustribus Italiæ Poëtis a Crescimbenio in *Istoria della volgare Poësia* p. 87. Solebant autem ejus temporis Juri barbaricum in scriptis juridicis sæpe studio affectare, ne, si elegantiam sectarentur, Grammatici magis quam Juri esse viderentur. Exemplum ex *Consilio LXXXIII. Francisci Aretini*, literarum alias & Latinarum & Græcarum laude florentissimi, idem apposuit Baylius in *vita Aretini*. Sunt etiam, inquit Aretinus, multi testes, qui viderunt, aquam bene ire ad molendinum, & ipsum bene molere; & stecharium lignamini bene in puncto.

CAPUT CLXII.

De Alberico de Rosata .

Eodem seculo floruit Albericus de Rosata Bergomensis, quo genere obscurior, eo doctrina illustrior : qua meruit , ut a Joanne Novariensi Episcopo , & Luchino Vicecomite Mediolanensium Principe , ad Benedictum XII. Pontificem legatus mitteretur ; cum in Patria , atque etiam Romæ causarum patrocinio diu vacasset . Denique , ubi se abduxisset a negotiis , præter interpretationes vocabulorum , etiam utrisque juris commentarios edidit : quo opere studiosorum laborem plurimum levavit , ante quam eruditiores , & sinceriores nostrorum temporum explicationes ab eruditioribus Jurisconsultis prodirent . Fertur idem in Dantis Aligerii Poema fuisse commentarum , ut consuetam Jurisconsultorum sui temporis doctrinam superasse appareat . Demum anno MCCCLIV. migravit e vita .

CAPUT CLXIII.

De aliis turmatim .

Prætereo nunc ejusdem classi Jurisconsultos alios , nempe Rolandrum Placolum , Andream Ciaffi , & Franciscum Tigrini Pisanos ; Ricardum de Malumbris Cremonensem , Bartholomæum Butrigarium Bononensem , ejusque cives Lambertinum , & Franciscum Ramponi ; Nicolaum Mattarellum Mutinensem , Gulielmum a Cuneo , & Beltrandum de Monte Faventino , Joannem Fabrum Burdegalensem , Rainerium Foroliviensem ; Tadæum Populum Bononensem ; Signorinum Homodeum Mediolanensem , & alios usque ad Bartolum Cini discipulum , novæque classis Jurisconsultorum Principem .

CAPUT CLXIV.

De Bartolo .

Hic, si tam sublimi, e loco similitudinem ducere licet, Servium Sulpicium imitatus, præ ceteris ante se inter-

pretibus, dialecticorum regulis, & Philosophorum acumine jurisprudentiam instruxit : haud pari tamen judicio, contrarioque successu. Nam Servius dialectica sobrie, atque frugaliter usus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perspicuitatem, rationemque definiendi, & ex notis ignota colligendi traduxit ad jurisprudentiam, quam & eloquentia, sive lepore puræ, atque concinnæ dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & syrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidisset, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a scholarum barbarie petebatur; non modo spinas dialecticorum non abjecit; sed eas consulto sparsit in jurisprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quæ jampridem Europæ scholas veterum scientiarum, atque artium elegantia exutas, sæde pervagabatur. His copiis Bartolus est usus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet distinctionibus; ut non dividat rem, sed frangat, atque comminuat: cujus deinde frustula, nimia ingenii jactatione, veluti vento dissipantur: ut non mirum, si scripta illius nubila, & confragosa negotium legentibus adeo facessunt, ut aliquibus videatur theutonice locutus. (a) Quæ vitia non hominis fuere, sed ætatis: quæ relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum sæcem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum: quam inconcinna mens, & oratio: cum, teste Cicerone, peripatetica schola, in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice versaretur? Ætatis igitur illius scientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores sibi aliquando, aliique tendebat ambages. Unde scolam jurisprudentiæ instituit acutam illam quidem, & forensibus cavillationibus percommodam; flexuosam tamen, & ob inanem sæpe subtilitatem anxiam sane, & importunam, unde Bartolinæ scholæ interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate discrepantia longe inter se non raro comparant, atque committunt: Contra vero sæpe ob leve quodlibet discrimen simillima quæque distrahunt, & a rebus aliquando alienissimis vaticinando,

(a) Alex. l. milos, paragraph. decem in fin.

Digest. de re judiciaria .

& ario-

& ariolando argumenta ducunt, inque sententiis ferendis haud semper solent auctoritatum, atque testimoniorum habere delectum. Hinc non raro stomachum Cujacii movent, ut sæpe in illos excandescat, pluribus quidem in locis, præcipue in librum quintum responsorum Papiniani: (a) *Vim, inquit, hujus responsi, & potestatem non bene percipiunt interpretes. Inani sermone imprudentia utuntur. Sunt verbosi, & prolixi, more suo, ut solent in re futuli esse multi; in difficili muti; in angustia diffusi.* Sed hæc mihi tanti non sunt: ut si errores damnem; Bartoli tamen, & suorum doctrinam, ingeniumque longe magis non admirer, quam cæci quidam illorum laudatores: qui, ut probent simplicioribus Bartoli se trivisse libros, quos nunquam sumere in manus, pro illorum erroribus fama tantum, & inconsulta credulitate ducti, ratione prorsus nulla, sed ore tantum, ac fronte dimicant, quasi pro aris, & focis. Nec minus tamen eruditionibus interpretibus indignor: qui cum a Bartolo, scholaque illius multa didicerint; ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt, desistere nesciunt a conviciis: inter quos præter Budæum, Duarenum, aliosque plures, Goveanus præcipue non erubescit Bartolum pessimum juris interpretem appellare, miraturque illum ab iis laudari, quos ipse Goveanus laudat. (b) Quis vero tulerit illos, qui cum prorsus jurisprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint, & humanioribus literis; hoc sese tamen veteris jurisprudentiæ vindices profitentur; quod sciant & ipsi quoque Bartolo, ejusque discipulis maledicere. Quales, præter ceteros, sunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariam quidem Bartoli omnium expositam oculis animadverterunt: doctrinæ vero illius, neque recessus introspicere, neque pondus expendere voluerunt: ignari prorsus, quanta Bartolus cum suis commoda jurisprudentiæ attulerint, tot solutis quæstionibus quotidie in foro emergentibus: quibus dirimendis veterum scripta minime sufficerent, nisi ea Bartolus, & Bartolini Jurisconsulti ratiocinando, similiaque colligendo ad quotidianum usum, & etiam ad non expressa produxissent: ita ut reddiderint quodammodo amissa

jam, exclusaque e corpore juris veterum responsa consultorum. Qua opera, & judices difficultatibus liberarunt, & reos a judicum fraudibus eripuerunt. Præstat enim parere mortuo, quam viventi: ac tutius judices obtemperant auctoritati sapientum, quæ affectionibus est experta: quam propriis animi sensibus, qui studio personarum, & causarum, vel odio, aut gratia non raro in fraudem inducuntur. (c) Quam hic interpretibus laudem Alciatus, pro sua ingenuitate, quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum suis omni errore abolverim, ut vulgus pragmaticorum solet; neque maximi ingenii, summique beneficii laudem eis detraxerim; neque imitator eruditos illos, qui cum ipsi raro meliora præstent; aliorum benefacta ob quodlibet peccatum obliviscuntur. Natus est Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur, nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciscum Bonaccursium: falso enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos, quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expositis infantibus instituendis. Hic error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egressus ad jus civile se sub Cino præceptore, posteaque sub Jacobo Butrigario, & Reinerio contulit, sui que magnam expectationem acutis disputationibus in scholis excitavit. Cum Tuderenti assedisset, deinde Pisis, ubi capitalibus causis præsuit, fertur in villam secedere coactus, propter invidiam, quam subierat, ob reum præcipiti sententia damnatum: Proptereaque a iudicando sese, ad docendum transulisse Pisas primum; deinde Perusium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laborisque assiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac vespere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo: singulis annis dimidiam Pandectarum partem emetiebat. A Perusinis publici negotii causa legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam

(a) L. filio ff. de injus. rupto.

(b) pag. 261.

(c) L. apud Labonem ff. de verborum significatione.

privatam optime gessit. Speciem enim tantam doctrinæ Imperatori præbuit, & virtutis; ut inter illius assessores, sive Consiliarios (*) lectus, ab eo, præter insignia gentilitia sibi, suæque familiæ impetrata, Leonis nempe aurei, cum duplici cauda in campo croci coloris; obtinuerit etiam, ut sibi, suisque liberis liceret veniam ætatis scholæ suæ auditoribus, concedere, ac spurijs reddere legitimos, & natalibus restituere. Cum Francisco Tigrini, qui eum ætate anteibat, non raro disputavit, atque aliquando tam acerrimo inter se conflixerunt: ut controversiæ dirimendæ gratia Pisas miserint inspectum Pandectarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis: *Si creditor, D. de distractione pignorum*: Cum Bartolus nullam esse venditionem: Alter vero nullam esse conventionem legendum contenderet. Quam controversiam inter Bartolum, & Baldum exortam esse, aliqui perperam tradiderunt. Non tamen similitates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum intercesserunt; ut amicitiam prorsus distraxerint. Non enim desunt, qui retulerint, Bartolum accerrimo quamvis ingenio; tamen propter labilem fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata sua comprobasse. Plura etiam ejusdem Tigrini, & egregie scripta Bartolus, ordine mutato, suppressoque auctoris nomine, in suos contulisse commentarios, traditur. Laudem scriptis suis eo est majorem affectus, quod rem in universum explicatam, postea trahit

ad usum, lectoremque de schola traducit ad forum: ita ut scientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero discendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii æquabilitatem, ac mentis ad studia firmitatem conservaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quæ sua ferebat ætas. Nam præter juris prudentiam, Hebraicis etiam literis, & Geometriæ operam dedit: de qua lucem, ad jus civile illustrandum elicit, in opusculo de fluminibus, quam Tiberiadem appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honestis artibus lucrum quærebat, haud sibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore suscepit duos, filias quatuor. Demum anno MCCCLV. abcessit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud posteros gloria, quod plurimum seculorum labores ævo tam brevi conclusit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata posteritas. Haud scio enim an plus antiquitas tribuerit Papiniano, quam nostrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat; præcipue apud Hispanos: apud quos ea sententia vincit, a qua Bartolus stetit. Imo ubi deest lex, illius vice Bartolus consulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo, frementibus eruditibus, nempe, *Speculum*, & *Lucerna juris*; *virtus juris*; *Dux universorum*; *robur veritatis*; *Auriga optimus*; *Apollo Pythius*; *Apollinis oraculum*; ac modo *Pater*, modo *Magister*, modo *lumen humani juris appellatur*.

(*) Unde etiam consecutioni Aureæ Bullæ adhibitus dicitur Thulmerario de offorivatu cap. VI. §. 15. Sed hoc dubium, & a multis negatur primum ob imperitiam Status regni Germanici in homine Italo, tum, quod anno ante mortuus est Bartolus, quam aurea Bulla ederet. Carolo IV. autem a consiliis fuisse Bartolum, testatur glossa ad constitutionem Henrici VII. *Qui sint rebelles*, quæ est inter extravagantes feudorem. De vera lectione *L. Si creditor*, Bartolus non cum Francisco Tigrini disputavit, sed cum Francisco, Accursii filio, ut ipse testatur ad *L. 3. C. de condit. ob caus. dat. n. 4.* qui Accursius non ille glossator est, sed verisimiliter Antecessor Regensius. V. Panciolum de *clavis leg. interp. II. 42.* Legem ipsam illustrant Stekcius in *observationibus Anti-Criticis c. 14.* & Jacobus Gohofredus *animad. jur. civ. c. 14.* In epitaphio suo apud Franciscanos Perusæ anno Christi 1355. ætatis

46. diem obiisse dicitur. Adscribuntur hi versus:
*Hic est Bartolus ille juris ingens
 Lux & commodus explicator: hic est,
 Quem mors ante diem abstulit maligna.
 Heu mors invida & aro iniqua nostro!
 Quæ leges iterum jacere cogit.*

Sed hoc epitaphium seculo cultiori decimo demum sexto positum videtur. Quare inde argumentum nullum duci potest contra Panciolum, qui de ætate Bartoli dubitatum innuit, & sacrophago Bartoli marmoreo nihil amplius inscriptum memorat, quam OSSA BARTOLI. Disciplinæ forensis princeps librunt etiam emisse incipitum, *Processus Satana contra D. virginem coram judice Jesu*. Latinitatis, qua usus est Bartolus, circumfertur memorabile exemplum, *Rufficus quidam falconem comitis Guidoniss cepit cum sonaleis, & lectis, & ipsum caprum posuit sub barba, dando ei beccare panem, & rapas.*

C A P U T CLXV.

De Baldo, & Fratribus.

HUjus gloriæ non parum accessit ex Baldo discipulo: quo absente, Bartolus videbatur sibi carere auditoribus, ideoque sine Baldo Bartoli schola conglaciabat. Etenim tantum ille huic uni discipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero sæpe aliquid objicente; (a) Bartolus ad respondendum tempus petere non erubesceret. Hinc discipulus tandem evasit æmulus, & etiam in certamine, ac quinque horarum disputatione victor. Quæ tamen æmulationis, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique occasione data magistrum, ut solet Baldo? Discordia tamen ingenia dum viverent, post mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim est commune in omni foro judicium, ut ibi confidisse veritas existimetur, quo concors utriusque sententia convenerit. (b) Hujus tamen petulantia gravissimas penas Baldo dedit. Ex frequentibus enim rixis cum præceptore, orta est fabula, & commentum illud putidum, quod forenses nebulones imberunt, de Baldo publice flagellis cæso, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Perusii erant codices (*) in lege *Si Creditor, D. de districtione pignorum*: ut adulteratæ lectionis testimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, sed cum Francisco Tigrini; ut optimis relationibus ostendit Lancelotus, (c) selectioris notæ Jurisconsultus. Natus est Baldo Perusii ex Francisco Ubaldo medico, egregiæ pro-

lis parente felicissimo: siquidem, præter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Jurisconsultos scriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldo decimum septimum admirationi fuit omnibus, subtili explicatione legis *centum Capua, D. de eo quod certo loco*. Docuit primo in Patria, ubi Petrum Belfortem Cardinalem in jure civili erudiendum, atque ad maxima negotia instituendum accepit. Deinde Ticinum ad idem munus amplissimis stipendiis arcessitus: ubi cum se auditoribus nominis ejus celebritate suspensus ostendit: quia statura pusillus erat, continuo exclamatum est, *minuit præsentia famam*: Ipse vero minime deterritus, confestim excepit: *Augebit cetera virtus*. Cum ibi Philippus Cassolus, qui satis gloriose *Doctorum Doctor* appellabatur, more veterum Sophistarum, prodiiisset in medium, quaestionibusque omnibus de ultimis voluntatibus ex tempore se responsurum obtulisset; Baldo, ut hominis petulantiam reprimeret, rogavit ubi cautum esset in jure, ut substitutio vulgaris in legato facta non comprehendat, nisi casum, quo noluerit, vel potuerit. Hærenti Philippo Baldo ei ostendit legem *Pater Severinam, D. de conditionibus, & demonstrationibus*. Ad quem locum hanc enarrationem Castrensis attexuit. Ingenio autem Baldo tam prompto fuit, ut vel legem, quæ de musicis, & vespis loqueretur, petentibus obtulerit. Interrogatus ab Episcopo Ticinensi, cur leges tam facile, ac toties mutarentur: ille retulit, legislatores, medicorum instar, pro temporibus remedia parare: id enim esse justum; quod temporibus conveniret; & propterea, quæ in pace vetantur, in bello licere. Ticinensium statuta solus publico jussu condidit:

(a) Castrensis in *L. s. in f. 17. §. de Testamento ult. ff. de inoff. testam.*

(b) Tiraq. de *retract. convent. §. 4. gloss. 6. n. 12.*

(c) Damna non sed nihilominus dein absolutum narrat Joannes Nevisanus. *L. IV. n. 25. sylva sua nuptialis apud Baylium in vita Baldi*, ipso intercedente Bartolo, utentemque argumento *L. ad bestias 31. D. de penis*, in qua artificum damnatorum aliquid datur. Sed Pancirolus rem totam figmentis annumerat, & ex eodem genere est alloquium Bartoli ad Baldum quadragenarium scholam ejus intrantem: *Tarde venisti Baldo, & hujus responsum, Cuius recedam, vel se-ro venis Baldo, eris advocatus in alio seculo*.

Adolescens enim quindecim annos natus Bartolo tam argute contradixit, ut ille tempus ad respondendum petierit, quod tamen semel, non sæpe factum, Pancirolus testatur. Si vera essent, quæ Nevisanus narrat, ex duplici capite damanda Baldi memoria esset. Non enim ingratus tantum videretur in Bartolum, quem ubi in scriptis suis insectatur ut præceptorem, sed etiam immemor patrocini, quo formidini flagellorum ereptus fuerat. Bartolus autem eo majori animi magnitudine usus videretur, quod defensionem ejus suscepisset, qui codices in necem ipsius corrupisset.

(c) *In vita Bartoli.*

omniumque consensu cautum est, ut nemo sine Baldo auspicio doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haud minus, quam doctrinae cupidus. Quas adeo magnas tum e schola, tum etiam e foro collegit: ut ex folis substitutionum litibus quindecim millia contraxerit aureorum, sive scutorum, (a) ut vocant, praeter ea, quae ex criminum causis, & ex contractibus adjecit. Mentis ejus magis acumen laudatur, quam constantia: saepe enim ingenii aestu a veritate, atque etiam semetipso abreptus, sibi repugnat: ut Baldo subtilitas; Bartolo vero sententiarum veritas, & judicii firmitas tribuatur. Etenim illius ingenium rapidum; hujus frugale: Ille argutior; hic sanior. Ille ad disputandum; hic ad judicandum utilior. Forensis enim exercitatio Baldum quo magis exacuit; ita longius aliquando avexit a vero. Ita ut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero solius justitiae cultum admireris. Unde Baldus opulentissimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriae studiis posterorum plurimum contulit: vix enim ullus est divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus: neque pars ulla juris, aut civilis, Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis, jus & carnes bovillas saepe objiceret. Mortem tamen obiit viro gravissimo indignam. Dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, ablandiretur, imprudens labii morsu venenum hausit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit Kal. Maii anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Episcopo, & Francisco filiis, utrisque Jurisconsultis, superstitibus.

C A P U T CLXVI.

De Paulo Castrensi.

Proximum Baldo locum damus Paulo Castrensi e Faliscis, quem aliqui anteponunt ipsi Baldo, cui Paullus discipulus fuit, & amanuensis: quippe pauperissimus, & genere tam obscuro; ut ne fa-

(a) Cuman. ex Alex. in rubric. ff. de vulgar. & pupill.

(b) Castrenf. l. primo §. additio in fin. ff. de

miliae quidem nomen praetulerit, humiliterque servitio victum, & doctrinam sibi paraverit. Nam simul cum Baldi liberis assidebat in schola, domumque reversus magistri verba, ne sibi exciderent, statim scriptis mandabat. (b) Auxit vero illi, ut saepe aliis, scientiam egestas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus est omne tempus in ipsarum lectione legum ponere: cujus assiduitate studii, ad praescae, ac germanae sapientiae integritatem assuefecit ingenium. Hinc scripta illius, praeter aliis, veterem disciplinam candorem, ac veritatem arriperunt: quem nobis fructum ingens voluminum in diem increbrescentium, ac mentis libertatem irretientium strues intercipit. Avenione de prorogatione jurisdictionis Paullus adeo disputavit egregie; ut ea fama excitatus Cardinalis Zabarella Florentinus Archiepiscopus, vicariam Paulo assessori suo potestatem exercendam tradiderit Florentiae: ubi cum jus doceret, Senatum composuit, & statuta. Inde Senas primo, deinde Bononiam ad idem se munus, ac postremo Patavium contulit, ibidemque annis confectus mortem oppetiit anno MCCCCXX. omnium aestimatione ipsius Bartoli loco dignus.

C A P U T CLXVII.

De Alexandro Tartagno.

IS Alexandro Tartagno Imolensi doctrinam juris tradidit. (c) Paullum enim audisse Alexander dicitur, praeter Joannem Imolensem, & Joannem ab Anania, Ludovicum Romanum, & Casparem Arengherium in Bononiensi schola doctorem. Doctrinae illius fama undique percurrens, urbes plurimas ad cupiditatem hominis excivit. Igitur Ferrariae primum, deinde Patavii docuit, ubi Bartholomaeum Caeppollam acerrimum doctrinae, ac dignitatis competitorum constantissime toleravit. Illinc Ticinum, ac postremo Bononiam ad jus civile docendum concessit: ubi aemulum expertus est Andream Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero, quae maxime ad plausum popularem valet, longe praestantior.

edendo & in l. secunda §. ultimo.

(c) Hieron. Praevidei. de peste part. ult. capit. 21.

Cui

Cui tamen facultati Alexander succurrebat assidua scriptione, quam adeo necessariam studiosis existimabat; ut interrogatus quomodo adolescens proficere posset, responderit: si vapularet, quotiescumque sine calamo administro libros evolere deprehenderetur. Scientiæ magis, quam luci fuit appetens, ideoque in ore semper habebat istud, *legibus vacavi, ut scirem, non ut eas venderem*. Vir præterea gravis erat, & cavillationum osor, ingenioque recto, ac simplici: ut merito veritatis pater appellaretur: & quamvis modestia esset insignis, ea tamen haud potuit abs se deflectere, imminetentem semper doctrinæ maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophistam eum vocarent, & ingenio verfatili: quod leges pretio figeret atque refingeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres & quinquaginta: quorum triginta docendo transegit.

CAPUT CLXVIII.

De Jafone Mayno.

Hæredem is doctrinæ reliquit Jafonem Maynum auditorem suum quo non ullus felicis, & turpissimis moribus, & natalibus ad splendorem, & dignitatem, per studia literarum emerfit. Duceptus est enim & concubina, dum pater ejus Andreonius Maynus Mediolanensis Pisauri exularet. Jafon autem ad literas addiscendas missus, quod injustis esset natalibus, ideoque negligentius, atque asperius tractaretur, perdit ac dissolute vivendo alea, & luxuria pessum se, suaque omnia dedit: ut passus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretiosis membranis descriptos. Cumque ob summam inopiam forderet omnibus, insperato ad meliorem frugem venit: ut non jurisprudentiæ modo, sed & humanioribus literis vacaverit, delibata etiam poetice: dignusque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur: inter quos ipse orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis: unde Palatina, & equestri dignitate, Cæsarisque patriciatu decoratus in Patriam se recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanensem Dux crearetur, aliam orationem summo plausu recitavit: eaque meruit, ut in Senatores, patriciosque referretur. Juris autem professionem ad tan-

tam existimationem dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum prætio mille aureorum, sive ducatorum, ut vocant, conduceretur: unusque meruerit, summum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur, auditorem habere. Quibus Ticini gymnasium ingredientibus, Jafon præibat jussu ipsius Regis: qui eo in loco præceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jafon amplissima disputatione docuit, equestrem dignitatem ob militarem virtutem a Principe acceptam transire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Castello fuit ab Rege donatus. Quod sibi a Præfesto Regiæ Dominus postea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate unquam recipere potuit: nuncius enim ab eo ad res repetendas cum literis missus, calcibus humi prostratus fuit, sparsis ad terram, & conculcatis literis. Cum Francisco Curtio graves inimicitias Jafon suscepit: sed cum Philippo Decio longe graviores: cum quo sæpe ventum est ad manus: ut & lapidibus invicem se petierint. Ejus interpretandi ratio perspicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet. Auxere Jafonis commentarios etiam Bartholomæi Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno studio, & mercede conquistos sibi veritus non est Jafon adscribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus obiit anno MDXIX. ætatis vero suæ octogesimo quarto, cum jam, ut fertur, senio desipuisset. Atque is mihi sit, pro instituto opere, Bartolinæ jurisprudentiæ postremus: tum quod omnes recensere peculiaris esset operis ab aliis egregie præstiti; tum quod Alciati judicio, hisce auctobus forensis doctrina, & hoc jurisprudentiæ genus absolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit:

In jure primas comparatus ceteris

Partes habebit Bartolus.

Decisiones ob frequentes, actio

Baldum forensis sustinet.

Non negligenda maxime est tyronibus

Castrensis explanatio.

Opinionum turcius Symplegadas

Superabis Alexandro duce.

Ordinis Jafon, atque lucis nomine

Videndus est properantibus.

His si quis alios addidit interpretes,

Onerat quam honorat is magis.

CA-

C A P U T CLXIX.

De Saliceto, Fulgoso, Cumano, Cassiloneo, Cæpolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello.

AC mihi, si ex tanta ingeniosorum interpretum turba, quam silentio præterimus, alterius ordinis describendi negotium daretur; fidenter legerim Bartholomæum Salicetum Bononiensem, factionibus, & exilio clarum, Raphaelem Fulgosium Placentinum, cujus ingenium in Constantiensi Concilio eluxit, ejusque socium, & æqualem Raphaelem alterum Cumanum, seu Comensem, atque utriusque istorum præceptorem Christophorum Cassiloneum Mediolanensem Baldi auditorem, & antagonista: per quem subtilior jurisprudentia resiliire & sincerior juris ratio imperare auctoritati cœpit. Cujus ingeniosa sane scripta, & judicii selectioris, divisisse inter se Raphaelæ duo, ac suppresso magistri nomine sibi adscripsisse feruntur. Adderem his Bartholomæum Cæpollam legum captatorem vaserrimum, & Bartholomæum Soccinum Senensem summi acuminis jurisconsultum, & latinis, græcisque florentem literis; quicum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim: & denique Ruinum, Riminaldos, Curtios, Decios, & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinæ, ac generis nobilitatem, piaculum esset præterire Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui sua in patria, & Patavii, summa celebritate, docuit, anno MCCCCL. ubi & Fulgosium habuit auditorem. Ille vero ad summa Neapolitani Regni negotia per Joannam Reginam adhibitus, ab eademque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfusus honoribus, obiit anno MCCCXXC. superstibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanensi Episcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit institutum. Atque hi omnes ab Iternio usque ad Alciatum explicandi ratione usi sunt utili quidem illa, & peracuta; sed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque sermonis abstrusior; hærent ipsi misere, ac sæpe labuntur: etsi aliquando audaci conje-

ctura freti; divinatione potius, quam arte rem consequantur. Stylo præterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: imo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemtu, atque fastidio se profitentur eruditos.

C A P U T CLXX.

De Alciato, & sanctiori Jurisprudentia, sive de Cujaciana schola.

Verum sub idem tempus, quo in Italiam, indeque in Europam universam studia bonarum artium, & prisca elegantia divinitus remeabant; dum præcinate Valla, Politianus, Parrhasius, Bembo, Erasmus, aliique complures vetusta secula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes pristinum nitorem recipiunt; jurisprudentia quoque Alciati manu ex humo sublata, oculos ad primordia sua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a prisca repetiit auctoribus. Cumque Alciati discipuli ex Gallia, & Italia universa conspirarent; eorum præsidio jurisprudentia se in primæva eruditione, atque elegantia collocavit. Quæque in Iternii, Accursii, & Bartoli scholis vires exeruerat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & industria literarum elegantiorum exiit barbariem, & nativam explicuit venustatem; tum præsertim, cum ad nos expugnata Constantinopoli, Basilicorum libri, Græcique pervenire legum interpretes: apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manserat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluderat, in Græcis jurisprudentiæ scholis, usque ad recens Constantinopolis excidium vixit, usu atque assiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Græcorum eruditissimi, a vi hostium ad nos confugientes, in maternum Italiæ sinum retulerunt, simul cum libris Basilicorum illinc abductis, atque deinde in Galliam translatis: ubi postquam eos Cujacius diu trivisset, vinque illorum expressisset, publicam tandem respexere lucem. Sustulerant sane ante Al-

ciatum animos Castilioneus, ejusque discipuli Cumanus, atque Fulgosius: qui explicando jure, non raro a vulgariū interpretum via deflectebant. Verum occupatis auctoritate animis, eorum opiniones, etsi antiquitati proximiores, tamen propter suspicionem novitatis, continuo rejiciebantur, antequam essent expensæ: donec Alciatus, studio vetustatis, testimoniisque sincerioribus, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redarguitis; auditores suos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus est Alciatus Mediolani, patre opulento, nulloque matris parturientis dolore. Cum puer Ticini Jasonem, Bononiæ vero Carolum Ruinū audisset, græcas, & latinās literas juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctioribus vero novum jurisprudentiæ nitorem admirantibus, disputationum libros edidit, & paradoxorum. Docuit primo Ticini, deinde ab oblatratoribus, ob quos stomachabatur, in fugam actus, concessit in Galliam: atque initio Avenione, postea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequentia, eaque felicitate, ut a munificentissimo Regum, Francisco Primo, annuatim MCC. scutorum, quæ vocant, mercedem acceperit, & a Regis filio nato maximo, numisma CCCC. scutorum potestate: quod urbis Cives ei Principi obtulerant in futuræ dominationis obsequium. Sed eadem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim Franciscus Maria Mediolanensium Dux hominis sibi subiecti virtutem optans habere præsentem, interminata publicatione bonorum, nisi pareret, pari quo in Gallia fruebatur stipendio constituto, Alciatum ad Ticinensē gymnasium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum literarum studiis bis ejectus, primo eadem mercede Bononiæ; postea Ferrariæ, stipendio ampliori, docuit, aureorum scilicet scutato-

rum ex præsentī æstimatione MCCCCL. Per id tempus, cum Paulus III. Pontifex Urbes Ecclesiæ peragraret, ceptus Alciati doctrina, hominem ad Ecclesiasticos honores capeffendos hortabatur. Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens, in solo se Protonotariatu continuit. Adeo autem summi Principes erga illum certabant honoribus; ut reverfus Ticinum Mediolani a Cæsare Senatoriam, & Palatinam dignitatem: a Philippo vero Rege Ticinum adeunte aurei torquis honorem retulerit. In causarum responsis veterum gravitatem tenuit simul, & modum: longèque parcius auditorum objectionibus respondebat. Pomœridianas horas non raro in Poetarum, & historiarum lectione; sæpe vero in alea, præsertim æstate, collocabat. Gula tandem, & cibo abundantiori mortem sibi arcessivit immaturam, anno MDL. ætatis vero suæ LVIII. Cui defuncto, præter scripta celeberrima, non parum adjecit gloriæ Francisci gentilis sui ab ipso in jure civili, & in elegantioribus artibus instituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: postquam docendi munus ab Andrea sibi traditum, laudabiliter exercuisset, & e sua disciplina emisisset Cardinalem Borromæum, a quo Romam fuit evocatus. (*)

C A P U T CLXXI.

De Emilio Ferretto.

PRæter Alciatum cultioris jurisprudentiæ diluculum, ejusdem doctrinæ splendorem in Galliam attulit Æmilius Ferretus Etruscus Ravenna oriundus, ex pervefusta familia: cujus nulla fere vitæ pars honoribus præmiisque vacavit. Postquam enim Pisis Philippum Decium, & Camillum Petruccium Senensem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, postea vero Leoni X. fuit a secretis. Quo

(*) Reprehenditur a Baylio inconstantia Alciati, qua Ticino Avenionem, Avenione Bituriges, Biturigibus iterum Ticinum, Ticino Bononiam, Bononia Ferrariam, Ferrara tertio Ticinum commigraverit, totiesque domicilium mutaverit docendi causa, extinctus intra ætatis annum sexagesimum. Verum Ticini primum Alciatus ab oblectatoribus solum vertere coactus, eodemque dein a Duce Sforzia Biturigibus sub interminatione publicationis bonorum revocatus est, indeque bis bellorum fluctibus ejectus primo Bo-

noniæ, tum Ferrariæ confederat. Idem Alciatus plerisque etiam Collegis suis invisus erat. Sed premebat eum invidia hominum inuirtorum barbarici Bartoli, qui primum ferre nequibant genus dicendi cultius, simulque Alciato ingertem numerum studiosorum, qui eum sequebantur, & eximia rei familiaris incrementa invidabant. Philippus Rex torquem Alciato offerens, tum adhuc princeps juventutis erat. Postea enim A. 1556. demum Regno ex abdicatione Caroli patris admotus fuit.

munere sponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Lautreci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hispanis capitur, ac sexcentis aureis redemptus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum concessit: unde a Francisco I. accitus, & inter Parisienses Senatores lectus, plures, atque honorificas obiit Regis jussu legationes, ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Cæsarem (*). Quibus egregie gestis, in Galliam redux, Avenione jus civile docuit, usque ad annum MDLII. qui suæ fuit ætatis sexagesimustertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit; ut cum successor ejus Cravetta defuncti famam orationis initio carperet, strepitu atque tumultu, non modo schola, sed etiam Urbe fuerit expulsus.

C A P U T CLXXII.

De Goveano.

EX hujus consultissimi simul, & eloquentissimi hominis disciplina ortus est nobis Antonius Goveanus: qui Ferretum in fine libri *de jure accrescendi* parentem suum alterum appellat. Natus est Goveanus in Lusitania, educatus in Gallia, omnibusque bonis artibus excultus: ut unus Aristotelis patrocinium viriliter susceperit adversus Petrum Ramum, publice bellum indicentem scholæ Peripateticæ, nostris his temporibus jam delabentis: allato in forum Græco ejus philosophi exemplari. Ingenium habuit varium & velox, (***) ut rerum ab eo tum in philosophia, tum in humanioribus literis, tum in jure civili agitatarum finem ante initium animadverteres. Neque ullum fuit

(*) Quem & in Africam est secutus, cum Carolus expeditionem illic parans instructa classe, Carthaginem navigaret. Catharinus Pobelus in *vita Ferretti*, inter *vitas Clariss.* *Jctorum*, editas a Bidero. *Opera Ferretti Francofurti junctim editis*-Zacharias Palthenius *Anno 1598.* 4. Qua tamen collectione non continetur liber ejus inscriptus *Everriculum Bartoli* in quo refellebat, quæ in Bartoli scriptis minus ei toleranda videbantur.

(**) Adeo ut etiam Atheismi accusaretur, quam criminationem diserta oratione diluit. Eundem etiam Calvinus in tractatu *de scandalis Agrippa*, Villanovano, Dolero & Rabbelzefio aggregat, qui quantum ad animæ vitam attinet, nihil a canibus & porcis putaverit se differre.

involucrum, unde non se celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi spatio, quo juri civili vacavit, acuta, & solida protulit multa: dum paucis annis in pluribus Galliæ gymnasiis, Cadurci nempe, Valentis, Tolosæ, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille se munere contulisset in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in consilium lectus fuerat, & magister libellorum creatus, Taurinis decessisse fertur, nondum sexagenarius. Ad cujus laudem id esset fatis, quod tam exiguis, paucisque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Qua in contentione Faber diligentiam, copiam, laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii præstantiam attribuit. Verum quod omnium ante se interpretum laudem, & spem posterorum exuperat, Cujacius ipse principem inter Jurisconsultos locum sibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hisce sane honorificentissimis verbis, utque mea fert opinio, in ipsum Cujacium tantummodo congruentibus: (a) *Antonius*, inquit, *Goveanus*, *cui ex omnibus quotquot sunt, aut fuerunt Justiniani juris interpretibus si quæramus quis unus excellat, palma deferenda est.* Sed vereor candide ne, an odio aliorum hunc adeo extollat Cujacius; an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes sub jugum abs se missos, qui Goveanum, omnium, suo judicio, victorem communi, ceterorum judicio vicat. Quamvis enim ingenio præcelluerit Goveanus, tamen scriptorum paucitate nemo latiore locum Cujacio reliquit, in quo exultaret. Hinc non mirum, si eum sibi Cujacius præferat, qui sequam

Eodem collineat epigramma in *Scaligeranis*:

*Antoni Goveano, tua hac Mariana propaga,
In Cælo & cellis non putat esse Deum.*

Oppositum disticho, quo consiliario cuidam illuserat:

*Dum tonat, in cellas propero pede Vallias
imas
Consugit, in cellis non putat esse Deum.*

Vide Baylium in *vita Andrea Goveani*. *Opera Goveani junctim edita Lugduni 1564. f. & ibidem 1599. in f. & 8.*

(a) *Tit. 6. in frag. Ulp. ver. nec interest.*

rarius

rarius concurrat. Nobis certe, ut præ ceteris acutus, & explicando perbrevis, & expeditus Goveanus; ita & in reprehensione veterum, quibus vel invitum multum ipse debet, ingratus videtur, & immoderatio.

CAPUT CLXXIII.

De Budæo.

Proprio vero Marte in jure civili Budæus profecit, emendator magis librorum juris, quam interpres: nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim se præstat in suis ad Pandectas adnotationibus: ubi nescio cur homo gravissimus adeo sibi indulgeat, & blandiatur in Accursianis interpretibus reprehendis, a quibus scientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus est Budæus Lutetia illustri loco. Is prima adolescentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitæ adeo studiis literarum occupavit, ut neque labori, neque sumptui pepercit; sæpeque morbum incurreret, & vitæ periculum. Ab Lascare, qui tunc erat in Gallia, selectiorem græcæ linguæ notitiam accepit, ea progressu celeritate, ut exemplo Apollonii; qui Cicerone græcæ orante græcam eloquentiam ad Romanos translata lugebat; etiam Lascare eam sibi a Gallis ereptam quæreretur. Cujus linguæ sacrarium eruditissimis commentariis Budæus posteritati reseravit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditissimis de asse libris: quorum causa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo: qui eodem tempore idem argumentum tractat egregie. Quæ dissensio, utpote hominum humanissimorum, per Lascarem interpretem facile in concordiam, imo & in mutuam benevolentiam est redacta. Gallis regibus in gra-

vissimis legationibus laudabilem operam præstitit: sed post reditum, cum in exoptatam solitudinem, studiorumque suorum portum se recepisset; Francisci I. benevolentia fuit in aulam revocatus, atque ab eodem Regiæ Bibliothecæ præfectus, & magister libellorum creatus; ingenti ac nova significatione honoris. Misit enim ei demum libellorum fasciculum: quo ejus muneris possessio tradita intelligeretur. Tandem cum esset in comitatu Regio, ad oram maritimam, æstuosi aeris inclementia, non sine omnium lacrymis, vitam relinquit, uxore superstiti, atque undecim liberis; virilis quidem sexus septem; & muliebris quatuor, septuagesimo ætatis anno; a Christo vero nato MDXL. Sed aliquantisper in Hispaniam concedamus, paulo post in Galliam redituri.

CAPUT CLXXIV.

De Antonio Augustino.

Hispania vetus Romæ fortunæ fortia, sicuti civium virtute, ac fide militiam Romanorum diu munivit; ita & recentioribus temporibus eorundem fulsit leges per Antonium Augustinum: qui suis emendationum (*) libris a civili, & pontificio jure absterfit, commentariisque rerum antiquarum Romæ veteris imaginem posteris aperuit.

Natus est Augustinus illustribus majoribus Cæsareæ Augustæ Celtiberorum, humanaeque literas Compluti didicit, & juris civilis primordia Salmanticæ. Uberioris vero juris doctrinam accepit Bononiæ a summo Jurisconsulto Joanne Paulo Parisio Consentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus, Pandectas Pisanas lustraturus, Romam se contulit: ubi primo, Hispanorum nomine, lectus in Collegium Duodecimvirorum litibus

(*) Omissa mentio dialogorum Antonii Augustini de emendatione Gratiani, qui Terracona primum editi 1587. 4to. dein Parisiis cum notis Baluzii, & tandem Duisburgi, cum notis ejusdem & Masfrichti typis repetitis fuerunt, dignique sunt, qui in thesauro juris Canonici familiarum ducunt, ut in thesauro juris Civilis Ottoniano reliquis opusculis præmittitur ejusdem Augustini Gravinae. Tom. I.

Augustini liber de nominibus Pandectarum, qui infans olim pretio vendebatur. De ipso quoque Augustino, ut merebatur viri dignitas, & eruditio late differunt Celeb. Otto in Praef. T. I. Th. Juris p. 6. & T. IV. p. 24. Ex cujus dictis apparet, satis bene de Augustino rationes subdulas habuisse nostrum, cum vitam ejus literis tradendam susciperet.

G

judi-

judicandis, quos Rotæ auditores vocant; posteaque Bononiæ legatus, ut Regiis Philippi Regis Hispaniarum, & Mariæ Anglæ nuptiis interesset; indeque Romam reversus, & Allifanus Episcopus creatus; rursus, jussu Pontificis, prospero successu, ad Ferdinandum Cæsarem legationem suscepit. Inde Siciliensi censura, jussu Regio, perfunctus, Allifanam Ecclesiam cum Ilerdensi mutavit. Conferens vero se ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & disputando prætermisit, quo dilapsam Ecclesiæ disciplinam ad veterem severitatem revocaret. Tandem ad Tarraconensem translatus Ecclesiam, ingenti fama, imparique meritis præmio, migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis literis ac Sacra Republica optime merito, purpura defuit.

C A P U T CLXXV.

De Fituricensi Schola.

Sed jam regrediamur in Galliam, ac Bituricensium Academiam, veteris Berythi æmulam, revisamus: ubi Alciatus perpetuum antiquæ jurisprædentiæ domicilium locavit. Eo enim viri doctissimi ex universis regionibus ad jus civile docendum confluerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur esse translatum. Nam præter eos, quos recensimus, docuerunt eo in gymnasio Contius, Boerius, Ruffardus, Raguellus, Balduinus, Ægidius, Hortensius, Emundus Merillius, Pinsonius, Broeus, & Joannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius (a) nullam adhuc scholam dixerit similem (*) inveniri Bituricensi Academiæ, in eaque omnes jus

(a) *Ad Margarit. Valef.*

(*) Neque deinceps habuit, aut habitura est temere. Floruerunt vero Academiæ Bituricensis Doctores præcipue eruditionis laude, quemadmodum schola Bononiensis omnia ad usum forensem referebat. Utrisque idem propositus erat finis, nimirum, exemplo & experientia Romanorum, populi potentissimi & sapientissimi juvare comoda societatis civilis, etiam inter gentes hodiernas. Sed præstitisset, scholam Cujacianam floruisse ante Bononiensem. Errores enim, qui semel invaluerunt, rarissime eradicantur, videasque in summa literarum luce homines forenses sapientissime adhuc in densissimis tenebris versari.

(**) Fertur autem morore extinctus, quem ei injecerat collega, Franciscus Balduinus vindictæ studio, quod renitente Barone Biturigibus Professor creatus erat. *Opera Enguinarii Baronis junctim*

docere caste, pure, cordate, sine furo; sine fallaciis.

C A P U T CLXXVI.

De Enguinario Barone.

Post Alciatum præfaram illius institutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppositionibus potius aliorum, quam propriis scriptis, alioqui eruditis, memoriæ commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer; sed & Duarenus in controversiis de jurisdictione, & imperio acerbissime dimicavit: quorum postea iræ deferbuerunt: ita ut Barone mortuo (**) anno MDL. Duarenus laudes illius tumulo inscripserit.

C A P U T CLXXVII.

De Duareno.

Natus vero Duarenus ex illustri familia, Alciato præceptori operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni successit, ibique auditores habuit Budæi liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & scriptis illius imberat, grato animo retribuit. (b); Memoria, dicitur, fuisse parum firma: ita ut aliquando cogeretur orationes recitare de scripto. (***) Cujacio adhuc juveni vehementer obrectabat: ita ut inter utriusque discipulos partium studio concitatos tumultus orirentur: qui nonnisi Cujacii discessu quieverunt. Obiit Duarenus anno MDLIX. ætatis vero suæ L. Vir ingenio fuit, & dictione facili; nemoque

edita Paris. apud Fr. Morell. 1598. tribus tomis in folio.

(b) *Epist. Bud. apud Duaren.*

(***) Imo nunquam studiosis, nisi ex scripto prælegeret, quod damno homini fuit apud imperitos, cum in Germania peregrinaretur, & ad prælegendum invitatus, quod commentariis suis destitueretur, suggestum conscendere nollet. Sammarth. *Elog. L. 1. p. 38.* Quæ in re dubium, utrum prudentiam ejus magis mirere, an imperite judicantium iniquitatem. Cum enim quæ antea emisisset, librorum apparatu instructus edidisset, nunc libris destitutus timebat, ne prælectiones extemporaneæ illis elaboratis minus responderent. Desiit hodie is mos professores peregrinos ad lectiones publicas provocandi, quia contigit, ut cum promptior & doctior videretur professor peregrinus, quam indigenæ, indigenis studiosi subducerentur.

melius

melius orationis lenocinium juri civili applicuit. (*) Ab Accursianis. & Bartolinis interpretibus; quos in foro triverat, quosque nova instituta docendi ratione ubique mordet, haud pauca tamen sumsit, quae adpersa sermonis elegantia, in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abstrusioribus & proluxioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctissimo confictum, testimonium producum ex praefatione secundae partis operum ejus, a gentili suo conscripta. Is ait: Duarenum saepe in ore habuisse illud Lucretii:

*Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
Omnia nos iidem depascimus aurea dicta.*

C A P U T CLXXVIII.

De Hugone Donello.

MOriens Duarenus haud imparem doctri-
nae; atque simultatum suarum haeredom reliquit Hugonem Donellum discipulum, quem eleganti oratione in praecceptorum collegium cooptavit. Is magistratorem in docendo jure complexus est, & indictum olim Cujacio bellum redintegravit. Verum cum in Calvinianorum partes, abjecta veteri, veraque religione, transisset; mutato cultu divino, coactus est etiam solum vertere. Variaque fortuna jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergae: unde ad idem munus Leodium (***) concessit: indeque quod Britannorum factioni res novas molientium stu-

deret, patefactis insidiis, coactus est in Franconiam confugere: ubi cessit e vita anno MDXCI. aetatis suae LXIV. Commentarios juris civilis reliquit uberrimos, & accuratissimos: quibus jurisprudentiam in commodiorem ordinem redigere studuit. Cui operi utinam extremam manum addere potuisset; neque tamen minus quales nunc sunt juventuti conferunt, propter soliditatem rerum, & rectam seriem. Puer vero adeo literas averfabatur, ut ad eas non ante se flexerit, quam illum pater pudore, ac metu afficeret: qui arcessito ad se, coram puero, pastore suario, pacta mercede, filium ei se traditurum simulavit: quo Donellus intelligeret, qualis vita sibi, nisi studeret literis proponeretur: Fallacia haec puerilis animum illius vertit, ac tantum ingenium posteritati, & literis dedit.

C A P U T CLXXIX.

De Francisco Hottomanno.

Protulit & Gallia Franciscus Hottomannum ex illustri, & veteri familia, quae sub Ludovico VI. (***) e Germania, occasione militiae, migravit in Galliam: ubi claris affinitatibus & continuatis honoribus floruit. Francisci tamen hujus ingenio fuit longe splendidior. Is enim Jurisconsultus fuit, & orator eximius: Jus civile dididit in Aurelianensi schola, indeque Lutetiam Parisiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forensium jurigiorum stomacho, ad sua vetusti juris, &

(*) Docendi quoque methodo reliquis palmam praeripit. Quo pertinet illud disertissimi Burmanni:

Et superans omnes Duarenus in arte docendi. Annum tamen integrum consumpsit in definitione judicii explicanda cum aliquot divisionibus, ut ipse refert *Tit. de judic. 152.* Orationis tamen lenocinii Duarenus, ut reliquis omnibus praestat Hottomannus, cujus stylus vena Ciceronis fluctat. *Opera Duareni junctim edita cura Cifner, Francof. 1592. II. Vol. in fol.*

(**) Imo Eeldam, seu Lugdunum Batavorum, in cujus Bibliotheca Academica adhuc custoditur in effigie os illud probum & generosum Donelli recens defuncti. Leida autem triennio ante mortem Alcorzum in Franconiam concesserat. Biturigibus vero eo tempore profugit, quo Catholici magna crudelitate & publica clade in Reformatos saeviebant, quae itriges quia Parisiis perissimum data fuit, nuptiae Parthenae appellatur. Erat autem tempore fugae veste indutus Germanica, eaque a Germanis adolescentibus sicariis suis creptus est. Cum

vero Biturigibus Lugdunum & inde Genevam pergeret, captus est in eo itinere, & quamvis, quis esset, ignoraretur, tamen pro Hugonotto agnitus & objurgatus est, quod in sermonibus suis (tanta tum erat licentia seculi) nunquam auditus fuisset deserere. Scipio Gentilis in *vita Donelli, adjecta Donelli opusculi posthumis, impressis Hanovia 1603. 8.* unde eam Buderus inseruit *collectioni suae vitarum Clarissimorum Jurisconsultorum*, qui Grotii, Rehdani, Stradae, Huberi & Thuanii loca adjecte de causis exilii, quo Donellus Leidae solum vertere coactus est. *Compendium commentariorum ejus de Jure Civili Olsvvaldus Hilliger edidit, quemadmodum Arnoldus Vinnius, excitarus exemplo ejus, nova methodo partitiones Juris Civilis edidit, qui ipse quoque crebris Cujacii infectionibus delectatur.*

(***) Imo Ludovico XI. ut suspicatur Baylius Satis accurate autem noster de Hottomanno dixerit, usus, ut in fine testatur, *vita ejus*, a Petro Nevelato Doschio edita, & quam suae *vitarum collectioni* etiam inseruit Leikherus.

bonarum artium studia, invito parente, secessit. Qui tamen parens hanc nato culpam condonasset; nisi paullo post ab avita, veraque religione ad Dalvini doctrinam secessisset, seque Lugdunum, libertatis causa, contulisset; relictis patriis laribus, abjectaque proxima spe honorum, & opulenti conjugii. Quo facinore pater exulceratus alimentorum etiam spem filio præcidit. Qua nunciata re, Franciscus minime exanimatus, illa Epicuri voce continuo exclamavit: *Habeamus aquam; habeamus potentiam: Jovi ipsi de felicitate controversam faciemus.* Itaque suis & studiis non solum laudem, sed & vitæ subsidium ducere decrevit. Unde primo Laufannam, postea vero Argentoratum vocatus a Germaniæ primoribus, qui honores ei certatim offerebant: ea facundia docuit, ut nobilissimos quoque ad se audiendum et remotissimis regionibus contraheret. A quo docendi munere superfedit tantisper, quoad in Navarrenna Regia, inque variis legationibus honorifice susceptis, regii Galliarum administratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius, homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus, retulit se ad studiorum tranquillitatem. Deinde, rogatu Episcopi Valentini, Valentiam concedens, eo dilapsa jam bonarum artium studia, voce atque institutione sua retraxit. Inde semel, atque iterum ad Buzuricensem academiam explicaturus jus civile simul cum auditorum turba sibi maxime benevola reductus; ac postea civilium bellorum naufragiis rejectus, redeundi propositum in posterum omnino dimisit, illud sæpe prædicans: *Frustra Neptunum accusat, iterum qui naufragium facit.* Etenim everfus bonis omnibus, & amissa illustri bibliotheca, ex insigni illa Calvinistarum clade vix vitam salvam retulit. Igitur patria profugus, etiam a pluribus Germaniæ Principibus ad suas cuiusque academias repolceretur; tamen Basileam Rauracorum, cum omni se fa-

milia, contulit: ubi cum annum quintum, & sexagesimum agentem aqua intercus extinxit, anno MDXC. relictis filiis duobus, Joanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit universæ antiquitatis tum Sacræ, tum profanæ oppido peritissimus; & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus; cui ad veram virtutem nihil defuisset, nisi bonitatem, quam a natura traxerat, mutata religione pervertisset. Non modo in Accursianis, & Bartolinis interpretibus reprehendendis; sed in ipso Triboniano, quem & Antitriboniano (*) peculiari libello concidit, perpetuo exagitando; collectam tota vita opinionem verecundiæ; atque modestiæ prorsus amisit. Ordinem prætera librorum juris antiquitatem munim in sermonibus, atque scriptis carpebat, præquam decet Jurisconsultum; aliamque ordinis rationem comminiscabatur. Itaque in illum videntur mihi a Cujacio hæc oblique jacta: (a) *coherere, inquit, digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tum ingenio Triboniani, quam Juliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est. Est qui aliam desiderant, vel comminiscuntur autem: nequam illi sunt imperitissimi! Nam neque quid ars sit sciunt; neque artem digesterunt; aut principia certa juris ulla perciperunt unquam, suaves tandem ad videndi materiam. Hæc de aliquibus, ac de isto fortasse potissimum (**)* Cujacius: quem unum Hortomannus, misso Balduino, aliique antiquioribus æmulis, dignum habuit, cum quo manus conferret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, suppresso nomine, sed illius expressa sententia: ut in locis aliquot observationum, observationibus (b) Cujacii oppositis, & in libris amicabilium responsionum. Animadverti etiam, Hortomannum observationum 12. capit. 30. & illustrium quæstionum 34. non obscure adversari Cujacio, illiusque observationi decimæ sextæ libri primi. Sed ea

(*) Qui non intertus est collectioni operum, quam Jacobus Lectius edidit Geneva 1593. Ill. Vol. in fol. Sed primum *Hamburgi* editus est 1647. Ex eo hodie quoque sapiunt obrectatores Triboniani.

(a) De parat. D. sic. mandati.

(**) Imo hæc verba Cujacii non magis ad Hortomannum quam ad Donellum pertinere videntur, qui in commentariis suis, methodum

diversissimam ab ea librorum juris veteris sequabatur. Præcipuas controversias, quæ, inter Hortomannum & Cujacium agitate fuerunt, libro singulari exhibuit Marcus Lyclama: *Franquera* 1609. Nec soli auctori Hortomanno hinc cum Cujacio fuisse, docent scripse. hujus critica cum Antonio Roberto & Guikelmæ Fornerio.

(b) L. 19. c. 31. *Vid. Boschii vitam Hortoman.*
non

non tam contentio fuit, quam ira, quæ brevi deflagavit. Cujacium enim abs se oppugnatum tanti tamen fecit Hottomannus: ut filium admonuerit, ne psalmos Davidis, & Cujacii paratitla sibi unquam excidere pateretur. Quo magis Hottomanni candorem admiror, & judicium: cum ne sui ipsius quidem amore a vero sensu fuerit abreptus. Quam animi æquitatem haud minus candidè (a) Cujacius ei rependit: Hottomannum enim appellat *virum ingenii probi, & recti*; haud parvi momenti laude a tam parco laudatore.

CAPUT CLXXX.

De Jacobo Cujacio.

Sed jam de ipso Cujacio dicendum: qui si antea natus esset, omnium interpretum vice fuisset. Neque enim aliquid ignorare per illum, neque sine illo discere quidquam licet. Docet nimirum unus omnia, & semper sua. (*) Quæ ratio nos movit, ut eruditam Jurisprudentiam, quamvis ad ortum ab Alciato revocaram, tamen Cujacianam appellemus. Adeo enim Cujacius eruendo, & illuminando veteri juri aliorum industriam, & judicium superavit, ut quidquid est optimum, ei sit adscribendum; ipseque appellandus reditivæ Jurisprudentiæ pater. Natus (**) Cujacius Tolosæ, puer adhuc propriis viribus, nullo docente, connixus est ad græcam, & latinam eruditionem, atque Arnoldum Ferrerium in Patria jus civile docentem audivit: a nemine vero melius, quam a sua ipsius Mierva edoctus. Quem tamen mortuum omnis posteritas magistrum agnoscet, proh nefas, viventem sui repudiare ci-

ves, & Cujacio in honorum contentione prætulere Forcatulum, (***) homini simiam! Atque initio quidem ignorantia magistratum; postea vero communis admiratio, quæ invidiam æqualium illi peperit, procul distulit ab eo doctrinæ præmia, quæ post variam jactationem fuit affectus. Patria siquidem repulsa stomachatus, & Michaelis Hospitalis jussu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abcesserat, locum; ad Biturigas migravit; hoc misso libello (****) repudii ad cives suos post sero resipiscentes, eumque frustra repetentes:

*S.P.Q. Tolosano Jacobus Cujacius S.P.D.
Frustra absentem requiritis, quem præsentem neglexistis.*

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus scholæ possessoribus ob novitatem, & doctrinæ præstantiam invisus, ipso quodammodo in portu navem fregit. Illi enim viribus in unam collatis, factionisque suæ discipulis novum in præceptorem concitatis, insidiarum, & juvenilis petulantiae metu Cujacium recedere, ac retro flectere cursum coegerunt, non sine magna Michaelis Hospitalis indignatione: qui hac improbitate audita, Donellum ea de re acerbissimis literis objurgavit, compressoque tumultu, Cujacium ad Biturigas honorificentissime remisit: ubi eo majori gloria docuit; quo magis ab adversariorum odio exacebatur; ut dicere soleret, se quidquid in jure civili profecisset, acceptum ferre obtrectatori suo Duareno. Docuit etiam Tolosæ, credo, antequam repulsam acciperet, Dujonæ Cadurcorum, Valentis Canacum ad Rhodanum, & Augustæ Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita, Emanuelis Philiberti uxore præ-

(a) Cujac. ad tit. Ulp. 22. verbis quib. scieris poterisque.

(*) Inveniuntur tamen complures Cujacii emendationes in variis veterum Codicum lectionibus: quaedam etiam ab aliis occupatæ erant ante Cujacium, ut observat Cornelius van Bykershoek in *Præf. T. II. Obs. p. 2.* qui tamen id a Cujacio ignoratum fuisse putat, & sola ingenii felicitate, ad optima quævis conspirante, detecta.

(**) Patre Cujacius fullone usus dicitur Teisferio, eoque non admodum pecunioso, unde literas sine magistro didicit.

(****) Quæ de contentione Cujacii cum Forcatulo vulgo circumferuntur, ea fabulis annumerat Auctor *Bibliothecæ Gallicæ*, (*de la bibliothèque Francoise*,) Tom. I. pag. 275. Idem et *Jani Gravinae*, Tom. I.

iam de Susanna, filia Cujacii; multa lectu digna retulit.

(****) Imitatus Lacones, gentem asperam & rudem, eandemque brevitatis studiosissimam. Ab his cum Samii apud Herodotum *L. III. pag. 114.* auxilium peterent, responderunt Lacedæmonii, Priorum quidem se jam oblitos esse, posteriora vero non intelligere. Quare cum deinceps panarium Samii artulissent, & id solum adjecissent, Panario deesse panem, Spartani sic supervacuum fuisse orationem, regefferunt. Aliud exemplum epistolæ Laconicæ apud Plutarchum in *Alcibiade* p. 207. Cujacii tamen epistola suppositicia videri poterit, si vera sunt, quæ in nota proxima de contentione Forcatuli cum Cujacio ex auctore Gallo retulimus.

miis; ibique, atque etiam in Galliis inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liceret, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. nescio qua Italiæ infelicitate, recusavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum saltem Jurisconsultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis consecrata, pertrahere debuisset. Porro Cujacii fama in remotissimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam sedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque hæc omnium ejus laudum instar erit, quod & Josephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuisse Cujacium, nunquam abs se sine peculiari laude commemoratum. Etenim, præter alia loca, invenimus in Scaligerianis Cujacium a Josepho margaritam Jurisconsultorum vocari: quem sibi tantum scripsisse tradit, & doctis: ipsum vero Scaligerum, relicta patria, exceptum a Cujacio Valentis, qui eum (ut verba ipsa referam) *in illa navi nauseantem bonorum studiorum gustu refecit*. Quam ob causam ei ab Deo bona omnia precatur *optimo, & incomparabili viro, a quo fuisset bona spe sustentatus*. Idem Scaliger scribit: *quidquid Alciatus inchoasset, absolvisse Cujacium, & Jurisprudentiam per suam ipsius vim explicasse*. Eundem refert super tapeto pronum, librisque circumfusum legere consuevisse. Post subjicit, Cujacium *Theoriam Juris Romani veteris calluisse optime*: usus vero forensis non tantum fuisse ignarum, sed cupidum quoque dediscendi, si quid imbibisset: ne a Romano jure distraheretur. Eiusdem autem probitatem hoc argumento comprobatur, quod haud exiguum auri summam in alendis discipulis amisit, dum a Patria pecuniam expectarent. Eodem Scaligero teste, Cujacius ad jus omnia referebat: & cum ab imperito aliquo Grammaticus appellaretur, subridens excipiebat: *Dolet huic sci-*

licet se non esse talem. In legibus tamen XII. Tabularum, Scaliger tradit, abs se multa Cujacium dedidisse, his verbis: *Nullus est, qui de legibus XII. Tabul. quidquam docere me possit, ne Cujacius quidem: qui non inficiabatur, me illi multa indicasse, quæ hætenus eum lætaverant*. Sibi que multæ laudi ducit, quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modestissimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam septenis, aut octonis horis commentaretur; & ubi difficilem locum inveniret, haud pudebat virum, solius veritatis cupidum, tempus ad meditando sumere. Veterem eruditionem tanti faciebat, ut ea se diceret in jure civili tanquam hamo piscari. Cum animus laxaret, & intervalla studiorum frequentibus conviviis una cum discipulis occuparet, nullam interea juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civili tempore, cum putaretur, Henricianis partibus favere, credereturque de tradenda Henrico per insidias Biturigum urbe occulta consilia inire, seditione populari penitus fuit oppressus, vir alioqui Religionis Romanæ tenacissimus, impatiensque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quæstionem ad Ecclesiæ judicium (*) remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Prætoris*. Præterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut militarium tumultuum, & frequentium seditionum tædio, vitæ naturalem abruperit cursum, quem pro corporis firmitate, atque integra valetudine longius produxisset: nisi defecisset angore animi, suscepto e luctuosa eorum temporum in Gallia literarum, & bonarum artium facie: quæ nobis Cujacium abstulit octavo & sexagesimo ætatis suæ anno, a Christo autem nato MDXC. quarto Kalendas octobris, relicta ex secunda uxore filia Susanna: cui mandavit, ut bibliothecam in hæreditate repertam sparsim venderet, quo libris

(*) Quod tamen aliis callide magis religionem Protestantium dissimulantis, quam rem ad Ecclesiæ judicium remittentis videtur. Denatus est Cujacius anno ætatis septuagesimo. Anno enim Christi 1520. natum esse, ex testamento ejus constat. Filia ejus, Susanna, tempore mortis ejus trimula erat, aut certe ætate non multo major, progenita ex secunda Cujacii uxore.

Gabriele Herveà. Illa famam Patris impudica vita dehonestavit, quam in rem sic ludit Merillius,

*Viderat, immensos Cujaci nata labores
Æternum patri promeruisse decus.*

*Ingenio haud poterat tam magnum aquare
parentem*

Filia, quod potuit, corpore fecit opus.

In plurius dissipatis manus, nullus esset, qui abs se adnotata colligeret, atque vulgaret: ne ex rebus prope scriptis, maleque a collectore intellectis, studiosi in errorem inducerentur. Ante vero uxorem duxerat Magdalenam Roriam, ex qua susceperat Jacobum filium jam puberem, & ad Republicæ literariæ spem a genitore summa cura educatum. Cum talis fuerit Cujacius, auditoribus tamen scriptis profuit potius, quam voce: quæ non admodum sonora erat, nec satis explicita. In dictando præterea varius fuit, & anceps, & perturbatus, (*) oratione modo citata, modo remissa; nec raro interrupta: ut pronunciantem auditores neque stylo, neque auribus commode consequerentur. Cum enim alte, atque acute excogitaret nimia intentione animus, a pronunciationis legibus abstrahatur. Quamobrem cogebantur discipuli, eo dictante, sæpe stylum vertere, atque interdum convenire simul, ut scriptis collatis sententias colligerent integras. Romanarum legum sanctimoniam non modo suis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus præstitit. Præter Duarenum, Donellum, Hottomannum, obtrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianensem: quem noster lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis transpositis nomen illius vertit in hæc verba:

Sero in Orbe natus.

Denique, ut fors est nostra, qui vix Cujacio præceptore digni sumus; insensos habuit minus doctos omnes: quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos sæcem hanc literatorum decem jam annos totos ope divina toleramus. Neque enim ille silebat; neque abstinere ab injuriis iis, quarum nomine ab Hottomanno reprehenditur, qualia sunt *scutica dignus, sultus, mendax, cæcus, caliginosus, os durum, & similia*, quibus suos Cujacius hostes incessabat, non propter constantiam hominis nostra minorem: sed forte quia illi; non calumniis, ut isti, & conviciis de trivio arreptis occentabant: sed ingenio potissimum certabant, & literis, ut

non prorsus docto adversario essent indigni; dissimiles certe sannioribus nostris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui scelerum stupore haud intelligunt, *injuriam, unde exorta est, ad eum plerumque reverti*. Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundus, etsi non provocatus: quale est suum illud de Connano judicium: *Connanus, inquit, doctissimus quidam vir, sed non juris. Corruptum judicium, & tempus perdit, qui illud in illius commentariis ponit*. Nimis profecto aspero, nimis præcise. Mortui Cujacii funus honore nullo caruit. Corpus enim nobilium discipulorum humeris fuit elatum, hominisque virtus funebri oratione a Claudio Marescallo Senatore, ac Regio Consiliario collaudata. Posteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanæ loquentur leges: de quibus tam bene promeruit, quam qui jurisprudentiam ab se lateritiam acceptam, auream reddidit: ut de eo Jacobus Gothofredus, vir judicio acerrimus, pronunciat. De illo etiam Antonius Oiselius scripsit hanc merito laudem:

Ὁφθαλμὸς τοῦ κτῆνος βιβλίαν καὶ κορυφαίος:
Non alia vero laus præstantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpres Romani juris a summis conditoribus primus, & ultimus*: qua inscriptione nulla veracior.

C A P U T CLXXXI.

De Barnaba Briffonio.

Vixit eodem ævo Barnabæ Briffonius, qui causas diu, summaque gloria patrocinatus, famaque doctrinæ ad Henrici III. notitiam adductus, a causis privatis ad fisci patrocinium ab Rege fuit vocatus; deinde Regii consilii adessor, & Parisiensis Præses denique creatus: suscepitque, jussu Regis, multas, & honorificas legationes; dicebat enim Rex: nullum in orbe Christiano Principem esse, cui Briffonius alter adesset. Mirum

(*) Imo ferunt, Cujacium penitus dictare solitum non fuisse, sed tam distincte locutum, ut discipuli ejus sermonem ipsius vel sic scribendo assecuti

sint. Sed multa in his ingruens hominis ætas, multa commutata auditorum voluntas convertere potest. Quare neutrius dicti auditoribus fides detrahenda.

autem fuit in hoc viro, ut neque eruditæ jurisprudentiæ studio a forensi labore; neque hoc ab illa distraheretur. In forensibus enim vacationibus ad severiora studia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum summa fuisset, id erat homini laboriosissimo diverticulum. Quo interea tempore, omnes Jurisprudentiæ recessus penetrans, Romanum forum propriis obrutum ruinis pandebat, simulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis, explicatisque, non vocabulis modo prisci juris, sed formulis etiam verborum sollempnibus per varios auctorum locos latentibus: quibus distinguendis, non minus quam exponendis opus fuit acumine, solertiæque incredibili. Adeo enim intertextæ sunt scriptis veterum, & confusæ, ut vix lyncæus internosceret, atque discerneret. Illis autem expromtis, veteres mores patent, & ratio cum publica, tum privata Romanorum: quæ, velut cortice, formularum continetur involucris: quibus prophana, & Sacra; publica, & privata negotia expediebantur. Utinam vero sola literarum gloria contentus fuisset, nec se ambitione in popularem flammam calamitosi illis Galliæ temporibus conjecisset! Parisinis enim tumultuantibus adversus Regem, cum ipse collegarum exemplo, abscessu suo, vim declinare potuisset; populari tamen auræ confusus, manere decrevit in urbe: sperabat enim seditionem illam præsentia, & auctoritate sua repressum iri. A qua sententia nullis amicorum admonitionibus deduci potuit. Quamobrem lapsus in manus inimicorum, inque teterrimum carcerem conjectus, vitæ miserabilem nactus est exitum: traditusque carnifici, extremas contumelias ab insolentissimis, & efferatis hostibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorrescebat, clarissime Præsulis dignitatem adeo reverebatur; ut membris expavesceret, brachiaque illius, dum necem tentarent, insolite torpore corripenterent. Tandem, urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi subactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe suspensio, gulam laqueo fregit, (*) abstulitque posteris utili-

tatem eruditissimi operis, cui absolvendo Briffonius haudquaquam potuit exiguum vitæ spatium a belluis illis imanibus exorare.

C A P U T CLXXXII.

De aliis acervatim.

ATque horum sane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera Respublica Romana convaluit. Præstiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda est industria Balduini, & Revardi, Petri Fabri, & Viglii, & Vulteii, & Pacii, & Corasii, aliorumque hujusmodi similitum, qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod nostrates pragmatici de universonum eruditorum jurisconsultorum genere insulse admodum, ne dicam stulte, pronunciarunt. Omnium enim fructuum origo est, qui radices educat.

C A P U T CLXXXIII.

De Marano, Gothofredis, Vesembegio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Tolosano.

EX eruditorum vero turba sunt mihi revocandi, ac nominatim appellandi aliquot, qui proximum a Cujacio, ac majorum gentium Jurisconsultus locum occupant: utpote cum non modo splendida, & jucunda, sed solida maxime, atque utilia tum in forum, tum in scholas adduxerint, ex Cujacianis præcipue libris, tanquam e Jurisprudentiæ latifundio: unde quo magis effuditur, majora summittuntur. Hi vero sunt in primis Maranus Cujacii discipulus, lucidissimus auctor, Gothofredus senior, qui perpetuis notis ex eruditorum pœna depromit, jus civile ambiit: cujus doctrinæ varietatem potius laudaverim, quam acumen; Vesembegius, præter forenses professionem eruditus; Antonius Perez in Institutionibus aptus, & commodus, & in Codice uber, ac facilis; Guido Pancirolus Italicæ gloriæ in hac meritoria nostratum Jurisprudentia vindex; Mornacius

(*) Ominose ad symbolum ejus, *Nondum fugimus fortuna laqueos*, Res pluribus refertur a

Thuano L. II. *Histor. ad An. DXCL. & in vita Briffonii apud Lsikharum.*

frugalissimus interpres; Arnaldus Vinnius vir lectissimus, cujus commentariis Institutionum omnium ante se opera vincitur, cujusque in notis earundem brevitatis mire cum perspicuitate conspirat; Grotius etiam occurrit, fax Juris gentium, nec minor naturalis, quam civilis honestatis interpres, atque præceptor; Gothofredus junior abstrusa eruditione selectaque scientia juris, judicijque integritate secundus certe a Cujacio Jurisconsultus; & Gregorius Tolofanus scriptor expeditissimus. Tandem in Antonio Fabro consistam interpretum audacissimo, & pragmaticorum hoste vehementissimo: qui aliis quidem in operibus acumen magis, quam veritatem præstitit: in Codice vero suo usum rerum, & ingenii sui jam maturi reddidit nobis utilitatem: ut meliora sint illius, quæ minus acuta.

C A P U T CLXXXIV.

De Quatuor Scholis post renovatam jurisprudentiam judicium.

Nunc quatuor harum discrimina, & instituta Scholarum ex rebus adhuc expositis ad studiosorum utilitatem breviter notabimus, atque distinguemus. Et sane Irneriana Schola, renatis recenter legibus, tanta religione parebat; ut non modo in administratione rerum civilium; sed etiam in docendi ratione, atque ordine Justiniani præcepto subjiceretur. Et quia Justinianus omnia commentaria, omnesque interpretationes a finibus juris civilis dicto suo ejecerat, retentis tantummodo paratilis, quæ alii brevia titulorum argumenta interpretantur, (a) alii breves unius tituli ex alio repletiones; permissisque interpretationibus *vard vodus*, sive quæ vestigiis insistent; Ideo Irneriani Jurisconsulti nihil sibi amplius in jure interpretando permiserunt, præter breves titulorum aut legum summas, & verborum expositiones, quibus obscuriorem legum sensum recludebant. Unde Azo, qui aliorum summas, & suas uno eodemque opere collegit, visus est excurrisse liberius. Ejus libertatem imitata est Accursiana Schola, duce Accursio, Azonis discipulo, qui veterum Irnerianorum notas, & suas legibus applican-

do singulis, superiorum interpretationum modum excessit. Verum hi mediam inter Bartolinos, & Irnerianos viam inierunt, ut uberiores quidem Irneriani essent, modestiores vero Bartolinis. Bartolus enim cum sua familia, quia e Schola sepe discurrunt in forum, & alas utrobique tendunt, adeo nonnunquam in altum evehuntur, & in quæstionum pelagum abducuntur; ut ipsius aliquando litoris conspectum amittant, unde solverunt. Quamobrem Bartolini Jurisconsulti a veterum definitionum explicatione, ad nova ipsi se definienda vertebant, condendoque magis, quam interpretando juri civili vacabant. Ut non tam interpretes, quam (fas mihi sit laude ista hoc loco uti) compares quodammodo veterum juris auctorum evaserint. Itaque tantum in bono, & æquo; justo, & injusto tradendo, ac definiendo valuerunt; quantum in historia, veteribusque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod nostrum de Bartolina Schola judicium ne videatur ab Italiæ, nativique soli amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & summi ordinis jurisconsultum Hugonem Grotium: quicum hac mihi de re convenire summopere gaudeo. Hæc autem ille in prolegomenis: (b) *Secunda classis* (nempe Accursiani, & Bartolini, quos ille confundit) *historia veteris incuriosa omnes regum, populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas, impedimento sæpe fuit, quo minus leges illas intelligerent: solertes alioqui ad indagandam æquibonique naturam. Quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tum, cum conditi juris mali sunt interpretes.* Cujaciana tandem Schola merito existimabitur tranquilla, & serena Jurisprudentiæ dies: cujus luce, dissilatis barbariæ nubibus, patuit sincerus Romani juris adpectus. Hujus autem Scholæ primores ministri tantum sunt Jurisprudentiæ veteris: nova enim, & forensia negotia vix attingunt. Quamobrem hoc a superioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractatum, prudenter tamen; & utiliter ad nova negotia perducunt; Hi vero cum interpretis munus

(a) Vid. Goth. Jun. in Cod. Theod. in princ. &

Menag. amœn. jur. c. 15. (b) De jur. bell. & pac. obeant

obeant optime ; aliud , aut contemnant , aut raptim attreſtant , ut hanc illis laudem ultro remiferint .

C A P U T CLXXXV.

Concluſio de interpretum uſu .

QUapropter ſua ſtudia recte inſtitutus primordia , & elementa juris e Cujaciana Schola petat : ut nihil initio imbibat niſi ſincrum , & incorruptum , ac vere Romanum : quæ cum in ſanguinem verterit , tum poterit certis , & obſcurioribus in locis ad intelligendi facilitatem Accuſſum adhibere . Quo in labore , cum ſe probe exercuerit , expenderitque vires ſuas , Bartolinis utatur interpretibus : ut ad patrocina cauſarum , ſcientia munitus accedat , & uſu . Ex hoc enim ſtudio ei facile ad ſubortas quæſtiones , & quotidiana negotia rationes , & auctoritates , exempla que abunde offerentur . Quibus ubi deſtituatur , commodam opem poſcet a *trabatibus* , *conſiliis* , *decifionibus* , *reſolutionibus* , & ſimilibus forenſium diſquiſitionum acervis : quibus legum ſtudioſus maxime iuvabitur , ſi eos non pro magiſtris , ſed pro nomenclatoribus , & indicibus memoriæ adminiculo adhibuerit : recentioribus que utatur tantum , ut famulis veterum interpretum , eorumque præconibus . Is enim e forenſibus conſarcinatoribus in hac nundinali Jurisprudencia præſtat ceteris , qui plus attulerit alieni : Conſulendique ſunt recentiores , non ad iudicium , cuius ipſimet magnopere indigent ; ſed ad laborum levamen : ut ſcilicet per flexuoſam , & ſalebrosam hanc viam , novorum ductu , celerius confequamur antiquos . Eo enim nunc exceſſit in jure civili copia , moleſque ſcriptorum , ut is eſſe cœperit utilior , qui magis legendi neceſſitatem imminuerit . Quam ob cauſam & nos primordia juris antiqui diſtracta in tot ſelectiorum jurisconſultorum volumina , quorum jam numerum ſtudioſi reformidant , tribus contraximus libellis , & in faciliorem digreſſimus ordinem : ut ad temporis compendium , ubertatem etiam , & utilitatem longiorum operum adjungeremus . Super eſt , ut , quod promiſimus , Raphaelis Fabretti , & Franciſci Blanchini de lege Regia iudicium hic adſcribamus :

J. VINCENTIUS GRAVINA

RAPHAELI FABRETTO

S.

CUM juris civilis origines , que ſ jam pridem nobis explicandas eſſe ſceptas non ignoras , nunc prope abſolverimus ; neſas viſum eſt de lege regia deſignare quidquam , antequam te conſuleremus Romane antiquitatis oraculum : quamobrem in ædes me Carpinianas contuleram , ut te convenirem . Non enim tibi lateat , quam varia ſint eruditorum ſententiæ de fragmento illo Capitolino : germanum ne ſit , an potius confectum , quod ab aliquo , nec proſus temere , contenditur . Quid tu ea de re cenſeas cognoscere plurimum intereſt noſtra . Cum te namque uno mihi tuto videbor opinari , homine pari eruditione , atque virtute ; qui facile patieris , ut nos periculo ſcribamus tuo : quippe qui non ſit veritus in nova , & eleganti tua inſcriptionum collectione oblatratores noſtros præclaro , & graviffimo de me teſtimonio ultro laeſere ; quaſi te pudeat virum priſca probitate , in honorum cenſum ab illis maledicentia ſua non eſſe deſcriptum . Nos vero (vide quem hominem beneficio tuo demerueris !) quamvis illi noxiam tibi remiſerint ; ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege ſolvendus , moleſtia noſtra eorum vicem te ulciſcemur ; & rogando , atque conſulendo curabimus , ne nos impune deſenderis . Amici tui periculum in hujus legis iudicio vides , minueve videbor majeſtatem , ſi temere fragmentum rejecero ; arguar vero lege Cornelia de falſis , ſi falſam tabulam aſſeruero . Omnes igitur opes meæ ſunt in eruditione , atque humanitate tua , quas , ſi unquam aliat , in hoc maxime diſcrimine mihi velim adſuturas . Noſti enim , quam vigiles , & grætitos habeam delatores , ſi quid offendero ; cum adhuc tam male meus mihi candor ceſſerit , & innocentia . Vale . Ex ædibus Carpinianis .

XII. Kal. April. MDCXCIX.

R A-

RAPHAEL FABRETTUS

J. VINCENTIO GRAVINÆ

S. P. D.

EGo quidem receptis a primariis literatorum monumentis bellum indicere non soleo : & propterea legem illam Regiam (quam vocas) apud ruterum pag. CCXLII. nunquam in dubium revocavi, quin esset bona fide conscripta, atque ex formula vetustatem simul, ac dignitatem Romani Senatus sapienter rogata. Dubium vero quod apud aliquos innatum esse memoras, Franciscus Blanchinus noster (ingenium viri bene nostri) examinandum ex Tabula inspectione suscepit, & sinceram esse serio pronunciauit,

cui meus calculus libenter accedit. Præterea quatenus unius, alteriusque dissensus ad rem in controversiam adducendam sufficeret, legem hic Barbarius de Off. Præst. locum habere putarem, ex qua communis tot majorum gentium literatorum error (ita vocare liceat jus facere) diceretur. Aude igitur meo periculo, postquam meum iudicium de hac re sequi placet. Ego enim in te tuendo, atque observando periculum quodcumque subire paratus sum, ubi illud imminere certo scirem; nedum ob hanc, quam puto inanem disputationem, juvante nobis tum stylo, qui puram putam genuinamque vetustatem redolet, tum magnificentia inscriptionis in materia, quæ omnem fictionis suspicionem excludit. Vale Ex nostro Museo.

X. Kal. April. MDCXCIX.

JANI

JANI VINCENTII GRAVINÆ
 O R I G I N U M
 JURIS CIVILIS
 LIBER SECUNDUS
 Q U I E S T

DE JURE NATURALI, GENTIUM,
 ET XII. TABULARUM.

SI veteribus in monumentis, tuo jussu erutis, atque meliori auspicio restituendis, animi tui magnificentiam, CLEMENS OPTIME, summa cum admiratione contemplantur omnes; multo magis frontem contrahent eruditiores, dum intra se volvent utilitatem, quæ in omne genus hominum instauratione studio a te laudabiliter suscepta manaverit: Etenim quanto æternitas mortalitati, anima corpori, divina humanis antecellunt; tanto anteire ceteris operibus tuis oportet ea, quæ quotidie conferuntur in incrementum Religionis, & literarum; quæ utpote immortales, neque incendiis, aut destructionibus, aut naturæ, temporisque injuriis perituræ immortalitatem propriam Principis beneficentiæ circumfundentes, & patronum, vindicemque suum gloriæ perennitate remunerantes, memoriam, & exempla illius transmittunt ad imitationem posteritatis; ut virtus, quæ unius interitu occideret, in omne ævum, inque gentes universas literarum ope multiplicetur. Cumque tantopere gaudeas præcis Romanorum signis, atque marmoribus inventis, quæ antiquam animorum, & Imperii magnitudinem produnt; miremur si majori munificentia tibi excipiendas censueris veteres Leges, quæ illorum sapientiam ad nos referunt, atque justitiam, civileisque

virtutes exemplo suo profuturas universis, ac perpetuo respublikas, & regna summa cum populorum felicitate conservaturas! Hanc nos vetustissimam Romanorum prudentiam, & æquitatem in XII. tabul. legibus adhuc viventem, hoc secundo libro statuimus ante oculos studiosorum; quo sane opere, velut imaginem animi tui adumbrasse videbimur. Et quia libro primo, quatuor circiter abhinc annis edito, Romani juris originem, & progressum exterioribus ab initiis, nempe a monumentis historiarum; & memoriis temporum deduximus; nunc hujus initio, fontes recludemus uberiores, & non Romani solum, sed universi gentium juris originem intestinis ex causis protrahemus, ex ipsa scilicet honestate naturæ. Quam honestatem, non opinione, sed veritate constat ostendimus, ut qui ab illa desciverint, & illicita imperaverint, quidvis potius populis tulisse putemus quam Leges: quas, ut Cicero ait, neque ingeniis hominum excogitatas, neque scitum aliquod esse populorum, apparebit; sed alterum quoddam, quod universum mundum reget, imperandi prohibendique sapientiam. Quamobrem principem illam, & ultimam Legem, e sapientissimorum sententia definit mentem omnia ratione cogentis, & imperantis Dei. Quibus comprobatis, palam erroris coarguentur Physici illi, qui legem inter ea quæ neque vera, neque falsa constituuntur, a natura rejecerunt. Quod, te favente, aggredimur, CLEMENS JUSTIS.

STISSIMÉ, cujus e vita merito posteritas exemplum ducet Legum divinarum.

Cum igitur acres, ac diuturnæ de naturali lege contentiones inter Philosophos jam diu excitatæ fuerint, & etiam in dies in hac ætatis nostræ illustri concertatione ingeniorum excitentur, & serveant; aliis ipsam appetitionem pro lege naturæ ponentibus; aliis eam rationi subjugantibus: certe nihil in hoc opinionum, & animorum fluctuatione Christiano homine feliciter est, atque tranquillius in orbe terrarum, qui divino numine hos evolat laqueos, ipsaque voce veritatis ex infinita errantium turba detrahitur. Iis vero nihil profecto miserius, nihil perturbatius, qui vel falsa, vel nulla religione imbuti, aut in fallaci Philosophiæ genere versati, partim a corrupta divinitatis notione justis, atque injusti regulam petunt, caducas affectiones Deo adplicantes, ejusque justitiam ex humana lege desinentes; partim sua sibi vitia pro naturæ legibus habent, fas nefasque propriis cupiditatibus æstimantes, ac bonum, & æquum humanis libidinibus expendentes. Quos, abjecta duce animorum ratione, quæ singulorum cupiditates, justis, atque injusti notione moderatur, assiduis oportet jactari molestiis, cum, exclusa curatione, morborum radicem uti propriæ naturæ portionem amplectentur. Atque hi cum numinis auctoritate minimè impellantur, scientia pertrahendi sunt ad primævi juris cognitionem, & naturalibus rationibus eoproducendi: ut quæ ratio eos verterit ad justitiam, eadem expeditius deserat ad religionem: si semel imbiberint, nihil esse aliud jus naturale, quam adumbrata quædam in hominibus divinæ lineamenta legis, etsi non perfectam, at inchoatam tamen, affectamque ab ipsomet animorum exordio religionem. Quo longius ab eorum opinione recedimus, qui ex institutione Christianorum studium pellunt, excluduntque moralis Philosophiæ, veluti supervacuum, & profanum, ac minimè dignum, quod in hac præceptorum divinitate se offerat. Quasi aliquid religioni detrahatur, si Philosophia etiam eandem ad causam advocetur. Ut enim ea sapientiæ decreta, quæ nostros excedunt sensus, ab auctoritate folius religionis arcessamus: morum tamen regulas, quarum cognitio etiam humanæ facultati patet,

cur segregemus a consideratione naturæ; quæ, semotis erroribus consuetudinis, ipsa per se tandit ad honestatem: Attollitur enim religione honestas altius; at minime aufertur a conspectu naturæ: quæ philosophorum adjuta studiis, expedit nobis iter: ita ut propriis adspiremus ad christianam virtutem, si naturalibus etiam rationibus enitamur. Ac sicuti homines longe de re communi generosius, quam de alterius dominatione decertant; quia intelligunt inclusam esse in patriæ salute libertatem; ita multo alacrius contra vitia pro virtute pugnaverint, si a Philosophia didicerint, nihil aliud esse virtutes, nisi productionem, usumque propriæ rationis, atque humanæ incrementa naturæ. Præterea sponte suscepta libentius, quam imperata geruntur: cum libertatis ex illis, ex his vero servitutis oriatur opinio. Pro libero autem agit quisquis rationi pareat: & pro servo quisquis obtemperat auctoritati. Percellit enim tanquam vox Imperantis, animosque sistit auctoritas; at ratio ingressa mentes, & interior leniter illabens, stectit paulatim sensus: vertitque jucunde voluntates: ut quo plures in comitatu suo rationes adduxerit auctoritas; eo longius ab illius dominatu videatur abesse violentia. Tandem quid importunius, obscuro, quam euntes ultro malle machinis toleste, ac raptim abstrahere tenentes viam? quos alioqui propter christianæ pietatis cum naturali honestate convenientiam satis religio incitaverit, sublato signo, quo fuerit intendendum. Neque me quisquam veterum Patrum vocibus absterruerit: quorum ceteroqui auctoritatem, ac numen maxime pro eo ac deo, vereor, venerorque. Nam si aliquando videantur illi contra studia philosophorum exardescere; non tamen doctrinam adoriuntur universam, sed illius mores ætatis; in qua philosophi vel falsa cum vera religione commutata, propter veterem tamen consuetudinem adeo primis illis repetebantur, atque revocabantur studiis, ut aliquando auferrentur longius; vel semotis a rerum gubernatione, atque cura numinibus, morum regimen, artemque vitæ non ab auctoritate divina; sed ab humana tantum ratione, atque a philosophia ducebant. Ceterum qui divinis præceptis naturales rationes intexisset, ac moralem philosophorum doctrinam;

expun-

expunctis erroribus], in Christianorum scholas advocasset, tantum abest ut reprehenderent; ut etiam exemplo ipsi suo excitarent, atque præirent. Quid enim refertius philosophorum sensibus, quam veterum scripta, & monumenta Patrum? Quid morali Græcorum philosophia præ illis abundantius? Quis eis impensius religionis nostræ cum naturali honestate consensum deducit, atque declarat? Hinc non modo christiana institutio philosophiæ præceptis mirifice augetur: verum etiam insita illa nostræ doctrinæ severitas, quam initio animi reformidant, adjumento rationis veluti quadam naturæ illecebra ita demulcetur; ut qui e nostratibus a studiis fluxere philosophorum, longe sint humaniores; atque ad lenitudinem proniores iis, qui nulla doctrinæ jucunditate, nullaque rationis persuasionem, sed sola formidine, atque auctoritate retinentur: Qui plerumque, ut in optimum quodque institutum vitia facile penetrant, simulato divinitatis amore, humanitatem adeo deponunt; ut mutantes, & seligentes potius vitia, quam ressecantes, non tam studio suæ, atque alienæ salutis; quam ardore nocendi, atque vexandi austeritatem vitæ profiteantur. Itaque sicuti Jurisprudentiæ maxime conducibile; ita neque a religione alienum fore duco; si juris fundamenta in ipsa hominis mente locavero, & cum divino jure naturalem justitiæ rationem composuero: ut qui christianis institutis advesantur, intelligant etiam cum natura se dimicare. (*)

C A P U T I.

De boni malique natura, sive de justitia & injustitia naturali.

QUoniam vero confusa quædam aliquando, nec satis distincta legis na-

(*) Dedicat hoc capite Gravina originum juris civilis librum secundum Clementi XI. Pontifici Maximo. Diferit autem de fonte præceptorum juris naturæ, eaque non inconcinne repeti jubet ex honestate naturali, secutus Groetium, cujus sententiam nunc passim prævalere videas. Dicitur autem honestum, quicquid juvat societatis humanæ commoda, cui, quæ obstant, ea contra turpia appellabimus. Contendit dein magno animi candore, & insolita ingenii Italici libertate, Philosophiam morum ra-

turalis notio, tum e jurisconsultorum, tum e philosophorum profertur scholis, quæ non homines modo, sed & bruta etiam amplectitur, ac pluribus ex partibus obnititur humanæ rationi, quæ vitanda & expetenda non fuga, & appetitione naturali, sed boni, & mali definitione discernit; Hinc multi legem naturalem a sola humana ratione, tanquam ab radice sua efferunt, rectumque animi judicium, inconsultis naturæ affectionibus, adeo anteponunt, ut sensus, honestati contrarios, vitium existiment naturæ universæ, quodammodo ægrotantis, atque ab institutione sua turpiter deflectentis. Contra vero alii absurdum autumant, partem anteferre toti, legemque communem rerum creatarum contrahere ad certæ, ac peculiaris naturæ sepsum; & ad rationem humanam res ita expendere universas, ut quod homunculis conveniat, aut repugnet, id infinitatis totius perfectio, aut vitium habeatur. Unde nullam ponunt boni, malive naturam, eique inhærens jus naturale omnino convellunt, ne honestatis lege, per naturam constituta, suis ipsamet legibus, natura damnetur: quod eveniret, si virtus una, & vitium eadem natura consisterent: nam lex virtutis a natura veniens damnaret vitium ab eadem natura profectum. Et sane quis mente sua, non aliena utens, definitionem illam, qua jus naturale dicitur id, quod natura omnia animalia docuit, eo sensu, quo vulgo accipitur, composuerit cum præceptis honestatis, quæ nos abstrahunt ab iis corporis voluptatibus, ad quas natura ipsa etiam invehimur? Aut qua ratione definitio altera; quæ jus naturale docet esse distincta rectæ rationis, quadraverit in ferinas affectiones, quibus humana etiam natura corripitur, ab omni profus ratione deerrantes? Quæ affectiones inter se

tionalem non obesse studio Theologiæ revelatæ, id tamen quod res est, minime dissimulans, naturalem justitiæ rationem ad impetrandam salutem æternam non sufficere. Occurrit sic petulantibus Physicorum ingeniis, quibus ætas nostra abundat, & quibus leges omnes arbitrariæ videntur. Munis ipsa religio Christiana, etsi alias sua fatis excellentia commendabilis, quando ostenditur, præcepta ejus morum ipsa quoque aptissime convenire naturæ humanæ.

oppositæ ab oppositis certe principiis oriuntur, & leges hæc dissidentes a naturis fluxere diversis: ut non mirum, si homo duplici natura, mentis, & corporis conditus, duplicibus implicetur legibus e sua cujusque natura, tanquam proprio de fonte manantibus: quæ sibi occurrentes, atque inter se pugnantem hominem distrahunt, atque divellunt: eumque modo a sensu corporis ad mentis rationem; ac modo a ratione mentis ad sensum corporis perpetuo sursum, ac deorsum volunt.

CAPUT II.

De duplici naturæ lege.

Nimirum præter legem universam, cujus participat etiam corpus, & mens, quatenus cum corpore conjungitur, inest in rationali natura lex sibi propria, & peculiaris, alteri quæ corpori etiam adhærescit, sæpè repugnans. Quarum alteram promiscuam legem appellamus, alteram vero legem solius mentis. Lex promiscua tam longe lateque discurret, ut ambitus hujus immensitatem, omnia continentem, resque singulas eodem ambitu comprehensam, involvat, atque circumeat, ipsumque etiam hauriat hominem, qui communi hac lege irretitur, præter legem peculiarem naturæ illius, quæ in cogitando versatur: ut merito legem hanc etiam corpus involventem, legem vocemus naturæ communem, aut legem promiscuam; legem vero solius mentis nuncupemus legem naturæ peculiaris, aut legem rationalem, quæ (post illatam humanæ naturæ universæ, primorum parentum inobedientia, labem) ab lege promiscua, utpote communi, atque potentiori adeo premitur, ut nunquam non superaretur, nisi virtutum auctor Deus animos nostros, numine suo, attolleret, ac sustineret. Sed ne more scholasticorum voces, notionibus vacuas, anteponamus; subjiciendum est oculis aliquid natura notum, quod nos legis promiscuæ nomine comprehendimus. Qua voce nihil significamus aliud, nisi motionem illam ubique pervadentem, omniaque cientem, & agentem, resque varias assiduo producentem simul, & interimentem, ex interitu-

que unius alteram suscitantem: sine qua otiosa, & inertia, constipataque forent universa.

CAPUT III.

De Lege rerum universalium, sive de lege promiscua.

Hanc Deus Optim. Maxim. indidit etiam, infuditque corporibus pro vita, & veluti anima rerum ratione carentium, quæ sicuti a motu ortum suum auspicantur, ita eodem variante vertuntur. Unde ut ordinem Deus, & vitam rebus certam, interitumque tribueret, motum ipsum certis ordinavit legibus: quarum seriem, in rerum universitatem explicatam, & in species singulas distributam, legem dicimus naturæ communem: quia ex harum legum nexu ita res creatæ pendent, ut nihil præter hunc ordinem, neque intereat, neque maneat, neque oriatur: Hoc enim ordine, vel in re minima perturbato, corruerent omnia. Igitur eventus omnes rerum cum universalium, tum singularum, ita hoc ab ordine procedunt, itaque ad eundem remeant; ut certarum rerum corruptio in integritatem cedat universitatis hujusce rerum. Consecutio est enim illius ordinis, ubique imperantis, ubique vigentis; a quo non maxima modo, sed & minima quælibet eventa devolvuntur. Hinc etsi res vitientur singulæ, natura tamen universa vitium sibi contrahit nullum, etenim ipsæ affectiones noxiæ rerum singularum emittuntur a lege illa summa, per quam e dissolutis rebus aliæ recreantur, eaque ratione communis omnium natura reparatur. Unde si alicubi terra hiscens urbes haulerit, & oppida; vitium quidem illis regionibus adfertur; nihil vero naturæ communi detrahitur, quæ suis progrediens legibus, dum terras eas discludit, e ruentibus illis molibus; vel expleverit inane aliquid; vel montem alicubi, aut insulam excitaverit. Fera si mortifere vulneretur, tale vitium ex vulnere concipit, ut vitam profundat; verum idem vulnus, quod illius abstulit vitam, vitam producit eorum, qui fera vescuntur: ut intelligamus naturam lege sua interitum cuiquam adferre nunquam, quin

tribuat alteri lucem: ut unius vitio in alterius utilitatem converso, cum varietate rerum creaturarum universitatem perpetuo tueatur. Unde a communi natura procul absunt vitia, singulisque tantum insident rebus ratione cujusque speciei, quæ dissolvitur; non vero aliarum, quæ dissolutione illa gignuntur.

C. A P U T IV.

De Lege peculiari humane naturæ, sive de lege rationis.

NUM autem quia singulæ res inanimæ vitia suscipiunt, ideo cum vitio simul culpam etiam contrahunt? At quam, obsecro, adscripserimus culpam rebus, ratione carentibus, quæ motibus, actibusque suis naturæ universæ perpetuo parent; eique reddunt, quod acceperunt, neque vim in se habent ullam; qua renitentur, & a communi rerum lege proprio nisu deflectant? Longe tamen aliud contingit in homine, qui motus habet voluntarios, & in quem duo confluxere naturæ, a quibus duo item in eum convenere leges. Oportet enim naturam cogitationis alia prorsus lege gaudere, quam natura corporis: cum enim nulla in parte corpus, & cogitatio conveniat, communem ubique nequeunt habere legem. Hinc homo qua corpore constat, fertur lege naturæ promiscua; qua vero mente consistit, ducitur lege sola rationis, quæ hominis est natura præstantior. Unde cum lege corporis deflectitur a lege rationis, culpam certe concipit, quia contra propriam peccat, & potiore sui naturam, cujus lex præcellere debet legi corporis; perinde atque naturæ corporeæ præstat natura mentis. Quamobrem in hac universitate rerum solus homo est culpæ capax; quia solus homo peculiarem accepit naturam seorsum a rebus corporeis aliis, ac solus legem subiit præcipuam, naturæ mentis congruentem, sejanctamque ab lege communi rerum aliarum: unde secum solus ipse dimicat, cum duabus discrepantibus inter se legibus, horum illorsum pellatur, solus denique culpam incurrit, quando lege corporis abducitur a lege mentis: quæ, utpote hominis pro-

pria, debet ei unice imperare, perinde atque lex corporis naturæ corporum dominatur universæ. De qua lege tantum est homini ad se derivandum, quantum cum sui potiore natura, nempe cum cogitatione concordet. Qualia sunt nutritio, liberorum susceptio, educatio, iusta, & rationi congruens perfunctio sensuum; tantisper quoad cogitationis naturam præstantior in corpore vigeat. Quo respexisse videntur Jurisconsulti, cum hæc naturæ officia communia nobis cum ceteris animalibus, e naturali lege repetierunt. Non enim, arbitror, ea pro naturali lege hominis habuerunt; nisi quatenus cum ratione conjunguntur; nam quatenus a communi rerum ceterarum natura proficiuntur, leges quidem sunt naturæ universæ, non leges hominum naturæ peculiaris. Atque ita dictorum repugnantia, superius indicata, removebitur: & jus, quod natura omnia animalia docuit, cum lege conveniet rationis: quæ munera corporis nobis communia cum animantibus obeunda præcipit, tantisper dum animi, corporisque conjunctio conservetur. Unde quæ officia corporis humani, ratione soluta, non cum propria lege humane naturæ, sed cum lege naturæ promiscua conveniunt: ea si ad rationis usum convertentur, partes erunt juris illius, quod in hominem concorditer a corporis, mentisque lege confluxit: quodque procedit ex conjunctione mentis, & corporis: quæ si secum ita conspirent, ut mens imperet, corpus obsequatur, ad præscriptum naturalis juris opus exigent commune suum. Hinc vivere secundum naturam, ipsam Stoici dixerunt esse virtutem traditam nobis ab lege rationis, qua peculiaris hominum, & rerum universa natura conciliantur. Expositis autem iis, quæ in animos nostros veniunt ab lege promiscua; nunc explicanda sunt ea, quæ ab sola rationis lege proficiuntur: ita enim intellexerimus, unaque distinxerimus, quæ mentem corpori conjunctam, quæve mentem puram seorsum a corpore consequantur. Quod nunquam assequemur, nisi per cognitionem finis bonorum, & malorum, quo vel ad cupiditatem, vel ad fugam commovemur; eas nobis leges attribuentes, quæ ducunt ad finem, quo natura tendimus: ea vero

extra

extra naturam humanam arcentes, quibus ab eo communi sine distrahimur. (*)

C A P U T V.

De Naturali bonorum extremo.

Illum autem communem appellamus finem, quo appetitiones hominum, cupiditatesque feruntur omnes: utpote ad bonorum extremum, atque summum expectendorum, unde quaecunque disveniunt, noxia nobis evadunt; cuique affequento natæ sunt in homine leges rationis, atque ab rationis legibus ortæ virtutes. Quamobrem quæ affectiones ab extremo illo nos bonorum avertunt, vitia ducimus, & nuncupamus, ideoque a nobis aliena censemus, ita ut virtutum, vitiorumque ratio ab eo bonorum extremo sit ineunda. Porro quæ ab animi, corporisque conjunctione procedunt affectiones, & sensuum functiones, unum tanquam commune bonum circumeunt, perreptantque voluptatem, cujus adpectu cidentur, inimicamque voluptatis fugiunt, averfanturque molestiam: nec tamen ea, quibus sensuum voluptates procreantur, ponimus inter virtutes: quia jucundum illud e corpore manans in animum, haudquam est proprium & summum humanæ naturæ bonum: quale illud est in sola ratione seorsum a corpore locatum, cui subijciendum est bonum ex corpore animoque participans, quæ voluptas appellatur. Ut enim cuncta hominis debent rationi parere, ita & mistum corporis, animique

bonum oportet obtemperare incorrupto, puroque bono rationis a corpore secretæ, qualis est animi tranquillitas. Quam ideo extremum in hac vita bonorum constituimus, quia illius tantum causa, mens vires omnes exercet, atque facultates experitur suas; illudque nacta continuo a curis omnibus conquiescit. Quidquid enim seorsum a religione, cujus finis longe dominantior est aliis, naturaliter agunt homines, propositam habet voluptatem, si corpore simul, & animo sit obeundum; Si vero sola ratione, tranquillitatem: cuius fons uberrimus est cognitio rerum, atque scientia, (*) quæ utpote sensibus exors, atque ad solam cogitationem pertinens proprium est patrimonium rationis. Sola scientia enim adducimur ad cognitionem illius boni, quod nobis afferatur a virtutibus, aufertur a vitiis.

C A P U T VI.

De virtutum origine ex lege naturæ.

Hominem namque summus opifex ita concinnavit, ut sicuti palatus dulcedine, oculus pulchritudine capitur, ita & animus lætetur utendis, obeundisque virtutibus, utpote nostræ cognatis, convenientibusque naturæ, secumque adducuntibus perennem, incorruptamque voluptatem. Quam illecebram rebus omnibus ad vitam, atque ad honestatem necessariis providentia divina perfudit. Nec vitia unquam hærent animis, nisi mens virtutum specie falleretur, aut extenuatis

(*) Elegans est hæc Philosophia Auctoris de duplici lege naturæ, & admodum conveniens definitionibus juris naturæ & gentium, in Jure Civili traditis. Solent eas multi despiciere, imo albis deridere dentibus, sed hi vel minus eas intelligunt, vel nimio ducuntur cavillandi studio. Novissime his juris civilis definitionibus suppetias quoque tulit Illustris Præses, Cornelius van Bynkershoek in *Obj. L. V. c. 1.*

(**) Jure Gravinam reprehendere videtur Auctor *considerationum*, quod summum hominis bonum in tranquillitate animi, tranquillitatem autem animi in cognitione rerum & scientia collocet. Tranquillitatem quidem animi etiam veteres sectabantur, inprimis Epicurei, etsi Varro apud Augustinum *de civit. Dei. Lib. XIX. c. 1.* referat, ducentas & octoginta octo diversas veterum Philosophorum de summo bono fuisse sententias. Sed si ad hoc extremum bonum, tanquam ad commune finem, appetitiones hominum omnium

Jani Gravinæ, Tom. I.

ducuntur, præstiterit, in nosmetipsos alius descendere, quam opinionones aliorum sollicitè exquirere. Appetit igitur natura homo voluptatem, refugit molestiam, sed animi tranquillitas non ideo voluptate affluit, quia caret dolore & molestia. Neque solam animi tranquillitatem, sed æterna gaudia, æternam voluptatem piis in vita post mortem beata Deus spondet. Fallimur autem quotidie umbra voluptatis, amplectentes res vanas, fluxas & caducas, nisi unionem cum Deo summam felicitatem nostram esse opinemur. Hæc voluptatis inexhaustus fons, hæc scaturigo gaudii veri & perennis, hoc germen plenum spei stabilis & inconcussæ: quod & ex paganis Pythagorei & Platonici statuebant, quibus summum bonum erat *ἡμῶν τὸ Θεῶν*, Voluptate autem appetitiones nostræ satiantur, quæ manant ex voluntate, non ex intellectu, unde est, quod summum bonum consistere nequit in cognitione solius veri, in qua Pythagoras apud Stoicorum *Serm. XI. τὸ ἡμῶν τὸ Θεῶν* quærebat.

ejus viribus, corporis traheretur sensibus, qui hauriunt etiam e vitiis voluptatem: quam refundentes in mentem, in oblivionem boni præstantioris, violenter eam adducunt. Voluptates enim a virtutibus ortæ juvant hominis naturam; lædunt vero venientes a vitiis: quoniam componunt, ac temperant virtutes animum, pariuntque, sedatis affectionibus, omni expertem ægritudine tranquillitatem. At vitia distrahendo, ac violenter exagitando excitant e media corporis voluptate perturbationem. Virtus enim non egreditur naturæ fines; vitia vero exundantia exterius ad animum attrahunt morbos, nempe rerum extra se positarum cupiditates, quæ progrediuntur in immensum. Atqui natura certam nobis præsinivit mensuram voluptatum: cui si quid insuper accesserit, non delectatio, sed pondus animo accedet. Modus autem voluptatis nobis a natura definitus vulgaribus expletur, atque parabilibus, quibus cupiditas naturalis, & motus corporis facile sedatur: iisdemque satiaretur, sibi que ipsi placaretur etiam animus, nisi opinione majoris boni, stultaque admiratione rerum superfluarum, procul a naturalis necessitatis finibus, in cœcum rerum inanum pelagus auferretur.

C A P U T VII.

De Morbis naturæ rationalis, sive de vitiis.

Hinc incensus homo divitiarum, atque deliciarum amore, assiduo sensu laborat egestatis: quia præsentia nihil reputat, sed absentia, quæ sunt infinita: ut ea qui appetierit; pauperie quoque infinita prematur: ambitione vero flagrans, ut imperet aliis, adimit sibi nativam libertatem, tum quia cogitur parere omnibus, quorum suffragia captat, antequam imperii potiat; tum quia potitus cogitur eos assidue formidare, quibus est ipse formidini: ut vulgaris animus, prospera mutatione fortunæ, non finem, sed novitatem inveniat miseriarum. Quibus nemo se ultro committeret, si civilem ingrediens vitam, ante animadverteret modum, & fines, quos ultra citraque nescit consistere voluptas corporis, animique tranquillitas. Eos autem fines pandit sola scientia, quæ, utpote socia rationis, mater est et-

iam virtutum: quia sola scientia ostendit humanam naturam certis capacem esse, finitisque voluptatibus, quas ubi cupiditate transfilerimus, in infinitatem delabimur desideriorum: ut quo ulterius appetendo pergimus; eo longius aberremus ab ea meta, ubi natura voluptatem corporis, & animi tranquillitatem hominibus condidit. Qua de conditione oritur temperantia, quæ appetitiones extinguit inanes; & justitia, quæ nos abstinet ab alienis; & fortitudo, quæ persuasione veri boni vanos adimit metus; ac denique prudentia caput virtutum aliarum, quæ retrahimur ad naturæ fines, ibique perpetuo continemur. Unde virtutes per scientiam adipiscentes, & perturbationes immoderatarum effugientes cupiditatum, sola emendatione mentis ad verticem felicitatis evadimus, quo vulgus, aur volendo assidue saxum per ambitionem, & honorem, aut fugitivas aquas captando per opulentiam, & avaritiam; aut pascendis jecore suo vulturibus per amores, & libidines tota vita misere, ac frustra contendit.

C A P U T VIII.

De Vita Beata Sapientis.

Quid autem eo beatius homine, qui contra calumnias benefactorum conscientia munitur; quid animi securitate adversa contemnit; qui frugalitate dimicat adversus fortunam; cuius vires nunquam pervenerint, quo naturæ benignitas locavit necessaria vitæ, quibus purgati peccatoris tranquillitas continetur? Quid lætius illo, qui cognitione præretitorum futuris occurrit, præsentia moderatur; quique reductis in potestatem suam cupidinibus pervolat ubique liber ab imperiis potentiorum; quorum in servitutem nostra nos cupiditas tradit: quæ ut honoribus, opibus, & deliciis potiat, nos mancipat arbitris, atque largitoribus illorum? Cum igitur omnibus expensis nihil deprehendamus nostræ magis convenire naturæ, quam virtutes; certe nusquam verius jus naturale hominis, quam in ipsa honestate posuerimus, quæ soboles est rationis: quæque suis præceptis non solum præstantiorem hominis naturam, nempe animum tuetur; sed etiam corpus, cui honesta vivendi norma plurimum confert. Eadem-
que

que honestas philosophorum fuit voluntaria, & ingenua religio: qua veluti anfa non paucos eorum Apostoli ad Christianam adduxere legem, ad quam antea mores, & mentes philosophia composuerat. Qui enim propter caducam felicitatem virtutes colunt naturales, longe procliviores profecto fuerint ad divinas, unde perennis fuit, & nunquam interitura felicitas.

CAPUT IX.

De Juribus humanae rationis.

Igitur quisque nostrum jure naturæ propriæ rationi subjicitur: jure naturæ paremus virtutibus, tanquam creatis a ratione magistratibus, ut jus dicerent actionibus nostris, atque affectionibus, & sensibus præsentent humanis. Enimvero e sensuum variis perceptionibus, varias homo suscipit affectiones, varios appetitus, varias voluntates, adeo sæpe inter se discordes, ut in populo illo affectionum crebrae seditiones oriantur, videanturque uno tempore intra eundem hominem plures animi oberrare, nisi motus inter se dissidentes revocentur ad rationem, cujus constans est, firmumque consilium, cum eadem semper boni specie teneatur. Unde sola ratio peculiarem servat cujusque naturam; sola ratio semper hominem præstat eundem. Sensus vero non solum hominem distrahunt in plures, verum ipsam etiam evertunt humanitatem. An enim eum ducamus hominem, qui sensibus perfungendis extra se semper occupatus omnino sui vivit ignarus? An manere hominem censeamus eundem, qui semet singulis momentis amittit perenni mutatione mentis, assiduaque renovatione voluntatis? Unde qui a virtutibus desciverit, earumque jurisdictionis subtraxerit affectiones, & imperium sui ab ratione transtulerit ad sensus, perduellis est, atque hostis humanæ naturæ, cui legitimum rectorem, justoque magistratus ademittit; cujusque compositum tranquillumque statum in tumultuosum vertit, atque turbulentum. Sicuti autem ratio redigit in concordiam affe-

ctiones; ita etiam & plures homines inter se discrepantes placat, atque componit, inducitque caritatem cœlestem simul, ac civile vinculum.

CAPUT X.

De Origine Societatis Humanae:

Atque initio quidem animos per mutuum amorem communicat ipsa natura commissione corporum, quæ per conjugium diversorum evadit conjunctio animorum, atque naturale initium humanæ societatis. Commisissis enim quodammodo simul cum corpore mentibus, membrorum, & sensuum similitudo, generationis ope, transmittitur ad prolem, quæ imbibit educatione mores parentum. Unde quia ratio eadem ex unius viri mente ad mulierem, & ad sobolem imitatione permanat; ea communicatione familiaris constat, atque domestica societas, in qua, naturalis occupationis jure, patrisfamilias naturale, ac familiare fundatur imperium. Vir enim, utpote corpore, ac ratione potentior, occupat scæminam, jure utriusque naturæ, mentis nimirum, & corporis; multoque justius occupat scærum, qui sua ipsius portio est, & maternorum ab se occupatorum viscerum: ut ipsa natura filios tradat in patris potestatem; falsoque docuerit Obesius, eos in matris naturali jure, non in patris nasci potestate: utpote cum concipiendo prima eos occuparit. Illud enim homo acutus minime cogitavit, (*) scæminam ipsam jam fuisse jure naturæ ante occupatam præstantia corporis mentisque virilis: ut quidquid occupatæ cohæret, eodem jure in potestatem deducatur occupantis. Præterea cum vir scæminam consilio præstat, ætas autem infirma consilio eget alieno; sequitur, ut proles subjicienda sit consilio præstantiori, nempe virili; quod libro tertio distinctius explicabimus. Occupatio autem primæva est, ac naturalis adquisitio, qua dominium nobis asseruimus prædiorum, aliarumque comprehensibilem, & finitarum rerum, quæ communia cum essent, postea

(*) Imo, si id cogitasset, non minus a scopo aberrasset, quam cum matri soli potestatem in liberos tribueret. Neque enim ad occupationem matris marito sufficit sola præstantia corporis mentisque virilis, neque sola mater dici

potest scærum occupasse, qui sine accedente marito opera non concipiuntur. Sed sunt hæc dulcia & Obesii & Gravinæ somnia, gratique utriusque errores, quibus neuter, si superesset vel liberari dignaretur.

propria occupantium evaserunt; quaque utilitatem quotidie capimus incomprehensibilem, & infinitarum; quæ cum neque divisionem recipiant, neque mensuram; perpetuo communia omnibus permanserunt, nec propria fiunt singulorum, nisi quoad corpore adprehenduntur: qualia sunt hæc: aer, aqua profluens, mare, ac propter maris usum ad humana commercia omnibus necessarium, litora, sine quibus mare clauderetur: quia nemo se in altum capefferet, nisi ad litora tutum receptum a ventis, atque tempestatibus haberet.

C A P U T XI.

De Jure Gentium, & Origine Commerciorum.

HActenus autem in jure, imperioque naturæ versamur, quæ mutuo desiderio conjugia conciliavit, & imbecilliorum sexum validiori subjecit, & matrem cum liberis continet sub imperio parentis. Ideoque recte conjugiorum ratio, & liberorum educatio a Jurisconsultis ad primævum jus naturæ relata invenitur, & ad imperium familiare: quod aliud certe non est, nisi recta parentis ratio cum muliere, ac liberis communicata. Nam ratio illa, quæ non uni familiæ, sed pluribus regendis est instituta, cumque pluribus gentibus communicata, peculiari vocabulo jus gentium appellatur; cujus nunc ortum, atque progressionem detegemus. Igitur naturali jure quot familiæ, totidem existunt imperia; singulæ autem familiæ initio seorsum in agris ab se occupatis habitabant; regionibus inter se, locisque disjunctæ, ac dissipatæ; quales Theseus invenit Athenienses, quos ille primus ex agris coegit in civitatem. Sed quoniam non omnes rebus omnibus regiones abundant; sæpeque quod regio una dat, altera negat; opus fuit mortalibus permutare bona sua: ut quod uni supererat, alteri vicissim, cui deerat, adderetur; qua communicatione mutua commodorum,

(a) L. 1. ff. de contrab. emt. L. 2. C. de ver. permut. L. precii C. de rescind. vendit.

(*) Quin, etiam si non unica sit, modo iis, quorum res emimus, gratior sit, quam id, quod præstant, & pro re fungibili haberi queat. Sic enim pecuniam numeratam proxime imitabitur. Quod in L. 1. §. 1. D. de contrab. emp. Sabini familia etiam in toga pro tunica data obtinere cui-

egestas omnium explebatur, & regionum exæquabatur disparitas.

C A P U T XII.

De Permutatione, Contractuum Omnium Elemento.

Hinc omnium contractuum antiquissima permutatio, quæ in venditionis nomen apud veteres transibat, si qua gens unica merce, quæ ibi communior esset, alibi rarior, merces alias ab exteris repararet, quod fortasse meditabantur Sabiniani, & Cassiani, cum docuerunt, venditionem etiam esse sine nummis. (a) Alioquin falso (*) venditio a Jurisconsultis referretur ad jus gentium, quorum vetustiores, utpote rudes, nondum norant nummorum usum: quapropter necesse haberent, mercem aliquam in commune aliarum præcium vertere; ut non mirum, si vendere, ac permutare promiscue acceptum apud Homerum, alioque veterum inveniamus. Hinc illud Odyl. (b) quo Sabiniani adversus Proculianos continebant, τὴν ποτὶ Λαίρῳ πρῶτο πρῆσῳσθον ἰδίῳν. Quam (ancillam) Laertesemerat possessionibus suis. Qua sane animadversione nostra facile vetus hæc, atque vehemens Sabinianorum, & Proculianorum dissensio dirimetur. Neque enim permutationem quamlibet pro venditione habuerim, neque contenderim, nunquam venditionem sine pretio constituisse; sed potius existimarem, aut initio commerciorum communem aliquam alicujus populi mercem, pro pretio rerum aliarum esse constitutam; aut ubi usus posceret, inter certos homines ita sæpe convenisse, ut pro mutua utilitate modo una, modo alia species in aliarum pretium cederet: inter quos cum unus distrahendæ rei suæ; alius ejusdem comparandæ animum haberet: ille venditoris loco erat, iste vero emtoris; itaque sine nummis facile venditio a permutatione distinguebatur, quam, arbitror, mentem fuisse Sabinianorum: contra quos tamen, Imperatorum au-

stimabat, & ferri potest, si plures togas inter se similes emtor habeat, quæ pecuniæ vice fungi possint; cum contra permutatio dicenda sit, si singulæ vicissim species præbeantur, veluti si qui unam togam habent eam det alteri pro tunica, quam is solam habebat. Conf. Branch. Obs. cap. XI.

(b) Lib. 1. circa finem.

storitate, Proculianorum sententia vicit. Hinc Romani, qui re pecuaria erant abundantiores, pretii loco, pecudes tradebant venditoribus; ideoque patrimonium peculii nomine continetur: postea rudi aere appenso uti coeperunt: donec a Græcis nummes percutere, atque in publico signo pretii auctoritatem & notam, communemque rerum æstimationem ponere didicerunt. Peculiarum enim nota significat pondus earum, ut contrahentes ponderandi onere liberentur per impressam in nummo publicam fidem. Argentum vero, & aurum, propterea quod essent ad usum expeditiora, inventa fuerunt pro communi materia permutationis. Est enim nummus commune permutationis elementum, communisque terminus, ad quam omnis permutatio trahitur. Nam ubi res cum rebus aliis permutata devenit ad pecuniam, ibi omnis continuo commutatio consistit. Nec modo antiquissima, sed & mater; & semen permutatio est contractuum fere universorum. Nam præter permutationem rei cum re, quæ peculiari permutationis nomine venit, in aliis eisdem contractibus fere omnibus sive nominatis, sive innominatis, permutatio continetur. Etenim in reliquis innominatis, vel opera cum opera, vel opera cum re, vel res cum opera permutatur: qualia sunt pacta illa *facio, ut facias*: *facio, ut des: do, ut facias*. In contractibus autem nominatis vel permutatur pecunia cum re, unde venditio, vel pecunia cum pecunia, unde græco vocabulo *collybus*, vulgo *cambium*, vel quantitas cum ejusdem generis quantitate, unde *mutuum*; (*) vel usus rei cum pecunia, & mercede, unde *locatio*; vel usus rei cum gratia utentis, unde *commodatum*; vel ipsa res, aut cum gratia tantum, aut cum præcedentibus meritis accipientis, unde *donatio*, sive gratuita, sive remuneratoria: ut contractus fere omnes facile ad unam permutationem revocen-

(*) Quod genus nemo permutationem dixerit. Finito enim contractu redditur similis quantitas; adeoque idem, non aliud, quam quod datum erat. Idem dicendum de omnibus contractibus unilateralibus, nisi, quæ sunt voluntatis, ut confundere velimus, quæ necessitatis habentur. Depositorum enim jure civili quoque gratuitum est, etsi vice custodiz mercedem præstari lex gratitudinis jubeat. Mutuo & deposito

tur; quia commercia inter homines peperit, vel inopia rerum, quarum erat apud alios copia; vel egestas operis alieni: unde rerum, & operum diversorum commutatione communibus necessitatibus sive occurrendum. Frequentia vero commerciorum, atque permutationum, sensim inter homines benevolentiam peperit, quæ conciliati coeperunt propriam quisque cum aliena diligentia operaque, commune ad lucrum damnumve, mercium communicatione conjungere, unde societates negotiorum: quibus exercendis, ubi alterius fidei periculum fecissent, res aut socio, aut amico facile credebant in insidiarum, rapinarumque periculo, unde depositum; aut eidem, si mors immineret, ita donabant, ut danti, si mortem effugeret, redderentur, unde donationes causa mortis: atque ad eorum exemplum testamenta; quæ si solvantur solemnitatibus juris civilis, & ad simplicitatem juris gentium redigantur, non alio distant a donationibus causa mortis: nisi quod hic insit spes aliqua vitæ; ibi vero tantum consideratio mortis intervenit; cum tamen iidem effectus utrinque procedant: ut & id etiam habeant commune, quod testamenta quoque recidunt in permutationem; nam sicuti donando, ita testando rem cum superstitis gratia, ejusdemque manes erga nostros pietate commutamus. Vix enim ullam inter homines beneficentiam undique gratuitam invenerimus.

CAPUT XIII.

De Jure Pacis.

Igitur, progredientibus commerciis, plurimisque familiis in eadem jura coeuntibus, communemque commodorum, & incommodorum sibi ducentibus regulam, quæ sibi pariter mala defenderet, bona contributoret; unam omnes eandemque illa ex institutione constitutam suscipere men-

similia reliqua negotia, in quibus benignitas vertitur, veluti donatio, heredis institutio, legatum, fideicommissum, nisi quod in posterioribus reciproca præstatio defuncto ne quidem reddi potest, adeoque a permutatione longissime recedit, cum sine mutuis præstationibus permutatio non intelligatur. Annumeretur ergo & hoc per nos licet, lufibus ingenii, quibus Auctor in serdum in philosophando delectatur.

rem: quæ sicuti certas ante familias regebat separatim; ita plures earum deinceps conjunctim administravit. Unde recte a Platone lex appellatur distributio mentis. Eaque mens ratio est communis commodi, & norma universæ utilitatis, publicæque tutela salutis, commerciorum altrix, præses atque custos humanarum societatum, quam justitiam appellamus. Cujus cognatam humanæ naturæ notitiam in sublimioribus ingenii ex se promicantem, in humilioribus exsuscitarunt quotidiana exempla utilitatum, quas capiebant, qui ad ejus præcepta vitam instituorant: Quos mutua inter se pace gaudere, atque animorum conjunctione cavere insidias, injurialque feliciter propulsare videbant. Quæ notitia quocumque incideret, oblata spe paræ utilitatis, atque quietis, ad eandem vivendi rationem animos accendebat. Ita ut sensim justitia ex animis, vel sua sponte, vel aliorum imitatione coorta in universum genus manarit humanum. Unde quidquid non certis tantum familiis, certisve societatibus, sed gentibus conveniret universis, jus gentium fuit appellatum: quo nimirum gentibus omnibus commodum, utilitasque procuditur. Cujus exordia juris sibi adferrebant Athenienses, quos primos ferunt hanc ex animis notitiam exculpisse, jusque gentium finitimis traditum dimisisse ad mortales ceteros una cum rei agrariæ legibus; ut corporis, animique opes una omnibus regio procrearet. Hinc Lucretius:

*Primæ frugiferos fetus mortalibus agris
Dididerunt quondam præclaro nomine
Athensæ,
Et recreaverant vitam, legesque rogarunt.*

Verum Egyptii hanc sibi contra vindictam laudem, & quovis pignore contendunt, Osirium suum cum uxore Iside terras peragrantem, agrorum cultum, & commune jus mortalibus aperuisse.

C A P U T XIV.

De Jure Belli.

AT si qua gens communionem juris, & fœdus humanæ societatis lacera-ret, ac frangeret: quieteque viventibus insidiaretur; tum ea tanquam hostis hu-

manitatis justo bello a finitimis petebatur. Nam sicuti domina humanæ naturæ mens affectiones jure suo coercet ab se discordes; ita & gentium ratio, cui nostrum omnium regimen mens humana mandavit, merito armis coercere eos, qui serpinis moribus, aut nondum exutis, aut improbe repetitis communem hominum sollicitant pacem, naturalemque statum humanæ rationis evertunt. Atque ut horum furor non modo ad belligerendi tempus; verum etiam imposterum, ac si fieri queat, perpetuo comprimatur; inventit ratio servitutem, qua victi a victoribus multentur: ut victores captorum vitæ propter propriam utilitatem facilius parcerent; victi vero si mortem effugerent, amissionem libertatis a bellis pertimescerent: itaque a mutuis injuriis temperarent; communisque pax non mortis tantum, sed etiam ignominiosæ vitæ formidine muniretur. Unde quamvis rationis lex, quæ mater est juris gentium, nihil magis abhorreat, quam violentiam, nihilque majori studio promoveat, quam libertatem; tamen Jurisconsulti bella & servitutes ad jus gentium retulerunt; quia sine hoc satellitio, nequit ratio contra feritatem statum aliter tueri suum; nec nocet sine brevi temporis violentia pacem retinere diuturnam, aut perpetuam libertatem sine paucorum servitute conservare. Quæ de ratione omnia belli, pacisque jura proflexerunt. Et quoniam omne bellum jure gentium temporarium est; perpetuæque pacis causa movetur; ab eodem jure descendit sanctitas, immunitasque Legatorum, quos nefas est verbo, aut re violare: cum sint interpretes humanæ societatis, & instrumenta pariundæ pacis, ad quam per eorum personam reditus patet: ut qui suis injuriis ea instrumenta dissolverint, hostem se præbeat humanitatis; cum homines a naturali statu rationis, qui pace coalescit, ad feritatem, quæ bellis exultat, quantum in se est, perpetuo traducat. Eadem de causa etiam in bello, ipsoque ardore pugnæ, cum ratio muta videtur, & exanimis: ne tamen omnis ad pacem via præcludatur, fœdera inter homines data utriusque, acceptaque fide servantur: certæque leges utri sponsores, ac vades futuræ pacis, militum regunt iras, & micantibus gladiis præfunt: adeo ut nihil videatur

tur

thr inhumanis voce illius; qui leges inter amos filere pronunciauit. Etenim ut ex ante probatis patet; in hominis animo ferinum, & rationale secum assidue certant; ferinum vero natura oportet rationabili parere: Unde jus est homini ferinum, si rebellauerit, undecunque peltare siue ab animo suo, siue uxoris, siue liberorum, siue totius familiae, siue uniuersae societatis; ubi plures familiae in eisdem juris communionem conuenerunt.

CAPUT XV.

De Civili Potestate.

Hinc praeu inventae, & multae, quae militia domestica sunt, & arma pacis ad subigendam, ac perdomandam sui populi feritatem comparata. Cumque ille sit status naturalis hominis, qui ex rationis instituitur norma; status autem ferinus, utpote rationi contrarius, naturae aduersetur humanae; certe nihil tam est hominis, quam producere quoad quisque potest rationabilem vitam, & non a sua tantum, sed ab aliena etiam societate auellere feritatem, (*) a qua mala, & pericula in populis imminent humaniores. Quamobrem recte instituta societas iustam semper habet belli causam aduersus ferinos alterius mores: ut sicuti feritatem populi sui capitalibus animadversionibus, quae sunt bella domestica, perdomat; ita iustis praeliis, quae armatae sunt animadversiones, & armata iudicia vindicet immanitatem finitimorum: (a) tum ut populo suo pacem pariat firmiorem, quod docet & Isocrates; tum ut strenuam paret operam rationi, cuius recte institutas societates, & ad muniendam eam, & ad propagandam oportet esse ministras:

cum ab ipsa ratione, quae naturae dominatur humanae, dominium acceperint barbarorum: qui sapientiam eodem jure subijciuntur, quo subest feritas rationi, cui veluti medico aegrotum, salubre fuerit parere feritatem.

CAPUT XVI.

De Iustitia Romanorum.

Hinc Romanorum unice, atque undequaque iustissimum fuit imperium, quippe fundatum in vertice rationis humanae: hoc est in Atticis legibus ex uberiori Graecae sapientiae fonte manantibus: & propaganda humanitate in uniuersum terrarum orbem, utilissime dilatatum. Humanitatis enim hostes tantum Romani ducebant suos: unde, praeter provocantes, non alios bello urgebant, quam foedifragos, quibus visis, ut ait Sallustius, nihil eripiebant praeter injuriae licentiam; (b) nec servitute premebant, nisi qui rationis legibus repugnarent; & civili vitae immanem vivendi ritum anteponebant. Graecos vero, cultosque alios populos propriis vivere sinebant legibus, nec servitium, sed armorum ab iis, & consiliorum societatem sibi poscebant: ut imperio proferendo, viribus, & opibus eorum ad uniuersalem iustitiam gentium communionem, extensionemque rationabilis vitae, atque ad humani generis emendationem uterentur. Ut qui pudori ducunt imperio paruisse Romanorum, asserant sibi ultro barbariem, (***) atque opinionem ab se deprecentur humanitatis.

(*) Sic nostro esse visum est bellum Graecum punitivum, quod plerisque displicet, quia bona inferiori a superiore infigitur, gentes autem inter se pares sunt. Videntur autem hi sola hominis ratione moveri. rem enim, credimus, non dedignabuntur si bellum hoc vocetur vindicativum. At sic quoque difficilis semper indagatio erit, siue populus aggressor ferinus, nec ne?

(a) Grot. de jure belli lib. 3. cap. 15. n. 1. & p. 11. & 12.

(b) Grot. ibid. cap. 15. n. 11. & 12.

(***) De barbarie gentium reliquarum praeter Romanam aliter Romani inde a vetustissimis tem-

poribus, aliter ipsae gentes sentiunt; Romanis & inter eos Graevinae, aliquid dari potest, si ceteros contemnant, primum quia is mos est omnium gentium, despiciere reliquas, tum, quia Romani moribus utique politissimis, virtutibusque, quibus humanitas dignoscitur, praestare se reliquis credebant. Sed haec barbaries gentium vicinarum Romanis jus nullum tribuere poterat eas subigendi, qui ipsi indignissime tulissent, si ab Aegyptiis, Hebraeis & Graecis, morum nomine accessit fuissent, & Graecos, ante se morum nitore florentes subegerant. Nam

Gracia capta ferum victorem cepit, & artes Italicae agresti Latio.

CAPUT XVII.

De Jure Sapientis in ceteros.

Quamobrem sapientes, qui suam, & aliorum norunt pacare feritatem, a qua rationem præ ceteris illi habent expeditam, suo sibi consilio regendos susceperunt eos, qui animum quodammodo in potestate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriæ tranquillitatis desiderio capiuntur; & a cupiditatibus, & voluptatibus, quibus indulgent, suo, & aliorum detrimento in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur usu compertum fuit, & ratione prævisum, homines, si quisque sibi quod cupiebat, auferrent, mutuis cædibus interituros: propterea sapientia, sive adukta ratio sua cuique rerum portione tributa, eos contraxit in civitatem, adegitque ad mutuam commodorum, & incommodorum participationem, exemplo privatarum societatum: nihil est enim aliud civitas, quam publica multorum ad communem utilitatem, ac vitæ bonorumque tutamen instituta societas, quæ perpetuis publicarum pactioinum vinculis, nempe legibus continetur. Quibus firmandis, atque constituendis suam quisque voluntatem contribuant, propriasque in medium conferunt pro communi securitate vires. Atque his e voluntatibus, & viribus in unum confluentibus, publica voluntas conflatur, summaque potestas: quarum altera dicta lex est, sive communis ratio, vel civilis sapientia, & publica philosophia: altera imperium, sive vis, & potestas universorum: eaque non sapientibus, sua quibus ratio lex est, & imperium, sed iis sunt posita coercendis, ad quorum animos componendos ratio non valet: ut quæ perturbatio propria ratione non reprimitur, potestate, & ratione publica, & alia majori perturbatione, mortis nimirum, præ-

(*) Militabat Auctor *supra* c. 8. in castris Zenonis, de sapientis vita disserens beata, sapientemque omnia recte facere contendebat, etiam cum lenticulam condit. Hic sub signis merere maluit Aristorelis, qui stultos servos, sapientes Dominos appellare solebat. Ex hac enim servitute dicit ius sapientis in ceteros. Sed, ut fieri potest, & fieri convenit, ut sapienti deseratur imperium, sic sæpè id usu destituitur,

narumque metu, compescatur: Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus sæpè tristiciorem, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem, & ignem admovemus. (*)

CAPUT XVIII.

De Origine Imperii, & Jurisdictionis.

Hinc ex placida, & inermi, armata prodiit, & imperiosa sapientia: cujus vi libertas nostra minime præciditur; quoniam eo potestas exitit e confusis omnium viribus: & lex universorum complexa voluntates, rationem singulorum, & potestatem in se conditas perpetuo conservat. Unde qui lege involvitur non aliena vi, sed sua voluntate, suaque imperii portione gubernatur. Quocirca omnium interesse vigere leges, utpote radices publicæ salutis, qua unusquisque intelligit contineri suam. Ubi enim homines convenerunt in civitatem, portio fit suæ quisque reipublicæ, cujus commodum privatorum criminibus rescissum; eorundem est pœna sarcindum: ut exemplo alieni supplicii a publica salute, quæ singulos tuetur, novorum criminum pericula propulsentur. Ideo conditis legibus, & imperio constituto, rei administrandæ ratio quærenda fuit: unde publica potestas, vel in multitudine constitit, vel ad optimates ascendit, vel confedit in principe, vel tributis communi consensu partibus per singulos ordines permeavit. Quæ potestas ad communem utilitatem publica voluntate instituta, si publicæ salutis detrimento, & singulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, ipso jure ad primævum revolvitur statum. Absert enim a tyrannide consensus universorum, tunc quo nullum ratum est, & iustum imperium. Unde quod commodo civium fieri possit, licet sane rempublicam a præ-

vel, quia non constat, quis sit omnium sapientissimus, vel, quod magis credo, quia patris civium imperia tribuuntur, non corporis aut animi præstantia, & in Regnis successivis is omnium sapientissimus esse creditur, qui omnium optime instigatus sit, quales sunt Principes juvenutis, in Regnis contra electivis is omnium censetur sapientissimus, quem plurimum probaverint suffragia.

done

done réperare : ne cunctorum opes , & salus , paucorum aut unius cupiditatibus , vel libidinibus devoveatur . Etenim res est sacrosancta libertas , & divini juris : quippe humanæ a Deo implicata naturæ : ut eam tentare scelus sit , impium circumvenire , occupare nefarium . Et contra , publicæ utilitatis causa , jus est principibus , atque potentioribus legum vim armis , & auctoritate restituere , si justam libertatem effusiori licentia multitudo corruperit .

C A P U T XIX.

De conversione rerum .

ET enim utcumque ab initio reipublicæ status optime fundetur ; propter humani tamen animi volubilitatem , procedentibus temporibus , vertitur ; ut aut pereundum ei sit , aut sorte , vel consilio alieno ad integritatem pristinam revertendum . Civilia etenim exempta non sunt a conditione rerum naturalium , quæ secum una res creatas alias perpetua vicissitudine volvunt : ita ut in earum conversione , velut in tabula volvendarum ætatum , motuum etiam civilium rationem intueamur : cum illa vi divina , quæ ubique penetrat , totum & partes versentur in orbem , ac motu obeunte circumferantur : ex quo alia intereunt , alia nascuntur , integra semper manente natura : cui nihil perit suarum dissolutione partium , neque novi quidquam novarum ortu rerum accedit ; quia res , vel a primordiis ab initio in natura conditis , vel e rudibus rerum antea dissolutarum oriuntur . Unde motus circumfluens , & rerum immensitatem , orbisque minores , divina , cæcæque lege versans , postquam circuitione sua species extulerit , & excitavit innumeras , orbisque suos absolverit : remeans tandem eodem similes reducit vultus , omnesque quodammodo replicat rerum sortem , atque convertit . Hinc novæ intercidunt formæ , ac veterum imagines reviviscunt : fluunt enim , & resuunt omnia , quoad finis appetat rebus initio a Deo optimo maximo constitutus . Qui autem civilia cum naturalibus composuerit , sentiat , omnia iisdem ire gradibus : etenim hominum animi rebus implicantur externis : & humanæ affectiones , quibus civilia negotia involvuntur , nunquam

conquiescunt : sed modo adversis contrariæ , modo inflatæ secundis , & jactatæ frequenter incertis , res sibi subjectas pari secum agitatione , ac motu perpetuo versant .

C A P U T XX.

De motibus civilibus .

ANimus aimirum humanus cupiditate , ac fuga tanquam calcaribus , & frenis impellitur , & coercetur . Cupiditatem spes comitatur , fugam antevenit metus ; ut unde animus metu non reflectitur , eo spe , atque cupiditate vehatur , si quid ibi sit appetendorum . Porro cupiditas imminet ante partis , quoad certo jure caremus , aut receptem egestatis memoriam conservamus ; at cum ea nobis confirmavimus , aut egestatis memoriam deposuimus ; contemptim nostra negligimus , & appetere incipimus aliena . Hinc jacentes in malis , eorum depulsionem in bonis ponimus ; ubi a malis emerferimus , continuo majoris boni desiderio torquemur . Quo motu civilia , & humana omnia circumferuntur . Qui enim legibus , & hominibus parent , dum externarum injuriarum , aut recentium seditionum recordantur , nihil ducunt quiete , ac securitate illa beatius : & qui recens est a privato princeps , sat habet opibus , & honoribus anteire ceteris . Hinc homines vel pestibus , diluviis , incendiisque superstites , vel dissipati fuga , vel seditione , ac fame jactati , si a fortiori , & prudentiori cogantur in civitatem , tranquillo statu fruuntur , & æquabili jure ; quoniam cupiditas rerum novarum a recenti memoria malorum excluditur . At proles principis illius , nescia periculorum , erigit animum altius , incipitque spectare potentiam opulentiamque majorem , conversaque ad injurias , & rapinas amittit populi voluntatem , violentiaque sua multitudinem adeo exulcerat , ut primores civitatis nacti occasionem publici odii , adnitentibus ceteris , gubernacula civitatis arripiant . Et dum populus favet iis quorum opera libertatem repetiit , imperium a tyrannide devolvitur ad optimates . Quorum filii fastidio quodam rerum secundarum , longaue dominatione tumescentes , omniaque sibi attrahentes , contemnunt populum , & dum inopes a divitibus , imbecilles a validioribus ,

ac

se simplices ab astutionibus premuntur, fit regimen paucorum, quod fuerat optimatum. Unde multitudo præsentibus injuriis exasperata, & memoria dominationis illius, qui ante optimates regebat, exterita, regimen sibi præ se sumit, communique omnium consilio res moderatur. Desuente vero memoria malorum, & sublati e vita prudentioribus illis, & senioribus, posterius periculorum ignari, sprete juris æqualitate, inter se de potentia, honoribusque contendunt, suffragia multitudinis largitionibus, donisque captantes, atque ab avita modestia, & sobrietate ad comperationes, epulasque traducentes plebem, quæ gulæ, lascivique dedita suffragium, gratiamque suam a meritis transiit ad opes. At cum potentiores illi satiandæ plebi sua patrimonium exhaverint: postremo cum universa factione sua convertuntur ad prædã: unde factionibus, & seditionibus respublica laceratur: ut alicui ex principibus factionum sit occumbendum: ex quibus qui superaverit, remotis impedimentis, occupat omnia. Itaque respublica, quæ ab uno venerat ad plures, a pluribus denique refertur ad unum, quas vicissitudines initio libri tertii distinctius explicabimus, idque eventum propter satietatem præsentium, & absentium cupiditatem: ac propter oblivionem malorum veterum, atque ignorantiam imminentium periculorum. Hinc sensim status quilibet civitatis inclinatur; ac semper in deterius ruit: unde Horatius;

*Ætas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosorum.*

Quamvis enim arceatur vis externa, tamen ut ferrum rubigine, lignum blattis, & tineis exeditur: ita respublicæ intestinis malorum seminibus, & cognatis vitiis denique subruuntur. Fundatæ sunt enim in moribus hominum, qui vitium ab origine sua contraxerunt: ut non mirum, si opus quodlibet humanum concipiat mor-

(*) Lib. 3. pag. 220.

(*) Plane, ut & pondera & mensuræ in omnibus fere civitatibus discrepant, esse utroque ubi vis genere fraudibus occurratur. Complures Judæorum leges per instituta Ægyptiorum, a

bam auctoris sui: quod agnovisse videntur Perlarum primores apud Herodotum, (a) cum de abolenda monarchia consulerent, ajunt enim ἑγγίστεται μὴ γὰρ ἴ (τοῦ ὄνομα ὅπως ἔστω τῶν ἀποστόλων ἀγαθῶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔλεος ἐν τῆ ἀποστολῆ ἀποστόλων.

C A P U T XXI.

De variarum regionum legibus, & earum origine.

Suprema vero potestas, sive in optimatibus, sive in principe, sive pro sua cujusque portione consistat in omnibus, explicatur per magistratus, & iudices, adhibitis in consilium Jurisconsultis, qui sunt legum voces, & juris custodes, atque justitiæ sacerdotes. Hanc autem universam rationem publicæ tranquillitatis prudentissimi legumatores, ut populorum naturam ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad suos cujusque regionis, & temporis mores derivaverunt. Hinc quamvis unam omnibus honestatis informationem natura dedisset; vultu tamen, ac specie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diversæ populorum, & discrepantes (*) sunt inter se leges; quoniam non iidem ex fontibus suam omnes dicunt utilitatem: cumque unam se opus universorum, singularum tamen ubi regimen pro temporum, & morum varietate distinguitur. Sane Judæis, quæ sibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis præmissa fuit oraculis; eorumque regimen ipsius divinitatis voce constitutum: unde recte Josephus Judæorum rempublicam *Θεοκρατία*, sive divinum regimen appellavit. Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas descendimus, ex humano profuxere consilio. Omnium autem principem leges dedisse ferunt. (b) Cererem in majorum Deorum namerum, quos Cabiros vocabant, ab Ægyptiis relatum: quorum simulacra Deorum nemi, nisi sacerdotibus, adeunda, Cambyfes post longam ejus superstitionis de-

quibus sua Græci mutati sunt; in urbem Romanam manarunt, unde nata omnium gentium leges Romanæ & Hæreticæ. Cons. Cels. lib. 1. *Bibliographia antiquaria* c. 15.

(b) Plin. *hist. lib. 7. c. 56.*

rationem incidit : (a) Ea sacra Erich-
teus Ægyptius, Athenas, ubi magna e-
rat rei frumentariæ penuria, comparato
frumento transtulit; (b) eoque beneficio
meruit, ut regnum ei deferretur, ac in
Eleusi sacrum Cereri solenne institueretur.
Sunt, qui legum institutionem tribuant
Onomacrito, de quo hæc ab Aristotele
traduntur : (c) Πρωτὰ δὲ καὶ τῶν καὶ
συναρῶν αἱ Ονομαστῶν μὴ γνομένων πρώτων δι-
κῶν παρ' ἑσπερίων, Alii primas leges du-
cunt a Khadamanto (d) Lyciæ rege,
hoc nomen adepto, quod apud Rhodum
ab Illiensibus fuerit institutum: iisque ob
insigne studium justitiæ, quo in vita te-
nebatur, fingitur apud inferos mortuo-
rum culpas æstimare. Persis Zoroastrum
leges tradidisse complures existimarunt,
ac eum esse censuerunt antiquissimum.
Cum autem de illius ætate summopere
contenderetur, ac a Xanto Lydio sexcen-
tum annos (e) a Zoroastro ad Xerxem,
ab Hermodoro Platónico annorum quin-
que millia fluxisse a Zoroastro ad exci-
dium Trojæ crederetur; duo ab aliquibus
positi fuere Zoroastri, cum testimonia
scriptorum frequentiora sint de illo Astro-
nomiæ peritissimo, quem Persæ recentio-
res Hythaspis Darii regis patris æqualem
faciunt: a quo Hythaspe Magorum do-
ctrinam enatam esse, Darius filius in pa-
tristis monumento inscribendum curavit.
Ceterum Apulejus Zoroastrum constituit sub
imperio Cambysis, cuius inter captivos
Pythagoras, ut idem Apulejus tradit, do-
ctores habuit Persarum Magos, ac præci-
pue Zoroastrum. Ægyptii ab utroque
Mercurio leges acceperunt; ab eo scilicet,
de quo (f) Cicero tradit, *Ægyptios non
leges modo, sed & literas accepisse*, quem
Theur appellabant, quemque posteriores
rerum Ægyptiarum scriptores antiquissi-
mum faciunt, (g) & ab eo quem Moeri
regi successisse Marshamus ex Syncello
colligit. Atque ille cum prioris Mercu-
rii artes coluit, & confirmavit, libris-
que quadraginta duobus humana, divi-
naque omnia comprehendit; tum vel
priora restituit leges, vel condidit no-
vas. (h) Atque huic vulgo assignatur com-

(a) Herodot. lib. 3.
(b) Diod. Sicul. lib. 1.
(c) Polir. lib. 2. (d) Plin. lib. 7. cap. 96.
(e) Diog. Laert. præfation.

mentitius, ac male factus ille Pimander;
Porro ante pastorum colluviem, quæ se
in Ægyptum profudit, jus in tribus majoribus
regionis illius urbibus reddebatur,
Thebis scilicet, Memphi, & Heliopoli,
quam a pastorum dominatione liberatam,
Amosis, qui regum Ægyptiorum primus
Heliopoli præfuit, legibus munivit, &
tribunal constituit ex triginta iudicibus,
quorum denos civitatum singulæ dabant;
de quibus unus ceteris, & auctoritate
in consiliis & gratia apud regem, & di-
gnitatis insignibus præcellerat: etenim
e collo catena suspensam aurea gerebat
veritatis imaginem gemmis ornatam,
(i) cunctisque iudicibus in consilio leges
omnes octo descriptæ libris proponeban-
tur. Horum leges, & instituta Pythago-
ras transtulit ad Crotoniatis. Hinc e ma-
gna Græcia, ubi divinæ ille locavit, ac
humanæ fundamenta sapientiæ, facta sunt
civilis doctrinæ, jurisque divortia, leges-
que ab ejus discipulis ad finitimos populos
tractatæ fuerunt a Pythagorica schola:
quorum celeberrimi sunt duo, Charon-
das, (quem plerique Thuriis leges tulisse
volunt,) & Zaleucus, qui Locrorum regi-
men constituit; & ambo sanxerunt, ut
qui leges proponerent novæ, capite ple-
cterentur, nisi legibus suis universorum
civium utilitati consulerent, ac Zaleuco
non mortuo tantum, sed & vivo, at-
que videnti cives mactarunt victimas, &
oraculi jussu divinos honores habuerunt;
sicuti Scythæ Zamolxi eorum legistato-
ri, Pythagoræ servo, qui dominum in
Ægypti peregrinatione sequutus; quos
inde abripuit ritus, & instituta transtulit
ad suos. Tarentinis Architas leges
condidit, Parmenides, & Zeno Eleatis.
His consimiles legislatores prodierunt Eu-
doxus, a quo Gnidii, Andromadus Rhe-
gimus, a quo Chalcidentis: qui sunt
in Thracia. Verum legumlatorum omnium
celeberrimi, & prudentissimi fuere Pho-
ronæus Inachi filius, Græcorum regum
antiquissimus, a quo exuti feritate, &
in urbem coacti, & legibus fuerunt in-
stituti, atque educati: Minos, Lycur-
gus, & cum Dracone Solop. Minos,

(f) De nat. Deorum lib. 3.
(g) Marsham. sæcul. 1.
(h) Clemens Alex. Strom. lib. 6.
(i) Diod. Sicul. lib. 1. pag. 98.

(Gros-

(Gnoſſium intelligo , non eum , qui Apolloniæ regnavit , ut ex Platone Strabo , & Valerius Max. colligunt ,) nono quoque anno Jovis antrum ſubire ſolebat , unde prodians decreta , & leges in eo ſecreſu conditas Jovis nomine proponebat : unde Homero ἐνέκροτος δίδε μεγάλης δαριότης dicitur , & Platoni in Minoi : φοιτησχι εἰς τὸ ἀντρον τῆ Διός . Lycurgus in Cretam profectus Minois inſtituta cognovit , & eorum multa in ſuas tranſtulit leges , quas Lacedæmoniis promulgavit , ac ne ſuum ei humen deeſſet , eas Apollini adſignavit . Quas leges utpote non tam ad urbanitatem , quam ad militum ferociam inſtitutas , Plato , & Ariſtoteles agreſtes cenſuerunt , & aſperas . Athenæ vero , qua ex urbe omnis fluxit humanitas , & morum , atque ſermonis elegantia , poſt ejectos reges , diuturnis jaſtata ſeditionibus nec dum firmis radicibus in populari ſtatu conſtitutæ , ac præter paucas , quas tulerant reges , nondum certis legibus illigatæ acceperunt eas a Dracone ; qui auctoritate magis quam legibus , ſuis civibus imperavit . Siquidem juſ ab eo conditum propter nimiam ſeveritatem , ad ſeritatem deſceſſebat , ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ , quam ille voluiſſe videtur extingueri , cum vel minima crimina maximis exæquaret . Quas leges ipſa ſeveritas relaxavit . Cum etenim vel leviter errantibus pœnam capitis minarentur , levibus autem erroribus vel ſapientiſſimi ſint obnoxii ; nemo tuebatur id , quod omnibus erat æque formidandum : ideo per ſe concidit , quod neque populi , neque ullius magiſtratus auctoritate fulciebatur , Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris , quam ex vitiato peccantium animo æſtimabat , ac ex omni vitio quodlibet maleficium , oblata facultate , putabat erupturum , quæ fuit ratio Socrorum . Quærenti autem cuidam , cur omnibus delictis capitale ſupplicium ſtatuiffet , reſpondit : ſe delictorum vel minimum morte dignum judicare : ad maxima vero nullam pœnam invenire morte majorem : οὐ μὴν μὴν ἀδικήματα θανάτῳ ἄλλα τιμῶν τοῖς δὲ μεγάλαις οὐκ ἔλατ τιμῶν . Hinc

(a) Plutarch. in Solon. (b) Suid. verbo ἀρχαί.

(c) Ælian. var. hiſt. lib. 8. cap. 10.

(*) Cereſem & Mercurium , qui Ægyptios legibus imbuebant , in Deorum numerum retulerat ſu-

perſtitio pagana . A Rhadamanto juſ derivatur talionis . Zoroaſter legiſlator Perſarum , de quo Thomas Myde de rel. vet. Perſiarum , utrique diverſus a Zoroaſtro Chaldæorum , cujuſ nomine ipſum Morem-

& otium pœna obſtrinxit exemplo forſan Ægyptiorum , a quibus Solonem hanc tranſtuliffe leges in ſuas , Herodotus tradit : nempe ut ſinguli ſuum vivendi genus apud magiſtratus profiterentur ; cum legem Pollux de otioſis Draconi tribuat , qui ante Solonem leges tulit ; ac a Solone otii tertio damnatum infamiæ puniri ſcribat . Certe Solon Areopago negotium dedit , ut viderent , quod quifque vivendi genus inſtituiſſet , & in eos , quos otioſos offendiſſent , animadvertent . Theophrastus vero τῆ τῆς ἀργίας νόμον legem de otioſis Piſiſtrato adſignat . Ceterum propter earum ſeveritatem , Draconis leges natæ dicebantur a ſanguine . Quas tandem , novis conditis legibus , abrogavit Solon , poſtquam ab Athenienſibus Archon non ſorte , ſed ſponte fuit conſtitutus . Ique , cum republicam (a) accepiffet inſeſſino morbo laborantem , & adhuc veterum ſeditionum reliquiis periclitantem , relictis magiſtratibus penes divites , in quibus antea conſtiterant iſ cenſum civium egit , ordines deſcripſit ; & pro tributa ſibi a populo poteſtate magiſtratus , conciones ; judicia , curias ; numero , tempore , munereque diſtinxit : juraque cum privata , tum publicæ ſuis legibus deſinivit , & Senatam Areopagiticum graviffimum illum , & perveſtum conſtituit ex iis , qui annum magiſtratum geſſerant , atque novem Archontibus , qui antea ſummi judices erant , nihil reliquit , præter examen reorum . (b) Senatam præterea decretis ante comitia populi faciendis conſtituit e quatuor tribuum centenis , ut plebem ob remiſſum æs alienum ferocientem comprimeret . Utque Ariſtotelis teſtimonio concludam , Solonem , ait ille , Senatam & magiſtratum electionem priſtinam minime ſuſtuliffe ; ſed omnibus judicandi poteſtate tributa , populi tenuiſſe voluntatem . Itaque miſtum regimen inſtituit , quod deinde converſum eſt ad popularem ſtatum . Solon autem ſuas a Draconis legibus non re ſolum , ſed vocabulo quoque diſcrevit : appellatæ namque ſunt Draconis leges βίωμα , ſive ſanctiones (c) vel , ut ab aliis exponitur , inſtituta ; Solonis vero νόμοι ſive leges . (*) Eandem

perſtitio pagana . A Rhadamanto juſ derivatur talionis . Zoroaſter legiſlator Perſarum , de quo Thomas Myde de rel. vet. Perſiarum , utrique diverſus a Zoroaſtro Chaldæorum , cujuſ nomine ipſum Morem-

rempublicam postea Pisistratarum tyrannide dissolutam, iis expulsi, & novis additis legibus, composuit Clisthenes & secundum hunc leges alia condita sunt Aristophane, Diocle, aliisque rogantibus; alia a Demetrio Phalereo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas Æschylum & Thaletem. Ex Atheniensium autem legibus in magnam partem manavit jus Romanorum, in quo versamur: quamvis non translatis, sed suo proprio, ac peculiari jure Urbis fuerit usa sub regibus, a quibus de sacris, & de publico, privatoque jure latae sunt leges: nempe a Romulo, Numa & Servio Tullio. Quorum primus naturæ jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii & parentum jura stabilivit; alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, præter ritus, & caeremonias, & sacrorum religionem, quæ fere omnis ab ejus institutione proflixit; postremus majorem (*) operam ad jus civile contulit; & de contractibus, ac delictis quinquaginta rogavit leges: (a) item, & de scœnore, de nexis, & de ære alieno. Quæ omnia in unum volumen contulit Sext. Papyr. unde jus Papyrianum, de quo librum conscripsisse Granius Flaccus, auctor est Paulus jurisconsultus. (b) Quod jus exactis regibus exolevit. Immo lege Terentia fuisse abrogatum, Ho-

tomannus (c) ex Pomponio scribit. Josephus vero Scaliger (**) putat, leges regias minime fuisse sublatas, sed conjectas in tres priores XII. Tab. quam conjecturam, auctoritate tuetur Livii. (d) *Fœdera*, inquit, & *leges (erant autem ea XII. Tabule & quedam regia leges,) conquiri, quæ comparerent, jusserunt*. Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui L. Bruto trib. Celerum ferente, censet eas tantum sublatas, quæ ad regiam dominationem statiliendam pertinebant.

CAPUT XXII.

Fragmēta aliquot legum Regiarum, sive Juris Papyriani.

Sane regias inter leges ab eruditissimata Romanæ disciplinæ capita collocantur, quæ potius ad mores (***) pertinent, e regum exemplo ductos, eorumque auctoritate institutos, quam ad leges: veluti rerum agendarum initium ex auspiciis captum, discretio senatus a plebe, rejectio inanium tabularum, quæ de Diis vulgo ferebantur, & similia per Balduinum in legum formam redacta, quæ merito prætermittenda censemus. Nam ex illis, quæ ad jurisprudentiam scitu necessaria fuerint, loco suo disposuimus; quæ vero ex integro sunt conficta, relatu indigna reputamus, non minus enim meo judicio profuerit excussisse falsa, (****) quam extulisse vera. Quarum igi-

sem designari putat Huetius *Demonstr. Evang. L. II. c. 4.* De Lycurgo, Zaleuco, Charonda, Dracone & Solone uberrime egit Celeb. Otto *Præfat. T. III. Th. jur. p. 8 legg.*

(*) Quæ distributio alijs displicet. Vide Celeb. Ottonis *Præfat. T. III. p. 14.* sed tolerari potest per ea, quæ supra diximus *ad L. I. c. 31.* Romulum autem & Numam & Servium legislatoribus Græcorum minime cedere, sed contra in legibus ferendis prudentiam eos vehementer superare. Dionysius Halicarnassensis auctor est, *L. II. c. 27. & 36.*

(a) Dion. Halicarn. *lib. 2.*

(b) *L. 144. ff. de verb. signif.* (c) *Obs. L. r. c. 1.*

(**) Eius conjecturæ de legibus Regiis in tres priores tabulas rejectis repugnat Dionysius *L. II. cap. 28.* ubi legem de jure occidendi liberos in quarta tabula locat, quod & Auctor ipse refert *infra cap. 25.* A Regibus autem hoc jus patri datum esse, apparet ex *collatione legum Mosassarum & Romanarum titul. 4.*

(d) *Lib. 6. cap. 1.*

(****) Mores tamen & leges Regias sæpe promissive appellari, observant Pythreus *ad Collat. legum Mosais. & Rom. tit. IV. §. 8.* Gerardus Noodt *L. I.*

Probabilium c. 12. Otto in Præf. T. III. Thes. juris p. 15. & ipse Noster *infra cap. 25.*

(****) Recentioris enim commentum sunt octodecim Romuli leges, quas exhibet Balduinus in *singulari opusculo, edito cum commentario ejus ad Inst. Lugd. 1555. f.* & dein separatim *Basilea 1557. 8.* & quas ex columna se aurea in Capitolio Romano descripsisse jactabat. Fraudem vel sola stili nitiditas refellit, quæ minime sapit ruditatem seculi Romulei. Ab eodem autem Romulo sanctitatem murorum repetunt, per *Lult. D. de rerum divois. Plut. in Romulo p. 30.* Alias ejus leges recenset Dionysius Halicarnassensis *L. II. p. 95.* inter quas ea est de conventionione mulieris in manum mariti, quæ ad Tiberii usque tempus duravit. Tacitus, *Annal. L. IV. cap. 6.* & alia de jure vitæ & necis, patri in filium competente, ejusdemque filius in soceros ferociam raptarum Sabinarum occasionem dedidit, conjicit Merula *de legibus cap. II. §. 41.* Numæ legibus addenda ea, quæ cautum, ne quis vino rogum respergeret. Plinius *Hist. Nat. XIV. 12.* cupis ratio, ut acute colligit Celeb. Heineccius *Hist. jur. p. 9.* hæc erat, ut cives vitam diligentius putarent.

tur legum regiarum, præter eas, quas in XII. Tab. contulimus, certiora vestigia supersunt, hæc sunt, quæ modo subjiciemus. Primum locum dabimus legi, quæ injurias filiorum erga parentes vindicat, quæque jubet, ut puer, qui parentem, aut nurus, quæ locerum verberasset, sacer sit, sive devoteatur Diis parentum, ut iis tanquam hostia mactari possit: cujus legis hæc sunt verba ex emendatione Scaligeri: (a)

Sei parentem puer verberit, ast oloe plorassit, (*) puer diveis parentum sacer esto.

Sei nurus sacra diveis parentum esto.

Sei) veteres scribebant pro *si* græca. diphthongo, ut sit *i* pinguius.

Verberit) pro *verberet*, ut *edim*, *edis*, *edit* pro *edam*, *edas*, *edat* antique.

Oloe) una *l*, *olli*, *illi*, de quibus antiquis dicendi generibus passim libro præfenti.

Hæc autem lex adscribitur vel Romulo a pluribus, vel Tatio vel Servio. (**). Sequens adscribitur Numæ, quæ vetat hominem fulmine ictum attolli humo, jubetque, ut desossa terra ibidem, ubi cecidit, sine rogo, sine ullo funere condatur: quo spectat Plinius. (b) Neque ulli ea membra colligere licebat præterquam Aruspibus: ut indicat Seneca, (c) cum neminem, ne regem quidem tutum a fulminibus dicat, atque ideo scribat: *Ecquis regum erit*

(a) Apud Festum in verbo *plorasset*.

(*) Antiquos Romanos literas geminare solitos non fuisse, adeoque ut in legibus XII. tabularum, sic & in legibus regis plorast pro ploravit legendum esse, e Quintiliano & Festo observat Branchu *Obs. cap. 10.* quam consuetudinem Ennius mutaverit, homo scilicet Græcus, Græco scribendi more usus.

(**) Imo lex de nuruum sævitia in foceros Romuli & Tatii est: Servii contra Tullii ea de sævitia liberorum in parentes. Festus voce *plorare*. Nec ratio suppetit, quare assentiamur Scaligero, utramque ad Romulum, Tatium & Servium Tullium referenti.

(b) *Lib. 2. cap. 24.*

(c) *Lib. 1. de clement.*

(d) In verbo *occisum*.

(***) Quæ lex ipsa quoque ad religiones pertinuit, quibus Numa populum devinxit. Major enim religio fore videbatur, si Jovis fulmine ictus

tutus cujus non membra Aruspices colligant? Legem autem, quæ apud Festum (d) invenitur, ita restituit Scaliger:

Sei hominem fulmin Jobis occisit, em supra genua tollito: (***) homo sei fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet.

Fulmin) pro *fulmen*. Sed ego malim cum Lipsio *fulminis*, qui apud veteres rectus erat casus; olim enim in tertia declinatione eadem erat primi, & secundi casus terminatio in *is*. Em autem olim pro *cum*, ut fufius infra.

Jobis) pro *Jovis* sumpta ob affinem sonum B pro *V*. Alia lex adscribitur Numæ de homicidiis, quæ recensetur inter leges XII. Tabul.

Alia lex fuit de mulieribus, quæ miscerentur alienis viris, quas antiqui pellices appellabant, quasque conjugalibus aliorum cubilibus arcebat Numa jubens, ut quæ hoc in se probrum admisisset, crinibus demissis, quod luctuserat, atque cœstitiæ signum, cæderet Junoni agnum fœminam: etenim *agnus* utrumque olim genus complectebatur. Usus autem fuit Numa in ea lege tropica locutione, fortasse ut actus inhonestus, honesta verborum figura tegeretur: cumque vetare voluerit; fœminam viri alieni concubitum appetere, scripsit, *ne aram Junonis tangeret*: ut optime meo judicio Rævardus (e) interpretatur, per aram enim Junonis maritalæ lectum (****) significari propius

sacer haberetur. Maluit autem Auctor emendationem Scaligeri, quam ipsum Festum sequi, apud quem negati ve legitur, ne supra genua tollito, quæ lectio præferenda, quia eo loco, quo fulmine quis tactus erat, ibi & sepeliebatur sine ullis justorum funebrium solemnibus.

(e) De *ant. prudent. cap. 1.*

(****) Imo, figura duriori ara Junonis pro lecto diceretur mari tali, & aram Junonis nato & proprio sensu accipi nihil vetat. Certe Juno, ut legitimis matrimonii, sic nuptiis quoque præerat, unde domiduca, interduca, patulca dicitur in veteribus inscriptionibus apud Reinesium *Descript. class. l. 33. 34.* in quibus nuptiis solemnæ ei sacrificium fiebat, in quo fœminæ nubentes, dum in manum mariti venirent, Junoni libabant. Castos autem & legitimos esse volens civium amplexus, pellices ab hoc sacrificio arcebat Numa, nisi ad ignominiam pristinæ fœditatis agnum fœminam Junoni mactent crinibus demissis.

vero

vero apparet. Hæc igitur legis verba traduntur a Festo: (a)

Pellex aram Junonis ne tangito: si tanget Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.

Quem sensum a Ræcardo erutum tribuere huic legi videtur ipse Festus, cum ait: *Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quæ uxorem habenti nubebat*; cui generi mulierum etiam pœna constituta est a Numa hac lege; (b) nec aliter videtur hanc legem accepisse Cujacius. (c) Habemus & Numæ legem militarem de spoliis, quæ ipsemet belli dux hostium duci a se cæso detraxerit, quæ *opima spolia* (*) veteres appellabant, cujusmodi pauca admodum ex veteri memoria proferuntur. Quam appellationem Varro tribuebat etiam spoliis hostium duci detractis a manipulari milite, ut Festus testatur. Statuit autem lex templum: quo inferri debebant opima spolia, & sacrificia, quæ Diis offerri ob eam causam oportebat; & præmium, quod victor ex ea cæde merebatur. Itaque prima spolia destinat Jovi Feretrio, imperatque hostias majores, nempe bovem, qui Jovi Deorum maximo a veteribus immolabatur; & victori ducenta æris attribuit. Secunda spolia Marti destinat cum solitaurilibus, quo verbo simul significantur tauri, arietes, verres, cum integro corpore, hoc est cum tota lana, non tonsi, non castrati: etenim, ut ex Martiale colligit Joseph. Scaliger ad Fest. in verbo *solitaurilia*, verres, aries, taurus, cum admovebantur aræ mola mactati, priusquam corio exuerentur, castrabantur. Solum vero Osca lingua significabat *solidum totum*. (d) Quoniam autem majora erant taurus: minora aries, (**) aut verres; Lex utraque, sive majora, sive minora quis voluerit, immolari permittit. Tertia spolia destinat Jano Quirino, simul cum agno

mare, victorique præmium constituit centum æris, quæ sententia comprehenditur hæc antiquæ legis verbis, ab eruditis aliis & postremo a Scaligero restituta: (e)

Quo jus auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Jovei Feretrio bovem cædito, qui cepit æris ducenta darier oporteto.

Secunda spolia in Martis aram in campo solitaurilia ultra voluerit cædito. Tertia spolia Jano Quirino, agnum marem cædito, centum qui ceperit ex ære dato.

Sequitur ejusdem regis lex ad sacrificia pertinens. Et quoniam is voluit, ut crebro, & abunde Diis sacrificaretur, & solemnia convivia celebrarentur in eorum honorem; removet a sacris id, quod gravi sumtu comparabatur, cujusque rara esse poterat oblatio, veluti pisces sine squamis, qui maritimis in regionibus rariores multo sunt squamosis, quibus capiendis mare latissime patet. Ideo vetuit pisces sine squama Diis polluceri, quod Varro explicat *porrigi*, sive pro libaminibus Divis offerri. Verbum enim erat proprium mercatorum, quando mercium primitias Diis offerebant. Unde *pollutum* dicebatur convivium in Deorum honorem paratum: quod quia extruebatur magnifice hinc *polluctum*, *pollucte*, *pollucibiliter*, & *pollucibile* verba erant magnificentiæ, & largitatis. (f) Pisces autem squamosos omnes offerri per legem licuit præter scarum, ob raritatem, de qua Horatius (g) est testis:

Nec Scarus, aut poteris peregrina jurare lagois.

& alibi: Epod. od. 2 vers. 50.

*Non me lucrina moverint conchilia
Magisve rhombus, aut scari,
Si quos cois intonata fluitibus
Hyems ad hoc vertat mare.*

(a) Verbo pellices.

(b) Gell. l. 4. c. 3. l. 144. ff. de P. S.

(c) l. 144. ff. eod.

(*) Qualia sunt, quæ M. Claudius Marcellus Consul de Gallis Insuibribus & Germanis reulit, duce hostium Viridomaro ad Clastidium interfecto. *Fasti Capitolini ad A. DXXXI.*

(d) Festus in verbo *solitaurilia*, ubi Scalig. & Jul. ejus pater, de causis lingua Lat. lib. 4. c. 89.

(**) Solitaurilium nomine sacrificium ex solido tauro venire, intelligi potest. Sed eodem nomine

etiam sacrificium ex ariete & verre designari, non est capto facile, quamvis id Festus quoque affirmet. Quare præstat suovaurilia cum aliis apud eundem Festum a sue, ove, & tauro repetere, quæ animalia certe solemnibus sacrificiis in casu adhibebantur. Gruterus *Inscrip. p. CXXI. 1. HUIUS OPER. PERFECTI CAUSA LUSTRUM MISSUM SUOVET AURILIB. MAJORIBUS.*

(e) In Fest. verb. opima.

(f) Voss. *etymol. verbo polluceo.*

(g) *Serm. 2, Sat. 2, v. 22.*

Arque

Atque is legis sensus patet ex Cassio Helmina, cujus verba extant apud Plinium (a) simul cum lege ipsa ita per Scaligerum restituta : (b)

Pisceis quei squamosi non sunt, nei, polluceto, squamosos omnes præter Scarum polluceto.

Parimoniz quoque studio, lege sua Numa vetuit in funeribus vino rogum respergi.

Vino rogum ne respergito : de qua inferius. Idem Numa, qui disciplina sacrorum, & Deorum cultu munivit republicam, agros etiam religione circumdedit; & metu Deorum Terminalium firmiori nempe sepe cinxit, quorum in custodia fines agrorum esse censebantur; ideo jussit, ut qui terminum exarasset, sive transtulisset, quo fines agrorum conturbarentur, sacer esset Diis Terminalibus, sive ea conditione esset, ut impune simul cum suis bobus possit occidi, tanquam victima Diis cædenda Terminalibus: cujus legis hæc verba, retulit Festus : (c)

Quei terminom exarassit, ipse, & boveis sacrei sunt.

Refertur etiam ad leges regias illa, de qua meminit Marcellus : (d) ne mulier, quæ prægnans mortua esset, humaretur, antequam ejus excinderetur partus.

C A P U T XXIII.

De Legibus XII. Tabul.

Verum quia instituta vetera, & quæ de regio jure supererant, regendis, tractandisque negotiis recens in dies emergentibus, minime sufficiebant; adeo ut res civiles potius arbitrii æquitate quam certis ubique juris præceptis definirentur; opus fuit augendi juris, novarumque legum consilium inire. Nam crescente in dies numero civium, exundante negotiorum copia, & vi, atque injuria, pro na-

tura multitudinis, æstuante; prudentiores nova morborum semina, novis opprimenda remediis censuerunt. Propterea, ut libro primo retulimus, missi tres legati fuerunt petiti leges, quas partim ex Atheniensibus, & Lacedæmonis, partim ex Magnæ Græciæ urbibus civili Pythagoreorum philosophia institutis, atque fundatis retulerunt. Ea tum enim Italiæ pars pro naturali ferocitate ingeniorum; & ob illorum temporum culturam ceteris præstabat nationibus. Quo jure adducto, condendis inde Romanis legibus creati fuere cum summa potestate, absque provocatione, decem hi consulares viri, quorum in nominibus discrepant scriptores, quosque nos ex Dionysio, cui magis fidimus, referemus. Fuerunt autem Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, T. Romilius, C. Julius, T. Venturius, & P. Horatius. Quibus cum accessissent iidem illi tres, qui legati fuerant, P. Posthumius; Sex. Sulpitius, A. Manlius, & decem virorum numerum complessent, evenit, ut Pomponius scriberet, Decemviros fuisse in græciam missos: non ut numerum legatorum denarium, sed ut dignitatem decemviralem tribus hisce postea tributam (*) significaret. Qui cum inter Decemviros fuissent, Decemviri vulgo a posteris appellabantur: quasi diceret legatos fuisse eos, qui postea fuere Decemviri. Quod alii minime animadvertentes, cum Pomponium vereantur, accusationem vertunt in Tribonianum, cui & legem hanc totam Pomponii ætate certe dignissimam assignant, propter aliquos, in quos offendunt loco: quasi nemo falli queat, aut fallere, nisi Tribonianus; qui morbus est familiaris omnium in jure criticorum, minime aliqui reputantium adeo incunabula rerum plena esse caliginis, ut tertio quoque verbo, cum eo deventum fuerit, inter se pugnent historiarum. Decemviri autem illi, quamvis Romanæ, ac civilis prudentiæ satis composites; quia tamen e græcis literis, & institutis leges erant eruentæ, adhibuerunt in consilium Hermodorum Ephesium in Italia, tum temporis exulantem, qui Ro-

(a) Lib. 32. cap. 2.

(b) Ad Festum in verb. pollucere.

(c) Verbo termino, ubi Scal.

(d) L. 2. ff. de mortuo inferendo.

(*) Alia conjectura, eaque non minus ingeniosa, transpositis Pomponii verbis sectionem quartam L. 2. ff. de O. J. interpretatur Ill. van Bynkershoek in Prætermissis ad dictum locum.

thanis ejus legationis auctor fuerat : quemque plurimum ei negotio contribuisse, atque aliquas etiam leges Romanorum condidisse, accepimus a Strabone (a) (*) Quo pertinet omen illud Heracliti, qui ad Hermódorum scribens, speciem sibi ait oblatam in somnis orbis terrarum universi venerabundi, & ad illius leges, Perlarum more compositis ad osculum labii procumbentis.

Ὅτι ἄρα ἔδοξεν, τοῖς σοῖς νόμοις πρὸς τὰς παλαιὰς τῆς ἰσχυρίαν διατάξεις προσεῖναι, καὶ κατὰ τὸ θεὸς τῶν Περσῶν ἐκλήθησθαι τὸ εἶμα προσκύνῃ αὐτοῖς.

His autem tabulis publice propositis, facta unicuique obijcendi, & corrigendi potestate, posteaque omnium consensu probatis, ut corpus integrum Romani juris absolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque S. Cto, captis auspiciis, accitis Pontificibus, & Auguribus, Comitibus centuriatis, leges universi sciverunt. Quod jus ad omnium notitiam, & utilitatem æneis incisum tabulis fuit, & in foro, jussu populi, collocatum. Mos hic incidendam legum descendit a Corybantibus, qui columnis insculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon (b) in ligneis incidit tabulis, quas ἄξισας, καὶ κύρβους appellarunt: cum ante tabularum usum edicerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriæ mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. tabulas eboreas (quæ lectio est Florentini codicis) sive, ut fortasse legendum est, roboreas fuisse scripserit; tamen id de iis accipiendum est tabulis, quæ populo emendandæ, non de iis, quæ in perpetuum observandæ propositæ fuerunt, quæ erant æræ; nisi vel Triboniano culpam tribuamus, vel Pomponium adversus omnium veterum auctoritatem locutum existimemus. Id autem jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitate sane concinnam; tum propter summam æquitatem, atque prudentiam, rerumque pondus, & majestatem universam continere sapientiam, atque omnium Philosophorum doctrinam gravita-

to superare putabatur. Hæ leges ordine vario locantur a recentioribus. Alii enim Otthomannum secuti, explicationem earum tribus summis capitibus concluderunt. Ac primo de jure sacro, deinde de jure publico, postremo de jure privato tractarunt. Alii, quos inter egregie Jacobus Gothofredus, antiquitatis vestigia profectus conjectura sua pristinum nobis XII. tabul. ordinem reddere studuerunt. Neutram nos harum divisionem repudiabimus, sed utraque ad diversum scribendi consilium conferemus. Quo enim jus omne hoc priscum breviter, ac perspicue simul expediamus; ex ordine materiarum, arte, ac ratione progredientes, ad eas revocabimus singulas leges, dum illas explicamus, Otthomanni ordinem servabimus: ad extremum vero Gothofredi tabulas ex ordine ab eo ad vetus exemplar ex conjectura restitutum subjiciemus. Germana enim, & vera legum harum fragmenta producere in animum induximus: neglectis iis, quæ potius ex interpretum ingenio, quam ex veterum fide monumentorum extiterunt. Ideo earum, quæ mutilæ supersunt, sententias adferemus: nec tamen omittemus exponere verba illa vetera, quæ ad nos pervenerunt; quæque Gothofredus, & eruditi interpretes alii distinxerunt a commentitiis, quæ adjecta fuerant: ut e veris una, & supposititiis integer sensus earum colligeretur. Nam quas e Ciceronis libris de legibus in XII. tabul. retulerunt; non veras arbitramur, sed a Cicerone confictas, exemplo legum Platoniarum: quamvis multas legum decemviralium sententias propter æquitatem, quam continebant, ex intima philosophia ductam Cicero suis legibus comprehenderit.

C A P U T XXIV.

De Scriptoribus ad has leges priscis, & variis hujus juris appellationibus.

Scripsere autem ad has leges e veteribus Jurisconsultis Sex. Ælius, (c) & M.

(a) Lib. 14. Plin. lib. 4. cap. 5.

(*) Cui repugnare videtur Plinius Hist. Nat. L. XXXIV. cap. 5. qui eum magis verisimiliter legum Græcarum interpretem vocat, nisi Strabo consequens pro antecedenti ponit. De Ephesino autem legislatore, cujus mentio in cap. 5. X. de præscrip. ædificandi Otto in Pr.

Jani Gravina, Tom. I.

T. III. Th. jur. p. 4. & Heineccius in Hist. via juris p. 24. Nihil autem obstat, quo minus XII. tabulæ primum in robore, dein in ebore, tandem in ære propositæ fuisse credantur.

(b) Vide Petit. ad LL. Attic. in princ.

(c) L. 2. §. 33. ff. de orig. juris.

Portius Cato J. C. & Servius Sulpicius, quem XII. tabul. interpretem prodit Festus, & Antistius Labeo, de cujus commentariis mentio est apud Gellium; (a) & denique Cæsius, cujus fragmenta in commentariis ad leges XII. tabularum in lectione Digestorum occurrunt. (b) Pluribus autem appellationibus harum legum præstantia significatur. Eas enim Cicerò (c) XII. simpliciter vocat, & Floratius *tabulas peccare verantes*; (d) & auctor ad Herennium *leges*; & alibi Horatius (e) *leges sanctas*; & Arnob. *seita decemviralia*; & Prudentius (f) *bis sex tabulas*; & Gellius (g) *legem decemviralem*; & JCtis nostris, atque Imperatoribus (h) dicuntur *jus vetus*, *jus prisquam*, & Festo *Decemviri*, Ciceroni *majoris*. Item JCtis (i) *veteres*, & *lex antiqua*, *jus antiquum*, *jus civile*, *jus antiquissimum*. Quas appellationes collegimus, ne notæ ignorentur quibus a veteribus jus XII. tabularum indicatur; quibusque & nos ubi occurret in cursu nostræ tractationis forsitan utemur. Leges autem universas ad duo præcipue capita revocabimus: ad privatum scilicet jus, & ad publicum, sub quo & sacrum continetur. Et ab Hottomanni ordine tantisper desectentes, primo privatum, dein de publicum evolvemus. Ac veterem, & solemnem juris conditorum divisionem amplectentes, primo juris privati, dein de juris publici seriem deducemus.

C A P U T XXV.

De Jure Patrio.

A Jure autem patrio exordiamur: quod summi quodammodo est imperii simulacrum. Parenti sane in liberos pote-

statem tribuit ipsa natura. Etenim necessitudinis vinculo, & communiione sanguinis filius cum patre, tanquam eventus cum suis initiis necitat. Primordia enim filiorum in parentibus insunt: quorum filii sunt veluti ramus, quia parentum sanguine concipiuntur, ejusdemque aluntur opibus, & ebra educantur. Ætas enim prima, ut Æschilus dicebat, alienæ mentis indiget, ut educetur. Quamobrem potestas patria, uti rationabilis natura dictatum, in mores omnium cultiorum gentium permanavit, constituitque inter homines veluti quoddam naturale regnum, quod apud Persas, & apud majores nostros transferat in tyrannidem. Refert enim Aristoteles, (k) Persas usos fuisse liberis tanquam servis. Talisque liberorum erga patrem amor erat, & obsequium, ut gloriarentur, neminem fuisse repertum, qui patrem sponte occidisset: ac si qui forte tale facinus admisset, spurium, aut supposititium fuisse compertum. (l) Atheniensibus, etsi non quilibet permetteretur (*) in filios, tamen licebat eos abdicare, sive abalienare a se, ac familia sua, causa cognita, & crimine apud judices probato. (m) Moribus quoque receptum apud eos fuit vendere filios: quod temperavit Solon prohibens, filiam, aut sororem, nisi in stupro deprehensam venundari. (n) Arbitrium etiam patris erat exponere infantem filium, quod colligimus ab exemplis comicorum eum morem respicientibus. (o) Et cum alendæ prolis copiam non haberent, eam vendere fas erat etiam ex veteri Thebanorum lege ad alios populos post fortasse producta. (p) Veteres etiam Gallos refert Cæsar in uxores, liberosque, vitæ necique potestatem habuisse. (q) Non dissimilis potestas fuit in filios

(a) L. 1. c. 12. lib. 7. c. 15.

(b) Veluti L. fiscalitatis cum seq. ff. de V. S.

(c) Lib. 2. de legib.

(d) 2. Epist. 1.

(e) 2. Satyr. 2.

(f) Lib. 2. ad vers. Symmach.

(g) Lib. 20. c. 1.

(h) L. 1. ff. de petit. hered. L. unic. C. Theodof. de usu rei judic.

(i) L. 53. ff. de V. S. l. 2. ff. de orig. jur. l. 29. §. 7. ff. de lib. & posth. §. 9. Inst. de hered. qua ab intest. deferuntur, Novell. 22. cap. 9.

(k) Lib. octavo, 8. cap. 10.

(l) Herodot. lib. 1. pag. 65. Stobæus serm. 42. Brisson. de regn. Pers. lib. 2. pag. 198.

(*) Jure enim vitæ & necis minime utebantur, ut apparet ex Meurfio in Them. Att. l. 2. c. 3.

(m) Demosth. in Boetum. Lucian. in abdicato. Petre. ad leg. Attic. lib. 1. titul. 4. p. 158.

(n) Plutarch. in Solon. pag. 91. Petre. ibid. p. 159.

(o) Terent. in Heauton. act. 4. sc. 1. & Aristoph. in ranis. Petre. ibid. pag. 144.

(p) Ælianus lib. 2. hist. Grot. de jure bell. 2. c. 5.

(q) De bello Gallic. lib. 6. pag. 257, in edit. cum notis varior.

Romanorum, apud quos, cum antea moribus exorientis Romæ, barbaris illis quidem, & atrocibus coaluisset, deinde migravit in leges Romulæ: proptereaque minime pugnat Ulpianus, (*) qui eam adscribit moribus, cum Papiniano, (a) atque aliis, qui eandem a legibus deducunt regis: qua in dissensione componenda tantopere laboratur. Non est novum enim, ut mores adducantur in leges, quo æternam accipiant firmitatem. Hæc autem regia lex de potestate parentum, translata fuit a Decemviris in quartam tabulam, (b) ut Dionysius refert, qui omnem hanc potestatem in ista dispersit, nempe ut liceat parentibus loris cedere filios, carcere coercere, in agros ad opera rustica vinolos amandare, venundare, denique interficere.

Eos vero abdicare, ac negare filios, Romanis minime licebat: (c) sed tantum jubere, ut e conspectu patris abirent, ac discedentes a domo paterna, jus in patria bona minime amittebant; nisi exheredarentur. His armata juribus patria potestas, merito propria Romanorum, & civilis modo juris portio habebatur; cum vix apud alios hunc auctoritatis apicem attigisset: apud Romanos enim familiaris quodammodo erat magistratus in patre constitutus, cum jure gladii; propter quam auctoritatem a jure civili acceptam, patria potestas a Jctis propria dicitur civium Romanorum; nec enim eam obtinebat quis, nisi civitatem Romanam impetraret; quam si amitteret, potestatem patriam haud quaquam retinebat: quales erant ii, quibus aqua, & igni interdcebatur. Hinc jus patris a Livio (d) *paterne majestatis* appellatur. Patri enim licebat in filios idem, quod in servos: qui hoc meliori conditione, quam filii erant, quod servus una tantum, filius vero non-

nisi terna manumissione (***) libertatem nancisceretur. Liberatus vero filius hoc præstabat liberatis servis, quod hi libertini manebant, filius vero naturale præferebat ingenuitatem: quæ tanti erat, ut vendendo filio nunquam perimeretur, sed tegeretur potius: ita ut manumissus filius eam, quam in se conditam habebat, veluti abruptis vinculis explicaret. Hinc ait Constantinus, *non posse parentes eripere filii libertatem*. (e) Quo igitur aliquando filius e potestate patris exiret, lex jussit, uti terna venditione liber esset: nec manumissus tertio ab emtore in potestatem patris denuo recideret; ut reciderat semel & iterum antea manumissus. Ne vero filio spes libertatis tamdiu protraheretur, ternæque venditiones, & manumissiones ei essent expectandæ, rationem veteres excogitarunt, quæ & legis in speciem conservaretur auctoritas, & moræ illæ libertatis præciderentur. (f) Itaque per simulatas venditiones tertio filius a patre tradebatur emtori, uti ternas post venditiones liberaretur: hisque tribus venditionibus ad veritatis imaginem adhibitis, filius tertia denique manumissione, assequebatur irrevocabilem libertatem. Hinc autem actus dicebatur emancipatio; emtor vero pater fiduciarius appellabatur: quia filium ea fiducia naturali a patre accipiebat ut manumitteret. Filia vero, & nepotes unica venditione, ac manumissione ad libertatem perveniebant. (g) Legem vero fertur tulisse Numma, (h) ne liceret patri vendere filium, cui uxorem ducere permisisset. Absurdum enim, arbitror, putavit fore, ut mulier nupta, se inopinante, atque invita servitute subiret, in quam suus conjux per venditionem a patre traderetur, curavitque, ne per hanc viam conjugia distrahe-

(*) Dionysius Halicarnassensis II. p. 96. Romulum patris potestatis apud Romanos auctorem introducit, & proinde mores apud Ulpianum L. 8. D. de his, qui sui vel alieni juris sunt, non incommode, de ipsi Romuli legibus accipiuntur, quæ in mores abierant & mores dicebantur, ne invito nomine regio uti necesse esset. Vide dicta ad c. 22.

(a) Apud Auct. collat. legum Mosaic.

(b) Dionys. lib. 2. pag. 97.

(c) L. 9. Cod. de patria potest.

(d) Lib. quarto.

(***) Seneca de Benef. III. c. 4. Parentum conditionem sacramus, quia expediebat liberos solli-

sollicitandi ad hunc laborem erant incertam aditari fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficium dantibus dicitur: cui des, elige ipse secum. Si deceptus es, quare dignum; adjuva. In liberis tollendis nihil in dicio tollentium licet, tota res voti est. Itaque ut aequiore anime adirent alienam, danda illis aliqua potestas fuit.

(e) L. 10. C. de patr. poss.

(f) Instit. quib. mod. jus patr. potest. sol. S. præterea. Cujac. lib. 1. tit. 6. Instit. in S. item per emancip. Ulp. in fragm. tit. 16. in princ.

(g) Ulpian. in fragm. tit. 10. in princ.

(h) Dionys. lib. 4. Plutarch. in Numma.

tentur, (a) sive ut eleganter ait JCtus, bene concordantia matrimonia jure Patrie potestatis turbentur. (*) Verum hanc patrum juris atrocitatem Romani remittere cœperunt, postquam cognitio humaniorum studiorum, cultiorumque nationum usus rubiginem pristinam e moribus eorum excussit. Raro enim, ac parce admodum deinceps hac suprema potestate in filios utebantur: ut ad terrorem potius liberorum, quam ad liberam ejus exercitationem superfuisse videatur: cum Brutus ad Atticum scribat: *Dominum ne parentem quidem majores nostri voluerunt esse*. Ac Pauli Jcti ætate, ne opinione quidem hominum jus vitæ, necisque in filios permanebat, cum scribat, (b) *filium exheredare, quos & occidere licebat*. Unde Adrianus in insulam deportavit eum, qui filium novercæ adulterum interfecerat, (c) atque adjecit JCtus: *patriam potestatem in pietate debere, non atrocitate consistere*. Unde de recentioribus temporibus licebat sane patri filium castigare; sed si majori animadversione indigeret, illum tradere magistratui cogebatur afficiendum ea pœna; qua ipsemet pater censuisset. (d) Ceterum Ciceronis etiam ævo ferociebatur in filios patria potestas: narrat enim Sallustius, & Valerius, Fulvium Senatoris filium retractum ex itinere, jussu patris occisum, quod adversus patriam inter Catilinos conjurasset; (e) nec defunt apud Senecam, & alios alia recentioris ætatis exempla. (f) Exercebant enim parentes in filios domestica judicia, consultis plerumque necessariis, vel principibus, vel Senatoribus, aut magistratibus: ut ante Adrianum, vel ut alii existimant Diocletianum, temperatum quidem jus necandi filios fue-

(a) L. 1. §. ult. ff. de lib. exhib.

(*) Simul ut ab illecebris vagæ Veneris ad matrimonia legitima pellicerentur juvenes, dein liberi futuri a tristi illa severitate, in quam eos patribus dura lex Romuli tradiderat, cum alias juvenes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferant.

(b) L. 11. ff. de lib. & posth.

(c) L. Divus §. ff. ad L. Pomp. de parricid.

(d) L. 3. Cod. de pass. potest.

(e) Sallust. in *Catil. cap. 39*. Valer. Max. lib. 5. cap. 8. nu. 5.

(f) Senec. de *Clem. lib. 1. c. 14* & 15. Dion. lib. 37. Syeton. in *Claud.*

(g) L. 1. C. de patrib. qui fil. diffrax.

(h) L. 2. Cod. de patr. qui fil. diffrax. & C. de infansib. expos. ubi Cajac.

(**) Suppliciorum a patribus in filios exerci-

rit; funditus vero minime sublatum, sed meo judicio jam cessaverat ante Diocletianum; cum ante illum etiam venditio filiorum interdicta fuisset: ut ex suæ constitutionis verbis intelligitur. (g) Verum quia parentes ob inopiam filios exponebant, & commovendæ misericordiæ prætereuntibus misere obijciebant; potestatem parentibus egenis filios vendendi fecit Constantinus, ut emtoris dominio subessent, donec redito precio, aliove mancipio, vel a patre, vel ab alio quovis liberarentur. (b) Sed jam leges ipsas XII. tabularum, quibus patria potestas comprehenditur, producatmus, quales Jacobus restituit Gothofredus.

Endo liberis justis, jus vitæ, necis venundandique potestas patri.

Si pater filium ter venunduit, filius a patre liber esto.

Endo) veteres dicebant pro in, & Duit pro dederit. Justi autem filii sunt legitimi, sive suscepti ex justis nuptiis: justum enim dicitur quidquid a lege habet auctoritatem. (**)

C A P U T XXVI.

De Jure Tutorum.

Potestas hæc minime per mortem patris extinguitur; sed eo decedente aliquatenus producit, vel ex testamento patris ipsius, vel imperio legis ad tuendum filium superstitem, qui se per ætatem defendere nequeat. Eaque patriæ potestatis imago, quæ post parentis mortem superest, tutela nuncupatur. Quæ legibus plurimum gentium, ac præcipue Athenien-

torum catalogum sistit Carnelius van Bynkershoek de jure occidendi liberos capite 3. quo opusculo jus Trajani, Hadriani & Antonini Pii temporibus evanuisse contendit. Occurrebat is sententiæ Gerardi Noodtii, qua is jus exponendi liberos a Valentino demum, Valente & Gratiano in L. 2. Cod. de infans. expos. sublatum putabat, quæ lis dein amica Noodtii responsione, eique oppositis Bynkershoekii curis secundis agitata fuit. Locus Tertulliani ad *Nation. 1. 15.* qui rem totam conficere dicitur, aucteri sententiæ favet. Ut enim leges, quibus infanticidium prohiberi ait, neutiquam de Constitutionibus Valentini, Valentis & Gratiani, sic nec de Edictis Trajani, Hadriani & Antonini Pii intelligi possunt; sed populi scita antea lata designari videntur.

sum

sum instituta, migravit etiam in Romanas, ante conditas XII. tabulas. Etenim Ancus Martius Lucium Tarquinium filium tutorem dedit. Hæc deinde potestas redacta in eam XII. Tabularum legem fuit, qua testandi facultas permittebatur. At si nullum patris testamentum extitisset, vel in eo tutelæ mentio nulla fuisset, lex patris vicem subibat, & tutelam ad eos agnatos deferebat, qui legitimam ad successionem vocarentur. Equum enim Decemviri censuerunt, ut ad quos lucrum susceptionis pervenire poterat, ad eosdem onus tutelæ dirigeretur; ideoque susceptionem cum tutela conjunxerunt, maxime quia major bonorum custodia speraretur ab iis, ad quos possent aliquando eadem bona transire. Quæ cogitatio tanti apud Solonem non fuit, ut objicere vitam pupilli voluerit insidiis eorum, qui eo mortuo ad illius bona vocabantur: forte quia non eadem, quæ apud Romanos, erat apud Athenienses morum honestas, (*) ideo removit consanguineos, & agnatos a cura pupillorum, ob eam ipsam rationem, quia legitimi essent successores. Hinc Archontibus negotium dabatur inveniendi, cui pupillum regendum darent. (a) Eodemque consilio & Charondas paternis consanguineis susceptionem tradidit, & bonorum administrationem; maternis vero pueri educationem, ut omne periculum, sublata spe susceptionis, a vita pupillorum amoveretur, (b) & bona cautius administrarentur ab iis, ad quos possent aliquando deferri. Plato vero utroque conjunxit proximos scilicet ex parte patris duos; & ex parte matris totidem; ut invicem sese observarent, atque ita alteri ab alteris pupillum tutum præstarent: quibus adjecit unum ex defuncti amicis, qui tanquam arbiter præesset omnibus. Atque ita securitatem pupilli cum tutorum susceptione copulavit; Romanorum, quos ignorabat, & Cha-

rondæ simul prudentiam amplexus. (c) Quamvis autem Alcibiades tutores haberit propinquos, nempe Periclem, & Ariphontem, (d) nescimus tamen, an ex lege dati fuerint; neque vero arbitrator agnatos omnes a tutela remotos, sed eos tantum, qui proximiores essent ad susceptionem: ut necesse non sit assentiri Balduino, qui hoc ab exemplo legem hanc Romanorum ad Atticas revocavit. (e) Et quoniam familiarum conservandam causa leges XII. tabul. seclusis cognatis, sive conjunctis ex materno latere ad hæreditatem vocabant agnatos, sive conjunctos ex latere paterno; (f) ideo agnatis primo loco tutela defertur, deinde gentilibus, ad quos olim post agnatos, ut infra demonstrabimus, legitima hæreditas devolvebatur: (g) qui autem gentiles fuerint, res possit, ut explicemus. Initio condendæ Urbis tantum patricii gentiles habebant, cum ii tantum potuissent ostendere genus suum, utpote certo e patre descendentes, plebei vero minime, utpote patre incerto, e fugitivis, exulibus terræque filiis raptim, ac temere collecti; Unde tantum eorum filii gentiles habere cœperunt parentum nomine capientes; hinc apud Ciceronem *gentiles a Scævola definiuntur ii, qui eodem inter se nomine sunt; quorum nemo servitutem servavit; nec capite diminutus sit.* Hinc apud Livium Decii hæc advertebat patricios, *semper ista audita sunt eadem, vos solos gentem habere.* (h) Gens igitur, sive genus nomine significabatur; prænomine vero notabatur homo ille, qui ea de gente oriatur; veluti in hac appellatione *Lucius Cornelius Scipio.* Cornelius nomen est gentis, ex qua plures familiarum fluxerunt, nempe *Scipio, Lentulus, Dolabella*, qui quia gentiles erant, & ab una gente Cornelia proficiscentes, Cornelium omnes nomen gentilium præferebant. *Lucius* autem nomen erat proprium hominis,

(*) Attamen Athenis quoque ut malos pessimos, sic bonos optimos esse, veteres scebant. Apud Romanos contra pupillos, quibus amplior res esset, animam custodire Juvenalis jubet, ne ab agnatis iisdemque tutoribus veneno, vel aliis malis artibus e medio tollerentur. Adeo verum est, eximia & virtutis & sceleris exempla ubivis genitum deprehendi.

(a) Pollux lib. 8. *Petit. ad leg. Attic. lib. 6. tit. 7.*
 (b) Diodor. Sicul. *biblioth. l. 12. Balduin. e. 38. ad leg. XII. tabul.*

Jani Gravinae. Tom. I.

(c) lib. 11. de legib.
 (d) Plutarch. in Alcibiade.
 (e) Balduin. ad leg. XII. Tabular. cap. 38.
 (f) *Instit. tit. de Scro Terrul. in prin. c. de leg. agn. succos. §. ceterum L. pronunciatio. 195. ff. de V. S.*
 (g) Ulp. apud Collat. leg. *Mofaic. tit. ult.*
 (h) Vide Sigon. de ant. jur. civ. Rom. l. 1. c. 7. *Hæc Scævola verba ex Topic. Cic. ita legit. Gothofredus lib. de XII. Tab. p. 205.* Gentiles sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum majorum nemo servitutem servit, qui capite non sunt minui.

hinc agnatorum jus, & gentilitium. Agnatorum jure potiebantur ii, qui eadem de familia proficiscerentur, veluti Scipiones omnes; jure vero gentilitio gaudebant omnes *Corneliae* gentis familiarum; nempe *Scipiones*, *Lentuli*, *Dolabella*. Unde tutela legitima *Lentulorum* primo ad *Lentulos* alios veniebat; postea vero, deficientibus *Lentulis*, ad aliosex gente *Cornelia*, puta vel ad *Dolabellas*, vel *Scipiones*, vel aliosex aliis familiis, qui essent pupillo proximiores. Sunt igitur gentiles cognomines, e jusdem nempe nominis tantum, non familiarum: propterea *Marcus Tullius* in libris de legibus gentilem se fert *Tullii regis*: idemque quos *Plato* vocat *ομωνίμους* gentiles interpretatur. (a) De libentorum vero tutela, quamvis nihil XII. Tabul. verbis caveatur; tamen fida earum interpretatio detulit eam ad patronos, qui & ad liberti vocantur legitimam hæreditatem. Tutela igitur potestas est, quæ ad pupilli bona, & præcipue ad personam dirigitur, cui proxima est potestas alia tenuior, quæ ad bona tantum extenditur. Unde non tutela, sed curatio dicitur, & patrimonio præficitur, non moribus, qualis est cura minorum XXV. annis, quæ de Prætoris edicto processit. Est etiam cura alia furiosorum, & prodigorum, quæ de XII. Tabul. legibus proficiscitur ad exemplum instituta juris Attici, ex quo licebat filio, patrem senio desipientem in judicium vocare, ut non modo ab re familiari amoveretur, verum etiam, desipere convictus, in vincula duceretur. Quod judicium summa cum gloria declinavit *Sophocles*, cum allato ad judices *Oedipo Colono*, quem recens absolverat, ostendit non se, qui confecta ætate adeo cogitando valeret, sed filios, qui eum accusaverant mentis errore jactari. (b) Prodigii quoque luxuriose viventes nempe aforti, Atticis legibus judicio subiciebantur, eoque nomine damnabantur infamia, ut foro, & concionibus averterentur. (c) At Romæ ante XII. Tabul. utrumque genus hominum furiosi scilicet, & prodigi, traditi agnatorum, & gentilitium custodiæ,

(a) Vide Cujac. l. sapa 43. ff. V.S. sive ad l. 59. Pauli ad edict.

(b) Cic. de senectute.

(c) Athenæus Dipnosoph. l. 4. Æschia. in Timarch.

(d) Cic. lib. 3. Tuscul. quæst. lib. 2. de invent.

Et ad Herenn. Inst. tit. de Curat. S. furios.

(e) l. 1. ff. de curat. furios. Cujac. l. 3. sem. Paul. tit. 4.

bonorum administratione privabantur (d) non tam lege, quam moribus, qui deinde in decemvirales leges concesserunt. Hinc in libris juris modo moribus, modo XII. Tabul. legibus hoc adscribitur: (e) quia vero tam furiosus, quam prodigus ob inopiam consilii rem suam deturunt atque diffundunt; sub uno eodemque XII. Tabul. capite ob concinnam earum brevitatem utramque interdictionem comprehensam cum *Jacobo Gothofredo* existimamus. (f) De furiosis autem lex XII. Tabul. nominatim cavet; quia furor, ut ait *Cicero*, est mentis ad omnia cæcitas, ac major quam insania; quæ insania minor est furore, quia tueri potest officiorum mediocritatem, atque communem, & usitatum vitæ cultum; major vero quam stultitia; unde *Terentius*:

Hic homines prorsus ex stultis insanos facit.

Itaque furiosi, cujus mentis ulus est interceptus, contractus nullus jure civili probatur, etsi nondum subierit agnatorum, & gentilitium tutelam; quo enim omne gestum a tempore furoris irritetur, furem probasse sufficit. (g) Furor autem omnium oculis æstimatur. Quamobrem qui eo corripitur, administrationem amittit ipso jure, & potest ipsius filii, si filium habeat sobrium; curationi subijci. (h) Prodigus contra recte contrahit, antequam sententia magistratus a suorum bonorum commercio arceatur. Mentis enim prodigus habet usum; sed eo peccat, quod animi rationem appetitioni submittit. Ideo administrationem non ipso jure, sed interdictione magistratus amittit. Hinc *Julianus* ait (i) eos, quibus per Prætorum bonis interdictionem est, Prætor autem auctoritatem ex legis potestate sumtam, hac formula exercebat: (k)

Quando tua bona paterna avitæque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.

(f) in notis ad hoc caput XII. tab. S. furios. aut prodigus.

(g) gloss. & DD. in l. i. cui ff. d. V. O.

(h) l. his qui in ea ff. de tutel.

(i) l. Julianus ff. de curat. fur.

(k) Paul. lib. 3. sent. tit. 4. ubi Cujac. qui ista formulam hanc refert.

Qua

Qua formula interdicti, agnatorum, aut gentilium curæ tradebantur, unde proverbium in homines stultos:

Ad agnatos, & gentiles. (a)

Ut autem ad tutelam redeamus: iidem Decemviri, qui pupillam vitam, & bona tutoribus concederunt, opem quoque tulerunt pupillis adversus perfidiam illorum, prodita e legibus actione tutelæ, qua etiam duplum repetitur ejus, quod tutores e rebus pupilli subtraxerint. (b) Quod iudicium turpe a Cicerone vocatur: quia, fraude detecta, minuitur tutorum existimatio. (c) Apud Athenienses etiam frequentia erant iudicia contra tutorum fraudes, (d) quas, elapso quinquennio, vindicare amplius non licebat. Nec tantum distractio bonorum revocabatur; sed & dolus tutoris fraudulenter tutelam gerentis ex legibus decemviralibus coerceretur (e) per accusationem suspecti tutoris: qui toto ejus iudicii tempore adeo arcebatur a re pupilli, ut administratione illius interdicta, neque utiliter cum eo contraheretur. (f) Quod itidem venit ab Atheniensibus, qui suspectum tutorem etiam iudicio subiciebant: & patrimonium illius pupillo tanquam jure quodam tacitæ hypothecæ obligabant: (g) ut elicitur ex Demosthene contra Onetorem. (h) Hæc autem capita ex verbis apud varios auctores dissipatis inter ceteros egregie concinnavit, & quantum conjectura dedit, candidè restituit Jacobus Gothofredus, eaque hic nostro more subjungimus:

Si paterfamilias intestato moritur, cui impubes suus hæres escit: agnatus proximior tutelam nancitor. (*)

Si furiosus, aut prodigus existat, aut ei custos nec escit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniæve ejus potestas esto.

Si tutor dolo malo gerat vituperato: quandoque finita tutela escit, duplione luito

Escit) (**) veteres dicebant pro erit. Lucretius enim ait:

Inter summam minimamque quid escit?

Et alio loco XII. tabul. vitium escit. Scalliger ad Festum in Nec, vult escit, etsi non improbet escit. Priscianus autem pro sum dicebat esum retenta in ceteris E: ut tradit Varro. (i) Hinc adhuc litera E residet in aliquibus hujus verbi personis, atque temporibus.

Nancitor) nancitor vetustum est ex nancio, ut ex oratione Gracchi pro se; unde Priscianus hæc verba promisit. Si nanciam populi desiderium comprobabo republicæ commoda, & in scædere latino apud Festum:

Pecuniam quis nancitor habeto. Et si quid pignoris nancitor sibi habeto. Ex quo verbo linquitur nactus sum. Nancior enim, & nacio sine N scribi, tradit Priscianus ex Probo, Capro, Pollione: de quo verbo factum est postea nanciscor, ut a paco paciscor.

Nec) His XII. tabularum verbis Festus probat nec pro non apud veteres poni, quo est frequens apud Plautum. Hinc illa nec recte loqui, pro maledicere, & nefrendes porci: qui fabas comedere non valent, & nequeo pro non queo: & sunt-

(a) Varro lib. 1. de re rust. cap. 2. Horat. sermon. lib. 2. sat. 3.

(b) Gothofr. tab. 7.

(c) lib. 1. de oratore, & pro Cæcilio. & pro Roscio Comodo.

(d) Demosth. orat. contra Aphob. contra Quosdam contra Naufonem. & Pleudonem.

(e) lib. 1. in præs. ff. de fideiuss. tutor. vel curat. & Institut. cod. S. 2. C. de fideiuss. 3.

(f) Institut. ibid. S. 2.

(g) Scholiast. Aristoph. in Vesp.

(h) Marcil. ad leg. XII. tabul. cap. 34.

(*) Vocem Nancitor in XII. tabulis fuisse, ex Festo apparet in voce Nancitor, qui eam interpretatur, nactus erit, pro datus erit. Inde eam

legibus XII. tabularum intulit Cujacius Obs. X. 11. quem in confingenda lege sequitur Gothofredus. Juvant conjecturam verba Caji in L. 9. D. de legit. tut. Si plures, inquit, sunt agnati, proximius tutelam nanciscitur. Simplicius legem Marcilii sic exhibet, si intestatus moritur, cui impubes suus existat hæres, agnatorum, consiliumque tutela esto. In Pandectis autem non tantum nactus, præteritum verbi nancior, sed & nactus a nancior sæpe occurrit.

(**) Vocem escit extra Poetas damnat Balthazar Branchu Obs. 10. Sed forsitan fallitur. Refertur enim hæc vox in ipsius XII. tabularum verbis apud Gellium XX. 1. Si morbus avis avise visum escit.

(i) lib. 8. de ling. lat.

ra ne funera portarentur apud Catullum. Unde Cicero : (a) *Senatori, qui nec aderit, aut causa aut culpa esto.*

Agnatorum gentiliumque) Conjuncto hic vim dilpgerendi habet. Paulo teste ; qui ex hoc probat conjunctiones in jure sæpe potestatem habere disjungiendi ; sicuti & disjuncta pro conjunctis accipiuntur. Non enim gentiles cum agnatis una vocantur, sed post agnatis. Horum autem capitum sensus clarioribus verbis expediamus ; *Si paterfamilias intestato decedat, cui suus heres extabit impubes, agnatus proximus tutor hujus sui heredis esto.*

Si quis furiosus aut prodigus esse incipiet, neque is curatorem habeat, agnatorum, si que deficiantibus gentilium cura tam ipso, quam ejus bona committuntur.

Si tutor tutelam dolo malo gerat suspectum eum facere curvis licet : si quid de rebus pupilli furatus fuerit ; cum finita fuerit tutela duplum præstato.

C A P U T XXVII.

De Jure Patronatus.

Patris potestatis, atque tutelæ, quæ quasi productio est patris potestatis, proxima est auctoritas patronorum. Patroni autem dicuntur quasi patres, ut a matre matrona. Non enim de libertorum, verum de civium patronis agimus institutis a Romulo, qui summa republicæ patribus, nempe patriciis tradita, concedidit etiam eis plebem, ut eam tuerentur ab injuriis potentiorum, adversus quos patrum auxilio jus plebeji suum obtinerent ; (b) ipsi vero suos patronos

officiis, & muneribus colerent, unde dicti *clientes*, quasi *colientes*, sive *colentes*, quod patronos colerent, vel a *colere* celebrare, honore, quod patronos honorarent. Quamobrem patronorum erat clientem in judicio defendere, (*) de jure suo admovere, tueri absentem nihilominus, quam præsentem, etique ubicumque opus foret adesse ; clientum vero patronos, quos sibi quisque cooptasset, pecunia juvare, vel ad elocandam filiam, vel ad captivum filium redimendum, vel ad æs alienum luendum, vel ad multam solvendam : eidemque omnia officia exhibere : Quæ mutua obligatio tanta necessitudine, ac fide adstringebatur, ut M. Cato locum patrono dederit secundum patrem. (c) Unde nefas erat patrono adversus clientem, clienti adversus patronum dicere testimonium : ac si alter ab altero susceptis inimicitiiis, aut institutis adversus alterum accusationibus distraheretur, proditor habebatur, (d) execratusque diris, Diisque inferis devotus cujusvis arbitrio dimittebatur occidendus, quod jus redactum fuit in leges XII. tabularum, quarum caput adfert Servius in illud Virgilii (e)

Et fraus innexa clienti.

Eoque continetur, ut qui clientem fraudasset, vel ut veteres loquebantur *fraudem fraudus esset*, (f) sive prævaricando, ut interpretantur aliqui ; sive alio modo decipiendo, is sacer esset, sive Orco víctima desponderetur : ut liceret cuilibet eum infero Jovi mactare (g) ex his verbis legis :

Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto. (*)

(a) Lib. 3. de legibus.

(b) Gell. lib. 5. c. 13. Plutarch. in Rom. Dionys. lib. 2. antiq.

(*) Quia vero tum advocari a clientibus solebant patroni, qui lites eorum susceperant, dicti sunt Advocati. Quod si patronus causam susciperet, rem dicebat, si non mallet recusare, tum demum clienti non penitus ingratus erat, si blande negaret, non vero præcise, aut contumaciter, quippe

Pars beneficii est, quod petitur si bello neges.

Coloniz quoque, urbes sociæ, gentes amicæ & devictæ suos habebant patronos, de quibus alii affasium egerunt. (c) Gell. loco citato.

(d) Dionys. l. 2. & Rerum ad leg. XII. Tab. l. 4.

(e) Lib. 6. Æneid. vers. 609.

(f) Plaut. in estu. Liv. lib. 23. cap. 14.

(g) Fest. in verb. sacer, ubi Scalig. & Macrobi. lib. 3. cap. 3. Livius lib. 3. Dionys. Horat. ibi in-testabilis, & sacer esto.

(*) Sacrum Festo in voce *Sacer mons* dicitur quicquid *Dius dicitur*. Quare infelices apud Gellium III. 9. aurum Thotolatum attingisse, dicebatur, quia quicquid ibi in templis Deorum custodiana fuerat, sacrum dicebatur. Patronos tamen & clientes Diti, seu Platonis præcipue sacra inde collixit Everardus Otto *Præf. l. III. Th. jur.* quia Dionysius Halicarnassensis auctor est, impune occidendos *Dius præcipue inferis devotari solitos fuisse.*

CAPUT XXVIII.

De Jure Conjugum, & Connubiorum.

Sed jam ad potestatem virorum in uxores, & ad conjunctiones personarum, quas adhuc separatim consideravimus, sive ad matrimonia progrediamur, de quibus legem Decemviri condiderunt, qua patribus cum plebeis connubia interdicebantur: ne plebei cum patribus per matrimonia unquam convenirent. Quod fuit consilium, ut puto, Appii Claudii, (a) cujus in caput vertit acerbitas legis. Appius enim accensus plebeja virgine, cum omni spe connubii careret, fraudibus ante pudicitiam puellæ tentavit; postea vi, & injuriis quibus parens illius Virginus exulceratus, puellam ferro transfixit, ut vita illam simul, & ignominia eximeret. De privata vero contumelia orta repente indignatio publica, intollerabile jam Decemvirorum convellit imperium. (b) Alia etiam ratione vetita erant connubia inter patricos, & plebejos, nimirum ne auspicia turbarentur; etenim nuptiæ sine auspiciis minime celebrabantur, auspicia vero nulla patres communia cum plebeis habebant. Quod sane inter eos discrimen in crebras, & periculosas discordias erumpebat, donec instante finitimorum bello, & tribunis plebis dilectum impredientibus, unus ex eis turbulentissimus Canulejus, feditiosus concionibus, pervicit, ut ea lex abrogaretur, & ex plebeito promiscuus conjugiorum usus inter patres, plebejosque permetteretur. (c) Erat & lex, qua usucapio instituebatur uxorum: (d) nam si ea vir annum integrum pro uxore uteretur, in viri manum, ac potestatem veniebat: nisi trinoctium intra id tempus ab eo mulier abfuisset: etenim tum interrompebatur usucapio: quæ interruptio a veteribus usurpatio dicebatur. (e)

(a) Dionys. lib. 10. in fine.

(b) Livius, Dionys. lib. 11.

(c) Livius lib. 4. cap. 6.

(d) Gell. lib. 3. cap. 2.

(e) Sigon. de jur. civ. Roman. lib. 1. c. 9. Petrus Faber. Hortoman. Razard. ad leg. XII. tabul. cap. 21.

(*) Imo si quis usu hæc etiam materfamilias dicebatur. Marcianus p. 253. In potestate autem non transibat. quæ singulari annis trinoctio a marito abfuisset, & sic usucapionem usurpasset, malens in manu habere patris, vel tutela agnatorum quam

Hæc autem proprie dicebatur uxor, quæ non transibat in mariti familiam, nec jure XII. tabul. ad illius hæreditatem vocabatur: unde longe differebat a matrefamilias, sive conjugē illa, quæ non usu, (*) sed solemnitatibus nuptialibus in potestatem, & familiam viri transierat, ideoque ad successionem etiam illius, tanquam agnata veniebat, de qua in S. Cto Tertulliano. Hæc excipiunt aliæ leges, ex regis fere legibus in XII. tabul. a Decemviris adductæ, ut plerique credunt, repugnante Cujacio, (f) quibus atrocior maritorum in mulieres potestas constituitur, qualis est illa, quæ uxoris probrum, sive adulterium permittit marito vindicandum, sive convocatis propinquis, & cognatis ad pœnam ex eorum sententia more majorum imponendam, si vir mulieris flagitium aliquo argumento comperisset, sive sine consilio tantum ex arbitrio mariti; cui ad eadem usque uxoris licebat excurrere, si cum ipso adultero eam deprehendisset, iustoque dolori suo, atque iræ, in re calida indulgisset; de quo ad legem Juliam de adulteriis latius. Quo autem castitas facilius servaretur. vini usus sœminis interdicebatur. Fax enim libidinis vinum, neque ad eam quidquam temulentia pronius: utpote quæ corpus agitet, & lucem rationis, qua petulantia coercetur, obumbret. (g) Quamobrem longe ante Romulum sœminis vini usus interdicebatur. Ferunt enim Faunam, Fauni sororem, eandem & conjugem, quod vinum præter morem regium bibisset, a viro dum cæderetur, inter virgas vitam liquisse. Criminis autem hujus apud veteres maritus vindex idem constituebatur, & judex. Etenim Egnatii Mecennii uxor, quod vinum bibisset, occisa fuit a marito impune: haud ægre id patiente Romulo. (h) Et matrona quædam; quod e loculis cellæ vinarie cla-

in potestatem concedere mariti. Uxor autem dicitur tanquam unxor, ab ungerendo, quia cum domum primum duceretur, postea ædium sponsi adipe lupino vel suillo ungebat, Plinius Hist. Nat. XXVIII. 9. averruncandæ fascinationis causa, ne postquam cingulum ex prisco more saxum & taciurnus solvisset maritus, confestim spe sua excideret, neque voluptate ex voto periri posset.

(f) Observ. lib. 18. cap. 38.

(g) Dion. l. 2. Cic. 4. de rep. apud Nonium.

(h) Plin. lib. 14. cap. 13. ubi plura id genus exemplis.

ves abstulisset, fame necata fuit a suis. Ac ne quo pacto sceminae vini potum ce- larent, Cato severus earum adversarius, censuit mulieres propinquis osculum ferre, ut fraudem odore proderent. Quamobrem vini potus inter justas repudii cau- sas numerabatur.

C A P U T XXIX.

De Divortiiis.

Porro legibus XII. tabul. fuit & de divortiiis cautum, non de forma repudii, quam concepere prudentes e sententia legis, contra id quod aliqui tradiderunt. (a) Divortendi vero facultas non e Romuli solum legibus; (b) verum etiam ex Attico jure nascitur: ut jus divortiorum Decemvirii duplici de fonte deduxerint. Apud Athenienses autem uxori pariter, atque viro libera erat nuptiarum dissolutio, dummodo Archontem adirent, tum ut ei disfidii rationem probarent; tum, credo, ut si levioribus causis distraherentur animi, auctoritate, atque consilio magistratus, in gratiam redirent. Memorabile autem est illud Alcibiadis, qui uxorem apud Archontem de divortio suo agentem, virique injurias, & maritalis thori contemtum con- querentem, e medio foro raptam transtulit domum, eamque conjugalibus deleni- mentis placatam, a sententia dimovit. (c) Vir autem ἀποκίμην dicebatur, quia domum olim deductam, postea exigebat: uxor vero ἀπολέπειν, quia deserebat vi- rum, & unde discesserat, remigrabat: hinc ἀποκομή & ἀπόλειψις. Apud Roma- nos vero dirimendarum nuptiarum facul- tatem initio solius viri fuisse, haud pror- sus temere quis existimaverit, qui mos etiam erat Hebræorum. (d) Mulieres

enim apud Romanos uti mancipium ha- bebantur, & longe majorem, quam viri pudicitiam, & fidem præstare cogebantur. (e) Verum ut virorum initio tota fuerit libertas in divortiiis, jus tamen civile de- inde mutavit. Nec enim aut vir uxorem dimittere, aut uxor maritum deserere po- terat, nisi certis ex causis, quas partim ex XII. tabul. partim ex moribus colle- ctas, partim recenter constitutas enumerat, atque definit Theodosius, & Valentinianus. (f) Aliquando vero, sine causa matrimo- nia dissolvebantur, si conjuges ambo con- sentirent; ac tum dicebatur matrimonium dirimi *bona gratia*. (g) Quod sustulit Ju- stinianus, (h) qui ambobus etiam disce- dere volentibus causas adjungendas consti- tuit: quas sive ex veteri, sive ex novo Ju- stiniani jure venientes, exponit Cujacius luculenter. (i) Quamvis autem antiquio- res dimittendæ uxoris potestatem habe- rent; tamen lege pudoris & nuptialium sacrorum religione, atque auspicioium au- thoritate, diu ejus facultatis usu abstinue- runt, initiumque factum a Sp. Carvilio Ruga, (*) qui sterilitatis causa uxorem repudiavit. (k) Deinceps tanta morum dissolutio nata est, ut quotannis prope u- xores mutarent virum, atque annos fre- quentius a maritorum, quam a Consulum serie numerarent. (**) Sed jam reliquias legum nuptialium e doctorum virorum conjectura promamus.

Patribus cum plebeis connubi- jus nec esto.

Mulieris, quæ annum matrimo- nii ergo apud virum remansit, ni trinotium ab eo usurpandi er- go abescit, usus esto.

(a) Goth. ad tab. 6. in fin. in not.

(b) Plutarch. in Romulo. Dionys. lib. 2.

(c) Plutarch. in Alcibiade.

(d) Deut. cap. 24.

(e) Cato apud Gell. lib. 10. c. 23.

(f) L. consensu C. de repud. l. 43. ff. ad l. Jul. de adult. Cicero Philippic. 2.

(g) L. si constante, C. de repud.

(h) Novell. 117. cap. 10.

(i) ad Novell. 22. § 117.

(*) Aliud exemplum Sempronii Sophi præsto est apud Valer. Max. L. VI. c. 3. quo motus Celeb. Otto Prof. T. IV. Th. jur. p. 10. Valerium Maximum, Gellium & Tertullianum, primis sexcentis ab ur- be condita annis nullum divortium factum narra-

tes de divortio intelligit ex causa legibus non per- missa facto. Abicisse tamen Gellius, L. IV. c. 3. quingentis ferre annis post Romam conditam, nul- las rei uxoris actiones fuisse, ait, quia non deside- rabantur, nullis plane tunc matrimoniis diverten- tibus.

(k) Plutarch. in Romulo in fin. Valer. lib. 2. cap. 2. Gell. lib. 4. cap. 3. Dionys. lib. 2.

(**) Quod per profigatos sexus sequioris mo- res Augusti in primis temporibus invaluisse, ajunt. Apud Plautum ceree Syra conqueritur, impune marito adulterium esse, uxori non esse. Juve- nalis contra

Sic sunt, inquit, ossa maris
Quinque per antiquos sisulo res digna sepulchri.

Si mulieri repudium mittere
volet causam dicitō harumce u-
nam. (*)

Usurpandi) hoc est usucapionis in-
terruptendæ.

Aberit) hoc est aberit.

Ufus esto) hoc est usu capta esto,
sive uxor esto.

C A P U T XXX.

De Partu XI. Mensum.

A Nuptiis ad partum, servato naturæ
ordine, progrediamur. Refert enim
plurimum cognoscere liquido, quoniam ex
concubitu sit partus conceptus, ne adulte-
ra proles, legibus resistentibus, patrimo-
nium occupet alienum. Ideo leges tempus
præfinierunt, unde dijudicaretur, an par-
tus marito mortuo natus, ex eo conceptus
fuerit; an ex concubitu alieno, cujus tur-
pitudinem mulier soluti jam conjugii au-
ctoritate velaverit? Legitimum igitur pa-
riendi tempus Decemviri non ultra decem
lunarium (***) mentium spatium extende-
runt: forte quia jus versatur in iis, quæ
plerumque contingunt, *ἐπι πλείον*, ut
Theophrastus loquitur, (a) non in iis,
quæ *ἐκ παραλόγου*, id est inopinato eveniunt.
Sed ubi hominum existimatio venit,ur,
insolitos etiam casus oportebat respexisse
Decemviros: quos credo sefellit vulgaris
eo quoque tempore medicorum opinio u-
bique pervagata, cujus multi auctorem faci-
unt Hippocratem, qui mihi potius in
contrariam videretur opinionem abire: nam
in libro *περὶ ἔνταϊν* conjungit (b) par-
tum undecim cum partu decem mensium:

atque ostendit, oportere sæpe mulierem
undecimum mensem attingere, ut ad ul-
timum circuitum perveniat: & ejusdem
Hippocratis Gellius hæc verba producit,
*γίνεται δὲ ἐν τῷ τῷ, καὶ πλείον, καὶ ἑλάσσον,
καὶ ὅταν κατὰ μέρος, καὶ ἰσομεν δὲ καὶ πλείον
πλείονων, καὶ ἑλάσσον ἑλασσόνων.* (c) Hinc or-
ta est & alia definitio ad pariendi tempus
collata: cum enim decem mensium spatium
partus maturitas constituatur; lugendi con-
jugis tempus fuit eodem fere spatium con-
clusum: ut ante decimum exactum men-
sem nubere alteri non licuerit. (d) Un-
de Ovidius in *faltis*:

*Quod satis est utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis;
Post totidem menses in funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristitia signa domo.*

Hiuc vulgaris illa de posthumis instituen-
dis apud veteres formula: *Qui post mortem
meam in decem mensibus proximis natus erit.*
Verum experiendo compertum est, breve
admodum leges constituisse tempus ad natu-
ræ licentiam: quæ ab opinione nostra
sæpe, ab ordine vero suo nunquam aber-
rans ultra cognitionis nostræ fines non ra-
ro vagatur. Quamobrem Aristoteles, &
Diocles philosophus, & M. Varro ad un-
decimum usque mensem pariendi tempus
produxerunt: & Adrianus consultis phi-
losophis fœminam pudicam, quæ XI.
mente pepererat, ab ignominia eripuit,
ac legitimum talem partum esse decre-
vit. (e) Cui sententiæ comprobandæ nos-
tris temporibus perutilem dissertationem,
solidioris philosophiæ luce perfusam, &
postea Romani fori auctoritate muni-
tam, conscripsit interpres naturæ solertis-
simus Joannes Maria Lancisius: Lucius

(*) Propter mores puta uxoris intolerabiles,
quales Romulo visi fuerant, si adulterium uxor
commisisset, si vinum bibisset, si veneficio circa
prolem usa esset, & si denique partum alienum
pro suo subjecisset. Dionysius Halicarnass. L. II.
cap. 26. Plutarchus in *Romulo* cap. 42. Quam legem
Romuli legibus XII. tabularum illatam puta-
tur. Otto Pr. T. IV. *thes. jur.* p. 10.

(**) Immo solarium; utique XXX. dierum.
Auctor enim est Gellius III. 16. Decemviris scri-
psisse, in decem mensibus hominem gigni; men-
sis autem spatium pro diebus accipitur XXX. L. 40.
D. *de reb. cred.* L. 101. D. *de R. J.* Provide autem
Decemviri nativitati partus legitimi præfigunt
menses decem, quia nono mense plerique nascun-

tur, & supposita prole hereditas per supra cap-
tari possent, si liberalitas decemvirorum ultra XXX.
dies pergeret. Qui vero decimo demum mense par-
tum legitimum nasci ajunt, utique negant, idem
initio undecimi contingere posse, nec jus verus
mutavit Justinianus in *Nov.* 39. partum in fine
mensis undecimi editum negans legitimum esse.
Minime enim idoneo inde argumento colligitur,
legitimum eum esse initio ejusdem mensis.

(a) L. 3. ff. *de legibus.*
(b) n. 5. §. 6.
(c) Gell. *lib. 3. cap. 16.*
(d) Hottom. *ad leg. XII. tab. pag. 422. l. 3. C. de
secund. nups.*
(e) Gell. *lib. 3. §. 6.*

autem

autem Papyrius Prætor tempus hoc longius traxit: bonorum enim possessionem dedit ei, quem decimo tertio mense mater ediderat, Plinio teste. (a) Quo loco, quem corruptissimum putat Cujacius, (b) in veteribus codicibus refert legi pro XIII. X. mensibus: quo sensu nihil Plinius diversum attulisset a vulgari opinione: cum tamen ostendat ibi, velle se aliquid præter communem nascendi formam literis tradere. Frigescet igitur Plinii locus, nisi ex vulgaribus codicibus XIII. menses legamus fuisse a Prætoribus toleratos; quam ejus indulgentiam erga mulierem, & prolem non prorsus temere suspectam habuit Balduinus. Decretum autem illud Adriani, haud scio an in morem, & in disciplinam cesserit Jurisconsultorum: qui quæstionem hanc e sola XII. tabularum auctoritate definierunt; unde Paullus (c) (*) *Septimo mense natus matri prodest. Ratio enim Pythagoræi numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturior videatur, a quibus discellit Justinianus.* (d) Nisi decretum Adriani de undecimo mense non exacto, sed incepto accipiamus, atque ita nullam discrepantiam inter Adrianum, & Jurisconsultos, & jus deinde receptum inveniremus: neque novi quidquam Gellius protulisset: Siquidem non negaverint hi, sub initium undecimi mensis partum esse legitimum, ut notat Cujacius eodem Paulli loco.

Si quis ei in X. mensibus proximis postumus natus escit justus esto.

Justus) hoc est legitimus, ut *justæ nuptiæ, liberi justî, & alia complura.*

(a) lib. 7. c. 5.

(b) Novell. 39.

(c) sent. lib. 4. tit. 9.

(*) Incipit partus justus nasci initio mensis septimi, id est centesimo octogesimo secundo die; ut auctoritate Hippocratis docet Ulpianus in L. 3. §. 12. D. de suis & legitimis heredibus, a quo ne amplius dissentire videatur Paullus sent. l. IV. c. 9. Celeb. Noodrius ad tit. P. de statu hominum p. 26. verba ejus ingeniose transposuit, legitque, *aut septimo aut pleno decimo mense.*

(d) Novell. 39. cap. 2. Alciat. paradox. lib. 3. cap. 3.

(e) Dion. l. 2.

(**) Sic leni satis medicina succurritur morbo

C A P U T XXXI.

De Partu Monstroso.

A Liquando partus non sunt integri; sed monstrosi. Atque hi, vetustissima Romuli lege a Decemviris in XII. tabulas relata, si deformitate sint insignes, necandi statim sunt a parentibus. (e) Cujus etiam legis Cicero meminit lib. 3. de leg. ubi pro *legatus* legerim *negatus*. (**) Hinc illud Ennii apud Nonium in *auscultare*: *mibi auscultate nate, pueros necari jubet*, atque illud Tibulli: (f)

Prodigia indomitis mersa sub æquoribus.

An autem partus monstrosus esset, id Romulus non parentibus proprios in suos amore corruptis, sed quinque viris e vicinia judicandum tradidit. Non continuo enim partus monstrosus reputatur, quod aliquid ab humana figura discrepet, veluti si officia humanorum membrorum ampliaverit, (g) uti sunt sedigiti, qui senos digitos habent in manu. Monstrum vero est, quod contra formam humani generis, converso more, procreatur. Quod monstrum fuit appellatum, quia monstret mala futura, sitque triste omen: ut ostentum ab ostendo, portentum a portendo: (b) nisi, ut Stilo putat apud Festum, venerit a *monendo*, quasi *monestrum*: unde postea monstrum E litera exclusa. Hoc autem discrimen Cornelius Fronto inter monstrum, & ostentum ponit, quod ostentum præter consuetudinem, at monstrum præter naturam oboriatur. (i) Talis autem partus matri ad lucrum nihil prodest, cum pro filio non habeatur: veluti in S. C. Tertulliano, ubi de lucro contenditur, (k) at prodest ad excludendam pœnam legis Papiæ satis odiosæ, ubi de

olim desperato. Eadem emendatio inciderat antea Marcilio, c. 23. & aliis, quos laudat Otto Pr. T. III. p. 31. probante conjecturam Cornelio van Bynkerkshoek *de jure occidendi liberos* p. 228. etsi, qua est ingenii ubertate; nec ipse hunc locum inentatum dimittat. Monstrum autem brutum animali simile est, ideoque contra formam humani generis converso more procreatum dicitur, cum in ostento digiti seni aut pedes tres rationis usum impediunt nihil.

(f) l. 2. eleg. 2.

(g) L. non sunt ff. de statu hominum,

(h) Nonius.

(i) Vide Vofs. *etymolog.*

(k) Paul. 4. sent. §. mulier, ubi Cujac. tit. 9. pœna

poena declinanda certatur : erat enim hac lege turpe, atque damnosum non habere liberos : ideo humanitatis causa nomen filii latius accipitur pro sætu quolibet. (a) Androgynus (*) etiam Romani veteres abominabantur : ex humanitate tamen Jurisconsultorum conservabantur : recentiores vero eos, quos veteres prodigia reputabant, mutatis moribus, in deliciis habuerunt. Sed legem ipsam, ut restitui conjectura potuit, subjiciamus.

Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato.

Insignem) insignis dicitur aliquo signo turpiter notatus: veluti membro mutilo, aut alia figura quam humana. Plautus (b)

Tum ne uxor mihi insignitos pueros pariat postea,

Aut varum, aut valgum, aut compernem, aut pætum,

& Lucret. *Insignis varis cruribus.*

C A P U T XXXII.

De Rebus Litigiosis.

Quas hæcenus explicavimus leges, ad statum pertinent personarum; deinceps occurrunt eæ, quibus civilia negotia diriguntur, quas ordine suo expediemus, incipientes a rebus litigiosis, hoc est in iudicium deductis: quarum nomine venit non tantum res mobilis, & immobilis, verum etiam nomen debitoris, & ambiguum chirographum. (c) Res igitur litigiosi vitio affectas, vetuit lex XII. Tabul. Numinibus tradi, sive in sacrum dicari; ne hac fraude spes ejus recuperandæ domino desineret, callidusve adversarius in invidiam sacrorum auctoritatem adducens, religionem detorqueret in damnum aliorum. Res enim semel consecrata, nunquam a Pontificibus refecratur, sive religione solvebatur. Ideo

quia semel religione obligatam perpetuo dominus amittebat, jussere Decemviri, ut qui rem litigiosam in sacrum dedicasset, ejus rei nomine duplum adversario redderet: ut hoc veluti solatium amissæ rei dominus haberet. Et quamvis lege non pateret, duplum illud adversario nec, an fisco cederet; benignius tamen visum est, & humanius, adversario deferre pro solatio, quod potentiori adversario traditus fuerit. (d) Hanc autem legem ita Gothofredus ex conjectura contexit.

Si qui rem de qua stlis fiet in sacrum dedicasset duplione decidito.

Stlis) dicebant veteres pro lis: stlocum pro loco: deinde linguæ cultus, & urbanitas literarum asperitatem elisit: Vide Festum verbo *stlata*.

C A P U T XXXIII.

De Servitutibus Prædiorum.

Sed de his satis. Pergamus nunc ad servitutes, quarum aliæ prædiorum rusticorum sunt, aliæ urbanorum: de quibus fuisse primo loco in XII. tab. cautum, significat ordo a Cajo in Institutionibus, & in Digestis a Justiniano institutus: quos ab ordine prisco quam minimum recedere voluisse crediderim. E veteribus autem fragmentis lex eruitur, quæ spatium inter vicinas ædes duorum pedum cum semisse præscribebat ædificantibus: ut non modo transitus circumventibus panderetur, sed incendium etiam a proximis ædibus, eo intervallo averteretur; (**)

(e) unde lex ita restituitur. Ambitus parietis sextertius pes esto.

Ambitus) quasi circuitus, est enim *ambire proprie circumire*, *Am enim ve-*

(a) Ulp. *leg. quæret. de V. S.*

(*) Androgynus:

Cui forma duplex, nec femina dici

Nec puer ut possit, neutrumque & utrumque videtur

Nec duo sunt.

inter ea multus refertur, quæ crebris hominum sermonibus celebrantur, etsi extiterint nunquam. Recte credo, si eundem utriusque sexus officii tangi posse negant in conjunctione maris & feminæ, minus bene, si de ludibriis formæ

dubitant, de quibus & veterum fide & hodierna experientia reselluntur.

(b) *Milit. act. 3. scæna prima.*

(c) *L. 3. C. de litig. Cujac. parat. ibid.*

(d) *L. ult. ff. de litig.*

(**) Litibus etiam de fillicidiis sic obviam itum, etsi de iis Decemviro cogitasse, vix veri simile sit. Dicebantur ejusmodi domus cum ambitu insulæ, quarum frequentissime in Pandectis mentio est.

(e) *Briss. l. 1. antiq. c. 1. & 3. Cujac. obs. l. 1. c. 4. titi-*

teribus significabat *circum* a] græco *ἀμφι*, unde *ambitus bonorum*, propterea quod in eorum petitione supplicando circumirent. (a) *Sententia* valet duos asses cum senanisse: unde duo pedes, & femis dicitur pes sextertius in lege XII. tabul. ut Volusius Martianus de asse scribit. (b) Rusticorum autem prædiorum servitutes contrahentium arbitrium, & voluntas moderatur: quo vero pacta non pervenerunt; eo leges extenduntur. Atque ex legibus XII. tabul. tantum definitam habemus, atque præscriptam viæ latitudinem, quam octo pedum in porrectum, hoc est in directum, sive qua recta tenditur, esse voluerunt, (c) sexdecim in amfractum, sive in flexu, propter commodum ducendi vehiculi, quod in angustiore spatio verti non potest, nisi viæ nomen laxius, & præter XII. tabul. sensum accipiamus cum Ælio Gallo; (*) (d) ut non modo spatium ducendi vehiculi, sed & semita, & iter eodem viæ vocabulo veniat, ampliori tamen significatione. Qui autem lege servitutis alteri debet viam, curare oportet, ut ea perpetua munita sit ad vehiculi commoditatem, (e) quod si neglexerit, tum ex legibus XII. tabularum jus domino tribuitur vehiculi ducendi per fundum servientem quacumque velit. Quæ facultas quamvis ex legibus XII. tabul. sit infinita: tamen interpretatione prudentum ita temperatur, ut si via commodate pateat alia ex parte sine detrimento fundi servientis: tum parcendum sit vineis, villis, & satis: eaque via semel electa, impofterum teneatur. Sed etiam latius extenditur sensus legis, quo non tantum de fundo serviente, sed de fundis omnibus viæ continentibus accipiatur: ut si

(a) Festus in verbo *ambitus*, Varro lib. 4. de ling. lat. L. Imperatores ff. de servit. urban. prædior.

(b) Hottomannus in leg. XII. tabul. ad hanc leg. Bris. loc. cit. & Cujac. ead. observ.

(c) L. 8. de servit. rust. præd.

(*) Interpretatio verborum Ælii Galli in L. 157. ff. de V. S. naturali pulchritudine placet, minime tamen talis est, ut de ejus inventione adeo glorioretur Marcellius c. 32. quem Auctori nostro prævisse dicerem, nisi res talis esset, quæ facile cuivis in mentem venire possit.

(d) L. paries, 157. ff. de V. S.

(e) Cic. orat. pro Cæcilio.

(f) Lib. 6. de ling. lat.

(**) Aqua pluvia ex earum rerum numero esse videri possit, quæ, quod ab omnibus facile discernantur, definitione non indigent, nisi ve-

domini viam non munit, cuius liceat per agros eorum, qua commodum est, sive cum vehiculo, sive cum jumento transire. En verba legis, ut a novis redduntur interpretibus:

Via in porrectum VIII. pedum, in amfracto XVI. pedum esto.

Si via per amsegetes immunita escit, qua volet jumentum ducito.

Amfracto) Varro: (f) *Amfractum est ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. Ab eo leges jubent in directo pedum octo esse, in amfracto sexdecim, id est in flexu.*

Amsegetes) dicuntur agri sibi eadem in via occurrentes, sive quorum affinis leges viam attingit: unde Festus, *Amsegetes dicuntur, quorum affinis seges viam attingit. Sensus autem legis est: Si via ab his, qui vicina prædia possident, munita non sit, jumentum agere quisquis velit jus esto.*

C A P U T XXXIV.

De Aqua pluvia arcenda. (**)

CAVIT etiam lex XII. tabul. ne quis opere manufacto aquam pluviam excipiens, cursum illius dirigat in alienum prædium, quod inde deterius reddatur: unde orta est aquæ pluviae arcendæ actio, quam Wesebecius perperam refert ad Prætoris edictum, cum initium duxerit a XII. tabul. cujus hæc verba profert ex

teres aliter voce usi essent, ac vulgo sit. Ecce enim aqua pluvia iis non quamvis aquam imbræ collectam, sed eam, quæ de cælo venit & loci vitio vel manu nocet, significet. Cicero Top. c. 9. Ab aqua pluvia exemplum ducit Lactantius, quando Jurisconsultos in rebus villibus versari contendit. Sed eo augustior ars videri debebat, quæ cum res splendidas minime negligat, etiam ad viliores descendit. De splendidis tamen rarius quæsitum credo, tempore latæ legis, quam de aqua pluvia. Ne vero iusto tenuior videretur tractatio de aqua pluvia, interspergit ei Auctor doctrinam de aquæ ductibus & regionum varietate, eoque decus & sublimitatem rei etiam minimæ & agrestis adjicit. Affinis legi nostræ lex vetus de aqua non oletanda apud Frontinum. Oletare autem aqua dicebantur, qui eam per injuriam corrumpabant.

La-

Labeone Pomponius, (a) si aqua pluvia nocet. Non vindicat autem hæc actio damnum ortum ab aqua profuente per ductum naturalem, sed per manufactum: (b) unde non sua sponte, vel natura loci, sed opera hominis ducitur. Sive quis igitur aquam ab naturali cursu alieno damno deflexerit, sive comprimendo, citationem eam reddiderit, aut nova immittenda ubiorem; (c) tamen quia imminet, coerceretur hac actione, qua vel opere restituito avertitur aqua; vel tanti dominus, quanti restitui opus interest, condemnatur: cogiturque damnum post contestatam litem allatum sarcire: & de eo, quod post sententiam afferri poterit, damni infecti cavere. (d) Similem quoque actionem proditam legibus XII. tabul. Ulpianus refert, (e) qua si rivus aquæductus per publicum locum privato nocebit, ei de damno cavetur. Quod accipitur de opere privato, quo aqua per publicum locum ducitur, sive de aquæductu privato: nam nihil de publico XII. tabularum leges constituere cum illius usum Romani non norint ante annum CDXLII. A. U. C. uti Frontinus initio de aquæductibus refert. Regionum autem varietas, variam utilitatis rationem inducens, leges parit sæpe contrarias. Quamobrem in Africæ regionibus æstuo- sis; ubi aquæ inopia laboratur, actio datur adversus eum, qui aquam pluviam coercet, nec sinit eam ad fundum alterius tendere. (f) Hujus autem legis ex XII. tabul. apud Pomponium verba supersunt admodum pauca: sententia vero colligitur integra ex Ciceronis topicis, aliisque locis juris civilis.

Si aqua pluvia manu nocet; Prætor arcendæ aquæ arbitros tres addicito: noxæque domino cavetor.

Nocet) sensum habet, quem grammatici vocant potentialem: id est si nocere poterit. Pomponius. (g)

(a) L. Labeo 21. ff. de statu liber.
 (b) Cic. in topic. L. 1. ff. de aqua, & aqu. plu. arcend.
 (c) L. vicinus 24. eod. S. 2.
 (d) Cujac. parat. ff. de aqua, & aqua plu. arcend.
 (e) L. 5. ff. de no quid in loc. pub.

C A P U T XXXV.

De Arboribus cædendis.

Non solum aquis; verum & arborum ramis, præter modum diffluentibus, ac latiore umbram projicientibus vicino agro nocemus: intercipitur enim solis æstus, quo terra maxime fovetur, & semen ad ortum excitatur. Ideo XII. tabulæ prodiderunt actionem adversus dominum arboris latius effusæ, quo ramos ejus pedes quindecim altius a terra coercet; (b) eorumque luxuriam vicino agro impendentem compescat, quod sublucare, ut mox explicabimus, dicebatur. At si dominus ramos circumcidere noluerit, lex, domino invito, potestatem circumcidendi permittit ei, cujus fundo nocetur. Quam sententiam legis Prætor suo quoque comprehendit edicto, quo lex eadem porrecta fuit ad arbores impendentes in ædes, de quibus nihil XII. tabul. legibus cavebatur; (i) jussit enim Prætor, ut nisi dominus arborum ab ædium domino monitus paruerit, vel circumcidendo arborem, vel radicitus, ut ædium incolumitas exigit, evellendo, quod collucare dicebatur; tum ædium domino liceat excisa ab stirpe arbore damnum pelleret. Item Pomponius ait, in eodem titulo agi posse leg. XII. tabul. de tollenda arbore, si ex alterius fundo in vicinum agrum vento inclinata fuerit. Sed jam legis reliquias subjiciamus.

Si arbor in vicinum fundum impendet XV. pedes altius sublucator.

hoc est, si arbor e vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedes altius circumcidantur.

Sublucare) est compescere luxuriam ramorum: quasi subtus lucem mittere. Collucare quid sit, dubitari potest. Vel enim significat superiores ramos lumini

(f) Aggenus l. 2.
 (g) L. Labeo 71. ff. de statu lib. Paul. l. 5. ff. de no quid in loco pub. fiat.
 (h) L. 1. S. 8. ff. de arbor. cadend. Paul. l. sent. 5. tit. 6. S. arbor qua.
 (i) toto tit. ff. de arbor. cad.

officientes succidere, vel ipsam ex stirpe arborem excindere, quod verius puto. (a) (*)

CAPUT XXXVI.

De Glante legenda.

SI glans ex alicujus fundo proximum in agrum deciderit, facultatem fecerunt XII. tabul. domino arboris colligendi glandem suam ex alieno solo. Quæ lex translata fuit in Prætoris edictum. (b) Non sola vero glans querna, vel iligna his verbis domino colligenda permittitur, sed fructus quilibet: fructus enim omnes glandis appellatione veniunt; (c) ut apud Græcos ἀνρόδρα extremitates arborum (***) appellantur ἀρχαίαι, sive prisci, ut Scholiastes Aristophanis tradit in equitibus, πᾶν δένδρον ἀπὸν ἐκάλουν, omnem arborem quercum appellabant. Hinc veteri latinorum lingua, quæ proprius accedit ad morem Græcorum, fructus omnes glandis appellatione continebantur. Ex quo, aliique civilis juris exemplis intelligitur, quanti referat callere latinæ linguæ originem & proprietatem: ut non mirum, si ea magis apud jurisconsultos, quam apud oratores omnibus temporibus florisset: jurisconsultos enim adigebat muneris necessitas; oratores vero artis ornamentum, quod simul cum auribus multitudinis mutabatur: lex autem hæc fuit:

Si glans in emem caduca fiet, domino legere jus esto.

emem) enim pro eundem dicebant veteres. (d)

(a) Cujac. ad Paul. sent. lib. 5. tit. 6. §. arbor.

(*) Et Festus tuetur in voce subluere. Utraque vox dicta a luce submittenda, vel committenda. Ex eodem fonte Hidorus Etymol. XIV. 8. luci vocabulum derivat, quo veteres sylvam Diis sacram significabant. Nam luci quoque a luce dicuntur, vel per ἀντίφρασην, quod in his sylvis Numinibus sacris lux rara fuerit, vel, quod tempore festo lumina in iis plurima in Deorum honorem accenderentur, quod & Græcis in more positum fuit, unde ἀγλαδὸν ἄλσος apud Homerum Iliad. β. v. 506. Festum perperam contradictionis insinuat Salmastius ad Solinum p. 585. Quod autem dicitur, XV. pedes altius subluendam arborem esse, de solo intelligo, non de ea altitudine, ad quam arboris rami antea descendebant.

(b) L. 1. ff. de glante legenda.

(c) L. 236. §. 1. ff. de V. S.

(**) Adeoque fructus omnes. Quare non inc-

CAPUT XXXVII.

De Interstitio sepis.

INter confines autem fundos liberum esse transitum oportuit, qua sine agrorum incommodo ire, agere, aratum circumvertere (e) liceret, quod confinium appellatur, si via publica non interveniat. Confinio autem quinque pedum spatium Decemviri statuerunt: cujus præfinitionem spatii, quam præscriptionem etiam appellatam invenimus, (f) sumserunt e Solonis legibus, qui singula notarat, atque distinxerat intervalla sepium, mæciarum, & arborum. Quem locum quia Cajus retulerat in commentario ad leges XII. tabul. (g) multi crediderunt integram Solonis sententiam omnibus ex partibus fuisse XII. tabul. legibus comprehensam: cum ex monumentis, quæ supersunt, præfinitionem solam quinque pedum colligamus: & a Cajo habeamus exemplum tantum Solonis Decemviros fuisse secutos. Statuerat autem Solon, ne qui sepem foderet, (h) excederet præscriptos fundi terminos: ac voluit, ut parientem si extrueret, pedem ille relinqueret spatii; si domum pedes duos; si sepulchrum, aut scrobem foderet, quantum profunditatis habuerit, tantum spatii relinqueret; si puteum sex pedum latitudinem. Oleam vero, aut ficum, ut ne in alieno radices agerent, novem pedes e vicini fundo distare voluit; ceteras arbores quinque: quod spatium est XII. tab. legibus præfinitum, & ab

pre ἀνρόδρα substitui possent voci ἀνρίδης, quæ vulgo locustas significat apud Matthæum. cap. III. v. 4. nisi exemplo grave videretur mutare quicquam in literis sacris. Ecur enim hominem divinum æstimemus ex nostro more, id est, profano. Glandes Virgil. Æneid. l. VIII. v. 686. etiam missilia quædam militaria dici, vix animadvertentem, nisi locus ejus nostris quoque globulis, ut vocant, ignitis applicari possent,

Pars maxima, inquit, glandes
Liventis plumbi spargit.

(d) Festus verbo emem.

(e) L. 4. §. pen. cum l. seq. ff. fin. regund. L. 7. §. ult. ff. de acq. rerum dom. Varro de ling. lat. lib. 4.

(f) L. quinque pedum, C. fin. reg.

(g) L. ult. ff. fin. regund.

(h) Nutarch. in Solone pag. 91. Cujac. ad l. ult. ff. fin. regund.

omni

omni usucapione prorsus exemptum. Scio, displicuisse Salmasio (a) veterem versionem verborum Solonis, quæ *vis usucapionis reddit septem*: cum ille interpretetur mæcricem: utraque tamen interpretatio veterum auctoritate defenditur. Illa Suidam habet auctorem, & Orionem, & Theocriti Scholiastem; hæc Herodotum, & Demosthenem, & Hesychium, & alios quos collegit Menagius, (b) qui Salmasii opinionem propugnat adversus Heraldum Salmasio infestum. Verum ne alicui veterum, præcipue vero Eustachio Homeri gravissimo interpreti, vocabuli hujus ignorantiam adscribamus, qui vetustiori ævo tradit sepes agrorum spinis, & ramis suis se contextas: *usucapio* ac ceperim uti genus lignea simul, & lapidea septa complectens, Sed ut ad propositum redeamus, duplex erat agrorum controversia, finalis nempe spatii, & locorum: finale spatium quinque pedum præscriptione, sive præscriptione constabat ex lege XII. tabul. omni usucapione liberum, ut in controversiam nunquam veniret. Locorum vero spatium id erat, quod quinque pedes excedebat. Quod enim supra quinque pedes extendebatur, id adducebatur in controversiam apud judicem, sive arbitrum finium regundorum; eaque controversia locorum appellabatur. (c) Quam distinctionem invenieris in celeberrima lege, brevissima simul; & obscurissima *quinque pedum* C. Just. & Theod. *fin. regund.* Cujus explicationem ab omnibus interpretibus quidem laboriose, ab eruditioribus tamen, Alciato duce, felicius tentatam, petere utilius licebit a Jacobo Gothofredo. (*) Nolo enim hic ego, vel eandem cantilenam canere, vel ut nova proferam ineptire: cum & Petrus Abailardus, qui sensum undecunque germanum se prolaturum gloriabatur, hac tamen super lege obmutuerit. (d) Itaque super consinium, sive super quinque pedes vicinis fundis ad iter, ac transitum interjectos, nulla ex XII. tab. usucapio cadebat, quod hinc fortasse legis verbis comprehendebatur:

Intra quinque pedes usus auctoritas nec esto.

Usus auctoritas) hoc est jus usucapionis, quam loquendi rationem pandemus infra, cum de usucapione tractabimus: nunc de regendis finibus videamus.

C A P U T XXXVIII.

De Finibus regundis.

SI quando contentio inter vicinos fundos oriretur de finibus aut obscuratis, aut turbatis, vel de spatio locorum, & modo agrorum, quod tertium in limitibus controversiarum genus Frontinus appellat, (e) ibi leges XII. tabul. jusserunt, ut tres arbitri darentur regendis, hoc est dirigendis finibus, (f) apponendisque terminis, & agris definiendis, ut colligitur ex his Cic. verbis: *Nec ex Mamilia lego singuli: sed ex XII. tab. tres arbitri fines regemus.* (g) Ita locum hunc, eruditis omnibus adprobantibus, restituit Cujacius. (b) Accessit enim deinde lex Mamilia, quæ aut ex XII. tab. quinque, aut sex pedes inter confines fundos constituens singulis arbitris, contenta fuit in finium controversiis. Quam legem tulit C. Mamilius Trib. plebis; is, qui belli Jugurthini tempore rogationem ad populum tulit (i) in eos, quos Jugurta pecunia corrupserat. Isque propter legem de limitibus latam, *Limitanei* cognomen tulit: quod Manucius in nummo etiam argenteo observavit, in quo erat C. Mamilius Limetan. ut perperam Jacobus Gothofredus *Manilium* legat. Lex autem ita ex veteribus reliquiis concinnatur:

Si jurgant affines, finibus regundis Prætor arbitros tres addicito.

Jurgant) jurgium, & *lis* hoc discrepant: quod *jurgium* contentio est juris inter benevolos, & propinquos exorta, unde *jurgatio*, quasi *juris actio* apud

(a) Observ. ad jus Atticum.

(b) Amanit. juris civil. c. 33.

(c) Vide Frontinum, & Cujac. obs. l. 10. c. 2.

(*) Reliquos interpretes hujus legis recensit Everardus Otto Pr. T. III. Thef. jur. p. 36.

(d) Vide gloss. in L. quinque pedum, C. fin. regund. Gravina. Tom. I.

gun. & ibi Dionys. Goth. & Alciatus.

(e) Cujac. obs. l. 10. c. 2.

(f) Boethius in topic. Cic.

(g) Lib. 2. de legibus.

(b) Obs. 5. c. 21.

(i) Sallust. in bello Jugur.

Festum, & *jugare* ab jure deducit Varro. (a) *Lis* vero est animorum concertatio vehementior ex ira, & odio inter inimicos exardescens: ut non immerito Cic. cum alibi sæpe, tum in libris de republica apud Nonium in verbo *jugium* non rerum tantum; sed & verborum dilectum in legibus XII. tabularum admiretur. Itaque nulla nobis *lis* esse potest cum eo, quem in potestate habemus.

Affines) sive vicini, qui prædia vicina possideant: affines enim dicuntur tam qui sanguine, quam qui prædiis conjunguntur, ut tradit Festus, & gloss. verbo *ἀγγιστῶν*.

C A P U T XXXIX.

De Usucapionibus.

Nunc ad usucapionem transeamus, quam suis legibus in rebus mobilibus etiam amplexus est Plato: (b) ut a jure Attico fluxisse suspicemur, quo ille fortasse respexit: etsi hujus juris ex Atticis, aut aliarum gentium legibus monumentum supersit nullum: ut merito jus hoc proprium civium Romanorum reputemus, a quibus peculiari ratione cultum fuit, atque constitutum: unde nulla hujus juris communio peregrinis, quibus nihil ex civium Romanorum bonis usucapere licebat: ut patet ex lege XII. tab. quam ad nos Cicero transmisit, (c) quamque inferius producemus. Igitur jure civili dominium sola capione, sive tantum capiendo nanciscimur: capimus autem rem, vel manu, sive ab alio traditam; vel usu, nempe possessam ab initio bona fide. Unde duplex oritur acquirendi domini ratio ex jure civili, mancipium, & usucapio. Mancipium dicitur quasi manu capio per traditionem; usucapio vero quasi capio per usum, sive per possessionem. Quæ usucapio introducta fuit, ne dominia in incerto diu manerent, & simul ut rerum domini verentes juris civilis potestatem, quæ dominium ab iis tacite ad diversos possessores transferebat, cautius res custodirent, (*) atque tuerentur suas:

ac denique ut certo tempore litium facultas perimeretur. Quamobrem Decemviri statuerunt, ut mobiles quidem res anno; fundus vero biennio usucaperetur: hoc est redigeretur in dominium illius, qui rem illam anno, aut fundum biennio bona fide possederit. Fundi autem nomine quælibet res immobilis, & etiam ædes comprehenduntur: non quia manifesta vocabuli proprietates eas etiam complectatur; sed quia vis, & ratio legis etiam ad ædes extenditur: ut colligitur ex his Ciceronis verbis: (d) *At utimur eodem jure usucapionis in ædibus, quæ in lege non appellantur, & alibi: (e) Ast in lege ædes non appellantur: & sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus. Valet æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.* Fundi igitur appellatio ad rem omnem porrigitur, quæ solo tenetur. (f) Et quia tempore institutæ usucapionis Romanorum ditio nondum exceperat Italiam: res Italicæ sub usucapionem ceciderunt, æque res mancipi dicebantur, quia proprietatem privati etiam nanciscabantur illarum; rerum vero provincialium, quia tributa pendebant populo Romano, solus populus proprietatem acquirebat; privati tantum possessionem: unde nec mancipi nuncupabantur, & tantum rerum mancipi, sive Italicarum erat usucapio; non vero rerum, nec mancipi, sive provincialium. Sed quoniam Justinianus hanc differentiam sustulit, (g) coactus quoque fuit aliis etiam in articulis a veteri jure discedere. Cum enim usucapionem extendisset etiam ad prædia provincialia, quæ sita procul erant: visum fuit inhumanum, retinere intervalla temporum eadem in diversitate regionum. Unde propter locorum longinquitatem, tempora quoque produxit usucapionis, & annum spatium, quod erat usucapiendis mobilibus constitutum, ad triennium protraxit; tempora vero ad usucapionem immobilium jussit esse decem annos inter præsentem; viginti vero inter absentes. Sed quid ad hunc Ulpiani locum respondebimus? ubi scribit: (b) *Usucapione dominia adipisci-*

(a) Lib. 6. de ling. lat.

(b) Lib. 12. de legibus.

(c) Lib. 1. de offic.

(*) Aut si neque custodivissent, neque intra tempus legitimum vindicassent, dominio earum caderent, perinde ac si dereliquissent.

(d) Orat. pro Cæcin.

(e) In topic.

(f) L. quæstio ff. de V. S.

(g) Instit. de usucap. & C. de usucap. transverena.

(g) Instit. c. 19.

mur, tam mancipi rerum, quam non mancipi. Ergo & ante Justinianum usucapionis jus ad res etiam provinciales excur- rebat. Hanc difficultatem neque Baldi- nus, neque alii ante Cujacium animad- verterunt; qui ut eam solveret, locum hunc accepit de rebus mobilibus tantum, ac se moventibus: (*) quæ docet, etiam ante Justinianum usucapioni patuisse. (a) Sed neque peregrinis, ut diximus, jus usucapiendi dabatur, neque permittebatur cuiquam rei furtivæ usucapio: quippe quæ initium capere non potest, nisi a bona fide. Quamobrem ex legibus XII. tabul. adversus hostem, sive peregrinum æterna est auctoritas, hoc est saluum semper, & integrum est rei dominium, ita ut nunquam peregrinus possit rem usuca- pere civis Romani, quia cum peregrinis non est communio juris civilis; item rei quoque furtivæ æterna est auctoritas, nempe nemo surdum rei furtivæ adqui- rit, propter malam fidem, ut ex subjectis duarum legum fragmentis apparebit.

Usus auctoritas fundi biennium: ceterarum rerum annuus usus esto.

Furtivæ rei æterna auctoritas esto: adversus hostem æterna au- ctoritas esto.

Usus) significat possessionem.

Auctoritas) significat dominium, ut sit dominium ex possessione quæsitum. Hinc Harmenopolus *supra* *diu* *χριστός*; unde genitivum hic esse arbitror *usus* con- tra ceterorum sententiam: (**) hoc sen- sui, ut dominium rerum immobilium bien- nio; mobilium, seque moventium anno ex continua possessione adquiratur.

Hostem) scilicet peregrinum, quo vocabulo veteres Romani satis humaniter etiam perduellem appellarunt; postea ve- ro amisit significationem *peregrini* vox hæc, & eam perduellis retinuit, quam ab ori- gine non habuerat; unde Ennius de Scî- pione Africano:

Hic est ille fitus, cui nemo civi neque hostis

Quirit pro factis reddere opera pre- tium.

& Plautus: *si status condidit cum hoste in- tercedit dies*, & Cicero de offic. 1. itaque sensus est nullo tempore peregrinus rem civium Romanorum usucapit.

C A P U T XL.

De Testamentis.

A C superiora quidem inter viventes vertuntur: nunc ad ea veniamus, quæ a morte proficiuntur aliena; nempe ad jura testamentorum. Cujus vocabuli originem, qui a testatione mentis tra- hunt, ii Servii Sulpicii (b) auctoritatem, cui alioqui nemo sanus non tribuerit plu- rimum, manifestæ veritati anteponunt. Is enim hanc primum nominis rationem protulit. Unde non inurbane Valla, Gellio auctore, jocatur: quasi & fragmentum fractionem mentis, & lomentum, lotio- nem mentis, & calcamentum, calcea- tionem mentis dicere possimus. Revera igitur non est ex pluribus compositum vo- cabulum; sed potius natum a verbo *testor*, tanquam *testamen*, unde *testamentum*: ut a *munio munimen*, postea *munimentum*, & a *doceo documen documentum*. Quamobrem recte Cujacius (c) arbitratur, jurisconsul- tos morem Stoicorum secutos eam com- mentos non raro fuisse originem, quæ rei

dari. Quæ conjectura etiam sine emendatione admitti potest, & vocem *auctoritas* in utraque lege eodem sensu accipit, ideoque ceteris viro- rum doctorum sententiis palmam præcipit, probaturque Salmasio *de Usur. c. 8. pag. 210.* Eisdem obstat ei Boethii auctoritas, qui in *Topicis*, *Hæc igitur*, inquit, *adimur usus auctoritatem biennii fieri sentit*; in quibus verbis, manifesta vox u- sus, sine appositione in gignendi casu ponitur. Sed Boethius idoneus arbiter non videtur in re ab ætate ejus complurium seculorum intercede- dine remota.

(b) Gell. l. 6. c. 12.

(c) Lib. 11. *de* *6. 27.*

(*) In rebus enim soli in provincia sitis non usucapioni sed præscriptioni tantum locus erat, S. 2. J. de Usucap.

(a) Parat. & enarr. ad C. de usucap. transfer.

(**) Sed sic vox auctoritas alio sensu in prima, alio in secunda lege venit. In prima si- gnificat dominium usu quæsitum, in secunda rei persecutionem, vindicationem & evictio- nem. Hottomannus in *commentario ad orat. Cic. pro Cæcinnæ c. 39. & Lib. 11. Obj. c. 2.* appositivè usum & auctoritatem accipit, tanquam de una re duobus expressis vocabulis, & pro *biennium* legit *biennii*, ut sensus sit, auctoritatem bien- nem esse, sive, rei vindicationem per biennium

naturæ conveniret: ratione scita potius & concinna, quam vera. Sed jam a nomine ad rem ipsam veniamus. Testamentorum jus quamvis apud omnes fere gentes celebretur, quia tamen certis ritibus, ac solemnibus formulis, e quibus ultimæ voluntatis auctoritas pendebat; a Romanis munitum fuit, atque fundatum; propterea dicitur esse profectum a jure civili, ac primo ex moribus: qualia fuere testamenta, quæ dicuntur in prociñtu, quæ a tempore Coriolani Plutarchus ducit. (a) Eorundem postea facultas, ac ratio instituta fuit ex legibus XII. tab. quæ latissimam patrifamilias potestatem super re sua testandi permiserunt, longeque pleniorē, quam tribuerat suis legibus Solon, quem etiam in hac testamentaria re Decemviri condendis legibus imitabantur. (b) (*) Ante Solonem enim non licebat Atheniensibus res proprias morientis auferre successoribus legitimis: At Solon; qui testandi facultatem primus dedulit, non tamen omnem, sed eam tantum voluntatem decedentis probavit, quæ a testatore sine liberis decedente incolumi, ac prorsus tum a morbo, tum a medicamentis, tum a vinculis, tum a muliebribus blanditiis libero prodiret. Plena vero potestas testamentis ex legibus XII. tab. accessit: nam exceptis iis, qui pœnæ nomine redduntur intestabiles, & qui administratione rei suæ lege privantur; (c) liberum fuit, exclusis etiam liberis, hæreditatem, & bona sua testamento relinquere. (d) Huic tam amplæ testandi facultati modum posuerunt aliquem latæ deinceps leges, nempe Voconia, Furia, Ælia, quæ sequenti libro erunt explicandæ. Quamobrem legem ipsam jam adferamus.

(a) In Coriolano.
(b) Plutarch. in Solon. vide Petit. ad leg. Attic. Demosth. pro Coron.

(*) Quæ sententia ferri potest, etsi constet, etiam ante LL. XII. tabul. testamenta in pace facta esse. Exemplum Tarrucii, Laurentiam, Anci Marci temporibus, heredem ut videtur intestantis, adducit Perizon. ad leg. Vocon. p. 134.

(c) L. si cui lege ff. de test. & qui test. fac.

(d) Inst. de lego Falcid. in princ.

(e) L. verbis 120. ff. de V. S.

(f) L. sæpe 53. ff. de V. S.

(**) Verba legis utrum in Genitivo, an in Ablativo casu ponantur, parum interest, cum

Paterfamilias uti legasset super pecuniæ, tutelæve suæ rei ita jus esto.

Legasset) legare apud Decemviros non modo singulas retestamento relictas, sed & omne testamentarium negotium, complectebatur, & ipsam hæredis institutionem. Etenim legare significat statuere, decernere. Unde Livius libro primo Regnum vetustæ Syloia gentis legat; (e) legasset autem est ab antiqua scribendi ratione pro legarit posito s pro r, ut est pro erit.

Super pecuniæ) ita legitur in Pandectis Florentinis, (f) posito secundo pro sexto casu, (**) more Græcorum, ut observavit Cujacius, (g) qui antiquam hanc lectionem primus variis in locis juris restituit; aliaque more Græcorum usurpata notavit, Antonius etiam Augustinus, & Brissonius. Porro pecuniæ significatio hic ad omnia extenditur; non tantum scilicet ad pecuniam numeratam, sed ad mobilia etiam, & immobilia, & ad jura omnia. (h)

C A P U T XLI.

De Successionibus ab intestato.

Ocurrunt nunc successiones ab intestato, quibus locum in XII. tabulis fuisse, post leges de testamento ex Ulpiano colligitur. (i) Intestatus autem dicitur non is tantum, qui sine testamento moritur, sed & is, cujus testamentum destituitur: imo intestatus non a mortis, sed a destituti testamenti tempore perhibetur: unde proximorum nomine veniunt non ii proximi, qui testatore decedente fuerunt, sed qui tempore destituti testamenti reperiuntur. (k) Igitur ad intestati hæreditatem lex XII. tabul. primo

Græco more Genitivum sæpe pro Ablativo poni, Vossius notaverit de arte Grammaticæ. L. VIII. c. 65. Quid autem sibi vult tutela sua rei? Suam rem pro filio dici respondent, quia & filius fuerit res mancipi. Sed durior videtur hac commutatio generis & speciei. Omnium felicissime locum tentavit Fr. Heortmannus L. IX. Obs. c. 10. pro suæ rei, legens, sui hæredis.

(e) Super l. 28. & 29. ff. de V. S.

(f) L. pecunia verbum, & pecunia nomine ff. de V. S.

(g) L. 1. ff. si tab. test. null. extab.

(h) L. post consanguineos, §. 6. ff. de suis, & legit. & §. proximus Inst. de legit. agnat. success.

videtur fore deinde agnatos, postremo gentiles. Sui dicitur filii, aut nepotes, qui ab ipsa quodammodo natura instituntur heredes, atque vivente adhuc patre, rerum paternarum domini nascuntur: eoque mortuo tales non sunt, sed fuisse deteguntur. (a) Patet enim dominium eorum, quod patria potestate obumbrabatur. Unde primum filiis locum in successione omnium gentium iura tribuerunt: eosque Jurisconsulti heredes etiam necessarijs appellaverunt: quia cum nascentur heredes, nequeunt se tales negare si velint. Ideo beneficio Prætoris opus eis fuit, ut possent hereditate paterna quam sibi damnosam suspicarentur, abstinere. Non solum autem filii, aut nepotes jam nati suorum nomine comprehenduntur; sed etiam postumi, qui, nisi pater decessisset, in ipsius potestate nati essent. (b) Filiorum etiam nomine veniunt filij: ac naturalis ratio suavit Decemviris, ut sine sexus discretione par jus in successione suorum & agnatorum masculis, ac feminis ex agnatione tribuerent: (c) quamvis id sequentibus temporibus mutaverit, variis editis legibus, libro sequenti explicandis, quæ feminis facultatem succedendi minuerunt. At agnatorum nomine consanguinei (*) primo veniunt, et si peculiari quoque nomine notantur, quales sunt fratres, & sorores ex eodem patre, qui cum proprio consanguinei appellantur, lege XII. tabul. generali agnatorum nomine comprehenduntur. Consanguinei autem proxime post suos vocantur, (d) deinde ceteri: et si decimo gradu sint agnati, ex ordine, atque gradus prærogativa. Ac tanti fecerunt agnationem Decemviri, ut eos, qui agnati non essent, a legitima hereditate submoverint: unde neque mater, & filius invicem succedebant: quia quamvis a matre, ac patre oriatur agnatio, mater ta-

men agnatione non continetur. Neque vero: matris suus hæres filius agnoscebatur, quia mulieres filijs in potestate non habent: ideoque neque ex eo capite filius matri succedere poterat. (e) Quam juris asperitatem postea lenivit S. C. Tertullianum, de quo libro sequenti. Post agnatos, gentiles vocabantur, sive qui eadem de gente essent, non ex eadem familia. Quorum jus postea cessavit: unde nihil hic explicandum superest præter id, quod supra de tutelis exposuimus. Ceterum ex lege XII. tabul. hereditas inter paris gradus agnatos in capita dividebatur. (f) Quod ex abdito sensu legum potius, quam ab ipsis verbis deductum existimaverim, cum nihil expresse cautum invenitur. Verum si, cum patruo concurrat filii mortui fratris: ut non suo proprio jure veniunt, sed patris defuncti, cujus locum ingrediuntur: ideo non singuli æqualem cum patruo partem, sed simul omnes eam partem hereditatis auferunt, quam pater eorum, si viveret, habuisset, cujus mortui jus filii representant: quæ successio dicitur in stirpes; quia non per singula capita æqualiter, sed ratione gradus, quem præferunt, hereditas avi inter filium, & nepotes ex mortuo filio dividitur. Illud vero ad antiquitatis cognitionem sciri dignum arbitror, quod Gellius ex Labone tetulit: (g) virginem Vestalem neque heredem esse cuiquam intestato, neque intestato quemquam: sed bona ejus in publicum redigi. (***) Jam vero ipsa legis verba proferamus.

Ast si intestato moritur, cui filius hæres nec escit, agnatus proximus familiam habeto. Si agnatus nec escit gentilis familiam nator.

(a) S. 2. Instit. de hered. qual. & diff.
 (b) L. 4. C. de suis & legit. & S. 2. Instit. de hered. qua ab intest. desor.
 (c) Instit. de legit. agnat. succ. S. 3. L. penult. C. de legit. hered. Paul. l. 4. fem. S. 3.
 (d) Qui ideo sic dicitur, quia ex iisdem seminebus prognati essent, sanguine verecunde. PRO semine dicitur. Consanguinei enim appellantur ex eodem patre progeniti, quemadmodum contra uterini dicuntur, qui ex eodem matre editi fuerint. De utroque parente promiscue Horatius: Non ego pauperum sanguis parentum.
 Jani Gravinae, Tom. I.

(d) L. 2. ff. de suis, & legit. S. 1. Instit. de legit. agnat. success.
 (e) Instit. de S. C. Tertul.
 (f) L. 2. S. 2. ff. de suis, & legit. Ulp. Instit. tit. 26. S. 4.
 (g) lib. 1. c. 12.
 (***) Quemadmodum hodie Moniales, quæ Vestalibus successerant, ipse quoque dominium rerum suarum ad monasterium transferunt, & neque hæres habent, neque hæres existunt. Novell. R. capiti 5. Arch. Ingressi C. de SS. Eccl.

in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quæcunque contractibus verbis comprehenderentur præstanda iusserunt, (a) sive ut lex ait, *quæ lingua effont nuncupata*; atque cum in venditionibus; tum in contractibus aliis, qui omnes elauduntur verbis illis: *si nexum faciet mancipatione*. Quam in contractibus fidem postea Jcti non minori studio exegerunt jubentes, ut non modo quod expressum; sed & quod suppressum esset, præstaretur: (b) fallit enim emtorem venditor non modo, si plus de re vendita promittat, quam vera inest, verum etiam si reticeat vitium in ea latens: utroque modo enim res plurius, quam est digna, æstimatur. Utinam hæc insidiet casibus nostris! Prudentiam vero auctoritatem; qua vitiorum reticentia damnabatur; munus etiam Aditi edicto suo; quo contractuum fallacis occurrit, ut late in titulo Digestorum *de adilitio edicto*. Nec sciens modo, sed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, præstabilitatione ex emto, quanto minoris erat venditurus, si vitium indicasset; si reticere sciens, damna præstabit omnia, quæ ex venditione illa emtor traxerit. (c) Non tamen venditor retinebitur, si rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei sua suggerit ipsa natura. (*) Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, dupli poenam ex XII. tabul. lege subibit. (d) Ea legis verba:

Quum nexum faciet mancipatione, que, uti lingua nuncupasset, ita jus esto; si inficias jerit, duplione damnator.

Nexum) *nexum* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferias, libripens, & quibus testis adhibebantur, ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam in-

dueret, actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) mancipatione facere, est abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, sive solemnia Juris civilis.

Nuncupasset) nuncupare significat nominare: (e) hinc scriptæ pecuniæ, ut ille refert, in legibus, nuncupata dicebantur. (f) Superiori lege consultur emtori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, qua Decemviri prospexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum precium amitteret. Ideo rem, etsi traditam, tamen dominium mutare nolberunt, nisi emtor, aut precium reddidisset, aut alio modo satisfecisset, puta fidejussore, aut pigpore dato, quibus pro precio caveretur. Quod ex legibus XII. tabul. descendere, præter Justinianum, (g) colligitur ex Varrone. (h) Si autem obtulerit precium emtor, nec venditor acceperit, aut fidem de precio emtori habuerit, videtur precium quasi perfolutum, ideoque dominium transibit in emtorem. Sed jam legis quæ supersunt verba subjiciamus:

Res vendita transque data emtori non acquiritor donecum satisfactum escit.

Transque data) hoc est tradita, a *trans* enim; & *dare* fit *transdere*, inde eliso ns fit *tradere*.

Donecum) antiquè pro *donec*.

C. A. P. U. S. T. U. R. XLV.

De Collegiis, & Sodalibus.

Occurrit huic ex eo, quem sequimur, ordine, lex de collegiis, vel sodalibus: quæ vulgo institui maxime poterant. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac seorsum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne

(a) Festus *verba nuncupata*. Vatro 5. de Ling. Lat. 1. 7. Cic. de orat. 1. 3. pro Cæcilia. 4. 3. de offe.

(b) Cic. de offic. 1. 3.

(c) L. Juliae ff. de ad. emt.

(*) Ubi enim iudicium emporis est, ibi venditor fraudis argui nequit: Exemplum Mancipii mancipatione dilaudantis, apud Horatium Lib. 1h. epist. 2.

Hic & talos a vertice pulchro ad imos.

(d) Cic. de offic. 1. 3.

(e) Vatro 5. de ling. Lat. 1. 7.

(f) Festus in verbo *nuncupata*.

(g) S. pro vendita. Insti. de ver. divis.

(h) Lib. 2. de re rustic. L. quod vendit. ff. de contraband. epist. & L. 5. sed & si ff. de trib. act.

de coeuntibus consiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem cetera erant, ac praesentia collegia, & coetus privatorum, quibus lex coeundi simul veniam dederat. Ac Decemvirorum aetate, sub quibus lex de sodalibus prodit, non alios, Gothofredus fuisse sententia legis comprehensos arbitratur, & sodalitiij jus habuisse, quam fratres Arvales: quorum collegium Romae fuit antiquissimum ab aetate nempe Romuli: qui Accae Latentiae nutrici pro filio esse voluit, postquam ex duodecim, quos habebat illi, unum amisisset: seque simul cum undecim fratribus sacerdotem appellavit Arvalem. (a) Quod sacerdotium frugum a Diis petendarum, ac finium discernendorum, litiumque istiusmodi iudicandarum causa fuit institutum, (b) ut ex veteri glossa Cujacius retulit. (c) Plura deinde similia Romae, sicut & nostris temporibus, instituta fuere collegia vel sacerdotum, vel artificum, prout, legibus adprobantibus, publica polcebar utilitas. Quibus conveniendi, sibi que jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tabul. ducta a lege Solonis Cajorelata. (d) Quam aliter Cujacius (e) ex libris Basilicorum; aliter quoque Salmasius; aliter Heraldus; aliter tandem Petitus legerunt. Verum ne tam fuse, ac varie disputata retrahemus, suum cuique iudicium relinquimus, illud vero praeterire minime possum, quod Salmasius non tam fortasse docendi, quam contradicendi studio scripsit: (*) illicita nempe fuisse veteribus Atheniensibus collegia praedonum, propter infamem vitae illius rationem, communi iudicio probatam: unde verba illa in lege Solonis *ἡρώων* vertit in *καρπυειῶν*, & pro collegio praedonum substituit collegium circumforaneorum, & propolarum, qui a praedonibus emunt, ut carius vendant. Quam in re de industria videtur oblitus illius Tibucydidis, (f) scribentis, vetusta aeta-

te praestantissimum quemque virum, & ipsos heroes in mare praedatum exisse, tantum ut a suis civibus abstinerent. Quod fuit honorificae vitae genus; tanquam privatae imago militiae, ut non mirum, si mos hic non omnino, neque omnibus et partibus tempore Solonis evanuerat. Ad est & Homerus; (g) apud quem sine offensione Telemachus a Nestore interrogatur, an praedae causa eo appulisset? Ob eandem causam & Petiti (h) emendationem quoque recessim, qui legit *ἡρώων* ad *φρουρόντων*: cuius significationis auctoritatem habet Hesychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quae licita essent, quaeve illicita, satis erit nosse illa fuisse licita, quae fraude, malisve artibus carerent. Quaecunque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi sibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adversarentur. Hinc lex quae sequitur:

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, sibi ferunto.

C A P U T XLVI.

De Jurejurando.

Porro cum nullum habebant homines vinculum firmandarum pactionum iurejurando firmius; ideo cautum fuisse de iurejurando legibus XII. tab. oportet: atque inde legem traxisse Ciceronem (i) de religione iurisjurandi hanc:

Perjurii poena divina exitium, humana dedecus esto. (**)

C A P U T XLVII.

De Fœnore.

Inter contractus crebra in civili vita est fœneratio, propter dissolutos mo-

quis pyraeis ad mare mediterraneum. Cum enim his per Alcoranum suum integrum sit sociari ad praedam faciendam, idem Atheniensibus quoque licere potuit per legem Solonis.

(a) Plin. lib. 18. cap. 1. & Gell. lib. 6. c. 7.
 (b) Varro l. 4. de ling. lat.
 (c) Obs. l. 11. c. 5.
 (d) L. 4. ff. de colleg.
 (e) Obs. l. 7. c. 30.
 (f) Salmasium pluribus refutat Corn. Van Bynkershoek Obs. l. 1. c. 16. Sententia, qua Auctor uritur, omnium verisimillima, & quam suo calculo muniverunt Bodinus de repub. l. III. cap. 7. Grotius de Jur. & P. l. II. c. 15. §. 5. Exemplum quotidianae experientiae hodie praesto in Algeriensibus & reli-

(g) Init. hist.
 (h) Odyss. 3.
 (i) Ad leg. Attic. pag. 418.
 (j) Cic. de offic. Gell. l. 7. c. 18.
 (***) Hanc legem ex moribus, non ex legibus duodecim tabularum a Cicerone conungi, probat Otto Pi. T. II. p. 24.

Ad hujus legis interpretationem satis meminisse fuerit *esse significare oris*:

Familiam) accipi pro *hereditate & nancitor* exponendum esse nancitor.

Sequitur lex de libertis intestato morientibus, (a) qui si suum hæredem non habeant, hæredem ex legibus XII. tabul. habebunt patronum, vel patroni liberos in capita hæreditate divisa, & gradibus remotioribus exclusis: (b) itaque si filius patroni supererit, nepotes ex filio mortuo removentur. Cum autem lege XII. tabul. libertus testamento posset excludere patronum; Prætor legis asperitatem correxit, edictoque suo patronum vocavit ad dimidium bonorum, si libertus testamento facto nullum sibi ex naturalibus liberis successorem reliquisset; aut si ab intestato decedens uxorem, quæ in manum convenerat, vel adoptivum filium habuisset: nam æque pro dimidia parte ad bonorum possessionem patronus veniebat. (c) Legis autem verba hæc propemodum fuerunt:

Si libertus intestato moritur, cui suus hæres nec extabit, est patronus, patronique liberi escint, ex ea familia in eam familiam proximo pecunia adducitor.

Adducitor) * hoc est adducitor, vel additor.

C A P U T XLII.

De Divisione hereditatis.

Mortuo testatore, pluribusque relictis hæredibus, contrahitur statim inter eos tacita societas, & nascitur communio juris: adeo ut in singulos, & in

(a) Ulp. *Instit. tit. 29.* & Justin. *Instit. de success. libert. in princ.*

(b) *Lib. 23. §. 1. ff. de bon. libert.*

(c) Ulpianus *ibid.*

(*) Rationem succedendi ab intestato ex L. XII. tabularum egregie illustrat Cornelius van Bynkershoek L. 11. *Obs. c. 1.* de successione autem patronorum in bona libertorum conferendus Heinneccius *ad legem Papiam p. 349.*

(d) L. 25. §. 8. & L. 13. §. 1. *ff. fam. erisc. L. 1. C. de except. L. 1. C. si certum petatur.*

(e) *Creditoribus 7. & ult. Cap. de heredit. action. & L. 10. C. de jur. delib.*

(f) L. 1. §. 1. *ff. fam. erisc. & L. 2. C. eodem.*

(**) His verbis necessaria deest interpretatio.

universos, defuncti jura omnia transferuntur rerumque dominium, & actiones, atque obligationes ejusdem. Ut autem successio ad exitum perducatur, necessaria fuit jurium & bonorum inter hæredes divisio; quæ vel a jure ipso, vel a magistratus arbitrio procedit. (d) Dividuntur ipso jure actiones, & obligationes ut singuli hæredes per legem XII. tabul. obligationibus hæreditariis, & creditoribus defuncti pro hæreditaria portione teneantur: & simul actiones pro eadem portione adversus hæreditarios debitores nanciscantur ex leg. XII. tabul. ex quibus, quia tantum hæredes creditoribus hæreditariis subjiciuntur, ideo prudentes ducti verbis, & sententia legis legatarios his oneribus exempterunt: uti tamen legata nonnisi sero alieno deducto præstentur. (e) Alia divisio ceterarum rerum, & bonorum inducitur per arbitrum familiæ eriscundæ, sive hæreditatis dividendæ. (f) Nam leges XII. tabul. præcedendis discordiarum radicibus, quæ communiione prodeunt, instituerunt; ut si hæredes in ea manere nollint, arbitrum peterent a magistratu, qui suas portiones ex testamento singulis attribuat: unde actio prodit familiæ eriscundæ. Cujus legis capita in duas ab Hottomanno distracta leges: in unam Gothofredus junior coegit, meo judicio, rectissime, propter brevitatis studium, quod ubique Decemviros tenuit. Sed autem hæc:

Nomina inter hæredes pro portionibus hæreditariis ercta cita sunt. Ceterarum familiæ rerum ercto non cito (*) si volent: erctum citum faciunt. Prætor ad erctum ciendum arbitros tris dato: sive

cto. Significant autem Prædio non diviso. Erctum enim, sive herctum, patrimonium, citum divisum significat, ut Donatus docet loco ab Auctore laudato. Herctum autem adspirat Gellius l. 9., Cicero quoque herciscundæ, quam eriscundæ mavult de Orat. l. 16. & Græci quoque situm *ἕρως* adspirant, unde vox deducenda videtur. Est enim *ἕρως* septem, erctum autem, secundum Festum, a coercendo dictum. Ab eadem radice herum & hereditatem dici, minime dubitandum censemus. Passim tamen negligitur adspiratio non tantum a recentioribus, verum etiam apud veteres, ut in rubrica tituli Pandectarum, familiæ eriscundæ.

De.

Defuncto creditore, vel debitore, ejus hæredes pro portionibus hæreditariis convenire, & conveniri tantum possunt: ipsoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum, si volent, hæredes divisionem facturo: ad eam divisionem Prætor tres arbitros dato.

Ercta cita) magna est de harum vocum origine, ac significatione dissensio. Festus enim verbo *erctum*, putat *erctum* a *coercendo* dictum: *citum* a *ciendo*. *Ciere* autem Donatus ad VIII. *Æneid.* explicat *dividere*, unde *citum* *divisum* ex illo Virgilii: *cite Metium in diversa quadrige Dissulerant.*

Inde Jacobus Gothofredus *erctum*, sive *coercitum* accipit pro *indiviso*. Mihi olim placuit erciscere deducere ab *ipuzer*, sive *ipum*, quod est quasi septum, ut significet *septum dividere*. Sed cum veteres habuerint *horctum*, quod est *bonum* suspicor *o* in *e*, ut sæpe mutata, natum esse *herctum*; *citum* autem a *cio*, quod est *divido*, a veteri *oxo*, unde *oxico* *divido*. Inde composita est vox *erciscere*, quasi *erctum*, sive *bona dividere*.

CAPUT XLIII.

De Statuliberis.

Fuisse creditur & in XII. tabul. legem de statuliberis: cujus cum nullæ ad nos reliquæ pervenerint, satis fuerit sententiam illius ex Hottomanno depromere, qui eam ex variis juris auctoribus collegit. Continebat autem ea lex, ut quando testator servum aliquem, cum is certam hæredi pecuniam dabit, liberum esse jussisset, si eum hæres abalienaret; tamen si emtori eam pecuniam servus daret, liber esset. (a) Quamobrem legem eam Gothofredus ita concipit:

Statuliber emtori dando liber esto.

(a) L. statul. 28. ff. de statul. lib. Ulp. instit. tit. 2. de statul.

(b) Boet. in topic. Cic. 3.

(*) Unde autem dictus est nexus? Vatro L. VI. cap. 5. a formula eum *Ne quid suum sit*, dictum, censet, quia ubi sint ea venditores duplam promittentes, si res emptori evinceretur tanquam aliena. Marcellus nexum de libra pennis intellexit,

CAPUT XLIV.

De Mancipationibus.

Nunc a testamentis ad contractus transeamus, & primo ad eos, qui mancipatione, ac nexu inibantur. Quæ verba satis patebant, si in memoriam redeamus eorum, quæ attulimus de usucapionibus agentes. Uberiorem vero notitiam in actibus solemnibus inferius explicandis adferemus. Ad id autem, quod habemus in manu, satis fuerit nosse mancipationis nomine venire venditionem earum rerum, quarum in dominio nostro proprietatem habemus, quæ res mancipi nuncupantur, ut mobilia sunt, & prædia Italica: non autem provincialia prædia, quæ tantum possessiones appellantur; quod possessio tantum eorum apud privatos, dominium vero maneat apud Pop. Rom. (b) Nexus vero erat legitima domini ex jure civili transferendi ratio, sine qua nihil in dominium transire poterat alicujus. Emptor enim, qui sine nexu, (*) hoc est non adhibito libripende & quinque testibus, rem acceperat, percipiebat quidem rei venditiæ utilitatem ex consensu venditoris; minime tamen rei dominium adquirebat. Ideo venditor ille, quia dominium ex jure Quiritium retinebat, Quiritarius dominus; emptor vero bonitarius appellabatur, quod venditorum bonorum utilitatem potius, quam dominium assequeretur. Unde mancipatio, quæ venditio est nexu contracta, inter nexum generæ refertur: cum alii quoque contractus & etiam testamenta, ubi eadem solemnitates adhibebantur, nexus quoque nomine veniant; Res vero, quæ mancipi non essent, sub nexum non cadebant, ideo dominium eorum transferebatur per cessionem in jure; de qua in actibus legitimis. Nunc Decemvirorum sensus in venditionibus rerum mancipi, ceterisque contractibus formam juris civilis habentibus, sive

git, & quod minime obvium est, satis notum dicit. Figurata arctitudinem vinculi nexu designari, nemo dubitet: sed forsitan symbolice adhibita alligatio quedam cum nexu, ut meminisset debitor, fore, ut ex veteri more nexus vinculus esset, si fidem falleret. Exe enim a ligando quoque obligatio dicitur, & ligati veteribus nexi dicebantur.

in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quæcunque contractibus verbis comprehenderentur præstanda iusserunt, (a) sive ut lex ait, *quæ lingua effont nuncupata*; Atque cum in venditionibus; tum in contractibus aliis, qui omnes clauduntur verbis illis: *si nexum faciet mancipiumque*. Quam in contractibus fidem postea Jcti non minori studio exegerunt jubentes, ut non modo quod expressum, sed & quod suppressum esset, præstaretur: (b) fallit enim emtor venditor non modo, si plus de re vendita promittat, quam vera inest, verum etiam si reticeat vitium in ea latens: utroque modo enim res pluris, quam est digna, æstimatur. Utinam hoc insideret casuistis nostris! Prudentum vero auctoritatem, qua vitiorum reticentia damnabatur; munivimus etiam *Edictis edicto suo*, quo contrahentium fallacis occurrit, ut late in titulo *Digestorum de adilitio edicto*. Nec sciens modo, sed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, præstabit actione ex emto, quanto minoris erat venditurus, si vitium indicasset; si reticuerit sciens, damna præstabit omnia, quæ ex venditione illa emtor traxerit. (c) Non tamen venditor retinebitur, si rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei suæ suggerit ipsa natura. (*) Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, dupli poenam ex XII. tabul. lege subibit. (d) Ea legis verba:

Quum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupasset, ita jus esto; si inficias jerit, duplione damnator.

Nexum) *nexus* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferias, libripens, & quinque testes adhibebantur; ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam in-

dueret, actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) mancipium facere, est abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, sive solemnia Juris civilis.

Nuncupassit) nuncupare significat nominare: (e) hinc scriptæ pecuniæ, ut ille refert, in legibus, nuncupatæ dicebantur. (f) Superiori lege consultur emtori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, quæ Decemviri prospexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum precium amitteret: Ideo rem, etsi traditam, tamen dominium mutare nolberunt, nisi emtor, aut precium reddidisset, aut alio modo satisfacisset, puta fidejussore, aut pignore dato, quibus pro precio caveretur. Quod ex legibus XII. tabul. descendere, præter Justinianum, (g) colligitur ex Varrone. (h) Si autem obtulerit precium emtor, nec venditor accepit, aut fidem de precio emtori habuerit, videtur precium quasi perfolutum, ideoque dominium transibit in emtorem. Sed jam legis quæ supersunt verba subijciamus:

Res vendita transque data emtori non acquiritor donicum satisfactum escit.

Transque data) hoc est tradita, a *trans* enim; & *dare* sic *transdere*, iode eliso ns fit *tradere*.

Donicum) antequam pro *donec*.

C. A. P. U. S. T. U. R. XLV.

De Collegiis, & Sodalibus.

Occurrit nunc ex eo, quem sequimur, ordine, lex de collegiis, vel sodalibus: quæ vulgo institui maxime poterant. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac seorsum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne

(a) Festus *verba nuncupata*. Vatro 5. de Ling. Lat. 5. 7. Cic. de orat. 2. & pro Cæcia. & 4. 3. de offe.

(b) Cic. de offe. l. 3.

(c) L. Julianus *f. de act. emto*.

(*) Uti enim iudicium emporis est, ita venditor fraudis argui nequit: Exemplum Mancipis mancipium dilaudantis, apud Horatium *Lib. 1h. epist. 2.*

Hic & *Candidus*, & talos a vertice pulcher ad imos.

(d) Cic. de offe. l. 3.

(e) Vatro 5. de ling. Lat. 5. 7.

(f) Festus in *verbo nuncupata*.

(g) *S. res vendita. Instit. de ver. divis.*

(h) *Lib. 2. de re rustic. l. quod vendit. ff. de contrabent. emt. & L. 5. sed & si ff. de trib. act.*

de coeuntibus consiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem certa erant, ac praefinita collegia, & coetus privatorum, quibus lex coeundi simul veniam dederat. Ac Decemvirorum veritate, sub quibus lex de sodalibus prodierit, non alios, Gothofredus fuisse sententiam legis comprehensos arbitratur, & sodalium jus habuisse, quam fratres Arvales: quorum collegium Romae fuit antiquissimum ab aetate nempe Romuli: qui Accae Laurentiae nutrice pro filio esse voluit, postquam ex duodecim, quos habebat illa, unum amisisset: seque simul cum undecim fratribus sacerdotem appellavit Arvalem. (a) Quod sacerdotum frugum a Diis petendarum, ac finium discernendorum, litiumque istiusmodi iudicandam causa fuit institutum, (b) ut ex veteri glossa Cujacius retulit. (c) Plura deinde similia Romae, sicut & nostris temporibus, instituta fuere collegia vel sacerdotum, vel artificum, prout legibus adprobantibus, publica poscebat utilitas. Quibus conveniendi, sibi que jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tabul. ducta a lege Solonis Cajorelata. (d) Quam aliter Cujacius (e) ex libris Basilicorum; aliter quoque Salmasius; aliter Heraldus; aliter tandem Petitus legerunt. Verum ne tam fuse, ac varie disputata retrahemus, suum cuique iudicium relinquimus, illud vero praeterire minime possum, quod Salmasius non tam fortasse docendi, quam contradicendi studio scripsit: (*) illicita nempe fuisse veteribus Atheniensibus collegia praedonum, propter infamem vitae illius rationem, communi iudicio reprobata: unde verba illa in lege Solonis *ἡρώων* vertit in *ἡρώων*, & pro collegio praedonum substituit collegium circumforaneorum, & propolarum, qui a praedonibus emunt, ut carius vendant. Quam in re de industria videtur oblitus illius Thucydidis, (f) scribentis, vetusta aeta-

te praestantissimum quemque virum, & ipsos heroes in mare praedatum exisse, tantum ut a suis civibus abstinerent. Quod fuit honorificae vitae genus; tanquam privatae imago militiae, ut non mirum, si mos hic non omnino, neque omnibus ex partibus tempore Solonis evanuerat. Ad est & Homerus; (g) apud quem sine offensione Telemachus a Nestore interrogatur, an praedae causa eo appulisset? Ob eandem causam & Petiti (b) emendationem quoque rejecimus, qui legit *ἡρώων* ad *frumentum*: cuius significationis auctoritatem habet Hesychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quas licita essent, quaeve illicita, satis erit nosse illa fuisse licita, quae fraude, malive artibus carerent. Quaeunque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi sibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adversarentur. Hinc lex quae sequitur:

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, sibi ferunto.

C A P U T XLVI.

De Jurejurando.

Porro cum nullum habebant homines vinculum firmandarum pactionum iurejurando firmius; ideo cautum fuisse de iurejurando legibus XII. tab. oportet: atque inde legem traxisse Ciceronem (i) de religione iurisjurandi hanc:

Perjurii poena divina exitium, humana dedecus esto. (**)

C A P U T XLVII.

De Fœnore.

Inter contractus crebra in civili vita est fœneratio, propter dissolutos mo-

quis pyraeis ad mare mediterraneum. Cum enim his per Alcoranum suum integrum sit sociari ad praedam faciendam, idem Atheniensibus quoque licere potuit per legem Solonis.

(*) Plin. lib. 18. cap. 1. & Gell. lib. 6. c. 7.
 (b) Varro l. 4. de ling. Lat.
 (c) Obs. l. 11. c. 5.
 (d) L. 4. ff. de colleg.
 (e) Obs. l. 7. c. 30.
 (f) Salmasium pluribus refutat Corn. van Bynderhoeck Obs. l. 2. c. 16. Sententia, qua Auctoritur, omnium verisimillima, & quam suo calculo inveniunt Bodinus de repub. l. III. cap. 7. Grotius de J. B. & P. l. II. c. 15. §. 4. Exemplum quotidianae experientiae hodie praesto in Algeriensibus & reli-

(g) Init. hist.
 (g) Odys. 3.
 (h) Ad leg. Attic. pag. 418.
 (i) Cic. de offic. Gell. l. 7. c. 18.
 (***) Hanc legem ex moribus, non ex legibus duodecim tabularum a Cicerone conungi, probat Otto Pr. T. III. p. 24.

res eorum, qui absuntis propriis, indigent alienis. Rarior vero est in bene constituta republica, unde sceneratio exulat simul cum luxu, & intemperantia egestatis parente, ac voragine patrimoniorum. Luxuries enim exoriens, quas invenit, brevi superat, ac tandem atterit opes: e quibus qui exciderunt occupati a vitiis, & eorum alendorum facultate spoliati, vel rapere coguntur vel quæstum, laboresque suos subjicere rapinis sceneratorum, quorum oportet avarissimas quascunque leges, atque intolerandas condiciones tota vita subire. Quamobrem prisca Romanæ reipublicæ temporibus, quando nondum peregrina luxuries ex urbe nativam frugalitatem ejecerat, sublevibus admodum usuris pecunia mutua dabatur: præcipue cum ea ætate, nonnisi terrestris usura esset in usu, rei nauticæ peritiam nondum a Romanis comparata, in qua sese non ante primum bellum Punicum exercuerunt. Crescit autem usura ex lucro pecuniæ: quod a maritimis mercimoniis, & frequenti, ac celeri traiectione, ac venditione mercium venit. Ideo Athenis, unde facilis erat ad exterarum oras appulsus, & crebri excursus, recessusque navium propter navigandi facultatem, atque peritiam & mercimoniis facilitatem; non a lege, sed a voluntate sceneratorum usuris ponebatur modus. Unde quæ apud Romanos maxima erat usura, nempe centesima, erat inter Græcos minima. Quamobrem & inter Romanos, postquam mare pervium habuerunt usuræ etiam prodire maritimæ terrestribus, & communibus longe majores, propter pecuniæ periculum, & lucrum navigationis. Modus autem a Decemviris constitutus usuris, communibus, atque terrestribus maxime conveniebat frugalitati ac parsimonie veterum. Non enim quæstum permiserunt supra usuras uncias, vel unciarum scenus, cujus origo atque cognitio est altius aliquanto repetenda. Sortem sive pecuniam scenori occupandam Romani dividebant in centena denariorum; de qua summa, quam stipulari licebat usura, erat centesima pars in mensem, quæ duodecies repetita reddebat in singulos annos uncias, hoc est partes duodecim, sive duodecim denarios

annuos. Eaque dicebatur usura centesima, sive quod singulis mensibus centesimam partem, nempe unciam redderet, sive quod centesimo mense usuræ illæ sortem æquarent. Quæ usura quia duodecim continebat uncias in singulos annos, *as*, vel *as usurarius* appellabatur: eratque veluti corpus & fons ceterarum, quæ sub ea, veluti sub majori minores, continebantur: quia Romani rerum integritatem, sive rationem totius constituebant in duodenario numero: idque solidum putabant, & integrum in sua specie, quod partibus duodecim componeretur: ex eoque numero divisionis cujuslibet ratio deducebatur: hinc *as* hæreditarius est hæreditas integra in duodecim tribuenda partes. Multa enim, ut Varro ait, (a) antiqui duodenario numero finiebant. Hinc iisdem appellationibus partes assis, & partes usuræ centesimæ complectebantur, sive in singulos menses, sive in singulos annos quis eas stipularetur. Annus namque usuræ cumulus erant plurium mensurarum, quæ singulæ ad annuam suæ quantitatis usuram eandem rationem habebant, quam unus ad duodecim. Unde qui stipulabatur sex uncias annuas, poterat singulis mensibus reposcere semunciam, qui stipularetur annuas duodecim, poterat singulis mensibus exigere unciam, sive centesimam sortis partem. Eademque ratione per reliquam usurarum quantitatem excurritur: revocantur enim omnes ad assis ratioem, iisdemque nominibus notantur. Unde usuræ centesimæ sunt uncia persolvenda singulis mensibus ex denariorum centenis. Semisses usuræ sunt semuncia singulis mensibus, & semissis in annum. Trientes usuræ sunt tertia pars uncie in mensem, quatuor uncie in annum. Quadrantes usuræ sunt quarta pars uncie in mensem, tres uncie in annum. Sextances usuræ sunt sexta pars uncie in mensem, duæ uncie in annum. Quincunces usuræ sunt tertia & duodecima (*) pars uncie in mensem, quinque in annum. Septunces usuræ sunt dimidium, & duodecima pars uncie in mensem, septem uncie in annum. Belles usuræ sunt duo trientes uncie, sive duæ tertie partes in mensem, octo un-

(a) Lib. 4. de ling. Lat.

(*) Primo enim quatuor uncie partes in quino-

uncibus singulis mensibus debentur, quas veteres Sicilicum appellabant, dein singulæ.

ciæ in annum. Dodrantes usuræ sunt tres quadrantes uncie, sive tres quartæ partes in mensẽ, novem uncias in annum. Dextantes, vel decuaces usuræ sunt tres quadrantes, & duodecima, sive tres quartæ partes, & duodecima uncias in mensẽ, decem uncias in annum. Deunces usuræ sunt tres quadrantes, sive quartæ partes, & duo duodecimas uncias in mensẽ, vel quot mensibus, duodecim uncias quotannis, hoc est usura centesima, ad quam initio jam expositam, nunc partium enumeratione recurrimus. Cum autem stipulabantur usuras majores centesimis, tum assem multiplicabant, & partes ejus: exigentes aliquando supra legitimam usurarum summam, nempe binas, ternasve centesimas: ut nunquam tamen ab assis ratione discerent: quæ summa est ratio apud Romanos divisionum omnium, sive perfecta cujusque integri corporis mensura, & numerus absolutus. Est enim *as* quidquid ad *μῶνδρα*: & ad unitatis, quam vocant, rationem reducitur. Unde quiddam est unum in duodecim tributum partes, *as* nempe totum appellatur, idemque est quod Græcorum *δ*. (a) Hinc *assa vox*, quæ sola sine tibiis canit. (b) Fluxit autem *assis* vox a Doribus, Siculis, & Tarentinis, a quibus Romani, & nummum gravis ponderis nempe *χαλκῶν*, & ipsius nomen acceperunt. (c) Nam ex Dorico *αἰ* Tarentini, & Siculi, elisa media litera, fecerunt *as*; indeque Romani utrunque vocabulum, nempe *as*, & *as* habuerunt. Quorum olim nominum eadem erat significatio, quia *as*, & *as* primus nummus fuit Romanorum. ex *χαλκῶν*, sive ære percussus: unde *as* pro *as* sæpe veteres dixisse, refert Varro, (d) Cum igitur summam usurarum, nempe centesimam vocarent *assem*; quando centesimas multiplicabant, earum numerum per multiplicationem *assem* exprimebant, nempe tres dicebant, quatuor, sextuor, pro ternas, quaternas, senas centesimas: vel dupondiarium, sive binas centesimas, tripondiarium ternas. (e) Porro cum Siculi *αἰ*, &

αἰσῶν quoque Dorice dicerent; Romanis *as* etiam appellaverunt libram: quæ vox orta est ex Græcorum *λίτρα*, & ita nostra etiam ætate in magnæ Græciæ regionibus certum pondus appellant. Quia vero pars duodecima *λίτρας*, sive libræ apud Siculos vocabatur *ὑψία*, ut Aristoteles apud Pollucem docet; (f) ideo Romanis usurpatam fuit uncias nomen pro duodecima parte libræ, sive assis. (g) Ceteras autem partes utrimque traxere appellationem suam, ut investigando patebit. Ab asse igitur usurario, dempta uncia, supersunt undecim, sive *deunc*, quasi assis, una dempta. (h) Etenim *de* apud Latinos tollit, ut apud Græcos *ἀπό*: unde *demon*, hoc est sine mente, *destruere*, hoc est structuram tollere: undeviginti, vel duodeviginti, quasi viginti, una, vel duobus demtis partibus. Eadem ratione dicuntur usuræ dextantes, sive decem unciarum: quia dempta sexta assis parte, nempe sextante, supersunt decem. Unde dicitur *dextans*, quasi *desextans*, hoc est *demta sexta*. Item dicitur *dodrans*, quasi de quadrans *as*: a demto enim quadrante supersunt partes novem, nempe *dodrans*. Quam nominis originem retineo, donec in mentem venerit melior. Non minus tenebrarum invenio in voce *bes*, sive octo uncie: quam vocem Varro deducit ex vetiti *des*: etenim sæpe apud antiquos *d* pro *b*, sic *duellum* pro *bello*. Unde Varro *bes* pro *des*, quasi demtis unciis quatuor, nempe triente: quo ablato supersunt partes octo. Festus inde dictum putat, quod *bes*, bis triens sit assis: nempe octo partes, quæ dividuntur in duos trientes. Quarta sententiam a Scaligero rejectam suscitavit opinione sua Salmasius, putans olim dictum fuisse *dues* pro *bes*. *Duis* autem pro *duo*, unde *dues*, quasi duæ partes assis, ac postremo *bes*, indeque natum ait, ut non *duesses* dicerent pro *duobus assibus*, sed *dupondium*: quia *duessis*, vel *beffis* vocabulum jam susceperat significationem *duarum* partium assis, sive duorum triumantium. Quam ego Scaligeri (i) antepono

(a) Salmas. de usuris pag. 176.

(b) Idem de modo usur. pag. 261.

(c) Pollux. lib. 9. vide Scalig. conject. in Varr. l. 4. de ling. lat. pag. 42.

(d) Lib. 3. de ling. lat. pag. 132.

(e) Salmas. pag. 268. de modo usurar.

(f) Lib. 9. vid. Scalig. conject. in Varr. pag. 41.

(g) Salmas. de modo usur. pag. 241.

(h) Varro lib. 4. de ling. lat. pag. 41.

(i) Apud Festum in verbo bes.

conjecturæ scribentis, *bes* sive *des* inde dictum, quia deinceps ab esse dematur; nam dodrans debet ab esse quadrantem; dextrans duas uncias; deunx unam. Nihilominus felicius est Vossius *bes*, sive *des* dictum existimans, quia demitur triens. (*) Septunx originem sui nominis ex se profert, Semis quamquam deduci potest ab *ἡμισυ*, trajectis extremis literis, tamen Martone auctore, placet hanc vocem asserere linguæ latinæ, *se* enim significat dimidium, ut *selibra* & *semodius*, quasi *libra* dimidium, & *modii*: atque ita *semis*, veluti *semias dimidium assis*. Sextans etiam Romanorum est vocabulum, quasi sexta pars assis: quod simile videtur Græco *ἕξας* ejusdem significationis. Magis tamen ad Græcum sonum accedunt *quadrans*, & *triens*. significatione tamen a Græcis diversa. *Trias* enim Græcorum, unde Romanorum *triens*, tres assis partes sunt, sive tres unciae: apud Romanos vero *triens* uncias continet quatuor est etenim tertia pars assis. *Tetras* ad cujus exemplum natum est Romanorum *quadrans*, apud Græcos quatuor complectitur uncias: cum *quadrans* apud Romanos uncias complectatur tres; est etenim pars assis quarta. (a) His vocabulis apud idoneos, cultosque scriptores usurarius assis cum suis exprimitur partibus: pro quo barbari substituerunt duodecim, pro centenario, vel undecim, vel decem, vel novem, vel octo, vel septem, vel sex, vel quinque, vel quatuor, vel tres, vel duo, vel unum: cum dicere oportuisset *usuras centesimas, deunces, dextantes, dodrantes, beses, septunces, semisses, quincunces trientes, quadrantes sextantes, uncias*: unde qui scribunt pecuniam *seuerat* ad rationem quatuor pro centenario, latine dicerent *capeditius*, pecuniam *seuerat* sub *usuris trientibus*, & ita in reliquis. Centesimæ *assuræ*, quam frequenter invenimus apud

scriptores veteres, in signo monumentum adducit ex veteri inscriptione Salmasius: (b) unde ratione bene subducta, manifestum apparebit quantitas unciarum duodecim in annos singulos. Hanc non Romani exemplo Græcorum centesimam, ut Salmasius existimabat; sed Græci exemplo Romanorum *ἡναιόσι τόνον* appellauerunt, ut Gronovius ostendit; eandemque vocauerunt, ob ea, quæ prædiximus, *usuras asses, Quincunces, & deunces* memorat Persius: (c)

Quid petis? ut nummi, quos hic quincunces modesto

Nutrieras avidos pergant sudore deunces.

Dextantium *usurarum* vestigium ostendit Salmasius in alia inscriptione: quam eodem capite adducit.

Dodrantium *usurarum* nulla mihi adhuc oblata est mentio. (***) *Usurarum* *bestium* testis est Cicero ad Atticum (d) his verbis: *Parus ex triente idibus quintilibus factum est bestibus*. Septunces *usuras* conseruavit marmorea tabula testamenti Venetiis, quam eodem capite Salmasius explicavit: (e) *Semissium* vero *usurarum* plera testimonia occurrunt, cum essent crebriores, utpote mediæ inter maximas, & minimas *usuras*: & finis graviorum, & leviorum initium. Unde Ulpianus: (f) *Et nisi posuerint heredes usuras leviores intra sex menses, sin minus usuras semisses Reipublicæ pendant*. Eandem *semisses usuras* Modestinus appellat. (g) *Quincunces usuras* præter Persium Scævola, (h) memorat etiam, & Ulpianus; (i) apud quem etiam est mentio de *trientibus usuris*, (k) quas passim reperies apud veteres; præcipue *Lampridium*, (l) *Capitolinum*; (m) *Ciceronem*, (n) *Quadrantes usuræ* leguntur apud Scævola. (o) Sed nulla mentio in jure sextantium. Tandem descendimus ad *usuras uncias*; nempe ad

(*) Cujus tamen conjectura eam imitatur, qua paulo ante deunx dicebatur quasi as demea uncia, aut dextrans quasi dexetans, aut dodrans quasi doquadrans. Et fallitur forsitan Salmasius; nec minus veteres duessim pro dupondio dixerunt, quam tressem pro tripondio, et si vox duessis dein intercidit.

(a) Salmas. de modo usur. cap. 6. pag. 255.

(b) De modo usur. cap. 7. pag. 273.

(c) Satyr. 5.

(***) Quæ tamen aliquoties in jure memorantur, ut apparet ex Brissionio in voce *dodrans*.

(d) Epist. 14. lib. 4.

(e) Pag. 278.

(f) L. 5. ff. de oper. pub.

(g) Modestinus l. 10. ff. de publicis act. Columella lib. 3. cap. 3.

(h) L. creditor. §. Titius ff. de solution.

(i) L. 7. ff. de administr. tur.

(k) L. 7. §. 10. ff. de administr. tur.

(l) In Alex. Sever.

(m) In vita Antonini Pii.

(n) In epist. ad Attic.

(o) L. liberto 21. §. largius 4. ff. de univ. leg. 4.

unciarium fœnus, quod unum habitum fuit iustum in legibus XII. tab. temporibus nempe modestissimis, & mercatura quam rarissima: nondum aperto mari, commercioque aliarum nationum. Ad quas Romani aditum sibi armis patefecerunt, unde victores in urbem redeuntes, eam in servitutem dedere peregrinæ luxuriæ, quam secum advexerant. Crescentibus autem in dies rerum, hominumque commercii, crevit etiam opulenta paucorum: cum plurimorum egestate: unde legitimum usuræ modum superarunt: ut non raro novis legibus modestiam pristinam renovare oportuerit, & usuras effrenes coercere. Nam & peregrinam luxuriam jam antevenerat avaritia. Etenim ab anno urbis usque CCCLXXI. in Manliano tumultu ingravescentis fœnoris restem habemus vocem Centurionis, qui se post multiplicem sortem perfolutam, usuris eam semper mergentibus, obrutum ære alieno querebatur. (a) Quamobrem anno A. U. C. CCCLXXVI. Licinia lex a C. Licinio Stolone tribuno plebis Sp. Furio Medullino, P. Clælio Siculo lata constituit, ut eo deducto de capite, sive de sorte, quod erat usuris pernumeratum, id quod superfuisset triennio, æquis portionibus persolveretur. (b) Cumque a fœneratorum immanitate, pauperum vulnera recrudescerent, an. CCCXCVI. M. Duillius, & L. Mœnius trib. plebis tulerunt, ut fœnus ne majus unciario exerceretur, (c) quæ fuit restitutio legis Decemviralis, (d) quod fœnus anno CDVI. redactum fuit ad semiunciarium. (e) Tandem anno CDXI. L. Genutius trib. plebis tulit, ne amplius fœnerari liceret. (f) Quod non longum permansit. Moribus enim in diem vitiatibus, dum luxuria supergrederetur opes, excessit etiam usura legitimum XII. tabul. modum; adeo ut legitima usura jam centesima duceretur. Vicit omnes tandem a-

varitia leges: ut fœneratores binas etiam, ternas, quaternas, pluresque centesimas stipularentur. Unde Scaptius, teste Cicerone, quaternas postulabat centesimas (g) a Salaminibus. Plura exempla prætereo. Hæc quantum tenuis nostra facultas tulit, ex involutissimis hæc de re Criticorum commentariis, ac sane perplexis enucleare promere itudimus: & e variis, ac discrepantibus opinionibus eam selegimus, quæ magis cum veteribus monumentis congruere videatur. Si quidem homines, alioqui doctissimi, fœnus unciarium cum usura centesima confuderunt: (*) ne Accursium cum suis; magis temporum barbarie, quam propria culpa interdum peccantem, accusamus, qui usuras centesimas exponit eas, quæ anno sortem æquarent; semisses, quæ dimidium sortis; trientes, quæ tertiam, quadrantes, quæ quartam illius partem quotannis redderent. Manucium cum distinctionem annuarum usurarum, & mensurarum excogitasset; usuras annuas constituit semisses, beses, trientes; menstruas vero (**) fecit centesimas, quæ scilicet singulis mensibus redderent unciam. Et tam ipse, quam Adrianus Junius, Josephus Scaliger, & Rittershusius ad hanc legem, unciarium fœnus acceperunt pro usura centesima: quibus nescio quam recte Salmasius accenseat Hottomanum, longe alia tradentem in expositione legum XII. tabul. Primam vero, & puram hujus eruditionis lucem extulit Hermolaus Barbarus in castigationibus Plinianis. Qua ducti Bartolomæus Soccinus, Budæus, Alciatus, Antonius Augustinus, Sigonius hæc antiquitatis monumenta feliciter illustrarunt; ut postremo Salmasius, & Joannes Fridericus Gronovius, alter in tractationibus de usuris, alter in disputationibus tribus de centesima, & asse unciario, singulis erroribus explosis, & veterum testimoniis explicatis, dilacerint quidquid adhuc tenebrarum incum-

- (a) Livius lib. 6. cap. 14.
 (b) Livius lib. 6. cap. 31.
 (c) Livius lib. 7. cap. 16.
 (d) Tacit. lib. 6. annual.
 (e) Livius lib. 7. Tacit. eod.
 (f) Livius eod.
 (g) Lib. 5. ad. Attic. epist. ult.

(*) Quorum illud fœnus lege XII. Tabul. probatum, ut patet ex Tacito l. VI. Annual. cap. 16. Erat autem usura levissima singulis mensibus e-

centenis denariis reddens denarii sive uncie partem duodecimam, unde, anno vertente cogeret tur uncia integra denarii unius. Centesima contra usura e centum denariis singulis mensibus conficiebatur uncia integra, unde anno vertente confiebat as. Conf. Vir Eximius Gerardus Noodt de fœnore & usuris l. II. c. 4.

(**) Cum usura, semisses, beses, & trientes non minus annuæ sint, quam centesimæ.

bebat.

bebat. Tandem ne quid ad legem Decemviralem pertinens reticemus, cum absurdum videretur pecunia re sterili pecuniam oriri, usura supra unciam veteres turpiorum ipso furto duxerunt. Etenim furem in duplum, fœneratorem in quadruplum damnarunt: utpote cujus pecunia tanquam teredo obliguriret alienas opes, & ex Catonis sententia sanguinem etiam, & vitam hominum hauriret. Hinc lex:

Si quis unciario fœnore amplius fœnerassit, quadruplione luito.

Est autem, ut diximus, usura uncia, centesima pars, quæ de sorte quotannis pendebatur.

C A P U T XLVIII.

De criminibus, & primo de furtis.

Expeditis civilibus negotiis, transeamus ad delicta tum privata, tum publica, cum quibus tractationem de judiciis jungemus, postremoque publicum jus universum, & leges ad religionem pertinentes explicabimus. Exordiemur autem a furto, quod Lacedæmones pœna exemerunt, existimantes hoc veluti ludo exerceri pueros ad insidias militares: eademque furtorum licentia erat apud Ægyptios. (a) Draco tamen Atheniensium legislator cruentus, omnia genera furtorum capite punivit. Quam legem temperavit Solon, qui pœnam capitis tantum ad furta graviora cohibuit. (b) Itaque furtum ad quinquaginta drachmas duplione multavit, & carcere supra vero quinquaginta drachmas, furem ad undecim viros puniendum abduci iussit: itemque si noctu quis furaretur, aut in balneo, aut in gymnasio, capite plectebatur. (c) Sicuti & sacularii, cingula cincidentes, ut marsupium auferant quos Plaurus appellat scētores zonarios. (d) Non dissimile sanxit Plato, (e) ut qui noctu furandi

(a) Gellius l. 11. c. 18. Diod. Sicul. l. 1.

(b) Petit. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 5. Gell. lib. 11. cap. 12.

(c) Demosth. contra Timocras. Pollux. lib. 4. s. 6.

(d) In Trinummo.

(e) Lib. 9. de legibus.

(f) Exod. 22.

(g) Cujac. obs. lib. 11. cap. 27.

(h) Gell. lib. 11. cap. 18. Theophil. Instit. de per. & tempor. act. Servius in 8. Æneid.

(i) L. 4. ff. ad L. Aquil.

(*) Nisi quis cum Gerardo Noodt L. 1. Obs. cap.

causa ingredientem occidisset, ei esset impune. Lex vero divina (f) nocturnum furem occidi permisit, non vero interdiciarium *ἡμικραδῆσται* cui contrarius est *ἡμικρατος*, (g) dormitator, fur nocturnus, ut appellatur a Plauto in *Trinummo*:

mira sunt

Ni illic homo sit, aut dormitator, aut scētor zonarius.

Majoris autem periculi tempore, nempe nocturno cautiore esse oportebat homines ab insidiis, & rapinis: a quibus ut malefici abstinerent, leges nocturni furis cædem impunitam dimiserunt. Quæ fuit etiam sententia legis XII. tabul. in quas Atticarum legum convenere sensus. Igitur Decemviri nocturnum furem quoquo modo interfici permiserunt: ne, dum quis modum in re sua defendenda teneret, & quaereret; lucis ope destitutus, aut spoliaretur a fure, aut obruncaretur. (b) Quamobrem Jacobus Gothofredus haud temere meo iudicio, suspicatur verba illa apud Cajum, (i) ubi legis hujus sententiam refert: *ut tamen id cum clamore scificetur*, adjecta fuisse a Triboniano; (*) cum Cicero, (k) Seneca, eosque secutus Augustinus, licere scribant, furem occidere quoquo modo: nisi putemus in interpretatione Jurisconsultorum XII. tabul. verba flexa fuisse ad lenitatem. Interdiciarii vero furis occidendi potestatem ita Decemviri fecerunt, si adversus dominum rem suam reprehendentem fur se telo defenderet, ac dominus quiriraret, sive publice Quiritium, nempe Civium Romanorum fidem imploraret, solemnibus illis; ut mos erat, verbis:

Porro Quirites vestram fidem imploro.

Telorum autem appellatione veniunt fustis, lapis, ferrum, & quidquid denique nocendi causa comparatur. (l) Quid si deprehendatur a non domino? an idem ei licebit in furem? Hotthomannus ait; quia

15. verba Caji ad legem Aquiliam referre malit, quæ observatio pulchra & ingeniosa est. Potest tamen mens legis, ut Gravina paulo post animadvertit, sola Jurisconsultorum interpretatione ad æquitatem inflexa esse, quam sententiam etiam probat Celeb. Otto *Præfat. T. III. Thes. jur. pag. 30.* Acclamationis formulam exhibet Cujacius *Obs. lib. XI. c. 38. Quo, te proripis? Tene Pene! Tene furem! Prehende furem.*

(k) Cic. *pro Milone*, Seneca 10. *comrou. ult. in fin.* Aug. *quæst. sup. Exod.* Cujac. *obs. lib. 11. cap. 27.*

(l) L. 54. ff. de furtis.

lex XII. tabul. indefinite loquitur, neque dominum nominatim significat. Alii negant, quibus durum videtur a non domino alienum damnatum morte vindicari, nisi non tam ut furem, quam ut furtivum, qui arma expeditisset, hunc etiam a non domino puniri dicamus: ut recte interpretatur D. Augustinus, (a) inquit: *Hoc etiam in antiquis legibus secularibus invenitur, impune scilicet occidi nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem si se telo defenderit: jam enim plus est, quam fur.* Si vero fur neque noctu, neque cum telo deprehenderetur verberibus caesus domino rei ad servile ministerium tradebatur. Verum humanioribus postea temporibus lex Portia pro dignitate civium Romanorum lata sustulit verberum poenam; & Praetor loco alterius poenae, qua fur tanquam servus domino addicebatur, substituit multam quadrupli ejus rei, quae surrepta esset. (b) Erga impuberes propter aetatem Decemviri fuisse mitiores: non enim eos addixerunt; sed magistratus arbitrato verberandos dederunt, ut & noxam quoque farcirent. (c) In servis vero supplicium exasperarunt maxime: ut enim in gravissimis criminibus confueverat, verberibus affectos & saxo Tarpejo dejiciebant: quam poenam leniorum temporum disciplina mitigavit. Si vero furtum sciente domino, factum esset, is servum noxae tradere (*) jubebatur. (d) Furtum vero non manifestum, quia inde abest audacia, quae merito in furto manifesto punitur, non quadruplo, sed dupli poena vindicatur etiam ex XII. tabul. (e) Jus tamen domino erat cum fure transigere, atque poenam ei condonare: quam facultatem etiam a XII. tabul. legibus trahebat. Eaque pacto ipso jure furti actio tollitur, cum aliae actiones neque ad perimendam, neque ad suscitandam actionem sufficiant. (f) Ideo autem hic actiones actionem perimunt,

quia paciscendi facultas ab ipsa lege conceditur. Nec tantum poena furti nec manifesti: sed etiam quadruplum furti, sive poena Praetoria, Cujacii sententia, pacto remittitur; (g) sicuti & pacto remittitur actio injuriarum ex lege Cornelia. (h) At quoniam ad ulciscendam furtum actionem poenalem, & conditionem in ipsam rem iusto ablatam habemus: si super actione poenali decidatur, conditio supererit: & neque per actionem conditio, neque per conditionem poenalis actio consumatur. (i)

CAPUT XLIX.

De furto per lancem, & licium.

AD furti manifesti poenam leges XII. tabul. furtum redegerunt, quod per lancem, & licium conceptum dicebatur, a Gellio sine ulla illius explicatione memoratum. Unde locum dedit posteriorum aetatum vaticiniis, & proximiorum praecipue temporum: quibus quasi non liceat quidquam ex antiquitate nescire, malunt eruditi augurando se aliosque decipere, quam tantisper in re ulla dubitare. Nos, quamvis & augurari etiam possemus (non enim ut rerum, ita sumus & nugarum inopes,) abstinere tamen malumus hanc a lectore molestiam; satis enim fatigabitur aliorum opinionibus cognoscendis: e quibus & nos afferemus aliquot, ac primo illam Alciati, (k) quam paucis immuratis adrogat sibi Pithaeus, (l) tradens, lictores; jubente magistratu, licio succinctos, ad ostendendam auctoritatem publicam, cujus licium erat insigne, cum alio comite judicium in lance, fidemque praefereute, furtum quaesitum in domos intrare consuevisse; indeque dictum esse *conceptum, sive inventum per lancem, & licium.* Cum scilicet hac arte res furto ablata reperiretur apud ipsum furem: nam si a fure alteri res traderetur, & inde

(a) cap. 3. extra de homicid. vol. vel casual. Hotom. in hanc leg.

(b) L. in furti 50. ff. de furt. Contius, Cujac. Ant. Aug.

(c) L. 2. §. 2. ff. de noxal. act.

(*) Quasi lex voluerit; servos dominis hac in re non obtemperare.

(d) L. 2. §. 2. ff. de noxal. act.

(e) Gell. lib. 11. cap. 18. Cat. de re rustica in proem. Cujac. ad Theophil. Instit. lib. 4. tit. 8. §. 4.

(f) Paul. leg. 13. §. 1. ff. de pass.

(g) Cujac. ad l. 17. sive ad lib. 3. Paulli ad edict. §. 1.

(h) L. non solum §. 1. ff. de injur. L. furtivum §. natural. ff. de solut. L. 1. §. penult. C. de natural. liber.

(i) Ulp. l. 3. ff. de condit. furt.

(k) L. 1. parerg. cap. 8.

(l) Subscript. lib. 1. cap. 2. Petit. ad leg. Astic. lib. 7. lit. 5. de furtis. Cujac. ad l. in rem ff. de rei vindic. sive ad l. 21. Paulli ad edict.

abdu-

abduceretur, tum non conceptum, sed oblatum furtum dicebatur. Suas etiam addidere interpretationes Balduinus, & Hotromannus. Caput vero interpretationum aliarum (*) est ea, quam legitimus apud Festum, & cum qua convenit Aristophanes in *Nebulis*, & Plato de *legibus lib. 12.* ad eundem respicientes morem, de quo hæc Festus: *Lance, & licio dicebatur apud antiquos; quia qui furtum ibat quætere in domo aliena licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrumfamilias, aut virginum præsentiam.* Quem Josephus Scaliger morem, ex supra demonstratis auctoribus, ab Atheniensibus reperit, ac licium explicat cincticulum, quo qui furtum quærebant nudi amiciebantur, dum ædes suspectas ingrederentur, ubi ne a matribusfamilias, aut virginibus conspicerentur, lancem sibi ponebant ob oculos, & ingrediebantur nudi, ne aliquid inferre possent in eam domum fraudulenter, quo postea dominum illius calumniose accusarent uti furem, ob rem in ejus domo deprehensam, ut colligitur ex Aristophanis Scholiaste in *Nubibus*. Sed jam fragmenta legum ad turta pertinentium subjiciamus:

Si nox (***) furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.

Si luci furtum faxit, si im aliquis endo ipso capsit, verberator, illique, cui furtum factum escit, addicitor.

Servus virgis cæsus saxo dejicitor.

Si servus, sciente domino, furtum faxit, noxiamve noxit, noxæ dedito.

Si se telo defenfit quiritato, endo-

(*) Primam sententiam Otto ad l. §. 4. de oblig. qua ex del. nasc. posteriori Heineccius in *Antiquit. tit. eodem*, §. 13. ruenitur. Neutra suis destituitur argumentis. Data vero opera de furto per lancem & licium concepto egit Abrahamus Vvellingius in opusculo singulari.

(**) Ennii versum ex Prisciani l. IV. exhibet Marcilius:

Si luci, si nox, si mox, si jam data sit frux.

(a) Macrob. l. 1. *saturnal.* 4. Aufonius Popina de usu antiqua locutionis, 10.

que plorato: post deinde si cæsi escint se fraude esto.

Si adorat furto, quod nec manifestum escit, duplione decidito.

Si pro fure damnus decidus escit, furti ne adorato.

Si furtum lance, licioque conceptum escit atque uti manifestum vindicator.

Nox) pro noctu sæpe veteres. (a)

Im) pro eum dixerunt veteres, ut notat Festus, & Macrobius eodem loco Ennius

Omnes corde patrem præbent, animoque parentem Circumsusi im.

Endo) veteribus pro in, ut alibi. (***)

Capsit) pro ceperit.

Escit) pro erit: ab esum (****) pro sum, ut notavimus alio loco.

Quiritare) clamare, ab iis natum, qui Quiritium, hoc est Pop. Rom. opem in periculis implorabant. (b) Lucil.

Hæc in quam rudet e rostris, atque ejulavit Concursum velat arenarius clareque quiritans.

Endoplorato) ab endo pro in, & ploro veteres fecerunt endoploro: unde endoplorato, implorato, sive opem civium invocato. Festus:

Se fraude esto) sine fraude esto, hoc est impune esto.

Adorat) adorare prisce significabat agere. Festus in verbo adorare: atque hinc ait legatos dictos oratores, quod mandata populi agerent. (****)

(***) Tanquam si Græce diceret *εἰς τὴν*.

(****) Imo a veteri esco. (b) Lucil. *Satur.* 6.

(*****) Furto adorare ex Festo non satis probatur, quia de solo adorare agit. Quare malebat Marcilius adolat, Duumviros intelligens de fure manticulatore, ac cedente, & alludente, seu adolante, vel blanditiis adscititiis fallente & circumscribente, ut apud Ennium:

Huic est animus propitiabilis ira & adolabilis.

Sed eam conjecturam merito damnat Vir Eximius Jo. Gott. Heineccius *Antiq. P. II. p. 165.*

Decisum esse) transactum fuerit : *decidere* namque dicebant pro *transigere*, *pacisci*: quod loquendi genus ex usu librorum veterum Jctis inhaesit, ut notavit Cujac. *observ. 10. cap. 11.*

Lance licioque) quid sit lance, & licio, docuimus in contextu.

Conceptum) furtum conceptum scribit Justinianus dici, cum apud aliquem testibus praesentibus res quaesita erat, & inventa.

CAPUT L.

De arboribus furtim caesis, & fruge seisa.

Non minori studio, quam urbem, Romani agros custodiebant: cum secundum militiam, agrorum cultus apud eos esset illustris. Quo igitur a frugibus fures absterrent, graviter animadvertunt in eos, qui noctu fruges aratro quaesitas, excultas, aut pavissent, hoc est excussissent immaturas, aut maturas secussissent. Paviri enim frumenta veteres dicebant ea, quae de vagina, de qua nondum exissent, excudebantur, ut Festus docet. An idem quod pavire unde pavimentum: quia pavire est *tundere*, & pulsare terram, ut aequetur, & condenseretur, unde & frumenta, quod excuterentur, paviri dicebantur. ductum est enim pavire a *pavio* ferire, est igitur pavire quasi *quaterere*. Quoniam autem qui fruges alienas obtrivisset, rapuissetve, Cererem, quae frugibus praerant, laesisse credebatur; ideo illum hominem Cereri devovebant, veluti gratam Deae victimam, & Cereri sacrum appellabant suspendioque necabant. Qua in re non procul abiere Romani ab austeritate Draconis Atheniensis legislatoris, quem Plutarchus refert, fures agrorum pari cum sacrilegis, & homicidis poena damnasse. (a) Lenius vero propter aetatem agebatur cum impuberibus: qui

verberibus affecti damnata duplione sarciebant, Quae poena postea, sublati verberibus, ex edicto Praetoris, & mitigata severitate legum XII. tabul. completa est aetates hominum alias, & omnes casus: (b) unde porrigitur etiam ad arbores furtim caesas: pro quibus ex legibus XII. tabul. constituta fuerat multa XXV. aëris in singulas arbores: siquidem non furtum, sed damnum puniebatur. Neque enim qui alienas arbores cedit, continuo furandi animum habet. Furtim enim cedere est cedere clam, potius alieni damini, quam sui lucri causa, ignorante arborum domino: nam si eo sciente, atque invito caedantur, non clam, sed vi caedi videntur: ideoque adversus eum oritur actio de vi longe gravior. (c) Igitur quia furtum ex furandi cupiditate constituitur; (d) ideo si furandi animus probetur, concurret cum hac actione actio etiam furti, & rei persequendae gratia conditio furtiva, vel actio ad exhibendum. (e) Imo & tanquam latrones puniuntur, qui arbores caedunt, & maxime vites, quarum est utilitas major: (f) unde colligitur ex hac causa, posse actorem civili, & criminali iudicio experiri. Quamobrem Servius ad illud Virgilii *eclog. 3.*

Atque mala vites incidere falce novellas addit: *Fuerat autem capitale supplicium arbores alienas incidere.* Quid autem arborum nomine veniat, Ulpianus quaerit, docens & vites, & hederas, & arundines, & saliceta ea sub appellatione contineri. (g) In duplo autem, quod ex Praetoris edicto venit, continetur, quidquid domino damni acciderit. Atque ut Cujacius notat (b) duplum in actione non est extra rem: duplo inest res, quae abest actori; & poena est simpli tantum, quod rei accedit. Sed jam legem exhibeamus:

Qui frugem aratro quaesitam furtim nox pavit, secuitve suspensus Cereri necator. (*)

(a) Vide Balduin. ad hanc leg.
(b) Paul. lib. 2. sent. ubi Cujac. tit. penult. & sit. 20. lib. 5. ubi idem Cujac.
(c) Cujac. ad l. 8. ff. de arb. furt. cas. frue ad lib. 39. Paulli ad edictum.
(d) L. furtim 7. §. 12. ff. de arb. furt. cas.
(e) Cujac. loco cit.
(f) L. 2. ff. de arb. furtim caesis.
Jani Gravinae, Tom. 1.

(g) L. 3. ff. de arb. furt. cas.
(b) L. 8. ff. de arb. furt. cas. frue lib. 38. Paulli ad edict.
(*) Qua de re ex Plinii *Histor. Natur. l. XVIII. c. 3.* constat, unde apparet, Romanis propter delicti frequentiam & quod veterum bona in fruge sola essent, poenam suspendii non minus placuisse in furibus frumentariis, quam Germanis Impu.

Impubes Prætoris arbitrio verberator, noxiamve duplione decernito.

Si injuria alienas arbores cæsit in singulas xxv. æris luito.

Nox) pro *nox* prisce dici consueviffe, supra jam ostendimus.

Pavire) ferire a *pavo*, uti diximus, Interposito σ consona factum est *pavio*, & inde *pavo*.

Duplione decernito) hoc est duplum pro noxa, sive damno præstare jubeo.

C A P U T L I.

De dolo in re deposita.

Furto proximus est dolus in deposito admittus: quod crimen Decemviri duplione punierunt: hoc est, non ut aliqui explicant duplicibus fructibus; sed dupli ejus rei præstatione, quam quis custodiendam tradiderat; Siquidem reus inficiaretur, ut Cujacius putat. (a) Quam sententiam his Jacobus Gothofredus verbis ad imitationem vetustatis expressit.

Si quid endo deposito dolo malo factum escit, duplione luito.

C A P U T L I I.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

Præter superiora damna, quæ clam, & consulto inferuntur agris, occurrunt ea, quæ non hominis dolo, neque data

in furibus quibusvis. Apparet simul, Decemviros perinde ac Germanos eadem mitius, quam inter-dum furtum punivisse, quod quibusdam in Germanis barbarum ac belluinum videtur. Nec tamen Germani fures suos suspendio plectere soliti fuerunt. *Acta Lugduni* apud Leibnitium T. I. p. 97. *Ferebant autem veracissimi viri de discipulis ejus, quod quodam tempore ad comitatum pergans, qui Elaffi dicitur, iter ageret, per orationes ejus homo mortuus revixerit. Qui scilicet propter furatum caballum VVitekindi Ducis Saxonum huic morti ad-judicatus fuit, ut in campo ad stipitem ligatus ja-ctatus in eum sudibus acutis & lapidibus necaretur. Quod dum factum fuisset, corpus exanime in cam-po relictum est.*

(a) *L. paras. C. de pos. & in sent. Paulli lib. 1.*

opera, sed casu potius originatur; veluti quæ veniunt a quadrupedibus, a quibus, ut-pote rationis expertibus, injuria nullus afficitur. Hinc Socrates, quod ira correptos homines mentis usu carere arbitraretur, percussus ab homine irato, non plus com-movebatur, quam si, ut ipse dicebat, calcibus a bove peteretur. Igitur Decemviri, ut subvenirent dominis detrimento affectis ab aliena quadrupede, quæ lascivia, furore, aut feritate acta damnum dedisset, statuerunt, ut dominus quadrupedis si noxiæ, sive damni dati æstimationem subire nollet, quadrupedem noxiæ dederet, hoc est traderet ei, qui damnum accepisset. (b) Ideo hanc reo conditionem Decemviri deserunt, ut aut damnum suo sumtu sarciat, aut quadrupedem tradat. Cujus juris exordia odorari licet in lege illa Solonis de cane, qui momorderat, quem quatuor cubitorum catena vinctum noxiæ datum constituerat, (c) ceteraque ad pauperiem pertinentia ex Attico jure in Romanum fluxisse credendum, ex eo præcipue, quod jus nostrum hac in re maxime cum Platonis lege conveniat, qui forsan eam ex Attico jure decerpfit. (d) Ex lege autem Solonia de cane Cujacius putat corrupte dici *Pesolaniam* (*) de cane: eamque non aliam arbitratur legem, quam hanc Solonis, perperam appellatam ex corrupta scriptura *Pesolaniam*, (e) Democritus vero quadrupedem alteri noxiam necandam omnino jubebat. (f)

C A P U T L I I I.

De pastu pecoris.

Adjungitur huic alia noxalis actio de pastu pecoris, nempe de damno dato

tit. 19. L. 59. §. 1. ff. de administ. tut. Paul. apud Ant. collat. leg. Mosiac. tit. 10. de deposito.

(b) *L. 1. ff. si quadrupes paup. feciss. dicatur.*

(c) *Plutarch. in Solon. pag. 91.*

(d) *lib. 2. de legibus.*

(*) Apud Paullum tamen vulgo *Pesulaniam* legitur, nec *Solaniam* ex Cujacii conjectura admittit Schulingius ad laudatum Paulli locum. Mirum tamen fuerit, nihil Romæ quoque temporibus Paulli de cane, animalis sæpe homini infesto & noxio, cautum fuisse. Quare accedendum putamus Illustri Heineccio, qui *Antiq. P. II. p. 270. 271.* legem *Pesulaniam* cuidam Tribuno plebis, *Pesulano*, acceptam fert.

(e) *ad tit. 15. Paulli sens. 1.*

(f) *Stobæus serm. 145.*

a pecore in alienum agrum immisso, (*) ut pariter aut pecus dedatur, aut damnum sarcitur: quam particulam superioris legis fuisse putat Hortomannus, hactamen ratione distinctam, quod pauperies damnus est cum detrimento rei, sive corruptæ sive obritæ: pascendis autem pecoribus dominus quidem damno afficitur in re sua, sed res ipsa non corrumpitur, non labefactatur, quia non vertitur in usum alienum a sua natura: ideo discreverunt Decemviri has actiones, quas Paullus permiscet, quia distinctis ex initiis oriuntur. Lege vero Salaminia si porcus alienam frugem depasceret, eidentes excutiebantur. (a) (**) Recte vero Cujacius notat, in has actiones pecudes venire, non bestias, (b) non canes, qui non sunt inter pecudes. Non deerat fortasse certum caput in XII. tabul. ubi de damno ab homine dato cavebatur. Quod adeo excidit, ut vix verba supersint ad indicium. Orta enim lex Aquilia, quæ argumentum hoc luculentius credo tractabat, omne prorsus ad se studium Ictorum avertit: unde non mirum, si caput illud XII. tabul. jacuerit, ac denique perierit, sicuti, & ceteræ leges de damno, quibus una cum lege XII. tab. derogatum fuisse per legem Aquiliam, Ulpianus refert. (c) Superesse credunt ex ea lege vocem *rupitias* apud Festum, nisi malimus cum Scaligero legere *rupite*, sive *damnum dedere*, ut relatum invenimus apud Ulpianum ex legis Aquiliæ contextu eodem tit. l. 27. §. 5. *Quod usserit, fregert, ruperit, injuria*. Ea autem Decemvirialium legum vestigia;

Si quadrupes pauperiem faxit, dominus noxiæ æstimationem offerro: si nolit quod noxio dato,

Si injuria rupitias (***) -
ast si in casu sarcito.

Qui pecu endo alieno impescit, Impescit) verbum hoc in lege ita restituit Gothofredus Festi auctoritate scribentis: *Impescere in latam segetem pascendi gratia immittere*. Cetera satis declarantur ex iis, quæ supra notavimus.

CAPUT LIV.

De tigno injuncto.

ANtequam a damnis discodamus, exponenda lex est de tigno injuncto, quod etiam est damni genus: ejusque præstandi causa leges XII. tabular. prodiderunt actionem. Tigni nomine materies omnis venit ad domos ædificandas, & vineas construendas idoneas: ut etiam lapides, testæ, tegulæ, perlicæ, & pedamenta eo vocabulo continentur. (d) Si quis igitur domino ignorante tignum alienum suo edificio junxerit sciens, quasi fortiter netur. Et adversus eum dominus agere potest ad exhibendum, non quidem ut tignum solvatur cum hoc publica utilitas veter, ne per eam causam disiecta diruantur, & vinearum cultus turbetur; sed

(*) Imo qui pecorem alienum agrum immittit, damni injuriæ reus est, potest enim argui dolus vel culpa eius, idcircoque nominatio tantum in *L. adrim. C. ad leg. Aquil.* Contra depavisse pecus dicitur, quod fas sponte agrum alienum ingreditur, ibique pascitur. Pastus autem a pauperie differt ut genus a specie, etsi opponi pauperies etiam pastus possit, si illam in urbe, huic in agris præcipue fieri dicamus.
(a) *Alian. l. 5. Eust. in Odyss. lib. 18.*
(**) Huc mori affinem consuetudinem mutiandi animalia in pauperie deprehensa ex *legibus Coloniaris p. 261.* observat *Cl. Canegieter ad Aviani fabulam XXX. p. 171.* *Si quis*, sic latine exhibet verba Græca, *deprehendoris porcum in pauperie seu ovem, seu caprum, & tradideris primum domino, deinde istum hoc feceris, ac renunciareris, servus autem incidoris, aut jaculis confixeris, indomatus esto.*

(b) *ad Paul. sent. lib. 2. tit. 6. quadrup. damn. servat.*
(c) *L. 1. f. ad l. Aquil.*
(***) Nihil obice vox est, quam usseri posse videtur Scaliger & Dacero ad Festum in voce *Rupitias*, quamvis Dacero deinde substituat. Utroque *rupite* vel *ruper*, malebat. Idem Festus in voce *servicio* vocem *Rupitias damnorum solutio* interpretatur. motus auctoritate Servii Sulpicii. Sed non subjicit Festus, sarcitendum eorum damnum esse datum fuisse, ut voluit Gothofredus & Gravina: quibus quod verisimile non est, damnum esse datum omnino sarcitum fuisse. Neque adeo repugno, quominus utrumque caput conestatur, *legemque, qui ruperit sarcito*. Est enim hac præfatio naturalis, cum pœna legis Aquiliæ, quanti scilicet res fuerit intra annum, vel intra xxx. dies proximos, more civilis sit.
(d) *L. 5. l. f. de tigno juncto, l. 1. signi ea. fide. v. h.*

ut æstimatio damni præstetur. (h) Actio autem ex XII. tabul. datur in duplum contra illum, qui tignum furtivum, vel ab alio surreptum ignorans (*) ædificio suo junxerit. (i) Idque ob eam rationem, quia tignum furtivum apud eum fuerit conceptum, sive inventum, quod vindicari non potest. Is vero ab eo, qui rem furtivam obtulit, repetet quidquid per hanc actionem domino rei præstetur. (c) Si vero quis ignorans tignum quidem junxerit, sed non furtivum; precii tantum nomine (***) condemnabitur. (d) At si tignum aut nunquam ædibus junctum fuerit, & vineis; aut ædibus everfis, disturbatisque vineis postea dissolutum: domino tignum ipsum vindicare licebit; si tamen duplum, aut æstimationem non accepisset. (e) Quæ ab Ulpiano dicuntur extrinsecus vindicari: quod vel nunquam hæserunt, vel non inhærent amplius. (f) *Extrinsecus enim* (inquit Cicero) *assumuntur, cum quæ sunt foris, neque inhærent, in rei natura colliguntur.*

En autem verba legis:

Tignum junctum ædibus vineæve concapes ne solvito: ast qui junxit, duplione damnator: tigna quandoque sarpta, (***) donec demta erunt, vindicato.

- (a) L. in rem 23. §. 6. ff. de rei vindic.
 (b) Sed id durius: ita puniretur, quam sciret, et quod non admitendum. Potius actio de tigno juncto tam adversus scientem, quam ignorantem datur L. 23. §. 6. D. de Rei vindic. contra scientem vero præterea actioni ad exhibendum locus est, quia dolo malo fecit, quo minus exhibere possit, & dolo malo habetur pro possessione.
 (c) L. in rem §. parvula. ff. de rei vindic.
 (d) S. conceptum. Inst. de obligat. qua ex delicto nascuntur.
 (e) Penult. cum in l. 98. §. ult. D. de Solut. præterea tigna ex lege duodecim tabularum dari vult, non ideo negat, poenam etiam præstari debere, neque generaliter loquens restringendus est ad tignum non furtivum. Contra adversus eum quoque, qui bona fide junxit, actio de tigno juncto in duplum datur, §. 29. J. de Rerum divis. & l. 7. §. 10. D. de Rejudic. Utrobique enim rei vindicatio domino adversus bonæ fidei possessorem eum demum dari dicitur, si duplum nondum fuerit consecutus, cum id duplum in malæ fidei possessore mere poenale sit, & diruto ædificio extrinsecus adhuc datur rei vindicatio, L. 2. D. de tigno juncto.
 (f) L. qui rei §. ult. ff. de sol.
 (g) L. in rem §. ult. ff. de rei vindic. Inst. de rer. divis. §. cum in suo, Cujac. obs. 23. cap. 19.

Concapes) verba legis hujus apud Festum superiunt, quæ ita Scaligera, quod vel Cujacium (g) dissentire potuit, emendavit: *Tignum junctum ædibus vineæve concapes nec solvito, ubi concapes reposuit pro veteri scriptura concapet. Concapes autem ait fuisse in vineis, quod in ædibus tigna: quod haberent caput suum cum capite vineæ commissum, unde sicuti a capite veniunt biceps, triceps, ita & concapes quasi junctum caput. Quam emendationem rejicit Jacobus Gothofredus, atque inauditum verbum comminiscitur, subjicitque pro concapes, concapet, quod prisce positum putat pro vindicet, nullo auctore. Ego vero Scaligeri lectionem lubens retineo. (***) Nec me movet, quod objicit Gothofredus, nempe inutile fuisse aliud subijcere vocabulum peculiare in vineis; cum etiam iis tigni nomen conveniat. Concapes enim hic nomen est adjectivum, congruitque cum voce tignum, quod ædibus quidem junctum, vineis vero concapes dicitur, tanquam capite innixum, subauditur enim tignum, quasi tignum Concapes hoc est capite innixum vineæ: proinde ac si lex diceret: *tignum quod est injunctum ædibus, & tignum, quod est capite innixum vineæ ne solvito*: sicut enim biceps, triceps, quadriceps adjectiva sunt, ita & concapes.*

- (f) L. 2. ff. de signo juncto l. gemma ff. ad exhib. l. si dabo ff. de donat. inter vir. & uxor. l. 7. §. 7. ff. de acquir. rer. domin.
 (g) Id est putata. Festus in voce Sarpuntur. Proinde vox Sarpta in fragmento legis XII. tabularum apud eundem non ad tigna, sed ad vineam referenda, & lex negative fingenda. *Tigna, vineæ sarpta donec demta erunt, ne vindicato.*
 (h) In Parat. ff. de tigno juncto.
 (i) Eandem, tacito Cujacii & Scaligeri nomine, sequitur Mercilius, utriusque exemplo præcipi apud Festum; concapim autem interpretatur peritiam junctam capiti, seu radici vineæ. Præterea vero Gothofredi sententia videtur, qui, *ne concapet ne solvito*, sive, ne concapet & ne solvito legendum putabat, & illud naconcapet interpretatur, ne vindicato. Eadem lectio Celeb. Ortoæ quoque probatur Prof. T. III. p. 34. Neque alienum videri debet a studio brevitatæ, quo Decemviri sequebantur, adhibere voces binas in eandem rem, quia nimirum vindicari tignum noqueat, nisi solvitur. Nam his occurrit Ulpianus in L. 1. D. de signo juncto, ubi lex, inquit XII. tabularum neque solvere permittit tignum, neque vindicare. De rebus enim nostris, rebus alienis junctis, præterea ut solvatur, ad exhibendum expensæ solentur, dein solutas vindicare.

CAPUT LV.

De famosis libellis.

DAmno in rebus accepto proximum est damnum in personam, & famam qualis est injuria: quæ gravis habetur, etiam si solis verbis inferatur, tum quia honestissimus quisque plerumque existimationem, & famam, quam opes, & lucrum, & vitam; tum quia facilius hæc lædendi ratio est, & occultior, ideoque diligentius præcavenda. Quamobrem Romani, quo Græcis honestiores, ita severiores alienæ famæ vindices. Apud Græcos enim non humiles modo; sed & proceres patebant licentiæ, & petulantia poetarum, præcipue Comicorum, qui personam alienam protrahebant in scenam publice ludibrio habendam, & conviciis exagitantam. Nec magistratum ipsum verebantur. Nam Aristophanes cum Cleonem principem tum civitatis in scenam induxisset, & præ reverentia, & metu nemo Histrionum eum reddere vellet: ipsam poetam Cleonem egit; quamvis vetusta lex prohiberet *τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς κερματίζειν* (a) Magistratum in comœdia palam carpere, de qua lege interpret Aristophanes in *Nubibus*. Gliscente autem in dies furore poetarum, vetitum fuit nominatum aliquem in comœdia perstringere. Cumque ne sic quidem effrena maledicentia conticesceret, oportuit ab radice petulantiam excindere, sublata comœdia illa, quam deinceps veterem appellarunt, ut eam distinguerent a nova, & pudentiori in illius locum substituta, in qua Menander maxime floruit. Conviciis autem Solon pœnam levem admodum pofuerat, & certorum causa locorum. Plutarchus enim tradit, eum, qui maledictis aliquem petierit inter sacra, vel inter subsellia iudicium, & magistratum, aut inter spectacula, Solonis lege multatum fuisse quinque drachmis: quarum tres ærario publico cederent, duæ autem injuriam passo: cum ubique punire ingentem humanæ pravitatis

ti maledicentiam difficile reputaverit: nusquam vero periculosum; propterea crimen ex loco distinxit. Sed mirum, cur Solon fuerit adeo levi pœna contentus. Salmastius, ut rem expediat, comminiscitur discrimen inter *κακολογίαν*, & *καταγορίαν*; *κακολογίαν* docet, fuisse maledicentiam adversus absentem sine convicio; *καταγορίαν* convicium, & injuriam inter præsentem, ad quam refert multam quingentum drachmarum, quæ alia in lege continebatur. (b) multam vero leviolem refert ad *κακολογίαν* maledicentiam sine convicio. Quam vocum distinctionem nulli Grammaticorum ante Salmastium agnitam deridet Heraldus. Ego vero potius crediderim, pœnam hanc initio levem propter criminis raritatem, veterumque modestiam, postea fuisse auctam, crescente hominum audacia, cum qua crevit etiam illius coercendæ necessitas. Nam simile habemus exemplum in legibus XII. tab. de percussione oris, cujus ab initio levis multa fuit XXV. assium, de qua inferius. Romani vero moribus graviores, & diligentiores famæ custodes, convicia, & famosis libellos non indicia vitorum, sed potius innocentia alienæ testimonium esse putarunt, omnis criminis suspicionem auferentes ab eo, cui defuit accusator, cum non defuerit inimicus, ut egregie Constantinus Imperator existimat. (c) Quamobrem fustibus ad necem ferendum jusserunt hominem, qui conviciis, aut malis carminibus alienam famam lacerasset. (d) Quam legem summis laudibus Cicero extulit his verbis: *Judicium enim, & magistratum disputationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus, nec probum audire nisi ea lege, ut respondere liceat, & iudicio defendere, atque iterum: Probris, & injuriis poetarum subjectam vitam, famamque habere noluerunt: capite etiam puniri sancientes tale carmen condere si quis audeat.* (e) En vero legem:

Si qui carmen occentassit, quod alteri flagitium faxit, capital esto. (*)

(a) Peut. ad l. *Assic.* l. 1. p. 80.

(b) Isocrat. in orat. contra *Lochitem* in princ.

(c) Balduini in XII. tab. in hanc leg. in fin.

(d) Horat. *Serm.* 2. *Sat.* 2. Cic. 4. *Tuscul.* Arnob. 4. *advers. gentes.* Cornut. in *Perf. Sat.* 1. Horat. 2. *epist.* 1.

(e) Cic. *lib.* 4. de *repub.* apud D. Aug. de *civ. Jani Gravinae.* Tom. 1.

Dei *lib.* 2. *cap.* 12.

(*) Præverant Gravinæ Scaliger & Marcellius, quorum sententia vincit eam Gothofredi, quia & Augustinus l. II. de *Civ. Dei cap.* 9. ex Ciceronis *lib.* 4. de *Republica* refert, libellis famosis in legibus XII. Tabularum pœnam capitali præfixitam fuisse, & supplicii futuiri delem.

Occentassit) *occettare* est convicium facere, obstreperere adversus aliquem. Plaut. in *Curcul.*

Quid si adeam, atque ad fores occentem?

Flagitium faxit) *flagitium* veteribus est convicium. Plautus:

*Majore tunc flagitio reddes posse, hoc est infamia, quia quo acrius petimus nostra, eo est mora turpior. Et Cato Intercutibus Supris flagitatus, hoc est intestinis injuriis adfectus. Livius lib. XXV. Simul & ingens flagitium imperii denturus. Gracchus apud Isidor. lib. 2. orig. cap. 21: Pueritia tua adolescentia tua inbonestamentum fuit, adolescentia senectutis dedecoramentum, senectus reipublice flagitium. Vide Festum verbo *occentassit*, & ibi Scaligerum. (*) Jacobus Gothofredus hanc legem ita refert:*

Si qui pipulo occentassit, carmenve condidisset, quod infamiam faxit flagitiumve alteri, fuste ferito.

Pipulum est convicium a pipatu pullo- rum. *Pipare* enim Osci dicebant pro eju- labunde conqueri. Unde *pipulo differre*, est afficere infamia. *Fuste ferire* est ad necem cedere. (a)

C A P U T LVI.

De reliquis injuriis.

Nunc ad injurias re illatas veniamus: quarum nomine inter Athenienses dabatur accusatio, sive actio in caput, & multatio, sive actio in pecuniam: hæc privata erat, illa publica: privata dice-

stinati auctoribus carminis famosi meminit Porphyrius ad illa Horatii *Epist.* II. 1.

Quin etiam lex

Pœnaque lata, malo qua nollet carmine quen-
quam

Describi: veteres modum, formidina fustis;

Ad bene dicendum delictandumque redacti.

Accedit Cornutus, qui ad Persii *Satyr.* 1. *Lex*, inquit, *XII. Tabularum cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice inveheretur.* Ulpianus tamen in *L. 8. §. 1. D. de pœnis* fustem inter ea instrumenta numerat, quibuscum animadverbi in neminem debeat. Valentinianus, quoque & Valens Imperatores, quando in *L. un. C. de famosis libellis* pœnam in capitale statuunt, nullam mentionem injiciunt legis duodecim tabularum.

batur *ἀνίας δίκην*; publica ὕβριος γράφῃ, de his acrius, quam res ferret, inter Salmasium, & (b) Heraldum (c) dimicatur. Hic enim utramque actionem trahit ab uno, eodemque genere injuriarum, sub diversis agendi modis. At ille a diversis generibus injuriarum, diversas ducit actiones, Patronum adoptat sibi uterque Demosthenem, (d) apud quem dicitur prælatam fuisse actionem *ἀνίας*, cum potuisset agi γράφῃ ὕβριος. En, inquit Heraldus: ex eodem injuriarum crimine variam agendi facultatem. At Salmasius plura genera injuriarum putat convenisse in illud crimen, atrocius videlicet, & levius; nec verberibus tantum petitum fuisse accusatorem, sed vulneribus, & luto inquinatum: docetque de injuria gravior ὕβριος γράφῃ, *ἀνίας* vero δίκην de leviori descendere. Qua in re Salmasius veteres Grammaticos habet auctores; Heraldus vero rationibus, & subtilitate contendit. Confligunt acriter, nec pugnae finis, aut spes ulla pacis: nec nostrum, aut hujus loci dirimere tale prælium. Verberationis autem ex Atheniensium legibus pœna erat pecuniaria: (e) quæ, si læsus accusaret, læso cædebat; sin alius Fisco: nam ex lege Solonis cuiuslibet ex populo vindicare licebat illatam privato vim, cum in ea publicæ auctoritatis, & custodiæ contemptus verteretur. (f) Meditati vero, consilioque illati vulneris, pœna erat auxilium, & publicatio bonorum: & tandem supplicium capitale, si reus, contempta exilii pœna rediret in patriam. (g) Qui monocolo vero excussisset oculum, ei amittendus erat uterque per talionis pœnam, quam e Solonis tabulis in suas Decemviri leges traduxerunt: eo scilicet capite, ubi de membro rupto cavebatur: pro quo par meti.

(*) Cui hæc nota debetur, & cujus sententiam Taubmannus quoque sequitur ad Plautum. Marcilius recte quidem occentare carmen, occentare Hymnum dici, putat, sed non occentare simpliciter. Sed vocem carmen sæpe intelligi, vel adductus Plauti locus ostendit.

Quid si adeam atque ad fores occentem?

(a) *L. 1. §. occisor. ff. de S. C. Syllan. L. 8. §. 1. ff. de pœnis.*

(b) *In observat. ad jus Attic. & Rom.*

(c) *In animadvers. advers. Salmas.*

(d) *In orat. advers. Conon.*

(e) *Lyfias ἐν τῷ ἐπιφανίῳ πρὸς Ἰσικράτην.*

(f) *Ulp. in Midian. Pœt. ad leges Attic. pœ. § 26.*

(g) *Lyfias ἐν τῷ ἐπιφανίῳ πρὸς Ἰσικράτην.*

brorum amputandum erat ei, qui ruperat, (a) nisi pactione quis pœnam redemisset, quod lege permittebatur. (b) Os autem fractum pecunia vindicarunt in libero quidem CCC. æris, in seruo CL. Distinxe- runt autem ab osse membrum, quia proprie membrum caro est, & pellis, qua artus teguntur, ut Popma notat; (*) (c) hinc aliud membrum rumpere, aliud os fran- gere. Os autem & membro includitur, uti pars illius. Non absimilem legem ex Catonis originibus profert Priscianus lib. 6. quam ad alieum gentium mores respicere censet Hottomanus. (d) Ob oris percussione, aliamve injuriam non ampli- us viginti quinque gravis æris pœnam Decemviri constituerunt: quæ quamvis a Favorino (e) propter levitatem etiam, Labeone auctore, irrideatur; tamen pro temporum illorum inopia, non erat for- tasse tam levis. Prolatis vero finibus, au- ctaque urbe spoliis, & opibus exterorum, valuit ea pœna. Quem enim jactura XXV. assium ab injuria in tanta opulentia revo- casset? Unde quid mirum, si L. Nera- tius, homo egregie improbus, homines, & leges adeo ludibrio haberet, ut obvio- rum os palma percuteret, oblati conti- nuo XXV. assibus per servum, quem pecunia onustum secum (**) circumferebat? Cum igitur ea pœna contemneretur, cœ- perunt a Prætoribus iudices injuriis æstimandis dari, quos propterea Recuperatores appellarunt, quia in privatis commercii jus quisque suum per eos recuperaret. Place- ret locum hunc auctoritate Collatoris legum Mosaicarum concludere, apud quem hæc leguntur, prout Salmasius restituit. *Injuriarum actio aut legitima est, aut bono- xeria, legitima ex lege XII. qui injuriam fa-*

xit quinque, & XX. æris pœna sunt. Qui membrum rupsit, talio esto. Qui ossa fraxit, libero tercenti æris, seruo centum, & tri- ginta pœna sunt. Nunc leges produca- mus:

Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.

Si qui injuriam alteri faxit, XXV. æris pœnæ sunt.

Qui os ex genitili fudit libero CCC. seruo CL. æris pœnæ sunt.

Si membrum rupit) ita legem hanc omnibus probantibus restituit (f) Cu- jacius.

Pacit) a verbo antiquo *paco* pro *paciscor*. Cujacius ibid. nisi pro *paco* lega- mus cum Laurebergio *pago*, & *pagit*. Dicitur *talio a tale*, quia tale ac simile re- penditur.

Qui os) ita restituitur a Petro Pithoeo; ceterum genitale dictum arbitror ubi gignitur, (***) non ut P. Pithoeus, den- tem excussum a gingiva, ne nimis conan- gustemus legis sensum: quasi non quæli- bet ossis fractio, sed solum dentis e gingi- va excussio puniatur.

C A P U T LVII.

De pecuniis repetundis.

Absolutis judiciis privatis, ad publica veniamus, exordientes a lege condi- ta contra iudices, arbitrosve pecunia cor- ruptos. Quod flagitium, quia integritate judiciorum: salus publica unice munitur, Decemviri capite punierunt: gravissimam

(**) Nam librariis assibus ea tempestate populus utebatur. Imo robustum Neratii servum & XXV. libras æris toties simul portantem, & inmanem crum- enemam, totidem asses toties simul continentem? Nisi hæc alape nummis sestertiis additæ sunt, qui utique portatu faciliores erant, & asses æris in ar- gento referebant. (f) Cujac. *Instit. de injur. §. 7.* (***) Ut sit os loco suo motum vel fufum, Pithoeus malebat, dentem ex gingiva, quia in eadem tan- quam in genitili suo nascitur. Quæ tamen conjec- tura Pithoei occasione præbuit illi Gothofr. & Gra- viæ, qua facile carere possumus. Fuerat ea *Collatio- ni* quoque legum Mosaicarum & Romanorum illa- ta, in qua eam damnat Schultingius ad *Tit. II. §. 5. n. 33.* Et quidni præcante Triboniano & Cajo apud Patriatorem LL. legem simpliciter eisingimus. *Si os fregit libero CCC. seruo CL. æris pœna sunt.*

(a) *Instit. lib. 4. de injur. §. 7.* Festus verbo *talio*. L. 3. C. *Theodos. de exhibendis reis.*

(b) *Gell. lib. 20. cap. 1.* Paul. 5. *sent. cap. 4.*

(c) Et si improprie membra etiam pro artubus ponantur, qui significatus vulgo notior. Scita sic distinctio inter os & membrum, qua Tribonianus in §. 7. J. *de injuriis*, propter membrum quidem ru- pium, inquit, talio erat, propter os vero fractum numaria pœna constituta erat, quasi in magna ve- rorum paupertate. Eadem membra ab ossibus distin- guit Plantus in *Menachmis Act. V. Sc. II. v. 102.*

Ita mihi imperas, ut ego huius membra, atque ossa atque artus

Communiæ illo scipione, quem ipse habes.

(d) *De diff. verb. verb. artus.*

(e) *Ad leg. XII. tabul. in hanc leg. pag. 470.*

(f) *Apud Gell. lib. 20. c. 1.*

ge agentes, quam Athenienses, (a) & ipse Plato, (b) nam illi pecunia crimen æstimarunt: hic duplo ejus rei, quæ in judicium deducebatur, quod judex reddere cogitur ei, quem sua sententia læsit. Ab hac autem XII. tabul. severitate recessit posterior ætas in deteriores prolapsa mores. Cumque veterum legum oblitio, & impunitas judicium pudendam judiciorum corruptelam peperisset; supervenit lex Julia repetundarum, qua deinceps tale crimen coerceretur: de qua lege disputandi locus erit libro sequenti. Præterea ex Prætoris edicto, qui litem suam fecisset, si-ve per dolum injuste judicasset, parti lætæ veram judicii æstimationem præstare jubetur, (c) aliæque pœnæ a constitutionibus principum accesserunt. (d) Dolo autem judicare videtur, qui per gratiam, aut per inimicitias, aut per sordes in fraudem legis sententiam tulerit. Lex autem talis fortasse fuit:

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam accepit, capital esto, (*)

C A P U T LVIII.

De falsis testibus.

Porro judiciorum integritas non solum avaritia judicis coercenda, sed etiam perfidia testium avertenda conservatur. Judices enim e dictis, ac fide testium sententiam expromunt suam. Quamobrem ne falsitas testium sententias pariat injustas: oportuit metu pœnarum falsos testes ab actu judiciorum absterre. Ideo apud Græcos, (quam nationem Cicero aiebat sacramentorum fidem nunquam coluisse,) gravibus pœnis mendacia testium prohibebantur: ut Atticis legibus, qui falsum in judicio protulissent, præter multam etiam

infamiam sustinerent: quæ & in producendam quoque falsos testes redundabat. Quod judicium *καταδικασίαν* vocabatur. (e) Romani vero quamvis integrioris fidei, tamen propter majorem judiciorum religionem supplicium exacerbarunt. (f) Igitur exemplo Platonis, qui ter falsi convictum testem neci dedendum decrevit *lib. 11. de leg.* jusserunt Decemviri, ut falsus testis e saxo Tarpejo dejiceretur: cujus loci profunditatem, nondum, ut postea eversa Roma veteri, ruinæ ædificiorum impleverant, ut altior antea, nunc in planitiem vergat. Verum relaxata simul cum virtutibus civium lege, capitalis pœna conversa fuit in exilium, aut relegationem in insulam, (g) quam perpetua infamia comitabatur, aliæque pœnæ a judicis arbitrio pendentes: (h) quæ tamen ab eruditissimis Tribonianis adjectio reputatur. Noluit enim Tribonianus, ut Cujacius suspicatur, has pœnas, forte quia sibi graviores viderentur, exprimere: unde adiecit ad legem qui falso ff. de testibus: *a judicibus competentet puniantur*, vel ut legit Harmenopolus, *a judicibus competentibus puniantur*, *ὡς τὸ τῶν προσφθῶν (*) ἀρχαίων νομοδότηται*. Unde consulto supprehit Pauli verba, quæ in sententiarum libris, unde lex illa sumta fuit inveniuntur.

C A P U T LIX.

De Teste Desertore.

A falso teste transeamus ad eum, qui cum sese testem obtulerit, vel libripendem, quem loco testis adhibebant, postea testimonium ferre in judicio, dictaque sua comprobare detrectet: qui testimonii desertor, meo judicio, recte appellabitur, isque etiam testimonium defugere dicitur, ut & qui rei alicujus auctor haberi nolit, is defugere dicitur auctoritatem. Quod apud Græcos crimen dici-

(a) Jul. Pollux. l. 8. cap. 1. *Interp.* Thucyd. ad l. 6.

(b) *Lib. 2. de legibus.*

(c) L. 15. §. *filiusfam.* ff. de judic.

(d) C. de pœn. jud. qui male jud. §. nov. 124. c. 2.

(e) Summam legis Gellius exhibet L. XX. c. 1. verba ejus ab interpretibus penitus conficta sunt.

(f) Demost. in τὸ κατ' Ἐπιγρῶν in τὸ πρὸς Τρ. πρὸς Διον. Pollux. l. 8. Petit. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 7.

(g) Gellius lib. 29. cap. 1.

(h) Paul. sent. lib. 5. cap. 15. §. lib. 1. ff. ad leg. Cornel. de fals.

(b) L. qui falsi ff. de testib.

(**) Harmenopuli lectio etiam refellitur l. 14. C. de testibus, ex qua apparet, ut pœnam falsarius insidens, opus non esse, ut iudex sit competens, modo falsarium puniat competentet. Basilicorum quoque scholia illud competentet probant: habent enim προσφθῶς, etsi aliter in ipsis Basilicis legatur, ut observat Schillingius ad Pauli sent. l. v. tit. 15. §. 5.

tur *Δεικνυμένων*, quasi testimonii destitutio. (a) De qua Decemviralem legem adfert Gellius, (b) verbis adeo depravatis, ut nescio an iis restituendis doctissimorum virorum conamina suffecerint, de quibus inferius. Pœna hujus criminis ex XII. tabul. legibus erat, ut qui testimonium ferre refugisset, esset intestabilis, nempe ut neque alios in re sua testes adhibere posset; neque adhereri ipse in re aliena; (c) & insuper improbus haberetur. Cujus vocabuli significatio veteribus erat atrocior: continebat enim infamiam, & publicam ignominiam. Unde Livius lib. X. cap. 9. refert: *Valeriam legem, quæ veteres necari, aut virgini cædi eum, qui ad populum provocasset adversus eum, qui in legem incidisset, non aliam pœnam statuisse, quam ut haberetur improbe factum*: tantusque hominum erat pudor, ut validissimum esset honestatis vinculum infamiae merus. Nunc legem proferamus:

Si falsum testimonium dicassit;
(*) saxo deicitur.

Qui se sirit testarier, libripensive fuerit, ni testimonium fariatur, improbus, intestabilisque esto.

Sirit) pro *freris*.

Testarier) hoc fuit apud veteres ex iis verbis unum, quæ ad actionem simul, & passionem significandas, adhibebantur, ut notat Gellius ex hac lege lib. 15. cap. 13. ubi verbum hoc *παραρτίζω* accipitur, ut qui se sirit testarier significet, qui se passus sit in testem adseribi.

Fariatur) ita repono cum Rævar-do, (**) donec melius aliquid emergat. Prisco enim sermone *moriri* dicitur pro *mori*; *aggredi*, pro *aggredi*, unde & dici

potuit *fari* pro *fari*: nisi legere malimus cum *Hottomanno fateatur*, vel cum *Cujacio feriatur* pro *cogatur*, satis dure; vel cum *Salmasio* (d) *fariatur*, hoc est eatur ad fatendum.

CAPUT LX.

De *Cætibus nocturnis*.

Nunc ad æstima veniamus ea, quibus reipublicæ status graviter perturbatur; quibusque prohibendis Decemviri, lege lata, nocturnos cœtus, & clandestinas coitiones prohibuerunt. Nocturnam enim τὴν πρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ δούλου, ducem plurimorum malorum appellat *Menander*. Ut igitur causam omnem nocturni cœtus removerent Romani ne S. Crum quidem condi heres voluerunt, post Solis occasum: Unde, abeunte die, horam, quæ sequebatur, *incompositam*, appellaverunt, quasi tempus minime rebus gerendis idoneum. Quo nomine *Porcius Laeto* *Catilinam* infimulat in ea declamatione, (e) ubi legis hæc Decemviralis monumentum reliquit. Hæc etiam inter alias damnandorum *Bacchanalium* (***) causas adfertur, quod scilicet nocte agerentur. (f) Ideo & *Diagondas Thebanorum* Imperator sacra nocturna omnino delevit. Legis autem Decemviralis hæc videtur fuisse sententia.

Si qui in Urbe cœtus nocturnos agitassit, capital esto.

CAPUT LXI.

De *Crimine Perduellionis*.

Nihil vero crimine perduellionis atrocius, quo status civitatis evertitur, & publica Populi Romani majestas

(a) Petit. ad leg. Attic. l. 4. c. 7. p. 357.

(b) Lib. 15. c. 13.

(c) *L. cum lege 26. C. L. is cui 18. S. ult. ff. qui test. fat.*

(*) Hujus legis sententiam exhibet Gellius XX. 1. Verba a Doctioribus confecta, qui hæc conterunt vocem *ἀναρτίζω*; qua veteres pro dixerit usos, Festus auctor est. Secundæ etiam legis verba exhibet Gellius l. XV. c. 13.

(**) Rævardi conjectura non idonea esset, modo; ut a moriri suspensæ morior, ab aggredi morior; sic a fari fari superesset farior. *Hottomanni* lectio expeditissima esset; nisi in antiquis

simo codice Gellii *fariatur* legi, *Ursinus* testaretur. Si probari posset, eos, qui ad fatendum pergebant, *fariantes* dictos esse, accederem sententiæ *Salmasii*.

(d) *Obj. ad leg. Attic. c. ult. p. 817.*

(e) *Declamat. in Catil.*

(***) Quæ præscripta Senatus consulto, lato A. U. C. DLXVII. Qu. *Marcio Philippo* & *Sp. Postumio Albino* Consulibus. Senatus consultum ipsum exhibet & dissertatione singulari illustrat *Cornelius van Bynkershoek* in opusculo *de religione peregrina*.

(f) *Cic. L. de legib. Livius l. 39.*

solatur, de qua plenius libro sequenti. (a) Lege autem XII. tabul. hæc præcipue perduellionis capita comprehenduntur: alterum nempe illius, qui hostem concitasset, (b) sive ut ego interpretor, qui aliquem ex amico Populi Romani hostem dolo, (*) constituoque suo reddidisset; & clam commovisset, sollicitasset, subegisset, ut adversus Rempublicam se compararet. Et quanquam is etiam, qui contra prohibitionem Imperatoris cum hoste pugnavisset, idem crimen incurreret; tamen atrocioris sensum, quem supra exposuimus, lex nominatione complexa videtur. Alterum vero criminis caput est illius, qui civem in hostium potestatem tradidisset. Quæ scelera capite pledebantur. Perduellis autem dicitur hostis, (c) quia veteres pro bello duxum annuñciabant. Unde perduellis ab Ulpiano definitur, (d) qui hostilem animum adversus Rempublicam aut principem gerit. Lex autem Decemviralis hæc fortasse fuit:

Si quis perduellem concitasset, civemque perduelli transduit, capital esto.

Transduit) pro tradiderit: veteres enim *duis* dicebant pro *des*.

C A P U T LXII.

De Parricidio, sive Hominis Cæde,
& Puncturis.

Pergamus nunc jam ad eos, qui hominem cæde sustulerunt: quorum poena si susceptum consilio facinus esset apud Athenienses, ad ultimum extendebatur supplicium; quod voluntario exilio, æquequam iudex pronuntiaret, effugere licebat, (e) ut interpretatur Samuel Petitus, quia rei post primam orationem apud Areopagitas poterant exilio se subducere,

(a) Cic. pro Rabir. & in Verr. 3 & ros. tit. ff. ad l. Jul. majest.

(b) L. i. ff. ad l. Jul. majest.

(*) Puta, ut ex amico hostis, vel ex hoste infenso infensor fieret.

(c) L. quos nos hostes 23. ff. de V. S.

(d) L. ult. ff. ad l. Jul. majest.

(**) Sententiam legis exhibet Marcianus in L. 3. D. ad l. Jul. Maj.

(e) Demost. in *Midiana*. & *de re nova* A pro 21. p. 25.

(f) Samuel Petit. ad leg. Attic. l. 7. tit. 9. p. 308.

quod exilium publicatio bonorum consequeretur. (f) Verum si qui hac ex causa solum vertisset, in Atticæ finibus prehenderetur, impune poterat occidi, aut Magistratibus tradi multandus. Quod in suas quoque leges Plato transtulit, (g) & pluribus Demosthenis locis comprobatur: quos locos frustra suis conjecturis tuendis vexat Salmasius optimis rationibus ab Heraldio (h) redargutus. At si casu hominem quis interemisset, annum extra patriam exulare, legibus jubebatur. (i) Non minori vero poena homicidium dolo admittum ulciscuntur leges Decemvirales, vel lex Regia, nempe Numæ, ut aliqui arbitrantur a Decemviris in XII. tabul. traducta: quæ prisca locutione homicidam notat *parricida* vocabulo, quod apud veteres quodlibet homicidium compledebatur: (k) neque apud eos discrimen ullum invenitur inter *capitalis esto*, & *parricida esto*, quæ clausula poenis omnibus capitalibus atquebatur, ut Cicero (l) fecit: *Sacrum*, inquit, *sacrevè commendatum qui cleperit, raptove, parricida esto*. De illo vero, qui hominem imprudens occidisset, hæc a Scaligero e Schedis Servianis adferuntur ad hanc legem: ut scilicet eodem expiet in concione ariete cæso. Quod cum ad hanc legem pertinere non constet, longioris moræ mihi causam non præbebit. (m) Paribus etiam subicitur poenis, qui hominem veneno sustulit: quinimmo eo gravius hic delinquit, quod latendi facilitate possit delinquere liberius; majusque periculum ab insidiis, quam a vi hominibus creatur. Et quia venenorum propinator sæpe miscet huic maleficio magicas artes, quas profitentur præstigiatotes, & mulieres eæ, quas *sagas* appellabant: (n) quorum incantationes, & carmina vi Dæmonum armata, mentes corporaque hominum labefacere, frugesque ab agro traducere veteres existimabant; (o) adeo ut Cajus Furius, qui

(g) Lib. 9. de leg. ubi de homicid. volum. loquitur.

(h) In animadvers. advers. Salmas. ad Jus Agric. & Rom. lib. 4. tit. de.

(i) Petit. ad leg. Attic. l. 7. tit. 1. p. 512. Schæliæ. Euripid. in Hipp. Tæzes ad Lynceum, Hæschius. Demosth. in re per Areopagitas.

(k) Festus verbo Parricid.

(l) Lib. 2. de leg. Scalig. ad Fest. verbo parris.

(m) Vide Rosin. ad leg. Reg. in lege Numæ.

(n) Phil. l. 2. c. 2.

(o) Tibull. l. 1. lib. 8.

agrum suum proprio labore inopinato pinguescerat, in hujus maleficii suspicionem facile venerit; (a) propterea poenam edicere Decemviri adversus eos, qui malis carminibus homines, aut animalia commaculassent, aut segetes, frugesque alienas pellexissent. Poenam hujus criminis habemus, si Scaligeri conjecturam in restituendo, supplendoque mutilato Festi loco amplectamur: discemusque illam ex sequentibus: siquidem ita Scaliger explet Festi lacunam, scribens: (b) *Nam in hoc manifesto haec scripta fuere. Tribus XXXV. aut privilegia irrogare, aut de capite tivois statueret, nisi maximo comitatu vetans XII. tabul. leges, praeter quam veneficos, quique malum carmen incantant, quia ipsi indemnati jure occiduntur.* Fuit autem fortasse lex homicidia, incantationes, & veneficia coercens haec:

Si quis liberum hominem (*) dolo sciens morti duit; quive malum carmen (**) incantassit, aut malum venenum faxit duitve, parricida esto.

Duit.) pro dederis satis notum.

C A P U T LXIII.

De Cade Parentum.

A Tque caedes hae, ut moximus, prisca significatione parricidii vocabulo continebantur. Parentum vero caedem, cui uni proprietate sua hoc nomen convenit, utpote criminum atrocissimum, adeo Solonis leges abominabantur, ut quod satis non posset vocibus, silentio detestarentur: utpote indignum, quod in cogitationem hominum verbis adduceretur; ne, ejus criminis noticiam natura non suggerit, a lege offerretur. (c) Veteres vero Romanorum longe deterius de humanae naturae pravitate judicantes, non silentio, sed metu, & atrocitate poenarum illud avertere studuerunt, lege lata, quam Scaliger (d) alique doctiorum adscribunt Regibus, nempe Romulo, aut Tatius, aut Servio; ut qui pueri, aut nurus parentes verberassent, divis parentum sacri essent, hoc est divi illis devoverentur. Diis enim devoti sacri fiebant, & a quolibet impune occidi poterant: tanquam Diis criminis ejus, ulioribus victima, illa mactaretur. Cum hac de re a Regibus nominatim cautum reperiamus; fas erit suspicari, minime fuisse illos de cade parentum, eoque auctores fuisse (***) legis ejus: quam postea Decemviros credo in XII. tabul. conjecisse. Hujus autem sceleris reus casus

(a) Plin. l. 18. c. 6.
 (b) *Liv. P. in fine.*
 (*) Pars prima legis, de libero homine occiso, lex Regis, Numae Pompilii erat, ut apparet ex Festo in voce *Parric.* Numae vero parricida Diis parentum, ut videtur, sacer erat, si capitis damnabatur, quod ad eos quoque perrexit Servius Tullius, qui patrem pulsasset, ut apparet ex Festo in voce *plorare*. Tunc igitur parricidiae comparari poterat occidit liberi hominis quivis, quia ipsius quoque delictum capital erat. Deinde legibus XII. tabularum culleus, nova poena parricidis proposita, ut apparet ex Valerio Maximo l. 1. c. 1. Occisorem autem quemvis culleo infurum fuisse, nec credibile est, nec usquam legitur. Mallem igitur hoc loco capital esto, quia utique ex Plinio in *Hist. Nat. l. XVIII. c. 3.* constat, aliquid de cade in legibus XII. tabularum cautum fuisse.
 (***) Pars legis de malo carmine, & veneno perperam hic inferitur a viris eruditissimis, cum de neuris delicti poena in legibus Decemviralibus sancita, constat. Mali carminis decantati reus est etiam is, qui fruges *excantasse*, de quo tamen fragmentum singularare, sed sine mentione

poenae exhibet Auctor in tabula VII. secutus Gothofredum. (c) Cic. *pro Rosc.*
 (d) *in verbo plorare*; *in verbo nuptias apud Festum.*
 (***) Imo post regum tempora hoc supplicium dentum parricidis irrogari coepisse, modo ex Valerio didicimus. Primus anno circiter DCL. Publicius Malleolus, matre interempta, culleo infusus & in mare praecipitatus est, ut ex epitoma Liviana l. LXVIII. intelligitur. Cui damnato statim sollicito lupino obvolutum, solae lignae pedibus inductae, ait Auctor ad Herennium l. 1. c. 11. *ut de regram*, comminatum matrem, pedibus amplius attingeret, *vel*, conglutinat *acrop* alter *haurer*, quam per sollem *seva* & peridza bestia. De animalibus culleo dein inferi solitis, repetitioque ab Imperatoribus poena, usu jam fere intermissa conferendus *Colerus Patere. cap. 3.* & *Nevius lib. 1. analest. cap. 39.* & *Aug. Matthaei de criminibus l. XLVIII. Dig. tit. 7. cap. secundo.* Inserta culleo vipera, quod nascendo matrem, coecundo marem excare dicitur. Inserta fania quod foetum arctore complexu strangulat. Inserti canes & galli, quia nec ipsi proprio sanguini & generi parcaat. cruen-

cruentis virgis, culleoque infutus cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, quibus rabie incensis laniaretur, marimergebatur, ab omnium elementorum commerciiis quasi segregatus, cum nec terram attingeret, neque aquam: etenim ab ea culleo discernebatur. Cujus exemplum supplicii, Tarquinius jam ediderat in M. Tulio Duumviro, propter proditam arcanorum fidem. (a) Lex autem hæc est:

Qui parentem necassit, caput obnubito: culleoque infutus in profluentem mergitor.

Obnubito) notum est; *nubere* quid significet prisca origine, scilicet *volare*. Et quia sponsa ob pudorem velabatur, cum ad mariti domum deduceretur: inde *nupta*, & *nuptiæ*: verbumque *nubere* in conjugalem significationem vulgo transiit.

C A P U T LXIV.

De Incendio.

NULI criminum atrocitate cedit incendium dolo excitatum: cujus rei leges XII. tabul. exemplum posuerunt in eo, qui æcerum frumenti ad alienas ædes positum combussisset, non quia hoc tantum incendium punierint, sed quia rei rusticæ tota vita deditis hæc exempla crebrius occurrerant: unde sub ea reliqua incendiorum genera comprehenderunt, & eos, qui quovis modo incendium conlassent, igne cremandos iusserunt: ut unde damnam aliis attulissent, inde & ipsi mortem haberent: postquam vincti, verberatique fuissent, quæ capitalium omnium suppliciorum erant exordia; servi tamen, & viliora capita pergentes ad supplicium, nudi crucem, & furcam sibi ferentes per vias cædebantur, unde *furciferi*, crebrum

(a) Valer. Max. l. 1. c. 1. n. 13. Nonius c. 1. verb. Perbiter.

(b) L. capitalium 28. §. 12. de penis. Paul. l. 1. §. 1. tit. 3. ubi Cujac.

(c) L. iuris gentium §. 13. ff. de pactis, l. 1. C. ad l. Aquil.

(d) Balduin. & Ritt. ad hanc l. vide capit. de incendiariis apud eundem Rittersh.

(*) Quæ hoc loco negligentiæ interpretatur Cujus in L. 9. D. de incendio. Quod si enim fulguris vi incendium ex ignibus coelestibus contigerit, id nemini fraudi esse debet.

(e) Vide l. 9. §. 1. qui ædes ff. interdu. ruin. nauis.

apud Plautum; & Terentium convicium: At si ex aliena negligentia incendium aliquo serperet, civili actione dupli persecutio datur, (b) eaque actio incensarum ædium dicitur in pluribus juris locis. (c) At si solvendo reus non esset, leviter verberabatur; propter eam de pœnis regulam, uti qui ære nequit, corpore damnum luat. (d) Legis porro sententiam his verbis reddidit Gothofredus:

Qui ædes acervumve frumenti ad ædes positum dolo sciens incensit, vinctus verberatus igni necator: ast si casu (*) noxiam sarcito; si nec idoneus escit, levius castigator.

Incensit) pro *incenderit*, sicut *incensit*, ut notat Festus verba *incensit*. (e)

C A P U T LXV.

De Ordine Judiciorum, & de in jus vocando.

EXPOSITIS legibus, quibus crimina coercentur, leges judicarias, judiciorum ordinem dirigentes, explicemus. Judiciorum autem exordium erat vocatio in jus: Jus enim dicebatur etiam locus, ubi causæ agitantur. Igitur actor reum conveniens vocabat in jus ad eum, qui jurisdictioni præest, ad Prætorem, cupiens cum eo disceptare, ac jus experiri suum. Cujus vocationis hæc solennes erant formulæ: *In jus eamus*: vel *in jus veni*: vel *sequere ad tribunal*: vel *in jus ambulata*. (f) Vocationi reus ex Legibus XII. tabul. confessim parere jubebatur, ac si declinare vellet judicium, & sekte actori subducere satageret, licebat repugnantem obtorto collo (***) ad Prætorem ra-

(f) Brisson. l. 5. de formul. in princ.

(***) Quod non est extra controversiam, & jam olim negatum fuit a Joanne Bachovio. Nuper etiam Gundlingius in *dissertatione de comitibus violenta in jus vocationis*, inserta *Gundlingianis T. V. P. XXV. K. 2.* contendit, violentæ in jus vocationi neque apud Athenienses, neque apud Romanos loco fuisse in ciussis civilibus. Juvat tamen sententiam Gravinae, primo quod apud Horatium, in notissimis verbis: *Rapit in jus, clamor utrinque* nec fur nec leno in jus trahitur, sed defensor vadimonii in causa civili. Lex dein XII. tabularum eam ire deterrere

pete sine injuria: dummodo actor, antequam reo manus injiceret, adstantes fecisset ejus negotii testes: quo pateret reum ab actore nolentem in judicium trahi, non contumeliam, sed sui juris experiendi causa. Testes autem cum faceret, eos ita interrogabat, licet amestari? ac si per eos liceret, admotis digitis, imam eis vellit auriculam, quam & *oricillam* dicimus; adjecto verbo *memento*, vel *memor esto*: quo ejus rei recordarentur. (a) Aures enim veteres physici memoriam dicunt, ut alias partes corporis aliis facultatibus, veluti dexteram fidei, genua misericordiam, frontem genio: Ritum autem hunc didicerunt Lipsius, & Rævardus ex veteri lapillo sibi ostenso a Guido Latino, quo in lapillo insculpta erat manus, atterens auriculam hoc Græco verbo *μαρτυριον* *memento*. Hinc Virg. in *Bucolic.*

*Cynthus autem
Vellit, & admonuit. (b)*

Idque *amestari* dicebatur, hoc est, adstantes, & proximos facere testes, ut optime Salmasius exponit: (c) *am* enim particula proximitatem significat, ut *am-termini* terminorum accolæ, & *amsegetes*, quorum ager viam rangebat, & *am-sanctæ* vales, quæ in circuitu sunt, & vicinæ. Male aliqui explicant *ante testari*. Post antestationem autem sequebatur manus injectio, tactis enim testibus jus erat in adversarium fugam molientem injicere manus, & ducere ad Prætores. Qui mos omnis ab Atheniensibus descendit. (d) Apud eos enim reus ex auctoritate magistratus, vel per apparitores, quos *αγγελοι* dicebant; (e) vel per ipsum actorem vocabatur in jus, advocatis testibus, quos *αγγελοι* appellabant, teste Scholiaste Aristophan. in *Vesp.* At si reus actori vocanti non obtemperasset, tunc in eum manus injiciebatur; cujus apud Græcos

moris testis est Lucianus; & veteres comœdiæ Plauti, & Terentii græcos mores, utpote græcis ex auctoribus conversæ referentes. Omitto festivum illum, & vulgatum simul Horatii locum libr. prim. satyr. ad Romanos mores pertinentem: Verum tum demum manum injecturi antestabantur, cum honesta persona in jus vocabatur, quo actor ab eo injuriam abstinere videretur, (f) nam turpis vitæ hominem, veluti lenonem licebat invitum sine antestatione oborto collo rapere, ut patet ex Plauto in *Perfa*, ubi parasitus a lenone interrogatus, ane antestaretur, ita respondit:

*tuane ego causa, carnifex,
Cuiquam mortali libero aures atteram?
Qui hic commercaris, crues homines li-
beras.*

& luculentius in *Rudente*, ubi hanc ob causam Labrax cum Pleuxippo rixatur. Si qui vero in jus honoris causa non raperetur, ei diem actor dicebat, ut datis pignoribus, vel vadibus sese iudicio stitutum promitteret, & ni iudicio ad diem adesset, certam pœnam, sive multam persolveret. Hæc autem vadatio dicebatur, quia scilicet adversarius vadabatur ab actore, cui se se eximere non licebat, (g) nisi datis pignoribus, aut vadibus, certa que pœna promissa: atque ita satis aut cautum dabant. Vades autem dicti sunt ii, qui suo periculo reum in iudicio stituros offerebant: quos ita dictos Acron arbitratur, quod his sponforibus actori oblatis, reo vadere, sive abire liceret. Cum enim rei fides suspecta esset, cogebatur pro se sponforem dare, idque promittere, vadimonium dicebatur: unde deferere vadimonium, cum ad certam diem quis se iudicio non præstitisset; ut differre vadimonium, cum iudicii dies

stantem capi, & fugam molienti manus injici sunt, nec abiguum nec zonifectorem designat, sed ad obligationes non minus ex contractu, quam ex delicto pertinet. Imo nimis liberalis & parum provida est lex, si furem capi non sinit, nisi post antestationem, si crumenifecit manus injici vetat nisi frustravi, pedemque fugæ struenti. Cur denique in *L. 12. D. de in jus voc. domus* nunciique tutissimum præfidium & receptaculum diceretur, si in jus vocatio fiebat sine vi. Civibus honestis lex consultit, verbis, *Si it*, honestiores enim in jus vocantem sequebantur, eoque vitabant

quicquid turpe erat in manu injectione.
(a) Porphy. & Acron in Horat. *l. 1. sat. 9.* Cicero *l. 2. de leg. Auc.* ad Heren. *l. 2.* Nonus verbo calvitur: Cajus *l. 233. ff. de V. &*
(b) Serv. ad *eclog. 3.* Senec. *c. 36. l. 4. de benef. & l. 5. c. 3.*
(c) *Ad jus Attic. & Rom. pag. 110.*
(d) Petit. ad *leg. Attic. l. 4. tit. 2. p. 315.*
(e) Aristoph. in *Avionis*, ubi Scholiast. Ulp. in *Orat. Demost. pro Coron.*
(f) Rævard. in *l. XII. tab. c. 5.*
(g) *L. 5. §. vero ff. qui satisd. cogant.*

a iudice gravibus ex causis producebatur. Porro matronarum pudori, ac reverentiae tribuebatur, ut in jus vocatas nefas esset attingere: (a) neque licebat in jus vocare impuberes puellas alieno juri subjectas. (b) Lenimentum quoque aliquod hujus legis Jurisconsulti sua interpretatione invenerunt, ne quis scilicet ex domo sua in jus protraheretur: (c) satis enim poenarum perferre latitando: nisi aditum ad se praestaret, aut ex publico conspiceretur. (d) Praeterea oratione Divi Marci cautum fuit, ne vindemiarum tempore cives ab opere rustico ad iudicium abducerentur. (e) Quae quidem exceptiones post latis XII. tabulas prodierunt: illa vero particula ex ipsis XII. tabulis proficiscitur, quae jubet in jus vocatum morbo correptum non tamen adeo gravi, ut sensus confundat, juncto, non vero molliter instrato vehiculo, in iudicium venire: cujus legis rationem Phavorinus Philosophus non satis percipiens XII. tabul. adspersionis accusabat: quasi juberent etiam eum, qui gravitate morbi cohaerere non possit, in jus duci, uti funus super jumento sine plaustrum. A qua eum opinione, sensu legis benignius exposito, depulsi Cæcilius, qui jumentum nomine docet significari pecora juncta curculis vehendis: putatque jumentum a jungendo dictum: eaque verba legis arceram ne sternito, ita explicat, ne scilicet vestibus plaustrum sternatur, aut mollus instruat. Ceterum negat a legibus prohiberi plaustrorum usum ad vehendum reum. (f) Nec civis tantum compellere poterat reum ad iudicium subeundum; sed etiam peregrinus, quem veteres vocabant *hostem*, cujus vocis antea mitior, post vero significatio fuit adspersionis; notavit enim solos inimicos populi Romani, quae antea significaverat & peregrinos. Eratque lex, ut conjectura erui potuit ex Cic. 1. de offic. e Plauto in *Curcul.* script. his verbis:

(a) Valer. l. 2. Hottoman. in leg. XII. tabul. v. si calvitur.

(b) L. 22. in princip. ff. de in jus voc.

(c) L. 18. cum seq. ff. de in jus voc.

(d) L. 19. eodem.

(e) L. 1. ff. de for.

(f) Gell. lib. 20. cap. 1.

(*) Ita hanc legem ex Cicero. de off. l. 12. & Plauto in *Conventione Aët. l. Sc. l. v. 5.* tum quoque L. Cincio apud Gellium l. XVI. cap. 4. exhibet Marcellus col. 233. Gothofredo omit. ente vocem *conductus*.

(**) Haec verba non comparent in quibusdam libris manuscriptorum, & in optimis editionibus Cicero.

Si status conductus (*) dies intercedat, cum hoste ito.

Status dies, & conductus) levi discrimine distinguuntur. Status, enim dies est, quem Praetor statuit litigantibus, ut ad se iretur: *conductus*, quem sibi ipsi ex pacto litigantes praestant, ut ad Praetorem eant. Sed jam legum reliquias, utrumque ab eruditissimis coactas proferamus, Gothofredo sequentes, qui unam constituit ex tribus, quas alii faciunt, legibus, eamque in tria distinguit capita, quod & veterum auctoritate, atque ipso sententiarum nexu comprobatur.

Si in jus vocat atque eat. (**)

Ni it antestamino: igitur em capto.

Si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito.

Si morbus ævitalve vitium escit, qui in jus vocabit, jumentum dato: si volet, arceram ne sternito.

Atque) sensus est: si quis in jus vocat, vocatus statim eat. Quae lex cum esset initium ceterarum, pueris omnibus, qui jus addiscebant, velut solemne carmen erat in ore, ut Cicero testatur lib. 2. de legibus.

Atque) significat veteribus *illud*, *statim*, e vestigio, cujus innumera sunt apud Plautum exempla, quae collegit Pareus (***) in *lexico critico* in hac particula, & Virg. lib. 3. Georg.

Si brachia forte remisse,

Atque illum præceps promo rapti atque amni.

quibus in locis atque significat rem inopinatam. (****)

de legib. l. 11. c. 4. omittuntur etiam a Gellio l. XXX. c. 1. etiam Cicero. & Gellio præcipue testibus utuntur collectores legum XII. tabul. observat Antonius Schæringius in *enarrat. Pand. ad tit. de in jus voc. S. L.* (***) Praeterea adde Everardum Ottonem *Profes. T. III Theol. jur. p. 26.*

(****) Vocem *antestamino* exponere neglexit Gravina. Erat autem antestari testes circumadvocare, quorum aures tangebantur, ad quem morem alludit Trebatianus l. 21. pr. D. de *Furtis*, quod fieri solebat, antequam manus reo injicerentur. De antestatione ubertim Cel. Otto in *jurisprudantia Symbolica* l. II. c. 3.

Em)

Em) *prisce pro eum*, quemadmodum & alibi, ut sit sensus: *Si sequi nolit reus vocantem, facito testes, deinde ipsum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus est usatissimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc est, *si moretur, substat, obnitatur, effugium quærat*, in eum manus injicito, ac per vim rapito: *calvitur* enim significat *decipere, frustrare*, ut docet Jctus in leg. *si calvitur 203. in princip. ff. de V. S. Glossæ Philoxeni. Calvitur, ætærat* Pacuvius: *postquam calamitas plures annos arva calvitur*, apud Nonium in *arva*. Plaut. *Casini. sc. 2. vers. 4. sapor manus calvitur*: id est *sopore manus torpent*. Nonius in verbo *calvitur*.

Pedemve struit) omnes ducti auctoritate Festi, & Servii Sulpicii *pedem struit*, explicant, *fugit*: quod mihi videtur satis durum, & remotum a nativa hujus verbi significatione, quoniam verbo firmitas notatur. Factum est enim, ut recte Vossius putat, ex *supis* per contractionem *struo*, quamobrem suspicor, in Festi loco inesse mendum, ac pro *fugit* legendum *figit*, (*) sive *refstat*, *repugnet*: idque magis cohæret cum tota sententia legis, & antecederet verbo *calvitur*.

Endo jacito) *injicito* *prisce endo* pro in satis notum omnibus.

Si morbus ævitæve) sensus est: *si affecta valetudo, seniumve impediatur lentem sequi in jus, juncto plaustrum quidem ducatur: si repugnet plaustrum quidem ducatur in vitus; sed minime superne, in arcus formam (**)* pellibus *tecto*. Quod plaustrum tegmen *arcera* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plaustrum tectum*. (a)

Escit) pro *erit*, ut supra diximus.

(*) Glossæ tamen *pedem struit* voce *erit* interpretantur, neque usitatius resistere dicitur, qui *pedem figit*, quam *fugere* dicitur, qui *pedem struit*.

(**) A quo arcu *arcera* dici videatur. Sed est potius dicta ab *arcedo*, quia tempestatum injuriæ ea arcetur, unde Nonius vocem interpretatur *plaustrum tectum*. Sternere autem, ut vulgo notum, est *stratis* adornare, veluti cum dicimus, equum sternere. Locum Nonii illustrat Gothofred. 156.

(a) Varro *de ling. lat. lib. 4.*

(***) Imo *vades* in *judicium* vocatum certo die

CAPUT LXVI.

De Vindicibus.

Diximus reum datis vadibus eximi posse actori, ea conditione, ut ad certam diem a vadibus, sive sponsoribus liberetur. Hos autem vindices quoque fuisse appellatos in legibus XII. tabul. appareret ex lege inferius subjicienda: nec re alia differre vades a vindicibus (***) arbitrator; nisi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum præstabant; vindicis vero nomen latius fundebatur: nam & assertorem significabat libertatis alienæ, & quemvis alium, qui periculum alterius re, aut persona subisset, aut quid quovis modo liberasset; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boetius, (b) qui hac in lege vindicem ait esse procuratorem, a quo aliena causa vindicanda suscipitur: non enim procuratoris, sed sponsoris vice fungebatur, qui reum ad certum tempus iudicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: nisi malimus legere *prædiatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hottomannus, (c) negat ejus tamen vocabuli significationem ad hanc pertinere legem; *prædiatores* autem dicuntur ii, qui bona, & fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. (d) Festus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod vindicet, quo minus, qui prebentus est ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, sed pro reorum conditione dandos Decemviri censuerunt: nempe ut locupletis reo locuples daretur vindex; inopi vero quilibet, sive locuples, sive inops. Difficile namque esset inopi sponsorem invenire locupletem; ideo ne miserrima conditione uteretur, quemlibet sponsorem ab eo Decemviri ob inopiam acceperant, Quibus de rebus has

ad futurum cavebant, vindices contra eundem a necessitate in jus eundi liberabant, veluti quando filix in servitutem petere causam in se suscipiebat vindex Virginius. Festus in voce *vindex*. Vide tamen nostrum infra *cap. 69. Vas* autem proprie in rebus capitalibus datur, in multis præsertim, Gronovius ad *Livium III. 13.*

(b) *In topic. Cic. 2.*

(c) *Ad leg. XII. tab. assiduo vindex. Cujac. l. 5. observ. 29.*

(d) Turneb. *advers. 20. cap. 30. ex veter. gloss.*

ex Cicerone *in topicis*, & Gellio (a) veterum legum reliquias ab eruditissimis emendatas habemus.

Si en fiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Affiduo vindex affiduus esto: proletario cuique volet vindex esto.

Si en fiet) sensus est: si autem sit, qui rem in jus vocatum vindicet, fore se pro illo offerat, reus dimittatur.

Si en fiet) pro si autem fiet prisca lingua: ita enim explicat Philoxenus in glossis, ubi en fiet reddit *en se*. Hujus priscae locutionis ignoratione corruptus est ab imperitis locus Ciceronis *in topicis*, ubi hæc lex confunditur cum lege *Ælia Sentia* nimis absurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & testimonium Gellii, qui hanc legem adscribit XII. tab. ex initio autem legis, cujus meminerat Cicero, si en fiet, imperitia librariorum factum est *Ælia Sentia* (*) & quomodo is error irreperit, subtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Affiduo) hoc est *locupletis*, ut sit sensus: *locupletis reo, locupletis sponsor, aut vindex esto*. Veteres enim pro *locuplete affiduum* dicebant ab *affibus*: cum qui multos haberet asses, is esset *locupletis*. Unde Cicero *in topicis*: *locupletis enim est affiduus ab esse dando*: (b) (**) arque ita explicant aliqui Plauti versum 13. *act. 1. scen. 1. Amphitr.*

Proletario) hoc est *homini inopi quisquis volet sit vindex*. Veteres enim *proletarium* appellabant eum, qui propter ino-

(a) *Lib. 16. cap. 10. Quintil. l. 5. cap. 10.*

(*) Quæ verba apud Ciceronem in libris antiquis penitus desunt, adeoque neminis ingenium amplius fatigare debent.

(b) *Gell. lib. 6. cap. 10.*

(**) De origine vocis *affiduus* ipsi veteres dubitabant, ut apparet ex Gellio l. XX. 1. eamque vel ab *affibus* duendis, seu dandis, quæ allusio Stoicas imitatur, vel ab *affidendo* derivabant.

(c) *Gellius ibidem.*

(d) *Auctor ad Herennium lib. 2. Priscian. l. 10.*

(e) *Ad leg. Attic. lib. 4. tit. 2. pag. 338.*

(f) *L. 5. 6. 7. ff. de pactis.*

(***) Verba legia, ut ab *Auctore* exhibentur, *Rem uti pacunt oratio*, proxime accedunt primæ scri-

ptam non re, ac censu sed tantum prole posset augere rempublica. (c)

C A P U T LXVII.

De Pactis.

ERat & alia dedicandi iudicii ratio per pactiones, quæ inter auctorem, & reum inrentur, dum irent ad Prætores. (d) Etenim de quibus inter eos convenerat, illa magistratum rata oportebat habere. Cujus legis æquitas ex pluribus Demosthenis locis a Petito (e) collectis apparet. Quamvis autem pacta nuda, quæ in contractum non transierunt, nullius efficacis sint; si tamen lege, aut S. Cto confirmantur, legitima dicuntur: ideoque interdum ex pacto nascitur, aut tollitur actio (f) Porro lex ita restitui poterit ex aliquot eruditorum sententia:

Endo via rem uti pacunt oratio.

Endo via) in via *endo*, pro *in*, ut sæpe alias: est autem sensus, quemadmodum inter vias paciscuntur, ita & causa inter eos agatur. (***) Gothofredi enim conjecturam non probo; tum quia nunquam inveni, aut *ratato pro ratum habear*, aut pro *ratato rato*, nec analogiæ ratio suffragatur; tum quia sine mutatione ulla satis constat sententia retentis verbis superioribus: nam *oratio* significat, *causam quisque agito*, *perorato secundum pactiones*.

Pacunt) veteres pro *pacifcor* dicebant *paga*, unde usus deinde induxit *pacifcor*. Terentius Scaurus in *orthographia* notat, Decemviros scripsisse *pacunt* per K græcam litteram: a *pago* autem venisse *pepigi*, ut a *cado cecidi*, tradit Quintilianus. (g) Hæc autem verba directæ sunt litigantibus: quæ vero sequuntur, Prætores respiciunt, eaque subjicientur inferias.

pturæ Ciceronis *ad Herennium lib. 11. cap. 13.* ubi legitur, *Rem uti pagunt oratione pagunt*, & unde sic repeantur a Prisciano l. 10. editionis Purtschianæ p. 894. Vocabula vero *no*, ab ea, *oratio*, separari debere, ex Terentio Scauro in *Orthographia* patet. Interpretationem autem Gravinæ, quæ, nisi intererat vox *quisque*, intelligi lex nequeat, nemo tulerit. Non inconcinnè Gerardus Noodt *de Pactis l. 1. c. 1.* suspicabatur, voces, *ratum esto*, ab ea oratione absorptas fuisse, ut integra verba legis hæc fuerint: *Rem uti pacunt oratione, ratum esto*. Gothofredi conjectura, quod ad sententiam eodem redit, sed minus expedita est ratione verborum.

(g) *Lib. 1. cap. 6.*

CAPUT LXVIII.

De Causa peroranda.

AT si de causa non fuisset inter litigantes transactum, agenda erat apud stantem iudicem (*) in foro, aut in comitio, qui locus privatarum erat causarum, ubi tota die litigantes obversabantur, & advocati: eratque ibi Puteal Libonis, (**) de quo meminit Cicero, & Horatius, quod Puteal erat ara, quo sæpe advocati, & rei condicere solebant.

(a) Plautus in *Panul.*

Nam istorum (scilicet advocatorum) nullus nefastus est, comitibus sunt meri, ibi habitant: ibi eos conspicias, quam Prætores sæpius.

Causam autem iis orare usque ad meridiem licebat per leg. XII. tabul. (b) quæ ætate Romani crassius diem distribuiebant: quippe qui non ante bellum Punicum primum Carina in Sicilia capta, ex horologii usu didicerint horas notare: anteaque diem distinguebant more rusticorum. (c) Post meridiem autem iudices sententiam ferebant, & rem ei, ad quem ex iure pertineret, (***) addicebant, si essent ambo præsentibus; si alter abesset propter desertum vadimonium, stipulatio committebatur, & desertor eo nomine damnabatur, ut promissam postquam ex sponsione, atque ex stipulatu penderet. (d) Neque enim adfentor docentibus, absentem; si ad promissam diem sese iudicio non stitisset, causa casurum (****) ex leg. XII. tabul. Quid enim opus fuisset cautionibus? aut cur absens re, & pœna dupliciter damnandus adeo inhumane? Nonne fugit plura superesse veterum auctoritum loca, quæ ostendant, absentem causa cecidisse: (e) non tamen liquet, an

(*) Quidni etiam sedentem pro tribunali.

(**) Superstructa a Libone quodam puteo illi, in quo auguris Nævii eos & novacula, Cic. de *divin.* L. 17.

(a) Sigon. de *judic. lib.* 1. cap. 28.

(b) Gell. *lib.* 17. cap. 2. Plin. *libr.* 7. cap. 60. Auctor ad *Heron. lib.* 2.

(c) Cenforin. cap. 23. de *die natal.*

(***) Imo potius vades eius.

(d) Rittersh. ad *hanc leg.*

(****) Hic tamen sensus proprius est verborum, *stitem addicito*, in quibus utique rem significat, de qua litigabatur. Res præterea manifesta ex his Suetonii in *vita Cæsi*: *Adoo ut & panis sæpe Roma deficeret, & litigatorum pluriq; quod accurrere*

Jani Gravina, Tom. I.

hanc ob rationem, nempe ob desertum vadimonium. Quin arbitror potius, quia non defenderetur, sæpe absentem, ut solet, fuisse damnatum: cum deesset, qui iura ipsius iudici exponeret: contra vero adversarius urgens oratione, tabulis, & advocatis suum jus iudici comprobaret: ut non mirum, si absentes causa cecidissent. Quamobrem verba illa XII. tab. *Præsenti stitem addicito*, interpretor cum Jacobo Gothofredo *iudicium reddito*; non ut aliqui *rem addicito præsentis*. Extremam autem rerum agendarum horam Decemviri statuerunt solem occasum. (f) Idemque rerum agendarum terminus erat veteri Atheniensium lege, cujus fragmentum apud Stobæum habemus: (g) sed jam leges producimus:

Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem causam conscito, cum perorant ambo præsentibus.

Post meridiem præsentis stitem addicito.

Sol occasus suprema tempestas esto.

Conscito) nota est ex veteribus huius verbi significatio pro *judico*, *conseo*, Livius libro primo, apud quem Senator rogatus sententiam ita respondet. *Cum illo puro, pioque duello querendus rescensio itaque consensio consciscoque, & mox: Senatus P. R. Quiritium censuit, consensit, consensio, ut bellum cum priusis Latinis fieret*. Huic proximam significationem habet hoc verbum in hac lege, ubi significat *cognoscere*: Unde parcere poterat labori Rævardus, cum pro *conscito* reposuit *gnosco*. Nec felicior fuit eorum indu-

absentes ad vadimonium non possent, causa caderent. Vades autem dabat reus in jus vocatus, & quod imparatus esset, dilationem petere coactus. Mitigatur vero legis duritas, si meminerimus, & actorem causam amisisse, qui formulæ excidisset. Controversia quoque a lice non videretur diversa, neque liti, sed liti contestatæ opponitur in L. 27. §. 7. *D. de heredis. petis.* Rationes, quibus Auctor utitur, valerent etiam in non defenso, in quo tamen naturali verborum sensui locum relinquunt.

(e) Cic. *orat. pro Quint.* & in *Verr.* 4. Sueton. in *vita Calig.* cap. 39.

(f) Varro *lib. 5. de ling. latin. num. 2. item lib. 6. num. 3. Petis. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 4. pag. 336.*

(g) *Sprman.* 1.

M

stria.

stria, qui pro *conscito* legunt *conjecto*. (*) *Conjicere* autem *causam* est, cum per indicem apud judicem, aut arbitrum exponitur. Paullus: (a) *Per regulam*, inquit, igitur *brevis rerum narratio traditur*, & ut ait Sabinus, *quasi causa conjectio sit*.

Stilitem veteres pro *litem*; ut *Stilitem* pro *locum*. Unde *Decemviri stilitibus judicandis* in decreto Asculanorum Romæ in domo Cælia, & in elogio L. Cæsonii Luilli Veronæ. *Stilitem* autem *presenti addicito*, significat *judicium reddito*, ut supra exposuimus, eo sensu, quo Trebatius (b) dixit *religionum iudicia addicere pro constituræ*.

Sol occasus) hoc est *sole occidente*, nam ut varias hujus loci lectiones præmittam, *sole occaso*, & *sol occasus pro sole occidenti*, cum latine dicitur, tum eleganter. Singula enim participia sunt omnium temporum, ut recte Sanctius observavit. Legunt aliqui *sole occaso dies suprema tempestas esto*; ubi *dies pro die*. Ego, si inferenda fuerit vox hæc lege in ista, mallet scribere *die*: nam veteres *die pro diei*, & *facie pro faciei*, (c) ut Cæsar censebat esse ea nomina declinanda. *Suprema vero tempestas dicitur pro ultima hora*, quæ tempore XII. tabul. erat *Solis occasus*. Sed postea lege Prætoria supremum tempus fuit, quo Prætor in comitio supremam populo pronunciaisset. (d)

C A P U T LXIX.

De Vadimonio deserto.

CUM supra leges attulerimus, quibus jubebatur, ut reus eximeretur, ubi vocatus in iudicium dederat vades promittentes eum ad futurum ad certam diem, nunc eas proponemus, quibus excusabatur reus, qui datis vadibus ad certam diem non sese præstitisset, iustasque deferendi vadimonii causas adferemus. Harum vero causarum expressum tantum in legum fragmentis invenimus morbum fonticum, si-

ve rei, sive actoris, sive arbitri, sive iudicis. Sonticum autem appellabant morbum vehementiorem, utpote corpori valde noxium; cum fontes sint nocentes, ut refert Festus ex Ælio Solone; (e) unde fonticus morbus dicitur, quidquid impedit corporis actiones, (f) quamobrem Tibullus in re obscæna:

Parce, precor, tenero non illi fontica causa est.

Cum is, quem corripuisset morbus ex lege XII. tab. cum e legibus Numæ in Decemvirales translata non obscure innuit Festus, (g) causam præberet, propter quam iudicii dies protrahebatur, sive ut est in prisca lingua diffiniebatur. Hinc Jacobus Gothofredus alias exceptiones jungit ex conjectura, & subobscuris veterum testimoniiis, putatque in eadem lege fuisse inclusa vota publica pro salute Populi Romani, quæ postea in vota pro salute principis converterunt. (h) Iustis etiam causis inferitur absentia ob publicam negotium, quam omni tempore iustam excusationem fuisse non dubito. (i) Quæ conjecturæ maxime adjuvantur verbis a Gellio relatis ex Cincii libro *de re militari*, (k) quæ hujus veluti tabulæ præbent exemplum. Quod autem Gothofredus vindicem hoc distinguit a vadibus, quod vindex fuerit, qui vocatum in jus liberaverit; vades, qui reum ad certam diem iudicio siturum promiserit, id utcumque veram habeat originem, tempore tamen evanuit, promiscuusque fuit horum vocabulorum usus: & qui vindex erat, reum ob id iudicio liberabat sæpe, quod vadis mutare fingeretur, ac reum iudicio siturum promitteret. Non magis præbo (***) adjectionem clausulæ illius ad hanc legem, *si status conditus cum hoste*, quæ clausula hic est plane ociosa: unde malo cum ceteris eruditissimis separatim locare. Verba tamen legis hujus prout sunt ab eo commissa proferemus: ut quisque sive rejiciendo, sive probando iudicio utatur suo. Is

(*) Sic legitur in libris antiquis Gellii XVII. cap. 2. & apud Auctorem ad Hieronymum cap. 3. ex quibus hoc fragmentum depromi solet; & bene Gravina hanc vocem auctoritatibus firmat. Conscire vel consciscere, erat una & simul decernere, a veteri scisco, unde est & plebis scitum. Quod autem vulgo dicitur: Utramque partem audiendam esse, eruditissime illustrat Rader. Fornerius J. V. Rer. quotid. cap. 7.

(a) L. 1. ff. de divers. rog. iur. antiq.

(b) Lib. 1. Relig. apud Macrob. lib. 1. Saturn. c. 18.

(c) Gell. lib. 9. cap. 14.

(d) Varr. lib. 5. de ling. lat. Festus in verbo *supremam*.

(e) Festus in verbo *fonticus morbus*.

(f) L. ult. ff. de adilit. adiff. (g) In verbo reus.

(h) Ex Cajo l. si calvirus, §. 1. ff. de V. S.

(i) Cajo l. 6. ff. si quis caus. in iudic. sist.

(k) Gell. lib. 16. cap. 4.

(***) Qua in re facile assentimur Auctori probamulque legem cap. 65. sic separatim propositam: *si status conditus dies intercedat, cum hoste iso.*

igitur etsi antea mutila verba protulerit, ita tamen sarcit scissuram in notis :

Judice arbitrove addicto vades, subvades danunto : vadimonii deferendi uti pacunt poena esto, extra quam si morbus fonticus - - votum - - absentia Reipublicæ ergo, aut status dies cum hoste intercedat; si quid horum fuerit unum iudici, arbitrove, reove, eo die diffensus esto.

Judice) sensus totius legis est:

Judicio constituto, arbitrove adito vades, aut subvades iudicio sistendi utrinque dantor, si que sistere teneantur : nisi morbus vehemens vim graviter nocendi habens, votum aliquod absentia Reipublicæ ergo intercedat, aut constitutus sit dies, cum peregrino : nam si quid horum fuerit, & obvenierit iudici, arbitrove, aut reo iudicii, dies differtor. (*)

Subvades (**) cum utrinque auctore scilicet, & reo dandi essent sponsores iudicio sisti, censet Gothofredus vades dictos eos esse, qui sponderunt pro reo; subvades qui pro auctore, quorum verborum significationem suo tempore periisse refert, Gellius. (a)

Danunto) pro danto priscum, ut sæpe Plautus danunt pro dant.

Reove) priscus reus fuit tam petitor, quam is unde petitur, dicitur enim reus, cujus de re agitur. (b)

Diffensus) id est prolatus, Gellius (c) dixit : & Livius diffindere diem pro differre libro nono. Atque legem curiatam de imperio ferenti trisse omen diem diffidit.

C A P U T LXX.

De Obvagulando.

Sed cum eveniret aliquando, ut qui rem suam ab aliquo in iudicio repetebat, careret testibus, quibus intentionem suam iudici probaret; Decemviri ne quis nulla sua culpa omnibus argumentis ad rem recuperandam destitueretur; facultatem dederunt auctori, ut ante domum rei (***) clamoribus, imo & conviciis rem suam flagitaret, palamque faceret omnibus eam improbitatem ternis diebus, ac ternis nundinis, sive nono quoque die. Solebant enim Romani ex agris nono quoque die, negotiorum causa, in urbem convenire, ubi eo die nundinæ habebantur; inde natum, quod usque adhuc retinemus, ut tribus edictis reus citetur. At si reus fraudem suam obstinaret, remque tradere detrectaret; jus tamen erat auctori, accicis secum sui clamoris testibus, rei domum intrare, rem suam, sicubi eam inveniret, ablaturus. Isque effectus erat illius publici clamoris quæ obvagulatio dicebatur : ad portum, hoc est ante domum. Non me fallit, (d) Salmasium, (e) aliosque plures, hanc legem non referre ad actorem testimonii destitutum, sed ad testimonium defugientem : adeo ut pro defuerit legant defugerit.

Movetur, quod dies cum peregrino constitutus captivibus anam præberet, quibus dies in iudicio dictus iusto sæpius diffunderetur. Ingeniosa tamen est conjectura Jac. Gothofredi, quia publice iaterest, jus ante omnia peregrinis dici. In ipsis tabulis quoque lex de die cum hoste constituto a Gravinna separatim proponi debebat, cum in tabula secunda, ad exemplum editionis Gothofredi, non nisi legi de iusta vadimonii deferendi causa, inserta appareat.

(*) In ipsa lege pro arbitrove, ut legebatur in editione Lipsiensi 1718., bis posuimus arbitrovæ; in expositione ejusdem pro iudicio constituto, iudiceque adito, legimus : iudicio constituto, arbitrove adito, pro sistendi sistendi, pro Arbitrove arbitrovæ, Danunto pro danto legit Gothofredus.

(**) Subvades, quandoquidem in re obscura coniecturæ locus est, dicimus auctores secundos, qui pro vadibus manus idoneis spondere soliti fuerint. Pro diffensus diffensus malebat Cujacius Obs.

XII. 18. cuius lectionis fundus est L. 7. §. 3. D. Si quis caut. in iud.

(a) Lib. 16. cap. 10.

(b) Cic. de orat. Festus in hac voce reus.

(c) Lib. 14. cap. 2.

(***) Obvagulatio hoc sensu affinis furto concepto, nisi quod prior eodem est ad calumniam. Sic enim pessimus quisque ad domum optimi cuiusvis civis obvagulare poterat. Imo potius, obvagulatio fiebat ad domum testium, qui cum rei gestæ adfuerint, testimonium præstare detrectabant. Cujacius Obs. VII. c. 15. Populus Plauti non ad obvagulationem pertinet, sed furi eo minaz ingeruntur, ni rem reddiderit ex furto concepto. Obvagulo a vagulo, seu vagio, quod est conquerentis cum ploratu, unde paterfamilias in cunis vagiens infans sui juris dicitur.

(d) Lib. 3. advers. cap. 26.

(e) Observ. ad ius Astic. & Rom. cap. 30.

Verum ab horum sententia me abducit Plauti locus: quo Rævardus priorem explicationem optime comprobat, (a) ubi poeta coquum inducit res in domum Euclionis illatas repetentem, eique, nisi redderet, clamorem ante aedes, & maledicta minitantem. Cui explicationi etiam Gothofredus, & Rittershusius suffragantur, en Plauti locum,

*Ita me bene amet Laverna, to
Jam nisi reddi mihi vasa jubes,
Pipulo hic differam ante aedes.*

ubi pipulum significat convicium prisca lingua. Nunc legem producamus:

Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulum ito.

Cui) sensus est: ei, qui testimonii destituitur, liceat tertiis nundinis ante reum aedes convicii obruere.

Ob portum) hoc est ante aedes. Festus enim refert, apud omnes convenire, ut portus in legibus XII. tabul. domum significet in verbo portus.

Obvagulum) Festus: vagulatio in legibus XII. tab. significat questionem cum convicio in verbo vagulatio.

C A P U T LXXI.

De Vindictis.

ET hæc quidem inter actorem, & reum agebantur: quid autem his super deberent iudices consulere, aliis legibus Decemviri constituerunt. Itaque possessionis, & proprietatis questionem discrevere: cum possit quis jure possidere, quamvis non sit dominus. Ideo dum proprie-

tatis causa penderet, minime possessionem ademerunt ei, qui neque vi, neque dolo, neque clam eam haberet: ad cuius legis exemplum verbis longe uberioribus Prætor composuit edictum *uti possidetis*. Quod jus convenit cum Aristotile in *problematibus*, ubi ait possidentem permanfurum quoad fuerit iudicatum. (b) Hanc autem possessionis controversiam veteres *vindiciarum causam* appellabant, a *vindicando* sive *asserendo*, quod rem interea sibi possessor assereret. Cujus deinde vocabuli significatio propter similitudinem, & affinitatem rerum inter se junctarum excurrit latius: nam & ipsam possessionem, & possessionis controversiam, & rem, de qua controversia esset, ipsūque agrum, vel glebam imaginem agri, de qua inferius, vindiciarum vocabulo comprehenderunt: ut mirer, aliquos adeo certare inter se dum quærent, cuiam potissimum rei hoc vocabulum conveniat: cum ex veterum testimoniiis hæc significationes omnes includat, ut optime Turnebus observavit. (c) Ineuntes porro iudicium apud Prætores pugnae speciem quoddam præbebant veteres, qui nihil sine aliquo solemnī signo aggrediebantur: quod iudicium bellum exprimebant, commissis inter se gladiatorum loco festucis, instar militum inter se manus conferentium: quam *vim civilem*, quotidianam, & *festucariam* dicebant. (d) Quæ simulata concertatio umbra fortasse fuit veræ dimicationis, qua, cum Hotthomanno suspicor, veteres Romanos utpote rudiores, ac prope immanes, more veterum Longobardorum (*) diremisse lites: ut cum alter alterum ad singulare certamen provocasset, is haberetur in jure potior, cui fors victoriam obtulisset. (e) Quem cum illi morem exuissent, atque induissent humaniorem, verum prælium verum

(a) Ad leg. XII. tab. sub cap. 11.

(b) Balduini cap. 34.

(c) Lib. 13. advers. c. 33. vide Festum in verbo vindicæ, Gell. l. 20. Alex. ab Alex. l. 6. s. 10.

(d) Cic. pro Cæcio.

(e) Sic jam ipsi Romani cum Longobardis gente belluina & ferina immanitate certant. Duelli tamen iudicium non solum Longobardis sed etiam reliquis gentibus Germanicis in usu fuit. Apud Saxones certe nepotes cum patris suis ad successionem avi jure representationis vocati sunt in iudicio gladiatorum. Quod sub Ottone M. A. Christi

DCCCXLII. contigit. VVitrichindus Ann. l. 1. p. 644. Rex autem meliori consilio usus, noluit viros nobilitate & senes populi inhoneste tractari, sed magis rem inter gladiatores discerni iussit. Vitrix igitur pars, qui filios filiorum compulsi abans inter filios: & forma tum est, ut aequaliter cum patris hereditatem dividerent pacto sempiterno. Vindicis per glebam similis scotatio, de qua Gundlingius scripsit. Festucam vero & Germanicæ gentes originis, & nominatim Gelri adhibuerunt in Festucatione, de qua Jo. a Sande, & Lambertus Goris egerunt.

(f) Hotthom. 3. observ. cap. 15.

fuit.

Asse in simulatum; ac in pugnam tantum retinuerunt imaginariam festucis expressam. (a) Etenim initio litigantes de possessione fundi Prætores adibant, ut eum deducerent in fundum, de quo controversia esset, quo iudicaret, utrius possessio foret, idque dicebatur venire *in rem præsentem*: indeque cum Prætores redibant, ejusque iudicium expectabant. Verum quia Prætor multitudine negotiorum impediebatur una cum litigantibus ire; Jusconsulti rationem excogitarunt, qua profectio- nis molestia sublata, veterum iudiciorum figura, & religio maneret. Itaque præscam illam profectioem imaginibus verbisque simularunt, instituentes, ut in fundi gleba, veluti super toto fundo, cujus gleba illa simulacrum erat, iudicium exerceretur. Quomobrem satis erat Prætores adire, ut apud eum iudicium intenderent: Prætor autem in urbe manebat, cum litigantes ipsi ex iure, sive ex loco, ubi jus reddebatur, proficerentur in fundum, unde glebam tollebant, eamque in iudicium adducebant, ut per eam, quam & vindicias vocabant, totus fundus, & profectio Prætoris in rem præsentem adumbraretur: ac reiloco imago illa subiceretur. (b) Si de possessione igitur quæreretur, Prætor, quoad in iudicio proprietatis alteri rem addicendam constaret, possessorem tuebatur. At secus erat in causa libertatis, in qua non possessionis titulus potior erat, sed libertatis: quia magis reipublicæ conducit, liberis urbem impleri, quam servis. Ideo in liberalibus causis, ubi alter in libertatem, alter in servitutem assereret reum, vindicia, sive possessio durante causa status dabatur secundum libertatem, ut maneret liber, donec plane servum esse constaret. Id cum lege sua Decemviri constituisent, qui tamen inter eos auctoritate præstabat Appius Claudius, calumniosa interpretatione telam retexere conabatur: quippe qui sensu-

rat, sua sibi lege præclusum libidinosi consilii exitum. Notum est enim, cum forma Virginie virginis captum clientem suum M. Claudium, absente Virginio patre, subiecisse, qui eam peteret in servitute, sive suam servam esse contenderet. Cum autem Decemvirali lege durante iudicio libera permanere deberet, Appius ejus potiundæ spe puellam M. Claudio tradere in servitutem cogitabat: verum quia sua ipsius lege prohibebatur, negabat beneficio legis gaudere, qui ab alio, quam a patre in libertatem assereretur. Itaque pronunciavit, absente patre, vindicias dandas secundum servitutem, sive tradendam virginem interea in servitutem ei, qui sibi dominium assereret illius: cum non a patre, utpote absente, sed ab avunculo vindicaretur in libertatem. Quæ feræ libido, & atrox calumnia, quam seditio- nem excitaverit, quantaque de auctoritate, atque imperio deiecerit Decemviro, satis liquet ex historiis Romanorum. (c) Antequam tamen is, qui status controversiam patiebatur, ad quasi possessionem libertatis rediret, sponsores dare oportebat, qui eum iudicio stituros promitterent. Atque hæc sane libertatis gratia sunt constituta. Ceterum reliquarum possessio rerum, si nec vi, nec dolo, neque clam capta fuisset, iudicii tempore apud ipsum permanebat possessorem. Si vero aliquis falso vindiciam tulisset, sive falso rei alienæ possessionem sibi asseruisset, hoc est si prædo esset, & malæ fidei; tum tribus arbitris rei cognoscendæ captis, duplum fructuum ex ea re perceptorum reddere damnabatur. Quod jus conservatum in Codice Theodosiano fuit, (d) quamvis in Justiniani libros minime traductum. Is enim satis habuit, prædonem fructus omnes (*) reddere, bonæ fidei vero possessorem restituere fructus (***) a die rei in iudicium deductæ. (e) Cujacius au-

(a) Cic. *pro Mureo*.
 (b) Brisson. *de formul. lib. 5. cap. 6.* Rzyard. *ad leg. XII. tab. cap. 6.* Robin. *de iudic. lib. 9. cap. 13.*
 (c) Livius *lib. 3. cap. 44.* Dionys. *lib. 11.* Pompon. *L. 2. §. 24 ff. de orig. iur.*
 (d) L. 1. C. *Theodos. de fruct. & lit. expens. L. 1. §. ex die ff. unde vi.*
 (***) Non tantum exstantes, sed etiam consum-
Jans Gravina. Tom. I.

ptos, non tantum perceptos, sed & percipiendos, modo petitor vel possessor eos honeste percipere potuisset.
 (***) Non omnes, sed solos exstantes, ex quo scivit, rem esse alienam, plerumque a tempore litis contestatæ.
 (e) L. 1. §. *ex die ff. de vi & vi armata. L. 2. §. ult. ff. de interdict. L. videamus 38. §. Fabian. ff. de usuris Instit. de offic. iud. §. 2.*
 M 3 tem

tem docet, Iduplicium fructuum præstationem ante Justinianum obsolevisse. En autem leges:

Si qui in jure manu conferunt, nrisque superstitibus præsentibus secundum eum qui possidet. Ast si qui quem liberali causa manu adferat, secundum libertatem vindicias dato.

Si vindiciam falsam tulit, Prætor rei, sive stilitis arbitros tris dato: eorum arbitrio fructi duplione decidito.

Manu conferunt) hoc est, si apud judicem disceptetur.

Utrisque superstitibus) *superstites* dicebantur a veteribus testes quod rei superessent. (a)

Si qui quem liberali) hoc est, si quis quem adferat in libertatem.

Secundum) dare vindicias secundum libertatem, est in libertatis possessione ponere.

Si vindiciam) hoc est, si injustam possessionem sibi abstulit, sive si rei alienæ possessionem occupavit. Totius autem legis hic est sensus: Mala fidei possessionem si quis nactus sit, Prætor ei rei definiendæ tres arbitros dato: eorumque arbitrio mala fidei possessor fructus in duplum præstato.

Rei sive stilitis) jam diximus, veteres stilitem dixisse pro *litem*: *stilocum* pro *locum*; differt autem *res* a *lite*, (*) quod *res* est id ipsum de quo disceptatur; *Lis* est ipsa rei disceptatio: unde *res* est extra judicium, *lis* semper in judicio. Quam Jurisconsultorum distinctionem false deridet Cicero in *orat. pro Muren.* nempe ut callidus dicendi artifex Jurisconsultorum auctoritatem, qua maxime in ea causa premebatur, extenuaret. Frequens est autem apud veteres Jurisconsultos horum verbo-

rum conjunctio. Varro 4. *de ling. lat. quæquam rem, sive litem dicere oportet.*

Arbitros) hic numerus erat solemnis dandorum arbitratorum.

Fructi duplione) hoc est *fructus duplione*: *fructi* enim genitivus est veterum, qui nomina quarti ordinis ad normam etiam secundi ordinis flectebant; unde *fructus fructus* dicebant, & *fructus fructi*.

C A P U T LXXII.

De Sententia, & re judicata.

Controversiæ judiciorum, atque litium discordiæ sententiis judicum præcitantur; quæ sententiæ in rebus singularibus funguntur vice legum in generalibus. Rursus sicuti publicæ res, atque status civitatis legum auctoritate componitur; ita privatorum negocia, & jurgia sententiarum auctoritate sedantur: ut e privati rebus in tranquillam adductis, etiam quies publica exoritur. Unde summa vis tribuitur rebus judicatis: ne si judicum sententiæ rescindantur, turbato statu singulorum, publica etiam tranquillitas obumbretur. Itaque Decemviri auctoritatem rerum judicatarum suis legibus maxime munientes, eodemque loco habentes eum, qui debitum confessus esset in judicio, cum eo, qui ejus debiti nomine convictus a testibus esset, & a judice damnatus: triginta dierum spacium judicatio faciendo, aut confessæ pecuniæ contrahendæ solutionis causa præstiterunt. Quos *dies justos* appellarunt, nomen, & præfinitionem temporis ducentes a militia: unde non paucæ similitudines ad rem forensem commigrarunt: cum non aliud sint judicia, quam prælia verborum, quæ loco verorum præliorum, quibus jure naturæ homines contendebant, successerunt. Ut igitur *dies justis* vocabantur in bello triginta illi dies, quibus non licebat hostem laceffere, vel res repetere, dum vexillum rufi coloris in arce delixum erat, & exercitus imperatus: hisque oppositi erant *præstares dies*; (b) ita & in re judicaria dies

(a) Festus in verb. *superstites*.

(*) Imo interdum *lis* pro re dicitur, veluti quando dicimus, præstare litis æstimatio-

nem §. 2. *J. de off. jud.*

(b) Gell. lib. 20. cap. 1. Festus in verbo *justis*, Macrobius. 1. *Saturmal.*

illi triginta post sententiam, quibus iudicium quiescebat, iusti appellantur. Hoc autem tempus initio menstruum, sequenti tempore protractum fuit ad bimelstre, (a) atque demum a Justiniano ad quatuor menses: præterquam in possessoribus rerum alienarum, quarum auferendarum etiam manu militari jus habent domini statim post sententiam. (b) Lapsis autem triginta diebus, nisi iudicatum faceret reus, aut vindicem inveniret, qui fidem ejus præstaret, adprobanteque creditore debitum in se susciperet; jus erat creditori, manus in debitorem injicere, ut eum ad Prætores raperet, ac pro servo sibi addicendum curaret: isque creditori debiti gratia sic addictus, appellabatur nexus, & obærat, propter servitutem, (*) quam ex ære alieno subibat. Quem etiam Romani morem sumserunt ab Atheniensibus, etsi jam post Solonis legem extinctum. Licebat enim Athenis ante Solonem creditoribus injicere manus in debitores, qui abductis, eorumque corporibus oppignertis pro servis uterentur, iique homines creditoribus obnoxii ἀνδράσταν vocabantur. (c) Ne vero sic addicti aufugerent, dominis licuit eos nervo, & compedibus vincire propria in domo creditoris, tanquam in carcere privato, catena injecta non majore quindecim pondo. (d) Porro ita victum, aut ex ejus substantiis, si quidem vellet, & posset, vivere oportebat; aut ex ipsius creditoris bonis capere cibum, & vestitum, qui victus nomine veniunt. (e) Victum vero Decemviri definiunt *libras farris in dies*, sive, ut interpretantur eruditi, libram farris in singulos dies. Hæc autem verba XII. tabul. ex Gellio desumpta, fuerunt suspecta eruditorum compluribus, tum propter obscuritatem; tum quia nimis large pro veteri paritate, ac duritie cibus videtur definiri libra farris: cum selibra victus fuerit hominum frugi quotidianus, quibus obærat, & servi non debuissent tractari benignius. Bibaculus (f) de Valerio Catone.

Quem tres cauliculi, selibra farris

(a) L. 2. in princ. C. de usur. rer. judic. L. penult. & ult. S. ult. C. cod. L. 2. C. Theod. cod.

(b) Cujac. in C. de exceptione rei judic.

(c) Ita tamen, ut deinceps dimissis pristinae restitueretur ingenuitati. Fibiis VII. 3.

(e) Plutarch. in Solon. & libel. de vis. usurar.

*Racemi duo, tegula sub una
Ad summam prope nutriunt senectam*

Et Titinius:

- - - - *libram æbebat satis
Esse ambobus farris intriti, plus comest
sola
Uxor. - - - -*

Me tamen eadem auctoritates in veteri lectione retinent. Siquidem his victus tenuitas per selibras farris significatur. Quis autem credat, tenuem fuisse victum obæratorem, quibus ad serviles operas, durumque laborem corpore opus erat firmo & viribus integris? ut non mirum, si eis integra libra præberetur. His autem sic addictis datum est LX. dierum spatium ad paciscendum cum creditore, impetrandumque ab eo majores inducias, aut oneris levamen aliquod. Ac si creditor esset inexorabilis, post triginta dies ducere debitorem poterat ad Prætores; ac deinde per trinundinum, sive ternis diebus nundinalibus, quibus majori populus frequentia negotiorum causa ex agris in urbem concedebat, eum producebat in publicum, aut palam in foro proclamandum curabat, quanti esset damnatus, ut emptorem inveniret. Ita vero initium harum nundinarum sumero oportet, ut extremus nundinarum dies incidat in sexagesimum, ut in hac lege sententiarum repugnantiam vitemus, quam primus & notavit, & hac interpretatione sustulit Hottomanus. Si vero nemo civium emeret, tum licebat, debitorem vendere peregrino, eumque ob id trans Tyberim ducere. At si pluribus creditoribus teneretur, tum crudele in speciem exemplum in eum erat constitutum. In speciem, inquam: nam revera nihil mitius ea pœna, quæ terrore suo delinquendi consilium aufert; ut hujus legis exitus demonstravit: nunquam enim ea vigente quisquam in hanc pœnam incurrit, quia metu pœnæ nemo plus æris alieni contrahebat, quam suæ substantiæ tolerarent. Igitur lege XII. tabul. permittebatur creditoribus, debitoris corpore con-

(d) Plaut. Bacchid. scen. ultim. & Menech. scen. prima. Ter. Phorm. act. 2. scen. 2. Cicero. 2. de orat.

(e) L. si victum 34. ff. de re judic. L. quos nos hostes 233. ff. de V. S.

(f) Apud Nonium.

cifo, membrum (*) sibi viritum tollere, quam immanitatem vehementer detestatur in legibus Decemviralibus Favorinus apud Gellium. (a) Cui contra Cæcilius JCtus regerit, lenitudinis causa id fuisse sancitum, ob rationem a nobis allatam, ut supplicii nempe metu periculum criminis averteretur, & caverent homines suscipere supra facultates. Quæ tamen lex abrogata deinde fuit; ac pro sectione corporis subiecta sectio bonorum, missis in possessionem bonorum rei creditoribus ex edicto Prætoris, (b) ut iis venditis, pecuniam quisque suam servaret: remansitque sectionis nomen a corpore translatum ad bona, propter venerationem vetustæ legis, ut sententia illius in vocabulo conservari videretur. At si creditor careret sufficientibus bonis, invaluit beneficium cessionis. (c) Sed jam legem proferamus.

Æris confessi, rebusque jure judicatis XXX. dies justi sunt, post deinde manus injectio esto, in jus ducito. Ni judicatum facit, aut quips endo eo in jure vindicit, secum educito, vincito, aut nervo, aut compedibus XV. pondo ne majore? aut si volet minore vincito.

(*) Imo in hac quoque parte legis secare debitorum nihil aliud esse, quam eos in auctione publica vendere, contendit Illustr. Præses, Cornel. van Bynkershoek *Obs.* l. 1. Causatur, crudelem esse legem, quæ in partes secari jubet debitorem, ne requisita quidem creditorum petitione. Ineptam eandem vocat, quia nece debitoris etiam lucrum pereat, quod ex operis ejus capere creditores poterant. Porro si secare apud Decemviros sit occidere, cur pluribus duarumque creditoribus id permissum fuerit, querit, non æque uni. Exceperit pro sua sententia Gravina. Crudelem quoque videri legem Romuli, quæ liberos occidere patri permittat, & Remmiam, quæ fronti calumaiatorum duplex Kappa iauri jubebat, quas tamen latas nemo neget. Neque minus insolitam esse sententiam novam, quæ creditoribus integrum, sit inconsulto giudice debitorem trans Tiberim venum ducere, & pretium pro rata æris crediti partiri. Damaum privatum ex interceptis operis pensari utilitate publica, qua prohibiti sint cives supplicii metu, ne fidem temere decoquerent. Multorum, quæ a majoribus constituta sint, rationem reddi non posse, quamvis & gravius videri poterit, fidem

Si vo et suo vivito: ni suo vivit, qui em vincitum habebit, libras farris endo dies dato: si volet, plus dato

Ni cum eo pacit LX. dies endo vinculis retineto. Interibi trinis nudinis continuis in comitium prociato, ærisque æstimum judicati prædicato.

At si plures erunt rei tertius nudinis partes secanto: si plus, minusve fecuerint, se fraude esto: si volent uls Tyberim peregre venduntanto.

Confessi) confessus hic *naderrinæ*, accipitur, pro quo barbari confessatus, unde ajunt *dos confessata*. Est hic autem ellipsis, ac subauditur *nomine*, ut sit *æris confessi nomine*.

Justi) hoc est *legitimi*.

Post deinde) geminatio elegans, & usitata veteribus. Vide Paræum in *lexico-critico*.

Quips endo) ita legit Cujacius ex veteri Codice (d) præce, pro quis endo eo in jure vindicit. Ita Cujacius recte ex

pluribus fallere, quam uni. De capitali porro supplicio Decemviros acceptos fuisse Favorino, Cæcilio, Fabio & Gellio, cujus verba, *tertius autem nudinis capite poenas dabans*, ne figurate quidem posita videri queant pro usurarum præstatione, cum frustra a debitore, qui sortem præstare nequeat, usurz exigantur, neque adeo pro iis hic poni possit poena, & aliud sit *capitis poenas præstare*, aliud *capito*. Non satis sic elisum videbitur argumentum, quod ab inepta legis ratione petitur, qua stulta feritate occidatur debitor, ex cujus venditione lucrum cogi possit. Sed si meminimus, legis XII. tabularum auctoritatem jam Gellii ævo adeo contemptam cepisse, ut Faunorum & Aboriginum carminibus compararetur, demetur aliquid ei opinioni sapientiz & æquitatis, qua Tacitus, Livius, Cicero eam tantopere extollunt.

(a) Gell. *cap. 1. lib. 20. Tertull. Apolog. c. 4.*

(b) Livius *decad. 1. lib. 8. Quintanadvegna de jurisdict. libr. 1. titul. 5. part. 2. numer. 35. Cujac. libr. 3. observ. cap. 39. & Parat. C. qui bon. ced. pof.*

(c) C. qui bon. ced. pof.

(d) *Observ. 3. cap. 39.*

veteri Codice reposuit, usitatum est enim veteribus vindicare in aliqua re, ut in agro vindicare.

Endo) autem pro in, fatis notum.

Vindicat) vero dixerunt veteres, ut etiam nunc dicimus lavit: olim & sonit dicebant. Accius Phœnis.

Unda subundis subunda sonit.

vindicere autem pro vindicare. Lucret. lib. 3.

Ipse sui miseret, neque enim se vindicet bilum.

Nervo) nervus est proprie vinculum, quo vincitur collum; compedes in quos pedes conjiciuntur.

Ne majore) ita prudentissime reposuit Cujacius pro *ne minore*. Cur enim immitiores Decemviri, quam ipsimet creditores, qui rem amiserant?

Farris) far hic significat farinam, ex qua pultem farream conficiebant. (a) Cibus enim veteribus Romanis consuetus erat farina (*) cum aqua, & sale cocta, & interdum etiam lacte. Unde Plautus Romanos vocat *pulsiphagos*. Hinc Juvenalis:

Grandes fumabant pulvisibus olla.

Æstimiam) *æstima* dicebant veteres pro *æstimatio*.

Se fraude) hoc est *sine fraude*, se pro *sine* veteres.

Uls) pro *ultra* veteres. Varro de ling. lat. Quod ea sacra, & eis, & uls *Tyberim non mediocri ritu fiant*. Vide Popmam de usu antiquæ locutionis.

Rei) hoc est *adiores, creditores*: diximus enim, per *reum* significari tum petitorum, tum eum unde petitur. Brevis autem harum legum hæc est explicatio:

Si debitum confessus quis fuerit, vel condemnatus jure, hoc est in judicio fuerit, (ut explicat Cujacius ad l. 29. ff. de donat.) inducia ei mensurae triginta dierum ad debitum exsolvendum dantur. Sin intra dies illos triginta debitor non satisfaciat, tum creditori capere eum, sive prehendere, atque in jus ducere jus esto. Debitor ita nexus, si poterit, suo vivat, si non habeat, tum credi-

tor, qui cum vinculum habebit, singulas faris libras in singulos dies ei dato: si volens plus, ei pro arbitrio dare liceo.

Si & tum judicatum non solvat, neque interea quisquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem in vincula adducere creditori jus esto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire; sic tamen ut vincula non sint graviora, quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus esto.

Pacificendi interea additio cum creditore jus esto: si non passus fuerit, LX. diebus creditori additum in vincula habere jus esto: intra eos dies trinis nundinis ad Prætores in campum producitur, quantæque pecuniæ judicatus fuerit, prædicatur. At si plures erunt creditores, tertiis nundinis vigesimo septimo die rei corpus in partes secanto, si plus, minusve secuerint sine fraude esto: si malint, trans Tyberim venundanto.

CAPUT LXXIII.

De Jure publico, & de Legislatione.

Naturæ ordinem tenentes simplicia percurramus, ut ad composita deferremur. Itaque legibus absolutis, quæ singulas, privataeque personas, ac certa res, & negotia privatorum complectuntur, enitatur jam ad culmen, ac rerum tandem summam, e singulis, privatique pluribus coactam, atque compositam capessamus; exponentes publici regiminis leges, quibus evolatis, contendemus altius, ac veluti a terra in cælum advolantes rerum sacrarum, atque divinarum leges, quas publici quoque juris portionem fecimus, interpretabimur, lumina eruditionis more nostro adferentes necessaria, & quæ unice ad declarandum jus vetus, non ad memoriæ laudem augendam adducatur. Jam enim tanto numero collectiones rerum veterarum prodierunt, ut doctus ab indocto non tam copia, quam delectu rerum discernatur: & gravitas judiciumque scribeatis non minus ex his, quæ rejecerit, quam ex his, quæ retinuerit, æstimetur. Exordium autem hujus expositionis merito ducimus a legumlatione, sive a facultate publica ferendarum, & jubendarum legum, inde

(a) Varro lib. nk. 6. 5.

(*) Fuit itaque far ex Auctoris sententia puls ex farre confisitata. Alii panem farre designari

putant, cum, quis libræ pondo panis magis quam puls convenit, tum quia Ulpianus tit. 9. ipsæ far interpretari videtur panem farreum.

vim,

vim, & potestatem accipientium. Notum est autem, ab instituta republica legum ferendarum jus penes magistratus majores; posteaque penes tribunum etiam fuisse plebis: Populum vero jussisse, ac scivisse legem eo suffragiorum ordine, atque eoritu, quem superiore libro demonstravimus. At quoniam populi sæpe voluntas a veteri lege ad novam, vel eoncionibus magistratum, vel propositis majoribus utilitatibus, vel mutatione temporum traducebatur; ideo ne duæ, pluresve inter se simul pugnant leges civitatem distraherent, concordiamque civium turbarent, neve jure incerto respublica jactaretur; Decemviri constituerunt, ut populi voluntas posterior, sive legum eadem de re ultima, leges aboleret antiquiores; ac sublato jure veteri maneret id, quod populus postremo jussisset, sive abrogando, id est legem prorsus contrariam ferendo; sive derogando, id est partem prioris legis detrahendo; sive subrogando, id est aliquid ad priorem legem adjiciendo; sive obrogando, id est immutando ex priori lege aliquid. Cujus legis vis in universum jus civile penetravit. Nam & in pactis, & in transactionibus, & in testamentis, in sententiis, in constitutionibus principum, in rescriptis, in consuetudine, in mora, in fama: denique in possessionibus, in interpretationibus id semper servatur, ut a posterioribus priora submoveantur. Legis autem hæc verba feruntur:

Quod postremum populus jussit, id jus ratum esto.

C A P U T LXXIV.

De Privilegiis non Irrogandis.

AT præter jus legibus comprehensum, & in cives universos explicatum, aliquando certum jus, & peculiare in privati alicujus personam constituitur, quod legis nomen minime meretur, quia lex complectitur omnes & privilegium est tantum unius, veluti privata lex: unde Ulpianus ait, *jura non in singulas personas, sed generaliter constituntur.* (a) Etenim

in privatas personas non leges, sed judicia feruntur, per quæ leges ad negocia privatorum accommodantur. Ideo vetitum fuit, in privatum ferre legem, hoc est privilegia irrogare: quod ex Atheniensium disciplina, & Solonis legibus defluxit in leges Romanorum. Nam ut ex Andocide, (b) Demosthene, & Ænea Gæzio in Theophrastum habemus, non licebat Athenis condere legem in privatum, nisi occultis sex mille civium suffragiis juberetur: occultis nempe, ut gratia, & odium simul abesset. Et ne quis miretur suffragiorum exiguum ex tanta urbe numerum, admonitum velim, Athenis, etsi supra quadringentum millia hominum habitarent, numerum tamen civium ad viginti millia fuisse a Cæcropis usque tempore: qui numerum cogniturus civium, jussit, ut in medium quisque conjiceret lapidem: quibus numeratis eam collegit summam, quæ Demetrii Phaleræi tempore haud mutavit. (c) Eadem ratione Decemviri vetuerunt privilegia in quemquam irrogari, nisi comitiis centuriatis, ubi describebantur cives non confuse in tribus, sed per ordines, & ætates in singulas centurias; proptereaque major inde diligentia, majusque consilium oriebarur. Hic nos propter summam Jacobi Cujacii auctoritatem aliquanto subsistemus. (d) Is enim ne quidem comitiis centuriatis privilegia irrogari potuisse contendit; ideoque adjæctionem illam *nisi maximo comitiatu*, pertinere tantum putat ad legem de capite civis Romani, quam mox subjungemus, quamque a Cicerone cum ista conjunctam invenimus. Sed Cujacium videtur idem confutare Tullius, (e) qui statim post duarum legum mentionem, repetens eam de privilegiis, hanc adjæcit clausulam, quæ nisi contempto, perturbateque ordine verborum, & sententiarum, nequit ad solam legem de capite contrahi. Ut patet vel ex lectione vulgata, quæ ut alibi corrupta sit, hic tamen locus suspicionem habet nullam. Nam ut hanc legis clausulam interamus, monet auctoritas legum Atticarum, & ratio publica, quæ aliquando postulat, ut privilegia irrogentur, dummodo majoris partis

(a) L. 3. ff. de legibus.

(b) In *Demost.* *adv. A'ncipit.* Cujac, *obs.* 15. cap. 3.

(c) *Petit. ad leg. Attic. l. 2. tit. 1. p. 114.*

(d) *Observ. 15. c. 8.*

(e) *Lib. 2. de leg. in fine.*

de necessitate publica iudicandis consensus accedat. Sed sufficit verba hæc Ciceronis expendere: *Præclarissima de XII tabular. translatae duæ, quarum altera privilegia tollit: altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat.*

Postea subjicit:

Cum legis hæc vis sit, scitum est jussum in omnes; ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt.

Cum hæc igitur Cicero opponat jussum in omnes, qualis est lex, & ferri de singulis, quod est privilegium; patet, id, quod sequitur, nisi centuriatis comitiis pertinere ad privilegia; nec ferri de singulis accipiendum esse solum de capite civis Romani, sed de omnibus privilegiis aliis, sive scitis unius privati causa, tum in pœnam; tum in præmium; adeo ut exceptio: *nisi maximo comitiatu ad utrumque referatur.* Quamvis autem privilegia irroganda non sint, propterea tamen minime sublata facultas est ferendi juris singularis, quod aliud prorsus est a privilegiis, utcumque hæc posterior ætas confuderit, ac privilegium etiam appellavit ea, quæ sunt juris singularis, nempe dotium, creditorum, militiæ, ecclesiarum; quæ non in privatam personam, sed in certum hominem, aut negotiorum genus concipiuntur. (a) Dicuntur vero Decemviris privilegia; quæ in singulas personas feruntur; quia veteres pro *singulis* dicebant *privi*; unde *privatus*, & *privilegium*, quasi *lex de privatis*, *lex de singulis*. Porro etsi verbum *irrogare* plerumque contineat pœnam; ex hoc tamen XII. tabul. loco apparet, etiam pertinere ad utilitatem; nam hic utramque complectitur, (*) retinetque significationem originis. Etenim *irrogare* compositum est ex *in* & *rogare*, hoc est *rogare in aliquem*; sive ob damnum, sive ob utilitatem. Ob damnum privilegium irrogatum fuit ab Ephesiis adversus Heraclitum: (b) quem

etsi non directo, tamen obliquenotarunt, cum ante occasum solis excedere jusserunt hominem, qui oderet omnes, & nunquam fideret. Quæ in unam Heraclitum conveniebant. Noxium quoque privilegium irrogavit Clodius contra Ciceronem ferens, ut qui civem Romanum indignatum necasset, ei aqua, & igni interdiceretur. Quibus verbis non obscure Ciceronis caput appetebatur. Item & illud in Eumenem: *ne cui regi Romanæ venire liceret.* Utilia vero privilegiorum exempla sunt illa, nempe rogatio de reditu M. Tullii, lex Manilia de imperio Cn. Pompeii Magni, & similia. Ea. verò legem Decemviralem:

Privilegia ne irroganto nisi maximo comitiatu.

C A P U T LXXV.

De Capite Civis Romani.

Consequitur hanc legem illa de capite civis Romani, de quo decernere per leges XII. tabul. non licebat, nisi comitiis centuriatis. Unde apparet, quanti civis Romanus putaretur: cum de eo non nisi populus judicaret universus eadem solemnitate, atque ordine convocatus, ac si de summa reipublicæ, & de creatione majorum magistratum ageretur. Hinc merito Cicero nihil de se actum jure dicebat; nihil legibus, nihil more majorum a P. Clodio: quia cum nemo tolli de civitate potuerit sine iudicio; de capite civis Romani ne judicari quidem licuerit, nisi comitiis centuriatis. Quod cum alibi sæpe inculcet, tum *lib. 3. de legibus* L. Cottæ sententia comprobatur. Capitis autem appellatione vita, libertas, civitas, familia, & æstimatio continetur, ut patet ex pluribus Ciceronis locis. (c) Præterea indignatum neminem interfici voluerunt. (d) Quod ex Lycurgi legibus translatum suspicatur Cujacius ex Valerio. (e) Eam ob causam a populo Quæstores parricidii

(a) Cujac. *obs.* 15. *cap.* 3.

(*) Contrarium verius visum Marcellio, qui privilegia tantum in pœnam irroganda prohiberi putabat, pro singulis autem rogare licuisse censebat. Quam sententiam pluribus adstruxit Eberhardus Otto *Præf. T. IV.* 13. effectitque, ut in eam & ipsi concedamus habentes volentes.

(b) In *epist. ad Hermod.* vid. *Petit. in leg. Artic.* pag. 116.

(c) In *Verr. pro Quint. Gell. lib. quinto cap. 19.*

(d) *Salvian. de gubernio Dei l. 8. in fine, Aug. de civit. Dei lib. 1.*

(e) *Obs.* 4. *o.* 12.

creabantur, qui exercerent in singulis causis criminale iudicium. Sed jam legem adferamus:

De capite civis Romani, nisi per maximum comitiatum ne feruntur.

C A P U T LXXVI.

De Indulgentia in hostes.

DEnique ad eam publici juris legem veniamus, quæ ob utilitatem rei publ. atque humanitatis laudem omnibus antecellit. Est autem illa, quæ paria iura, & æquam viæ, civitatisque conditionem statuebat inter bonos cives amicosque Pop. Romani, qui semper in fide mansissent, & eos, qui aliquando deficientes, postea resipuissent, rediissentque in Populo Romani gratiam. (a) Ea lex, quæ spem pristini status minime adimebat, maximum Reipubl. fuit incrementum, quia qui spem amicitiae retineret, nunquam ad extremum inimicitiae ferebatur. Ideo qui a Populo Romano desciverant, facile redibant in fidem, (*) cum intelligerent paratam semper fore gratiam: illique accedentibus urbs & Popul. Roman. & Reipubl. oppido augebatur. Quod jus non discrepabat ab Atheniensium lege, Thesæo adscripta, ut scilicet omnibus civibus eiusdem esset æqua communio juris. (b) Hac eadem Decemvirali lege continebatur, ut nexi, sive addicti creditoribus; si soluti essent, sive e potestate creditorum exiissent, eodem jure cum reliquis civibus uterentur. Hanc vero legem abrogatam putat Hortomanus lege Aebutia ob id lata, ut obsoletæ XII. tabul. leges neque jam Reipubl. congruentes abrogarentur. Erat autem hæc XII. tabul. lex his fere concepta verbis:

Nexo soluto forti sanati siremps jus esto.

(a) Festus in verbo sanates. Gell. l. 16.

(*) Eadem tamen spes & facilitas futuræ reconciliationis potens ad res novas molendas incitamentum. Quare accedimus Hortomano, hoc caput lege Aebutia antiquatam esse censenti. Ceterum nullum fragmentum legis hoc obscurius Fortes Sanates Valerio Messalæ apud Festum gentes binæ Romanis finicium videntur. Alii for-

Nexo soluto) hoc est dimisso debitore e potestate creditoris.

Forti) hoc est bono. Nam ut Festus tradit, & nos supra innuimus, veteres *horstum* pro bono dicebant, ex *horstum* natum *fortum*, verso *h* in *f*. digamma æolicum: quod asperioris adspirationis nota erat. Unde in pluribus vocibus pro *h* substitutum est *f*. ut *Felena* pro *Holena*. Priscianus lib. 1. & ex antiquo *baba* factum *faba*, ut scribit Velius Longus, & Scaurus lib. 1. de orthograph. tandem *fortum* peperit *fortis*, & post *fortis*: quod apud veteres non solum validum, sed hominem integræ fidei significabat.

Sanati) Sanates, inquit Paullus ex Festo, dicebantur, qui supra, infraque Romam habitarent: quod nomen his fuit, qui cum defecissent a Populo Romano potestea quasi pacata mente, in amicitiam redierunt. Hic juvat adscribere ejusdem Festi sententiam ex restitutione Josephi Scalligeri, qui e corruptissimolo loco hunc eruit sensum: *Sulpitius autem Sanates, & Opilios ajunt dici inferioris loci gentes, ut Tiburtæ. & alios, qui cum populo Tiburt. habitarent in agro Tiburti, id est omnes peregrinos, inferiorisque loci. Et infra sunt, qui intelligunt colonias, quæ deductæ sunt in prisca Latinos a Tarquinio Prisco, quas inegerit secundum mare infra Romam in civitates Latinorum: eosque Sanates propterea, quod præter opinionem eos pacavisset, sanavissetque, & cum eis pacisci potuisset, nominavit, ut auctores sunt Cincius lib. 2. de officio jurisconsult. & quæ sequuntur.*

Siremps) prisum, & solemne verbum in ferendis legibus, quod explicatur *finitis re ipsa*: ex quibus vocibus componitur. Festus:

Sirempse legem jussit esse Juppiter.

Plautus ait. Unde Cujacius locum illum Senecæ XCII. epist.

tem, bonum & constantem, qui nunquam defecerit, sanatem, rebellem interpretantur, qui sanata veluti mente ad obsequium reverterit. Pro siremps Urfinus exhibet, *idem jus esto*, ne nimis cum Evandri matre loqui Decemviri videantur, sed nihil mutandum in carmine decemvirali.

(b) Plutar. in Thes. Petit. ad leg. Att. l. 1. c. 3.

Ambitio omnium, quæ terram premunt feremiles esto, restituit: Ambitio omnium, quæ terram premunt, firemps lex esto.

C A P U T LXXVII.

De Jure sacro, & Religioso, & sacris Privatis.

Sed ad sacra jam accedamus, de quibus plurimas fuisse XII. tabul. leges, easque de Numę potissimum institutis translatas opinamur. Verum ne inepte augeremur, eas tantum hic adducemus, quarum in veteribus monumentis certa vestigia supersunt. Nam quas multi de Ciceronis libris, tanquam de legum XII. tabul. corpore sumserunt; non referemus in hunc ordinem, nisi certis testimoniis de XII. tabulis venire comprobentur, cum pleręque illarum fuerint ab ipso met Cicerone confictę, ut perfecta civilis juris forma illinc exhiberetur. Antequam igitur singulas explicemus, prode constituimus aliqua prisęe superstitionis exordia: tum ut legum capita magis illustremus; tum ut hinc etiam ostendamus, quantis ex erroribus Dei, & Filii sui Jesu Christi beneficio erepsimus. Hominis natura communis parentis defectione perduellis, ostisque divini Numinis a D. O. M. qui finis est extremumque bonorum omnium, ad rerum creaturam amorem, & falsa gaudia vertebatur: proprięque cupiditatis nexibus implicata, cum ad sapientiam contenderet maxime, tum ab ea longius abstrahebatur. Rerum enim divinarum notitiam non a fonte ipso, sed a corruptionis nostrę radice petebamus: Deum ipsum affectionibus nostris involventes, eique desideria, curęque nostras adplicantes. Unde sibi homines singuli constituebant suarum simulacra cupiditatum, & affectionum humanarum, quę pro numinibus colerent. Igitur ex insira imperandi cupiditate fuit excitatus Juppiter, & ex contentione Mars, ex libidine Venus, ex industria Pallas, ex superbia Juno, ex mortalitate Pluto, ex navigatione Neptunus, ex tristitia Saturnus, ex ebrietate Bacchus: aliaque ex

aliis affectionibus, & actibus hominum Numina extiterunt, nempe Spes, Labor, Morbus, Febris, Pestis, pluraque alia monstra furore hominum procreata; locum inter Deos invenerunt: ut non aliter homines a Diis discreparent, nisi quod homines vitia participarent; Diu veró ipsa essent natura vitiorum; & quod inchoatur in hominibus, in Diis absolveretur: immo in eorum singulis vitium ipsum exculperetur. Itaque cultum his pro humano ingenio tribuerunt, ea tradentes, quę singulorum naturę convenirent; muneraque Diis offerenda non ex divinitate naturę, sed ex hominum æstimatione pendentes. Hinc certa erant instituta sacrificia, præscriptique actus corporis, & motus, quos præfinito exprimebant: quas cæremonias dicimus. Hinc & ludi edebantur in honorem Deorum, & festi dies tripudiis, & molliculis cantibus celebrabantur, quasi natura divina iisdem, quibus humana caperetur, & quasi se quisque in unius ex proceribus fidem, & patrocinium traderet; singulę nationes, & urbes suos præcipuos habebant Deos, in quorum honorem certa sacrificia publice instituebantur: item & singulę familię suos Deos sibi familiares adsciscebant, quos Lares vocabant, & Penates. Quamobrem privatis etiam, & anniversariis sacrificiis, eos venerabantur. (a) Quę sacra genti erant jure Pontificio perpetuo addicta. Hinc plebs a patribus non honore tantum, sed & sacris dilcernebatur: cum alia sacra plebejorum essent; alia patriciorum. Unde Virginia, exclusa sacris Pudicitię Patricię, aram dicavit Pudicitię Plebeję. (b) Hęc eadem causa distulit communionem juris conjugalis inter patricios, & plebejos, quia enim in mariti sacra & familiam uxor transibat, ideo perturbatum iri sacrorum jus prædicabat Consul contra plebejos, differens, si conjugia mutua inter patricos, & plebejos permitterentur. (c) Hinc intelligitur Modestini locus, ubi habetur, *nuptiis divinum jus communicari*; quia scilicet mulier sacrorum mariti fieret particeps. (d) Publica igitur sacra pro populo publico sumtu fiebant; privata vero sumptu privato pro singulis hominibus, familiis, gentibus, (e) ac præter

(a) Cic. de Arnsp. resp.
(b) Livius lib. 10. cap. 23.
(c) Livius lib. 4. cap. 1.

(d) L. 1. ff. ritu nupt.
(e) Festus.

sacra,

sacra, serias quoque familiæ proprias habebant, quales habuit Claudia, Cornelia, Julia, Æmilia. (a) Hæc autem sacra, quo nunquam interirent, & ex legibus XII. tabul. in familiis perpetuo manerent, Pontifices constituerunt, ut eo migrarent, quo vel familiæ nomen, vel hæreditas transfiret, (b) vel pars major bonorum, quantum scilicet caperent hæredes. Unde quæ pars legatariorum æri alieno suberat, sacrorum onere carebat, quia, ut Cujacius (c) docet, bona sacris obligabantur, deducto ære alieno. Itaque præter uxorem filius cum naturalis, tum adoptivus, qui novæ familiæ nomen adsumebat, & quivis hæres, itemque legatarius partiaris, & quicumque majorem bonorum partem usucepisset, ejus familiæ, unde bona veniebant, sacris obligabatur. Addit Cicero: (d) *Quarto si nemo sit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus ejus* (scilicet obligatur) *qui plurimum servet. Extrema illa persona est, ut is, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam solverit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit.* Hiique personis publice calatis, hoc est vocatis comitiis detestabantur sacra, sive adhibitis testibus denunciabatur, ut sacra susciperent; (*) ac si ea recusarint, bonis pledebantur. Detestari enim est absentis testato denunciare: unde detestatio sacrorum, quæ hoc ritu peragebatur. (e) Hinc frequens illud veteribus proverbium: *sine sacris hæreditas*: quo significabatur lucrum sine incommodo, veluti hæreditas deducto onere sacrorum: quorum sumtus non exiguam bonorum partem absorberebat. (f) Sed nequidquam Pontifices tanta religione sacra munierunt. Etenim ne qui plures hæreditates obrinuisset, tot sacrorum incommodis obrueretur, jurisconsulti jus Pontificium in speciem,

sive verba illius tantum honoris causa retinuerunt, re vero abrogarunt; excogitantes, atque introducentes translationem quandam hæreditarii nominis per simulas venditiones in senem aliquem decrepitum, (**) ac pene mortuum, cui hæres futurus esset nullus: in quem senem caderet nomen tantum hæreditarium, & domini titulus absque re, absque bonis ullis, una cum onere sacrorum: in quorum sumtus pecuniam ab hærede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo sine bonis moriente, ac hæreditario, familiæque nomine cum eo una pereunte; jus quoque sacrorum exinguebatur, bonaque tum libera remanebant apud possessorem illorum, a quibus ea de causa ille familiæ nomen, & domini titulum divellerat; ut translata in senem eum emtum, quem propterea *coemtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum domini titulo familiæque nomine, sacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere, quid sint senes coemtionales apud Plautum in *Bacchide*. (g) Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obscura divinationem invidemus; ita & iidem ferendi sumus, si facultate utamur eadem; præsertim cum hujus interpretationis adscriptorem habeamus Josephum Scaligerum: qui ad Festum in verbis *puri probi* scribit, plures inventas a JCis artes sacrorum interimendorum, sive ut idem vocat, præstigiis; præcipue vero imaginariam quandam venditionem, quæ *coemtio* vocabatur adhibitis senibus coemtionibus, qui asse Cajano, hoc est sextertio *dicis causa* ter accepto, & rursus reddito, hæredem absoluebant. Legem vero ita retulit Cicero:

Sacra privata perpetuo manent.

(a) Macrobi. l. 1. c. 16.

(b) Cic. leg. 2. de Festus verbo sine sacris.

(c) ad l. 39. ff. de V. S.

(d) de legibus.

(*) Si qua forsitan ii tergiversarentur, quemadmodum testibus, testimonium dicere detestantibus, obvulgandum erat. Qua ratione occurrit iis, qui, quod heredem etiam sine detestatione ad sacra obeunda obstrictum novissent, ipsam potius consecrationem, ab herede rite solemniterque teste populo faciendam, pro sacrorum detestatione habent.

(e) Cujac. cit. l. 39. ad leg. pleb. 238. ff. de V. S.

(f) Plaut. in *Trinum*. Festus verbo sine sacris.

(**) Ut inius cuiusque patrisfamilias domus metu Deorum arctius constringeretur, non ea tantum sacra æterna erant, quæ pro populo fiebant, sed privata quoque quæ pro salute singulorum familiarum administrabantur. Quibus vinculis Romanos sic Jurisconsulti solverunt, salvis legis verbis, vim ejus excludentes, & satis esse credentes, si publica rite sacra obirentur, nec invitè onerarentur sacris privatis.

(g) Añ. 4. sc. 9. vers. 5. Gronov. l. 3. obs. 20. & de pecun. vet. l. 4. c. 8. p. 693.

CAPUT LXXXVIII.

De Religiosis, & Sumtibus Funerum.

A Sacris ad religiosa, nempe ad cadaverum humationem transcamus. Cujusmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt: præsertim cadaverum combustionem, quæ diu antea fuerat usitata. Auctoritatem enim ustionis cadaverum apud Græcos arguit Homerus, apud quem omnia Græcorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus *Hiados* locis, (a) præcipue vero ex Patrocli funere: unde discimus congeri consuevisse in extructum rogam, quæ defuncto essent cariora. Etenim Achilles in Patrocli rogam coniecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis ibidem XII. lectissimis Trojanis adolescentibus. Nam militiæ necessitas, & putrescentium fœtor cremandum cadaverum morem facile induxit. Censebant autem ex superstitione sua veteres illi excoqui sordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in cœlum attonsi: & inde flammis immortalitatem tribui existimabant. (*) Unde Gymnosophistæ sese vivos in ignem conjiciebant, quod exuta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Qua opinione Hercules, cui cremandi cadaveris initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur, amici sui Licimnii filium sibi socium adjunxisse, patrique incolumem redditurum jurasse: adolescente vero in acie cælo cremasse cadaver illius, & patri cineres tradidisse, ac sese jurisjurandi religione solum putasse, quasi patri filium longe meliorem reddidisset, utpote immortalem inde factum. Romani autem initio ignem non adhibebant, sed humo cadavera obruebant, unde *humatio*, & *humare*: a quibus differt *sepulchrum*, &

sepelire, quod hæc pateant latius; & ad quodlibet funeris genus extendantur; Usum vero ustionis postea Romani acceperunt, (b) quia longinquis bellis terra obrutoserui cognoverunt, manesque turbari; plures vero familiae vetustam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla suum corpus cremari voluit: quia cum per contumeliam Caji Marii apud Anienem fitas reliquias dissipari iussisset: eandem ipse suo in corpore formidabat. (c) Neque tamen corpus continuo post mortem cremabatur, sed octavo demum die in extructum rogam imponebatur, subjectis facibus, nono die sepeliendum; (d) unde Horatius: *Novendiales dissipare cineres*. Primo enim die cadaver calida aqua abluebant, & postquam unguento perfuderant, conclamabant, ut si qui spiritus vitales residerent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquando, ut qui mortuus putaretur, e rogo surrexerit, ac superante corpus flamma perierit. Altero die nocturnis horis silentes subtili velo corpus involvebant ad diem octavum usque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas præficas vocabant. Efferebatur vero funus præeuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funesta manebat, & dicebatur *humilior* usque ad humationem, nisi mentum sic apud Varronem, (e) ut Scaliger suspicatur. Cadavere autem exusto, & sepultis cineribus, supererat humatio; sine qua familia nondum purgata putabatur: unde membro defuncti, nempe digito deciso, in eo tanquam toto super cadavere iusta perolvebantur, injecta quo globa, corpus dicebatur humatum, ob membrum humo tectum: itaque locus fiebat religiosus. (f) Novem vero hisce diebus, quibus hæres atra indutus veste funeribus faciendis, justisque curandis occuparetur, neque in jus vocari poterat; neque alius quisquam, a quo defunctus

(a) *Iliad.* 7. & 8. 23. 24. & *Odys.* 24.

(*) Imo, etsi ejus generis deliramentis nullis meates veterum imbutæ fuissent, tamen iis commendabilis videri poterat cadaverum combustio, præcipue, quia sic sine diuturno putrescentis cadaveris squalore & fœtore, purissimo elemento, in eas particulas minimas resolvuntur corpora, ex quibus consistunt. Tot millibus autem cadaverum annuatim comburendis ingenti opus lignorum vi, unde credibile est, servorum salum

& civium viliorum cadavera non combusta, sed terræ mandata fuisse.

(b) *Plin.* l. 7. c. 54.

(c) *Cic.* 2. *de legibus*.

(d) *Virg.* 5. *Æneid.* vers. 94. ubi Servius, Turneb. *adv.* 24. c. 23.

(e) Varro *de ling. Lat.* ubi Scaliger.

(f) *Cic.* 2. *de leg. Fest. verb. præcidan.* Varr. 4. *de ling. Latin.* pagin. 6. ubi Turneb. & Scaliger.

lugeretur; aliqua petitione vexari. (a) Vetustioribus autem Romæ temporibus sepulchra cadaverum in urbe, imo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem significat Virgilius (b) in illis verbis:

Urbique remittunt.

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

Ubi vetus interpres hoc de more disputat, qui postea sublatus fuit: nam Senatus vetuit, quemquam in urbe uri, aut sepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus solvebantur, veluti virtutem clariores viri, & Imperatores; & Vestales, sepeliebantur in urbe; ceteri vero extra urbem; exemplo Atheniensium, quos eadem religione usos, ex epist. Servi Sulpicii scimus: qui refert, Marcello mortuo locum in civitate ab Atheniensibus cadaveri sepeliendo impetrare nequisse. Hoc autem constitutum videtur, ne flebilibus officiis, & lethali aura cives contristarentur. Cum autem Romani honoris causa sepulchrum in urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus, quem Augustus Mœcenas concessit: ut occupato jam alia in re (*) loco, potestas cuiquam in urbe sepeliendi amplius non fieret. (c) Eandem religionem fortasse neglectam rescripto suo suscitavit Adrianus, (d) qui pœnam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepelirent, quam fiseo inferri iussit; & in Magistratus, eadem qui passi sunt; & locum publicitari iussit, & corpus transferri; ad quæ acceperunt aliorum scripta Imperatorum. (e) Legem autem XII. tabul. his verbis exhibet Cicero lib. 2. de leg.

Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito.

Nunc de sumtibus sepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia sepulchrorum, & humanæ gloriæ consideratio post

(a) L. 1. & 3. ff. de in jus voc. L. 36. ff. de iudic. Cujac. ad l. ult. ff. de his qui not. infam. in quest. Pap. lib. 12.

(b) Æneid. 12. & lib. 3.

(*) Edificiis scilicet cincto, tributoque

mortem: quæ rebus nos omnino solvit humanis. Verum adeo miseri hæremus corpori, mortalisque hujus vitæ cupiditate tantopere tenemur; ut unde abscedit animus, ibi literis tamen, & rebus gestis, & insanis sumtibus, ædificiorum, ac si non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, misere viventes, ut sumtuose moriamur; totaque vita pro ea laude laborantes, quæ vel contemnenda erit cum Deo habitantibus; vel a beatitudinis æternæ spe decedentibus æterno tempore pœnitenda. Ergo quid commorem veterum Ægyptiorum fatuitatem; quid regum eorum insaniam, qui exiguum cinerem eductis ad Cœlum montibus condiderunt? Quid ætate quoque nostra populorum orientalium, ac Sinarum præcipue stultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione consumitur? Profusionem hanc inanem ab Ægyptiorum exemplo ad Græcos cum aliis moribus translataam a Solone compressam legimus: Atticoque jure constitutum refert Cicero, (f) ne quis sepulchrum operosius faceret; quam quod decem homines effecerint triduo: ac ne id opere testorio exornaretur, neque ibi Hermæ imponerentur; quod ideo fiebat, quia Mercurium animabus ad inferos deducendis præesse putabant. Et quoniam sepulchra columnis exornabant, earum quoque insolentiam compe-scuit Phalaræus, qui super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum. Plato vero vetuit in parte agrî fœcunda locum ad sepulchrum capere, vetuit item aggerem altiorem eo tumulo, quem quinque viri diebus quinque extruxerint; nec lapides superextrui passus est majores, quam ut quatuor heroicis versus complecterentur in mortui laudem. Hanc legem Atticarum sobrietatem, atque modestiam imitati Decemviri a Romanis funeribus sumtuum insaniam amoverunt, præfati ab initio pauca hæc, hoc plus ne facito, ne scilicet plus facerent, quam subjæctis continuo legum capitibus permittum invenirent. Quæ verba male Rævar-dus eo loco movet: ut aliis capitibus nulla

ordinariis vitæ functionibus.

(c) vide Balduin. ad hanc l. 3. XII. tabul.

(d) l. 3. §. 5. ff. de sepul. vel.

(e) ff. de relig. & sumt. fun.

(f) lib. 2. de legibus.

ratio

ratione interponeret. Ac primo Decemviri artificii sumtum in extruendo rogo prohibuerunt, jubentes, ut e rudibus, & impositis lignis componeretur, ac vetantes a sciam, sive dolabrum ad elegantiam adhiberi. Quorsum enim ars, & industria in opere paucarum horarum? Et quoniã veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut pretiosa quæque atque cariorea defuncto, cum ipso corpore, conderent; vetuit Solon (a) plus quam tribus vestibus mortui corpus onerari: cujus frugalitatem etiam Decemviri æmulantes legem tulernnt, ne ad cada ver componendum adjicerentur plura, quam tria ricinia, (b) quæ vestes erant quadratæ purpureæ. Unde Varro ait, fuisse duarum togarum instar, quarum dimidium retrorsum jaciebatur, indeque dictum ricinium: atque antiquissimum ricinium fuisse mulierum, postea vero duplex fuisse virorum. Unde Servius ait, ex ricinii usu parere, mulieres olim habuisse togas, & Cicero ait; riciniis mulieres usas inlucto: (c) Minus præterea quoddam erat ricinium, quod rica dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modestiæ causa genas tegens, quo in sacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cada ver, quorum singula involucria, ut suspicor, distinguebant fasciis purpureis: propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit plus quam tria vincula purpureæ, (d) quæ interpretor fascias purpureas, quarum singulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam solemnitatem funeris veteres conducebant tibicines adhibita muliere, quæ præfica nuncupabatur: eæque canones lugubres appellabantur *nenia*, quæque apud sitos, hoc est mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent, *stichænes*. (e) In majoribus autem exequiis adhibebantur tubæ. Cujusmodi sumptus quia modum excederent, Decemviri vetererunt, plus quam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius *fastor.* 6.

*Adde quod Edilis, pompa, qui funeris irent
Artifices solos jufferat esse decem.*

(a) Plutarchus in Solone.

(b) Festus in verbo rica. Varro lib. 4. de ling. Lat.

(c) De legibus lib. 2. Turweb. in Varro. 4. de ling. Lat.

(d) Cic. de leg. 2. Cujac. ad h. ult. ff. de his, qui voc. infam. sive ad lib. 2. quæst. Papin.

(e) Gell. lib. 20. cap. 2.

(f) L. C. si quis impediat 14. ff. de relig. sum. fun. S. non autem.

Jani Gravina. Tom. I.

Edilium enim munus erat curare solemnitates, tum ludorum, tum festorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro *Edilis* substituerit *edilis*. Corruptis autem Populi Romani moribus hæc in sumptibus modestia in oblivionem venerat. Ac Jurisconsulti, quia regendæ humanæ vitæ studia colebant, pro viribus huic amentis occurrerunt. Unde Ulpianus: (f) *Non oportere, ait, ornamenta cum corporibus condi: nec quid aliud bujusmodi, quod homines simpliciores faciunt.* Et Papinianus ait *ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam; veluti vestes, aut si qua alia supervacua, ut in funus impendantur.* Nec tantum sumtus immodicos, verum & effulos, ac muliebres questus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri a Romanis institutis averterunt: ne his imbecillitatis exemplis assueta bello pectora, & diuturnis præliis roborata dissolverentur. Longiores enim fletus, & insueti mæroris adpectus augent mortis opinionem, ad cujus contemptum assuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperatorum. Vetererunt igitur XII. tabul. leges mulieres radere & dilaniare genas, ut mos erat earum, vel quo se acerbius cruciarent, vel quo sanguinem suum funderent, si deesset sanguis gladiatorum. Ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur, de quo more testis est Servius ad locum illum *Æneid.* 12.

Et roseas laniata genas, - - - ubi hujus verba legis profert Servius, ætate, aut scriptorum imperitia fortasse corrupta. Simul cum laniatu genarum vitatus fuit etiam ejulatus, & questus effractor, atque abjectio animi, ploratusque importunus, quos *lessum* veteres vocabant, ut suspicabatur Sex. Aelius, quem simul cum L. Atilio Cicero refert, (g) nullam hujus verbi certam significationem elicere potuisse: quippe ætas eam subdlexerat. Unde nec nobis quidquam superest præter conjecturam. (*) Sane hanc sen-

(g) Lib. 2. de legibus.

(*) Ingeniosior est ex B. Branchu, qui is addendis ad *Obs. P. I. p. 237.* lessum seu lesum, veteres enim literis geminatis nondum usos fuisse, ex Fabio observat, deficienteadhuc litera r pro *lisp* positum fuisse, conjicit. Quæ vox Græcis *nugas* significat, & Latine donata est a Plauto *Pœn. l. 1. 9.* unde & vocem delirare cum derivativis suis quidam Grammatici derivant.

tentiam hujus fuisse legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teste Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in suas Decemviri tabulas transtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus suis exigit, moriens ipse minime præstitit: siquidem hæc illo de suo funere, quæ Cicero transtulit: (a)

Mors mea ne careat lacrymis, linquamus amicis

Mororem, ut celebrent funera cum genitru.
Quamobrem jure a Cicerone præfertur Ennii oratio hæc:

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu

Faxit: cur? voluto viva per ora virum.
Plato vero in suis legibus minime sollicitus est de prohibendis, aut concedendis lacrymis: dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum comitentur. Credo ne publico adspectu lachrymarum civium animi debilitarentur. Præterea Decemviri moderandorum sumtuum curam susceperunt providentes, caventesque, ne præter iusta jam persoluta, & humationes ossis decisi, quæ supra memoravimus, benevoli, & cognati ossa legerent referenda domum, ut super iis iusta repeterentur, itaque sumtus, & lacrymæ auferentur. Neque enim celebrari poterat funus nisi super ossibus. Hinc mari merisus, aut flumine, cujus cadaver ad litus, aut ripam non emerisset, nullis funeribus decorabatur. Quamobrem cum nullum super terras os defuncti extaret; hæres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cæteri, ac Telluri quotannis; quam præcidaneam porcam vocabant, quia cædenda erat, antequam novæ fruges caperentur. Et hæc annua immolatio pœna erat hæ-

redis, qui cum posset, iusta non fecisset; (b) At ejus, qui cecidisset in acie, quamvis ossa nulla invenirentur, tamen virtutis ergo funus ducebatur, & memoria exornabatur exequiis. Immo etsi forte fuisset a commilitonibus crematus; tamen permittebatur hæredi, & cognatis legere ossa, quæ invenissent, ut super iis iusta facerent. (c) Ad alios nunc sumtus a Decemviris selectos accedamus, nempe ad uncturam servilem, respercionem, murram, tam potionem, & longas coronas. Unctura cadaverum pluribus quidem populis consueta, (d) veluti Ægyptiis, Græcis, & Persis; Romanis vero fuit maxime necessaria, qui novem dies funus protrahentes unctioe olei, atque odorati liquoris; putredinem prohibere cogebantur: præsertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aer viscera liberius permeando corporis compagem celerius solveret. Quamobrem non omnem uncturam Decemviri sustulerunt, quippe cum sumtum hunc ingenuorum cadaveribus necessarium cognoscerent; idcirco unctioe eam inter impensas funeris positam invenimus; (e) uncturam vero tantum servilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus servorum; tum etiam quia neque ea solemnia, neque idem dierum spatium (*) ad servorum funus adhibebatur. Sequitur circumpotatio, (f) sive epulæ ferales, aut sepulchralis cœna, & convivium, quod inibatur post cadaver conditum: quæ & *parentalia* dicebantur, & *silicernia*, quasi *cœna ad silices*; veteres enim *cesna* (**) pro *cœna* dixisse testis est Varro in Meleagris; (g) qui mos & Romanorum fuit, & Atheniensium, & aliarum gentium vetustissimus, cujus testis est Homerus. (b) Atque

(a) Lib. 1. Tuscul.

(b) Cujac. l. ult. ff. de his qui not. infam. in Pa-pin. lib. 2. quæst.

(c) Cujac. loc. cit. ex Cic. lib. 2. de leg.

(d) Herodot. l. 2. c. 1. Diod. Sicul. l. 1. Scholiast. Aristoph. in Plut.

(e) L. 37. ff. de relig. & sumt. funer.

(*) De solemnibus non dubitandum tenreo, sed quod de dierum spatio dicitur, probatur ab Auctore vellem. Utique enim eadem ratio, quæ contra repentinam evulsionem & sepulturam hominum liberorum pugnabat, scilicet ne vivi flammis aut fumo traderentur; locum etiam invenire possit in funere servi.

(f) Cic. 2. de leg.

(**) Unde dein manaverit cœna, l. in 3. ma-

tato. Sed quid est cœna ad silices? Respondent Grammatici, epulum ad silicem datum, quod vix probandum. Potius arridet conjectura Scaligeri ad festum voce *Silicernium*, qui silicernium, tanquam *selucernium* id est ἀλοχρῖον dici putabat, quia lucernæ eo die accendi non fuerint solitæ. Quicquid sit, silicernium pro exequiis, & cœna funebri poni, Festus testatur. Unde *senex silicernium* dicitur, tanquam cujus causa brevi futurum sit silicernium; & silicernius, qui dignus erat, ut pro eo silicernium pareretur, quem admodum ergastulus dicitur, qui manet in ergastulo:

(g) Nonius. Vide Lauremberg. verbo *Silicernium*.

(h) *Uind. v.*

ad has epulas accedebant post cœnam ipsi mortuis datam, mortuos enim convivio excipere se credebant cœnam flammis injicientes: quasi flammarum faucibus eam defuncti vorarent. Hæc vero, quæ diximus, convivia tantæ magnificentia instruebantur, ut Decemviri profusionem hanc inutilem moderandam existimarint, sed frustra. (a) Nam subactæ moribus leges furori hominum reprimendo minime suffecerunt. Quippe superstitionis amentia verebantur fame necare mortuos, atque ipsos Deos: ni viventes, & mortales; pro mortuis, & immortalibus se vino, & epulis expleant: quasi hominum dentibus Dii superi, atque inferi manderent: adeo luxurie, atque crapula numen venerantur inane. Hanc autem Decemviri legem etiam de Solone sumserunt, cui tamen iacturæ hujus, inanisque luxus coercendi consilium nihilo processit felicius. Quis enim vulgarem affectionem coercuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri sustulerant, cum varia esset crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulsum daretur. (b) Respersiones quoque rogi, & cinerum, quæ Numæ tempore vino, Decemvirorum vero ætate murrata potione fiebant, XII. tabul. prohibuerunt: cum amovendis supervacuis sumtibus etiam vini resersionem Numæ prohibuisset, quam tamen Decemviri tolerarunt, nisi sumtuosior esset: qualis erat murrata potio, quæ rogo, sive flagranti, sive combusto, aut cineribus adspargebatur. Hanc enim resersionem lege XII. tabul. prohiberi, recte meo judicio J. Gothofredus existimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes pretiosi, quos posterior ætas invenit: quosque Decemviri, etsi non sibi notos, tamen legis virtute vetuerunt: consilium enim legum conditorum

fuit inutile refecare sumtus. Quid autem fuerit murrata potio, non satis est exploratum. Alii enim scribunt *murinum* a *μύρον* ab unguenti odore, quod & *nechar* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati opposita quæ propterea, & sæminis concedebatur: alii vero *murrhinum*, quasi *myrrha* conditum, (*) unde *myrrhatum* vinum. (c) Hujus odore scribit Plinius proditum L. Plotium proscriptum a Triumviris, cum in Salernitana latebra se conderet. Rursus, ut quam minimo sumtu mors hominum honoraretur; prohibuerunt Decemviri longas coronas; diversas scilicet a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longæ coronæ; (**) quibus implicabantur cadavera, & busta, & sepulchra, & sellæ curules, & theatra, & currus triumphales, & fores, (d) unde Tibullus:

*Flava Ceres tibi sit nostro de rure corona
Spicea, quæ templi pendeat ante fores.*

Rejecerunt postremo Decemviri, moderandum sumtuum causâ, etiam odorem, a funeribus amoto acerræ usu: quæ sive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus posita, sive arcula incendendo thuri constructa, ut aliqui putant: certe ad odorum edendorum usum in funeribus adhibebant. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum sumtibus ea lege, quæ vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos sterni, quod forsitan erat ante consuetum. (e) Sed antequam transeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicabimus:

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeo.

Hoc plus ne facito. Rogum ascia ne polito.

Tribus riciniis (***) ac x tibicinibus foris efferre jus esto.

(a) Tertull. *Apol. cap. 14.*

(b) Theodor. *Marc. c. 94. p. 258. ad leg. XII. tabul.*

(c) Quæ nominis ratio naturalis & priori præferenda videtur. Delectabantur autem veteres amaritudine myrrhæ in vini potu.

(d) Festus *verb. murrata. Plin. 24. c. 13. Plaug. in. Persa. Mercur. l. 5. var. lect. c. 1. Turneb. ad. varf. l. 28. c. 6.*

(e) Coronæ longæ, sive altæ opponi videntur brevibus, sive depressis. Spicæ utriusque generis esse poterant; adeoque huc non pertinet locus Tibulli. Aptior locus Ovidii *Fast. IV. 728.*

Et regat ornatas longa coronam fores.
Videntur vero coronæ longæ prohiberi in funeribus, quia solis Diis sacratæ erant.

(d) Ovid. *l. 4. Fast. Plin. l. 21. c. 3. Tertull. de coron. milit.*

(e) Cicero *l. 2. de leg. Servius in l. 5. c. 6. Ensid.*

(***) Si ricinia, quod quibusdam visum est, mulieres in funere planctus causa adhiberi solitas, & ricinio, tanquam veste lugubri indatas, significarent, non incommode in hac lege iungerentur tibicinibus. Nunc, cum vestimentum Auctori denotent, sive es cum Varrone pro involucre corporis, sive cum Cicero & Festo pro flammeo, vitæ, seu palliolo ad usum capitis factio accipiamus, ricinia a tibicinibus sic separari mallem:

Tribus, si voles riciniis mortuum induito, (aut capus singulo.) Tibicinibus foris efferre jus esto. Hoc plus ne facito.

Mulieres genas ne radunto, ne-
ve lessum funeris ergo habento.

Homini mortuo ossa ne legito,
quo post funus facias.

Servilis unctura, omnisque cir-
cumpotatio auferitor: Murrata po-
tione inditor. Ne longæ coronæ,
neve acerræ proferuntor. Uni plu-
ra funera ne facitor.

Notis abstinemus, cum satis pateat sen-
sus e superioribus disputationibus. Tantum
addimus ad primam legem, *Deos Manes* esse
Deos inferos, jusque *Decorum Manium*, esse
jus sepulchrorum, & funerum. Dicuntur
autem Manes, ut Varro tradit; (a) quia
veteres *bonum* dicebant *manum*. (*) Dii
autem inferi, quamvis mali haberentur,
tamen ut pax cum eis esset, prisci illi bono
illos nomine demulcebant: quod mali bo-
nis nominibus placarentur. Occurrit lex
alia, (b) quæ exceptio est prohibitionis hu-
jusce funerum: permittitur enim, ut aurum,
quo forte defuncti dentes in vita decidui
revincti fuissent, flammis, & humo, sili-
beret, traderetur. Videbatur enim nimis
avidum, ob tantillum auri dentium defun-
cti ordinem dissolvere. Unde lex fuit.

Neve aurum addito: Ast si cui
auro dentes vincti escint, (**) im-
cum illo sepelire urereve se frau-
de esto.

Escint) pro erunt, ut exposuimus
non semel.

Im) pro cum, ut supra exposuimus.

Se fraude) pro sine fraude, hoc est
impune esto, liceto, ne sit ei damno. Sequi-
tur exceptio alia superiorum legum, illius-
que præcipue, quæ coronarum luxum proffi-
gavit. Etenim ut præmiis virtus excitaretur,
Decemviri coronæ prestatem fecerunt
ei, qui ludis, & certaminibus publi-
cis victor eam meruisset, sive per semet,

(a) Lib. 5. de ling. lat.

(*) Quod ex Varrone probat, cui consentit
Servius ad *Virgil. Æn. III. 63. manis*, unde manes
ac manus, idem quod bonus, significare, ajens.
Propter eandem rationem Græci manes *χρησται*
appellabant.

(b) Cicero l. 2. de legibus.

(**) *ἀδύρως ἔστω ἐπιτάφιος* Lucianus quoque
dixit. *Græci li exemptiles, de iisque falsè lusit*

sive per servos, equosve suos, quos pecu-
niæ nomine lex complectitur: nec victo-
ris tantum cadaveri coronam eam impo-
nere licuit, sed etiam parenti ejus. Siqui-
dem, ut mos fuit Græciæ, ubi summa cum
celebritate certamina sunt instituta; qui
publicis in ludis vicisset, non sibi tantum,
sed & patri, & patriæ suæ gloriam parie-
bat, & voce præconis cum ipse victor, tum
patria ejus, & pater appellabatur. (c)
Unde non mirum, si coronæ honorem Ro-
manarum legum conditores etiam parenti
tribuerint: post elatum enim filium, co-
ronam eandem domum referebant, ut ar-
gumentum virtutis usque ad fufus paren-
tum in familia maneret. Sed novorum tem-
porum luxuries, præcipue sub Imperato-
ribus, hanc omnem disciplinam evertit,
coronasque communes reddidit omnibus,
(d) exceptis Christianis, qui supersticio-
sum ritum abhorrebant. Legem autem,
quam & plures sarciretentarunt, en qua-
lem restituit Jac. Gothofredus:

Qui coronam parit ipse pecu-
niave ejus virtutis ergo arguitor:
& ipsi mortuo parentibusque ejus
dum intus positus escit, forisque
effertur se fraude esto.

Parit) male Rævardus figmentis as-
fuetus mutavit in *parit*. Parit præteritum
est antiquum pro *peperit*. Nam ut obser-
vavit Popma, (e) veteres aliquando præ-
teritum etiam per præsens exprimebant;
unde sunt illa *discedi* pro *discessi*, & *dece-
di* pro *decessi*, (f) *si sine liberis decesserit*
apud Paullum & apud Catonem in *orat. de
bello Carthagin. aures nobis callesterunt*; &
in *clepo, clepi*. Cicero de *leg. sacrum sacro-
ve commendatum qui cleperit*. Hinc & in
lege nostra *pari* pro *peperi* a *pario*.

Pecunia) pecuniæ nomine venit,
quidquid est in dominio nostro, ut servi,
& equi, (g) quibus cum uterentur in cir-
censibus, ob eorum laborem, præmium
vertebatur in dominum.

Marcialis lib. 1. *epist. 72. lib. 5. epist. 45. lib. 9.
epist. 38. lib. 12. epist. 23. lib. 14. epist. 56. Mar-
cilius.*

(c) Pindar. *odo 5. ubi Scholiast.*

(d) Juven. *Sat. 12. Minut. Felix. Tertull. de co-
ron. milit.*

(e) *De usu antiq. locution. c. 12.*

(f) Varro de *re rustica.*

(g) *L. pecunia ff. de V. S.*

(Arguitor) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui dicitur, addicitor, reponunt. Sensus enim optime constat, cum arguitor significet arguatur virtus, declaratur. Tota vero hæc lex ita verbis communibus commode, atque usitatis exponitur:

Qui coronam meruerit in ludicris, sive ipse, sive servi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipsique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum est cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus esto.

Sed jam disputationem nostram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad postremam in ordine a nobis instituto: estque lex illa, quæ spatium præfinit, quod inter ædes alienas, & bustum, rogumque debeat intercedere, (a) quod LX. pedum statuitur: ne rogo propius admoto, ædes vicinæ volitante flamma conflagent: neve ex vicinitate fœtor cadaveris proximiores insiliat. Ex qua spatii amplitudine arguitur, legem hanc pertinere ad ædes rusticas extra pomerium: nam urbis angustia, & proximitas urbanorum ædificiorum hunc sensum satis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque fœtorem; sequitur, domino permitte, ædium fas esse propius rogum extruere: adeo ut nequeat postea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in l. si propius ff. de mortuo inferendo, ubi legitimum modum intelligit Jurisconsultus spatium hoc LX. pedum a XII. tabul. legib. præscriptum; ut optime Antonius Augustinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem sepulchrorum, quæ satis ipso religiosi nomine ab ufucapione eximebantur; cum non liceat res sacras, sanctas, & religiosas ufucapere, tamen nominatim de vestibulo sepulchri cavere voluerunt: ne forum sive vestibulum tanquam a re religiosa separatum ufucapereur: jubentes, ut accessio illa sepulchri ejusdem sepulchri jure frueretur; atque

adjicientes, ne bustum ufucapere liceret. Quod bustum cum Hottomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exustum, siquidem alibi conditum fuisset: quamvis locus ustionis proprie diceretur ustrina. (b) Si enim bustum pro ipso sepulchro hic accipiemus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem sepulchra per se satis ipso religiosi jure ufucapionem excluderent: nec quidquam nominatim nova lege cavere oportebat. Cavet autem lex, quia bustum, sive locus, ubi cadaver tantum fuisset crematum neque conceptum erat, neque religiosum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hæ antiquæ inscriptiones testantur:

Huic monumento ustrinam () adplicare non licet, (c) En autem leges ipsas ex Cæcerone quantum potuit restitutas.*

Rogum bustumve novum alienas ædes propius LX. pedes, si dominus nolet, ne adjicito.

Fori bustive æterna auctoritas esto.

(Rogum) de his verbis hæc habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum funus dici solet: extructio lignorum rogas; subiectio ignis pyra; crematio cadaveris bustum; locus ustrina, operis constructio sepulchrum, inscriptum nomen, memoriaque monumentum.* Sed non semper in usu loquendi discrimen hoc religiose observatur.

(Bustive) hac voce diximus hic significari locum, ubi corpus crematum est; at non conditum: (***) cujus interpretationis non modo Hottomannum auctorem; sed & adscriptorem Popmam habemus de different. verbor. verb. bustum, ubi ait:

Interdum bustum appellatur locus, in quo mortuus crematus, non etiam sepultus est, ut notat Servius in illud Aeneid. XI. semivestaque servant busta; & Strabo lib. 5. scribit τὰς ναυπάς id est bustum Augusti fuisse in campo Martio, & ab eo diversum Mausoleum, in quo cineres conditæ. His addo. Donatum,

(***) Imo bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus & sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum. Festus in voce bustum. Sed hic quoque multa sibi usus prætor proprietatem Latini sermonis vindicavit. A busto aves ambustionæ dicitur, quod circa busta verarentur, notante Scaligero.

(a) Cic. lib. 2. de legibus.

(b) Festus in verbo busti.

(*) In quibus verbis ustrina focum potius, in quo cadavera exurebantur, quam locum significare videtur.

(c) Vid. Popm. de diff. verbor. verb. bustum.

qui, *busta*, inquit, *sunt loca, in quibus jam corpora asserunt*. Quam sententiam etiam probat Vossius *etymolog.* qui ait: *Quemadmodum bustum esse potest aliquid, ubi sepulchrum non esset: ita esse posse sepulchrum ubi non est bustum*. Atque hæcenus leges XII. tabul. explicasse sufficiat. (*)

C A P U T LXXIX.

De jure Flaviano.

Propositis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderent actuosas, instrumentaque tractandi juris ex arcana disciplina deprompta civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum solemniores legis actiones vocabantur: certisque verborum conceptionibus, sive formulis cussusque contractus vis, actusque omnes excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidquid agerent certis verbis, atque signis mentem exprimebant, quasi nihil foret legitimum, nisi ea verborum, & signorum religione fuisset obsignatum; nihilque ratum habebant, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Hinc in sponsalibus ferreum anulum dabant, (a) nec annulis usæ sunt fœminæ, nisi quos virgines a sponsis acceperant, (b) in contrahendis nuptiis aqua, & ignis, quasi nota communis vitæ adhibebatur, (c) quorum ignis marem significabat aqua fœminam; quia vi, & humore fœtus coalescit. (d) Igne autem, & aqua vitam constare, vetus sapientia prædicabat. Unde aqua, & ignis certum erat contracti matrimonii signum, sine quibus nullæ erant nuptiæ, ut colligitur ex Scævola, quia

per ea vitæ communio inducebatur: (e) Uxori domum deductæ; traditione clavium, dominium tradebatur; dimissæ vero per divortium earundem ademptione eripiebatur. Clavibus enim custodia rerum significabatur; quod institutum Numæ Plutarchus adscripsit. Prohibitio novi operis fiebat solemnibus jactu lapilli. (f) Filio vero emancipato colaphum infligebant. (g) Item & servo manumisso, quem etiam circumagebant, ut post dimissus liber esset, quos respexit Persius:

*Verteris hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama - - - - -*

Festuca etiam eos attingebant, & tonsos pileo donabant, quæ libertatis nota erat: unde rex ille nomine regio prorsus indignus, cum sese profiteretur Populi Romani libertum, raso capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. Usurpabant autem, sive usucapionem interrumpiebant defringendo surculum arboris. (h) Vindiciæ, sive lites de fundo, instituebantur conferta manu per ludicram pugnæ speciem, & simulata concertatione festucas committebant, prælium imitantes, eaque dicebatur vis moribus facta, de quo & supra. (i) Cum testem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quasi memoriæ sedem, ut jam exposuimus. (k) In qualibet traslatione domini rerum earum, quæ mancipi vocabantur, quarum proprietatem in nostro dominio habemus, adhibebant æs, & libram, cujus lanx altera ære percutiebatur, quod etiam fiebat in testamentis, quia per ea dominium transferretur: (l) eademque solemnitas adhibebatur in adoptionibus, quia per id adolescens ex una in aliam familiam discedit; quæ supra latius exposuimus. In auctionibus, qui pluris liceret, sive qui plus offerret,

(*) Omissa est lex IV. tabulæ nonæ. *Quæstiones PaRicidI, qui de rebus capitalibus quarunt, a populo emanant*. In tabula octava quoque voces hereditum, tugurium, perinde ut ea pignus in tabula XII. neglectæ fuerunt.

(a) Horthom. lib. 10. observ. cap. 7.

(b) Plin. lib. 3. cap. 1.

(c) Ibid. lib. 20. etymolog. item lib. de divin. off. L. si donata 36. §. 1. ff. de donat. inter vir. & uxor.

(d) Varro l. 4. de ling. lat.

(e) L. penult. ff. de donationib. inter vir. & uxor. Cujac. l. 11. observ. cap. 2. Plutarch. in problemat.

(f) Festus Pomp. Cicero Phil. 2. Ambros. epist. 64.

(g) L. de pupillo §. manumisse. ff. de novi oper. nunciat. L. ult. C. de emancip. & Novell. 8. Cornutus in Pers. L. directis 10. ff. de testam. manum. Plaut. in milit.

(h) Cic. 3. de Oratore.

(i) Gellius lib. 20. c. 9. Cic. pro Cæcili.

(k) Plinius lib. 11. cap. 45. Plaut. in Pæf. Horat. sermo. lib. 1. sat. 1.

(l) Plinius lib. 33. cap. 3.

digitum tollebat. (a) (*) Instituto hæredi testator annulum tradebat. (b) Pignoris nota erat manus compressio, (**) unde Jurisconsultus ait, pignus dictum a pugno. (c) Hinc apparet, pignus proprie ad res mobiles pertinere. Mandatum dabatur tradita manu. Inde quasi manus datio mandatum. Item a mandato mando, quasi manum do. (d) Stipulabantur autem frangendo stipulas; easque committendo, atque in speciem redintegrando sponsonem quisque suam agnoscebat. Hæreditas adibatur adprehensione corporis hæreditarii, & percussione digitorum (***) ut sæpe Cujacius noravit. (e) Hanc autem Populi Romani superstitionem prudentes ex usu suo esse duxerunt, atque ut omnia negotia privatorum ad se traherent, singulos actus, atque cogitationes contractuum, & in foro disputantium conceptis verbis, & præscriptis formulis devinere; ita ut omnem populum ad suam ipsorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere petere licebat, nisi consultis Jurisprudenteribus, apud quos manebat scientia factorum, & nefactorum, sive dierum, quibus licebat fieri, aut non in judicio, quod erat lege agere. Manebat etiam apud eos ratio exercendi iudicii, ut ab iis forma iudiciorum, sive actio, efflagitaretur, & dies. Quæ autem certis verbis ad exercitium legum, & iuris ministerium composita fuerunt, actiones legis appellabantur, & actus legitimi, quibus jus civile XII. tabular. consignatum, atque commissum evocabatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educabatur: eaque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis

mentio manus confertionis, & mancipationis; harum autem ritus, & formulæ quemadmodum explicarentur, excogitatae fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditæ penetralibus. Pontifices enim non modo consequentibus temporibus de media Jurisprudencia suscipiebantur; sed initio Reipublicæ auctores fuerunt illius, atque custodes. Etenim interpretatio legum, unde Jurisprudencia manavit, e Pontificum collegio (****) procedebat: utpoterum eorum unus operam daret juri privato civibus suis interpretando; (f) reliqui vero religioni præessent, & caeremoniis sacrorum. Itaque ex eo collegio, ubi arcana legum disciplina condebatur, civibus responsa dabantur veluti ex Phœbi cortina. In iis igitur penetralibus adservabantur legis actiones, & formulæ, quas in librum digesserat Appius Claudius Cæcus, quo libro arcana juris civilis scientia continebatur. Hunc autem Appio subreptum, ejus scriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & sacra Jurisprudencie reseravit. (g) Quo munere homo aliquando obscurus adeptus est tribunatum plebis, & senatoriam dignitatem, (h) ad quam libertinorum filiis aditus nunquam paruit Appium Claudium Censorem. (i) Livius Edilem Curulem factum tradit: (k) cum antea scriba fuisset, & tabularius, & apparitor Censoris.

C A P U T LXXX.

De actibus legitimis, sive actionibus legis.

EX hoc igitur Jurisprudencie sacrario profectæ sunt actiones legis, vel actus

(a) Cic. in Verr. 3. c. 5.
 (*) De digito confer Celeb. Ottonis *Jurisprudenciam symbolicam*, l. II. c. 12. cujus operis nucleum hoc tibi caput Gravinae sistit.
 (b) Val. Max. lib. 3. cap. 9. Corn. Nepos in *Emine.* Diod. lib. 18.
 (***) *Quod forsitan falsum.* Ipsum quoque pignus a pigo magis vel pago quam a pugno dici, contendunt viri eruditi.
 (c) L. 238. §. 2. ff. de V. S.
 (d) *Ibid. etymol. lib. 9. cap. 24.*
 (***) Cujus sententia fundus Ambrosius est l. III. de offic. c. 11. qui digitorum percussione & nudi hæredis saltationem etiam vulgo notabilibus in cretione, accenset. Sed Ambrosium deceptum male intellectis verbis Ciceronis l. III. de officiis c. 19. hæc videre, non imperite alii suspicantur. Conferantur Viri Clarissimi, Anton. Schultingius et W.B.

tit. XXII. §. 28. & Everardus Otto in *jurisprudencia symbolica lib. II. cap. 13.*
 (e) Cujac. *obs. 7. c. 18. & paratit. C. de jure delib.*
 (****) Quod Pomponio credimus affirmantiam l. 2. §. 6. *D. de origine juris*, quem *aviscopri* postulant Heineccius *Antiq. l. 2. 31. nota 2* & Brunquell. *Hist. jur. l. 5. 8.* nisi, præcipue loco Ciceronis *de legibus l. II. c. 19.* Poterit ferri Pomponius, si de prioribus temporibus intelligatur: addit enim, *Et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est.* Quibus consequenter locus Ciceronis de tempore infecuro intelligi potest.
 (f) L. 2. ff. de orig. juris §. his leg. Livius. *ib. 9. c. 46.* Dionys. *lib. 10.*
 (g) Cic. *pro Murena.*
 (h) Pomp. l. 1. de orig. jur. §. postea.
 (i) *Lib. 9. in fine.*
 (k) Vide Cujac. ad l. 2. §. postea ff. de orig. jur. et legl.

legitimi, quos cum breviter inter solemnes fitus enumeraverimus, nunc aliquando fufus expediemus. Eorum enim cognitio maxime aperit ea, quæ in operis profectu sese offerrent. Ac no difficultatibus iis involvamus, quæ latent in pluribus juris locis, in quibus vel doctissimi labuntur, quorum exemplum esse potest Hottomannus; (a) cavendum est, ne legis actiones, & actus legitimos una eademque significatione ubique accipiamus. Sane lege agere tum ad magistratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis versabatur; (b) sicut verbum disceptare litigantium est & magistratus. Quamobrem legis actio latissime patet: etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus nostrum persequimur, actusque alii, qui in judiciorum ordine interveniunt: quo sensu Pomponius (c) legis actiones appellavit legitimas actiones, quod Hottomannus injuria reprehendit. Item & actus legitimi nomen latius patet (d) in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permiffos, lege imperatos, lege probatos, quibus scilicet jus civile tribuit auctoritatem; quo sensu accipitur in *l. penult. C. de heretic.* qui locus fraudi fuit Hottomanno. Sed eandem istæ appellationes, nempe legis actiones, & actus legitimi aliquando conunguntur, & tantum complectuntur ritus illos solemniores, qui non modo proprias habent formulas, sine quibus nihil fere peragebatur; sed ex certæ legis præscripto processerunt, & ex ejus legis sententia,

(a) *Obs. 12. c. 30. & quæst. illust. 24. P. Faber l. 2. Jemestr. c. 22. & seqq.*

(b) *Brillon. select. lib. 4. c. 20.*

(c) *L. 2. ff. de orig. juris.*

(d) *Cujac. l. actus legitim. ff. de reg. jur. in Papin.*

(*) Imo eo distabant actiones legis ab actibus legitimis, quod illæ in jure & apud magistratum fieri debebant, cum hi extra judicium expedirentur. Rem pluribus expediimus ad *lib. l. c. 33.* Illa differentia certa, etiam de actibus legitimis plus dici quam fieri ajat Cornelius van Dynkershoek *Obs. VII. 13.*

(**) Addi vulgo solet quinto, ne a pupillo expediri possent, sine tutoris auctoritate. *L. 19. D. de auct. tut. quæ regula satis certa, vi laudatur legis.*

(c) *L. 2. de off. procons. L. nec mandan. ff. de tut. & curat. Cujac. in actus legit. ff. de regul. juris.*

(***) Imo hoc loco Cujacium vincit Hottomannus, præeunte editione vulgata Florentinæ insærens negativam. Verbo enim recipere hic non factum, sed jus, sed facultatem designari ex in-

atque auctoritate solemniter in jure (*) celebrabantur; quibus proprium erat, primo ut in jure fierent, sive apud Magistratum; deinde ut adjecta expresse conditione, aut die vitarentur; tertio ut semel fierent, & iterari nequirent; quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod jure antiquo commune erat omnium actionum, quibus in jure disceptabatur. (**) Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quæ severitas juris sublata ex actionibus ceteris, mansit tantum in actibus legitimis, sive hisce solemnioribus, in quibus hac in re nullum discrimen est inter privatos, & Magistratus. Nam sicuti privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem, & similia: Ita nec Magistratui licet lege agere per alium, sive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit jurisdictionem; (c) superiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recensentur a Papiniano, partim inveniuntur in aliis Jurisconsultis, ex quibus colligimus actuum legitimorum numerum, quem referemus. Perperam autem Hottomannus in *l. actus legit. ff. de regul. jur.* interpoluit negationem, (***) ut commentum suum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem, & conditionem, alios non. Ex quo errore dilapsus est ad innumeros, ut antestationem, & testimonii dictionem, & stipulationem, & quidquid denique solemnius perageretur, ad actus legitimis retulerit. Quod absurdum ut vitaret Cujacius

sequentibus manifestum, ubi nonnunquam tamen tacite recipiunt, eodem sensu dicitur. *Conf. Janichius de Negationibus Pandactis Florentinis ad dicitur p. 296.* Nec quicquam est, quare hæc sententia absurda videri debeat. Sed tertæ & quartæ regulæ non æque certa habemus argumenta ac regulæ primæ. Adoptionem iterari non posse in *L. 37. S. 1. D. de adopt.* dicitur, a cuius solius exemplo interpretes colligunt, idem in omnibus actionibus legis, cum contentiose tum voluntarie jurisdictionis concessisse. Ulpianus vero quando in *L. 123. D. de R. J.* neminem alieno nomine lege agere posse, ait, ad solas formulas & conceptiones verborum, quibus inter se homines disceptabant, restringi possit, *S. un. l. de his per quos agere possunt.* Idemque in solemnitatibus voluntarie jurisdictionis & actibus legitimis usum esse, sola conjectura nititur. Actiones legis quoque perinde ut actus legitimos temporis & conditionis adjectione vitari, sola conjectura & rationis similitudine ducta elicitur ex *L. 27. D. de R. J.*

cuis,

cius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos ab aliis immodice auctos, intra orbem a Papiniano, & aliis Jurisconsultis definitum retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita scripsit:

(a) *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem.* Cur vitiantur adjecto tempore, vel conditione, si initio tradiderat, actus legitimos suapte natura recipere temporis, & conditionis adjectionem? Hottomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit; *actus legitimi, qui non recipiunt*, præter quos alios actus legitimos constituit, qui diem, conditionemque recipiunt; quique, ut ipse putat, in hac Jurisconsulti enumeratione desiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius sententia actuum legitimorum numerus increbruerit: utpote cum positum a Jurisconsulto modum sustulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; sed priora tantum verba interpretatus congruam, & convenientem sibi sententiam extulit. Itaque sic explicat: *actus legitimi, qui recipiunt diem, & conditionem, id est, actus legitimi, quibus conditio, & dies adjiçitur*; ut scilicet non suscipiatur ab actu legitimorum natura conditio, & dies, sed adjiciantur ab homine: *actus, inquit, legitimi, quorum e numero sunt emancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, vitiantur in totum, si eis conditio, & dies fueris adjecta: non vitiantur tamen, si eis tacite dies, & conditio subsit.* Atque hic est germanus hujus legis sensus longe simplicior, & expeditior. Hæc oportuit perstringere breviter, ut actus legitimos ab aliis actibus solemnibus discernemus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus. Hæc sunt igitur summa capita, ad quæ legis actiones sive actus legitimi a Jurisconsultis nostris sparsim in variis Pandectarum locis expressè revocantur:

I. Mancipatio. V. Hereditatis aditio, & repudiatio.

II. Manumissio. VI. Servi optio.

III. Emancipatio. VII. Datio tutoris.

IV. Cessio in jure. VII. Acceptilatio. (*)

CAPUT LXXXI.

De mancipatione.

EXordiamur e mancipatione, qui sons est omnium civilium obligationum, deinde ad adoptionem, & ad testamenti-factionem, quæ sub mancipatione comprehenduntur, itemque ad emancipationem, & manumissionem, quæ eodem revocantur; accedamus: Igitur, ut alibi diximus, cives Romani quædam bona in suo dominio habebant, quædam non: sed earum proprietas penes populum erat, usus tantum & possessio penes privatos: unde Jurisconsultus possessiones appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quæ in pleno civium Roman. dominio erant, (b) res appellabantur mancipi, quasi quod manu caperetur, sive in nostram potestatem deduceretur; cujusmodi erant res mobiles, & animalia, præter ea, quæ sunt feræ naturæ, quorum dominium, ubi nostram custodiam-effugerint, a nobis abscedit, unde nunquam perpetuo nostra esse censentur, idque inter res mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italica prædia res mancipi dicebantur, quia jure optimo possidebantur a civibus Romanis, hoc est, ad eos transibat simul cum possessione, atque usu proprietas: ejusdemque generis erant jura prædiorum rusticorum, ut iter, actus, via. Prædiorum vero provincialium proprietas, & dominium penes populum remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, nisi possessio, & usus. Propterea res nec mancipi dicebantur, quia eorum dominium nemini privato erat in manu, sed totum penes populum, cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris discrimine rerum mancipi, & nec mancipi est orta distinctio nominum. Rerum autem mancipi alienatione versari tantum poterat inter cives Romanos, quibus erat communio juris civilis, quibusque tantum competeabant jura nexus, quæ furtivatio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Justinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde

(a) L. actus legitimi ff. de regul. jur.

(*) Ex his octo capitibus primam, quintam, sextam, septimam & octavam sunt, actus legitimi;

cætera actiones legis in secundo sensu solemnitates jurisdictionis voluntariæ.

(b) Ulp. tit. 19. Boet. in topic. Cic.

res tradita sine nexu, dicebatur esse in bonis accipientis, in dominio vero ejus, qui tradiderat. (a) Est autem nexus, (b) Aelio Gallo teste, nomen generis, (b) quo exprimitur quidquid geritur per æs, & libram, & per simulatam venditionem, quæ ad omnem dominii translationem, atque ad obligationes omnes & etiam ad donationes adhibebatur. (c) Accito enim libripende, & quinque testibus, venditor sive mancipio tradens fingebatur accipere ab emptore pecuniam, quam exprimebant parvo ære, quod raudasculum appellabatur a raudo, sive ære, unde veteribus mancipiis adscribi solebat *raudasculo libram ferito*, (d) Eoque ære emptor, sive, qui mancipio acciperet, libram tangebat, quod ubi venditor, sive qui rem mancipio traderet, accepisset quasi precium, dominium transferebatur in emptorem, per eamque simulationem, sive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius:

*Si proprium est quod quis libra mercatur,
& ære.*

Simili ratione, nexi quoque dicebantur illi, qui ob æs alienum sese creditoribus dabant in servitutem: nexus igitur est mancipatio, sive venditio rerum mancipi, & translatio dominii per æs, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum mancipi de uno migrare in alterum poterat: mancipatione, in jure cessione, usucapione. Res vero non mancipi tantum transferebantur cessione in jure, de qua infra, quia proprietas earum nunquam abscedebat a populo Romano, sed usus tantum illius in privatos, & possessio transibat. Hinc apud Ciceronem (e) locus ille perelegans: *cujus quando proprium te esse scribis mancipio, & nexu, meum autem usu, & fructu, contentus sum*, Lucretius peritissime:

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
Verbaque certa, & solemnia mancipationis hæc erant:

Hunc ego hominem ex jure Qui-

ritium meum esse ajo, isque mihi emptus esto, hoc ære æneaque libra.

Quæ verba pronuntiabantur ab emptore, qui mancipio accipiebat. (f)

C A P U T LXXXII.

De cessione in jure.

ALia ratio mutandi dominii fuit cessione in jure, quæ communis erat rebus mancipi, & nec mancipi. (g) Res igitur nec mancipi tantum per cessionem in jure transferebantur, veluti feræ bestiæ, leones, ursi, & similia; quorum sicuti non retinemus, ita nec transferimus dominium, sed tantum possessionem: etenim fuga sese recipere possunt in libertatem, si essent mobiles; immobiles vero per nudam traditionem. Porro in cessione tres interveniebant: dominus qui cedebat, is cui cedebatur, & Prætor qui addecebat, vel Præses provincie: apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat:

Hanc ego rem ex jure Quiritium meam esse ajo.

Postea Prætor, conversus ad cedentem, interrogabat, an contra vindicaret, & sese opponeret: qui si taceret, aut sese oppositurum negaret, Prætor vindicatis rem addecebat; quem actum inter legis actiones, & actus legitimos Boethius locavit. (h) Nunc redeamus ad mancipationem. Aliquando quis non mancipabat, sive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus ab sese abdicare dominium, sed eo animo, ut rem ad tempus ad se revocaret; forte quia juvaret, nomen, ac dominium alienum prætereundum rei suæ, ut eam vel a vi eriperet, vel ab insidiis, vel a frequentibus eorum temporum proscriptioibus. Ideo amico alicui probata fidei, simulata venditione, aut donatione per æs, & libram ex compacto tradebat, ut post certum tempus eandem rem emptor venditori remanciparet, sive iterum venderet: eaque mancipatio dice-

(a) Ulp. *Inst. tit. 1. §. in bonis.*

(b) Vide notata supra ad cap. 44.

(c) Festus *verbo nexus*. Varro 4. *de ling. lat.*

(d) Tertull. 1. 2. *advers. Marc.* Cic. *in topic. Cæc. ced.*

(d) Varro 1. 4. *de ling. lat.* (e) 1. 7. *epist. fam.*

(f) Boeth. *in topic. Cic.*

(g) Ulp. *tit. 19. §. in jure cesso.*

(h) *In topic. Cic.* Briss. *lib. 5. de formulis. P. Faber. lib. 2. Somest. cap. 23.*

datur fiducia, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo post tempore per venditorem ab emtore reciperetur; cujus contractus hæc erat formula:

Uti ne propter te fidemque tuam captus fraudatusque sim.

Ac si quis suo tempore fidem suam non liberaret, dabatur in eum iudicium, in quo de fracta fide quærebatur per hanc formulam:

Ut inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione. (*)

Quo respexit Cicero in epist. ad Trebatium, & in orat. pro Rosc. Comædo.

C A P U T LXXXIII.

De emancipatione.

AD hoc autem fiduciaræ mancipationis genus refertur emancipatio filii familias per æs, & libram, Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat, adhibito libripende, & quinque testibus, ut post tres imaginarias venditiones eodem, vel sequentibus diebus factas, filius manumissus libertatem nancisceretur: (a) de quo supra. Etenim, ut retulimus, non nisi post tres mancipationes, & tres manumissiones patria potestate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam post secundam manumissionem filius præteritus rumpebat patris testamentum, quia in ejus potestatem reversus suus hæres agnoscebatur. (b) Emancipatus vero post tertiam manumissionem, fervorum more, circumducebatur, quasi ei libera daretur facultas abundi, quo vellet, & colapho percutiebatur. (c) Fiebat autem emancipatio ante Magistratum, ut ceteri actus

(*) Scilicet, ne emptor imaginarius ipse filium, dicis causa emptum manumitteret, eoque iura in eum patronatus, & per jus patronatus, interverso iure patris, jus filio succedendi nancisceretur. Emancipatio autem mancipationi a Gravina subijci debebat, non cessionis in iure.

(a) Paul. sent. lib. 2. c. 25. §. 2. Cajus Instit. tit. 6.

(b) Ulp. tit. 23. §. agnoscitur.

(c) Novell. 81. Cujac. parat. 8. C. tit. 48.

(**) Imo emancipatio jure veteri coram magistratu non fiebat, sed per triplicem venditionem imaginariam, Cajus Instit. l. 8. 3. & c. si coram magistratu facta fuisset, nomen magis actionis legis, quam actus legitimi memisset per ea, quæ diximus ad L. l. c. 32. Eandem autem non potuisse fieri in diem, vel sub conditione, inde manifestum est, quia neutri in mancipatione locus,

legitimi, (***) (d) nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc est, nemo poterat ad diem; & sub conditione manumitti, (e) neque eam repetere fas erat.

C A P U T LXXXIV.

De adoptione.

SPECIES mancipationis etiam erat adoptio, utpote alienam proprii filii, eaque in alienam potestatem, atque familiam translatio; unde & ipsa actus legitimus, (***) ut perspicue docetur in pluribus juris locis, (f) Quamobrem inter præsentem fiebat, (g) & apud Magistratum, (h) neque iterari licebat, (i) neque tempus, aut conditionem recipiebat, (k) & nexu, sive per æs, & libram expediebatur: nam adoptio, quæ testamento fiebat, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfamilias adoptabatur, vel homo sui juris, quod genus adoptionis dicitur adoptio: Quia futurus filius interrogabatur auctoritate sue consentiret ut in eo Titius, v. g. visus, necisque potestatem haberet uti in filio: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negotiis, quæ cum populo gerebantur. Cum autem filiusfamilias pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, (l) sive imaginaria venditione tradebat: isque filium statim ab adoptivo manumittebatur, ac manumissus recidebat in patris naturalis potestatem; a quo denuo patri adoptivo: simulata venditione, mancipabatur: adoptivus illum rursus manumittebat, isque manumissus relabebatur iterum in potestatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis potestatem, familiam,

l. 77. D. de R. J. sine qua illa fieri nequit.

(d) L. 4. ff. de adop. Paul. sent. 2. tit. 26. Justin. Novell. 81.

(e) Cajus Instit. c. 6. l. actus legis. ff. de reg. jur.

(**) Imo actio legis. Fit enim apud magistratum: De ea certum, quod procuratorem non admittit L. 24. l. 25. §. 1. D. de Adop. quod iterari nequit L. 37. §. 1. D. eod. quod fieri nequit in diem L. 34. D. eod. Conditionem quoque in adoptione non admitti, exemplo diei verisimiliter conjicitur.

(f) L. 3. ff. de offic. Proconsul. L. 1. ff. de offic. juridic. L. 4. de adop.

(g) L. neque absens. 24. L. seq. §. 1. ff. de adop.

(h) L. 3. §. 4. ff. de adop. Gell. lib. 5. cap. 19.

(i) L. adoptare 37. ff. eod. (k) L. quæsitum 34. ff. eod.

(l) Cajus Instit. tit. 5. Ulp. comp. 8. L. ult. C. de adop. Gell. lib. 5. cap. 19.

& fa-

& sacra transibat. Sacra enim erant, ut diximus, perpetuo infixæ familiis, eaque pecunia, & hæreditatem sequebantur: (a) Itaque trinis mancipationibus naturalis patris, & binis manumissionibus adoptivi, potestas, & familia permutabatur. Qui vero in locum nepotis adoptaretur, unica venditione, (b) sive mancipatione adoptivi familiam jure antiquo nanciscebatur. Item adoptio fœminarum absoluebatur unica mancipatione, (c)

C A P U T LXXXV.

De Adrogatione.

ADrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tanquam publica populi causa, utpote cum liberum civis Romani caput, & exordium future familiæ in alienam potestatem, alienamque familiam traduceretur. Cui consilio fraus aliquando suberat, vel lucri cupiditate, vel honorum assequendorum gratia, quando scilicet per adrogationem plebejæ, atque patriciæ familiæ permutabantur, quo patricius tribunatum plebis, qui solis plebeis patebat, consequeretur. (d) Ideo res ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, accersitis Pontificibus, qui cognoscerent de iis, quæ ad eorum collegium pertinebant; ut ex his Ciceronis verbis: *Quid est, inquit, Pontifices, jus adoptionis* (quo sub nomine etiam adrogatio venit, & de adrogatione loquitur:) *nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit; & cum potuerit, sit expertus; quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum quæri a Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione (Clodii) quaesitum? adoptat annos viginti natus etiam minor Senatorem? liberorumne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos: exheredabis igitur patrem filium. Quid sacra Clodia gentis, cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio*

(a) Gutherius de jure Pontif. lib. 2. cap. 5.

(b) L. ult. C. de adopt.

(c) Cuiac. in enarr. C. de adopt.

(d) Cic. in orat. pro domo sua.

(e) Fragm. tit. 8. (f) L. 2. C. de adopt.

(g) L. ult. eodem.

(*) Quæ proinde melius sub titulo mancipationis, quam sub eo adoptionis exhibita fuisset. Verum tota hæc tractatio de actionibus legis, & acti-

*Pontificum cum adoptares esse debuit. Præterea adhibebantur Pontifices propter religionem juris jurandi, quo adoptio, sive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura præstatur. Deinde interrogabatur adrogator: an eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, sive an vellet in alienam familiam e propria migrare, quibus assentientibus tum rogabatur populus his verbis: *Velitis, jubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius sibi fiet, quam si ex eo patre, matreque familias ejus natus esset: utique ei vitæ necisque in eum potestas fiet, ut patri endo filio est. Hoc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.**

Consuetudinem hanc adrogandi jussu populi, ad Antonini tempora tenuisse, colligitur ex Ulpiano, (e) auctore tamen principe, qui cum sibi Pontificis Maximi jus, & nomen adjunxisset, ejusdem quoque Pontificis manus in hac solemnitate præstabat; quod jus ereptum populo jam esse, temporibus Diocletiani, ex illius verbis apparet. (f) Hodie hujusmodi solemnitates prorsus e foro cesserunt: nam adoptio ante Magistratum sit per acta publica, & adrogatio per principis rescriptum. (g) Unde etiam fœminæ, nempe matresfam. possunt adrogari, quod antea non licebat: quia ob sexus verecundiam non dabatur fœminis facultas comitionum. Ad mancipationem etiam redigitur testamenti factio (*) (b) illa quæ per æres, & libram celebratur; nam testamenta, quæ fiebant a militibus in castris, (i) nulla solemnitate, sed sola nuncupatione coram commilitonibus pugnaturis, (**) quæ propterea in procinctu facta dicebantur, (k) quia procincta vocabatur clasis ad bellum parata; (l) & alia quæ fiebant calatis, sive vocatis comitiis, quæ ob eam causam bis in anno cogebantur, (***) ut coram omni populo pro collegio Pontificum suum quique testamentum conderet. (m) Hæc inquam genera verustissima testamentorum jamdiu obsoleve-

bus legitimis, ultimam manum non videtur experta.

(b) Vide Vinn. Instit. lib. 2. cap. 10. §. 2.

(i) Ulp. in fragm. tit. 20. Inst. de test.

(**) In prælium iuribus.

(k) Gell. l. 5. c. 27. (l) Festus in verbo procinctu.

(***) Quod dubium. V. Heineccii Antiq. Lit. tit. 9. §. 2.

(m) Theophil. de test. Cic. l. de oratore.

rant.

rant. Igitur eorum loco fuit a Jurisconsultis inventa mancipatio familiæ, sive hæredis institutio per æs & libram; ita ut etiam ultimæ hominum voluntates ad verum nexum redigerentur. A Prætoribus vero inducta fuit ea testamenti factio, quam adhuc retinemus a Justiniano cautius, atque solemnius constitutam, & exultam. Cujus cognitio satis est ex communibus juris libris evulgata. Quamobrem in mancipatione familiæ consistemus. Itaque ad hoc testamentum solemniter mancipationum adhibebantur quinque testes cives Romani puberes, cum quibus testamenti factio esset, & libripens, exclusis a testium, & libripendis munere iis, qui essent in potestate testatoris, & familiæ emtoris. Coram testibus vero, & libripente testator simulabat sese vendere familiam, sive hæreditatem alteri, qui aderat, emtorque familiæ dicebatur, quique *dicis causa*, hoc est; pro precii symbolo exiguum æs numerabat venditori, atque illius ad sese familiam, pecuniam, & sacra traducebat. Duo autem simul (a) in hac solemnitate jungebantur; mancipatio scilicet, & nuncupatio testamenti, quæ fiebat his verbis; *Hæc uti his tabulis, cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos Quirites testimonium perhibetote*. Quiritium enim appellatio respicit quinque testes. (b) Cum igitur hæc nuncupatio necessaria fuisset, ideo qui voce careret, ut mutus, hujusmodi testamenti factio interdicebatur, & surdus item: quia verba, quibus familiæ emtor venditoris orationem excipiebat, exaudire non poterat. (c) Emtor porro nomen tantum ferebat hæredis: (d) nam bona perveniebant ad

alium, de quo inter emtorem familiæ, ac testatorem convenerat. Qui mos Romanorum Plutarcho videtur absurdus. (*) (e) Exemplo sit Domitius, qui in testamento Augusti familiæ se præstitit emtorem, nihilque de hæreditate cepit; cum ne sextula quidem fuerit adspersus. (f)

C A P U T LXXXVI.

De Manumissione.

Nunc veniemus ad manumissionem, inter actus legitimos a Jurisconsultis relatam, iidemque conditionibus obnoxiam, quibus aliæ legis actiones. (**)(g) Hujus autem duo sunt genera (***) pro duobus generibus libertatis; altera enim latina dicebatur, altera justa libertas. A latina libertus beneficio elatus, atque animo tumefactus a domino ad pristinam servitutem revocari poterat: vel si melius usque de domino mereretur, majori præmio afficiebatur, accepta pleniori libertate, quæ adimi amplius nequibat. Latina enim non erat integra libertas, nec soluta prorsus nexu servitutis; sed instituta fuit, ut ejus animus quodammodo probaretur, an dignus esset, qui ad integram libertatem perveniret, de quo & lib. 4. fufius. Cum autem latina libertas daretur, vel inter amicos, vel per epistolam, vel servo adhibito ad convivia solemnia, quæ de more inter cognatos, & affines componendis jurgiis (****) agitabantur; justa vero libertas ex M. Tulli distributione, (b) vel testamento concederetur, vel censu, sive professione servilium facultatum, (*****) & impositione nominis Romani per dominum apud Censores, vel denique vindicta;

(a) Ulpian. frag. tit. 20.
 (b) Røvard. de aut. prud. cap. 11.
 (c) Ulp. tit. 20.
 (d) Cujac. in tit. Ulp. 20. §. inter testator.
 (*) Contra quem disputat Otto in jurispr. symbolica Exorc. l. c. 7.
 (e) De sera numinis vind.
 (f) Sveton. in Aug.
 (***) Manifeste rursus confunduntur Actus legitimi & legis Actiones. Manumissio ex harum numero est, quia apud magistratum fit, & est actus voluntariæ jurisdictionis. Proinde actus legitimus dici nequit, nisi vox capiatur in latissimo sensu, quo & actiones legis & actus legitimos in specie sic dictos complectitur. Quo sensu a tractatione Actoris aliena est.
 (g) Paul. sent. lib. 2. tit. 25. l. 2. & 3. ff. de offic. Praesul. l. ult. C. de manum. vindict.

(****) Cur autem tertium genus libertatis omittitur, quo servi quidam deditici fiebant, seu iis populis similes, qui se suaque omnia, sacra & profana P. R. dedidissent, & juris non minus gentium quam civilis expertes, libertate tantum fruebantur personali, quicquid acquirebant, domino acquirentes. Merebantur ii hic locum præ Junianis, quia & per vindictam, adeoque legis actione manumissio facti, iusti, tunc deditici esse, censebantur.
 (*****) Imo si quis in convivio inanumitteretur, parum, credo, intererat, jurgiisne componendis id agitaretur, an, ut frequenter fit, genio soli convivæ indulgerent.
 (b) In topicis.
 (*****) Servus, cum nihil habeat, miror serviles facultates in censu, ut vult noster, descriptas. credoque solum nomen tabulis censualibus illatum fuisse.

postre-

postremam hanc dandæ libertatis rationem inter actus legitimos in libris juris descriptam invenimus: (a) cum hæc tantum ante magistratum ederetur. Fiebat enim in jure apud Prætores, (b) vel Consulæ Romæ; in provinciis vero apud Præsidem, vel Proconsulem; coram quibus dominus prehensio servi capite, vel alia corporis parte verba hæc solemniter pronunciabat: (c)

Hunc hominem liberum esse volo.

eumque postea impacto colapho circumagebat, (d) ut libertatem abeundi quo vellet ei datam, indicaret. Prætor autem, audita justa manumissionis causa, sive titulo (quo adducto in hoc manumissionis genere opuserat,) (e) impositaque illius capiti virgula, quam vindictam appellabant, domini verba solemniter hæc excipiebat formula: *Ajo te liberum esse jure Quiritium*. Servus vero libertatem adeptus, (f) abrado capite, statim capiebat pileum. Nulla tamen manumissio, ni fallor, tribum, sive suffragii justribuebat: id enim olim a populo, postea tantum a principe concedebatur: poterat enim sine suffragio adipisci civitatem. (g) Ex quo intelligitur Scævolarum locus de patrono, qui per hæredem tribum liberto emendam iusserat. (h) Quæ vero manumissio censu fiebat, exolevit, ejusque locum occupavit manumissio in Ecclesia. Quamobrem Ecclesia vocem loco nominis *census* a Triboniano subjectam fuisse, in scriptis Caji arbitrantur eruditi.

C A P U T LXXXVII.

De Additione Hereditatis.

Offerit se nunc aditio hereditatis, quæ aliquando cum cretione fiebat, aliquando sine cretione, prout fuisset hæres in testamento scriptus: quandoquidem, vel cum cretione scribebatur hæres, vel sine cretione. Est autem cretio iudicium heredis, & deliberatio, adire vellet nec ne,

ductumque verbum est a cernendo; sive inspiciendo, quia hereditatem aditurus in rem præsentem solemniter veniebat inspecturus hereditatem, atque deliberaturus, (*) an e re sua esset illam adire: *cerno* enim, non ut Varro a *creo* natum puto, sed ut Scaliger (i) suspicatur a *cerno*; unde cum dies ab ipso testatore ad decernendum heredi dabatur, tum dicebatur cum cretione institutus hæres hac verborum formula: (k)

Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris, poterisque: nisi ita creveris exheres esto.

Multam autem intererat, cum cretione quis fuisset hæres institutus, an non: etenim cum cretione institutus, fiebat hæres cernendo, sive hereditatem adeundo solemniter; institutus vero sine cretione fiebat hæres, gerendo se pro herede: veluti res hereditarias distrahendo, aliaque agendo, quæ sine heredis nomine fieri nequeunt. Item institutus sine cretione, statim, ut constituisset, hereditate se abstinere, jure adeundi excidebat: at institutus cum cretione, quocumque modo animum suum prodidisset, ac recusare se ostendisset, non tamen arcebat hereditate, nisi post dies a testatore præstitutos, ac per eos totos dies locus erat prænitentiæ, licebatque dicta revocare. Porro cretio duplex erat, vulgaris scilicet, & continua: vulgaris erat, cum jubebatur quis adire certis diebus, quibus posset, & sciret; unde adjiciebantur ea verba: *quibus scieris, poterisque*, ne scilicet tempus ignoranti curreret, aut impedito, atque ut esset tempus utile, non continuum: cretio vero continua erat illa, cui adjecta non erant memorata verba: nam si hæc desissent, currebat tempus etiam ignoranti, & impedito, ut post certorum dierum lapsum adeundi facultas omnino præcluderetur. Itaque in additione vulgari dicebatur:

Titius hæres esto, cernitoque in diebus C. proximis, quibus scieris, poterisque.

(a) L. actus legis. ff. de reg. jur.

(b) L. 5. §. seq. ff. de manumiss. vindic.

(c) Festus.

(d) Pers. satyr. 4.

(e) Donat. in Teren. Ascon. orat. pro Mil. L. 9. ff. de manumiss. vindicta.

(f) Plaut. in Amphitruon. Livius L. 45. c. 14.

(g) Livius l. 38. cap. 36.

(h) L. patronus ff. de legat. 3. Cic. pro Cor-

nel. Cujac. observ. 7. cap. 14.

(*) Qui deliberandi significatus proprius est cretioni hereditatis, ut contra Lud. Kusterum evincit Jac. Perizonius in singulari exercitatione novissime inserta *animadversionibus ejus ad Sanctii Minervæ amp. 772.*

(i) Conjectan. in Varr. de ling. lat. lib. 5. pag. 65.

(k) Ulp. tit. 22. l. 5. orig. Varr. 5. de ling. lat. Cic. Attic. epist. 4. l. 13.

In continua vero, simpliciter sine adje-
ulla :

*Titius hæres esto, cernitoque in diebus
C. proximis.*

Fiebatque cretio solemniter testibus præ-
sentibus, (a) & digitorum percussione,
(b) verbis ita conceptis :

*Cum me Mævius hæredem instituerit, eam
hæreditatem adeo, cernoque.*

Ideo Arcadius, & Honorius, & Theo-
dosius l. 17. C. de jur. delib. ajunt, sibi vi-
sum esse scrupulosam solemniter cretionem
amputare. Cum igitur antea hæredes ple-
rumque cum cretione instituerentur, qui-
que hæreditatem cerneret, simul adiret;
inde natum est, ut cretio, & aditio, a
probatis auctoribus promiscue acciperentur,
ac per creationem quælibet hæreditatis a-
ditio exprimeretur, cum cernere dicerent
pro adire: quamvis hæreditas non solum
cernendo adiretur; sed & pro hærede ge-
rendo: (*) cum quis sine cretione insti-
tuebatur. Adire enim hæreditatem est pro-
prie suscipere, & quasi aditum in eam fer-
re; (c) Cernere vero est decernere, se
hæredem esse velle. (d) Ceterum sicut
aditionem, ita & repudiationem hæredi-
tatis ex contrariorum natura in actis legi-
timis ponimus, eademque hæc solemnibus
verbis solemniter explicabatur, (e) &
iisdem conditionibus suberat, quibus adi-
tio, quam nullum diem, & conditionem
recepisse, (f) patet ex pluribus juris locis,
ut nec iterari potuisset: (g) neque alteri
mandari licuisset. (h) Itaque per procu-
ratorem hæreditas adibatur inutiliter, ut
docet Paullus; (i) sive legamus per cura-
torem, ut in Pandectis Florentinis, sive
per procuratorem, ut in aliis codicibus re-
ctius. Etenim neque per procuratorem,
neque per tutorem, aut curatorem recte

aditur, quamvis adeatur a pupillo, tuto-
re auctore: siquidem non tutor, sed ipse
pupillus adeundo acquirit. Fallitur enim
Duarenus, (k) qui aliter docet, putat-
que per procuratorem ad eam causam ad-
dum adiri hæreditatem jure antiquo pos-
se. Quod esse manifesto falsum, evincit-
ur ex eo, quod præcipuum id concedi-
tur procuratori Cæsaris, ut scilicet pro
Cæsare adire possit hæreditatem: (l) im-
mo si vulgo licuisset hæreditatem per al-
ium adire, cur Senatores legationes si-
beras in longinquis regiones hæreditatum
adeundarum causa impetrassent: ut opti-
me observat Hottomannus. (m) Neque
hac in re differret jus Prætorium a civi-
li, si hæreditas per procuratorem jure ci-
vili recte adquireretur, sicuti adquiretur bo-
norum possessio, quæ descendit a jure Præ-
torio, ideoque soluta est religionibus ju-
ris civilis. Jus enim civile directum est,
& asperum, ut eleganter Cujacius; (n)
Prætorium vero moderatum, & mite.

C A P U T LXXXVIII.

De Optione.

AB aditione hæreditatis transire con-
venit ad optionem legati, quæ certæ
rei exemplo per servi optionem significa-
tur. Fiebat autem optio post aditam hæ-
reditatem die a Prætoribus dato; productis
palam rebus omnibus ejus generis, de quo
erat optandum, nempse familia univerſa,
si legata fuisset optio servorum, atque ad-
hibebantur concepta verba, ut Labeo (o)
incidat, cum ait: *omne jus legati consu-
mi prima testatione*, hoc est solemnitate
verborum in jure, ut interpretatur Cusa-
cius. (p) Ex quo Jurisconsulti loco osten-

(a) Varro lib. 5. de ling. lat.

(b) Cujac. obs. 7. cap. 34.

(*) Cretio hereditatis ab hereditatis aditione,
gestionemque pro herede proprie differt, ut anteceden-
s a consequenti. Vide caput 87. & quæ ibi no-
tavimus, addeque Jos. Avenarii in epr. jur. civ. 11.
12. 6. unde falluntur, quibus utraque unum idem-
que videtur, etſi in lucrosis hereditatibus sæpe fa-
ctum concedamus, ut hereditas simul cerneretur &
adiretur, suscipereturve per gestionem pro herede.
Repudiationem hereditatis, de qua mox, actum
legitimum fuisse verisimili conjectura elicitur, etſi
deficiunt leges, in quibus id disertis verbis dicatur.

(c) L. filius §. penult. ff. de lib. & posthum.

(d) L. is qui hæres §. penult. ff. de lib. & posthum.
Cujac. obs. 7. cap. 34.

(e) L. 4. C. de rep. vel abstinen. hered. L. suus.
ibid. Cujac. ad L. actus legit. ff. de reg. jur. P. Fab.
semest. lib. 2. cap. 23.

(f) L. eum qui & L. hæres 54. ff. de acquir. her. L.
actus legit. ff. de reg. jur.

(g) L. si solus 80. in fine ff. de acquir. hered.

(h) L. 1. §. est hoc præcipuum ff. de offic. Proc.
cur. Casar.

(i) L. 9. ff. de acquir. hered.

(k) lib. 1. disp. annivers. c. 27.

(l) L. 1. §. est hoc præcip. ff. de offic. Proc. Cur. Cas.

Cujac. lib. 1. obs. 34.

(m) quæst. illustr. cap. 34.

(n) lib. 1. obs. 34.

(o) L. 20. ff. de opt.

(p) L. actus legit. ff. de regul. jur. in fine.

ditur

ditur fieri oportuisset semel tantum ex natura actuum legitimorum, & pure, & testibus presentibus. (a) Dabatur autem legatario a testatore optio his verbis: (b) *ipse sibi quæ volens eligat, vel hominem optato eligita*: (c) *vel lances, quas elegeris quatuor*. (d)

C A P U T LXXXIX.

De Tutoris Datione.

Sequitur tutoris datio, non quidem illa ex testamento, quæ privata ex auctoritate procedit, nec actuum legitimorum nomine continetur; sed illa, quæ auctorem habet Magistratum, nempe Præto-rem, vel Consulem, vel Præsidentem provinciarum; qua in datione tutoris interveniebat solemnitas actuum, & verborum, facta inquisitione a magistratu, qui ex pupilli amicis, optimisque viris optabat eum, quem pupillo magis profuturum cognoscebat: non enim (e) ante poterat Prætor decretum interponere, quam inquirendo comperisset, quis esset magis idoneus, eumque pro tribunali causa cognita dabat hac verborum formula: (f) *Tutorem do.*

C A P U T XC.

De Acceptilatione.

Actus legitimos acceptilatione claudamus, quæ sane cum primo loco

positis conjungi potuisset; nisi natura solutionis postremum in ordine locum postulasset. Igitur meminisse oportet, veteres non modo dominium transfuisse per nexum, sive per æs & libram, sed omnem fere obligationem eo modo contraxisse; solus enim nexus auctoritatem juris contractibus dabat. At quoniam eo modo quid solvi debet, quo fuit adstrictum; ideo obligatio nexu devincta, contrario nexu solvebatur, ac debitum acceptum ferebatur imaginaria solutione per æs, & libram, quæ vetus erat acceptillatio, e- jusque hæc erat verborum formula: *Accepta facit X? Facio*. (g) quam Festus (b) nexus liberationem vocat; & ad æs & libram refert. Cum autem esset actus legitimus, fieri non poterat per procuratorem, qui ut acceptum pro alio ferre posset, necesse erat, ut dominus ei debito-rem delegaret, ac deinde procurator proprio nomine novaret obligationem, ut eam posset postremo per se dissolvere. (i) At quoniam alia obligationum genera sunt, quibus ea acceptilationis ratio minime conveniebat; cum sola verborum obligatio hac acceptilatione tolleretur, inventus est C. Aquilius, qui celeberrima illa formula, de qua late in Institutionibus, (k) obligationes omnes in stipulatum deduxit, easque per acceptilationem, facta novatione, retexuit.

(a) P. Faber. lib. 2. semest. cap. 23. S. optio.

(b) L. filium ff. de adv. & arg. legato.

(c) Ulp. tit. 24.

(d) L. ult. ff. de ops. legal.

(e) L. tutor. ff. ad administr. tutor.

(f) L. in dando L. Soja. ff. de ius. & curat. dat. L. naturali S. si queratur, & S. ult. ff. de confirm. ius.

L. ne quidquam S. ubi decretum ff. de offic. Procons. Briff. de form. lib. 3. p. 408.

(g) Briff. de form. lib. 6. pag. 580.

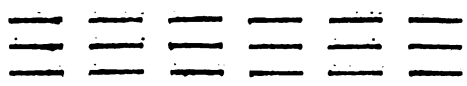
(b) Verbo nexus. Varro 6. de ling. Lat. P. Faber. Semest. s. 22. p. 561. Cujac. l. actus legit. ff. de reg. jur.

(i) Cujac. l. actus legit. ff. ead.

(k) lib. 3. tit. 30.

T A B U L A I.
De in Jus Vocando.

PARAPHRASIS.

SIN * JUS VOCAT QUÆAT;

NIT, * ANTESTAMINO : IGITUR,
EM CAPITO.

SI CALVITUR, PEDEMVE STRUIT,
MANUM ENDO IACITO.

SI MORBUS EVITASVE VITIUM E-
SCIT, QUIN * JUS VOCABIT JU-
MENTUM DATO : SI NOLET, AR-
CERAM NE STERNITO.

II. SI ENSIET, qui in jus vocatum vindicit
mi Tito.

ASIDUO VINDEX ASIDVS ESTO :
PROLETARIO, CUIQUI VOLET
VINDEX ESTO.

Endo via REM * UTI PAICUNT, *
ORATO.

III.
Cogni-
tio Pra-
toris.

NITA * PAICUNT, IN COMITIO,
AUT IN FORO ab ORTU ANTE
MERIDIEM CAUSAM CONSCITO,
* CUM PERORANT AMBO PRÆ-
SENTES. *

POST MERIDIEM PRÆSENTI STLI-
TEM ADICITO.

SOL OCASUS SUPREMA TEMPE-
STAS ESTO.

Caj. lib. 2. ad leg. XII. tabul. in jus vocat. prius hinc 1. tabula respon- dit. Cajus l. 22. no. in pr. ff. de in jus vocan. * Id est, si in jus vocat. est, aut. Porphyri- on. ad l. 1. Sa- tyres. Hor. Sat. 2. ut it. Cajus l. 211. ff. de pr. ff. de v. 3. Gell. l. 20. c. 1. * Id est, qui in. Cajus l. 22. ff. de in jus voc. * ubi. * RA- TO. * Id est, ut ita : puta, vindice dato, vel pado in- sto.

SI quis aliquem in jus vocat, vocatus statim sequitur.

Si in jus vocatus non sequatur, qui vocabis tibi ante adhibere, & tum in jus vocatum sistere ei jus est.

Si & tum in jus vocatus moratur, frustratur, fugamque adoret, manum ei injicere jus est.

Si imbecillitas, aut invalensia quadam, acutis senilis impedimento sit, quominus vocatus in jus sequatur, qui in jus vocabit vocato vestimentum, seu vehiculum, quod adjunctis pecoribus trahatur, dato : si nolet is, qui in jus vocabit, vocato perenti plaustrum undique rotarum, munitionisque ster- nere ne cogitur.

Si tamen sit aliquis, qui in jus vocatum, vel presum defendat, dimittitur.

Ceterum locupletis vindex locupletis est : pauperi prolem sancum Reipublica sufficiens quilibet vindex est.

Item si de re transactum fuerit inter vocantem, & vocatum dum in jus venit, ita jus, ratumque est.

Si neque vindex aliquis sit, neque de re in via transactum fuerit, tunc in comitio, aut in foro Prator causam cognoscito, ante meridiem, cum ambo litigatores praesentes perorant.

Post meridiem, utamvis unus tantum praesens sit, praesenti actionem dato, iudiciumque constituito.

Sole occidente supremus terminus iudiciorum est, seu iudicium solvuntur. Ad Solem proinde occasum Prator jus reddito.

PARAPHRASIS.

T A B U L A H.

De Judiciis & Furtis.

Judicio constituto, iudiceque uisito uadat, & subuades iudicio sistendi uirumque dantur, utque sistere uentur: nisi si manus uoluerint uim grauiorem mouendi habens uocem aliquam, absentia Reipublicæ ergo intercedat, aut constitutus sit dies cum peregrino: nam si quid horum fuerit, & obuenerit iudici aduocare, uel uae iudicii dies differantur.

Qui testimonium denonciora uellet, in testimonio, id est in iura XXVII dies ad domum eius, cui testimonium denonciorat, denoncioratum ito:

si noctu furtum fiat, furtum autem aliquis occiderit, impubes esto.

si interdum furtum aliquis fecerit, eumque aliquis in ipso furto deprehenderit, uerberetur, silique aut furtum factum fuerit adducatur. Servus prius uirgias capus saxo Tarpejo deliciatur. Impubes Prætoris arbitrio uerberetur, noxaque ab ea facta seruetur.

Quod si se solo defendans, dominus cum clamore prius id testificetur: tum si occisi fuerint, iure casu sumo.

si furtum per lancem, & licium conceptum eris, perinde ac si manifestum seras uindicatur.

si agatur de furto non manifesto, fur dupli damnatur.

Qui iniuria, seu fructum alienas arbores ceciderit, pro singulis arboribus casu XXV. aeris multatur.

De furto pacisci jus esto: & si pacem nonauerit, furta amplius agere ius non esto.

Furtivam rem usufructu ius non esto.

De iudicio. I. Numa R. II.

De Furtis. I. de nocturno furto. II. de delictu. III. manifestu.

vel qua.

ne manifestu. I. de arboribus furtim cecidit. II. Communia de furtis.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

— VADES SUBVADES —
extra quam si MORBUS SONTICUS —
VOTUM * absentia * Reipublicæ Ergo,
AUT STATUS DIES CUM HOSTE
intercedat: nam si QUID HORUM FU-
AT UNUM * JUDICI ARBITRO-
VE, REOVE, EO DIE DEFENSUS
ESTO.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS
TERTIIS DIEBUS OBPORTUM OB-
VAGULATUM ITO.

SI NOX FURTUM FAXIT, SIM ALI-
QUIS OCISIT JURE CÆSUS ESTO.*
Si luci furtum faxit, sIm aliquis endo ipso
capit uerberator iLique, cui furtum fa-
ctum escit, aDicitur.

Servus, uirgis cæsus, saxo delictor:
Impubes, Prætoris arbitrata uerberatur, no-
xiamque decernito.

SI SE TELO * defendant quiritato ENDO-
QUE PLORATO: post deinde si cæsi
escint, se fraude esto.

Si furtum lance licioque conceptum escit,
atque uti manifestum uindicatur.

SI ADORAT FURTO, QUOD NEC
MANIFESTUM ESCIT, duplione deci-
dito.*

Si in juri alienas arbores casu in singulas
xxv. aeris luito.

Si pro fure damnatum decisum escit, furti no-
adorato,

Furtivæ rei æternAuctoritas esto.

Caji lib. I. ad leg. XII. tabul. casus parriciorum l. II. tabul. v. spondes. Numa R. l. II. tab. II. Ca. pite a. pud Festum uerb. Rous. * Causus l. 21. §. 1. §. de V. S. * Causus l. 6. §. si quis aut.

* al. uirium, ut supra tab. I. l. 1. Si morbus & uirum uirum escit. Labeo libr. de XII. tabul. II. De furtis agit Gellius II.

* Ergo in §. 1. de furtis de esto. Causus l. 21. §. 1. §. de V. S.

* Luito que Causus l. 2. §. 4. §. de arboribus furtim cecidit.

T A B U L A III.

De Rebus Creditis.

PARAPHRASIS.

z. De depon. re. s. de fidei. n. de iur. re. de de. diti per. sequen. di ad. versus. n. do. cum id. est pe. legi. num. l. Con. fessum. iudica. tum.

Si qui endo deposito dolo malo factum escit duplione luito.

Si qui unciario scenore amplius scetera Sit, quadruplione luito.

ADVERSUS HOSTEM * ET ERNAU. CTORITAS ESTO.

ERIS CONFESI, * REBUSQUE JURE JUDICATIS, XXX. DIES JUSTI SUN. TO :

POST DEINDE MANUS INJECTIO E. STO, IN JUS DUCITO :

NI JUDICATUM FACIT, AUT QUIPS * ENDO IN JURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO, AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV. PONDO NE MAJORE : AT SI VOLET MINORE, VINCITO :

SI VOLET, SUO VITO : * NI SUO VIT, QUI EM VINCTUM HABE. BIT LIBRAS FARIS ENDO DIES DA. TO : SI VOLET, PLUS DATO.

Ni cum eo pacit, LX. dies endo vinculis retineto : Interibi trinis nuadinis. continuis in Comitium prociato, arisque esti. miam iudicati pradicato.

Ast si plures erunt rei, TERTIS NUNDI. NIS PARTIS SECANTO : SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAU. DESTO : . si volent als Tiberim peregre venumdanto.

Ca. lib. 2. ad leg. XII. tab. cu. jus pars prior dicitur. tit. tab. respon. dicitur.

Si quid circa rem depositam a. p. h. se deponitur dolo malo admiserit, dupli pona adscitor.

Si quis majus quam unciarum scenus (quod unciam mensuram dependit in centum) excederit, quadrupli pona adscitor.

Peregrinus quidquam usucapere non valet : cuius adversus eum in perpetuum actio esto.

Si debitum quis confessus fuerit, vel condemnatus iure fuerit indu. cia ei mensura 30. dierum ad de. bitum exolvendum dantur.

Ca. lib. 1. 214. in. prin. ff. de V. S.

confel. sis.

Si intra dies 30. illos debitor non satisfecerit, tunc creditor capere eum, seu prehendere, acque in quatuordecim ius esto.

Debitor ita nexus si poterit suo vi. var : si non habeat, cum credi. tor, qui eum vincitum habebit, singulas farris libras in singulos dies ei dato : si volet plus ei pro arbitrio dare licito.

Ca. lib. 1. 114. ff. de V. S.

Si et tum iudicatum non solvat, neque in qua quibusque modo in iure desinat, progre ad adve. niat, in privatum carcerem, seu vincula adducere creditori ius esto, eumque vel nervo, vel compedi. bus vincire : sic tamen ut vin. cula non sint graviora quam XV. pondo : huiusmodi adhibere pro arbitrio ius esto.

Ca. lib. 2. 214. ff. de V. S.

Paciscendi interea addito cum cre. ditore ius esto : si non pactus fue. rit, 60. diebus creditori additum in vinculis habere ius esto : In. tra eos dies trinis nuadinis con. tinuis ad Prætorium in comitium produciator, quatuorque pecunia iudicatus esset pradicator.

Ast si plures erunt creditores, ter. tiis nundinis, id est 27. die cor. pus rei in partes secanto : si plus minusve secuerint, sine fraude esto : si valent, trans Tiberim eum peregre venumdanto.

PARAPHRASIS.

Pater filium sibi natum mon-
struosum, vel prodigiosum sta-
tuo necato.

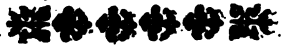
De jure
patrio.

In liberos justis ex nuptiis quascos
patri jus vita necis, vendendique
eos jus esto.

Si pater filium ter vendiderit, fi-
lius post tertiam venditionem ple-
ne a patre liber fiat.

Si filius patri post mortem ejus in-
tra decem menses proximos a mor-
te natus ex uxore erit, justus et
filius esto.

De jure
connu-
bil.

T A B U L A IV.

De Jure Patrio, & Jure Connubii.

PATER insignem ad deformitatem pue-
rum cito necato.

Cass.
lib. 2. ad
leg. XII.
tab. con-
jus para-
posterior:
lib. 17.
tab. re-
spondeo.
Dio-
nyf. Ha-
licarnak.
lib. 2.

Endo * liberis justis vitæ necis venundan-
dique potestas ei esto.

**SI * PATER * FILIUM TER VENUN-
DIT, FILIUS A PATRE LIBER
ESTO.**

* patri-
ficium.
* actio
TUO KOT.
TU.
et omiffi
mo. vna
hoc ab
Ulpiano
reposita.

Si qui ei in X. MENSIBUS PROXIMIS
postumus natus escit, justus esto.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

— — — — —
— — — — —
— — — — —

— — — — —
— — — — —
— — — — —

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Supple-
mentum
legum
de jure
connubii
reposita
tab. XI.
De ma-
tritis a-
fo age-
tur in-
fra ta-
bul. 6.
De re-
pudiio et-
iam et-
tar leg-
quodam-
2. tab. 6.

T A B U L A V.

De Hæredit. & Tutelis :

PARAPHRASIS.

1. De testamento.

PATERFAMILIAS UTI LEGASIT, SUPER PECUNIÆ TUTELÆVE SUÆ REI, ITA JUS ESTO.

Cajil. lib. tert. ad leg. XII. tabul. casus patris prioris. hanc respondebatur. * utroque verbum paterfamilias hic repetitur licet libris ad Herenn. Cicerone de inventione, quod tamen alii committunt.

Paterfamilias uti legem dixerit, seu prout disposuerit de bonis suis, & liberorum suorum tutela, ita post mortem ejus observator.

2. De successione ab intestato.

AST SI * NTESTATO MORITUR, CUISUS HÆRES NEC ESCIT, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

Ac si intestato moritur paterfamilias neque ei suus hæres erit, tum agnatus proximus hæres esto: si agnatus non erit, tum gentilis hæres esto.

1. De gentilibus hæreditatibus.

SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILIS FAMILIAM HÆRES NANCITOR.

Si libertus intestato decedat, neque suum hæredem reliquerit, sed patronum tantum, vel etiam patroni liberos, tum liberti bona ex ejus familia in patroni familiam translata proximo in patroni familia addicuntur.

2. De liberorum bonis.

Si libertus intestato moritur, cui sUs hæres nec escit, aut patronus patronive liberi escint, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM Proximo pecunia Duitor.

3. Communia hæreditatum.

Nomina inter HÆREDES pro portionibus hæreditaris ERCTA, CITA funto.

Defuncto creditore, vel debitore ejus hæredes proportionibus hæreditariis convenire & conveniri tantum possunt: ipsorum iure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum si volent hæredes divisionem faciunt: ad eam divisionem Prætor tres arbitros dato.

4. De legitimis agnatorum, & gentilium tutelis.

Si paterfamilias intestato moritur, cui nubes suus hæres escit AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR.

Si paterfamilias intestatus decedat, cui suus hæres extabit impubes, Agnatus proximus tutor hujus sui hæredis esto.

SI FURIOSUS AUT PRODIGUS EXISTAT, AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIA VEIUS POTESTAS ESTO.

Si qui furiosus, aut prodigus esse incipiat, neque is curatorem habeat, agnatorum, isque deficientibus, gentilium cura tam ipse, quam ejus bona committuntur.

Table with 6 columns and 10 rows of horizontal lines.

PARAPHRASIS.

Cum dominus rei sua nexum faciet, vel mancipium uti nominari, locutus patrusus erit, ita ius esto.

1. De nexu mancipio.

Statuliber sub hac conditione liber esse iussus, si hoc, vel illud dederit, si venditus postea fuerit, emptori dando liber esto.

Res vendita traditaque non ante emptori acquiratur, quam ab emptore venditori aliqua ratione satisfactum fuerit.

Fundi biennio & cetera res anno usufructuantur.

2. De usufructu. Id est de usufructu.

Mulier, quamvis sine legibus viro iuncta, si viro anno sine usurpatione, id est interruptione trinitatis apud unum virum fuerit, usufructa esto.

Si de qua re in iure apud Prætorum discipatur, secundum eum qui possidet Prætor vindicias dato: excepta liberali causa, qua secundum libertatem Prætor vindicias semper dato.

3. De vindiciis, de iure possessionis.

Omnia materia iuncta adibus, aut vinea ne vindicator, neque solvitor, qui alienam iunxit, duplo damnatur; certo ubi soluta, demptaque fuerit, suam eam vindicare ius esto.

Si vir ab uxore divertere voluerit causam divertii dicito.

4. de repudiis.

T A B U L A VI.
De Dominio, & de Possessione.

QUM * NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASIT ITA IUS ESTO.

Causa lib. 1. ad leg. XII. tab. con. ius para posterioribus. a. tabula respondet. Causa l. in traditionibus ad ff. de p. Bis.

Si iusticias ierit, duplione damnator.

Statuliber, EMPTORI dando liber esto.

Res vendita TRANSQUEDATA emptori non acquiritor donecum satisfactum efit.

USUS AUCTORITAS FUNDI, BIENNIUM: ANUS USUS ESTO.

Causa l. scort. 215. in prin. ff. de V. 3.

Mulieris, quæ a Num matrimoni ergo apud vitum remansit, ni trinitatium ab eo usurpandi ergo abefcit, usus esto.

SI QVIN JURE MANUM CONSERUNT, secundum eum qui possidet.

Ast si qui quem liberali causa manu adferat, secundum libertatem Vindicias dato,

TIGNUM JUNCTUM ADIBUS VINEÆVE NE CONCAPET NE SOLVITO.

Causa d. l. 215. ff. de p. Bis. l. 2. ff. de V. 3.

Ast qui iunxit, duplione damnator.

Tigna QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMA ERUNT, vindicare ius esto.

Si vir mulieri Repudium mITere volet, causam dicito harumce unam: _____

Causa l. ff. in leg. repudium ad ff. ad l. Juliam de adult.

T A B U L A V I I

De Delictis.

De Pau
perie.

SI QUADROPES PAUPERIEM faxit, do-
minus noxi æstimiam oferto : si nolet, *

in Injuria RUPITIAS. — — — —

De da-
mano da-
to. in ge-
nere.
2. frugi-
bus da-
to.

Ast si casu, SARCITO.

QUI FRUGES EXCANTASIT.

Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pa-
vit secuitve suspensus Cereri necator :
Impubes Prætoris arbitrato verberator, no-
xiamque duplione decernito.

Qui pecu ENDO ALIENO IMPESCIT. --

1. incen-
dio fa-
cto.

QUI ÆDES acervumve frumenti ad ÆDES
positum dolo sciens INCENSIT, vicus *
verberatus igni necator ;

Ast si casu, NOXIAM SARCITO.

Si nec idoneus escit, levius castigator.

De inju-
riis.
1. levio-
ribus.
2. atroci-
bus.
3. loco
seu pu-
blicis.
2. re.

SI QUI INIURIAM ALTERI FAXIT,
xxv. ÆRIS POENÆ SUNTO.

SI QUI PIPULOCENTASIT CARMEN-
VE CONDISIT, QUOD INFAMIAM
FAXIT FLAGITIUMVE ALTERI tu-
ste ferito.

SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO
PAICIT, TALIO ESTO.

QUI OS EX GENITALI FUDIT LIBE-
RO, cc. SERVO CL. ÆRIS POENÆ
SUNTO.

QUI SE SIRI TESTARIER LIBRIPENS-
VE FUERIT, NI TESTIMONIUM
FARIATUR, IMPROBUS INTESTA-
BILISQUE ESTO.

De fal-
so.

Si falsum testimonium DICASIT saxo
delictor.

Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit,

1. Axi-
μαρτυ-
ρία.
2. Ψευ-
δομαρ-
τυρία.
De Par-
ricidio.
1. homi-
nis cu-
juslibet.
2. Paren-
tis.

QUI MALUM CARMEN INCANTA-
SIT, MALUM VENENUM faxit duit-
ve PARICIDA ESTO.

De Fra-
de.
1. Turo-
tis.

QUI PARENTEM NECASIT, CAPUT
OBNUBITO, CULEOQUE infusus in
profluentem mergitor.

2. Patro-
ni.

Si tutor DOLO MALO gerat, vitupera-
to * quandoque finita tutela escit, furtum
duplione luito.

PATRONUSI * CLIENTI FRAUDEM
FAXIT, SACER ESTO.

Cajus lib.
4. ad leg.
XII. ta-
bul. ca-
p. jus pars
prior
Dicit VII.
tabul. re-
spondet.
2. ut tab.
si. si no-
let ar-
tram ne
retineto.Cajus l.
qui ades
p. ff. de
incendio.
2. vindicis.Cajus l.
qui vena-
num 23.
de or. ff.
de v. s.
2. vel
patro-
nis.

PARAPHRASIS.

SI quadrupes damnum dederis, do-
minus quadrupedis damni æsti-
mationem offerro : vel si malis, qua-
drupedem ipsam noxa dato.

Si per injuriam damnum dederis : . .

Ast si casu, damnū solvito, praestato.

Qui fructus alienos, alienamve sege-
tem incantamentis in alias terras
transfuleris, pollexeris : vel ne cre-
derent obligaveris

Qui frugem indubrialem, aratro vi-
delicet paratam, furtim noctu pave-
rit immaturam, vel maturam se-
cuerit, Cereri sacer, & devotus su-
spensio necator. Impubes tamen si in-
fecerit, arbitrio Prætoris verberator.

Qui pecus in alienam segetē, vel fru-
gem immiseris passendis gratia . . .

Qui ades aut acervum frumenti juxta
domum positum sciens prudens dolo
incenderit, vicus verberatus igni
necator : si vero casu, id est negligē-
tia, damnum datum sarcito : aut si
minus idoneus sit, levius castigator.

Si quis injuriam levitorem sive ve-
bis verbis alteri fecerit 25. assibus
multator.

Si quis publice aliquem diffamave-
rit, eique convicium fecerit, vel
carmen famosum considerit ad al-
terius injuriam, seu infamiam, su-
ffibus feriatur.

Si quis alteri membrum aliquod ru-
perit, ni cum eo pacisci velit, mem-
brum ei paviter rumpere injuria
affecto jus esto.

Qui dentem ex gingiva excusserit le-
bato homini, trecentis assibus mul-
tator : qui servo CL.

Qui alieni actus testis adfuerit roga-
tus, vel libripens, si postea testimoniū
ferro detrahet, infamias habet, neq-
eius testimonium deinceps admittit-
tor, neve ipsi testimonium dicatur.

Si quis falsum testimonium dixerit,
Saxo Tarpeo delictor.

Si quis hominem liberū dolo sciens oc-
culerit, capitis criminis reus esto.

Item qui magico carmine, seu incan-
tamentis alium doxerit. Item qui
malū venenū fecerit dederitve. Qui
parentem necaverit capite obvolu-
to, culeo infusus in aquam abicitor.

Si tutor dolo malo tutelam gerat su-
spensum eum facere cuius licito : Si
quid de robis pupilli furatus fuerit,
cum finem fuerit tutela, duplum
praestato. Si quis qui tutor esset a vi-
& injuria alterius sese patrocinio
commiserit, patronus autem eum
sefolleris, execrabilis esto.

PARAPHRASIS.

Inter vicinarum adificia ad circumuendi facultatem spatium vacuum duorum pedum, & semis relinquatur.

Sodales, id est collegiati (quorum certa iuerant corpora) leges inter se ferre licito quas volens, dummodo publicis legibus contraria non sint.

Spatium quinque pedum (quod vacuum inter duos agros erat ad accessum, & circumductum aratri) usucapere jus non est.

Si vicini de finibus disceptans, decertans, Prator dirimenda controversa tres arbitros dato.

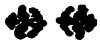
Si arbor ex vicini fundo in vicinum impendat, arboris illius rami XV. pedibus altius circumcidantur.

Si fructus e vicini arbore in vicinum fundum cadat, domino arboris legere fructum jus est.

Si aqua pluvia opere manufacto nocere poterit, Prator ad arcendam aquam ne nocent, tres arbitros dato: damni infecti nomine cautus.

Latisudo via qua se recte porrigit via VIII. pedum est: at ubi flexum est sexdecim.

Si via ab iis qui vicinia pradia possident munita non sit, iumentum agere quo quis velit jus est.

T A B U L A VIII.
De Juribus Pradiorum.

AMBITUS PARIETIS, SEXTERTIUS PES ESTO.

SODALES, legem * quam volent, dum ne quid ex publica corumpant, sibi ferunt.

de FINIUM ratione lex * incerta, ad exemplum legis - - - - -
- - - - - Atticæ Solonis - - - - -

Intra V. P. æternAuctoritas esto.

SI JURGANT ad fines, finibus regundis Prator arbitros tris aDicito.

- - - - - HORTUS - - - - -
- - - - - HEREDIUM - - - - -
- - - - - TUGURIUM - - - - -

Si arbor in vicini fundum impendet, xv. P. altius subluccator.

Si GLANS in EM caduca fiet, domino legere jus est.

SI AQUA PLUVIA MANU NOCET, Prator arcendæ aquæ arbitros tris aDicito, NOXÆQUE DOMINO CAVE-TOR.

Via in poRecto VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. lata est.

SI via AMSEGETES iMunita escit, qua volet, iumentum agito.

Table with 6 columns and 10 rows of horizontal lines.

1. De jure parietis.

2. De juribus rusticorum pradiorum.

1. De jure finium.

2. De jure possessionum.

1. De jure aquarum.

4. De jure iumentorum.

Cajf lib. 4. ad leg. XII. tab. cujus pars posterior fuit VII. tabul. referenda.

* Cajus l. ult. ff. de collationibus. Et hoc per se ferri potest ad tabulam sup. 7. de a delictis, de quo in notis.

* vel passionem.

Cajus l. ult. ff. finium ratiocinatio. Hic tria vocabula forte pertinent ad unam legem de finium ratiocinatione.

T A B U L A IX.
De Jure Publico .

PARAPHRASIS.

1. De g-
qualita-
te, & ju-
ris m-
quitate.

PRIVILEGIÀ NE INROGANTO.

Caji
lib. 2. ad
leg. XII.
tab. ca-
jus pars
prior
huius IX.
tabula
respon-
debat .

In singulos homines leges iuraque
ne ferantur .

NEXO SOLUTO , FORTI SANATI si-
rempus jus esto .

Nexo soluto , item ei , qui in fide
constanter mansit , & ei qui sa-
nata veluti mente ad obsequium
rediit , jus idem esto .

Si iudex arbiterve jure datus , ob rem di-
cendam pecuniam accepit , capital esto .

Si iudex aut arbiter jure datus ob
rem judicandam , pecuniam ac-
ceperit , capite luito .

2. De
capite
civis .

DE CAPITÈ CIVIS NISI PER MAXI-
MUM COMITIATUM NE FERUN-
TO .

De vita , libertate , civitate , fa-
milia adimenda civi Romano po-
puli iudicium esto centuriatis co-
mitiis .

QUÆSTORES PARICIDI , qui de rebus
capitalibus quæ rant , a populo creantur .

Judices rerum capitalium a popu-
lo constituantur .

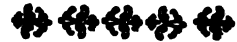
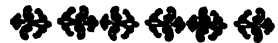
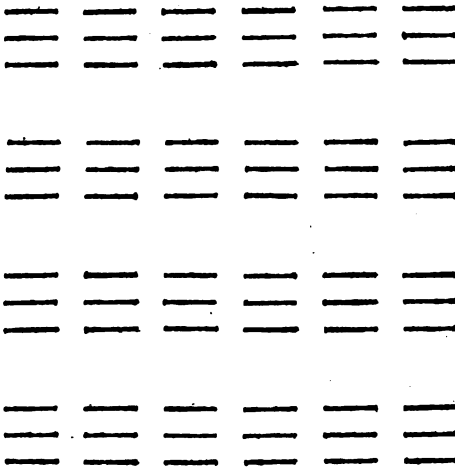
3. De
pace pu-
blica .

Si qui in urbe cœtus nocturnos agita-
sit , capital esto .

Si quis in urbe coitiones agitaverit ,
capite luito .

Si qui perduellam concitaverit , civemve per-
duellam transfudit , capital esto .

Si quis hostem in populum Roma-
num , seu patriam concitaverit ,
vel civem hosti tradiderit , tradi-
derit , capite punitor .

PARAPHRASIS.

Hominem mortuum in Urbe hu-
mare, vel urere jus ne esto.
Sumptuosa, & magnifica funera,
& lamentabilia prohibentur.

Funerum modus, qui nunc desini-
tur, deinceps esto, neque eum ex-
cedere licet.

Ligna ex quibus rogos comburent
do cadaveri constructur, adolan-
do ne levigentur, sed rudia, &
impelita rogo adhibentur: viribus
vinculis purpura, neque pluribus,
componi, vel uri mortuum jus esto:
X. tibicines neque plures funeri
adhibere jus esto.

Mulieres ne genas unguibus dila-
niant, seu faciem carpunt.

Neque ingubrem ejulationem, seu
stetum in funeribus adhibentur.

Homini mortuo o cadavere mem-
brum aliquid ne adimito, cujus
causa postea sumus, funeri que im-
pensa de novo irerentur, nisi si
quis in bello mortuus esset, vel
peregre.

Servorum cadavera ne unguuntur.
In funeribus epula omnes probi-
bentur.

Sumptuosa adpersio omnis in mor-
tuum, & rogam amovetur.

Ne longa corona, vel longa corona-
rum series, neve ara thuri ado-
lando, aliusve odoribus sanari pra-
ferantur.

Qui coronam meruerit in ludicris,
sive ipse, sive servi ejus equive in
funere ob virtutem laudator, ipsi-
que mortuo & ejus parentibus,
& quamdiu domi per novem dies
collocatum est cadaver, & cum
effertur, coronam illam imponi
jus esto.

Unius hominis cadaveri funus u-
num fiat, & unus locus sternitur.

Aurum a funere omnino remove-
tor: excipitur aurum, quo den-
tes vincit, id enim cum cadave-
re sepelire, aut urere jus esto.

Rogam vel sepulchrum deinceps
aibus alienis domino invito pro-
pius 60. pedas admoveere jus ne
esto.

Vestibulum sepulchri, sepulchrum-
ve usucapere jus ne esto.

2. De ju-
re ju-
rando.

2. De
jure se-
pulchro-
rum.

T A B U L A X.

De Jure Sacro.

de JURE JURANDO

HOMINEM MORTUUM IN URBE NE
SEPELITO, NEVE URITO.

SUMPTUS ET LUCTUM A DEO-
RUMANIUM JUREMOVETO. *

HOC PLUS NE FACITO.

ROGUM ASCIA NE POLITO.

Tribus riciniis, & X. tibicinibus foris eFe-
Re jus esto.

MULIERES GENAS NE RADUNTO :
NEVE LESUM FUNERIS ERGO HA-
BENTO.

HOMINI MORTUO OSA NE LEGI-
TO, QUO POST FUNUS FACIAS,
extra quam si beLi endove hostico mor-
tus escit.

SERVILIS UNCTURA, OMNISQUE
CIRCUMPOTATIO auferitor.

MURRATA POTIO MORTUO NE
INDITOR.

NE LONGE CORONÆ, NEVE ACERÆ
PRÆFERUNTUR.

QUI CORONAN PARIT IPSE PECU-
NIAVE, EJUS VIRTUTIS ERGO,
ARGUITOR : * ET IPSI MORTUO
PARENTIBUSQUEJUS DUM IN-
TUS POSITUS ESCIT FORISVEFER-
TUR, SE FRAUDE IMPOSITA SIET.

Uni plura funera ne facito, neve plures le-
ctos sternito.

NEVE AURUM ADITO : * AST SI CUI
AURO DENTES VINCTI ESCINT,
IM CUM ILO SEPELIRE UREVE
SE FRAUDESTO.

Rogam bustumve novum propius LX.
P. sedibus alienis, si dominus nolet, * ne
adlito.

Fori bustive æternæ auctoritas esto.

Cass.
lib. 7. ad
leg. XII.
tab. cam-
jus pars
posterior
huic X.
tab. re-
spondet
Cicero
lib. 1. de
legib.
* pro
jure re-
move-
to.

* id est
honora-
tor.

* Cassio
1. 27. de
de R. S.

TABULA XI.

Supplemens. IV. & V. Prior. Tabul.

Quarta
tab. sup-
plemen-
tum.

QUOD POSTREMUM POPULUS JU-
SIT, ID JUS RATUM ESTO.

Patribus cum PLEBE * conubij jus est.

— — — — —
— — — — —
— - DETESTATUM - — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Quinta
tab. sup-
plemen-
tum.

PARAPHRASIS.

Posteriores populi leges prioribus
posteriores sunt.

Inter patricios, & plebes matri-
monia ne contrahuntur.

Cajus
lib. 2. ad
leg. XII.
tab. ca-
jus pare-
priori
buic XI.
tab. re-
spondet.

* Cajus
l. 2. §. in
pr. ff. de
V. S.
Dionyf.
Halicar.
in fu. l.
10.
Tonaras
rom. 2.

Cajus
l. 2. §. 5.
l. ff. de
V. S.

PARAPHRASIS.

Rem de qua controversia est, in sacrum dedicare ne jus esto: qui dedicaverit, dupli pena multatur.

Sexta tab. supplem.

Mala fide possessionem si quis nactus sit, Prator ei rei desinenda tres arbitros dato, eorumque arbitrio mala fidei possessor fructus in duplum praestato.

Si servus domino sciente furtum fecerit, damnumve aliter dederit, dominus cum pro delicto, injuria vel damno affecto dedito.

Septima tab. supplem.

XXXXXXXXXXXXXX

XXXXXXXXXXXXXX

XXXXXXXXXX

XXXXXX

Octava tab. supplem.

Nonae tab. supplem.

Decima tab. supplem.

T A B U L A XII.
Supplement. VI. & VII. Poster. Tabul.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
de PIGNORE

Cajj
lib. 6. ad
leg. XII.
tab. ca-
jus pax
posterior
deic ul-
tima sa-
bul. res-
pondit.

Si qui rem, de qua stlis fiet, in sacrum dicaSit, duplione decido.

Cajus
L. 118. §.
2. ff. de
P. S.

Cajj
l. ult. ff.
de liti-
gatis.

SI VINDICIAM FALSAM TULIT, PRÆTOR REI SIVE STLITIS ARBITROS TRIS DATO: EORUM ARBITRIO FRUCTI DUPLIONE DECIDITO.

Cajus
l. 10. §.
de ul-
tis ff.
fruct.

SI SERVUS SCIENTE DOMINO FURTUM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXÆ DEDITO.

Cajus
l. 118. §.
2. ff. de
P. S.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

JANI VINCENTII GRAVINÆ
 O R I G I N U M
 JURIS CIVILIS
 LIBER TERTIUS
 QUI EST
 DE LEGIBUS ET SENATUS-
 CONSULTIS.

NITIO superioris libri, CLEMENS MAX. ab ipsomet hominis ingenio exordia juris naturalis, & gentium excitavimus: nunc iisdem ab hominibus, non quidem sparsis, &

legregatis, verum convenientibus una inter se, inque communem vivendi societatem coeuntibus civilis regiminis causas, & fundamenta, varietatesque rerum publicarum eruemus. Cum enim civitas sit corpus ex hominibus coactum, atque compositum, si quid in corpus diffundatur universum, ex ejus oportet emanare partibus, statumque, aut mutationem, & vicem civitatis totius ex natura, & motu, moribusque singulorum hominum evenire: nam si neque in civitatem extrinsecus migraverint, neque introitus ex ipsismet hominibus oriantur: eas ex nihilo contra naturalem rationem accessere compellemur.

C A P U T I.

De justitia civili.

Causas igitur sive tranquillitatis, sive perturbationis, item interitus, mutationisque civilis, atque imaginem civitatis utrunque constitutæ, tanquam in

speculo in ipsamet natura humana spectabimus. Motibus enim partium eodem simul incumbentium, atque flectentium, totum etiam corpus una circumagitur: iisdemque putrescentibus partibus una dissolvitur. Quamobrem affectio, quæ hominis naturam sedat, aut exagitat, eadem si singulis in civibus multiplicetur, universam componit, evertitve civitatem. Quæ eatenus coalescit, quatenus partes in communem aliquem sensum conveniant, & ad optimum tum adducitur statum, quando cives ita cohærent inter se, quemadmodum hominis membra toto cum corpore congruunt. Quam partium in civitate convenientiam, atque consensum inducit sola justitia: cum justorum sit unus concorsque sensus: injustorum vero discordis, & varius: unde non mirum, si ut justorum animis affectionum concordia componitur, atque sedatur, injustorum vero vita perturbationum discordia miserrime circumvolvitur; ita & civitas justa sibi que conveniens perpetuo conservetur; injusta vero, sibi que repugnans cum suarum partium variatione turbinis more versetur. Beata igitur civitas est, in qua unaquæque portio munus perfecte obeat suum, concordique ministerio partium, hominis bene valentis, optimaque horum temperie gaudentis reddit imaginem. Quamobrem ei naturæ, quæ imperio suo regit hominem atque tuetur, imperium est atque

atque tutela committenda civitatis; memi-
videlicet, quæ non corpori tantum huma-
no, sed & naturæ rerum præsidet universæ.

CAPUT II.

De mente humana, & ejus-jure in corpus.

E Tenim a mente divina, & infinita, quæ corporea omnia, & incorporea volvit, procreata est mens humana, & finita, quæ membris nostris, corporaque præflet: cui motus a mente, ac vita singulis momentis ingeneratur. Motus namque unde oriuntur, intereunt, & mutantur omnia, non in corporis, verum in animæ natura continetur: corpus enim pulsum edere potest, atque ab æthere motum, nisi aliunde acceperit: cum corporis notio quantitatem quidem, soliditatem, & figuram, non vero motum involvat: corpus enim si motu spoliatur, tamen manebit idem: ac quantitate, soliditate, figuraque detracta, periisse intelligeretur. Mens vero in percipiendo, cogitandoque adeo ex sua natura versatur, ut sublata cogitatione, mens tibi diffugeret: ac cogitatio unde animi natura profertur, actus est a mente continenter exoritur, qui, ut permaneat, opus habet assidua productione sui ipsius: productionem vero sine motu nullam intelligimus. Unde si cogitatio versetur eodem, si ve de re una in aliam perlabatur, assiduo motu cietur; quia mentis est actio perpetuo fluens. Vivit enim, atque alitur ex novis perpetuisque animi nixibus, qui singulis momentis multiplicati pereunt continuo, atque identidem regnantur. Quos novos perpetuo percipiendi actus, mens quomodo protulerit, sine ingenito, inditque propriæ naturæ motu? Quamobrem exuere motu mentis naturam nequimus; quia eo sublato, cogitatio extingueretur. Quia igitur motu, qui est ab incorporea natura, animantur omnia, colligere hinc licebit, incorpoream naturam eam esse, quæ si ve potestatem sua procreans, volensque omnia, qualis voluntas est divina, si ve ab Deo creata, Dei que jussu subiens ipsa certum, ac peculiare corpus, lumen rebus ferat & vitam: corpus vero per se, si ea luce, ac vita caruerit, pondus esse tantum, & umbram intelligimus. Unde imperium animæ in corpus humanum ab

ipsa natura sua institutum, quia corpus a mente ducitur, ac sustinetur: & si sunt rerum gubernacula tradenda, unde res ipsæ vitam accipiunt: ne si ab illius imperio eximantur, non ad libertatem, sed ad interitum potius tendant. Sicut autem ratio infinita motum ubique diffundens, rebus imperat universis: ita debet & ratio finita, in qua imago infinitæ rationis insculpitur, nempe mens humana, motu a Deo accepto imperare corpori humano, & rebus omnibus ex humana facultate pendentibus. Hinc homini utpote ratione prædito, & naturæ præstantiori subjiciuntur muta, inanima omnia, itemque ratione carentia, quibus hominis dominatio prodest, quia custodia, curaque nostræ servituti est fugiunt animantium aliorum; ut hoc etiam nomine longe sine feliciores mansuetæ animantes, & cicures, quam feræ, atque indomabiles.

CAPUT III.

De natura servis, & natura Dominis.

Hinc rudibus, agrestibusque hominibus plurimum conducit parere sapientibus. Hinc & lege naturæ, quæ mentem imbecilliorum præstantiori subjicit, scæmine virili sexui subjicitur, cum virilis superet ea parte, quæ divinitatem attingimus, & res corporeas antecellimus. Cum igitur viri, & mulieris conjunctionem natura ipsa inveniat, & machinetur, & mulier a viro ratione vincatur; minori autem rationi ratio major lege naturæ dominetur; palam est, mulierem traditam esse in potestatem viri ab ipsa natura, tanquam in custodiam, & conservationem sui. Ob eandem rationem filii naturaliter veniunt in potestatem patris, quia liberis utilius est, ut a patre regantur, quam a semetipsis: atque hinc imperium oritur domesticum. Denique universe, quia propter mutuum usum rerum, & operarum ad vitæ diuturnitatem, atque securitatem inter homines lex ipsa rationis, & natura societatem instituit; neque ulla constare societatem inter eos potest, qui prudentia inter se, ac ratione discrepant; nisi prudentia, & ratio minor prudentiæ subdatur, ac rationi majori, quæ prospiciat imbecillioribus.

bus: nemo non viderit eos, qui mente sunt hebetiores, & ingenio pinguiores fuis- se creatos ad parendum, tanquam natura servos; præstantiores vero, & sapientio- res tanquam natura dominos ad imperan- dum; non quidem propter propriam, sed propter imbecilliorum potissimum utilita- tem. Quia natura non aliam ob causam subesse homines hominibus patitur, nisi ut qui securitatem, & utilitatem nequeunt parare sibi, eam præstantioris mentis imperio, consequantur: unde sapientum in ceteros dominatio, utpote nexus huma- næ societatis, & radix publicæ salutis in commune commodum ab ipsa natura, & a rationis lege procedit. Nam si jus imperii ducamus a potentia corporis; conti- nuo in discordiam, & mutuam, infinitam- que eadem delabemur. Cum enim absit a corpore consilium; nisi motus illius rati- one, ac regula gubernentur; homines se- ais miserabiliores affectionibus propriis as- siduo inter se pugnantibus invicem dilaniemur. Quid præterea tam præposte- rum, atque aberrans a natura, quam po- testas corporis in mentem, a qua corpus, accepto motu, suam vim, & potestatem perpetuo trahit? Quid igitur possunt ad humanam societatem, & civilem vitam corporis vires? Num ad fabrilium tantum, artesque rudiores; ad prudentiam vero, & custodiam publicam erunt prorsus in- utiles? Et sane nisi metus nobis impenderet ab hostibus externis, aut a motibus inter- nis, ad regimen civile corporis robor nullius forsitan esset usus: utique si suæ om- nes, aut alienæ rationi sponte parerent, intelligentes aberrantem a ratione, dum ab ea descedit, & a virtute ad vitium di- labitur, erroris pœnas dare sine carnifice, eam omne vitium sit ultor sui.

CAPUT IV.

De mare misseque Imperia.

Verum quia homines non tam co- gnitione, quam sensu ducuntur, ac raro causas miseriarum adscribunt sibi ip- sis, & propriis cupiditatibus; ex quibus tantum voluptates percipere sibi videntur, ignari, eas fontem esse malorum, cum nunquam voluptates a vitiis veniant sine longa, & sæva cohorte miseriarum; propterea qui latentibus in animo pœnis

minime reprimuntur, pœnis compescendi sunt exterius accitis, visisque patentibus; ut cum viribus rationis minime regantur, viribus cohibeantur corporis. Unde cor- poris, cujus perniciosissimum est impe- rium, servitium tamen est utilissimum, dum eo veluti ministro, atque satellite ra- tionis utamur. Hæc autem vis legitima, sive civilis, si atrocioris pœnæ facultate polleat, imperium merum: si vero levio- ris coercitionis potestate finiatur, mistum appellatur: quorum hoc jurisdictioni sem- per, & Magistratu; illud Principi tan- tum & supremæ potestati cohæret, de qui- bus fusius, & subtilius in nostro *de jurisdic- tione tractatu.*

CAPUT V.

De tribus civitatum generibus, & primo de simplici, sive de optimo statu civitatis.

Qua justa distributione munerum, & collocatione, ac temperamento par- tium secundum suam cujusque na- turam ad imperandum, vel ad paren- dum, & ad indicendas, vel subeundas pœ- nas, civitas recte componitur. Ac sane si homines in mutuam custodiam incum- bentes, communibus uterentur opibus, ad externas repellendas injurias; intesti- nas vero discordias nullis neque singulo- rum, neque universorum reprimerent vi- ribus; sed solo consilio, ac publico, pri- vatoque usu perfectæ virtutis ita favillas quasunque discordiarum extinguerent; ut pacem ubique partam pro se quisque ale- ret, eamque abstinentia injuriarum, ac mutua benèvolentia, studioque publicæ, ac privatæ utilitatis tueretur; hæc esset beatissima civitas, atque omnium præstan- tissima, quippe quæ ad sui præsidium so- lam rationem, sine ullo corporis ministè- rio adhiberet; & virtutibus privatorum, tanquam publicis legibus institueretur. Unde opus hæc non haberet corporeis vi- ribus, ut alios ad rectam vivendi normam traheret; quia suam sibi quisque rationem haberet ducem. Ratio vero, si omnibus affectionum nubeculis explicetur, una eademque in singulis emicabit, unicam- que in mentibus hominum boni notionem excitabit: in quam omnes uno eodemque animi sensu conveniunt. Ratio enim parit scientiam; scientia vero simplex est, & unica, quia

quia non descendit a rebus finentibus, & variantibus, nempe a rebus creatis, & corporeis, a quibus producitur varia, & inconstans opinio; sed a notionibus æternis, & incorruptis divinæ immortalisque naturæ illabitur in animos nostros, participesque sui ad mentium simplicitatem adducit, atque concordiam. Qui homines civilem societatem incuntes a sola mente regerentur, sine ullo ministerio corporis; quia unus idemque sensus, atque consilium in omnes effunderetur; ideoque civitatem hanc, si talis unquam civitas inter mortales existeret, merito civitatem simplicem appellaremus.

C A P U T VI.

De civitate mixta.

Quando vero civium potior pars a ratione gubernatur; aliæ vero partes a ratione dissentientes trahuntur a sensibus, quorum varia perceptio est, atque tempore, regionibus, moribusque mutabilis: tum oportet partem rationabilem, quæ natura imperat ceteris, adhibere collectas vires multorum, & ministerium publici corporis ad coercendas aberrantes a ratione partes. Unde quia in hanc civitatem scientia, & opinio confluit; quarum illa in imperantibus insidet, hæc in multitudine, quæ prudentioribus obtemperare compellitur, ita ut status ejus in imperio mentis, & obedientia minime voluntaria sensum consequatur; non absurde mixta civitas nuncupabitur.

C A P U T VII.

De civitate perturbata.

Verum quando in societatibus civilibus prudentiorem partem stultior, & virtutem vitium, ac rationem opinio superaverit; ibi vis, & error agitabit, vertetque omnia, regimenque deferret ei, qui

(*) Poterat addere, quod Tullius olim ad Atticum scribebat *l. XV. ep. 4. Rubro (mibi crede) sed jam scripseram, debere nolui*. Est enim hæc civitas simplex, in qua stulti sapientibus parent, civitas Platonica. In libro superiori exordia juris naturalis & gentium ab honestate naturali repetierat, seu ab ipsomet hominis ingenio; hoc autem loco ex unione voluntatum, ejusque diversis ratio-

suorum, & alienorum virtutum, satellitio sese, melioribus deprimendis, ad sublimiorem potestatis gradum extulerit. Unde quia hic natura domini subjiciuntur natura servis, & opinioni scientia in extrinsecis actibus famulatur, ac naturalis ordo miscetur, atque pervertitur: propterea recte, meo judicio, vocabitur civitas perturbata. Civitatem igitur simplicem ad unam boni, rectique rationem sese convertentem, descriptam, & informatam invenimus in animis eorum, qui una eademque boni notione ducuntur: qui simul convenientes continebunt suam intra se quisque legem, suos magistratus, suos milites, ut imperio exteriori non indigeant: cum propria ipsi ratione provideant, reliquasque animi partes quarum quæque munere suo fungitur ad usum, & ministerium, rationis adhibeant. Nam sicuti occurrentia visa oculi confestim excipiunt, ita & ratio statim complectitur cognitionem: quæ si lucidior fuerit ad rationis legem desciscentes ab ea revocabit cupiditates: quibus in officio continendis suscitabit iram disciplina rationis imbutam, & propria, nativæque feritate spoliatam: ut quæ animæ partes liberæ, atque solutæ bellum ciebant intestinum, eæ rationis imperio parentes, pacem civitatis pariant interioris. Verum nescio, an civitati illi simplici ullus pateat in humana vita locus, (*) quia nulla neque plurium, neque unius hominis ratio perpetuo vigilat. Cui aliquando torpescenti; si freno defluerint, iis tantisper laxatis, affectiones, & cupiditates exilient, & exultabunt: atque instar Phaethontis equi redorem trahent ipsæ suum, ut postremo atterant, atque conculcent. Unde quia non omnes, sed soli sapientes esse sibi quædam rectores ac duces, iique non gregatim, non sparsim inveniuntur; non mirum, si nulla ex hoc genere civitas, quam simplicem diximus, componatur. Cum itaque rari ex hominum turbis propria ratione reguntur, opus est, ut universi ra-

nibus diversis gradibus jus publicum exponi. Quod in *c. 3.* dicitur, mulieres a viris ratione vinci, forsitan negent mulieres, & discrimen omne disparitati educationis tribuant. Imperium merum & mixtum quoque, utramque proprium Juri Romano, minus bene miscetur tractationi Juri universalis.

tione

tionem gubernentur aliena, & mente paucorum, cum pauci sint admodum in qualibet natione sapientes. Itaque oportet iisdem luminibus atque consiliis regere civitates, quibus quisque sapientum cupiditates suas, iramque gubernat, ut quemadmodum ira, & cupiditas in singulorum animis recte compositis obtemperat rationi privatæ; sic potentia, numerusque major, nempe proceres, & multitudo pareant sapientum sententiis, quæ sunt mens civilis corporis, a qua in universam rempublicam ratio propagatur: eaque civilis vitæ constitutio erit mista civitas: quo etsi paucorum virtutes convenient, & vitia plurimorum; tamen quia plurium affectiones paucorum rationi subjiciuntur; evenit, ut a virtutibus vitia superentur, & civitatis constituatur status, quatenus mortalis vita patitur, omnium optimus.

CAPUT VIII.

De legibus civilibus, & earum causis.

Verum insolentia, & livor opulentiorum adversus eos, a quibus prudentia vincuntur, itemque multitudinis amentia, quæ magis divitias, quam prudentiam admiratur, sapientum consiliis nunquam cederet; neque populus sese regendum iis traderet adhuc viventibus, nisi propriam sibi personam subtraherent, atque divinum nomen, quæ suprema certe ratio est, ac summa lex creaturarum, & æternarum rerum inducerent, rationemque suam viventem, & loquacem converterent in rationem inanimam, & scriptam, omnique affectione spoliata, quæ leges appellantur. Quamobrem primævæ leges, vel reversa ipsum Deum habuerunt auctorem, quales fuerunt Hebræorum; vel ad Deum revocatae fuerunt a suis cuiusque legislatoribus, ut adjecta legibus auctoritas divina, legislatores ab invidia, & leges a contemptu, & contumelia vindicaret. Easque in animis etiam defixere iurejurando, quod vinculum erat in veterum institutione tenacissimum, ita ut eo delato Rhadamanthus iudicia omnia sanctissime, ac celeriter expediret. Non enim in prisca innocentia, & integritate morum opinionem illæ deterrimæ ad religionem, & fidem commerciorum evertendam eruperant: quarum aliquæ

Jani Gravina. Tom. I.

non minus impie, quam insane Dei naturam funditus tollunt; aliquæ a gubernatione rerum eam stolidè abjiciunt, aliquæ nihilominus perfidæ, mortalibusque noxiæ, summoque Numini contumeliosè permittunt quidem Deo rerum universarum regimen, & poenarum, atque præmiorum arbitria; sed cum velut in societatem criminum nefarie vocantes, munibus a rapina, & fraude, atque alienarum opum usurpatione venientibus, & motibus corporis, verbis nullo animi sensu pronunciatis, ac mentitis obsequiis placabilem ponant.

CAPUT IX.

De auctoritate iurisjurandi, & juris divini.

Nihil autem religiosum & civilem hominum statum facilius dissolvit, quam remissio, & laxamentum quantumcunque iurisjurandi, quo publica fides, & legum obsequium auctoritas. Quamobrem Lycurgus, ut perpetuo iurejurando suas muniret leges, redire ad cives noluit, quos ad legum suarum cultum sacramento usque ad reditum suum obligarat. Atque is Apollini leges adscriptas ab se conditas, Minos vero Cretensium legislator Jovi, Numa Ægeriæ Deæ, quicum in silvarum recessibus colloquium habere simulabat: & ne percurram singulos legum auctores, nefas fuit apud Romanos ferre leges, antequam captis auspiciis Deos consulissent, ut ab eis adprobatae viderentur. Nunquam enim recta ratio publice imperaverit, nisi vel a Deo mittatur, vel ab hominibus nomine, atque auctoritate divina consecretur. Quomodo enim sententiæ unius hominis, voluntates parerent universorum, atque ad illius obsequium converterent publicas vires, nempe imperium, & jurisdictionem: nisi cultum illum exhibere se crederent præstantiori naturæ. Hinc Ægyptii non modo publicas civilis regiminis institutiones, verum & privatas artes, atque doctrinas, & eorum exemplo Pythagoræi philosophiam omnem suam in religionem convertebant, ut quos ratio non posset, divina emendaret auctoritas. Nos igitur, & ante nos Hebræi unice inter mortales beati: ad quos Dei Filius rationem simul attulit, auctoritatemque divinam: quibus corruptelam humanæ rationis emendavimus,

P & fal-

& falsum divinitatis colorem ab humanis institutis absterimus : legislatorem accipientes eum, qui non certis populis, aut regionibus, sed naturæ hominum universæ leges tulit æternas insinuat, atque enutritas consilio sapientiæ illius, quæ omnium creatori abfuit, dum extenderet cælum, suspenderetque fundamenta terræ, quæ illi semper, etiam ante rerum certarum exordia, præsto fuerat.

CAPUT X.

De variis civitatis mixtæ formis .

Sed jam ad formas civitatis mixtæ, cuius exordia posuimus ; transeamus : ac deinde ad alias, in quas civitas mixta convertitur, quando paucorum quidem opulentia, & satellitium unius, atque potentia, vel licentia multitudinis redegerit leges in suam potestatem, ut vis rationem sibi subjecerit, atque utilitas publica cesserit unius, aut paucorum commodis, aut multitudinis effrenæ libidini-bus ; tum enim, quia naturalis, atque civilis perturbatur ordo, & ratio ab affectionibus ; leges a violentia superantur, merito civitas nobis perturbata nuncupabitur, in qua perinde atque in civitate mixta tres idem erunt status, invicem sibi opposita ratione respondententes : nempe unius, paucorum, & multitudinis ; quorum quisque optimus delabitur in pessimum sibi oppositum, habent quo singuli distinctum simul cum natura nomen. Etenim in civitate mixta potestas unius regnum appellatur ; potestas paucorum dicitur status optimatum ; potestas multitudinis respública nuncupatur ; quorum nomina simul cum natura eorum civitatis perturbatione mutantur : Namque si leges ab uno superentur, cadit regnum in tyrannidem ; si a paucis, optimatum status transit in dominationem paucorum, quam græce dicimus *ὀλιγαρχίαν* ; si a multitudine, respública detinetur in statum popularem, sive *δημοκρατίαν*, quæ duæ postremæ possunt etiam appellari tyrannides, hæc plebis, illa paucorum.

CAPUT XI.

De Regno.

Exordiamur autem ab imperio unius, quæ optima est certe reipublicæ spe-

cies, ubi legibus famuletur. Siquidem semper inest in humana natura sensum illud a nobis antea significatum, quod præcandandum, & compescendum est verecundia legum, in quibus humanitas feritatis expertus includitur. Etenim ut probo quicumque sit ingenio præditus, tamen si procul a legum conspectu recesserit, proprioque indulserit arbitrio, liberam, ac supremam rerum potestatem adeptus, in potestatem deveniet propriarum cupiditatum : a quibus exutus dominio sui ipsius, in aliorum vitam, & opes veluti lupus impelletur. Neque enim difficile fuerit hominem in lupum immigrare, si sanguinem lambere cœperis alienum, atque vitæ unius insidiatus, cogatur deinceps modo unum tollere, modo alium, a quo vel vivente, ultionem injuriarum timeat, vel moriente, prædam speret pinguiorem. Unde is ibi majus peccatum inveniens, ubi magis opes abundant, criminandis assiduo divitioribus alienisque substantiis devorandis, suam in dies auget famem : quales fabula fingit eos, qui comedendis humanis visceribus ad aram Lycæi Jovis in lupos mutabantur. Hinc cum optimum dicemus regem, qui norit regere semetipsum, rectoremque propriarum cupiditatum rectorem aliorum quoque fore beatissimum, existimamus. Unde merito Plato philosophicam exigit in rege naturam : qui propriæ securitatis ascem non in præruptis rupibus edificet, sed in fastigio virtutum suarum ; neque satellitio, sed iustitia sibi subijciat animos civium ; & admiratione, ac laude probitatis latentes inimicos exarmet, atque prosternat. Quales felicissimis hisce temporibus Christianos Europæ reges omnes habemus, qualesque horum exemplo evaluatos confidimus, quotquot intellexerint, eam inter homines vitam esse beatissimam, quæ dolorum pariter, & voluptatum participet minus, quæque levioribus motibus impellatur, sive molestis illis, sive jucundis : cum nulla sit vehemens sine vehementiori perturbatione voluptas : ac neminem tuto, & tranquille possidere suum, qui perpetuo cupiat aliena. Quarum sententiarum homo ad imperium non ambitione, ac sponte sua ; sed partim rogatu aliorum perget, partim vero metu, ac si potestatem ipse publicam detrectet, se simul, civesque suos relinquat in potestate dete-

Deteriorum: Atque huic non aliunde profecto satellites ad corporis custodiam capiendi erunt, quam a suorum numero civium: cum enim pro civibus, non vero contra cives muniatur; opus minime habebit satellitio exterorum. Quo autem tale quis ingenium adferat ad regnum, & regnando retineat, oportet, ut quod optimum natura tulit, educatione diligenter enutriat. Excelestum enim omne, ac generosum ad vitiorum, æque ac virtutum fertur extrema, prout bonam, aut malam educationem nasciscatur; aut rectæ, vel prævæ consuetudini dedatur. Mentis enim solertia, & acumen optimas pariter, ac pessimas artes præ ceteris facilius, ac celerius arripit. Unde nihil deterius homine injusto, qui simul artes, & scientias calleat; eas enim torquens ad pravitatem, quo majori facultate pollet, quoque acutius cernit, eo scelere cautius, atque in graviorem aliorum perniciem exorditur. Quales Alcibiades fuere, ac Julius Cæsar, qui cum summam dicendi, atque agendi felicitatem accepissent a natura; propter depravatos tamen suorum temporum mores ab se prava educatione, prævaque consuetudine contractos, se simul, ac patriam perdidit. Animus vero tenuis, & imbecillis nihil adeo magnum publice, aut privatim, sive boni, sive mali promoverit. Quo magis is, quem propter præstantes animi dotes natura eduxit, atque adornavit, ad regnum vincendus est legibus, & laudis amore, infamiamque metu aliorum iudicio subijciendus. Nescio enim, an quis justitiam magnificet, nisi hominum de se opinionem, aut potentiorum injuriam vereatur. Hinc videmus, humiliores de justitia esse sollicitos, & potentiores vero minime: quia illi damnum, hi lucrum ab injustitia sperant, neque ob animi cœcitatem intelligunt, justitiam componere partes interiores hominis, & civitatis universæ: injustitiam vero tum has, tum illas distrahere, atque lacerare: ita ut ne malitia quidem ulla consisteret sine aliqua parte justitiæ. Si quidem latrones neque contrahere, neque conservare societatem scelerum possent, nisi fidem inter se datam colerent, & ex legibus, pactioibusque mutuis rapinas distribuerent: alioquin si secum etiam injuste agerent, alter in alterum irrueret, & societas illico solveretur. Isigitur

princeps, una secum, suisque cum subiectis mireconveniet, eritque felicissimus, qui se justitia muniat, & sibi pro merita circumdederit leges patrias: quarum cultu sibi securitatem, & concordiam regno parabit. Sub incerto enim jure nemo bonorum, aut animæ securus vivit. Ideoque cogitur infidus esse principi, quisquis principem suspicatur infidum fore legibus, sub quibus ei se cives concrediderunt. Ut autem impellat alios ad perpetuam reverentiam legum, quibus & ipse una cum ceteris custoditur: cultum, & studium earum oportet a semetipso exordiat. Legibus enim, quibus ipse obtemperat, ceteri libentius obtemperabunt: nulla namque vi facilius animi populorum, quam principis exemplo circumaguntur. Tum vero altius in animos regia iussa descendunt, cum e legum voluntate deprimuntur: ita ut rex caput videatur esse magistratum; imperiumque illius fons appareat legitimæ jurisdictionis, quæ in principum placita, velut in rivulos traducatur. Hinc prudentissimi Romani cum gravem capitis animadversionem in reum decernebant, utebantur formula ista: *Libera lege age*; ut non hominis, sed legis imperio adimi vita videretur. Ideo qui principum velit esse potentissimus, quam fieri tarius potest, legum veniam concedat; cavebitque ne populum mutabilis censeat leges: ut pote in quibus & salus communis, & securitas principis nititur. Quid autem stultius, quam crebra legum venia relaxare imperii vincula, & variabilem ostendere auctoritatem earum, quarum potestate ipse princeps aliis dominatur? Quo plura enim a legibus ad suum trahit arbitrium, eo redditur imbecillior, quamvis potentior evadere sibi videatur. Postquam enim homines crebra remissione legum abjicere cœperint metum earum, atque reverentiam, facile sibi exaunt reverentiam hominis, cujus omnis e legibus fuit auctoritas. Legibus enim homines obligat imago ipsa justitiæ, per naturam impressa mentibus, & per leges explicata: ita ut dum lex dominatur, divina ratio putetur imperare: cum nihil aliud sint leges, quam distributio mentis affectionibus prorsus expertis. At homini homines tantum vi subijciunt, quæ nisi lateat sub specie saltem adumbrata justitiæ, aut publicæ utilitatis, di-

atque justitiæ simulatione conserventur. Quamobrem nulla tyrannis diuturnior ea, quæ regiam probitatem imitatur. Quod genere apud Græcos plures facere tyrannorum, qui præter potentiam illam vi, & fraude quæsitam, qua volentibus pariter, & invitis dominabantur, in ceteris regias virtutes, & artes partim re ipsa exercebant, partim in speciem usurpabant; ut injustitiam dominationis justitiæ usu, ac simulatione tuerentur: fingebantque omnia non sua, sed reipublicæ causa suscipere, pecuniamque alienam non in proprias voluptates, sed in communes utilitates multitudinem vestigalium exhaurire: atque ita invidiam elabebantur eorum, quorum labores, ac tenues opes depascerentur. Immo & publicarum quoque rationum inspiciendarum copiam omnibus faciebant: ut non dominos, sed patresfamilias agere viderentur; quam opinionem alebant humane, ac familiariter cum civibus agentes, atque ab eorum præcipue uxoribus, & cognatis abstinentes, parentesque pudori seminarum; ac publicis monumentis augentes, ornantesque civitatem; ut procuratores, & custodes existimarentur illius. Immo auctoritatem rerum divinarum per summam perfidiam ad ambitionem propriam detorquentes, templa sedulo intaurabant, sacrificia solemnia instituebant, fatagebantque sacrorum: ut iis obseundis pietatis opinione, avaritiæ, atque sævitæ suspitionem declinarent, arcerentque ab se insidias, & odium subjectorum eum maxime verentium, qui pietatis exercitatione numinibus carus, Deum ipsum videretur adiutorem, ac vindicem adversus aggressores tam sancti capitis habiturus. Quos autem inter cives præstare viderent, eos evehebant ad honores, ne majus quid in libero populo, quam sub domino sese assequi posse sperarent. Honores autem in plurimos homines particulatim tribuebant; ut se ipsos æmulando cum principis majore securitare alter alterius facta vicissim specularentur: cavebant vero maxime, ne unum præ omnibus extollerent; præcipue quem confidentiorem noscerent, & ingeniosum: ne sibi periculum augenda nimis illius auctoritate crearent; ac si quem altius, quam propria utilitas, aut salus postulabant, extulissent, eum non repente, sed paulatim, ac sensim e summo inferius detrahebant. Porro volupta-

tibus nimis aut se nunquam explebant; ne per eas enervarentur; aut si modum aliquando transirent, vel inhonestas appeterent, omnium, atque etiam domesticorum oculis effugiebant. Præterea vel supplicia raro constituebant, vel invitos, & paterno in filios animo eo se adductos esse simulabant: ac delictorum veniam quidem per se, pœnas vero per magistratus decernebant: ut amorem in se transferrent, & odia refunderent in magistratus. Injurias vero ab iis potissimum abstinebant, quos iracundiores experirentur simul, & honestiores: hi enim & quia facilius mortem, quam contumeliam tolerant, & quia præ ira periculum omne contemnunt, minime dubitabant, suamet anima emere quod cupiunt: propriamque vitam in precium offerre mortis alienæ. Divitibus præterea, & egenis contraria ratione placere studebant: illis quidem propter conservationem divitiarum, quibus rerum commutatio nunquam est sine periculo: istis vero propter defensionem ab injuriis potentiorum, quos a pauperiorum corporibus prohibebant. Una tandem erat eademque ars juste, atque injuste regnantium: quam reges quidem publicæ, tyranni vero propriæ utilitatis causa exercebant: diverso consilio virtutes præferentes easdem, contrarioque animo paria studia suscipientes. Qui vero simulatione virtutis injustam dominationem retinere nequirent, vel propter impotentiam animi nullum patientis frænum; vel quia scelere parta sæpe sunt sceleribus munienda gravioribus; ii ut sibi caverent, præstantiores viros deprimebant, e medio tollentes eos, qui sublimiora cogitarent, publicosque cœtus, & frequentiam hominum prohibentes, ne dum convenirent, fidem inter se vicissim darent; atque acciperent, animosque jungerent, atque consilia communicarent; præcipue vero excludentes facultates illas omnes, atque scientias, unde aluntur in mentibus honestiora & libero homine digniora. Enutritus enim inter studia literarum, gravibusque doctrinis institutus, neque ad vile obsequium, neque ad servitium est opportunus. Quamobrem ingenia extollebant humiliora, tenuesque animos, atque jejunos; præsertim vero indoctos, & qui doctrinæ inopia laudem vili obsequio captarent, præ ceteris ad magistratus evehebant.

Proceres vero frequentes in suo comitatu adesse jubebant; ut sub principum oculis nutus eorum, & motus taciti, qui sunt indices animorum, subjicerentur; ac dum occuparentur circa principes, nil temporis eis ad servitutem recogitandam, & res novas molindas omnino superesset. Ut autem latentes, atque abstrusos omnium sensus eruerent, crebros, & frequentes exploratores clanculum dimittebant, atque ad publicos cœtus, & ad privatos pariter hominum conventus alegebant: ut etsi ab aliis internoscerentur, tamen metum incuterent, præsentiaque sua sermones principi noxios cohiberent. Ob eandem causam scæminis trœna laxabant, eisque per speciem urbanitatis imperium in viros permittebant, ut domi suæ mulieres ad loquendum, & familiariter secum agendum quoscunque vellent admitterent; ex quorum sermonibus plurimum cogitationes retegerentur principibus per scæminas; quæ tanquam hamo in virilibus animis piscantur; nulli enim facilis, quam mulieribus nobis blandientibus, roburque nostrum dissolventibus præcordia referamus; nihilque servis tyranno fidelius, & mulieribus, quæ abjecto sunt ingenio, & ob servitium, cui perpetuo eas mancipavimus, nullo sensu servitutem a libertate distinguunt, eademque nusquam vitam ducunt, quam sub tyranno jucundior: Luxu enim potissimum delectantur, quem tyranni illi impendio alebant, quia luxus depopularetur opes civium: qui cum inter se de magnificentia ædificiorum, atque mensarum apparatu, & vestium, & supellectilium splendore stulte contenderent, sumtum æmulatione proprias opes extenuabant, ac principis potentiam extollebant, non solum propter discordias, quæ inter eos nascebantur, & offensiones animorum, dum secum factu, & magnificentia certarent; verum etiam quia dum opes absumerent, minus idonei sensum reddebantur ad resistendum injustis imperiis; ac demum quia portoria, & vestigalia, quæ sunt principum opes, augerent accessendis exterius peregrinis mercibus: quibus in urbem convectendis vestigalium, atque portorum solatione, bona privatorum ab ærario principum absorbebantur: ita ut Dionysius ille Syracusius quinto quoque anno rem familiarem singulorum tribuit, & vestiga-

libus exhauriret. Multi vero initio tyrannidis majorem partem privatorum bonorum proscriptionibus, & multis rapiebant: eademque civibus reddebant præmiorum nomine, dum modo unum, modo alium honorarent: atque ita restituendis bonis civium, ac largiendis alienis liberales, & benefici vocabantur. Hinc Polycrates, Herodoto teste, dicere solebat, gratus amicis fore, si sua eis redderentur, quam si nihil omnino illis fuisset ablatum. Servis præterea in publicis privatisque negociis utebantur, eorumque maxima familiaritate gaudebant: effusiores enim servi sunt ad adulationem, qua miro tyranni capiuntur: ac rerum administratione a liberis hominibus profusus auserant; aut illis tantum ex liberorum numero tradebant, quos propter animi subjectionem, ac turpitudinem fors ad libertatem, ad servitutem vero natura tulisset. Ad res enim injustas, atque turpes, justi homines, & honesti præcipue ingenui, atque veraces nullius omnino sunt usus: quippe qui disciplinam eam ultra ignorant, ac vehementer abhorrent. Ideo sub tyrannis illis jacebant elevatioris animi, atque omnium contumelias patebant, cum animi magnitudo pro furore haberetur. Unde Horatius assentandi studio Labonem adversus Augustum contumaciorum, & immoderatam dominationem liberius accusantem insanum appellavit. Nec mirum, si dominatores injusti hostium numero habeant justitiæ cultores, quibus propter injustitiam sunt odiosi. Honorem autem exteris, quam civibus habebant majorem, & cum illis potius, quam cum his amicitiam jungebant: propterea quod minus fidos putabant sibi fore, quos opprimerent, quam illos, quos honore, ac donis afficerent. Ingenti præterea magnificentia ludos apparabant, festosque dies crebro celebrabant: ut spectaculis illis populus a cogitatione rerum novarum abstraheretur, & amore præsentis status, ac mutationis odio caperetur deliciis irretitus, & cantibus, quibus eorum animi laxabantur. Adulteria vero, aleam, ceteraque peccata graviora libenter dissimulabant, immo & consulto nutriebant; ut si aliquando aliquem oderent, illius perendi causam in promptu haberent, summis accusatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune suscitarent. Quamobrem

tyrannis leges non sunt utiles nisi cum violantur, & negliguntur: ut non mirum, si eas non educatione in pectoribus hominum, sed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas quo seminarium fiant pœnarum dominorum lucro cedentium. Unde iis tanquam retibus utuntur, non ad emendandos mores, sed ad involvendos eos, quorum vitam in sua potestate habere concupiscunt. Ideoque legum cultores tyrannis omnino sunt inutiles, immo & exosi: quia innocentia vitæ causam eis adimunt rapinarum. Præterea veteres illi, quorum studia referimus, tyranni, solo metu populum in fide continentes, cogebantur, paratam semper secum habere militiam: ac necio milites tumultuarentur, eos omnino ducere compellebantur adversus hostes: ideoque levem quamcunque belli causam arripiebant. Crebris autem bellis, ut quique principi esset invisus, proposita dulcedine laudis gravioribus periculis obiciebatur: & milites propter spem prædæ mercedes desinebant expectare promissas; populus vero tributa, & vestigalia, quæ duriter, ac miserrime pendebat, non in privatam principis rem, sed in communem nationis gloriam, & publicam securitatem, prorogatis imperii finibus, ac debellatis hostibus verum iri opinabatur. Ac milites quidem bello, cives vero in opere publico magnificis monumentis ædificandis, atque insanis molibus extruendis occupabant, opes illorum simul, & corporis vires atterentes. Hinc Ægyptiorum regum pyramides, & Pisislrati ædes Jovis Olympii, & Tarquiniæ ædificia supra sumtus aliorum ante se regum, quibus cum artibus tyranni uterentur, amovere procul a se cogebantur omnes, qui pravitatem eorum intelligentes aversabantur: quales profecto sunt igeniosi homines, ac honestiores & generosi, ut contra quam medicus, qui e corporibus conatur ejicere deteriora: illi e corpore civili, sive de regno, ejicerent partem hominum præstantiorem. Quamobrem tyrannis illis, vel omnis vita repudianda erat, si versarentur inter bonos, unde impendebant insidiæ; vel miserrima vivendi ratio eligenda, atque transigenda inter stolidos, viles, & abjectos, atque propudiosos, & infames; maximoque felicitatis humanæ alimento carebant, amicitia: & qui tam

insane veneras voluptates concupiscebant; ut earum plerumque causa pericula principatus adirent; potiore tamen libidinis condimento privabantur, amore videlicet, cujus nunquam compotes fuerint, quicumque percipiunt a mulieribus id, quod cum capitis discrimine negaretur: nesciunt enim illi, formidine, an amore mulier eo inducatur. Unde tyranni, qui vitiosarum voluptatum causa virtutes dereliquerunt, vix tamen aliquam inveniunt in vitiis voluptatem, eamque turbatam capiunt, & ancipitem, atque sollicitam, & angore, pœnitentia, metuque circumdatam. Quibus molestiis omnino liberior status est privatorum quietus, atque tranquillus: quem opinione, ac spe longe majoris felicitatis in periculosam, & inquietam dominationem tanto studio, atque labore commutarunt, in occupanda libertate aliena propriam amittentes: cum is tantummodo potiaturs libertatis, qui neque ferviat ulli, neque dominetur. Non magis enim servus ab imperio pendet herili, quam dominus a fide, ac voluntate servorum. Et hæc quidem de regno, quod in oppositam sibi tyrannidem degenerat.

CAPUT XIII.

De regimine optimatum, & de nobilitate.

ALter a regno gubernationis gradus regimen est optimatum; eorum nempe, qui ad honores, & magistratus non opibus, & potentia, sed potissimum nobilitate generis attolluntur, & opinione virtutis concepta in animis a generis anti-quitate, atque illustri serie majorum, quorum præclaræ animi dotes creduntur id posteros exemplis, & educatione descendere. Ideoque a civibus nobiles præferuntur aliis, quorum nondum ullis egregiis facinoribus virtutes in lucem exierint. Et tenim ubi quis rebus præclare gestis, aut ingenii sublimitate, atque doctrinarum eximiis laudibus innotuerit, quamvis nullis majorum factis commendetur, tamen in ordinem nobilium inseritur ab ipsa natura. Siquidem duplicem esse nobilitatem intelligimus, naturæ alteram, alteram locorum. Nobilitas naturæ ab extrema virtute procedit, qua præditus ubique terrarum, & omnium opinione, ac gentium jure clarescit; nobilitas locorum angustior

est, ac certarum regionum finibus clauditur, patriisque definitur legibus, quibus in nobiles referuntur, quotquot e certis creantur, notisque familiis. Cujus nobilitatis barbaræ quoque gentes potiuntur, apud quos, uti & apud nos plures nobiles, quos natura propter animi tenuitatem, atque ignaviam ad perpetuam oblivionem, atque contemptum, ex illustribus familiis in suæ gentis dedecus procreavit. Quæ locorum nobilitas bonorum, atque opum continuatione sustentatur; iis vero defluentibus, nobilitas etiam dilabatur; quia non in præsentis virtute, sicut alia, sed in hominum opinione, atque admiratione fundatur: quæ opinio, & admiratio una cum memoria veterum facinorum sensum extinguitur, ubi ea, quibus fulciebantur exteriora ornamenta, & antiquæ virtutis indicia disperierint. Quapropter status optimatum recte constitutus erit, quando ibi honores invenerit, non modo id, quod opinione ducitur optimum, nempe propago nobilium, sed illud maxime, quod natura optimum fuerit, homines nempe ingenio, doctrina, & moribus illustres: qui si nobilitatem transferunt in filios, multo majorem certe præferunt in semetipsis, Verum si eo in regimine magistratum capiunt non solum, qui sunt nobiles a majoribus, verum etiam qui a suis virtutibus, quamvis plebei generis: quoniam argumento regimen optimatum a populari statu discernemus? Ita nimirum, si magistratum creationem non populo, sed nobilium suffragiis commitemus; ut quem ad magistratum perducere velint, etiam si e plebe sit suscipiendus, in numerum cooptent suorum. Nam & inter Romanos, qui Curules magistratus gesserant, etsi patrii non essent, senatorum tamen ordinem, & jus imaginis, nempe nobilitatem assequerantur. Est & alia optimatum respublica huic ex adverso respondens, ubi etsi magistratus, & honores certis familiis, nempe solis nobilibus deferantur: tamen plebs una cum ceteris ad suffragium admittitur; ut Romæ primis Consulibus temporibus usquebatur. Dat enim populo magistratum creandorum potestatem, pro-

hibetur nobilibus, ne per factiones ad se omnia convertant. In optimatum igitur statu minime alterutri (*) ex partibus committitur utrumque: ita ut vel nobiles jus habentes suffragiorum suffragio exclusis plebeis, tamen ex eis assumant ad magistratus, quos virtutibus noverint illustres, vel si solis nobilibus magistratus pateat, jus eorum creandorum populo tribuatur.

CAPUT XIV.

De ordine medio civium,

Verum quia plebei plerumque animo sunt abjecto, & ad civile servitium proni, vel ad insolentiam præcipites; nobiles vero in superbiam elati facile ad injurias impelluntur; ideo si nihil inter plebejos, & nobiles interponatur, ipsique invicem committantur; aut alterum genus ab altero deprimetur, aut assiduis seditio-nibus misere fluctuabunt. Hinc numerus augendus eorum, qui mediis civis appellantur: quorum propter mediocritatem divitiarum, & educationem inter literas, & liberales artes animus ita componitur, ut neque vilescat egestate, neque opulencia tumeat, neque communi plebejorum, & nobilium morbo ignorantia obstupefcat. Hujusque status civis liberamentum sunt plebis, & nobilitatis: nam contra exultantem nobilitatem ordo hic plebi adjunctus utiliter opponetur: & contra insolentiam plebis nobilibus opportune adjungetur: ita ut, utroversum ordo iste flexerit, lance exæquentur; quam Romana respublica utilitatem ab Equitibus capiebat. Atque is ordo medius hanc etiam egregiam reipublicæ navabit operam: nam in qua civitate honores tantum nobilibus mandantur; plebejorum suffragiis admittus eos impellet in partem nobilium sanio-rem, habebitque plebs, quorum consilio judicia sua regantur: ea vero in urbe, ubi nobiles tantum suffragium habeant, honores vero etiam plebeis accipiuntur, erit ordo iste, unde viri suscipiantur idonei, honoribusque digni quasi e seminario honorum, & vena virtutis,

(*) Hoc quidem loco Gravina ad exemplum solius Respublicæ Romanæ totius juris publici universalis ambitum metitur. Nihil autem

obest, cur in Aristocratiâ magistratus & a nobilibus & e nobilibus solis legi nequeant.

CAPUT XV.

De deordinatione pauperum.

Quæ tamperies paulatim dissolvitur, & status optimatum, sive Aristocratia transit in statum paucorum, sive oligarchiam; si ordo iste medius languescat, & contemnatur, honoresque tantum tribuantur divitioribus: ita ut cogendarum pecuniarum studium quotidie augeatur. Quod facile contingit, quando præstantium virorum filii parentum opes, vel sustinendis falsis criminationibus, vel gerendis honoribus exhaustas, ac se ob tenuitatem patrimonii, spe illorum adipiscendorum, depulsos animaverterint. Etenim tum sese totos mercimonio tradunt, & quæstui, atque studio rei familiaris. Qua via redeuntes ad vitam potentiam, ubi ad magistratus pervenerint, eandem aviditatem adferunt ad judicia, quam tota vita mercimoniis exercendis aluerunt; ut quemadmodum antea in contractibus lucrabantur, ita quæstum facere studeant ex jurisdictione, potentiam, quam emerunt vendentes aliis, qui pecuniis eis, vel iudicantibus offerant, vel suffragia ineuntibus; atque ita sensim in pecuniæ potestatem universa devolvuntur: quia per eam omnes, aut iudiciis, & pœnis eximuntur, aut licitatione suffragiorum attolluntur ad magistratus. Quamobrem ubi mercatores illi iudiciorum, & potestatum gubernacula civitatis arripuerint, invidentes aliis præmium virtutis, & sumtus in adipiscendis honoribus factos a novis petitoribus repetentes; tandem lege lata constituunt, ut publica ministeria deferantur ex censu; ex quoque prout major erit, aut minor augeatur, aut decreseat gradus dignitatis: Qua lege fundatur status paucorum, sive oligarchia, quæ tyrannus est plurium; perinde atque status optimatum regnum apparet esse multorum. Quantum autem in paucorum statu pecuniæ accedit honoris, tantum decedit virtutibus; quæ ibi magis contemnantur ubi divitiæ plurimum honorantur, veluti si appendantur in libra, cujus dum altera pars attollitur, altera declinat. Cujusmodi civitas, quam non prudentior, sed opulentiôr moderatur, eandem fortunam subierit, quam navis, cujus clavus non

muta, sed institori utpote opulentiôr tradatur. Cum igitur hujus civitatis proceres, duplici affectione, & contraria distrahantur, superbia nempe, quam ex potentatu concipiunt, & avaritia, quam ab ineunte ætate induerunt: neque suæ rei parcunt, ut alios magnificentia superent, neque alienæ, quam illico ubi rapuere, profundunt. Amulantur enim alius alium, & alter ab altero, sumtibus, provocatur; ita ut opulentiôr mediocrem, sequam certantem, & pecuniam subuluris a se mutantem; sensim absumat, & crescente quotidie scœnore, patrimonium devoret illius. Unde paucis discescentibus, plurimi ad inopiam in dies rediguntur: qui substantias avitas ad alienos translatas inveniunt, & in memoriam revocantes majorum fortunas, ac dignitates; indignantesque se cessuros novis hominibus ad se ditatis, una cum reliquo inopum innumerabili cœtu potentioribus, insidiantur; ita ut unius civitatis muris, cives cum hostibus concludantur, nec una, sed duæ videantur esse civitates animis inter se pugnantibus; altera divitum, altera pauperum: quos proceres illi, utpote sibi suspectos, atque infensos metuunt adscribere in militiam, si exercitum ducere oporteat adversus hostes: ac peregrinis, & mercenariis copiis uti coguntur, partim publicis, partim privatis sumtibus eos alentes, neque tamen imperii fines unquam profereutes; pectoribus enim civium propriam vitam pro communi salute, atque gloria opponentium, non emittis militibus imperium in alios populos extenditur; ideo qui principes publicam omnem ad sese attrahunt potentiam, eam oppido exteant: ceteri enim siue innumeri publicæ utilitatis minime participes, nihil de suo conferre in commune laborant: quia sibi non videntur haberi pro civibus, cum incommodorum tantum, non autem commodorum, honorumque participant; sed pro servis, quorum proprium est odio habere dominos. Ideo qui præesse diu, ac securare cupiunt, curabunt, ne cives ademptam sibi libertatem, & magistratum capiendorum facultatem suspicentur. Alioquin uti servi adversus dominos, ita & plebei adversus proceres, surtim insidias moliantur. Quo plus enim hominibus timoris injicitur, eo magis ingenium eorum ad fallendum exacuitur. Hinc nihil

altu.

astutius, & fallacius pueris, foeminis, & servis; quia parentum, & maritorum, & dominorum imperium expavescentes, latendi, aut fraudandi artem assiduo meditantur. Juvabit igitur, esse in hos, præcipue in uxores, & liberos aliquanto indulgentiores, ut animus eorum sit nobis apertior; indeque aut facilius caveamus illos, aut fallendi necessitate liberemus: ac ad ingenue, & liberaliter cogitandum inducamus.

CAPUT XVI.

De Republica, & statu populari.

Igitur in statu paucorum, leges diviti- bus obtemperant, potentiores voluptuose, ac muliebriter edueantur, & luxu, erapula, ludis, cantibus, meretricibus, pueris symphoniacis dissolvuntur; pauperes vero victus duritie, atque immensis laboribus exercentur; ita ut illi propter vitam desidiosam, & muliebrem ignaviam obstupeant; hi vero propter egestatem, & invidentiam assiduo vigilant, & occasione data, si aliqua seditio interius excitetur, aut exterius auxilium eis adjungatur, fame, ac rabie veluti feræ in prædam agantur, divitum bona diripientes, eoque majori confidentiâ irruentes, quo se numero, & robore, ac desperatione valentiores, illos vero paucitate, foemineoque cultu fractos, & nerves, atque divitiarum causa exterritos intuentur. In qua fluctuatione civitatis, vel divites, ut multitudo placetur, cum plebeis partiuntur honores, magistratus, & agrorum divisione, aut æris alieni remissione divitias: & hac potentia, pecuniarumque partitione nascitur inter eos æqualitas, mater status illius, qui peculiari, & angustiori significatione respublica nuncupatur; (*) vel iidem divites pertinacius contendunt, pugnantque acrius cum plebeis; & tum quia partem nullam sibi avelli patiuntur, coguntur, juxta illud Hesiodi, totum tandem amittere. Superati enim a numero, & robore, ac desperatione plebejorum, veluti dedititii a plebe condiciones, ac le-

(*) Etiam hoc loco Auctor regulam exempli solius Respublicæ Romanæ ducit, ejusdemque formam mixtam ex Aristocratiâ & Democratiâ, seu potius patrum & plebis collisiones pro Republica, vel statu venditat populari, cum

ges accipiunt ex utriusque potentia partim ex urbe, partim ex propriis patrimoniis, partim etiam e vita cedere compelluntur: atque ita publica omnis administratio, & imperium, & summus honos devolvuntur ad plebem, indeque constituitur status, atque gubernatio popularis. Ac prior quidem ille status, qui angustiori significatione generalis vocabuli respublica dicitur, maxime convenit naturæ tum universæ, tum humanæ peculiari: quæ mixtæ perfectio sunt, ac variæ, plurimisque temperatæ corporum generibus: quorum si quid præ aliis dominetur, humores corrumpit ceteros, & corpus postremo putrefacit. Igitur in republica, quæ perfectam hominis temperiem imitatur, exprimitque rerum naturam & humanam, quælibet populi portio tum in magistratibus, tum in judiciis partem juris, atque potestatis habebit sibi congruentem: sicuti quælibet hominis portio suum acceptum munus a natura præcipuum. Quemadmodum igitur consilium Deus in mente locavit, vires in corpore; vires autem consilio subjecit, & menti potentiam tribuit in corpus; ita & in republica Senatus non tantum e nobilibus, sed e plebeis sapientioribus, & ob longa honorum gestionem rerum humanarum peritioribus coactus, veluti mens, & ratio civitatis, consulandi, deliberandique munus obibit, certoque sibi magistratus vindicabit, quorum auctoritate jus consulandi, providendique tueatur. Et quoniam lex sola respublicas, sive sub uno, sive sub optimatibus, sive sub universo populo constitutas distinguit a tyrannide, quæ non modo in dominatione unius, sed in imperio paucorum, & universæ plebis deprehenditur, quando pro legibus imperant hominum voluntates; ideo certis legibus, jussuque publico a prima civitatis institutione munienda sunt consulta Senatus: ut si certis de rebus in publicam, non in privatam utilitatem ad judicium ejus adductis Senatus decreverit, universam obliget civitatem, si de negotiis, & judiciis iis agatur, quæ longe rectius quæta paucorum, atque tranquilla deliberatione,

Respublicæ nomen imperiis omnibus tribui possit; Respublica popularis vero, sive Democratiâ sit, in qua populus universus de summa Respublicæ consulitur.

quam

quasi tumultuosa contentione multitudinis transigantur. Atque ut Senatores attributos sibi magistratus, & certorum iudiciorum potestatem sibi retineant, arceantque inconsultam inde plebem, oportet eos magistratus, eaque iudiciorum exercitia magnis onerare sumptibus, ut plebeis plerumque tenuibus desiderium sui minime commoveant. Ita enim solis opulentis una, & melioribus in eo munere patebunt, abstinerebuntque iis ultro tam qui e Senatoribus, quam qui sunt e plebe deteriores, nempe tam pecuniosi, & avari; quam tenues, & viles; neque in campum descendunt; nisi honestiores, qui divitiis gloriam anteponunt, ut in *Edilium Curulium* creatione contigit; quem honorum ultro patriciis plebeji remiserunt, ne ludorum sumptibus premerentur. Certos quoque plebeis oportet paratos esse magistratus, qui nunquam ad Senatores transferantur: ut habeat plebs, quos publica potestate semper armatos adversus insolentiam nobilium opponat, quales *Tribuni* fuerunt Romanorum. Creabuntur tamen tum ii, tum senatorii etiam magistratus universorum suffragiis, iudiciaque illa majoris prudentiæ indiga, senatoribus quidem, sed a populo mandabuntur: ne quid in republica geratur, cuius universi aliqua ratione non participant. Et ne multitudine comitia perturbentur, neve civitas seditiosus redundet hominibus, occupanda plebs est opere rustico, majorque pars promota re agraria in agros deducenda, ut minus habeat in urbe negotiorum, ac minus in ea permaneat inopum, & ociosorum; quorum hi propter desidiosam vitam, illi propter desperationem, & egestatem studio tenentur assiduo rerum novarum. Hinc etiam eveniet, ut minus in urbe nascatur opificum, qui artes tractant luxuriæ ministras, novisque sensuum oblectamentis inveniendis, & civibus ad infanas rerum inutilium emotionem provocandis aliena patrimonia, vel in mundum muliebrem commutant, ut

bene paria patrum fiant aequalitate mixta,

ut *Lucretius* ait; vel in scænicos apparatus, aut in pudenda præmia musicorum. Optimus vero populus est agricolarum, atque pastorum, atque ibi civilis, & militaris virtus hærebit firmiter, ubi pluri-

um est rei agrariæ, atque pecuariæ studium. Pastores etenim, & agricolæ, quia urbe absunt propter laborem rusticum, quo exercentur, & quia spem victus ducunt a proventu agrorum, & pecorum, neque fame ad desperationem aguntur, neque ocio conciones frequentant, neque ducuntur studio rerum novarum; & si ducendi fuerunt in bellum, erunt milites validiores: utpote parce, ac duriter vivere assueti, frigus, & æstus tolerant, ac sub dio nocte, atque interdium manentes. At si de rebus iis agatur, quæ non tam consilio, quam viribus expediuntur, eæ ita deducuntur ad multitudinem, ut ipsi per se statuisse videantur, quod viribus tolerandum, atque opibus est sustinendum universorum: ne quid sibi supra vires ab aliis impositum conquerantur, qualia sunt vestigalia, tributa, opera publica, & onera tum civilia, tum & militaria, quibus suscipiendis auctores fieri oportet plebejos magistratus, ad quos, ut diximus, aditus nobilibus obstruetur; quamvis magistratibus plebeis senatus consulendi, & sententiæ dicendæ causa minime claudatur. Atque ita sicuti Senatores seorsum a plebe, ita & plebei seorsum a Senatoribus certos sibi magistratus attributos retinebunt: præter magistratus alios, & honores, ac sacerdotia, quæ promiscua esse oportet plebeis, & Senatoribus. Ac ne dum quis magistratu fungitur, movere quid audeat e publicis institutis, vimque sibi parare ad extraordinarium imperium, publicæ administrationis rationem reddere cogentur omnes magistratu exeuntes. Nam & mitissima, optimaque ingenia pervertuntur, nisi ab arbitrio pendere compellantur alieno; alioquin homines nacti summam potestatem, abstinere nequebunt ab injuriis, atque in odium devenient plurimorum, a quibus ut caveant, velint nolint, necessitate saltem sui muniendi ad appetendam tyrannidem adducuntur? Optimus autem hic reipublicæ status, quem descripsimus, cuius civis, neque propriæ, neque alienæ cupiditati, sed tantum legibus, nempe rationi divinæ parent, partim ex optimatum regimine trahit, partim ex dominatione plebis; in cuius effrenam potestatem omnino dilabatur, quando temperie ista perturbata, leges sub imperium furiosæ multitudinis rediguntur: quæ nimio desiderio libertatis decidet

det in miserrimam servitutem, in quam convertitur perniciosa licentia; qua plebei exultantes, atque omnia ex libidine gerentes, ac semetipfos invicem oppugnantes, publicaſque vires, & opes in diverſum amentiffime trahentes dirimuntur in factiones; ac plerumque in binas majores; meliorum alteram vero multorum: quorum priores illi vincuntur a posterioribus iſtis: quia in ſumma illa perturbatione rerum, facile conſilium a violentia, & ratio ab impetu, & numero ſuperatur; præcipue quia quando deteriores in meliores irruunt, ſemper fere ab aſtutiori aliquo incitantur, qui ſeſe ducem illorum obtulerit, quique viribus multitudinis uſus ad optimates deprimentos, ubi calumniando apud populum, inſidiasque tendendo, modo unum, modo alium, aut bonis omnibus multaverit, aut in exilium egerit, aut pœnis capitalibus ejecerit e vita; hiſque fraudibus adverſarios omnes ſuæ cupiditatis callide, crudeliterque ſuſtulerit; metuens inſidias ab iſdem, aut ab eorum filiis, quos tot injuriis exagitavit, poſcit a populo cuſtodes corporis, ut lenſim, atque paulatim exercitum ſibi comparet familiarem ex exteris, quem alit bonis proſcriptorum: donec ad eam potentiam perveniat, qua ipſum auctorem potentiaſque populum novis militibus perterrefactum, omni potentia ſpoliet, imponendis veſtigalibus, convertendiſque in prædã ſuam opibus illorum, cum quibus una olim ſubſtantias prædabatur aliorum, ut in hanc plebis amentiam recte illud Hieremiæ conſeratur:

Va qui prædatis, nonne & ipſe prædaberis?

Atque ita populus legibus parere antea reſuſans, carnifici ſuo, quem proprio ſanguine alit, obtemperare compellitur; & multitudo inconſulta, quæ libertatem ſupra modum concupivit; a cupiditate illa ſua in ſervitium deducitur illius, quem pro vindice communis libertatis extulerat. Is enim jam e populi ductore tyrannus, humano ſanguine eruentatus, dentes rabdo manantes, in plebem rerorquet nutricem ſuam; viſcera, quæ illum peperere voraturus, iſſque artibus crudeliter uſurus, quas in deſcribenda tyrannide ſuperius expoſuimus.

CAPUT XVII.

De civili converſione rerum romanarum.

HIS de civitate traditis, ratio, atque converſio Romanæ reipublicæ facile patebit: cujus in viciffitudine cauſas licet omnes, & eventus rerum humanarum introſpicere. Percurrit enim, obituque res Romana ſtatus civiles omnes, utpote creberrimis agitata motibus; id eoque non mirum, ſi diverſis temporibus in varias, ac denique univerſas reipublicæ formas aſſidua circumvolutione migraverit. Orta enim reſpublica ſub regimine unius, atque a Romulo in ſummâ juſtæ æquabilitate concordiaque ordinum conſtituta, perque manus regum aliorum ad Tarquiniũ ſuperbum uſque traducta, ſub hoc poſtremo decidit in tyrannidem. Quo de ſtatu per Brutum erepta & Valerium Conſules, tradita eorum conſilio fuit optimatibus, ſub imperio conſulari tantum a patriciorum ordine ſuſcipiendo. Irrumpentibus autem in patriciorum potentiam Tribunis, quos a Senatu per ſeditiones plebs impetraverat, plebei partem reipublicæ a patriciis ad ſe traduxerunt; impetrata non modo conſulatus, ſed & honorum fere omnium, & conſuetudinum, atque ſacrorum communione. Unde cum plebs patribus par muneribus eſſet, numero ſuperior; facile tandem & Senatum in poteſtatem adduxit ſuam: excitatis ex ſe frequenter ſeditioſis Tribunis plebis, præcipue Gracchis, qui commota in libertatis perniciem ſub ipſa libertatis recuperandæ imagine; agraria lege, plebem inopem in optimatum, & opulentiorum agros, veſut in prædã agebant hoſtilem: Cumque contentiones hæ reipublicam lacerarent, conſiliumque prudentum violentiæ ſubjicerent plurimorum, plebiſque odium, iramque perpetuo in patricios accenderent; plebei palam ſuos vindices, ac tutores contra patriciorum injurias extollebant: patricii contra ſuſcitabant ſuos; quos utrimque cum propriis factionibus inter ſe committebant. Atque cum plebejus moſto, modo patricius aſſertor ſuperaret; reipublicæ vires atterebantur. Nam ſi Marius viciffet patricios, ſi vero Sylla plebejam factionem trucidabat, donec, quieſcente Syllana proſeriptio-

prione, odia civium non placata, sed maiorum diuturnitate lassata tantisper desuerunt, quoad redeuntibus viribus, novisque sibi ducibus injuriarum oblati, iterum in certamen civile sub Cæsare ac Pompejo devenerunt. Victor autem Cæsar a plebe inauspicato nutritus, atque in Reipublicæ pestem, extraordinariis impediis, ad summam potentiam eductus, evertit omnino rempublicam, & plebem, cujus vindicem se præferebat, ipsam oppressit simul & Senatum, eosque traduxit in satellitum, & suarum copiarum potestatem. Qui satellites cum Cæsarem amiserint, conspiratione sua paternarum opum, & odiorum hæredem Augustum ad eandem, ac majorem potentiam, extinctis Bruto, & Cassio liberatoribus orbis terrarum extulerunt. En brevi fatalem Romanæ vicissitudinis orbem e causis a nobis superius expressis impulsum, atque circumactum. Quo vertente, Romanæ nobis natæ sunt leges post conditas XII. tabularum latæ, quas hoc tertio libro complectemur; utile arbitantes ingenia studiosorum ad generales imperiorum, & legumlationum addumisse causas, antequam converterentur ad leges: quarum vis omnis atque potestas ex imperiorum, ac civilis regiminis, unde nascuntur, vi, ac potestate cognoscitur. Ea porro est Romanæ Jurisprudentiæ dignitas, atque majestas, ut nemo Romani Jurisconsulti nomen mereatur, nisi ubi e re fuerit publica, norit etiam agere legistatorem. Ad quod munus, & nos studiosos nostros, quantum tenuis facultas nostra talit, institueret curavimus. Quod haud difficultet philosophorum hæc a nobis exposita ratio, & primæ Romanorum leges cum ea contexta præstiterint: si ad contemplandarum simul, & gerendarum, atque ad divinarum, & civilium rerum artem; ingenium nascuntur idoneum.

Igitur more nostro Caji, & Justiniani divisionem amplectentes a legibus ad personas pertinentibus exordiemur. Personarum autem aut liberi sunt, aut servi, quorum conditio quemadmodum vetustis legibus constituta, immutatave fuerit, pa-

tebit ex legibus, & S. C. quæ profereamus.

C A P U T XVIII.

De lege Fufia Caninia.

AC celeberrima est lex Fufia Caninia, quæ & Furia non paucis dicitur, substituta, post inventam ab Appio literam R, in veteribus nominibus R pro S; unde utramque, & *labos* dicitur, & *labor*, *vapos*, & *vapor*. (a) Hanc autem legem Augusti temporibus latam esse colligitur ex Svetonio, (b) qui etsi legislatoris nomen reticeat, Augusti tamen sollicitudinem de tuenda Romani nominis dignitate, ac legis ejus sententiam prodit. (c) Latores legis plerique ponunt (*) Furiam Canillum, & C. Caninium Coss. anno A. U. C. DCCCLII. quo anno inter omnes non constat an hi Consules fuerint; reperio enim Cornelium Lentulum, & Lucium Calpurnium Pisonem. Furius autem Camillus anno DCCCLIX. aliquorum sententia Consul fuit cum Nonio Quintiliano. Rævardus (d) in antiquo exemplari *Fuffiam Caniniam* legi testatur; ex qua lectione adducitur, ut credat, latam Q. Fufio Caleno & P. Vatinius Coss. anno DCCVI. ac retractatam, & expensam, atque amplificatam sub Augusto a Cajo Caninio Gallo, conjunctaque fuisse Fufii, & Caninii nomina, ut in aliis legibus observamus, quibus cum veteris auctoris, tum instauratoris nomina præfixa legimus. Quoquomodo se res habeat (quis enim si bona fide agere velit in tot vetustatis tenebris caligare se non fatebitur?) hanc disputationem de servorum libertate Augusti tempore aut institutam esse constat, aut certe suscitatum. Ea vero lex effusam morientium in manumittendo facilitatem ad certum modum, & præscriptum numerum coercebat; viventibus liberam facultatem permittebat. Hominum enim liberalitatem dum vivunt rei familiaris ratio, & egestatis periculum satis per se moderatur; morientes vero facile dissipant ea, quorum usum brevi sunt amissuri. Illa vero parte lex occurrit, qua vergit

(a) Quintil. lib. 1. cap. 4.

(b) in Aug. cap. 40.

(c) Cujac. paratit. C. de L. Fufia Canin. toll.

(d) Novissime Ephraïmus Gerhardus in dis-

sertatione singulari de lege Fufia Caninia hanc legem A. V. 756. latam conjecit. Herneccius Hist. jur. p. 138.

(d) conject. cap. 1. lib. 2.

hominum inconspicua facilitas. Unde intercedenti mulieri Vellejanum succurrit, non donanti: liberius enim mulieres promittunt, quam donant. Præterea Romani facile patrimonium suum in funetis sumtus effundebant; ut posteris (*) opulentiam ostentarent, & servos liberabant, ut pileati liberti funebrem pompam comitarentur. Unde, ne libertorum numero supra modum aucto, servili sanguine urbs pollueretur; inhibendam esse censuit Augustus manumittendi licentiam. Quominus assentior iis, qui negarunt lege Fufia Caninia comprehendi fideicommissarias libertates; propterea quod hæredibus in servis domini pars aliqua supersit, nempe jura patronatus, quæ danda fideicommissaria libertate, adhuc in hærede permancnt. Huic enim conjecturæ Papiniani (a) auctoritatem opponimus, apud quem *lib. 22. quæst.* testator ab hæredibus petit, ut ex tribus, quos habebat, servis, unum & alterum manumittat; itaque in jubendo servat legis modum. Cur præterea Paullus *lib. singul. ad l. Fufiam Caniniam*, (b) negat servum, quem per legem (scilicet Caniniam), manumittere testator non poterat, quemque alteri, ut manumitteret, legaverat, posse a legatario manumitti, quia in fraudem legis parendum voluntati non esset, ideoque censet servi commodum ad legatarium pertinere? Unde ingenue pro sua doctrina, & gravitate Cujacius errorem suum recognoscit, & corrigat, (c) receditque a veteri sententia. Negarat enim alibi, fideicommissarias libertates lege Fufia Caninia comprehendi: igitur non directas libertates tantum, sed & fideicommissarias hunc ad modum lex Fufia Caninia redigit, ut qui duos servos habet, manumittere possit am-

bos; ex tribus vero servis, non plures quam unus, & alter manumittantur: (d) subductis autem duobus usque ad decem pars dimidia, a X. usque ad XXX. pars testia; a XXX. usque ad C. pars quarta; a C. usque ad D. pars quinta, nempe C. ut non liceat hunc numerum excedere, etsi plures, quam D. servi possideantur. (e) Unde Vopiscus in Tacito, (***) *servos*, inquit, *manumisit intra centum, ne Caniniam transisse videretur.* (f) Constat autem, Romanorum non paucos patrimonium omne suum in servis habuisse constitutum. Pedanio enim quadringentos servos tribuit Tacitus. (g) Plinius vero Cæcilio Isidoro quatuor mille. Laurentius denique apud Athensum refert (h) viginti millia servorum fuisse, quæ Romæ possederint. At si ultra modum danda libertate testator excurrisset, tum scripturæ ordo servabatur, ut qui primis scripti essent, si numerati legitimum modum conficerent, liberarentur; qui vero a justo numero superessent, in servitute manerent. (i) Altero ejusdem legis capite continebatur, ut ne confuse, & permisce, veluti, *servos meos; ancillas meas liberos esse volo, sed nominatim, & distincte manumitterentur servi; veluti, Sticbus, Dama, liberi sunt.* Quamobrem si legitimum quis numerum manumittendo excessisset, (***) eorumque nomina in orbem, confusoque ordine scripturæ locasset, ac in ejus orbis area, sive spatio scripisset, *liberi sunt*: neminem eorum placuit esse liberum, cum in circulo non pateret, unde duceretur legitimus numerus, aut ubi tandem aliqua ex parte ductus insisteret, ut enim Ocellus Lucanus ait, *Circulus undique similis, & æqualis, ideo sine principio, & sine fine.* At si communibus notis testatos

(*) Quod minus commode dictum videtur, etiam postea vocabulum cum Caligula apud Syerionem in *vita ejus*, c. 38. de iis solis accipere velimus, qui filii sint, neque posteros ultra hunc gradum appellare sustineamus.

(a) *L. 22. fideicommissario ff. de fideicom. liberr.*

(b) *L. si quis cum 37 ff. de condit. & demon.*

(c) *Tit. C. de fideicom. libertat.*

(d) Paullus *sent. lib. 4. tit. 14.* Ulpianus *fragm. tit. 1.*

(e) *distincte Cujac. ad lib. 4. Paull. sent. tit. 14.*

(f) Quod is ex superabundanti fecisse videtur: cum enim lex ad solam manumissionem per ultimam voluntatem pertineret, inter vivos autem et-

iam integræ familiæ manumitti possent, mentem legis etiam in manumissione inter vivos servavit.

(f) *Vide Cajum in lib. 2. tit. 2. Infir.*

(g) *annal. 14. cap. 43. Plin. lib. 37. cap. 10.*

(h) *l. 6. n. 137. Seneca de tranquill. cap. 8.*

(i) *Cajus Infir. lib. 1. cap. 2.*

(***) Quod si intra numerum manumissi essent, omnes liberi fuisse videntur, quia certi omnes & nominati. Dicebantur autem in circulo manumissi etiam manumissi in orbe tereti, Græce *δυσόμοι καὶ ἐν κελύφῃ*, de quibus videndus Merillius *Obs. VM. c. 40.* qui tamen in circulo, & confuse manumissos confundit, recte ideo notatus ab Antonio Schulkingio *ad Cajum l. 2. 13.*

usus

nos fuisset, veluti *coquus manus liber esse*, eam unum haberet coquum; perinde est ac si nominatim manumississet. Officiorum enim, ut inquit Paullus, (a) & artium appellatio, nihil nominum de significatione mutat; nisi cum plures sunt ejusdem artificii. In numero autem servorum incendo computabantur, & fugitivi, quorum possessio animo retinetur. Justinianus vero hac lege veluti libertatis impedimento sublata, pristinam manumittendi facultatem restituit, (b) eo tantum ejus legis capite probato, quo servos nominatim (*) manumittere jubemur.

C A P U T XIX.

De lege *Ælia Sentia*.

Ed alia manumissionibus impedimenta obtulit lex *Ælia Sentia* pluribus sane capitibus; lataque fuit Augusti ævo, (c) nempe Sex. Ælio, & C. Sentio Coss. A. U. C. DCCLVI. vel potius DCCLV. in quem annum horum consularum emendatorum temporum ratio confert. Alia enim lex est ab ea, cujus Cicero meminit, (***) in qua turpiter labitur Mynsingerus. Ex hac autem lege quo ab honestissima civitate averterentur macule hominum flagitiosorum, pudendæque famas, qui vel ob turpem fugam inusti essent in fronte notis, a quibus stigmatizæ, ac & subverbum dicebantur, (d) vel aliquo in crimine deprehensi essent, deinde torti, aut ad ferrum dati, aut objecti bestiis, aut in publicam custodiam ducti; constitutum fuit, ne hi manumissi commercium, aut conubium, aut testamenti factionem, aut ulla civitatis jura consequerentur; jussumque, ut ad eam conditionem redigerentur, qua peregrini, qui abjectis armis se, suaque omnia victos dedidissent in ditionem populi Romani. Unde servi illi manu-

missi, ut conditionem, ita & nomen de-ditionum consequerentur, sine ulla spe Romanæ civitatis adipiscendæ. (e) Verum obscurato sensum decore urbis, lex etiam *Ælia Sentia* languebat, ut reddito cunctis pari manumissionis jure Justinianus eam sustulerit. (f) Alterum libertatis impedimentum excitavit lex *Ælia Sentia* ex ætate cum servorum, tum dominorum: nam nec servus triginta annis minor vindicta manumitti, nec minor viginti annis dominus manumittere poterat; nisi adducta, probataque causa in urbe apud consilium quinque Senatorum, & quinque Equitum Romanorum: in provincia vero apud consilium XX. Recuperatorum, sive judicum, per quos debitum, & jus quisque reciperet suum; eosque judices cives Romanos esse oportebat. (g) Quod optima ratione fuit constitutum. Qui etenim manumittit, civem dat Reipublicæ. Quod jus sane maximum privatis est libertatis gratia tributum. Unde illud lenonis apud Plautum: (h)

*Summe ego probus, sum lepidus civis,
Qui Atticam hodie civitatem
Maximam majorem feci, atque auxi civi
vi famina?*

liberaverat enim mulierem.

Hinc ne lubrici plerumque consilii adolefcentibus liceret civem aliquando turpissimum dare Reipubl. lex restitit eorum consilio parum firmo; (i) nam & nostris temporibus in urbe usu venit, ut nobilissimus quisque adolefens a vaserrimis, & deterrimis famulorum dolis circumducatur, quibus vitæ ea maxime patet; etenim rei parandæ difficultatem nondum experta, præcepta ad liberalitatis officia fertur. Et quoniam libertatem non vitiorum; sed virtutis præmium esse, majores nostri voluerunt; ideo ne libidinosis illecebris candor, & liberalitas aliena ca-

(a) lib. 4. sent. tit. 14.

(b) C. de leg. Puf. Cam. coll. Cujac. ibid. in parat.

(*) Imo etiam non nominato servo libertas jure novo dari posse videtur, cum sufficiat, personam ejus aliunde innotescere arg. §. 27. J. de legatis.

(c) Dion. lib. 95. pag. 557.

(**) Imo verba, *Ælia Sentia*, in optimis codicibus Ciceronis desisse, jam supra monitum fuit. Uteremur alias consilio Auctoris & legem hanc a nostra diversam diceremus. Utique enim eadem

esse nequit, quia Cicero libros Topicos, quorum auctoritate Mynsingerus utitur, multo ante latam legem nostram, A. U. 710. scripsit, ut supputat Norisius ad *Genotaph. Pif. diff. III. c. 9.*

(d) Tertull. de Pall. c. 4.

(e) Ulp. instit. c. 1. ubi Goth. Cujac. parat. C. de dedit. lib. collonda.

(f) C. de dedit. lib. sol.

(g) Ulp. tit. 1. instit. §. 12.

(h) in Pers. act. 4. sc. 3.

(i) L. 4. ff. de servis exor.

ptare.

ptaretur; iustas; & honestas causas probari oportebat; (a) quoque omnis fraus amoveretur, irritæ erant hac lege manumissiones eæ, quas minor XX. (b) annis faceret per interpositam personam alterius, qui major esset annorum XX. Quod ex sententia legis S. C. fuit evocatum, ut patet ex Alexandri rescripto. (c) Plura enim S. C. legem hanc comitabantur, nempe; *Ut si quis apud unum Consulem ediderit nomina manumissionum, ut apud eundem expediat manumissionem, peragatque solemnia, nisi Consul ille, iusta causa, impediatur*; tum enim licebit alterum adire. (d) Est & illud, ne in fraudem civitatum manumissi ad libertatem veniant. (e) Atque ad hanc legem etiam spectabat S. C. aliud, ne capitalium criminum reis servos suos manumittere liceret. (f) Et illud, quo inter iustas causas manumissionis habetur, si minor XX. annis ancillam suam matrimonii causa manumittere cupiat, & juron ducturum intra sex menses. (g) Iustas autem causas Justinianus recensuit hasce: si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesque naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut collectaneum, (*) manumittat, aut ancillam; si eam, ut diximus, intra sex menses ducere sit paratus; aut servum non minorem decem, & septem annis, quem procuratorem sibi constituat. Quas causas exigit Justinianus a minori XX. annis, si vindicta manumittat, non si testamento. Nam adolescenti annorum XVIII. liberam tribuit facultatem in testamento manumittendi. (h) Quod postea laxavit ad annum XIV. (i) Aliud legis Eliæ Sen-

tiæ caput vetabat manumissiones; quas obligatos servos creditoribus eximerent; partemque detraherent pignorum, aut portionem patronis debitam imminuerent. Hinc revocavit, ac ipso jure irritas fecit (k) manumissiones ab eo consilio, fraudeque profectas, etiam si manumissiones a militari testamento descendant; (l) similiter atque alienationes in fraudem creditorum factæ per Paullianam rescinduntur; (m) factæ autem in fraudem patronorum a testato liberto, per Fabianam; (n) ab intestato vero, per Calvisianam actionem revocantur; (o) quamvis hæ ab initio valeant; manumissiones vero lex Elia Sentia in ipsis initiis irritas reddat. Non eadem enim est in Prætorum, quæ in lege potestas. Porro per hanc legem iis etiam prospicitur creditoribus, quibus sub conditione debetur, (p) cum & is etiam creditor obligationem transferat in hæredem, (q) & possit in possessionem mitti bonorum debitoris: ideo recte Cujacius e veteri lectione (r) negationem expunxit, (**) ac pro *locum non habet*, restituit *locum habet*: cui emendationi favet Hermogenianus. (s) Verum ne dominus, qui solvendo non est, distractionis bonorum ignominiam post mortem subeat, permissum est ei hac lege, uni servorum libertatem, & hæreditatem testamento relinquere, ut is in sese infamiam domini suscipiat, ac non domini, sed servi nomine bona distrahantur: similiter atque ne Senatorium nomen infamia polluat, ex S. C. curator constituitur distrahendis bonis Senatorum, quibus actiones creditorum immineant. (t) Verum etsi simpliciter hæres servus sit institutus

(a) Ulp. ad l. illud ff. de manumiss. vindict.
 (b) L. 4. C. qui manumitti non poss. & Cujac. ad eundem tit.
 (c) d. L. 4. C. qui manumitti non possunt.
 (d) L. 1. ff. de offic. procons.
 (e) L. in fraudem 11. ff. qui & a quibus manum. per l. Æl. sent.
 (f) L. qui pœna 8. ff. de manumiss.
 (g) Cujac. obs. 4. cap. 31. lib. 3. tit. 11. C. l. si collectaneus in fin. de manum. vindict. Inst. lib. 1. tit. 6.
 (*) Sive *οὐρπορ*, cujus mentio fit in Actis Apostolorum cap. 13. v. 1. Additur in L. 13. D. de manum. vindicta caparius. Caparius vero est, qui libros adolescentis ingenui, in ludum eun- tis, portat, quo sensu Augustinus Comment. in Ps. XXI. Judæos Christianorum caparios vocat, item contra Faust. XII. 23. scriuarios bajuc-

lantes legem & Prophetas.

(h) Inst. lib. 1. tit. 6.
 (i) Novell. 119. c. 2.
 (k) L. si liberus ff. de iure patron. Tacit. annual. lib. 15. cap. 55.
 (l) L. 8. §. 5. ff. qui & a quibus. L. in fraudem in princ. ff. de mil. testam.
 (m) S. item si quis in fraud. credit. Inst. de action.
 (n) tit. ff. C. qui manumit. non poss.
 (o) vide Cujac. G. qui manumit. non poss.
 (p) L. 8. ff. qui & a quibus manumit.
 (q) Cujac. lib. 3. ad Afric. lib. 3.
 (r) L. 8. ff. qui & a quibus.
 (***) Quæ negatio fugat diligentiam Siegm. Reich. Jauchii de Negationibus Pandectarum.
 (s) L. 27. cod. tit. C. lib. Basilic.
 (t) L. 5. C. 9. ff. de curat. furios.

abque libertate, nihilominus tamen esse liberum Justinianus voluit; (a) cum hæredis nomen nequeat nisi in liberum hominem cadere. Item Adriani temporibus proditum est S. C. (b) ad hanc legem ut pluribus liberatis ab eo, qui solvendo non erat, & per fideicommissum institutis servis, qui priori loco scriptus esset, libertatem, & hæreditatem assequeretur, nisi prior nominatus majoris sit precii, ex quo possit creditoribus satisfieri; alter autem sit minoris, nec ex eo possint creditores debitam sibi pecuniam redigere: tum enim sequenti loco scriptus perveniet ad libertatem, (c) Si tamen servus sit institutus, substitutus vero liber homo, rejecta institutione servi, in libero substituto consistet hæreditas. Servi enim institutio tum demum valet, cum deest homo liber, a quo hæredis nomen sustineatur: (d) Directas autem libertates tantum coercet lex Ælia Sentia: nam fideicommissarias moderatur jus ante receptum, quò veratur fideicommissum præstari, nisi deducto ære alieno. (e) Cautum præterea est hac lege, ut si patronus liberum inopem alere neglexerit, ipse liberique ejus excidant non solum jure, quæ manumittendo sibi retinuit; verum etiam hæreditate liberti, ac bonorum possessione; nisi vel hæres sit ipse dominus institutus, vel bonorum possessionem secundum tabulas petat. (f) Et contra ex eadem lege actio prodita est adversus ingratos libertos. Optimo sane consilio, ne qui contemneret libertatis auctorem, turpi vita, fœdisque, quorum iudicium præbuit, moribus civitatem labefactaret. Hac apud Athenienses formula ingratus libertus in servitutem retraheretur: *Superfedeo te habere civem, ranti*

muneris impium estimatorem; nec adduci possum, ut credam urbi utilem, quem domi scelestum cerno: abi igitur, & esto servus, quoniam liber esse nescivisti: (g) apud Romanos vero damnabatur in latomias, sive lapidicinas. ()* Quanquam enim in L. 30. ff. qui, & a quibus, legitur, ut in servitutem revocentur, & apud Donatum invenitur, libertos in servitutem revocari; tamen in ea lege glossema est, quod irrepsit ex constitutionibus. Siquidem posterioribus temporibus, ad quæ forsitan & Donatus respexit, non ex l. Ælia Sentia, sed ex rescripto Principum, patroni extra ordinem libertos in servitutem revocabant. (h) Hæc autem actio ex lege Ælia Sentia descendens, competit dominis, vel ejus filiis, hæredibus etiam, si se abstinerint hæreditate; non autem hæredibus hæredum, (i) vel filiis exhæredatis, deinde per alium hæredem, vel per servum ad hæreditatem paternam admissis. Et recte Cujacius in l. cum patronus, conjungit actionem ingrati cum jure operum (**) exigendorum. (k) Ne vero in libero homine nota hæret servitutis, eadem l. Ælia Sentia, dominus, qui a liberto mercedem operarum stipulabatur; ab omni jure, quod sibi ex manumissione supererat, excidebat. (l) Secus vero erat, si a sponte præstantibus libertis dominus acciperet, aut operarum mercedem exigeret; potius enim a conductore operarum liberti capere videretur, quam ab ipso liberto: nisi ea conditione sit patronus, ut pecunia non indigeat, & satis operibus ipsius liberti juvetur: ne quod accepti beneficii præmio libertus ex legibus præstare tenetur, ad explendam domini avaritiam destitatur. (m) Cum autem nihil tam

(a) Instit. lib. 2. tit. 6. §. 2.
 (b) L. 83. ff. de hered. instit.
 (c) L. si quis habens 24. ff. qui & a quibus manumissit.
 (d) L. 57. ff. de hered. instit.
 (e) Cujac. ad tit. 11. C. lib. 7.
 (f) L. 33. ff. de bon. lib. l. 6. ff. de liber. agnosc.
 (g) Val. Max. apud Cujac. ad l. commun. 24. ff. de bon. lib. sive ad lib. 65. ff. Salvis Julian.
 (*) Malum lapidicinas, est enim vox composita a lapide cadendo. In mox sequente l. 30. ff. qui & a quibus verba, in servitutem revocentur, contra Cujacium tunc Suerinius, *repariarum lationum juris civilis* cap. 3. Medium inter utrumque vitam inquit Celeb. Otto Pr. Tom. IV. p. 3. qui dicta verba ad Principum Constitutiones refert, quibus liberti ingrati extra ordinem in servitutem revocati fuerint.

(h) Cujac. ad L. comm. 24. ff. de operib. libertor. & observat. 21. cap. 6. L. 7. ff. ad S. C. Syllanian. L. 1. C. de lib. & eorum lib. ad.
 (i) L. sciendum 70 ff. de V. S. L. si operarum ff. de oper. lib. & L. cum patron. §. cum lib. eod.
 (**) Scilicet, ut qui operas exigere potest, etiam actionem ingrati instituere queat.
 (k) d. l. cum patronus Cujac. in ff. ad leg. sciendum 30. ff. de V. S. qua conjuncta est cum l. 65. 68. 69. & l. penult. C. de lib. & eorum lib. Cujac. obs. 27. c. 14.
 (l) L. ult. ff. qui, & a quib. L. si quis a libertis ff. de agnosc. lib. L. 25. ff. de oper. lib.
 (m) L. 25. ff. de oper. lib. ubi Cujac. ad Julian. lib. 65. ff. L. penult. & ult. ff. qui, & a quib. Cujac. l. communi 24. ff. de oper. lib. & ad l. 6. de jur. patron. ad l. 24. ff. de oper. lib.

reip. conducat, quam liberorum procreatio; ideo hac lege jus patronatus adimetur ei, qui stipulatione, vel jurejurando libertum, libertamve obstrinxisset, ne nuberet, neve liberos tolleret, (a) nisi non perpetuam viduitatem patronus, sed magis curam susceptorum jam liberorum injunxisse videatur. (b) Verum si jurejurando patronus adegerit, ne uxorem ducat, libertum, qui suscipiendorum liberorum spe destituatur, veluti castratum, certe in legem non incidet: neque si libertam patronus adegerit, ut sibi patrono nubat, dummodo ex animo matrimonium expectat. (c) Erat, & aliud hujus legis caput a Justiniano commemoratum in Novellis, quo donatione facta inter virum, & uxorem; & viro mortuo antequam rem donatam traderet, vetabatur mulier eam vindicare; sed si mariti hæredes eam rem a muliere peterent, mulieri, si non possideret, (*) tantum exceptionem contra petitores opponere permittebatur. (d)

CAPUT XX.

De Lege Julia manumissionis.

Manumissionis quoque legem Augustus condidit amplificandis juribus majestatis. Noluit enim, principem libertatem dantem teneri legibus manumissionis; sed sine ulla solemnitate, sive vindi-

(a) L. 6. ff. de jure patron. L. penult. & ult. ff. qui, & a quib. L. communi. 24. ff. de bon. libert.

(b) L. penult. ff. qui, & a quib.

(c) L. 6. ff. de jure patron.

(*) Imo si possideret, quod tamen caput magis legis Cinciz, quam Sentiz fuisset, videtur. Quare & Cinciz nomen illius loco Novellis insertum in novissimis editionibus corporis juris.

(d) Hortom. hac leg. in serie leg. Rom.

(e) L. apud eum ff. de manumiss. §. 1.

(**) Principem sine vindicta manumittere posse, lege Augusti cautum dicit Paullus loco laudato, sed hanc legem Juliam de manumissionibus dictam esse, non dicit.

(f) L. 24. ff. de manumiss. Paul. lib. 4. sent. 12. §. 5.

(g) L. circumcidere 11. ff. ad l. Corn. de Sic.

(***) Aliud visum Cl. Noordkerk in *disquisitione de lege Petronia* c. 2 qui legem de paribus judicum sententis Julio Cæleri acceptam terre maluit, & legem Juliam patronorum dictam fuisse, censet. Idem legem Petroniam de servis non amplius arbitrio domini ad bestias depugnandas dandis, erudite & ingeniose ætati Augusti, latori P. Petronio Turpilliano vindicavit: legem autem Petroniam de abolitionibus, quæ dein in Senatusconsultum Tur-

sta, soloque nutu perducere posse servos ad libertatem voluit; quæ lex Julia dicta est de manumissionibus, eamque Augusto tribuit Paullus. (e) (**)

CAPUT XXI.

De Lege Petronia de Servis.

Avit quoque manumissionibus lex Junia Petronia, qua constitutum est, ut discrepantes pares Judicum sententiæ servo libertatem pariant: (f) sententiæ enim semper est præferenda clementior. Alia quoque lege, sive, ut ego suspicor, alio ejusdem legis Petroniæ capite subventum est servis, ne arbitrio domini ad bestias depugnandas tradantur, sed a iudice, causa apud eum probata, (g) Auctorem Petroniæ legis Hottomannus facit Cajum Junium Cælonium Pætum, & Petroniam Turpillianum *Coff. an. 813. A. U. C. (***)*

CAPUT XXII.

De Lege Junia Norbana, & S. C. Largiano.

Augusti studium emendandæ civitatis, ac servilium sordium eluendarum, viguit etiam in Tiberio, cujus quinto imperii anno A. U. C. DCCLXXI lata est lex Junia Norbana a M. Junio Syllano, L. Norbano Baldo *Coff. (***)* Eaque medium

pillianum transfusa sit, eodem anno latam putat, quo hæc de servis non temere ad bestias dandis vulgo lata fertur.

(****) Maluit hanc legem novissime C. Junio Norbano Baldo acceptam terre C. Noordkerk, qui cum L. Cornelio Scipione consul fuerit, A. V. 671. Causatur, hanc legem, qua melior facta sit conditio liberorum modis minus solemnibus manumissorum, ut apparet ex fragmentis veteris Jurisconsulti, apud Schultingium p. 804. seq. non convenire genio Augusti, servis intensi, multoque minus moribus Tiberii, hostis generis humani, nec tempore Augusti Latinis Junianos æquiparari potuisse, quia hi juris jam Romani fuerint participes. Verum, ut ut hæc speciosa sint, tamen non est, cur temere vadimonium receptæ sententiæ deseramus. Quamquam enim hoc intuitu servis benigna est lex, quod etiam minus solemniter modo manumissi in servitutem temere revocari nequeant, alia tamen ex parte has libertates cohibet, perinde ac leges Ælia Sentia & Fusia Caninia indubitanter iidem circiter temporibus latæ. Liberti enim Juniani moriebantur ut servi, bonis eorum jure peculii apud dominum remanentibus §. 4. J. de succ. lib. pr. & §. ult. L. un. C. de Lar. lib. soli. Quod

quendam gradum inter libertatem, & servitutem interjecit, iisque paravit, qui neque vindicta, neque censu, neque testamento, sed per epistolam, aut inter amicos, aut adhibitione ad convivium manumitterentur. Siquidem, qui aliquem sua mensa participasset, is propria quodammodo illum dignitate impertire videbatur, ut significat Agamemnon, dum Idomeneum ad pugnam apud Homerum adhortatur. (a) Verum ita demum adhibitione convivii, servus libertatem assequabatur, si eo consilio ad mensam a domino vocatus appareret. (b) Et quoniam in conviviiis, aut congratulationibus, atque hilari consuetudine amicorum homines animo soluto sunt, & remisso, consilioque languentiori; propterea lex minus hujusmodi manumissionibus tribuit. Et cum procul sumus, nec servi utilitatem praesentem habemus, facilius manumittimus: ideo libertas data per epistolam, minor est libertate data solemniter: Igitur his rationibus manumissos lex æquavit, qui nomina dabant latinis coloniis deducendis, (c) in quibus esse impune licebat etiam interdictis aqua, & igni; tum autem hi, cum illi, qui sponte nomina dabant, in easque colonias consuebant latini facti Romanam civitatem amittebant, ut neque connubii, neque testamenti, neque nexus mancipiique, neque patriæ potestatis jus retinerent, ac dicebantur Latini colonarii. Cum autem lege, ut Cicero testatur, (d) Julia, fortasse lata a S. Julio Cæsare, qui primo anno Italici belli, Consul cum L. Martio Philippo fuit, latinis omnibus civitas data fuerit; conditio veterum latinorum transit ad hocce libertos, (e) qui cum viverent li-

beri, tamen mortui servilem in statum relabebantur; nisi ad plenam libertatem testamento, aut censu, aut vindicta pervenissent. Si vero in hac media libertate mansissent, eorum bona dominus occupabat jure peculii: cum ipse, tum liberi ejus, qui exheredati non fuissent. Nam hæredes instituti vel soli, vel cum extraneis in horum libertorum bonis præferabantur ceteris ex S. C. Largiano. (f) (*) Erant & aliæ rationes latinæ libertatis adificendæ: quæ nunc ex Justiniani constitutione ad veram, plenamque libertatem perducunt. Itaque servus infirma valetudine, quem dominus exposuit, habuitque pro derelicto, ubi convalesceret, ex edicto Claudii latinam libertatem assequabatur. (g) Item & qui defuncti, hæredisve voluntate, ut pompam auferent funus pileati præcederent, aut lectum circumstiterent, aut ventum cadaveri facerent, quod officium Achilles Patroclo præstabat; vel quibus ex testamento latina libertas obveniebat, quique pendente conditione libertatis testamento datæ ab hærede vindicta manumittebantur; vel quos dominus, accepto ea causa pretio manumittere abnueret; vel ancilla, quæ fuisset in matrimonium libero homini a domino collocata; vel is, quem dominus inter acta judicii filium appellasset, cuive dominus instrumentum emtionis, & servitutis reddidisset. Qui omnes ad latinam tantum libertatem vocabantur; nunc sublata ex Justiniani constitutione non modo latina libertate, sed discrimine omni libertos inter, & ingenuos, omnes æque ad plenam, & integram libertatem perveniunt. (b) Cum ante Justinianum latini liberti, tum demum Romanam civitatem asse-

si porro Trajanus hominem invito, vel ignorante patrono beneficio principis ad libertatem festinantem, etsi vivum esse sinat civem Romanum, tamen *Latinum facit moriantem*, & Latina libertorum conditio Justiniani tempore nondum abolita erat, minus mirabilis videbitur liberus Latino tempore Tiberii assimilatus. Illud notabile, libertos Junianos tempore mortis pro servis habitos fuisse, quod utique non contigit Latinis Colonariis, unde apparet, neque his eos similes fuisse omnimodo.

(a) *Iliad.* δ.

(b) *vide* Loon. *Elent.* c. 4. lib. 2.

(c) *de quibus* Cicero *pro Cæcio*. & *in orat. pro domo*.

(d) *in orat. pro Balbo*.

(e) *hac de re fragmentum extat veteris S. C. apud Petram Pichocum.*

(f) *L. unica C. de Lat. liberr. toll.*

(*) Vocem ceteris de heredibus intelligo liberti. Vinnius in *Comm. ad S. 4. J. de success. lib.* hæredes manumissoris vocari censebat. Sed sic Tribonianus extraneis heredibus ejus non eorum dicere debuisset. Nunc ita scripsit: *Postea vero Senatus consulto Largiano cautum fuerat, ut Liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præferantur.* Vocantur autem liberi non nominatim exheredati facti, unde manifestum, heredes liberti extraneos, non ab institutis tantum, verum etiam ab exheredatis inter ceteros exclusos fuisse, adeoque S. C. tum in favorem familiz patroni latum esse.

(g) *L. 2. ff. qui sine manumiss. ad libertat. perven.*

(b) *C. de Lat. lib. toll. Novell. 78. cap. 1.*

querentur, cum rescripto principis jus Quiritium impetrassent, (a) vel causa liberorum. Etenim refert Ulpianus, (b) lege Junia Norbana (*) cautum fuisse, ut si latinus libertus civem Romanam, vel latinam duxisset uxorem, interposita solemniformula, (c) quod liberorum verendorum causa uxorem duceret, ex eoque conjugio prolem suscepisset, filio anniculo facta, & causa, vel apud prætorem, vel apud præfidem provinciæ probata, parentes simul, ac liberi cives Romani fierent: siquidem uxor latina fuisset; (d) nam si esset civis Romana, filius nasceretur civis Romanus ex rescripto Adriani. At quomodo potuit uxor esse civis Romana, si nullum latinis cum civibus Romanis erat jus connubii? Nimirum id impetratum fuerat a principe: nam tit. seq. scribit Ulpianus (e) connubium habere peregrinos & latinos cum civibus Romanis, si fuisset concessum, ut intelligas consuevisse concedi. Ceterum si civis Romanus latinam duxisset sine venia, partus latinus ederetur. Etenim connubio interveniente liberi patrem sequuntur; nullo autem interveniente connubio, liberi conditioni matris accedunt.

CAPUT XXIII.

De Lege Mensia.

Quod aliqua ex parte (***) immutatum fuit lege Mensia, (f) quæ natum ex alterutro conjugate peregrino, jussit sequi deterioris parentis conditionem. Plenam quoque libertatem assequeretur libertus latinus, qui annis XXX. major iterum manumitteretur. Eiusdem autem liberis a pri-

(a) Ulp. *instit. tit. de lat.*(b) *ibidem.*

(*) Imo Ulpianus omisso nomine Norbanæ Juniam solam laudat. Unde Cl. Noordkerk nata occasio suspicandi, Ulpianum de alia lege Junia loqui. Laudatur quoque lex Junia sine adjectione Norbanæ in §. 4. J. de success. lib. & alibi ut observat Otto ad d. §.

(c) Gothofr. ad l. 220. ff. de V. S. Tacit. lib. 2. Aug. 3. contra Julian.

(d) Ulpian. *tit. de lat. §. 3.*(e) *tit. §. 4. & 9.*(***) Imo legem Mensiam ad Latinos non pertinuisse, alii sentent. Peregrinos quoque se jungi interdum videas a Latinis, ut apud Ulpianum *tit. V. §. 4. tit. XIX. §. 4.* & Marcianum in L. 17. §. 1. D. de Panis. Neque tamen ideo sententiam Nostram

ma manumissione, dum libertus patet eorum esset minor, jus Quiritium quærebatur ex l. Junia; post eam autem ætatem, qui latinatam adipiscitur, liberis jus Quiritium consequitur ex S. C. quod Cujacius observavit. (g) Præterea Claudius rei navali studens, ejus amplificandæ gratia, civitatem Romanam præmio ei liberti latino concessit, qui decem mille modiorum navem construxisset, & sex annos frumentum transportasset. Hinc Svetonius ingentia præmia scribit a Claudio proposita fuisse iis, qui navem fabricarent, ut Latinis jus Quiritium, & mulieribus, qui navem adornassent, concesserit jus quatuor liberorum. (h)

CAPUT XXIV.

De Lege Visellia.

Latinus pariter consequeretur jus Quiritium militia, ex lege Visellia, (i) de qua commodum hic agendum occurrit. Aliquibus in codicibus legitur Miscellia, vel Misella, vel Viscellia, vel Visillia, non recte: cum Viselliorum familiam jam notam habeamus ex Cicerone in Bruto, ex qua fuit C. Visellius Varro Ciceronis consobrinus. (k) Lata igitur fuit (***) lex hæc anno A. U. C. DCCLXXVI. L. Visellio Varrone, Sext. Cornelio Coss. sub Tiberio. Inter capita hujus legis, quæ perierunt, illud extabat, quo latinis libertis civitas Romana dabatur, si sex annos militassent inter vigiles, quorum septem cohortes Augustus præfecit regionibus urbis, binasque regiones singulis cohortibus custodiendas mandabit. (l) Senatusconsulto deinde ad hanc legem facto, contractum fuit legis spatium, jussumque, ut triennium ad liberta-

deferendam esse putamus. Si enim homines dividuntur in cives & peregrinos; & peregrinus est, quisquis non est particeps juris Quiritium, Latinus etiam peregrinus erit. Conf. Schultingium ad Ulp. *tit. V. §. 8.* & Heineccium ad L. Papiam p. 226.(f) de qua Ulpian. *tit. §. 8.* Briff. de jure connubii p. 104.(g) ad *tit. 3. Ulpian.*(h) Sveton. in Claud. cap. 18. Gothofr. ad Ulpian. *tit. 3. num. 12.*

(i) C. ad l. Visell. l. 1. C. quando civil. act. crim. prajud.

(k) Hottomann. de l. Visellia.

(***) Imo lata creditur; contra Augusti eam ævo, a C. Visellio Varrone, Consule factæ latam fuisse, suspicatur Cl. Noordkerk de leg. *Patronia p. 92.*(l) l. 3. ff. de offic. pref. vig. Cujac. ad Ulp. *tit. 3. tem*

tem integram adipiscendam satis esset. (a) Aliud erat legis Velleiæ caput, quo libertina conditio a civium, & ingenuorum honoribus arcebat, nisi liberti jus aureorum annulorum, quod divitioribus plerumque concedebatur, vel restitutionem natalium a principe impetrassent. Itaque libertus ad eam conditionem evehebatur, qua erant, qui nascerentur ingenui. Etenim servi anulos gestare prohibebantur; & libertus aureo annulo ex indulgentia principis utebatur; quod jus adeptus habebatur ingenuus: nec quidquam patrono debebat, præter reverentiam, quam etiam liberi parentibus exhibere tenentur; (b) moriens autem ad libertinam conditionem redibat; ac integra patronatus jura reviviscebant. Hinc Ulpianus hunc hominem vivere ait ut ingenuum, mori ut libertum: etenim patronus bonorum possessionem contra tabulas recte petebat. (c) At si non modo jus aureorum annulorum, quod etiam foeminae concedebatur, (d) libertus impetrasset, sed aureo etiam annulo rite, ac solemniter a principe donatus fuisset; locus etiam in equestri ordine donatus eidem putabatur: (e) unde ne umbra quidem juris patronatus supererat, ac jura omnia manumissionis extinguebantur: ut hinc appareat, quid intersit jus habere aureorum annulorum, quæ erat imago libertatis, (f) & aureo annulo donari, quæ nota erat equestri ordinis. (g) Idque miror, Cujacium antiquitatis post extinctam Republicitissimum promissive accepisse. (h) Peribant etiam patronatus jura restitutione natalium, ut ne actione quidem ingrati deinceps libertus teneretur: (i) ideo nisi consentiente patrono, nemo natalibus reddebatur. Verum Justinianus Novell. 78. sublata l. Junia Norbana, & l. Vifellia, libertos per omnia ingenuis exæquavit, remisitque onus impetrandæ restitutionis natalium, & juris aureorum annulorum; ac in solam manumissionem hæc omnia

jura concessit. Atque hæc leges pertinent, ad directas libertates; nunc ad S. C. progrediemur, quæ fideicommissarias complectuntur. Testamento enim, præter directas, fideicommissariæ quoque libertates relinquebantur verbis præcariis: *Peto, Rogo, Volo, Mando, Fideicommitto*; (k) minime vero per. verbum *commendo*, quod animi desiderium potius præfert, quam præceptum, nisi adjectum fuerit, *ne cui alii serviat*: quod & sine commendatione manumissionis onus imponit hæredi. (l) Et quoniam directæ libertates ipso jure competunt; fideicommissariæ vero præstandæ sunt ab hærede, vel a fideicommissario, vel a legatario, ut qui ab iis libertatem petere negligat, maneat in servitute cum liberis; (m) ideo ne fraude, culpa, vel absentia hæredum, vel legatariorum injiceretur mora libertatibus, varia prodita sunt S. C. quorum vi, quod accipiendum erat ab homine, præstabitur a jure.

C A P U T XXV.

De Fideicommissariis libertatis, & S. C. Dafumiano.

igitur S. C. Dafumiano cautum est, (n) ut ex quacunque causa (*) absentii, qui fideicommissam libertatem debent, servi expectare non cogentur, sed perinde haberentur, ac si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissi fuissent. Quod S. C. ad fictam absentiam utilitatis causa porrectum fuit. Nam si testator tutores liberis suis dedisset servos, quos manumitti jusserat, quoniam nec servi tutores esse possunt, antequam manumittantur; nec filii, a quibus libertas relicta est, per ætatem manumittere queant, si sint impuberes; ideo Paullus absentium vice haberi tradit filios; ut S. C. Dafumiano includantur, ac a S. C. accipiant libertatem, quam ab impuberibus consequi nequeant; ut liberi jam facti, tutelam pue-

(a) Ulpian. tit. 3. in fine.

(b) L. 10. §. 3. ff. de in jus voc.

(c) L. 3. ff. de bon. libere. L. 4. ff. de jur. aur. ann. Hottom.

(d) L. 4. ff. de jur. aur. annul.

(e) Plutarch. in Galba Dion. lib. 48.

(f) L. unie. C. ad l. Vifell.

(g) Briff. & Hottom. in Lexic.

(h) ad tit. C. de jur. auror. annul.

(i) Cujac. ad C. de inv. aur. annul. L. penul. ff.

Jani Gravinae, Tom. I.

de bon. libert. L. 10. §. sed & jus ff. de in jus voc.

(k) S. ult. Instit. de sing. reb. per fideicommiss. vob. Cujac. l. 18. obs. 5. & 29.

(l) L. 12. ff. de fideicommissis. libert.

(m) L. 4. C. de fideicommiss. libert.

(n) Paull. sent. 4. tit. 13. l. neq. 36. L. non tantum §. 4. ff. de fideicommissis. libert. tit. C. eod.

(*) Imo ex S. C. Dafumiano tum demum libertas servo competit, si dominus ex justa causa absit, L. 36. pr. D. de fideic. libert. ut paullo post plenius dicemus.

rorum capebant. (a) (*) Quamvis autem, absente domino, sine illius facto, servus manumitteretur, integra tamen ei patronatus jura relinquebantur. (b) (**)

CAPUT XXVI.

De S. C. Rubriano.

Verum Trajani temporibus A. U. C. DCCCLIV. Rubrio Gallo, & Cœlio Hispone Cofs. suffectis coercendis fraudibus hæredum, aut aliorum, qui rogati sunt manumittere, ne ad manumittendum evocati a Prætorè laterent, aut dolo absentes, (***) callidoque consilio protraherent, aliave arte, qua spem libertatis eluderent, factum est S. Conf. a Rubrio Conf. Rubrianum appellatum, (c) ex quo si qui erant rogati a testatore manumittere, evocati a Prætorè adesse nolissent; servi, pro quibus Prætor pronunciaisset, perinde libertatem adipiscebantur, ac si directo manumissi fuissent; adeo ut partus ex serva illa, cui fideicommissaria libertas relicta esset, liber nasceretur. Et hæredi eripiebatur libertus, & fiebat orcinus; quia hæres, quantum in se fuit, omnem spem libertatis præcidit: unde nec ei jus patronatus relinquatur, neque ejusdem impuberis liberti tutela; sed ad familiam testatoris ea defertur, (d) nisi vel pupillus hæres fuisset rogatus, tutor autem adesse noluisse; (iniquum est enim obesse pupil-

(a) Paull. *sent.* 4. *tit.* 13.

(*) Quod S. C. to Dasumiano deberi, ex verbis Paulli non intelligitur, sed eoinductum Ritterhufius conjiciebat, quamvis satis verisimiliter.

(b) Cujac. *ad tit. C. de fideicommiss. libert.*

(**) Dasumianum S. C. tum post S. C. tum Rubrianum & Articulejanum latum esse, suspicatur Antonius Augustinus de *Nom. propr. Pand. c. IV. fol. 325.*

(***) Latet in his verbis differentia S. C. Rubriani & Dasumiani. Ex hoc, qui rogatus est manumittere, abest *ex justa causa*, veluti propter absentiam Reipublicæ causa, quo casu servus manumissus etiam absentis sit libertus; ex Senatusconsulto contra Rubriano is, qui manumittere rogatus est, abest *dolo malo*, ideoque jure patronatus excidit. Verba enim L. 51. §. 6. *Ex qua causa causa ad justam absentiam causam restringenda esse*, apparet ex L. 26. *pr. D. de Fideic. libert.*

(c) L. cum vero 26. §. *subventum* 7. *ff. de fideicommiss. libert.*

(d) L. 3. §. *plane ff. de legit. tut.*

(e) L. neque 26. *ff. de fideicommiss. libert.*

(f) L. neque *ff. de fideicommiss. libert.*

(g) *ibid.* ubi supra Cujac. *ad tit. C. de fideicommiss. lib.*

lo tutoris fraudem, (e) vel hæres major quidem sit, sed abdit causa rei familiaris, aut religionis aut servitutis apud hostes, aut aliqua calamitate, aliaque justa causa detineatur; (f) quæ causæ comprehenduntur Dasumiano S. C. quo nec libertas impeditur, nec libertus eripitur fraudè carentibus. (g) Item retinebat jus patronatus hæres, qui evocatus adesse neglexerat, si non testatoris servum, sed proprium rogatus esset manumittere: quamvis enim pronuntiatione Prætoris, servus libertatem obtineret; tamen veluti a fideicommissario libertatem accepisset, ejusdem permanebat libertus, cujus fuerat & servus. (h)

CAPUT XXVII.

De S. C. Junciano.

Quod cautum (****) fuit S. C. Junciano, vel Emiliano, ab Emilio Juncio, & Julio Severo Cofs. (i) de quo & infra. Alioque S. C. cujus nullum nomen superest, Adriani temporibus cautum est, ut si antequam Prætor pronunciaisset, fideicommissarius sine successore decessisset, non impediatur libertas, sed illius sit libertus orcinus, cujus servus antea fuit. (k) (****) Et generaliter S. C. veritum est, libertates interciderent, si quis sine hærede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat; vel si suus hæres se abstinerit. (l)

(h) L. non tantum §. 1. *S. sed si*, & L. 28. §. 4. *ff. de fideicommiss. lib.*

(****) Quomodo igitur distat Senatusconsultum Juncianum a Rubriano & Dasumiano? Ita quidem quod ex Junciano liberatur servus, qui mortis tempore ejus, qui rogavit, non fuerit. L. 28. §. 4. *D. de fideicommiss. libert.* veluti proprius ejus, qui manumittere rogatus est. L. 51. §. 8. *D. eod.* salvo eidem jure patronatus, d. l. 28. §. 4. *D. de fideicommiss. libert.* cum ex Dasumiano liberetur servus hereditarius, ex Rubriano vero destinatus manumissor jure patronatus penitus excidit, quia in fraudem libertatis abest.

(i) L. si cum servum 28. §. 4. *ff. de fideicommiss. libert.* Cujac. *C. eod. & ad lib. 58. Paull. ad edict. sive l. 5. ff. de fideicommiss. libert.*

(k) L. 5. *ff. eodem.*

(****) Defuncti puta, si defuncto, hæredis, si heredi serviebat. Quid si tertio servisset? tunc orcinus heredis erat, quia & si ab herede redemptus & manumissus esset, libertus ejus fuisset. Verba *Antequam Prætor pronunciaisset fideicommissarius sine successore decessisset*, hoc S. C. tum a superioribus separant.

(l) L. cum, quasi §. *sed & si quis* 9. *ff. de fideicommiss. lib.*

CA-

CAPUT XXVIII.

De S. C. Articulejano.

IN provinciis vero ea cognitio erat Præsidum eorum, quorum jurisdictioni suberat testator, & servus: qua de re sub Trajano prodiit S. C. Articulejanum, ipso Trajano, & Articulejo Pæto Cofs., quo continebatur, ut in provinciis præsides provinciæ cognoscerent, licet hæres alterius sit provinciæ. (a) Item senatusconsulto Junciano (*) non modo de servo hæredis proprio, sed de quovis alio, qui nec hæredis esset servus, nec testatoris, cautum erat, ut si Prætor pronunciasset, in ea causa esse servum, ut si adesset hæres, cogendus esset illum manumittere; perinde esset, ac si servus fuisset ex fideicommissio manumissus, ex quo intelligitur, quod supra innuimus, servum hunc ex S. C. liberatum, hæredis libertam permanurum: quia enim lex præstitit factum hæredis, videtur tanquam ex fideicommissio ipse hæres liberasse. (b) Ceterum non video, cur hoc caput aliqui subelegant Emilianum S. C. & Emilianum a Junciano discreverint, atque hæc nomina, quæ unius hominis sunt, ad duos distinxerint; cum omnia ab uno Emilio Juncio profuissent.

CAPUT XXIX.

De S. C. Vitrasiano.

AT cum aliquando contingeret, ut testator libertatem ex fideicommissio relinqueret pluribus hæredibus institutis, inter quos aliquis erat infans, qui manumittere non juberetur; absurdum videbatur, ut quod isfari non posset, atque aliis hæredibus vendere partem suam impeditur, (c) libertas, quæ ab aliis præstari poterat, tantum ab infante non poterat.

(a) L. non tantum §. ff. de fideicommissio lib.

(*) De auctore S. C. Articulejani conferendus verus lapis apud Gruterum p. 35. n. 2. & Spartianus ad Hadrianum c. 3. Quæ de S. C. Junciano deinceps dicuntur, commodius subjecta fuissent superiori rubricæ. Servum ex S. C. Junciano manumissum heredis libertum fuisse, Gravinæ liberter credimus, propter laudata verba l. 28. §. 4. D. de fideicommissio libere, et si jus patronatus in servum

(d) Idecirco Sulpitio Galba, Vitrasio Poblione Cofs. (**) Senatus jussit, ut perinde esset, ac si infans partem domini suam vendidisset. Ideo cohæredes, liberato jam servo, precii nomine infanti tenebantur, ac si ex causa judicati cum iis ageretur. Itaque quod natura negaret, lex præstabat: lex enim pro infante loquebatur, ac partem domini cohæredibus vendebat.

CAPUT XXX.

De S. C. Noniano.

ET hæc quidem S. C. pertinent ad eos servos, qui aliena beneficentia redeunt ad naturalem libertatem. Sed non raro servus ad libertatem, libertus ad ingenuitatem in judicio proclamabat, ut ex sententia judicis in meliorem statum se revocaret: dominus autem, cujus intererat, servum, aut libertum, in servili, aut libertina conditione permanero, propter benevolentiam erga servum, erat indulgentior, & contendebat quidem in judicio, sed leniter, ac remisse, ut scilicet a servo, qui cum de compacto agebat, ac lusorio conpungebat, in judicio superaretur. Qua arte pessimi quique servorum ignavia, & imbecillitate dominorum civitatem Romanam assequabantur; nominis autem Romani dignitas pessimorum civium turpitudine polluebatur. Ideo Domitiani temporibus hæc fraudes Senatus rescuit; obscurum, quo anno, quibusque Cofs. Siquidem hoc S. C. alicubi Juniani nomen præfert, & adscribitur Domitiano Cæsari, & Appio Junio Sabino Cofs. an. A. U. C. DCCCXXXVI. alicubi vero Numianum appellatur, ut in titulo Codicis de collusionem detegenda, Quam lectionem Cujacius in parat. (e) emendavit ex Basilicis, ubi legitur: *ad rati unius dymani iyydapiq epio ditta*: & reposuit Numianum a Ninnia gente, de qua fuit Trib. plebis illè, qui intercessionè sua restitit

hunc pristino domino tribuat Merillius Obs. IV. 24. Si is ab herede diversus sit, qualis est emptor servi.

(b) L. 28. §. si quis ff. de fideicommissio libere.

(c) L. cum quis 30. §. si plures ff. de fideicommissio lib.

(d) Hottoman. de S. C.

(**) Adi viros Eximios, Ottonem in Præf. T. 1. Th. jur. p. 34. & Heinocium in Historia juris p. 194.

(e) sic, C. de collusionem deteg.

Cloſio, iniquas rogationes in M. Tullium ferenti. (a) Poſſumus ex Haloandro levi mutatione legere Nonianum, (b) (*) illudque referre ad T. Nonium Aſprenamem, & M. Arricinum Clementem Coſ. ſub Domitiano an. U. C. DCCCXLVI. Hoc autem S. C. is, qui liber, vel ingenuus in iudicio pronunciatuſ fuit colludente domino in iudicio cum ſervo; delationis præmio ſervuſ vel libertuſ fiebat delatoris, qui abditam fraudem prodiderat: exemplo graſſatoris, qui principis liberalitate ſervuſ illiuſ fit, a quo captuſ fuit, & vinctuſ. (c) Eam vero fraudem deferre ac detegere licebat omnibuſ quamvis extraneis (d) ex oratione Marci. Et quoniam qui captat injuſta, merito ſibi redituſ includit ad juſta; ideo libertuſ, qui ſe ingenuitatem petiſſet, deinde reſciſſa ſententia ingenuitatis ad libertinam conditionem rediſſet, non recuperabat amiſſam juſ aureorum annulorum, quod poſt manumiffionem impetrarat. (e) Porro ſi ſervuſ plureſ dominorum ſibi vindicent, dicent eſſe communem, S. C. decretuſ eſt, ut ad eundem iudicem catur, ne cauſa ſententiarum varietate laceretur. (f) Hæc autem actio poſt quinquennium continuuſ perimebatur. Nec enim licet, niſi intra quinquennium, ſententiam ſtatuſ retractari, (g) ac vivente tantum eo, cujuſ de ſtatu agitur: nam mortuo eo, qui fuerat ingenuuſ pronunciatuſ, deinde in ſtatuſ controverſiam vocatuſ, inſticutuſ iudiciuſ ſtatim diſſolvitur; idque conſtitutuſ fuit S. C. quod Marci orationem exceperit. (h) Neſci enim viſum eſt, retractatione ſententiæ atque quæſtione προτυμωſ mota læ-

dere manes, & turbare cinereſ deſunctorum. Quamobrem cum poteſt de ſtatu deſunctorum (i) quæri poſt mortem, ſi quæſtio ad augenduſ deſuncti conditionem inſtituatur; velut ſi qui libertinuſ fuerat pronunciatuſ, petatur, ut ingenuuſ, priori ſententia retractata, declaretur; vel ſi quæſtio ea præcipua non fit, ſed ad aliud iudiciuſ dirigatur, veluti ſi in iudicio ſucceſſionis de ſtatu deſuncti quærenduſ occurrat: ut quæſtio ad illiuſ ſtatuſ evertenduſ minime tendat, dum ne tamen quinquennium exceſſerit; nam poſt quinquennium ne incidens quidem quæſtio de ſtatu deſuncti tractari poteſt, quod omnium primuſ edixiſſe Nervam, Calliſtratuſ tradit. (k) Idque Marci Antonini temporibuſ S. C. comprehenſum fuiſſe, colligitur ex Capiſtolino, ac ex libris iuriſ. (l) Quod etiam Tito Veſpaſiano; Svetonio teſte, tribuitur. Poterat autem libertuſ ad ingenuitatem proclamare etiam poſt manumiffionem, quæ minime officiebat ingenuitati, ſi ea repeteretur per quinquennium, atque in iudicio probaretur; vel ſi poſt quinquennium emerſerint inſtrumenta, & probationes ingenuitatis: eoque iudicialiter homo generi, atque origini ſuæ reddebatur: dum ne cum ingenuitate quidquam e domo manumifforis efferret, quod ei tanquam liberto, aut ex bonis manumifforis fuerat adquiſituſ; nam ſi ex poſſeſſione ſervitutis quuſ ſe in libertatem vindicaſſet, ea tantum exportare poterat, quæ in domuſ enjuſquam intuliſſet. (m) Quod cautuſ fuit S. C. cujuſ vetultate nomen intercidit. Qui vero liber, aut libera ſe venumdari precii capiendi cauſa

(a) Dion. l. 38. Cicero epiſt. 23. l. 3. ad Atticum.

(b) Gothof. ad l. 1. C. de colluſ. deteg.

(*) Imo, nihil obſtat, quo minus receptam leſionem tueamur in tot S. C. t. diſtiſ a Conſule ſuſſecto. Domitiani temporibuſ S. C. cum contra colluſiones latoruſ conſtat ex L. 1. D. de colluſ. deteg. Factuſ id a Numio quodam, Conſule ſuſſecto, non minori ſimilitudine quuſquam conſiſtat, quam qua alii Nonianam malunt vel Junianam, quia in Faſtiſ præſto ſunt nomina Nonioruſ & Junioruſ. Neque enim Juniani nomina, quod proderet Auctori videntur, uſpam diſerte S. C. toſtro tribuitur. In nominibuſ propriis auctoritati Baſilicorum præferendi videntur doctores Latini, quare Cuiaciuſ non immerito Gravina hoc loco deſeruit.

(c) L. 2. C. quibuſ ad libert. proclam. liceb. ubi

Cuiac. in enarrat. C. L. 1. ff. de colluſ. deteg.

(d) L. 2. §. de colluſ. deteg.

(e) L. 2. ff. de iur. auct. annul. ubi Cuiac.

(f) L. cognitio 8. §. ſi plureſ 1. ff. de liber. cauſ.

(g) L. 2. ff. de colluſ. deteg.

(h) L. 1. §. ſed interdum ff. ne de ſtat. deſunct. Cuiac. ad l. 1. ff. de iur. auct. annul. ſive 15. reſp. Papin.

(i) L. principaliter 13. C. de liber. cauſ. Cuiac. d. l. 2. ff. de iur. auct. annul.

(k) L. 4. ff. ne de ſtat. deſunct.

(l) L. 1. ff. eod. l. 4. ubi Gothof. & Cuiac. C. eod. de liber. cauſ. manumiff. L. de bonis ff. de lib. cauſ. L. 3. ff. ſi ingen. eſſe dec. Cuiac. ad tit. C. de ingen. & manumiff. L. 23. ff. de liber. cauſ.

(m) L. 1. C. de ingen. manumiff. L. 23. ff. de liber. cauſ. Claudiano ut docet Cuiac. ad l. penult. ff. quibuſ ad libert. proclam. non lic. Ordinem liberaliſ cauſa, vide apud Cuiac. obſ. lib. 18. c. 23.

patiuntur; iis odio turpitudinis ex S. C. prohibetur ad libertatem proclamare. (a)

C A P U T XXXI.

De S. C. Claudiano.

AT quoniam Claudianis temporibus gliscebatur supra modum amor ingenuarum mulierum egra servos alienos, atque hi sœmineis illecebris ab operibus & servitio abducebantur; ingenuarum autem mulierum fama, & proles servilis libidinis labe suffundebatur; Pallantis liberti monitu inventa ratio est, qua ingenuarum turpia cum servis commercia dirimerentur. Itaque Sylla, & Othone Coss. an. A. U. C. DCCCIV. Claudius Cæsar in Senatu ea de re orationem habuit, & in illius sententiam S. C. factum est, quod Claudianum ab auctore, & suo auctore Claudio fuit appellatum. Id mirum, cur Vespasiano Svetonius tribuat, cum ei manifeste resistent libri Jurisconsultorum, & Tacitus. (b) In quo Taciti loco Lipsius, adprobante Cujacio, pro invito domino, reposuit *ignaro*; Petrus Faber *ingrato* sive *invito* prica locutione, quæ frequens est apud Plautum; ut autem Svetonio simus æquiores, libenter accipimus conjecturam Lipsii, qui exoletum jam hoc S. C. Vespasiani temporibus restitutum arbitratur; atque ob id Vespasiano adscriptum a Svetonio. (c) Claudiano igitur S. C. comprehensum est, ut quæ mulier ingenua concubisset cum alieno servo, invito domino, si dominus ter denunciasset, sive prohibuisset septem testibus civibus Romanis præsentibus; tum ea mulier post sententiam Prætoris, præsidive, apud quem suas denunciations dominus professus esset, capite minuta, in servitutem redigeretur illius, ad quem pertinebat servus; ita ut simul cum capite, bona etiam sua secum sub ejusdem dominio transferret, dummodo invito domino alienum servum pellexisset. Ceterum si dominus sciens prudens neglexisset, probassetve, Cujacius, ut & Lipsius, non servam,

sed libertam fieri existimavit. (d) Lipsius enim expuncta vulgata, retinuit hanc Farnesiani Codicis lectionem: *ut ignaro domino ad id prolapsa in servitutem: si consensisset pro liberta haberetur*. Quæ lectio sententiam tribuit S. C. satis incivilem. Nec enim sola honestatis ratio peperit hoc S. C. sed etiam utilitas dominorum, a quorum servitio servi mulieribus illecebris abstraherentur, ut Theophilus tradit. Quam jacturam ab ipsa muliere præstatione servilium operum reparandam Senatus censuit. Quæ poena mulieri a domino remissa videtur, dum ei conjugio consentit; ideoque causa non superest, qua mulier ingenuitatem amittat. Libertatem vero manere qui convenit uxorem servi, cum quo vel nullæ sunt nuptiæ; vel si fuerint ejusdem cum marito conditionis esse uxorem oportet? Quamobrem consentiente domino liberam mansisse putandum est, ac nullas prorsus fuisse nuptias. Cum hæc ita se habent: scrupulum tamen nobis injicit Paullus, qui *lib. 4. sentent. tit. 10.* scribit: *Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam legitimam matris intestatæ hereditatem pertinere non posse: quia neque servi, neque liberti matrem civilem habere intelliguntur*. Quorsum illa: *vel libertam ex S. C. Claudiano effectam*: nisi aliquando contingeret, ut ex S. C. Claudiano mulier libertinam conditionem subeat, nempe domino adprobante conjugium? (e) Ob hæc tamen ab humaniori sententia minime decedimus: potuit enim filia ex S. C. fieri ancilla domino improbante conjugium, deinde liberta per manumissionem. In quem sensum hunc locum a Cujacio acceptum invenimus in suis ad Paulli sententias notis. Aliisque in locis idem Cujacius tradit, (f) consentiente domino integram esse mulieri libertatem: ideoque patrem, qui per causam depositi dotem dederat filiæ servo nupturæ, non actione dotis repetiturum quod dederat, (nullam enim est inter servum & liberam matrimonium) sed actione de peculio ex causa depositi: quod Paullus respondit. (g) Nihil igitur

(a) L. 3. ff. quib. ad libert. proklam. non licet.

(b) L. 12. c. 53. annal. Ulp. tit. 11. §. maxima.

(c) in Vespasiano c. 11.

(d) Cujac. ad tit. C. de S. C. Claud. & libr. 21. offerv. 10.

(e) Cujac. obs. 21. c. 16. & ad tit. C. de S. C. Claud. col.

(f) Ad l. Lucius 27. ff. de deposit. sive ad libr. 7. resp. Paull.

(g) Vide Gothofr. C. Theod. ad S. C. Claudiana. & Paull. 2. sent. 21. §. 1.

In vulgata Taciti lectione tentari fas arbitror, præter ea verba: *pro libertis habeantur*; ubi levi mutatione legere malim *pro libertis habeantur*. (*) Quid hoc enim monstri est, ut ex ea muliere, quæ ingenua concepit, vel servi nascantur, ut Cujacius scripserat, (a) vel liberti, quæ opinio ex vulgaribus Taciti editionibus in vulgus interpretum manavit? quasi possit quis esse libertus, qui servus nunquam fuit? Non igitur ex sententia S. C. sed ex constitutione Valentiniani, cui usus & effrænator in dies libido mulierum remedium suggesserat acerbius, arbitror eam filiorum inductam esse servitutem; (b) nec enim id tantum novum jus, novamque pœnam Valentinianus constitueret, si S. C. Claudiano comprehenderetur. Qua de re Lipsio assentior, & Petro Fabro de vulgata lectione ambigentibus. (c) Quid si liber homo ancillam alienam sibi junxisset? minime in S. C. inciderebat, cum eo verba non porrigantur, (d) tantum productum fuit hoc S. C. ad servos adscriptitios, ut eorum conditionem subiret mulier, quæ se illis permisisset. Idemque jus apud Longobardos, & Francos permansisse, Cujacius in eorum legibus observavit: (e) Justinianus tandem S. C. hoc funditus sustulit: quo aggere dejecto mulierum effrænata libido nimium quantum exundavit!

C A P U T XXXII.

De lege Vectii Lybici.

ET hæc ad privatos servos pertinent, Eruamus nunc, si quid ad servos pertinet publicos, quibus Respublica utebatur, ut tabulariis præessent, atque scri-

(*) Imo Taciti verba hac Gravinæ emendatione carere possunt. Ignaro domino ad flagitium prolapsa, si, innotescente rei turpitudine, post factam a domino denunciationem, non desistit, ancilla sit domini. Quodsi servo se conjunxerit volente domino, liberta hujus fit; etsi enim de sua quodammodo libertate transigere domino integrum sit, tamen vindicari debet violatio honestatis publicæ; Schultingius ad *Pauilli l. II. tit. 21. §. 1* Hæc autem mulier liberta neque in matrimonio servi erat; neque in concuberno, sed earum conditioni accedebat, quæ vulgo consueverunt, quare liber quidem erat infans ex ea natus, non autem legitimus.

(a) *lib. 21. obs. 16. ex l. 6. §. 11. C. Theod. ad S. C. Claud.*

(b) *L. 6. C. Theod. ad S. C. Claud.*

ptoris publicis conficiendis vacarent, singulorumque civium nomine stipularentur ea, quæ essent ex necessitate, aut usu privatorum, si forsitan per ætatem ipsi non possent, quandoquidem liberi homines pro aliis inutiliter stipulabantur; ideo servi adhibebantur publici, antequam Arcadius, & Honorius hoc munus ab iis ad liberos homines transfussent. (f) Similis mos erat apud Athenienses, qui servos publicos Quæstoribus adjugebant ad conficiendas accepti, & expensi rationes, quos, si fides Quæstorum in suspicionem vocaretur, torquere possent: ut ex iis veritatem elicerent; cum minime liceret civem torquere Atheniensem, ut nec Romanum. Hos igitur servos Romana Respublica cum manumitteret, non faciebat cives Romanos sed Latinos. Verum lege Vectii Lybici imperatum est, ut manumissi a Reppub. cives Romani fierent; cumque lex hæc tantum urbem, & municipia Italica teneret, prolata deinde etiam est ad municipia provincialia (g) ex S. C. facta Juventio Cello, & Neratio Prisco Coss. Itaque hanc nobis legem Cujacius explicatam dedit. Aliqui, atque in his Antonius Augustinus legunt Vectibulicia, quod corruptum est ex nomine Vectii Lybici. (**). Fuit enim Romæ Vectiorum familia, de qua L. Vectius, quem Dion tradit detexisse conjurationem Catilinæ, & Vectius Rufus, qui fuit Præfectus urbi. (b) Atque his quidem S. C. & legibus servilis conditio gubernabatur: huic proxima est conditio liberorum hominum, quos civilis ratio propter ætatis, mentis, aut sexus imbecillitatem alienæ potestati subiecit: quam minimam capitibus diminutionem auctores juris appellarunt.

(c) *lib. 1. semest. cap. 25. Lipsius ad Tacit. annot. 12. c. 53.*

(d) *L. 9. C. comm. de success. l. 3. C. de liber. caus.*

(e) *ad tit. C. S. C. Claudian.*

(f) *L. generali in fin. C. de tab. lib. 10.*

(g) *L. 3. C. de serv. Respubl. manumit.*

(**) Imo forsitan ex nomine Vectii publica. Vectii enim & Publicii nomen, quorum mentio apud Plin. IX. 13. tam apte huic legi convenit, ut suspicari liceat, Publicium, Vectio Proculo, cui in præfectura urbis successor datus fuerat, dein, etsi Consulatus ordinarii spe excidisset, tamen extra ordinem collegam Consulatumque susceptum fuisse.

(b) *L. 1. C. de bon. matern. Cujac. ad tit. C. de serv. Respubl. manumit.*

CAPUT XXXIII.

De legibus Tutelaribus, & Lege Attilia, Julia, Titia.

AD tutelam igitur primum ingrediamur. Quod jus proprium civium Romanorum factum est, ut ex eo excidat, quisquis civitatem amittat. Etenim patria potestas propria civium Romanorum est: tutela autem est eadem ac patria potestas (*) vel testamento patris, vel a lege in defuncti patris liberos continuata, & producta: unde ad quos patria potestas extenditur, eosdem impuberes, patreque orbatos tutela complectitur. Quæ testamento venit, testamentaria; quæ a lege, legitima nuncupatur. Illam pater confert in quemlibet civem Romanum, quem dignum habeat, cui concedat liberos; hanc tribuunt leges agnatis, quibus pro gradibus successionis cura, & defensionum rerum pupilli, atque personæ traditur. At si nullus testamento sit datus tutor, nec agnatus supersit aliquis, qui pupillum sibi tuendum suscipiat, aut somnam; vel si tutoris testamentarii exercitium ab incerta conditione pendeat; vel si ex die tutor sit datus; vel si idem sit apud hostes; vel si hærede deliberante (***) delata sit hæreditatis aditio ex testamento, tutor ex lege Attilia dabitur: ita tamen, ut si nullus datus sit testamentarius, detur ex lege usque ad pubertatem, sed si datus quidem fuerit testamento, verum ex causis supra demonstratis impediretur; tutor ex eadem lege dandus esset, quoad impedimentum duraret, (a) &

(*) Quod improprie dictum apparet. Neque enim tutori suus heres est pupillus, neque tutori unquam in pupillum licuit, quod patrifamilias in filium, scilicet ut eum occideret, venderet, oppignoraret, Cui porro tutori acquiritur ex operis pupillorum? Ne eos quidem omnes tutela complectitur, ad quos extenditur patria potestas. Utique enim in manu patris est filius, etiam pubes, etiam major, quorum neuter tutelæ vinculis contrahitur.

(**) In unum contrahit casum duplicem. Datur pupillo, cui tutor testamento datus est, tutor a magistratu, primo, si alius heres scriptus sit, isque delibet §. 1. *J. de Attiliano tutore* L. 10. *pr. D. de testam. tut.* quia, si scriptus heres hereditatem repudiet, cum heredis institutione tutoris quoque datio concedit. Datur secundo tutor pupillo a magistratu, si ipse heres scriptus sit, quia hereditatem

a Prætoribus in urbe, atque a majore parte Tribunorum plebis: qui sicuti una cum Prætoribus conferunt edicta, (b) ita & una tutorem dant. (c) In provinciis vero tutor dandus esset provincialibus, aut iis, qui ibi domicilium habent ex lege Julia, & Titia, a Præsidibus, vel Magistratibus cujusque municipii jussu Præsidum: siquidem datio tutoris non transit cum jure Magistratus, sed præcipua lege conceditur; qua lege opus non fuisset, si Magistratus jure transfret. (d) Hodie vero jus hoc dandi tutoris jurisdictioni coherere, Baldus existimat: vulgo enim tutores a quolibet magistratu dantur. (e) Meminit etiam Ulpianus tit. XI. legis Junia, quæ tutorem fieri jubet Latino, aut Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex jure Quiritium erat: nempe cujus falsa servitus (***) patuerat, eodemque titulo refert, Latinum libertum veritum fuisse ex lege Julia tutorem dari. Attilia autem legis certa tempora indicare non ausim, Tentari posset latam ante Philippum, & Albinum Coss. anno A. U. C. DLXVII. cum in historia ejus anni apud Livium (f) mentio sit tutoris a Tribunis, & Prætoribus petiti, quod Sigonius observavit. (g) Quamobrem referri posset ad annum urbis CDXLIII. ut a L. Attilio Trib. plebis rogatam arbitremur. Ab hac lege recessum videtur Claudii temporibus, qui per Consules ex inquisitione tutores pupillis utriusque sexus dari iussit, (h) idque abrogatum fuit ab Antonino Philolopho, a quo Prætorum tutelarem institutum fuisse, refert Capitolinus in Antonino. (i) Adjectæ vero sunt ex constitutionibus cautiones, a

suo arbitrio adire nequit, ne damnum inde habeat. L. 9. *D. de tutoribus datis.*

- (a) Ulp. *tit. 11. lib. 1.* (b) Cic. *de offic. 3.*
 (c) Cujac. *in not. marg. ad inst. tit. de Attil. tut.*
 (d) Govean. *ad tit. de jurisdict.*
 (e) Goth. *ad tit. inst. de Attil. tut.*

(***) Imo Ulpianus Latino, vel Latinis impuberibus eum tutorem fieri vult, qui etiam ante manumissionem liberti civis Romanus fuisset, qualis quidem & is est, cujus falsa servitus patuerit, sed rarior is casus, quam ut eo præcipue lex respexisse videatur. De lege Junia vide notata ad §. XXII.

(f) *lib. 39.*
 (g) *lib. 1. de antiq. jure Civium Rom. cap. 13. de jure tutelar.*

(h) Theoph. *Inst. lib. 1. tit. 20.*
 (i) L. *cum plures ff. de tutel. L. 4. ff. de excep. L. si quis ff. de testam. tut.*

tuto-

tutoribus exigendæ *rem pupilli salvam fore*, & ex iisdem data facultas compellendorum tutorum ad administrationem tutelæ: quæ antea Magistratus potius officio expediebantur, cum nihil superioribus legibus caveretur, & memoratur (a) S. C. Trajano auctore, quo datur actio utilis, vel in factum in Duumviros, qui Magistratus erat municipiorum, si tutores, vel curatores dando, neglexerint ab iis exigere cautionem *rem pupilli salvam fore*, aut minus idoneam exegerint. Demum Justinianus si pupilli, vel adulti facultates, quingentos solidos non excedant, a defensoribus civitatum, una cum antistite sacrorum, vel aliis Magistratibus tutores dari constituit: (b) Plura autem S. C. prodierunt, ut in locum furiosi, surdi, muti, alii tutores dentur. (c) His accedit S. C. quo liberti Senatorum in patronorum bonis administrandis occupati, a gerendæ tutelæ onere liberantur. (d)

C A P U T XXXIV.

De Muliebri Tutela, & lege Claudia.

ET hac quidem lege consultum est præcipue impuberibus. Fœminæ vero etiam puberes, propter infirmitatem consilii, perpetuæ tutelæ, ac auctoritati alienæ suberant, jure sane antiquissimo, nempe Attico, quod in mores, & jus Romanorum permanavit. Nam ut Budæus in linguæ Græcæ commentariis (e) observavit, *Kύπος* dicebatur mulierum tutor, quem omnibus mulierum actibus apud Græcos intervenire oportuisse, colligitur ex Cicerone pro Flacco. Nam *emtionēs*, inquit, *falsas prædiorum proscriptiōnes cum mulieribus aperta circumscriptiōne fecisti: tutor his rebus Græcorum legibus adhiben-*

duis fuit. Igitur & moribus Romanorum, ut idem pro *Murana* scribit, mulieres perpetua tutela continebantur, earumque non ante tutela solvebatur, quam convenissent in manum. Matresfamilias enim, ut alibi diximus, certis solemnitatibus nubentes, re divina peracta, farreque, ut mos erat veterum sacrificiorum, adhibito, convenire dicebantur in manum viri, sive in potestatem; quia in ejusdem viridomum se, suaque omnia transferebant; ita ut in dominium viri transierent jure mancipii: ac propterea in alienam familiam commigrantes, capite minuebantur, ideoque solvebatur etiam tutela, quæ in libero capite tantum insistit, & quavis capitatis diminutione perimitur. (f) Institutum enim fuerat a Romulo, ut Dionysius tradit; id quod nunc etiam retinemus, ut inter conjuges esset divinarum, atque humanarum rerum societas, & sacrorum omnium communio: Fœminas igitur in nuptas agnatorum proximior jure tutelæ regebat, eadem prorsus auctoritate, (*) qua continentur impuberes: quorum negotia omnia gerebant tutores, & auctoritatem interponebant; puberum vero mulierum negotiis gerendis tutores tantum auctoritatem præstabant. Ab hac autem potestate Livia, & Octavia liberatæ fuerunt per Augustum; teste Dione. (g) Mulieri enim nullo tutore auctore bene solvebatur; pupillo minime, ut docet Cicerone. (h) Ut igitur omnibus negotiis mulierum, ita & nuptiis contrahendis præerat tutoris auctoritas, sine qua in viri manum convenire non licebat. Ne vero agnatus, qui semel tutelam susceperat, eo onere quoad mulier nuberet premeretur, institutum fuit, ut alteri a se proximiori eam in jure cedere posset: (***) quæ *cessitia tutela* dicebatur, indeque *cessicus tutor*; ut tamen qui semel tutelam suscepe-

(a) l. 5. C. de Magist. conven.

(b) l. 30. C. de episcop. audiend.

(c) L. penult. ff. de tutel.

(d) L. Libertus 15. §. 12. ff. ad municip. & incol.

(e) pag. 44. & 45.

(f) Cic. in topic. ubi Boet. Brisson. de ritu nupt. pag. 26.

(*) Imo minori, ut patet ex statim sequentibus. Impuberum enim negotia tutor quoque administrabat; mulierum non administrabat; illis solvi poterat, his solvi non poterat. Exemplum

quoque Livie & Octavie sententiæ Ciceronis per *οὐχ οὐτὴν* præmittitur. (g) lib. 49. p. 414.

(h) in topic. ubi Boet. Brisson. de ritu nupt. pag. 24. & 27. Ulpian. tit. 11. §. pupillarum.

(***) Sed nisi dies constitutus esset, ad quem tutela a proximo agnato gerenda esset, futurum erat, ut remotiores successorio edito in re onerosa locum esse molent. Quare hanc tutelam *Cessitia* raram fuisse existimo. Forsitan tutela *cessitia* extraneis cedebatur tanquam mandatariis periculo agnati proximi.

rat; exercitium illius per cessionem conferre posset in alium; non autem ipsam tutelam jus, quod ab se abdicare non poterat. Hinc mortuo eo, cui cessa fuerat, exercitium tutelae remeabat eodem, unde discesserat. (a) Hanc mulierum puberum tutelam plerique, quorum dux Cujacius, sublatam prorsus arbitrantur lege Claudia, cujus anceps est, & crebris eruditorum disputationibus iactata sententia. (b) Peperit omnes controversias Ulpianus cujus hic verba describam: (c)

Quantum, inquit, ad agnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit, quoniam permixtum erat in jure, cedere tutelam feminarum tantum, non masculorum. Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet. Cujacius pro sustinere reposuit sustulit.

Id Rævardus non probavit, (d) & auctoritatem Cujacii veritus; suppresso nomine, hanc emendationem explosit; propriam vero sententiam tam obscure proposuit, tam perplexæ, ut palam ostenderit, non tam in animo habuisse confirmare suam, quam reprobare alienam. Id tantum perspicue tradit, *sustinere* hic accipiendum esse pro *differre*, ut accipitur in l. 42. ff. de noxa action. & apud Cic. *de Attic. libro 12.* qui *sustinere solutionem* dixit pro *differre*: Secutus hunc est vir omni eruditione insignis Jacobus Gothofredus, qui sibi hanc verbi explanationem arrogavit, (e) eaque confusus apertè Cujacium relinquit, ac sublatam tantum censuit a Claudio cessionem in jure, nempe cessitiam tutelam, ne quod onus semel agnatus subjerat, deponere unquam possit, ideoque scripsisse Ulpianum lege Claudia muliebres tutelas *sustineri*, sive *differri*, cessitia omnino sublata. Sunt qui sensum Cujacii retineant, emendationem repudient, inter quos Theodorus Marcilius, (f) qui non dubitat

sustinere verbum accipere pro *inhibere*: ut retenta lectione veteri, sententiam colligat eandem, quæ in verbo *sustulit* a Cujacio reposito continetur: adducitque Cic. *Epist. 21. libro 13. ad Attic.* ex qua contendit, *sustinere* accipiendum esse pro *inhibere*. Quod est fallum; scribit enim Cicero: *arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi*: non quod idem sit *sustinere*, & *inhibere*; sed quia credebat Cicero, suspendendum esse remigium, quando navæ jussi essent *inhibere*: verum postea comperebat non suspendi remigium, cum jubentur *inhiberi*, sed alio modo moveri remos, & navem converti ad puppim, (*) ac retro impelli, quod Thucydides dicit *πρὸς ἡμᾶς κλονέσθαι*. At me Gothofredo adjungit Ulpiani locus *tit. de tutelis paragr. moribus*. Ait enim Ulpianus: *moribus tutorem dari mulieri pupillove, qui cum tutore suo lege vult agere, ne tutor sit in re sua auctor*: ideoque tutorem alterum jurisdictione Prætoris excitari, quo auctore mulier pupillive cum tutore contendat. Cum enim Ulpianus pupillum a muliere secreverit, palam facit, suo tempore non pupillarem solum, sed & muliebrem permansisse tutelam: siquidem si muliebri tutela suis temporibus premita esset, mentionem tantum pupillaris tutelæ faceret. Non negaverim, jussisse Constantinum, (g) ne patruus mulieris tutelam recusaret. Unde quæri posset, cur opus fuerit Constantini lege, si jus antiquum vigeat, ex quo ad patruum ex agnationis ordine muliebri tutela perventura erat? Nimirum hinc suspicari licet, plura fuisse legis Claudiæ capita quorum vix nunc vestigia retinemus: ac præter id, quo cessitia tutela tolebatur: extitisse forsitan & aliud, (**) quo mulieres eximebantur tutela patruorum; quorum intolerabilis erat asperitas. Quod

(a) Ulpian. *tit. 11.*

(b) Vide Gifan. *qui defendit*. Cujac. *ad l. unie. c. ubi tue. vel curat. potest.*

(c) Ulp. *tit. 11. verb. cessitia.*

(d) *Variar. lib. 1. c. 10.*

(e) L. 2. C. *Theod. de tut. & curat. creand.*

(f) *ad leg. 12. Tab.*

(*) Ita ipse Cicero, verbis rei forsitan nauticæ propriis, pro navem retro verti.

(g) in C. *Theod. de tutor. & curat. creand. & L. 3. C. de legit. tut.*

(**) Ino id merum commentum est. Rectius Schulzingius vocem *sustinet* interpretatur, tue. ur;

cujus conjecturam amplectitur Heineccius *ad Legem Papiam* p. 237. firmatque conjecturam jam olim ab acutissimo viro Jano a Cesta ad §. 4. *li. quib. mod. tut. fm.* probatam, qua tria priora verba §. 9. *apud Ulpianum* §. 2. connectenda sunt, ut mens Ulpiani hæc sit: *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia cedi amplius non vult, excepta tutela patronorum, nisi quod patrono integrum est cedere tutelam libertæ. Constantinus autem, quando in L. 2. C. Th. de Tut. & Cur. in Feminis, inquit, tutelam legitimam consanguineus, vel patruus non recusat, jus tantum vetus usi intermissum repetere videtur.*

sane ferox patruorum ingenium veteri erat proverbio tritum, inde illud apud Poetam:

Ne sis mihi patruus oro.

Facile igitur crediderim, sub mulieroso ac imbelli principe, quo imperante foeminarum impotentiae, atque libidini divina omnia, & humana cesserunt, mulieres, quia sibi norant omnia procedere, oppor-
tune patruum jugum, flexa principis ad id auctoritate, deiecit: Constantinum vero imperium patruorum, consucato jure antiquo, restituisse. (a) Scio, aliud excogitasse Jacobum Gothofredum: suam tamen euique in re tam obscura iudicium liberum esto: mihi certe haec ratio videtur cum temporibus, & legislatoris ingenio convenire. Ceterum Iustinianus muliebres etiam tutelas pubertate solvi iussit, quod est receptum, si peculiaris regionis mos non adverteretur. Illud minime praetermittendum, mulieres olim exentas fuisse tutorem potestate, si vestales fuissent, vel tres filios peperissent, quod arbitrator ex lege Papia profluxisse. (b) Hinc illud apud Pithaeum juris veteris fragmentum: *Mulier sine auctoritate tutoris manumittere potest, si jus habet liberorum.* (c) Pertinebat etiam ad muliebres tutelas caput aliud legis Juliae de *maritandis ordinibus*: quo capite, ut ibi latius exponemus, tutor dandus erat mulieri, virginive legitimo tutore destituta (*) ad dicendam, promittendamve dotem; quod ex S. C. ad eam legem condito productum est ad eas mulieres, quae tutorem quidem habent legitimum, sed vel furiosum, vel mutum, vel absentem; opus autem fuit hoc S. C. quia etsi res poscat, ut alius tutor detur; regula tamen juris obstat, quae vetat, tutorem dari tutorem habenti: item & alia, ut nullus sit certae rei tutor. (d)

Porro Senatusconsultum eruere liquerit, (e) quo referamus regulam juris, ut si tutela pervenerit ad testamentarium, deinde is aut excusatus fuerit, aut remotus, in locum ejus tutor sit dandus, neque ad

legitimum deveniatur, nisi testamentario mortuo. Hinc enim Jurisconsul. *mortuo testamentario S. C. cessare.* Ex quo sequitur, ut superiora S. C. comprehendantur. Pertinet etiam ad tutelas *l. impuberi 13. ff. de tutor. vel curator. dat.* quam portionem fuisse S. C. Pegasiani censet in eadem lege Cujacius, cum non omnia illius capita supersint. Ne autem cum iis eremus, qui contra regulam juris censuerunt per testatorem servo tutorem dari, cum tutela sit jus in capite libero; ita speciem, Cujacius auctore, ponemus. Insuperat quis haeredem, eumque rogaverat, ut manumitteret servum impuberem, eique haereditatem restitueret. Haeres recusat adire; atque ita coquidit fideicommissum, & libertas servo relicta; utpote destituito testamento. Senatus censuit, cogendum haeredem adire, non quidem ab impubere; sed ab alio ejus nomine; cum aetas hoc ei non tribuat, ut possit in iudicio consistere. Non tamen obstat conditio servilis, ne instet pro sua libertate. Igitur libertate se ipso instante impetrata, dabitur tutor, qui ejus nomine petat fideicommissariam haereditatem. Nec desert, quod legitimus servi tutor sit patronus, nempe haeres rogatus: quia, ne is haeres sit auctor in sua causa, Senatus censuit dandum specialem tutorem ad negotium restituendae haereditatis, ut ea restituta, & cauto ab haerede *rem pupilli salvam fore*, ac negotio transacto, tutela legitima servi manumissus transeat ad haeredem rogatum, qui manumissus, quasi ad patronum; isque adeo satisdare omnino cogitur; (quod exigi regulariter non debet a patrono) (f) qui quantum in se fuit, peremit tutelam: nec parum ei tribuitur, quod jus manumissionis retineat in liberto, quem liberavit invitus. Quam S. C. sententiam Adrianus extendit ad eum, cui libertas directo relicta testamento fuisset, & haereditas per fideicommissum: cum S. C. tantum de libertate, & haereditate per fideicommissum relicta decreverit. Hoc autem erit discrimen in casu constitutio-

(a) Vide Rittersh. ad L. XII. tab. pag. 11. cap. 14. p. 3.

(b) Plutarch. quem adducit Lips., ad Tacit. annal. lib. 3. cap. 25.

(c) I Lipsius ibidem.

(*) Etiam si pupillus sit tutor legitimus Ulp.

Ulp. tit. XI. §. 20.

(d) Ulp. Instit. cap. 11. Cujac. in notis ibi verb. ad dotem dicendum.

(e) Ex l. quis 11. §. 3. ff. de testam. tut.

(f) L. 5. ff. de excusat. ubi Cujac.

nis, quod tutor datus erit tutor perpetuus, neque unquam pupillitute perveniet ad hæredem, quamvis restituta hæreditate: quia hæres non potest suscipere legitimam servitutelam, quasi patronus, cum servus per libertatem directam sit libertus orcinus, non vero hæredis, a quo nullam libertatem accepit, sed est ex testamento ab ipso testatore: ideoque deficiente legitimo, tutelam geret tutor a magistratu datus. S. C. etiam ex oratione Marci conditum, vetat, ingenuos libertis tutores dari (a) nisi in libertorum penuria. Decrevit & Senatus, Neronis temporibus, teste Tacito, *annalium* 15, adoptivos liberos ad excusationem non prodesse. (b) Item S. C. decretum est, ut libertus Senatoris, qui patroni negotia gerit, excusetur a tutela. (c) Quod J. C. retulerunt ad unum tantum libertum, qui negotia tractet, non vero ad plures, neque ad libertum clarissimæ scæminæ, nempe mulieris Senatori nuptæ. (d) Præterea oratione Severi S. C. comprobata cavetur, ne prædia rustica, & suburbana eorum, qui subtutela sunt, vel cura, injus testatoris, aut sine decreto, causæque cognitione distraherentur. (e)

CAPUT XXXV.

De Lege Lætoria.

Proxima muliebris sexus imbecillitati est ætas minor viginti quinque annis, qua ætate, fluctuantibus adhuc humoribus corporis, animus incertis jactatur quoque consiliis. Quod Hippocrates significavit, qui comitiales morbos posse sanari scribit ante annum vigesimum quintum, propterea quod humores, qui adhuc non confederunt, aliorum deflecti facile possunt. Hinc annum vigesimum quintum statuit

Galenus pubertatis terminum. (e) Eadem ratione jus civile hoc ætate definit hominis statum, qui Græcis dicitur *ἀνήρ*. (g) Idque inductum fuit lege Lætoria sane antiquissima: (*) siquidem ejus non obscura mentio est apud Plautum in *Pseudolo*: ubi legem hanc appellat *quinam vicenariam*. Hinc ætas XXV. annorum Constantino dicitur legitima: (b) ubi annos Lætorie legis egressus legitimum compleveris ætatem: quia scilicet eo numero annorum minori ætati finis imponitur. Hujus legis hæc capita erui ex antiquorum testimoniis possunt. Primo capite cavebatur adolescentibus dissolutis, & lascivis, ac luxu perditis; quibus causa cognita curatores dabantur. (i) Altero capite circumscriptis adolescentibus succurrebatur, ac recidebantur fraudes versutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. (k) Plenius deinde remedium accessit a Prætorè, cujus edictum non circumscriptis modo, sed & lapsis adolescentibus opem ferebat; ut non solum alienam fraudem, sed etiam imperitiæ suæ damnum effugerent, quod non per actionem fit, sed per Prætoris cognitionem. (l) Vetuit autem lex Lætoria; ut apud Priscianum Suetonius *lib. 4*. Prætorum tradit, adolescentum stipulationes: idemque colligitur ex Plauto in *Pseudolo*, (m) ex quo etiam deducitur per legem Lætoriam perimi actionem creditorum adversus adolescentem, qua de causa ei credere metuebant. (n)

Perii, an non tum lex ne perdit quina vicenaria

Metuunt credere omnes.

Postremo legis Lætoriam capite in eos, qui fraudem adolescenti fluxissent, publicum judicium constituebatur. (o) Quod tamen est hodie sublatum. (p)

potest, quo minores quisvis curatores petere jussi sunt. Capitol. in *Marso* c. 10. Inter eos, qui legem illustrarunt, nobilis est Jacobus Gothofredus.

(b) L. 2. *Theodos. de donat. Briff. 3. antiq. 2. Cujac. ad tit. ff. de min. 29. av. & de dol. mal.*

(i) Capitolin. in *Antonin. Cujac. com. ad tit. ff. de min. Jacob. Gothofred. C. Theodos. de donat. l. 2.*

(k) Cicero *lib. 3. de offic.*

(l) Cujac. *ad titul. ff. de min. & dolo mal.*

(m) *Att. 5. scan. 3. v. 29.*

(n) Lips. *ad Tacit. annal. lib. 11. nu. 29.*

(o) Cic. *lib. 3. de offic. & lib. 3. de nat. Deor.*

(p) Cujac. *ad tit. de min. & dolo malo in princ.*

C A

(a) L. 1. ff. de excusat. ubi Cujac.

(b) L. 2. §. adoptiv. ff. de vacat. man. Cujac. ad l. 2. ff. de excus.

(c) L. libertus 17. ff. de municip.

(d) Cujac. ad *Papin. lib. resp. d. l. libertus.*

(e) L. 1. §. 1. ff. de rebus cor. qui sub tutel. sunt sine decret. non alien.

(f) Lib. 5. *adoptiv. Cujac. com. ad tit. ff. de min. 25.*

(g) L. cum pater §. curat. ff. de leg. & fidei. com. 2.

(*) Quæ vulgo M. Lætorio Planciano, tribu- noplebis tribuitur, lataque dicitur circiter A. U. C. 490. Capitibus legis ab Auctore recessitis addi illud

CAPUT XXXVI.

De lege Julia, & Papia Poppæa.

QUæ adhuc ex antiquis monumentis erutz sunt leges, atque S. C. ad singularum personarum statum respiciunt. Nunc ea jura expendamus, quæ ad conjunctionem pertinent earum, inter quæ sunt jura nuptialia, e quibus, & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum, & eruditionis varietate, celeberrima, & amplissima est lex Julia, & Papia Poppæa, ad quam plura condita sunt S. C. quæ loco suo persequemur. Legem hanc non tam ratio, quam necessitas expressit ab Octaviano Augusto. Cum enim diuturnum civile bellum urbem cæde civium, & ærarium ingentibus sumptibus exhaustisset; Cæsar publicis necessitatibus, singulorum incommodo censuit occurrendum; etenim multa millia armatorum interierant, (a) & urbs valde decreverat fuga, & abstinentia nuptiarum. Adeo ut cum ipsi latores legis Papius, & Poppæus Cofs. cœlibes essent, & quærentur alii, qui liberos haberent, quo illis Cofs. præferrentur (liberos enim habens in Consulatus petitione præferebatur) reperti non fuerint eum liberis cives consulatu digni, qui eos in petitione superarent. (b) Itaque Augustus augendæ proli cœlibatum pœnis, conjugia, & multitudinem liberorum præmiis affectit; explendo autem ærario libertatem capiendi ex alieno testamento, magna ex parte præcidit, ac transtulit in populum jura, & hæc privatorum, ut, quod solemnè est, publicum commodum ex privatorum opibus coactum desuere ad principem. Cum autem lex hæc Papia coescentes civium eum in testando, tum in nubendo libertatem; Jurisconsulti æquitati magis, quam principum consiliis, legisque severitati studentes; ira ea interpretabantur; ut quantum in se fuit, vires illius fregerint, at-

que inciderint. Huic autem legi tam multa Jurisconsultorum responsa, & fragmenta veterum sunt implicata, ut qui hæc luce careat, in cusu juris-civilis possim offendat, & prolatabatur; tantique usus, & auctoritatis, diu fuerunt leges hæc Julia, & Papia, ut propter celebritatem, earum leges *nar' s'oxi* appellarentur. Harum legum inscriptio, non modo Papium, & Poppæum Cofs. sed & ipsum Julium nomen præfert: tum quia primus Julius Cæsar Dictator censuram agens, ut nova sobole abstramta bellis civilibus, urbem expleret, multitudini liberorum præmia constituit; (c) tum etiam quia & Augustus, quem sæpe Julium appellatum legitimus, anno A. U. C. DCCXXXVI. cœlibatum pœnis damnaverat, nuptias extulerat præmiis. Quæ tamen lex rejecta (*) multitudinis dissenso fuit; unde Propertius:

*Gævisa est certe sublata Cynibia legem,
Qua quondam edita stemus uterque, diu,
Ne nos divideris.*

Horatius autem in carmine sæculari faustum exitum præcatur his legibus;

*Diva producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super jugandis
Fæminis; prolisque nova seræci
Lege marita.*

Etenim sub extremum imperium, lenita severitate pœnarum, lata de quo lex est a Papio Mutilo, & Q. Poppæo Cofs. anno A. U. C. DCCLXII. (d) quæ demum tenuit, in eamque Consulium rogationem prioris legis capita relata fuere, inde quo appellata lex Julia, & Papia Poppæa, ut tamen Julia potissimum ad contrahenda matrimonia; Papia vero ad suscipiendos liberos referretur. (e) Sane ante has leges, quamvis nulla præea esset a jure constituta, cœlibes tamen aliqua ignominia per Censores notabantur exemplo Lacedæmoniorum. (f) Unde extat apud Gellium oratio Metelli Numicidi, (g) qui censor matrimoniorum frequentiam tuavit.

(a) Scholiast. Horat. in *carm. sacul.*

(b) Dionys. 53. vide Cujac. ad *tit. C. de caduc. toll. Tacit. lib. 3. annal.*

(c) Dion. lib. 43.

(d) Dein autem perlata est anno circiter U. C. DCCLVII. Sexto Aelio Cato & C. Sentio Saturnino Cofs. quinquennio ante legem Papiam Poppæam, & quidem nomine legis Julæ demaritan-

dis ordinibus, ut ex Suetonio & Dione accurate ostendit Vtr. Illustris, Jo. Gottf. Heineccius, in *oruditissimo commentario ad usramque legem p. 48.*

(e) Dion. lib. 56. *lib. 5. orig. 5.*

(f) Cujac. ad *tit. Ulpian. 16. §. qui intra. verb. neutri legi.*

(g) Dion. l. 43.

(h) vide *epitom. Livian. l. 79.*

Et quoniam norat, neque cum uxore factis commode; neque sine uxoribus vivi omnino posse, propagationem proles, & utilitatem publicam, tranquillitati privatæ censuit anteferendam. Eiusdem orationis auctoritate, ac verbis, Augustus & legem suavit suam. Hinc lex Ciceroni conficta in libris *de legibus*: *Cælibes esse prohibentur*. Cælibem autem Cujacius dictum putat, (a) quasi *καίλιψ*, (*) *καίλιαν λαίπω*, ventrem linquens. Harum capita legum, quæ mutilata supersunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, & quantum humanæ licuit industriæ, ad pristinum suum ordinem revocavit Jacobus Gothofredus, ad cuius fere indicia ordinem nos disputationum nostrarum pertinemus. Ad hæc autem capita universæ, quas habemus, harum legum sententiæ (**) referuntur. Primum caput erit de maritandis inter se civium ordinibus. Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fuerint procreandis liberis inhabiles. Tertium de præcidenda libertate differendarum nuptiarum: Quartum de pœna eorum, qui contra hæc leges nupterint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de præmiis susceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, & proles impedimentis. Octavum de modo divortii imponendo. Nonum de pœnis cælibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput, quod erat de maritandis ordinibus,

legi nomen dedit universæ. Eo capite nuptiarum frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius sanguis ignominia fervili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum quam ingenuarum numerus. (***) (b) Itaque venia data est legitimarum nuptiarum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen eorumque filiis tam naturalibus, quam adoptivis, (c) & emancipatis, & a Senatore in adoptionem datis, etiam ei, qui sit inferioris ordinis, natisque post mortem patris (non autem conceptis, & natis post patrem Senatu motum, hi enim Senatoris filii non habentur:) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (sufficit enim avita dignitas,) (d) pronepotibusque ex filio interdictum fuit, sponsam, uxoremve habere libertinam, vel eam, quæ aut palam corpore (****) quæstum faceret, fecissetve, aut artem ludicram exerceat, ejusdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuissetve. (e) Quamvis autem dignitas Senatoria domino obvenisset post libertatem, matrimonii causa datam; abstinendum ei tamen erat a libertinæ nuptiis; siquidem eas nondum contraxisset: nam si contraxisset ante adeptam Senatoriam dignitatem, quamquam ante dubitabatur, an nuptiæ manerent, Justiniano tamen inhumanum visum est ob eventum solvi nuptias, a quibus initio vitium abfuisset. (f) At si post nuptias vir exciderit Senatoria dignitate, consistere matrimonium, Ulpianus censuit,

(a) *Ad tit. C. de cad. toll.*

(*) Unde patet, cælibes quoque recte scribi, & convenienter origini vocis, etiam marmora præferant cælibes,

(**) Legum enim capita multo plura fuerunt, etiam earum, quæ ad augendam prolem pertinebant. De altera enim parte legis Papiæ ad explendum ærarium lata separatim Auctor egit capis. LX. & seqq. Marcianus in L. 19. D. de ritu nupt. de nuptiis legis Juliz laudat caput trigessimum quintum, & quadraginta tria omnino capita partis prioris legis Papiæ, adductis auctorum, quibus nituntur, testimoniis, exhibet Heineccius pag. 71. seq. Idem differentiam, qua lex Julia Gravinæ supra ad contrahenda matrimonia, Papiæ vero ad suscipiendos liberos referenda videbatur, rejicit p. 52.

Jani Gravina. Tom. I.

(***) Quod mirum videri queat, post tot Romanorum, millia in acie occisa. Quare suspicamur, ingenuos jam tum præ molliæ ab armis abstinuisset, adeoque robur militiæ jam tum in libertis positum fuisse.

(b) *Dion. lib. 54. in gest. ann. 736.*

(c) *L. 6. C. 7. ff. de Senat.*

(d) *L. 7. S. ult. ff. eod.*

(****) Quod magis per consequentiam, quam κατὰ τὸ πρῶτον de senatoribus cautum erat. Namque & ingenuis hujusmodi nuptiæ interdictæ erant, ut in sequenti capite dicitur, adeoque multo magis senatoribus.

(e) *L. 44. in pr. ff. de ritu nupt.* Theophil. *Inst. quibus ex caus. manumit.*

(f) *L. penult. C. de nuptiis.*

R

cum

cum dignitas, quæ obliterata, fuerit imminuta. (a) Caput autem hoc ad nuptias pertinens, passim immutatum est *Novella 117*. Justiniani, a quo etiam constitutum est, (b) ut mulieri scænicæ, quæ se ad honestum vitæ institutum contulisset, cum quolibet etiam dignitate prædito nuptiarum potestas esset. Ob eandem honestatis causam libertinus etiam ab ingenuo adrogatus; aut alius, qui artem ludicram exercent; vel a parentibus eam artem exercentibus descendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu noti, quæ se ad turpem quæstum non convertit; (*) uti & prohibetur ducere nepotem, proneptemque ex filia (c) cujus Pater dignitatem amisisset; nisi se turpi quæstu commaculaverit.

CAPUT XXXVII.

De Illicitis Nuptiis Irritandis sub Marco. (**)

EÆ tamen nuptiæ quamvis injustæ, non irritabantur per hæc legem; sed per S. C. quod Marci orationem est consequutum; (d) qua oratione Imperator suavit, ut quæ prius erant illicitæ, deinceps nec nuptiæ forent. Hoc enim inter injustas interest, & irritas nuptias, (e) quod in justis dos consistit, quæ post viri mortem caduca fiebat, (f) & ex iis oritur accusatio adulterii; ab irritis vero, nec adulterii accusatio, nec dotis actio proficitur. (g) Verum Cujacius docet, (***) ex hac lege quidem libertinam non esse justam Senatoris uxorem, aut filii,

(a) L. 27. ff. de ritu nupt.

(b) L. ult. C. de nuptiis.

(*) Vel artem ludicram fecerit L. 47. D. de R. N.

(c) L. 9. ff. de Senat. L. 32. & 44. ff. de ritu nupt.

(**) Hæc rubrica non nisi pro parte respondet nigro suo, quo præcipue agitur de nuptiis ingenuorum cum mulieribus scænicis & meretriciis, uti capite proximo agebatur de nuptiis senatorum cum ejusdem generis feminis.

(d) L. oratione 16. ff. eod.

(e) Ulp. tit. 16. §. ult. l. 12. §. 1. D. de adult.

(f) Rævard. var. lib. 4. cap. 16.

(g) Gothofr. in not. ad l. Jul. & Pap. c. 1.

(***) Cujacium sequitur Merillius *Lib. V. Obs. c. 11*. Doctrinæ contra Nostri accedit Heineccius *pag. 137*.

(b) ad lib. 4. respon. Papin. L. 9. ff. de Senat. & L. 23. & 44. ff. de ritu nupt.

(i) Ulp. l. 43. §. 6. 7. 8. & 9. ff. de ritu nupt. Gothofr. ad hoc caput in notis.

aut nepotis: contra vero non ex hac lege, sed ex oratione Marci filiam, aut neptem Senatoris, non esse justitiam uxorem libertini hominis. (b) Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manumiserit; neque cum muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehensa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. (i) Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annullorum impetravit, (k) vel qui fuerit ingenuus judicatus. (l) Damnata vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere deinceps Senator potest ex S. C. ad hanc legem adjuncto, cujus meminit Ulpianus. (m) Et quoniam lex non tam sententiam notavit, quam factum; ideo ingenuis abstinendum erat a nuptiis mulieris in adulterio deprehensæ, quamvis non damnata, sed absoluta fuisset. (***) Semel enim deprehensa, nunquam exiit turpitudinem. (n) Damnata vero adulterii, quam vir accusaverit post impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. (o) Severissimo quoque consilio constitutum fuit his legibus, ne sexagenario major majorem quinquagenaria duceret: (***) propter extinctam spem suscipiendæ sobolis. Conjugium autem veteres liberorum seminarium esse voluerunt: (p) unde cujus mulieris alveus exaruit, minime dignam nuptiis judicaverunt. Quocirca mos erat nubentibus profiteri, liberorum procreandorum causa sese nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis:

(k) L. ult. ff. de jure aur. ann.

(l) L. 25. ff. de statu homin.

(m) L. 43. §. 10. ff. de ritu nupt.

(***) Quod mirum; neque enim absolvi possit mulier in adulterio deprehensa, nec in adulterio dici deprehensa, quæ adulterii absolvatur.

(n) L. 43. ff. de ritu nupt.

(o) L. 34. §. vnam ff. eod.

(***) Imo hoc lege Julia non est cautum, sed potius, ut sexagenarii masculi, quinquagenariæ femineæ a pœnis legis liberi essent, ut colligitur ex Ulpiani *Fragm. XVI. §. 4*. Postea autem, Senatus-consultis Perficiano & Calvisiano id legi Papiz additum, ut nuptiæ hæ non quidem rescinderentur, sed tamen pœnis Papiz legis obnoxie essent. Perizonius *de lege Vocom. pag. 153*, & Noster *cap. 39. 40*.

(p) Lactant. l. 1. de fals. relig. cap. 16. Sueton. in *Claud. c. 23*. Ulp. c. 16. L. 12. de legit. hered. Brühl. *de ritu nupt. pag. 118*.

Cum uxore principis prædicta die adhibitis, qui obsequarent, sese velut suscipiendorum liberorum causa convenire. Ufus autem docuit, in homine majori LX. annis generandi vim esse peremptam; in muliere vero quinquaginta annis majore concipiendi vim periisse: exsi Aristoteles (a) generandi vim in homine ad LXX. usque annum virefcere scribat, plurimæque supersint exempla virorum, qui etate longe majori, liberos in sperato susceperunt. Ut enim obscuriora, quæ sunt sane innumera, prætermittamus; certe Masinifam regem anno jam sexto & octogesimo; & Catonem Censorinum octogesimo, exacto anno liberos procreasse, accipimus: & recentioribus temporibus Udislaum regem. (b) Afflictus etiam nobilis pragmaticus (c) tradit, se annum ultra sexagesimum natum tres suscepisse liberos. Mulierum autem illustre habemus exemplum a Constantia Henrici Imperatoris uxore, quæ quinquagenaria peperit. Ne inanem eruditionis gloriam legentium tædio affectemus, alia innumera prætermittimus exempla, ex quibus, & ex bene perspecta ratione, observatores naturalium casularum, inter quos Amittinus, & præceptor olim noster, ac beneficentia plus quam parens Gregorius Caropresius, Italorum philosophorum, etate nostra, maximus, censent generandi vim in homine, ac in muliere fecunditatem, non solum ex annis, sed etiam ex habitu, & robore corporis esse arguendam. At quoniam lex non ad rariora, sed ad frequentiora naturæ convertitur; recte hinc annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor sexagesimo fere anno languet, & in mulieribus menstrui sanguinis rivus, sine quo neque concipi, neque nutriri partus posse, vulgo autumant, anno plerumque quadagesimo exarescit. Ideo lex Pa-

pia viris sexagenariis fibulam imposuit; & mulieres quinquagenarias sterilibus comparavit. (d) At si conjuges ad eas ætates effecti prolem ediderint, noluit Justinianus, eam sobolem a ceterorum liberorum conditione discrepare. (e) Obsæqui enim lex debet, non imperare naturæ; ideo agnoscere oportet eos, quibus natura præter modum a lege definitum lucis beneficium dedit. (*)

C A P U T XXXVIII.

De S. C. Claudiano Ad L. Papiam.

Cum igitur his legibus justa ætas in homine LX., in muliere L. annorum spatio concludatur: dubitatum fuit, an sexagenario majori liceret minorem L. ducere? & Tiberius Cæsar, cui tribuitur S. C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neronis, & Tiberii plura S. C. Claudiano nomine comprehensa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique retinebant, ut Petrus Faber observavit; (f) Tiberius, (**) inquam, prohibitione nuptiarum extendit etiam ad matrimonia sexagenarii, cum minori quinquaginta. Etenim quamvis fecundum sit solum, semen tamen deest; unde hujuscemodi conjugia plerumque nulla proliis spe defenduntur: Hinc Svetonius in Claudio scribit, Tiberium aliquid addidisse capiti legis Papiæ (sive addito legamus; vulgatis, sive adducto ex eorum auditorum interpretum emendatione,) atque huic capiti Claudium contraria lege lata obrogasse: quod ex concubitu viri sexagenario majoris cum minoris quinquagenaria spem proliis superesse, censuerit: ideoque aliud S. C. Claudianum, idque ab ipsomet Claudio emanavit, (g) quo si major sexagenario minorem quinquagenaria duxisset; perinde habebatur, ac

(a) lib. 5. sept. Ebor.
 (b) Aenzas Silvius.
 (c) in consiliis. Reg. post mortem S. ultimo.
 (d) L. si sterilibus ff. de act. empt.
 (e) L. 12. C. de legit. hered.
 (f) Concubinatum Noster cum Gothofredo prætermisit, forte quod utrique federet, cum ex legis convenientia nomen adsumfisse, quam quod lex proliis legitime studiosa concubinas habendi ius dederit.
 (g) p. Semestr. 25. & Cujac. 1. observ. 18.

(**) Sub quo latum S. C. non Claudianum, sed Perficianum, eodemque cautum, ut Sexagenariorum & Quinquagenariorum, nec non spædonum nuptiæ poenæ coelibatus perpetuo tenerentur; cui poenæ sexagenarios eos exemit Claudius, qui minores L. annis duxissent. Qui casus lege Papiæ prohibitus censebatur ideo, quod ea sexagenario masculo quinquagenariæ feminæ nuptiæ contrahere, jus penitus non esset. Fingentis annuotandum est S. C. Claudianum primum.
 (g) Ulp. tit. 16. Briff. 157. de iure connub.

si LX. annis minor nuptias contraxisset. Hinc jure a Jacobo Gothofredo (a) re-
prehenduntur ii, qui abrogatum fuisse a Clau-
dio caput legis Papiæ arbitratur: cum
Tiberii potius explicatio explosa fuerit,
ejusque adjuncto sublata.

C A P U T XXXIX.

De S. C. Calvitiano.

SI vero major quinquagenaria minori
sexagenario nupsisset, tanquam ex im-
pari matrimonio, & omni prolis spe de-
stituta, dos caduca erat, & fisco cede-
bat, minimeque proficiebant hæ nuptiæ
ad capiendas hæreditates, & legatas do-
tes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano,
vel Calvisiano, cujus apud Ulpianum est
mentio: (b) ubi videtur Cujacius malle
Claudianum.

C A P U T XL.

De S. C. Perniciano.

Porro qui ætates hæc ita præfinitas
sine nuptiis transissent, solvebantur
legibus, (c) & ad prius libertatis com-
modum revertebantur. Verum ne ullo un-
quam tempore coelibatus proficeret, ob-
stitit S. C. Pernicianum, quod perpetuis
coelibatus pœnis obstrinxit eos, qui æta-
tes legibus præfinitas sine nuptiis, & li-
beris excessissent. (d) At Justinianus pri-
stina nuptiarum libertate restituta, invi-
diam harum legum prorsus amovit. (e)

C A P U T XLI.

De Spadonibus.

Hic capiti Jacobus Gothofredus sub-
texuit illud de spadonibus: quos
vero simile est lege Papiæ fuisse nuptiis
prohibitos, (*) utpote cum generationi

non sint habiles. Hinc ex inscriptionibus
Ulpiani ad legem Juliam, & Papiam vi-
demus, conjunctas fuisse cum harum le-
gum tractatione disputationes de spadoni-
bus. (f) Et sane qui convenit, ut lex
Papia, quæ sexagenarios repulit, tulerit
spadonum nuptias, quæ æque absunt ab
omni spe liberorum; quod unum ac sum-
mum fuit legis Papiæ studium? Nescio i-
gitur, cur Hispano illi, (g) qui imma-
nes commentarios ad has leges edidit, in
mentem venerit rejicere caput hoc de spa-
donibus a ceteris legis Papiæ capitibus, qui-
bus attexuit & alia minime germana. Ceterum
spadonis vocabulum late se fundit,
complexiturque tum eos, qui natura vi-
tiosi sunt, tum illos, qui sibi virilia præ-
ciderunt, aut contorserunt, & oppresse-
runt. Atque his sane postremis præclusam
esse crediderim a lege Papiæ facultatem
nuptiarum, non autem superioribus, nempe
illis, quorum virilia natura, vel fato
sunt vitiosa, dummodo generandi vis eo
vicio perempta non fuerit. Sunt enim qui
alterum, vel ambos testes habent intror-
sum conditos, & hi spadonum quoque no-
mine veniunt: generationi tamen sunt idonei,
unde lege nulla arcentur a nuptiis:
ac in his dotem, & matrimonium, & do-
tis actionem esse, Ulpianus (h) tradit,
non autem in castratis. Nec mirum, si
nullis eminentibus testibus, integra tamen
sit generandi facultas: nam si testes re-
secti sint imperite, ut relicta sit epididy-
mis cum segmento coeolorum, nec semina-
lia vasa prorsus effusa fuerint: iis periti
rerum naturalium spem prolis minime a-
dimunt; etenim ex gallis, aliisque anima-
libus male castratis enatam esse prolem,
Thomas Corneilius Consentinus philoso-
phus ætate nostra insignis observavit: e-
jusdem enim texturæ faciunt epididyma,
& testes, ac glandulis oppletam iisdem,
quas permeando semen ad generationem
exacuitur. Omnis tamen hæc nuptia-
rum prohibitio remitti per populum poterat;

(a) tit. 16. Briss. de jure connub. 159. Jacob. Gothofr. hic.

(b) Ulpian. tit. 16. §. 3.

(c) Ulp. eod. tit. §. 5.

(d) Ulp. ut sup. §. 3. Gothofr. ad hoc cap. Briss. de jure connub. pag. 158. Terrull. in apolog. Aug. 3. contra Julian.

(e) L. sancimus C. de nupt. L. 12. C. de legit. hered.

(*) Imo spadones soluti quidem per legem Papiam erant necessitate ineundi matrimonii, ab eodem autem nullatenus arcebantur. Conrigit id demum, ut supra monitum fuit, Senatusconsulto Perniciano. Imo ne hoc quidem spadonum nuptiæ relicti fuerunt.

(f) L. 128. ff. de V. S.

(g) Ramez del Manzano ad l. Jul. & Pap.

(h) L. 19. §. 1. ff. de jur. dot.

ejusque jamdiu erat arbitrium, illicitarum nuptiarum gratiam facere. Cujus potestatis exemplum habemus apud Livium, (a) a quo traditur, Hypsalæ Feceniæ libertinæ, cujus indicio nefaria Bacchanalium sacra detecta fuerunt, inter alia præmia adjectum: *uti ei (mulieri) ingenuo nubere liceret*. Quod jus olim populi, sibi de more, postea principes (b) arripuerunt: olim enim secretum erat jus populi a jure fisci; postea omnia populi commoda traducta fuerunt ad fiscum principis. Hinc titulus Pauli de jure fisci, & populi, & Lampridius ista distinguens, ait, *leges de jure fisci & populi moderatas tulisse Severum*. (c)

CAPUT XLII.

De Sponsalibus.

A personis ad ætatem contrahendis nuptiis idoneam leges transierunt; eorum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quia leges præmia maritis constituerunt; iis non pauci fruebantur, nullo suscepto nuptiarum incommodo. Tales erant, qui sponsalia cum impubere contrahebant, & qui contractis cum pubere sponsalibus nuptias protelabant. Nullum enim ætatis tempus erat sponsalibus præfinitum, cum statim ac in homine ratio emicat, liceat inire sponsalia, nempe anno ætatis septimo. (d) Quoniam autem contractis sponsalibus nuptiæ arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi sponsalia maturabant, nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet; ademit Augustus (e) præmia maritorum sponsus, qui ultra biennium nuptias extraxissent. Quamobrem sponsalium temporibus biennio contractis, tantum qui decennem puellam sibi uxorem petiisset, mariti jure potiebatur: quia tempora sponsalium, & ætas nuptiarum legitima, quæ in mulieribus erat XII. an-

norum, æquatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur expleto biennio. Atqui puellam decennio minorem sibi despondisset, quoniam ob immaturam puellæ ætatem dilatio nuptiarum ultra biennium excurreret; sponsus interea cœlibum pœnis erat obnoxius. Quæ quidem sponsalia rata habebantur, ut Cujacius tradit; (f) sed immatura, ideo nec pœnis legum eximebant maritum, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus sponsalia biennio circumscriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter sponsæ, sponsive valetudinem, vel parentum interitum, vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes necessitate susceptas. Propter quas sane causas non modo annum, aut biennium, sed & triennium & quadriennium nuptiæ impune trahebantur, (g) ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere annum; quamvis enim tempus legibus præfinitum non annus sit, sed biennium; tamen in biennio annus includitur, nec insolens est; ut oratione ducta a minori tempore, eo enumerando perveniatur, ubi terminus legis hæret: etsi omissa mentione anni, fatis fuisset biennium scribere. Sed expeditius erit dicere, Cajum enumerasse tantum annos moræ, nulla mentione annorum legis; quibus elapsis, scripsit non annum modo, sed & biennium, & triennium moræ ob justam causam tolerari. Ceterum si vir sine causa sponsalibus diem ultra biennium produceret; maritorum præmiis excidebat: & virgo quærere sibi aliam conditionem poterat, retentis arrhis: quas tamen reddere cogebatur in duplum; si per eam factum esset, quo minus nuptiæ legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum restituendum putant: Gothofredus tamen quadruplum intelligit, præter arrhas. (h) (*) Ex hoc legum capite. Cujacio repugnante, aliqui ortam putant præ-

(a) lib. 39. cap. 19.

(b) L. 31. ff. de ritu nuptiar.

(c) Dion. lib. 55. Ulp. frag. 16. §. 1.

(d) L. 14. de spons. Leo Novell. 109.

(e) Dion. lib. 54. in gest. anni 736. Sveton. in Octavio cap. 34. Zon. vit. 2. Dion. lib. 56.

(f) ad liber. 4. diff. Modest. leg. 14. ff. de sponsal.

(g) L. 17. ff. de sponsal.

(h) L. 6. C. Theod. de spons. & l. 4. item l. 2. C. Justin. de spons. Cujac. ad vit. C. de sponsalibus.

(*) Cujus sententiæ suffragatur tit. XXVII. Responsorum Papiani apud Schultingium in Jurispr. Ante-Justinianea pag. 843. ubi quadruplum pœnæ nomine venit. Quod quadruplum in duplum mutatum L. pen. C. de Sponsalibus & arrhis.

fnitionem ætatis maturæ nuptiis, (*) in sceminis XII. annorum, in masculis XIV. (a) Sane vetustiore legem non habemus, ad quam hæc definitio recte revocetur: tantum scimus, esse pervetustum, ut nuptiæ incipere nequeant ante utriusque sexus pubertatem. Quam Cassiani non ab ætate, sed ex habitu corporis æstimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum generationi habiles fuisse constat; (b) Proculiani ab extremo XIV. anni eam auspicabantur. Priscus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum sententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, respiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt: etenim Stoici vim generandi, & animi consilium ea ætate inolescere censebant. (c) Quod autem lege Papia Poppæa circa ætatem puellarum præfinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numæ scribit, Romanos consuevisse teneras admodum puellas ducere: quod magna sit ejus ætatis simplicitas, ut sub institutione mariti suscepta uxor, illius mores facilius imberet, itaque privatæ res, & publicæ essent tranquilliores. Contra Lacedæmonum respublica, ubi puellæ non nisi adultæ viro tradebantur, muliebri sæpe licentia perturbabatur. Amorum enim licentissitudine, qua exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium usu didicerunt, conferant ad subigendum, ac perdomandum virum; unde converso sensum ordine officiorum, qui dominus a lege constituitur, ultro sese in servitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatis in domibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque status negotiorum agitur; magnarum enim in-

(*) Quæ sententia facilet vincit eam Cujacii. Antea enim nuptiæ a puellis contrahebantur viripotentiibus; viripotencia autem non ex annis, sed ex habitu corporis æstimabatur. Et verisimile est, in prisca Romanorum fragilitate, seram fuisse puellarum Venerem. Ratione tutelæ autem de pubertate puellarum quæri non poterat, quia in tutela erant perpetua. Sed postquam tutela perpetua in desuetudinem abire cœpit, ad feminas quoque pertinuit iurgium veterum, annisne an corporis habitu æstimanda esset pubertas?

(a) Cujac. ad l. 14. ff. de spons. sive ad Modest. diff.

crementa calamitatum ex initiis surgunt sæpe levissimis; ingentesque sæpe clades extiterunt ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiæ apud magnates præsertim, & fummos duces, moribus, & legibus patriis longe præpollent.

CAPUT XLIII.

De Vacatione Nuptiarum.

S Equitur hujus capituli alia particula, quæ est de vacatione nuptiarum, concessa sceminis post mortem viri, aut post repudium; qua in particula comprehensum fuit, ut mulieribus a morte viri biennium, a repudio vero annum, & sex menses nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quæ lenita deinde fuit, & in legem Papiam Poppæam conjecta, non major vacatio daretur, quam unius anni a morte viri; a divortio vero sex mensium, (d) ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere, censuit Cujacius (e) admonitus a Svetonio: (f) unde pro biennii substituit triennii: nescio an recte. Aliam enim puto vacationem a Svetonio significari, nempe vacationem ab Augusto datam a die latæ legis ad partitionem, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant soluti: ut qui a nuptiis abhorerent, spatium haberent comparandi sese, flectendique ad matrimonium reluctanter animum: quod consilium nisi intra triennium illud vacationis capefferent, legum pœnas incurrebant. Alia igitur vacatio est ab ea, quæ post viri mortem, aut repudium datur.

CAPUT XLIV.

De Virginibus Vestalibus.

H Is adjungendum censuit Gothofredus caput de virginibus Vestalibus a Gellio (g) ex lege Papia (**) relatum: ex

lib. 4. & in enarrat. C. tit. de sponsal. Macrob. 7. Saturnal. 7. & somn. Scip. 1. Sveton. in Octav. c. 34.

(b) Hottom. de ritu nupt. Inst. quib. mod. int. in princip. l. ult. C. quando tut. vel curat.

(c) Plutarch. lib. 5. cap. 24. de placit. philosophorum. Merill. obs. lib. 1. cap. 2.

(d) tit. 14. Inst.

(e) ad tit. 4. Ulpian.

(f) in Octavio 34. Dion. lib. 56.

(g) lib. 1. cap. 12.

(**) Quæ lex Papia Poppæa antiquior, ut probat Heineccius pag. 6. 7.

quo

quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut sortitione in concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontif. Max. caperet, quo Vestæ fieret. Capi autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prehensa, quasi bello capta suo a parente, cujus in potestate erat, abducebatur.

C A P U T XLV.

De Pœnis Imparium, & Præmiis Patrum Nuptiarum.

Ubi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendæ prolis rationem instituit: pœnis præmiisque propositis, voluntates hominum censuit obligandas. Itaque in sanctione cavet, ut qui contra legem hanc nuptias contraxerit impares, (*) quales appellat Ulpianus (a) nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem sexagenario, vel inter majorem sexagenario, & quinquagenaria minorem; is quos suscepit filios, liberum, aut suorum hæredum loco habere non possit: nec eisdem adjuvaretur ad præmia legis assequenda, proinde ac si mortui nascantur, quia nec nati videntur. (b) Item vetitum est, conjuges illos hæreditatem capere lege obvenientem, quia & testamentaria hæreditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. (c) Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis causa capere licuit. (d) Sed illud est sane tristius, quod solutis hujuscemodi nuptiis, morte mulieris, dos est caduca, & devolvitur in fiscum, qui in mulieris locum pro doris repetitione succedit. (e) A pœnis imparium lex progreditur ad parium præmia nuptiarum: ut qui legi non obtemperarent, pœnam aliam ex priva-

tione præmiorum sustinerent. Agitur autem primo de ordine nuptiarum contrahendarum, quæ ut rectius curarentur, lex jussit, ut si mulier, aut virgo ex hac lege nuptias contractura legitimo tutore careret; Prætor urbanus ei tutorem constitueret ad dandam, dicendam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Prætor in urbe, in provinciis præstare debebat Præses ex S. C. ad hanc legem adjecto: (f) ut intelligamus, tutorem non tam ad regendum puellæ arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem; idque Antoninus, & Severus clarius expresserunt. (g) Quod minus est præcipuum tutoris ad rem certam a lege Papia præter juris regulas instituti. (h) Discrevit autem lex hæc distinctionem dotis, promissionem, dationem; quia dicere dotem est absque stipulatione promittere, solemnibus verbis sine interrogatione; (i) quod non ad omnes pertinebat, sed vel ad ipsam tantum mulierem, aut mulieris jussu ad ejus debitorem, vel ad patrem, avumque patrum; nec dotis dictione plures, quam hi tres obligabantur. (k) At promissioni stipulatio adjungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. (l) Dare autem dotem quid esset, explicatione non indiget. Porro non tantum ad dicendam, promittendam, dandamve dotem; sed ad augendam, minuendam, mutandamve curatores dabatur; Siquidem quod supra mulieris facultates dictum erat, promissumve, id continuo, ut superfluum, detrahebatur, exemplo immodicarum donationum, quæ non profus revocantur, sed quatenus legis modum excedunt. (m) Hæc autem ad eos pertinent, qui per hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe patres matresque familias, nam filiz, filiive

(*) Imo non ad impares tantum nuptias, sed ad omnes pertinebat, quæ dolo malo adversus hanc legem initæ essent, veluti Senatoris ducentis libertam, ingenui ducentis mulierem quæstuariam. Sic dotis caducitatem, quæ in nuptiis quinquagenaria majorum obtinebat, auctore Ulpiano *Fragm. Tit. XVI. §. 4.*, ad alia quoque matrimonia injusta porrectam fuisse, patet ex *L. 38. §. 1. L. 61. D. de ritu nupt.* & inanis horum intuitu penitus fuisset lex, jam sic imperfecta, quod nuptias non rescinderet, nisi pœnam quoque ad eos produxisset.

(a) *tit. 16. §. 3. Inst. l. 12. in fin. C. de legis. hæreditas.*

(b) *L. qui mortui 129. ff. de V. S.*

(c) *L. lege obvenire 130. ff. de V. S.*

(d) *L. 37. 38. ff. de mortis causa donation.*

(e) *Ulp. frag. tit. 16. in fin. L. dose ff. de ritu nupt.*

(f) *Ulp. tit. 11. §. ex lege XX.*

(g) *L. sciendum 20. ff. de ritu nupt.*

(h) *Cujac. ad tit. Ulp. 11. §. 20.*

(i) *Ulp. tit. 6. in princ. Cujac. ibidem.*

(k) *Cajus inst. l. 2. cap. 6. Briss. de jur. comm. pag. 160.*

(l) *Cujac. ad tit. 6. Ulp. Cajus loco citat.*

(m) *L. 61. de jur. dotium Briss. ibid.*

R 4

fami-

familias minime cogebantur, (a) (*) quod forsan erat certo legis Juliae capite comprehensum; ut eo referri possint verba illa in lege nec filium Cod. de nuptiis legum disciplina, nempe legum Juliae & Papiae quae saepe per excellentiam, ut Ulpiani verbis utar, leges appellantur, quod produnt plures loci juris civilis.

CAPUT XLVI.

De divortii libertarum, & aucto jure patronorum ex conjugio.

Hinc descendit lex ad praemia, & privilegia nuptiarum jam contractarum; augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas sibi uxores adjunxerant. Igitur vetitum est, libertam discedere (b) a nuptiis invito patrono, ut contrahat novas; quo appareat, non sublatum fuisse hac lege divortium jure civili permissum, sed libertatem alienarum nuptiarum, ad quas divortia ferebant, lege Papia fuisse interceptam. (c) Itaque manente divortio, effectus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. (d) Nec enim abhorret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, secuto divortio: ejusque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe libertae, quae divortium fecit. (e) Cum enim invito patrono alteri nubere non possit, manet sane illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen beneficio minime gaudet, nec admittitur ex edicto unde vir, & uxor ad haereditatem mariti; quia quantum in se fuit dissolvit illa contractas olim nuptias: (f) Unde tota ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui matrimonium adhuc voluntate, at-

que animo retinet: ita ut commodis quidem nuptiarum solus fruatur patronus; liberta vero divortii damna sustineat. Etenim eadem ratione concubinatu etiam alterius est interdicitum, quia scilicet uxoris legibus obstringitur, & impeditur pudore conjugali, (g) quae de nupta tantum liberta sunt accipienda, non de sponsa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpianus scribit: (h) & ideo si invito patrono sponsa nuntium miserit, cum alio poterit habere connubium. Praeterea si liberta non in matrimonio patroni sit; sed in concubinatu, licebit ei a patrono discedere: (i) dummodo alteri sese non in matrimonium, sed in concubinatum dederit: cum patrono praestet libertam concubinam esse, quam matremfamilias; ne sine consensu, & ope patroni re ipsa libertae conditio augeatur: ideo Ulpianus (k) ait, honestius esse patrono libertam habere concubinam, quam matremfamilias. (***) Quae Ulpiani verba perperam in alium sensum detorquet Briffonius. (l) Libertas autem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non potest, esse libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta sit etiam alterius. (m) At ea, quae jus aureorum anulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. (n) Praeterea libertae, quae sunt ex fideicommissis manumissae, possunt invitae patronis, qui eas duxerunt, contrahere matrimonia: quia patroni non sua sponte beneficium contulerunt, sed coacti fuerunt fidem suam liberare; ideo minor eis est honor habendus. (o) Alia prorsus ratio est in eo, qui ea lege emit, ut manumitteret; nam legi se subjiciendo sponte sua beneficium ab eo usque tempore contulit. (p) Invitum autem quem

(a) L. 21. ff. de ritu nupt.

(*) Sed si lex Papia Poppae ad solos patresfamilias pertinuit, nam illa a sine suo aberravit nimum. Utique enim Romae plures filii quam patres, plures filiae quam matres familias extra matrimonium agebant, nisi saltem parentibus non elocantibus filias, non adigentibus filios ad ducendam uxorem poenae praepositae essent.

(b) L. ult. ff. de divort.

(c) L. liberta C. de oper. libert.

(d) L. ult. ff. de divort. l. 1. ff. unde vir & uxor.

(e) Ulp. lib. 1. ff. unde vir & uxor.

(f) Cujacius ad tit. ff. unde vir & uxor.

(g) L. 11. ff. de divort.

(h) L. 45. ff. de ritu nupt. S. 4.

(i) L. 1. ff. de concub.

(k) L. 1. ff. de concub.

(*) Cui sententiae tamen obstant verba legis antecedentia: Quia in concubinato est, ab invito patrono poterit discedere & alteri se in matrimonium, aut in concubinatum dare, quare ea quidam penitus expungere maluerunt. Sed ingeniose Celeb. Heineccius p. 251. pro ab legit an. idque a JCTo quazari, non definiti observat, de ceteris Gravinae sententiae accedens contra Briffonium.

(l) de jure connub. pag. 166.

(m) L. illud 46. ff. de ritu nupt.

(n) Li 4. ff. de jur. aur. annul.

(o) L. 50. ff. de ritu nupt.

(p) L. 45. in princ. ff. de ritu nupt.

dice:

dicemus? An eum modo, qui manifeste dissentit? minime; sed quemvis alium, cujus consensus furore, vel ignorantia impeditur: (a) qui enim facti notitia caret, consentire non probatur, nisi lex tacite voluntatem alterius præferat. Porro, propter spem postliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum libertatæ minime tribuit. (b) At si non palam se prodiderit, quibus argumentis animum patroni a nuptiis libertatæ retinendis alienum eruemus? Et Ulpianus tradit, sufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio minime congruentem; veluti si patronus experiatu actione rerum amotarum, quæ sine divortio non oritur; vel si nuptias alterius mulieris appetierit, aut sibi concubinam adhibuerit, aut quoquo modo animus ejus desciscat a matrimonio. (c)

C A P U T XLVII.

De aucto jure libertorum & libertarum ex conjugio.

NEquè patroni solum augere lex, sed libertatæ quoque voluit sublevare conditionem præmio nuptiarum: unde præstatione operarum eam exemit, si vel patrono nuperit; (d) vel alteri consentiente, aut ratum habente patrono: non enim decet a conjugali officio distrahi, ut alienis obsequatur: ideo post nuptias dissolutas, pristinam operarum obligationem continuo subit. (e) Et hæc quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non solvitur: nec enim libertus maritus dat se in officium uxoris; ut liberta uxor in officium viri: nisi modo libertus, qui nec artem ludi-

eram exercuerit, nec ut ad bestias pugnaret, operas locaverit, duos; pluresve (*) filios habeat in potestate: (f) præmio enim susceptæ prolis, si absit infamia, lex Julia obligatione promissarum operarum eum exsolvit. Huic attestatæ capiti Gothofredus particulam gener, *facere invidi testimonium in reos ne dicuntos*; quæ, meo iudicio, revocanda potius est ad leges Julias iudiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos testimonium dicere cogeretur; (g) de quibus plenius apud Cujacium, (h) & Brissonium (i) in libris selectarum antiquitatum.

C A P U T XLVIII.

De præmiis libertorum causa constitutis, & S. C. Claudiano: & de jure trium libertorum.

Præmiis nuptiarum adjecit lex præmia libertorum, amplissima illa quidem, & quæ spe sua nuptias mirificè propagarent. Eaque capite septimo legis Juliae locata fuisse, tradit Gellius, (k) cum antea ætas potius, & senectus honores, ac præmia ferret: quæ deinde necessitas sobolis transtulit ad maritos, & parentes. Datum est igitur numero libertorum, ut in petitione Magistratum urbanorum, aut provincialium, is candidatus præferretur, qui plures liberos haberet, quamvis ætate esset inferior. (l) Dictaque sunt hæc veteribus præmia parentum: (m) quorum præmiorum fuere & ante legem Papiam aliquot. (n) Ex horum commodorum cupiditate fraus orta est eorum, qui, simulatis adoptioibus, sibi quærebant liberos, ut iis ad præmia legum adipiscenda juvarentur. Propterea S. C. conditum sub Nero-

(a) L. 45. §. 5. ff. de ritu nupt. l. filiusfam. 8. §. in vitus ff. de procurat.

(b) L. 45. in fine ff. de ritu nupt.

(c) L. 11. ff. de divorc. & repud.

(d) L. liberta C. de obsequiis patron. præf. L. 48. ff. de oper. libert.

(e) L. 14. ff. de oper. lib. Cujac. ad tit. C. cod.

(*) Vel saltem unum quinquennem, quæ ætas multis jam exempta periculis, quibus premuntur ea minores. Olim etiam libertinus proderat filius quinquenni major, ut in tribus rusticis describentur, cum iis alias non nisi tribus paterent urbanæ, eademque minus honorificæ,

(f) L. 37. de oper. libert.

(g) L. Jurisconsult. in princ. ff. de gradibus affin. & L. 2. ff. de testibus.

(h) L. 2. ff. de accusat. seu ad lib. 1. Papin. de adult.

(i) Lib. 4. cap. 7.

(k) Lib. 2. cap. 15.

(l) Gell. lib. 2. cap. 15. Tacit. lib. 2. annal. ubi Lips. n. 111. Dion. l. 56.

(m) Sueton. in Octav. c. 34. Tacit. lib. 3. ann. Juven. Sat. 9.

(n) Dion. lib. 43. Gellius apud quem P. Scipionis oratio lib. 5. cap. 19.

ne fuit, ne simulata adoptio (*) ulla in parte muneris publici prodesset: (a) eospectant Ulpiani verba (b) hæc: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excusare parentes solent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos est hominum, leges publico bono conditæ ad privatam trahuntur utilitatem: obviam itum est professionibus liberorum, apud acta publica institutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, (c) & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut singuli jus unius anni parenti pariant ad honores; etenim annaria lege certa ætas erat singulis honoribus definita; intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi præstabant, ut annum adderent singuli ad ætatem parentis: si ve pro singulis liberis gratia legis fiebat unius anni. (d) Præterea eorum, qui Consulatum inirent, is prior sumebat fasces, qui plures, quam collega liberos haberet, etsi & ipse esset in potestate alterius; (e) inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; siquidem in acie cecidissent: cum hi pro Republica vitam profudisse dicantur: non autem qui in obsidione (**) perierunt. (f) In pari vero numero liberorum is Consul alteri præferebatur, si ve fasces primus sumebat, qui esset maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetrasset mariti, (g) aut sponsus esset; non tamen simulatus. (h) Si vero mariti essent ambo Consules, cum pari liberorum numero, major natu præfereba-

tur. In ceteris, qui aut cœlibes essent; aut sine prole mariti; jus vetus perman- sisse putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui es- sent e plebe mariti, proprios habebant or- dines in teatro. (i) Atque hoc appel- latur in genere jus liberorum, distinctum sane a jure trium liberorum, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedæ- moniis (***) repeti posset origo. Horum enim moribus paretes trium liberorum ab urbis custodia, & excubiis erant im- munes; quatuor vero susceptis liberis, omni profluvi onere levabantur. (k) Et Romæ post tergeminarum certamen, at- que Horatorum victoriam fuit institu- tum, ut tergeminis natis alimenta ex pu- blico præberentur usque ad pubertatem. (l) Hoc igitur legis Juliæ capite auctus est favor liberorum, profectus jam diu a ve- tustioribus legibus; & parentibus (m) concessa fuit immunitas onerum persona- lium tantum, (n) si Romæ, (o) aut in continentibus ædificiis, quæ Romæ appel- latione comprehenduntur, liberos tres sus- ceperint. (p) Extra Romam autem in Ita- lia quatuor, in provinciis quinque liberi, si- ve incolumes, si ve in acie interemti eorum- dem onerum immunitatem afferebant. Profunt etiam nepotes ex filio: ita ta- men, ut in sui patris locum succedunt. (q) item & mancipati, & quasi emancipa- ti, (r) ut Monachi, Episcopi, & Patri- cii; (****) non tamen nepotes ex filia, quia non avi, sed alienam referunt fam- iliam; Item si monstrosum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam le-

(*) Mirum, huic fraudi ipsam legem non ivi- se obviam. Facile enim ipsis ejus lateribus apparet, vim ejus ita enervatum iri, dum adop- tione affectarentur præmia *τοῦ πρώτου*, orbem vitarentur poenæ. Cœlibum autem poenæ effugiebant maritorumque præmia captabant homines fi- ctiis matrimoniis, quibus nec ipsis inhibendis satis provida lex fuerat, relicta divortiorum licentia. Sub Tiberio utique Quæstor uxorem pridie fortitio- nis ductam postredie repudia esse legitur apud Sve- tonicum in *Tiber. c. 35*.

(a) Tacit. lib. 15. *annal. cap. 19*.

(b) L. 2. §. 2. ff. de *vacat. & excusat. munerum*.

(c) *Sat. 9. l. 16. ff. de probat.*

(d) L. 2. ff. de *minor. & l. 2. ff. de Munerib.*

(e) L. 2. ff. de *mun. & bon. Gell. lib. 2. c. 15*.

(**) Quod falsum videri posset, nisi diserte af- firmaretur ab Ulpiano in L. 18. D. de *Excus. Tut.* quia stricte acceptum est bellum, pro duello, seu duplici exercitu acie congregiente, etsi alias obsidio atque belli pars sit, nec eos pro Republica ceci-

disse negemus, qui in obsidione ceciderunt.

(f) L. bello 18. ff. de *excus. tut.*

(g) Dion, lib. 56.

(h) L. 30. ff. de *ritu nupt.*

(i) Sveton. in *Aug. c. 44*.

(***) Nisi res Spartanorum temporibus Augusti eo loco minime fuissent, ut ab his ei leges petendæ viderentur.

(k) Arist. lib. 2. *politie. 9. Ælian. 6. var. 6. Du- ren. lib. 2. cap. 40. disputat. anniversar.*

(l) Dionys. Halicarnas. lib. 3.

(m) L. 2. C. qui *num. liber. excus.*

(n) L. 2. §. 4. l. 11. ff. de *vacat. & excusat. muner.*

(o) L. 147. ff. de *V. S. l. 2. ff. eod.*

(p) L. unic. C. Theod. de *his, qui num. lib.*

(q) *Instit. de excus. tut. in princ.*

(r) L. 2. §. 5. ff. de *vacat. & excusat. muner.*

(****) Sed quid monachi, episcopi, patricii, (& patricii quidem tales, quorum dignitas a pote-estate patria solvit) ad legem Papiam, cujus tempo- re nondum existebant.

gis Papiæ proderit: quia est odiosa, & juris communis utilitatem extenuat: non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quaeritur. (a) Verum ne legis fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quos erat profiteri, ut diximus, liberos, ex iisdemque non solum liberorum numerus, sed ætas etiam, & quidquid ad controversias status pertineret, petebatur. Quod professionis genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui censum instituens, iussit patres in singulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinæ templo, (b) habendoque censu voluit, ut & substantia, & uxorum, liberorumque nomina, ætatesque proderentur, qui mos post legem Papiam obtinendorum honorum, atque poenarum vitandarum causa, longe majoris fuit usus: (c) etsi aliquanto immutatus. Nam Antoninus (d) iussit professionem hanc fieri apud Præfectum ærarii, (*) atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit asservari; alterum in publico ærario, (e) ut & antea fiebat. Juvenalis sat. 9.

*Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Jam pater es.*

Qui mos Roma prodiens, postea Marci Imperatoris iussu pervenit ad provincias. (f) Ceterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante susceptum munus: nam si liberi suscepto jam munere nascantur; frustra beneficium legis petitur. (g) Gellius autem quaesitum refert apud veteres, an octavo mense natus proficit. (h) Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, præmia illorum principis beneficentia largiebatur. Siqui-

dem qui bene de principe, aut de republica meruissent; quique apud eum gratia & auctoritate pollerent, sæpe sibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epistolis colligitur. Quo in jure plurimum lussit Martialis. (i) Idem jus virginibus Vestalibustributum honoris causa memini legisse. Alciatus (k) autem putat, præmia omnia ex lege Papiæ liberos habentibus constituta, Theodosii constitutione sublata fuisse, (l) quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum titulo C. de his, qui num. lib. excusat. mer. Distinguere oportebat hæc hominem doctissimum: jus scilicet liberorum, quo præmia præstabantur ex lege Papiæ constituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges testamenti factio, & successionis utilitas lege Papiæ liberos non habentibus imminuta restituebatur. Hujus juris a principe impetrandi necessitate conjuges solvit Theodosius, nec quidquam attigit de eo jure liberorum, quo nova legis præmia continentur. (m) Igitur pristinam inter conjuges testamentorum libertatem omnibus reddidit Theodosius, tam habentibus, quam non habentibus liberos: ut sine ulla impetratione, & sine venia legis Papiæ, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec modo cives Romani, sed & latini, quorum conditionem supra explicavimus, præmia ex liberorum numero tulerunt: nempe jus Quiritium, cujus potiebatur latinus, qui filium, filiamve, natum, natamque, anniculum, anniculamve servasset; ita ut filius, filiave non decessisset ante extremum anni diem; quod spatium requirebatur, ut infans anniculum reputaretur. (n) Latina vero eodem jure fruebatur, si ter fuisset enixa, (***) sive ordine naturæ consueto, sive eodem die, sive intra biduum per intervalla: nam si

(a) Cujac. ad l. 4. tit. 9. sent. Pauli.

(b) Dionys. lib. 4. Briss. antiq. lib. 1. cap. 1.

(c) Juvenal. sat. 9.

(d) Capitolin. in Antonin. & Gordian.

(*) Ut enim liberalium causarum gratia tabulariorum publicorum usum instituerat Antoninus, ut ex tabulis testationes fieri possent, si quis in provincia natus causam liberalem diceret, ita cives Romæ apud Præfectos ærarii natos liberos profiteri iussit, intra trigessimam diem nomine imposito. Capitolinus in Marco c. 9.

(e) L. 6. C. de fid. instrum. Apul. apol. 2. Tertull. lib. 5. ad vers. Marcian.

(f) Capitolin. ibidem. Jac. Gothofred. ad hoc caput in notis.

(g) L. 2. §. qui ad munera, ff. de vacat. & excus.

(h) lib. 3. c. 16. in fine.

(i) lib. 2. ad Casarem, item lib. 3. lib. 9. & lib.

10. Duaren. disp. annivers. lib. 1. cap. 40.

(k) L. ter enixa ff. de V. S.

(l) L. 1. C. de jur. liber.

(m) Cujac. ad Ulpian. tit. 16. Duaren. disp. ann. l. 1. cap. 40. in fine: quem tamen notat Jac. Gothofred. C. Theodos. de jure liber. l. 3.

(n) L. 132. & 134. ff. de V. S. Paull. & ibi. Cujac. 4. sent. tit. 9.

(***) Quod non ex lege Papiæ est, sed ex S. C. totam legem Papiam insecuto. Ulpian. Fragm. tit. III. §. 1. & 3.

uno impetu tres effudisset, magis censetur tres habuisse liberos, quam ter peperisse; quod ad impetranda legis præmia requiritur. (a) Neque, si quis ex tribus liberis excocto ventre sit exceptus, parenti prodest. (b)

C A P U T XLIX.

De Præmiis libertorum ex susceptis liberis.

ATque hæc ingenuis præmia legis liberorum causa quærebantur; addita sunt etiam & præmia libertis: quibus sæpe manumissores, aut in continenti, aut ex intervallo indicabant, vel officiales operas, quæ in officii præstatione consistebant, vel fabriles, quæ quasi in pecunia positæ erant, (c) tanquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumissionem cedebat domino; data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jurejurando adacto. (d) (*) Etenim ut Cujacius (e) putat, non debebantur operæ, nisi juratæ vel promissæ: juratæ autem erant officiales; (**) & quidem post datam libertatem. Nam si quid in servitute libertus promiserat, liber factus præstare non tenebatur: eo enim in statu promiserat, quo particeps juris civilis non erat. (f) Nec debebantur operæ nisi præteritæ: (***) quæ si non ederentur, æstimabantur in judicio, & ad precium earum libertus patrono damnabatur, cæque si fabriles essent, non modo in hæredes extraneos (g) transibant, sed in ipsos patroni creditores, bona debitoris distrahentes, (h) futurarum autem petitionem habebat filius: qui eas etsi non indictas indicere ac petere poterat, si non fuisset exhæredatus; quamvis beneficio Prætoris usus hæreditate abstinuisset. (i) Ceterum operæ non exhibebantur ei, qui coactus manumiserat,

(a) L. 137. ubi Cujac. ff. de V. S.

(b) L. 132. §. 1. de V. S.

(c) L. 6. ff. de oper. libert.

(d) L. 7. ff. de oper. libert.

(*) Excidisse credo vocem, liberto.

(e) tit. C. eodem.

(**) Imo eas natura debet libertus, sive promiserit, sive non promiserit, sive juraverit, sive non juraverit, L. 26. §. 12. D. de condic. indub.

(f) Cujac. ibid.

(***) Quod ad solus fabriles pertinere videtur, L. 12. §. 12. L. 24. D. de operis lib. rectiusque diceretur, eas ante peti non posse, utique enim dies earum cedit post indicationem, etsi nondum venerit.

(g) L. 4. in fin. ff. de oper. libert. L. 6. ff. eodem.

sed qui sponte. Nam qui ex causa fidei commissi manumittit, nullum beneficium præstat, quia non liberalitate impellitur, sed necessitate. (****) Hæc autem operarum obligatio pluribus quidem solvabatur modis, veluti si patronus in concubinato libertam habuerit, (k) vel si eadem alteri consentiente patrono nupsisset, ut supra indicavimus: (l) nam hæc in officio mariti esse debet. Lex vero Papia libertam 50. annis majorem ab ea præstatione liberabat, quod indicat inscriptio Paulli in L. liberta ff. de oper. libert. Et tandem, ne singula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, si libertus, qui tamen nec artem ludicram fecisset, neque, ut cum bestiis depugnaret, operas locasset, duos, pluresve, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in potestate haberet: etiam si quod donum, manus, aliudve quid libertatis causa jurasset dare, aut promississet. (m) (****) Præmium autem filiis quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratu Cujacius: etenim major honor tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus. (n)

C A P U T L.

De Muliebri tutela liberorum gratia soluta.

ALio capite mulieres legitima tutela, sub qua esse perpetuo diximus, trium liberorum gratia solvebantur: libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitæ mulieres sine tutorum auctoritate testari, ac res possent administrare suas; & tuto capere, quidquid eis esset aliorum testamento legatum. (o)

(h) L. 4. ff. de oper. libert.

(i) L. cum patron. ff. de oper. libert. L. pro herede §. si quid ff. de acquiren. hered.

(****) Quæ maximam jam partem dicta fuerant supra cap. 47.

(k) L. 46 ff. de oper. libert.

(l) L. 13. §. penult. l. scus ff. de oper. libert. L. 2. ff. de obseq. patron. præstan.

(m) L. 37. ff. de oper. libert.

(*****) Obscurum est hoc caput, etiam si vocula si, quæ perperam ante libertus ponitur, ponatur post locasset. Liberi duo pluresve pro sunt, quamvis non eodem tempore in potestate sint, quia etsi uno amisso aliter nascatur, amissus tamen pro superstiti habetur.

(n) Livius lib. 45. c. 15. (o) Ulp. Instit. 29. §. 3.

CAPUT LI.

*De Pœnis cœlibatus, & prohibitionis
capiendi ex Testamento.*

ATque his sane præmiis cives alliciebantur, atque impellebantur ad nuptias: si cujus vero animus præmiis non flecteretur, pœnis adigebatur, quæ in publici ærarii commodum cedebat, ut qui urbem civibus exhaustam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret: Quapropter per legem Juliam, & Papiam ab utilitate testamentaria cœlibes exciderunt: iis enim ex testamentis extraneorum nihil accipere licebat; sed tantum ex testamentis cognatorum ad sextum usque gradum, ut Cujacius (a) tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur; putamusque, agnatos sine fraude legis Papiæ ad decimum usque gradum capere potuisse. Nam si beneficium cognatorum ad sextum gradum, qui est terminus cognationis, extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci decimum, qui est agnationis extremus. (b) (*) Porro cœlibes quia non fato, sed sponte sua prole carebant, omni prorsus testamenti utilitate privabantur, nisi intra C. dies a morte testatoris matrimonium contraxissent. (c) Nec quidquam immutatum est de jure antiquo, si agatur inter cœlibes, orbosque conjunctos (***) usque ad sextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem,

non odium conjugii, mirius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, sed semisse privabantur ob leviolem culpam, quod scilicet agnita sterilitate uxoris ad feliciores nuptias misso repudio non migraverit. (d) Huc pertinet illud Juvenalis:

*Jam pater, es dedimus quod famæ opponere possis,
Jura parentis babes, propter me scriberis hæres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:
Commoda præterea junguntur multa caducis:
Si numerum, si tres implevero.*

Nec tamen omnis ætas pœnis premebatur, sed eas tum quis incurrebat, cum nuptias ultra tempus a lege constitutum protraxisset. Moram autem nuptiis fieri leges definierunt in viris quidem ab anno vicefimo quinto, in fœminis a vicefimo. (e) Sed quoniam lex Julia eodem tempore (***) conjugium exigebat, (f) quo Papia liberos; liberi vero non nisi post decimum a conjugio mensem suscipi possunt; verbi quidem præfinita videbatur viris conjugii ætas anno XXV., & fœminis XX.; re vero in utrisque anno minus: quomobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur; & quia satis videbatur absurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere; crediderim ex Tertulliano, (g) in hunc sensum a Cujacio (b) explicato,

(a) *Parat. C. de instrum. pœnis cœlib. Ulp. Instr. tit. 16. 17. 22.*

(b) *vide Instr. de success. cogn. §. ult.*

(*) Quod genus interpretandi extensivum hoc loco non admittit Schultingius ad *Ulpian. tit. XVI. vum. 10.*

(c) *Sozomen. lib. 1. cap. 9. Cujac. in parat. C. de instrum. pœnis cœlib. & apud Jacob Gothofr. hoc cap. 23. quod huc congestimus.*

(**) Seu, qui genere proximi erunt usque ad sextum gradum. Hi solidum capiebant in testamento relictum, quod non conjuncto cœlibi totum, orbo pro parte dimidia auferebatur. Ratio, quæ orbis Noster semissem auferri ait, elegans & notabilis est. Apud Juvenalem autem, loco adducto, mæchus maritum solatur, quod propter se legis Papiæ poenam effugiat:

Nullum ergo mevisum est, ingraste & perfide, nullum?

Quod tibi filiolus, vel filia nascitur ex me?

Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes Argumenta vivi.

(d) *sat. 9. vers. 88.*

(e) *Cujac. parat. C. de instrum. pœnis cœlib.*

(***) Imo ante, ut apparet ex Tertulliani *Apolog. cap. 4. Nonne vanissimas Papias leges, quæ aut se liberos suscipi cogunt, quam Julia matrimonium contrahi, post tanta auctoritatis senectutem heri Severus constantissimum principum, exclusit? Quæ autem ætate lex Julia matrimonium contrahi, Papia liberos suscipi iusserint, non constat, etsi Ulpiani *Fragm. tit. XVI. §. 1. sua ætate liberos exigi innuat a viro, si annorum viginti quinque sit, ab uxore, si annorum viginti. Potest enim id iam a Severo, cum hæc scriberet Ulpianus, sancitum fuisse, Verborum Tertulliani hanc finge speciem: Lex Julia a mare anno ætatis vicefimo quinto nuptias exigebat, leges contra Papiam, & Papiam Poppæam jam liberos desiderabant ab octodecenni; quæ ætate adoptans adoptando major esse debet L. 40. §. 1. D. de adopt. Et tamen octodecenniæ substitui potest alia quævis minor xxv. annis, modo hanc ætatem quinam vice-nariam lege Julia nuptiis præfinitam fingamus.**

(g) *Ulp. tit. 16.*

(f) *in Apologet.*

(b) *ad tit. C. de instrum. pœnis cœlib.*

Severum proutraxisse spatium ad suscipiendos liberos constitutum, & pœnam orbitatis ultra præfinitum a legibus tempus distulisse. Ea vero pœna sequebatur homines usque ad senectam, qua in ætate solvebantur conjuges, ut deinceps non tenerentur, si lege præscriptos annos in matrimonio excessissent, ac vir sexagenarius esset, mulier vero quinquagenaria. (a) Porro suspicor, solitario patri, sive cui filius esset unicus procreta ætate genitus, dictus Homero *παιδύργος*, aliquid etiam pœnæ, sed tamen levioris fuisse irrogatum: Nam Ulpianus in inscriptione cum cœlibe hunc & orbo conjunxit, (b) (*) cujus verba, quæ ut ordo indicat ad solitarium patrem pertinebant, intercederunt. Sed Constantinus debitum honorem cœlibatui ex vera religione sanaque pietate (**) restituens, pœnas omnes orbitatis, & cœlibatus funditus sustulit, relictis legibus decimariis, mox a nobis percurrendis. (c) Ceterum eadem leges, quæ aut intercidebant, aut modum ponebant testamentariis lucris, complectebantur etiam donationes causa mortis, ac donationes inter vivos, quæ morte confirmabantur; nedum hæreditates, & legata, quod S. C. ad hanc legem prodito definitum fuit. (d)

CAPUT LII.

De Testamentis conjugum, & decimis eorum.

EAdem lege repressa est opum profusio a mutuo amore inter conjuges. Ideo

ne liberalitas hæc absumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque bene merentibus ex honestate naturæ debetur, vetuit lex Papia, (e) conjuges ex mutuis testamentis capere solidum: sed tantum concessit ob honorem matrimonii partem decimam, aut aliam, si liberos haberent pro numero eorum in singulos præmio fecunditatis. Et quoniam lex erat invidiosa, quippe quæ libertatem testamentorum coerceret; levandæ, invidiæ, ac remittendæ severitati legis, in liberorum numerum admissi sunt etiam portentosi, (f) & monstrofi, ut & ii decimæ capiendæ facultatem afferrent: cum id minime receptum sit in omnibus juris articulis, præsertim ubi non damnium avertitur, sed lucrum captatur. (g) Filius præterea susceptus apud hostes, & postliminio reversus, (h) legem Papiam laxabat, & decimæ capiendæ facultatem ex mutuis testamentis parentibus pariebat: idemque beneficium præstabant liberi post nonum (***) natalis diem amissi: (i) quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur, ac si suscepti minime fuissent, ut observat Cujacius. Græcis vero nominalis dies erat septimus, & octavus, quod Casaubonus, (k) & Scaliger, a Cujacio dissentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amissi duas decimas adiciebant. Præter decimam, jus erat conjugibus uti frui tertia parte bonorum, & quotcumque liberos haberent, ejusdem partis proprietatem capere. (l) Decima vero hæc erat extra causam do-

(a) Ulp. tit. 16.

(b) Ulp. tit. de cœlib. & orbo & solit. patre. Vide Goth. in not. ad l. Pap. c. 23.

(*) Quæ conjunctio & a ratione contrariorum manasse potest, quæ nimirum juxta se posita melius inclarescunt. Neutrquam enim orbus est, cui filius est vel filia. Et patrem solitarium ex aliorum testamentis capere solitum fuisse, ex Juvenalis verbis patet: *Jam pater es, & propter me, legatum omnia capis necnon & dulce caducum*. Sigla P. S. in veteri inscriptione, aliter ac Scaligero visum, de patre solitario interpretatur Celeb. Heineccius ad L. Pap. pag. 292. Quæ conjectura legans & ingeniosa est.

(**) Cui nec nuptiæ repugnant, nec pœnæ cœlibatus, in primis si id suadeant rationes Reipublicæ viris exhaustæ. Sacerdotibus autem utrum recte matrimonio interdictum, alii disquirant.

(c) L. 1. C. de inf. pen. cœlib.

(d) L. Senatus ff. de mort. caus. donat. L. 1. C. Theodos. de bon. proscript.

(e) Ulp. in fragm. tit. 15. l. 2. C. Theodos. de

jure liber. Basil. tit. 5. ad l. 1. unde vir. & uxor. pag. 47.

(f) L. 135. ff. de V. S.

(g) L. ult. §. si vero creditores C. de jure delib. Cujac. ad l. 135. ff. de V. S. Paull. lib. 4. sem. tit. 9.

(h) L. 9. ff. de cap. min. & postlim. revers.

(***) Post nomen, malebat Merillius Obs.

II. 33. quia sic in MSto legebantur Tiliario, & interpretabatur de nominalibus, seu die Iustitico, & nativitate octavo in feminis; in maribus nono. Quicquid sit, post diem septimum nominalis liberis indita, Plutarchius auctor est *Quæst. Rom. p. 288*. qui id ideo fieri solitum refert, quod plebsque infantibus septimo die umbilicus decidat, qui donec deciderit; plantæ magis quam animalii similior sit infans. Christiani quoque octavo die baptizabant, quem morem damnant *Cyprianus epist. 59. Augustinus ep. 38.*

(i) Ulp. tit. 15.

(k) Ad capitul. in Marc. Antonio Joseph. Scaliger. *Aufon. lect. lib. 2. cap. 22. Salmf. ad Capit. Festus in verbo Iustitico, ubi Scal. Cuiac. Enarr. ad parat. C. de infirm. panis cœlib.* Merillius 2. obs. 33.

ria legatæ: ita ut præter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimæ capiendæ jus haberet. (a) Eadem decima honorum erat, non hæreditatis portio; ad hæreditatem enim, quæ solvendo non est, lex Papia non porrigitur: (b) & decimæ quantitas præstanda est, detracta prius Falcidia, (c) detractisque rebus per fideicommissum relictis. (d) Et quod legitimum modum (*) exsuperit, præstandum est, si ex alia causa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur, omnem legis fraudem abesse. (e) Ob eandem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti præter decimam potest, cogiturque hæres adicere decimæ quidquid ex ea conditionis implendæ causa detractum (**) a legatario fuit. (f) Verum prohibitio solidi capiendi ex mutuis testamentis facta conjugibus ad aliorum testamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi: propterea uxor, quæ a marito substituta pupillo fuerat, quamvis ex testamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere possit, & pupillaris substitutio sit pars testamenti paterni; tamen si præter bona patris bona propria pupilli reperientur in hæreditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etsi viri testamento substituta, bona tamen pupilli non ab eadem persona, nempe a marito, sed a pupillo capere videbatur. (g) Quod etiam benigna interpretatione minuendarum pœnarum causa receptum fuit. Unde si is, qui substitutus pupillo fuit, uxorem habuerit moriente pupillo; sed moriente patre testatore suisset cælebs: quamvis ob cœlibatus pœnam testatoris hæreditate privetur, minime tamen capere prohibetur ex substitutione pupillari, quia moriente pupillo, pœnæ legis non erat obnoxius.

(b) At si uxori decima legata sit, & fundus Titio, adjecta conditione, si uxori testatoris centum dederit, ea centum ponenda sunt in ratione decimæ; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen testatoris pervenerunt, eujus conditionis implendæ causa Titius centum erogavit. (i) Prohibitio vero hæc solidi capiendi inter conjuges perpetua non erat, nam non complectebatur eos, (k) quorum ætas legi Papiæ non obstringebatur, veluti si conjuges, aut alter eorum ejus ætatis nondum essent, quæ liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX; vel annos lege præfinitos in matrimonio excessissent, nempe mulier egressa esset anno L. vir LX. Cognati præterea, ut diximus; qui in matrimonium coissent, usque ad sextum gradum; quoniam inter eos esset successio de jure communi ab intestato, prohibitione legis Papiæ minime tenebantur: adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienæ, non commoda cognationis; & legimas successiones minime aufert. Libera erat etiam inter conjuges testamenti factio, si reipubl. causa vir abuisset; (l) aut si conjuges a populo, (***) vel a principe jus liberorum impetrassent: ut intelligamus, magis longe aliud (****) esse hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiæ solvuntur, ab illo, quo munus præstatur immunitas; ad præsens autem liberorum jus pertinet illa Igidori definitio (m) libro V. *Conjugium sine liberis invicem pro loco pignorum hæreditatis alterna conscriptio*. Quale jus, nempe veniam legis Papiæ, liberamque inter conjuges testamenti factionem, Constantinus Imperator concesserat Naviculariis Orientis. (n) Honorius autem, & Theodosius generaliter omnibus, sublato discrimine inter conjuges, quibus solidi capiendi jus jam pridem

(a) L. 53. ff. de legat. 2.

(b) L. 72. ff. de hered. instituend.

(c) L. 67. ff. ad l. Falcid.

(d) L. 42. de legat. 2.

(*) Puta decimam bonorum.

(e) L. 27. ff. de probat. l. cum quis 37. ff. de leg. 3.

(**) Veluti quinquaginta, si marito C. legata sint, si Titio L. præstiterit.

(f) L. sed si hoc 62. ff. de condit. & demonstrat.

(g) L. 6. ff. de vulg. & pupil. ubi Cujac. & Govean.

(h) L. 11. ff. de vulg. & pupil. ubi Govean.

(i) L. quod condit. ff. de mori. causa donat.

(k) Ulp. tit. 16.

(l) Cujac. ad Ulp. tit. 16. §. l. 36. & 38. ff. ex quibus caus. major. §. l. 35. & 37. eodem Jacob. Gothofr. cap. 18. ad hanc legem. & Martialis lib. 8. epigram 31.

(***) Imo jus liberorum tempore latæ legis Papiæ non a populo, sed a Senatu præstari solitum fuisse, ostendit Heineccius p. 289.

(****) In hoc enim jus liberorum in genere datum prodest ad solidicaptionem, illic trium vel quatuor liberorum jus dabatur.

(m) Cujac. in notis ad Ulp. tit. 16.

(n) L. 7. C. Theodos. de navicul.

amif-

amissum reddiderunt, quod jus liberorum est appellatum in pluribus juris locis; (a) non quia jus trium liberorum eo continetur, sed quia tanquam præmio liberorum ex indulgentia principis solidi capiendi facultas conjugibus præbeatur. Idem solidi capiendi jus consequuntur (b) conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amississent, aut duos trimos; fortasse propter lactationis incommodum (*) triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. (c) Hoc etiam jus assequuntur conjuges, qui tres post nonum diem liberos intra annum, & tres menses amississent. Impubes etiam (***) cujuscunque ætatis amissus, solidi capiendi jus præstabat, item & proles intra X. menses a viri morte suscepta. (d) Præterea pater solitarius & sœmina, ingenua quidem trium; liberta vero quatuor liberorum mater ex testamento solidum capit. (e) Porro Constantinus, qui ne homines abducerentur a sancta professione cœlibatus, poenas illius sustulit, (f) integram tamen reliquit inter conjuges solidi capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, penitus abolerunt Honorius, & Theodosius. (g) Jacobus tamen Gothofredus patat, tan-

tum per orientem hoc a Theodosio beneficium fuisse diffusum: (h) minime tamen per occidentem ab Honorio, cum semper a Principe fuerit impetrandum. (i)

C A P U T LIII.

De dote Constituenda.

ALio Legis Papiæ capite, quod integro legis ordine caput erat XXXV. ut ex Marcello colligitur, (k) tolluntur impedimenta, moræque injustæ nuptiis objectæ ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pietatis. Quomobrem per Prætores urbanum coercendos statuit lex parentes, aliove, qui eas, quas habent in potestate, in matrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahere prohibuerint, aut dotem negaverint, aut conditionem quærere omiserint; ut his artificii nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam aut adoptivam, non vero naturalem tantum, (l) pro modo facultatum, (m) cui oneri minime subest mater. (n) Porro Cujacius docet, eadem lege Papiæ inductum fuisse, ne plusquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. (o) Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & consanguineis, (***) non ab

(a) L. 2. C. de infirm. pœn. cœlib.

(b) Goth. ad l. 1. C. Theodos. de jure liber.

(*) Augusti tamen ævo nutricibus jam alendi infantes tradebantur; certe Tiberius Suetonio a nutricis ubere ab rebus inducitur, Moribus Romanorum infantes non ante triennium a mamma depulso, minus bene probatur verbis matris filium ad mortem constanter obeundam exhortantis Maccab. II. 7. 28. Et forsitan id natura plerisque mulieribus neget. Citius certe mulieribus uterum crescere ajuat, quæ, non lactant, quam quæ lactant, unde is mos lactandi per triennium etiam inimicus fuisset rationibus legis Papiæ.

(c) Cujac. obs. 19. c. ult.

(**) Sed si unus impubes cujuscunque ætatis solidum tribuit, cur tres non aliter profuant, quam si intra annum amissi sint. Accedimus Antonio Schultingio Ulpianum XVI. §. 1. sic interpungenti: *Vel si tres post nonum diem amiserint, ut intra annum tamen in sex menses etiam unus cujuscunque ætatis impubes amissus, solidi capiendi jus præbet.* Sic tres ad solidi capionem profunt quandocunque amissi post nonum diem; unus amissus intra annum & sex menses, scilicet ut impubes per eadem matri tempora prodesset, quæ post divortium novis nuptiis lex præstituerat.

(d) Ulp. Instit. tit. 16. Cujac. legit hic: ut intra annum, & sex menses etiam unus cujuscun-

que ætatis, &c.

(e) Dion. lib. 55. pag. 229. & 662. & 667. & leg. 3. & 9. C. Theodos. de bonis proscriptis. Goth. in notis ad hoc caput.

(f) tit. C. de infirm. pœn. cœlib.

(g) tit. C. de infirm. pœnis cœlib. & C. de jure liber.

(h) L. 2. & 3. C. Theodos. de jure liberorum.

(i) L. ult. C. Theodos. de jur. liber. l. ult. C. Theodos. de divers. rescr. & l. 6. C. de infirm. his, qui sub tyrann. l. 6. C. Theodos. de inoff. test. ubi Gothofr.

(k) L. 19. ff. de ritu nupt.

(l) L. uxorem 41. §. 11. ff. de leg. 3.

(m) L. ult. ff. de ritu nupt. l. 60. ff. de jure dotium.

(n) L. 14. C. de jur. dot.

(o) libr. 29. quæst. Papiæ. ad l. 6. de usur. & paras. ad leg. Falcid.

(***) Imo & hos perinde ac uterinos necessitati præstandæ dotis eximi, verisimilius est. Solus enim parens, qui filiam in potestate habet, dotare eam cogitur, ideoque a dotandi necessitate soluta est mater, & si mater, multo magis frater, etiam germanus & consanguineus. Auctoris tamen sententiam argumento a contrario elicit Cujacius ex L. 12. §. 3. D. de admin. & peric. tur. verbis, *Non debet dotem sorori aliopatre nata*, cui argumento occurrit Gerardus Noodt ad Pandectas p. 500. 501.

aterinis, quia non sunt ex agnatione. (a) Sicut autem in urbe Prætor urbanus, ita in provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur proconsules, & præfides: (b) quorum munus erat compellere parentes non modo, ut filiam, in matrimonium darent, sed etiam ut filio uxorem quærerent: nam filiusfamil. quamvis ad ætatem pervenisset nuptiis a legibus destinatus; non tamen cogebatur uxorem ducere; quia patriæ potestati subesset; propterea lex non filium coercet, sed parentem, cujus voluntati filius obstringebatur. (c)

C A P U T LIV.

De remissione Jurisjurandi.

PRæter impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorum, qui iurjurando imposito, libertis, aut libertabus nuptias interdicebant. Quamquam enim, uti diximus, per legem Æliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerat, excidebat jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime solvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vita carere cogebantur. Lex igitur Papia (d) jurandi vinculum abrupit, eosque in naturalem nuptiarum libertatem restituit; sive, ut jurisconsulti verbis utar, jusjurandum eis permisit, (e) (*) hoc est gratiam jurisjurandi lex ipsa fecit; cum alias soleret princeps, & apud nos rectius Summi Pontifices, apud quos ex divino instituto sunt jura sacrorum: quæ cum essent in veteri superstitione apud Imperatorem, qui Pontificatum maximum assumserat, propterea hæc remissio a principe concedebatur.

(a) L. cum plures ubi gloss. ff. de admin. tut. Cujac. ibi sive ad librum 38. Pauli ad editi.

(b) L. 19. ff. de ritu nupt.

(c) L. non cogitur ff. de ritu nupt. Cujac. ad tit. C. de caduc. toll.

(d) L. 6. ff. de jure patron. §. ult. ubi Cujac. & ad l. 1. eodem.

(e) L. 37. ff. de pact. l. 3. ff. de pub. judic. & l. 6. ff. de jure patron.

(*) Pro Remisit, exemplo veterum, quorum loca complura exhibent Cujac. Obs. lib. XXI. c. 29. & Lipsius ad Taciti Ann. l. 1. c. 8. Jurisjurandi autem religione cives princeps sæpe solvebat, tanquam arbitri etiam verborum civis & contentionem ejus-

Jani Gravinae. Tom. I.

C A P U T LV.

De conditione prohibente Nuptias.

VERum sic nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigendo, nec uterque pro potestate sua jubendo; sed vel iidem, vel extranei præmium promittendo a nuptiis homines abduxerint; veluti si quis sive pater, sive patronus, sive extraneus hæreditatem reliquerit, aut legatum viro, foeminae sub ea conditione, si cælebs, viduave permanferit, aut per negationem si nuptias non contraxerint; lex Papia, rejecta conditione, tanquam bonis moribus, & propagationi sobolis adversa, legatum, atque hæreditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. (f) Unde non aliud erat expectandum, nisi ut hæreditas deferretur: siquidem conditio nullam moram interjiciebat. Delatam autem hæreditatem accipimus, cum nihil obstat, quin a nobis aut adeatur, aut repudietur. (g) Deserebatur hæreditas antea ex morte testatoris; sed post legem Papiam ex apertis tabulis: (***) qua lege per Justinianum sublata, jus revixit antiquum. (h)

C A P U T LVI.

De Lege Julia Miscella.

ATque hæc fuit prima legis Papiæ sententia de rejicienda conditione cælibatus, simplex illa quidem, & recta, nullisque exceptionibus permitta, ut liquet ex pluribus juris locis, (i) ubi distincte proponitur: sed postea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miscellam, (k) de qua fere disputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut

dem, de quo more in dissertatione singulari erudite disserit Zacharias Huberus.

(f) L. 64. ff. de condit. & demon. l. 63. & 64. §. ult. & l. 92. §. 2. l. 74. ff. eod. Pauli 3. sent. 4. §. conditiones.

(g) l. 151. ubi Cujac. ff. de V. S.

(***) Quod in emolumentum ærarii, vel fisci introductum. Huic enim inferebantur portiones coheredum, quæ si plures instituti fuissent, ante apertas tabulas defecissent, demto ceteris accrescendi jure.

(h) L. unic. C. de caduc. toll. Cujac. ad l. 151. ff. de V. S.

(i) L. 63. & l. 64. 74. ff. de condit. & demonstr.

(k) Brill. select. lib. 3. cap. 2.

omnes omnium sententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam sit utile, quam legentibus, atque scribentibus operosum. Cujacius putat, caput fuisse aliquod ipsius legis Papiæ sic appellatum, quod mistum sexum complecteretur; nempe quod injungendo masculis cœlibatu, & imperanda fœminis viduitate sexum contineret utrumque. Verum cum innumeratæ sint leges ejusdem naturæ ad utrumque sexum spectantes, ignoratur, lex ne potissimum hæc fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita censent, quia mistam continet materiem; Jacobus vero Gothofredus sic dictam arbitratur, quia composita est ex variis juribus, scilicet ex veteri lege Papiæ, & cautione Mutiana simul contextis; eodem modo, quo apud Siculum Flaccum dicitur *æ s. Miscellum*, & *Miscelliones* apud Festum dicuntur, qui non sunt unius certæ, sed variarum sententiarum; itemque apud Gellium appellantur *miscella*, quæ multiplici sunt, variaque doctrina: unde frequens apud Criticos *miscellaneorum* titulus. Ego vero vel ita dictam arbitror, quod veteri juri legis Papiæ, quo simpliciter cœlibatus conditio, & viduitatis rejiciebatur, infra fuerit ex aliquo S. C. moderatio illa, quam subjiciemus, quæque non patitur, eam rejectionem esse perpetuam; vel de more appellatam sic arbitror a Julio Miscello, cujus nomen relatum est a Justiniano inter Novellas, quo tempore cum veterum rerum fuerit memoria recentior, necesse non est, ut nos ab ea ætate remoti frustra vaticinemur. Atqui nusquam alibi hujus familiæ vestigia invenire licuerit. Quali non major pars adhuc veterum familiarum lateat: (*) nisi velimus in angustos admodum fines conjicere veterem eruditionem. Verum ducant hoc nomen unde libet; certe totum istud legis Juliæ caput, quod per legem Juliam Miscellam exprimitur, constatum est ex veteri, & novo jure, quod Senatusconsultis accessit. Hoc igitur capite modus adhibebatur rejectioni conditionis,

adscita cautione Mutiana; quæ atcommodabatur conditionibus omnibus, sub negatione conceptis, quæ non nisi morte poterant impleri; veluti *si mare non transferis, si non duxeris uxorem*: quarum conditionum eventus tota hæredis aut legatarii vita pendeat. Quis enim dum vivit præstiterit se, vel alium aliquid non facturum, quod ex hominis pendet arbitrio? Igitur hæres, aut legatarius, dum viverent, arcebantur ab utilitate, vel hæreditatis, vel legati. Nam conditio non nisi post mortem implebatur, quo tempore sibi beneficium testatoris erat inutile. Quamobrem, ut hoc absurdum amoveretur, ac simul testatoris impleretur voluntas; Quintus Mutius cautionem invenit, qua legatarius rem legatam acciperet, simulque jurejurando promitteret, sese rem legatam redditurum, si conditioni parere neglexerit; aut contra testatoris præceptum venerit. Hujus cautionis remedio temperata lex Papiæ est, & constitutum, ut si quid relictum fuisset sub conditione *ne nuberet, ne uxorem duceret*; siquidem legatarius post mortem conjugis intra annum nuptias contraheret, rejecta conditione, statim legatum acciperet: dummodo jurasset, se liberorum quærendorum causa nuptias appetere. Quod jusjurandum solemne erat in matrimoniiis (a) ex lege Julia Miscella, & S. C. in eam conditis; si vero annus exisset a morte conjugis, tum quia serius nuberet, non aliter legatarius legatum caperet, quam si juraverit, rem ab se restitutum iri cum fructibus medii temporis si ad novas nuptias convolasset. Quæ ad hæredes simul, & legatarios, atque ad mares itidem pertinebant, & fœminas. At si legatum uxori simul, & extraneo relictum fuerit sub conditione: *si uxor non nupserit*, eosque re, ac verbistator conjunxerit, veluti *Titio & mulieri ususfructus*, (***) *si non nupserit*: non erit idem ac si uni Titio legatum fuisset sub conditione, *si mulier non nupserit*:

(*) Simplior sententia Gothofredi, qua lex Julia Miscella exemplo Decimarum vel Caducarum a re dicitur, quia hoc caput miscellaneum fuerit ex lege Julia & Papiæ, ex Senatusconsulto porro quodam & cautione Muciana! Gravinæ tamen sententia nititur verbis Novell. XXII. *ὅτι αὐτὸς Ἰουλιανὸς Μισσαίων ἕνεκα ἄλλα Κοίτης Μύκιος Σκαβέλλας*,

in quibus non lex Miscella cautioni Mucianæ, sed lator ejus inventori cautionis opponitur. Aliiter Illustris Heineccius ad legem Papiam l. II. c. 16. ubi de turpitudine secundarum nuptiarum præsto flos sacræ & profanæ antiquitatis.

(a) L. 3. C. de indic. vid. toll. Cujac. ad eum tit.
(***) Usus fructum do, lego.

quo casu nubente muliere conditio deficeret, & legatum evanesceret: (a) sed quia legatum relictum fuit utrique sub conditione viduitatis, si ea conditio mulieri remittitur, puta, quod intra annum nubat, aut Mutianam cautionem præstet, debet ea remissio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quæ conditio causa unius extinguatur, alterius causa duret. Quamobrem prorsus habebitur pro impleta, & tanquam vidua tota vita permanerit mulier, usumfructum cum Titio participabit. Quid si Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbisque conjunctæ, Titii pars accrescet? Papinianus negat; ne mulier, quæ a defuncti voluntate defecit, plusquam sibi fuerat relictum consequatur; neve cui singulari jure contra juris communis rationem fuit subventum; per juris communis regulam iterum succurratur. Unde ne per jus commune a singulari jure relaxatum singulare jus pandatur latius, exclusit hoc casu Papinianus regulam juris crescendi, quæ re conjuncto portionem deficientis adjicit. (b) Aliquando ut effugeretur lex Julia Miscella, conditio non conferebatur nominatim in legatarium, sed in personam patris vel filii, ut *lego Titio centum, si uxorem pater non duxerit*; vel *lego Sempronio centum, si uxorem filius non duxerit*; quibus verborum flexibus, & orationis versutiis, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is est inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum: ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendasque censuit, perinde atque si in legatarii personam cecidissent. Ceterum legis Julix Miscellæ sententia virgines minime comprehendit, utpote nondum functas munere conjugali. Quamobrem si Puellæ, virove nondum matrimonium expertis cœlibatus conditio injungeretur, ea confestim remittebatur ex priori legis Papix capite. Quæ sententia fuit

Joannis vetustissimi interpretis, quem sequitur Cujacius. (c) Sustulerat autem Justinianus ambages legis Miscellæ nova sua constitutione, (d) remiseratque prorsus viduitatis conditionem piis sane rationibus: post tamen trocho versatiliior, utpote qui feminæ mentis sus gubernaculum traderat, in *Novella 22. capite 43. & seq.* & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo restituit: noluit enim eas, quibus a testatore conditio viduitatis fuerat injecta, capere legatum intra annum, nisi extincta prorsus spe nuptiarum, ut si mulier se Deo devovisset: post annum vero legatum non aliter capi voluit, nisi præmissa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem Novella.

C A P U T LVII.

De Fundo Dotali ex L. Papia, & de Jure Latii, & de Jure Italico.

ERat & fortasse caput legis Papix de fundo dotali Italico, cujus alienatio dissentiente uxore; (e) obligatio vero, etiamsi uxor consentiret, marito interdicebatur. Fundus autem Italicus appellabatur is, qui juris erat Italici. Etenim præter jus provinciarum, triplici jure populi, atque agri devinciebantur. Erat enim jus Quiritium, de quo alibi, quod jus optimum dicebatur, cujusque civis tantum Romani potiebantur in usufructu, & nexibus, aliisque ritibus jam expositis, cujus juris nemo latinorum participabat, nisi aliquis eorum populus, fundus, sive auctor factus esset, ut jure civili Romano deinceps tenerentur, atque concedente Populo Romano legibus in urbe latis (f) imbuerentur. (*) Aliud jus erat Latii, quod in suffragiorum facultate versabatur, ac petitione honorum, & magistratuum. Ad suffragia enim ineunda latini populi arbitrio Romani Magistratus vocabantur, (g) tribuque destituti

prione voluntaria. De populis Fundis post Sigonium de jur. Ital. l. 1. c. 4. Nicolaus Rigaltius, Ismael Bullialdus & Henricus Valeus egerunt, quorum dissertationes inferre sunt *Tomo II. The-sauri Graviani*. Gravius sententia Valeis probabatur, eandemque etiam Gravius sequitur ad Orat. Cic. pro Balbo c. 8.

(g) Sigon. de antiq. jur. Ital. lib. 1. cap. 4. Alcon. in orat. in Pison.

(a) L. 1. C. de iudic. vid. coll.

(b) Cujac. ad Papin. lib. 32. quæst. 1. mulier. ff. de condit. & demonstrat.

(c) in Paras. C. de iudic. vid. coll.

(d) L. 2. & 3. C. de iudic. vid. coll.

(e) Mart. Capell. lib. 2.

(f) Cic. pro Balbo.

(*) Non, ut juris Quiritium fierent participes, sed ut legibus Romanis uterentur ex rece-

migrabant in eam, quam idem iussisset Magistratus. (*) Quamobrem jus Latii constitutum erat maxime in honorum petitione. Qui enim in latinis civitatibus magistratus gessissent, Aedilitatem puta, vel Quæsturam, ii cives Romani petendi magistratus gratia fiebant. Postremum jus fuit Italicum jure latino inferius, provinciali majus, non quia daret omnem immunitatem tributorum Augusto auctore, ut censet Sigonius; sed quia populos Italiæ, atque eos, qui jure Italico potiebantur capitis tributo, nempe censione levaret: tributum vero soli relinquere. Ideo enim in tit. ff. de censibus, pluribus locis separantur civitates immunes ab iis, quæ sunt juris Italici; quia non omne tributum jure Italico remittebatur; sed ut diximus, tantum censio capitis ab Augusto instituta. (a) Is enim instituit novam tributorum formam cum antea vestigalia penderentur. Quamobrem Cujacius jus Italicum interpretatur *levationem censionis*, (***) si colonia non sit immunitis: etenim si immunitis sit, plenius aliquid ex jure Italico voluit accedere, nempe participationem juris civilis in traditionibus per nexum, in usucapionibus, in annali exceptione jure prorsus eodem, quo & Italici; qui eodem jure militiæ, quo & latini potiebantur. (b) Omnia tamen hæc discrimina fere sustulit Antonius, ut recentiores ex eruditis putant, Caracalla, teste Dione: nam & is Imperator Antonini nomine, quo indignissimus erat, clarescere voluit, auctore ipsius patre Severo. Qui ad civis Romani conditionem Romanorum imperium extulit universum. Verum ut caput hoc expediamus, Augustus, qui non modo excitare

(*) Sortiri quoque solebant, ubi suffragia ferrent. Livius XXV. 3.

(a) D. Lucas in *Evangelio*.

(**) Paulli saltem ævo jus Italicum in immunitate & censa capitis constituisse, inde suspicatur, quod in L. 8. §. 5. *de Cons. Antiochenos* a D. Antonino colonos factos narrat, salvis tributis, in primis cum subiciat, D. Vespasianum Cæsarienses colonos fecisse, non adjecto, ut & juris Italici essent, sed remisso tamen capitis tributo. Itaque multo pinguior erat conditio Italiæ & coloniarum juris Italici, præ conditione provincialium, cum his solis tributa indicerentur, quorum præstatione illi soluti erant.

(b) Sigon. *de ant. jur. Ital. libr. 1. capis. 21. Cujac. lib. 10. obs. 35.*

(c) in *not. ad hoc caput.*

(d) *sub fin. libr. 2. de Philolo. & Mercurii nuptiis.*

frequentiam nuptiarum, sed contractas confirmare, atque futuræ proles necessitatibus providere studebat, inseruit, ut Gothofredus suspicatur, (c) legi Papiæ præfens caput de alienatione fundi dotalis Italici; quo cavebatur, ne fundus dotalis Italicus a marito, invita uxore, alienaretur; neve ab eodem etiam consentiente obligaretur; a qua legis particula manavit latior hæc appellatio; nempe *lex Julia de fundo dotali*; sicuti dicitur etiam *lex Julia decimaria*, *lex Julia de caducis*: cum sint omnia hæc capita legis Juliæ, & Papiæ Popææ. Unde mos recitandi sponsis dotales tabulas, & leges forte Julias, & Papiam Poppæam: ut intelligeret maritus, quid juris in dote dotalibus ex tabulis, atque ex legibus haberet, quod significat Martianus Capella (d) his verbis: *Tunc Tabulas, dotales nempe, ac Papiam, Poppæamque legem snerent recitari.*

C A P U T LVIII.

De Divortiis.

ET quoniam liberorum procreatio concordia fovebatur; impediabatur vero dissidiis, crebrisque divortiis; Augustus eorum frequentiam coercendam censuit, spemque discedendi minuendam, quo ea dimissa, conjugum animi ab se se componerentur, ac saltem consuetudine dissimulandi, sensim irarum æstus deferverescent. Igitur damni metu maritos a divortis absteruit; (e) etenim lege Papiæ cautum fuerat, ut matrimonio sine uxoris culpa soluto, maritus, hæresve illius uxori tantumdem pecuniæ penderet, (***) quantum ad illum ex uxoris ejus-

(e) Paull. l. 8. ff. de capt. & postlim. l. 33. ff. de ritu nupt.

(**) Et quidem dotem in quantitate consistentem ob mores graviore, id est adulterium, stuprumve alteri illatum, præsentem; ob mores leviores, quales sunt omnes, qui conjugii in conjugem intolerabiles videantur, senum mensium die. Ratione dotis autem, quæ in quantitate non consisteret, tantum ex fructibus reddere jubebatur, quanti, per quadriennium capi possent. Ulpianus Tit. VI. §. 12. & 13. Quod si mulieris culpa divortium fieret, marito graviorum quidem morum nomine sexta, leviorum octava pars dotis addicebatur. Idem §. 12. Utrius autem culpa divortium factum esset, judicis arbitrio definebatur, eoque tendebat actio malæ tractationis, quam ex Fabio eruerunt Charondas & Schultingius ad Ulpianum.

que

que libertorum bonis pervenisset; aut quid minus ad maritum ex dolo ipsius malo perveniret. (a) Quod legis caput interpretes eorum temporum coercuerunt potius, quam ampliarent. Quæsitum enim fuit, si servum dotalem vir manumisisset, (b) eamque manumissionem uxor donandi animo probasset, (quæ donatio favore libertatis valebat;) (c) an quidquam soluto matrimonio esset a marito uxori de impositis libertatis causa reddendum? Jurisconsulti responderunt, tum demum præstandum uxori a marito servi precium, & quidquid ex causa ejus manumissionis accepit, cum in vita uxore (*) manumisisset; secus vero si ea consentiente, ac probante. (d) Quamobrem si servus, dissentiente uxore manumisus, maritum, sive manumissorem instituisset hæredem: maritus non modo cogebatur partem reddere, quæ ad eum spectabat jure patroni; sed integram hæreditatem, (e) tanquam eo nomine sibi relictam, quod patronus esset ipsius, & dominæ maritus. (f) At si negocium gerens uxoris ea non invita manumisisset, tantumdem reddebat, quantum patronatus jure a liberto accepisset: nam quod præter patronatus jus accepit, id potius ex liberti beneficentia, quam ex causa matrimonii videtur assecutus. (g) Neque placuit Jurisconsultis ultra proprium verborum sensum hanc legem extendere: ideo, neque socerum, aut soceri successorem sententia legis comprehenderunt; neque, si ad mariti filium exhæredatum bona liberti pervenerint, ad restitutionem compulerunt mariti hæredem. (h) Quæritur etiam, si maritus in testamento liberti dotalis a se manumissi adscripserit sibi legatum, an illud recidat ad uxorem? Paulus negat, cum nihil ad maritum ex eo legato perveniat: (i) etenim adscri-

bendo sibi legatum incidit in edictum Claudii, & in S. C. Libonianum: quibus legata, quæ quis sibi, aut ei, quem in potestate habet, adscripserit dictante testatore, pro non scriptis habentur. Nec quia lege Julia legatum ex testamento liberti pertinet ad uxorem; ideo illud sibi minus videtur adscripsisse: quia nec si quis adscripserit sibi legatum alteri restituendum, propterea edictum Claudii, & Senatusconsultum effugerit. (k) Sed legatum transibit cum onere ad hæredem.

C A P U T L I X.

De Testamentis Libertorum, Eorumque Successione.

ERAT & caput de testamento libertorum. Ii sane legibus XII. tabul. liberam testandi facultatem habebant, sicut ingenuus, sive cum liberis, sive absque liberis decessissent: neque patronus ad bona liberti vocabatur, nisi cum libertus mortuus esset intestatus, nullumque reliquisset hæredem suum. Hanc juris licentiam Prætor aliquando patronis æquior coercuit; eosque si libertus eum testamento decessisset, ad dimidiam partem bonorum illius per bonorum possessionem contra tabulas vocavit: eademque dimidiam patronis concessit, si libertus intestatus decessisset hærede suo relicto filio adoptivo. Naturales enim liberi etiam emancipati, & in adoptionem dati, dummodo non exhæredati, sed vel pro parte scripti hæredes, vel præteriti, atque ideo ad bonorum possessionem contra tabulas admissi, patronum excludebant. (l) Sed lex Papia jus hoc extenuavit: distinxit enim libertum centenarium, sive qui centum aureos (**) in

(a) L. si vero §. dabit. ff. solut. matrim.
 (b) L. servum dotalem. ff. de manumiss. l. & si dotis C. de jur. dot. l. 1. de serv. pign. dat. manum.
 (c) L. si constante §. si vir ff. solut. matrim.
 (d) Immo etiam si volente uxore servum manumisserat, uxori præstabat, quicquid sibi a servo libertatis causa stipulatus erat, Ulpianus in L. 64. pr. D. sol. matrim.
 (e) L. si dotale 61. usque ad l. 64. ff. de solut. matrim.
 (f) §. sed nostra Instit. de success. libert.
 (g) Daren. ad l. si vero 64. ff. solut. matrim.
 (h) L. si vero ff. solut. matrim.
 Jani Gravina, Tom. 1.

(b) L. si vero §. dabit. & §. de viro ff. solut. matrim. & §. si filium ibid.
 (i) L. filius emancipatus 14. §. maritus 8. ff. ad l. Cornel. de fals.
 (k) Cujac. l. 1. si filius emancip. 14. & l. cum quidam 17. ff. ad l. Cornel. de falsis.
 (l) Instit. de success. libert.
 (**) Imo res centum in lege Papia patrimonium centum sestertium millium, id est, aureos mille significabat, §. 2. J. de success. libert. de quibus aureis adeundus Jo. Frid. Gronovius de pec. veteri p. 365. Justinianus demum centum aureos aureis mille substituit in §. 3. l. 6.

bonis haberet, (a) a liberto centenario minori, sive qui haberet hac summa minus: hic enim vel uno relicto filio; (b) ille tribus liberis superstite hæreditate sua, sive ex testamento, sive ab intestato patronum per legem Papiam excludebat: relictis vero minus quam tribus filiis, patronus tantumdem consequeretur, quantum singulis ex liberis, nempe virilem; at dimidiam, si unum filium filiamve reliquisset libertus. Si tamen filius liberti unicus paternam hæreditatem omitteret; hæredis quidem nomen ipse ferret, utilitas tamen hæreditatis in patronum confereretur. (c) Porro si libertus dum viveret, quo se centenario minorem efficeret, in fraudem legis (*) partem bonorum alienasset, alienatio erat ipso jure irrita; (d) si alienasset in fraudem patroni, quo illius virilem imminebat, non quo se centenario minorem redderet; tum valebat quidem ipso jure alienatio, cum contra patronum tantum esset, non contra legem; sed per Fabianam, & Calvisianam actionem revocabatur. Justinianus vero jus aliud iniecit, per græcam constitutionem, cujus cum verba desiderantur, sententiam in Institutionibus habemus expositam. (e) Patroni filia jure trium liberorum suffulta, eadem jura in paterni liberti bonis habebat ex lege Papiæ, quæ & ipse patronus, patronique filii ex edicto Prætoris haberent. Patronæ vero nullum aliud jus in libertorum bonis habebant, quam quod ex leg. XII. tabul. proficiscebatur. Verum ex lege Papiæ patronæ ingenuæ quidem duobus, libertinæ vero tribus honoratæ liberis, idem

sunt jus affectuæ, quod patronus ex edicto Prætoris impetraverat: (f) quod jure eadem lege productum fuit ad liberos patronæ ingenuæ trium liberorum numero affectuæ. (g) Superest caput de libertarum liberis, (h) quod nos ad postremum locum rejicimus, secuti naturæ ordinem, quæ liberos constituit sequelam parentis. Hoc autem caput ita Gothofredo concinnavit, nempe ut in bonis libertæ etiam quatuor liberorum jure subnixæ, pro numero liberorum libertæ, mortis ejus tempore superstitem, virilis pars patrono, patronique liberis masculis debeatur. (**)

CAPUT LX.

Ad L. Papiam Poppæam de caducis: sive ad L. Caducariam; & de vicefimis.

Superioribus legis capitibus Augustus Urbis reddere studuit absumentam bellis multitudinem. Eodem vero tempore de explenda ærarii lacuna cogitavit. Privatorem igitur incomodo publicam levavit inopiam, jusque populo tribuit in alienas hæreditates, & legata quæ antea privatis integra planeque libera dimittebantur. Unde post communicatam omni Romanorum imperio civitatem, in immensum hæc lucra ærarii ad commodum, ut Dion refert, exundarunt. Et primo vestigial gravissimum extraneis hæredibus (non liberis, & parentibus, (i) non denique pauperibus) imposuit, vicefimumque legatorum, & hæreditatum partem inferri jussit (***) in ærarium militare, populique offensivam Jul. Cæsaris auctoritate, gratiaque

(a) Instit. eod. §. 2. & 3.

(b) l. 148. ff. de V. S.

(c) L. 6. §. 2. ff. de bonis liber. & l. 38. §. ult. eod.

(*) Qualis erat, qui alienando se minorem centenario fecerat ad hoc, ut legis præceptum eluderet; cum contra in fraudem patroni alienare diceretur, qui sine fraude legis facultates suas vehementer imminueret, sic tamen, ut centenarius maneret, Fabiana actio patrono dabatur, si testator mortuus esset libertus, Calvisiana, si intestatus. L. 1. §. 4. D. Si quid in fraud. patr.

(d) L. si libertus 16. ff. de jur. patr.

(e) §. ult. Instit. de success. liber.

(f) Ulp. fragm. tit. de bon. l. 29. §. patrona. Tenent. Clem. lib. 39. ff. de bon. lib.

(g) Ulp. fragm. tit. ult.

(h) Ulp. tit. 29. §. licet. 2.

(**) Inter cætera capita, quibus Celeberrimus Heinneccius a Gothofredo & Gravina tradita de le-

ge Julia & Papiæ auxit & emendavit, eminerit libri secundi caput decimum septimum & octavum, quorum illud ad jura adfinitatis inter vitricum & novercam & privignos, fœderos item & generum vel nurum; hoc ad privilegia absentium Reipublicæ causa & indulgentiam Senatus pertinet.

(i) Plin. in paneg. & l. unic. ubi Cujac. in parat. C. de cad. toll. Dion. lib. 55. an. 759.

(***) Nec tamen id lege Papiæ factum, ut innuere videtur Auctor, sed lege Julia Vicefimarum, lata paulo ante legem Papiam Poppæam, ut narrat Dion lib. LV. p. 565. ad A. U. C. 759. Eam libris duobus illustravit Aemilius Marcer, e quibus adhuc fragmenta quædam in Pandectis leguntur. Vicefimum dein Caracalla duplicavit, ut inopie ærarii militaris consuleret, pro vicefima parte hereditatis decimam pendi jussit. Dion in Excerptis Persejani lib. LXXVII. pag. 745. Herodianus lib. IV. cap. 7. donec Macrinus vicefissimam reduceret. Dion Exc. LXXVIII. p. 893.

vitavit. Legem enim eam repertam simulavit in illius commentariis; quo odiosa, & nova omnia tum referebantur. Quam Tullius fraudem sæpe Marco Antonio in *Philipp.* exprobat. Ne qua veromora solutioni vicissimarum fieret, lex cavet, & Adrianus edixit, uti statim tabulæ testamenti post mortem aperirentur: (a) unde tabulæ a præsentibus intra tres dies erant aperienda, vel quinque; atque intra idem tempus ab absentibus, cum supervenissent. (b) Huic autem de vicissima legi Nerva, Trajanus, Adrianus, Marcus modo ademerunt, modo reddiderunt ademptam vim; donec ab aliis ante Justinianum Imperatoribus funditus tolleretur, Cujus abrogationis Gratianum auctorem fert Alciatus, (c) qui a Cujacio (d) falsi accusatur, propterea quod Aufonii testimonium, quo ille nititur, nullum invenitur. Auxit præterea lex fisci commodum rebus iis, quæ legatario, vel hæredi non tam voluntate testatoris, quam lege quærebantur: (*) nempe illis, quæ aliqua ex causa capere non poterat is, qui testamento vocabatur; quæque propterea, vel ad hæredem alium, vel ad alium legatarium accedebant. Hæc autem in tria genera (**) tribuuntur; alia enim pro non scriptis habentur, alia dicuntur esse in causa caduci; alia proprie caduca sunt, & nuncupantur. Pro non scriptis sunt relicta iis, quorum in personis ab initio non consistunt, veluti relicta incapacibus, (***) & mortuis vivente testatore; item obscura, & perplexa, quæ non intelliguntur; præterea, quæ dictante testatore ab

ipso testamentario sibi adscribuntur, (****) quibus tollendis prodit Senatusconsultum Libonianum infra nobis exponendum; & captatoria, sive quæ quis eo consilio legat, ut sibi, vel alteri commodum aucupetur (*****) ex testamento illius, cui legavit, veluti: *Si Titius me hæredem instituerit, vel qua ex parte Titius me hæredem instituerit, mihi hæres esto.* Item *si Titius Cajum sibi hæredem instituerit, mihi hæres esto.* Quod relictorum genus Senatusconsulto damnatur. (e) Illa etiam pro non scriptis habentur, quæ relinquuntur iis, qui sunt apud hostes spe reditus omnino peremta, nempe quod ibi postea decesserint; (f) & legata pura, quæ peregrino relinquuntur, (g) & deportato, (h) aut damnato in metallum; qui cum sit servus pænæ, non habet dominum, ex cujus persona legatum consistat, ut consistit in servo, qui dominum habet legati capacem. (i) Quicquid autem ejusmodi est, & pro non scripto habetur, veteri jure manente ut olim semper, sic & nunc etiam non ad fiscum sed ad hæredem, vel legatarium, vel substitutum sine onere devolvitur, (k) exceptis duobus casibus, quos innuit Justinianus (l) & profert Cujacius; (m) nempe cum servus legatus est alicui, qui capere non potest, atque ab eodem relicta est servo libertas; quamvis enim legatum sit irritum, tamen humanitatis ratio libertatem intercidere non sinit; ideo contra subtilem juris rationem, præstanda est ab eo, apud quem servus permanserit. (n) Alter casus est, cum id, quod sibi dictante testatore

(a) *L. ult. C. de edit. D. Adrian. toll.*

(b) *Paull. lib. sept. 4. cap. 6. Cujac. ibid.*

(c) *dispunct. 34. 6.*

(d) *in Paull. lib. sent. 4. tit. 6.*

(*) *Lege puta XII. tabularum, ex qua manabat jus accrescendi.*

(**) Imo in quinque. Præterea enim, quæ pro non scriptis habeantur, aut caduca, aut quasi caduca erant, celebrantur crepticia in *L. 9. D. de his, qua us ind. quæ tanquam indignis auferantur & vacantia in L. 16. D. de op. leg. L. 14. D. de suis & legit. hæred. in quibus heres aut legatarius penitus deficiebat.*

(***) Qualis est Senator, qui libertinam, ingenus, qui lenam duxit, vel quæ artem ludicram fecerit.

(****) Nisi subnotaverit testator, suo id jussu factum, *L. 14. pr. L. 15. §. 1. D. ad leg. Cornel. de falsis.*

(*****) Satis bene ab Auctore nostro designantur captatoris institutiones, captatoria legata, quibus nimirum non mœnis affectionibus judicia aliorum provocabant, sed quorum conditio extorsio-

nis causa ad secretum alienæ voluntatis ferebatur. Notum & commendatissimum est opusculum Illustri Viri, Cornelii van Bynkershoek de *captatoriis institutionibus.* Senatusconsultum vero, quo prohibita sunt captatoris institutiones, quibus consilibus factum fuerit, non constat, & præstat *de xav* cum Nostro, quam incerta fide Accursium sequi, qui id Liboniano Senatusconsulto factum putabat.

(e) *Cujac. obs. 16. cap. 11. l. illac. §. ult. ff. de hered. instituentis.*

(f) *L. si servo meo ff. de legat. 1. l. 4. in fin. ff. de his, qua pro non script. §. 24. instit. de legat.*

(g) *Cujac. C. de cad. toll. p. 790.*

(h) *L. 1. C. de hered. instit.*

(i) *L. 3. ff. de his, qua pro non script. habentur,*

(k) *L. unica §. in primo C. de caduc. toll.*

(l) *L. unica §. 2. C. de caduc. tollen. verbo perraro.*

(m) *ad eandem legem pag. 798.*

(n) *L. cum vero §. si pro non scripto ff. de fidei comm. liberr.*

quis adscripserit, rogatus est restituere; quamvis enim legatum intercidat, onus tamen sustinetur, & fideicommissum ab hærede præstabitur, (a) cum ita sit cautum Senatufconsulto Liboniano. Nec tantum ea, quæ ab initio sunt irrita, sed quæ a primo valuerunt, deinde in eam causam reciderunt, a qua incipere nequeunt, pro non scriptis habentur. Cujusmodi duos casus ponit Jurisconsultus: (b) iique sunt, si hæres institutus, vel legatarius factio testamento damnetur in metallum; vel si servus alienus, cui fuerat aliquid legatum, a testatore redimatur. (*) In causa caduci ea sunt, quæ vivo testatore deficiunt, veluti si legatarius, aut hæres testatorem morte præverterit, aut vivente testatore servus pœnæ factus libertatem amiserit, aliove modo conditio legati defecerit. Hæc enim, quæ jure antiquo vel in substitutum recidebant, vel in conjunctum, aliumve, a quo relicta erant; lata lege Papia eodem jure cœperunt esse, quo & caduca, fisco scilicet obnoxia. (c) Caduca vero proprie sunt, quæ post mortem testatoris in eam causam decidunt, a qua incipere nequebant: quæ ut amplius fisco crescerent, vetitum fuit lege Papia hæredem ex parte adire ante apertas tabulas hæreditatem, quo additione dilata caducum redderetur, quidquid ante apertas tabulas a testatoris morte deficeret. Unde si vel decessisset hæres, vel civitatem Romanam amisisset, illius portio caduca erat, & ad fiscum perveniebat; (d) in hærede vero ex asse conservatum fuit jus antiquum. (e) Caducum erat enim, si quid relictum fuisset cœlibi, nec is intra diem centesimum, qui dies erat creationis, uxorem

duxisset; vel si relictum fuit Latino, nec is ante dies centum jus Quiritium intrasset. (f) Item si post mortem testatoris conditio, cui legatum suberat, defecisset. Tum autem ad ea, quæ essent in causa caduci, tum ad caduca ipsa, populus, veluti omnium parens, ut ait Tacitus (g) lege Papia initio vocabatur, eaque suo tum onere capiebat, perinde ac jure antiquo hæres, aut substitutus, (b) aut conjunctus. At quod populo fuerat jus in caducis, Antonini lege translatum fuit ad fiscum principis, ut docet Ulpianus, (i) cujus lectionem nescio quam recte immutavit Cujacius, ne illum repugnantem faceret Juliano; (k) apud quem non populus vocari scribitur ad caduca, sed fiscus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiscus, sed populus (**) ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, suspicor fuisse a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione fiscum substitutum, ut, quod sæpe solet, veterum sententias ad Justiniani sæculi rationem accommodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiscus admitteretur, inspiciamus. Et constat, eos tum demum abstulisse caduca, cum testator sine liberis, parentibusque decessisset: nam si liberi, parentive usque ad tertium gradum superessent hæredes instituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipsi servato veteri jure capiebant. (l) Pronepotes (***) igitur etiam & proavi excludebant fiscum a caducis: tertius enim gradus hujus legis sententia comprehenditur, cum usque particula non raro includat extremum, quo sermo excurrit: quam etiam vim habet in

(a) *L. ult. ff. de his, qua pro non script. habentur.* Cujac. ad l. unicum C. de cad. toll. pag. 798.

(b) *L. 3. §. ult. ff. de his, qua pro non script. habentur.* §. pen.

(*) Displicuit enim, rem ipsi heredi per hunc servum acquiri. Qui in metallum damnantur, servi pœnæ fiunt, servi autem pœnæ, ut ipse Gravius statim subjicit, in causa caduci erant.

(c) *L. unicum C. de cad. toll. §. pro secundo, ubi* Cujac. pag. 799.

(d) Ulpian. *Instit. tit. 17.*

(e) *L. multum ff. de condit. & demonstr. leg. 1. §. ult. ff. de jur. & fact. ignor.* Cujac. ad l. unicum C. de caduc. toll. pag. 802.

(f) Ulpian. *tit. 22. §. cum quo & tit. 17.*

(g) Tacit. *lib. 3. annal.*

(h) *L. 96. §. 1. ff. de leg. 1.*

(i) *tit. 17. §. 2.*

(k) *L. 96. §. 1. ff. de leg. 1.*

(**) Imo nomine magis, quam re differebant fiscus & ærarium. Ipse enim Augustus ærario usus est pro lubitu, ut ignorare se fateatur Dion. *lib. LIII. p. 511.* quid inter fiscum & ærarium interfuit. Unde promiscue accepta Vetus glossa τὰ μίση, fiscus, ærarium. Sic emendatione carere possunt & Ulpianus & Julianus.

(l) *L. unicum §. & cum lex C. de cad. toll. Ulpian. Instit. c. 17. & 18. L. pater meus §. ult. ff. de legat. 2.*

(***) Imo gradum tertium ad solos ascendentes pertinere, liberis autem, sine graduum discrimine, caduca deferri, erudite ostendit Antonius Schultingius ad Ulpiani *tit. XVIII. n. 4.*

pluribus juris locis, ut recte Cujacius observat. (a) Verum eadem hæc exceptio, quam ad testamenta inter liberos, parentesque facta pertinere didicimus a Justiniano, (b) extenditur a Gothofredo ad extraneos hæredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco sat. 9.

Jura parentis habes: propter me scriberis hæres:

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi potest de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem. Movetur prætere Ulpiani auctoritate tit. 25. in fine, cujus hæc verba sunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit, nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.* Quæ quasi de extranei testamento dicantur, putat Gothofredus sententiæ suæ favere. Hunc autem verborum sensum Cujacius ut declinaret, pro liberos habeat, subjecit. *si ex liberis existant.* Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: siquidem Ulpiani verba sine ulla extranei mentione recte congruunt (*) testamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accommodavit, ut non capienti aliquid restituat suæ fidei commissum: quæ fraus ne filio esset impune, Senatus eum jure capiendi privavit: & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum causa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem si filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evasurum. Siquidem qui dolo malo (c) in fraudem legis clam jussu testatoris aliquid restituendum recepisset, hoc est fidem suam

accommodasset, ut alter restitueret; is ex lege Papia excidebat hæreditate, aut legato sibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit hæredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonæ fidei possessores non habebantur, (d) nec eis adcrecebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; (e) atque hoc unum erat genus bonorum ereptitorum ex lege Papia descendendum. Alterum genus erat eorum, quæ indigno relicta erant, ad quæ populus etiam, & fiscus vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti si legatarius testamentum suppressisset, quo hæredem fraudaret, aut tutelam testamento relictam recusasset; (f) utroque enim casu indignus est legatarius legato; sed pars ei ablata traditur hæredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recusaverat: (g) ideo Justinianus (h) ait, quæ indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus (i) scripsit, non raro eripititia nobis adquiri. At quosnam prætere indignos judicabimus beneficio testatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, (k) quos & a descendendum defuncti bonis lex excludit; vel eos, qui testatoris morti causam aliquam per culpam, aut negligentiam præbuerint, (l) eamve mortem vindicare omiserint, vel testamentum probroso aliquo nomine, (**) vel falsi accusaverint, aut inofficium dixerint: (m) siquidem pertenderint; non autem si destiterint ante sententiam. (n) Item qui vel defuncto grave aliquod in iudicio crimen obiecerint: (o) vel status controversiam moveant:

(a) L. ult. in fin. ff. de Senat. Cujac. tit. G. de caduc. toll. pag. 787. & seq.

(b) L. unic. in princ. C. de cad. toll. versis. & cum lex.

(*) Imo latius concepta sunt, & extraneos quoque heredes complectuntur, quare recte sententiam Gothofredi, rejecta Cujacii emendatione probant Schultingius ad jurisprudentiam Anto. Justinianeam p. 664. & Heineccius ad legem Papiam pag. 386. Dulce caducum quoque ita proprie accipitur apud Juvenalem, neque est, cur id intelligamus de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem.

(c) L. in fraudem 10. l. hares 11. l. cum qui 18. ff. de his, qua ut indign. L. 3. ff. de jure fisci.

(d) L. cum qui 18. ff. de his, qua ut indign.

(e) L. si totum 83. ff. de acquir. vel omitt. hered.

(f) L. 5. §. amittere ff. de his, qua ut indign.

(g) L. penult. C. de legat.

(h) L. unic. §. 12. C. de caduc. toll.

(i) Instit. cap. 19. §. 16.

(k) L. Lucius Titius ff. de jur. fisci. L. cum ratio §. fin. ff. de bon. damn. DD. in l. eam 14. C. de fideicommiss.

(l) L. heredum 15. l. si qui mortem 20. ff. de his, qua ut indign. L. 1. §. 3. C. eod.

(**) Puta, si illud nullum, aut injustum falso dixisset. Quædam autem ex his capitibus, post legem nostram, Senatusconsultis vel Principum constitutionibus introducta esse, distincte observat Heineccius p. 416.

(m) L. 5. in princ. & §. si pater, & §. ult. L. heredi 15. l. cum & ab. 16. ff. de his, qua ut indign.

(n) L. 8. §. meminisse ff. de inoff. testament.

(o) L. si inimicit. 9. ff. de his, qua ut indign.

vel

vel contra tabulas bonorum possessionem petant: (a) vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hæreditate ob turpitudinem arcentur; (b) vel capitales inimicitias cum testatore susceperint, eique maledixerint; (c) vel ejus uxorem vitaverint; vel hæreditatem compilaverint; pars enim compilata fisco accedit, nulla per hæredem detracta Falcidia. (d) vel festinata improbe spe, bona sibi ex legitima successione perventura donaverint: turpe est enim cognato nondum mortuo, per æs, & libram illius bona mancipare; qui ritus, ut diximus libro superiori, adhibebatur ante Justinianum in quavis translatione domini. Nec tantum ad partem alteri donatam fiscus vocatur, sed ad reliqua bona donatori legitima successione obventura; denegatis huic actionibus hæreditariis. (e) Auferitur autem duntaxat id, quod apud hæredem permaneret, non quod ad substitutum, vel alterum per fideicommissum perveniret. (f) Huc pertinet S. C. de eo, qui prius testamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo instituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore instituerit eum, quem ipse testator postea judicavit indignum; in posteriore eum, quem instituere non poterat, utpote ex legibus incapacem, qui differt ab indigno; quem non solum excludit lex; sed aliquando etiam odium testatoris, (*) cuique bona ob id a fisco eripiuntur. Itaque in hac specie (g) S. C. decretum est, auferendam per fiscum hæreditatem hæredi scripto in priore testamento, quem testator mutaturus posteriore testamento voluntatem judicavit indignum; prius tamen testamentum ruptum non fuisse, quia poste-

rius nullum fuit, utpote in quo incapax instituitur, & S. C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum est, ne priores tabulæ rumpantur, nisi a posterioribus validis. (b) Alia via populo, vel fisco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papie, quo constituitur, ut si hæres decedat ante aditam hæreditatem, hæreditas in ærarium, vel in fiscum cadat. (i) Nam jure antiquo hæreditas, deferebatur ad legitimos, sine oneribus: cum jure suo, sive beneficio legis transeat, non voluntate testatoris. (k) Hæreditas enim non adita in hæredes hæres minime transmittitur, nisi aliquibus casibus, puta si a parentibus, sive maribus, sive foeminis liberi sint instituti, sive sui, sive emancipati, atque ita instituti susceperint liberos: ad hos enim hæreditas parentibus relicta transmittitur. (l) Præterea si hæres extraneus decesserit intra annum legibus ad deliberandum datum, (m) & sciat hæreditatem sibi delatam; hæreditas, etsi nondum adita, transmittitur in hæredem deliberantis, una cum jure deliberandi (n) per temporis residuum. Item infans ab extraneo institutus, si in infantia decedat, transmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum possit, non adivit. (o) (***) Tandem si S. C. Silaniano, quo additio, & apertura tabularum protrahebatur, donec de familia quæstio haberetur, hæres adire impeditus decessisset: ne huic S. C. esset fraudi, Scævola placuit transmitti hæreditatem. (p) Dies vero legatorum non nisi ab apertura tabularum cedebat, & si legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiscum redigebatur, (q) exceptis legatis per vindicationem, (***)

(a) L. 2. ff. de his, qua ut indign.

(b) L. 2. ff. eod.

(c) L. si inimicitia ff. de his, qua ut indign.

(d) L. rescriptum. 6. ff. de his, que ut indign.

Cujac. ad l. quidam 30. ff. de donat. sive ad lib. 10. respons. Papin.

(e) L. donatio vel. l. quidem 30. ubi Cujac. ff. de donat. sive ad Papin. lib. 10. resp.

(f) L. 8. §. meminisse ff. de inoff. testam.

(*) Veluti, si hæres in priori testamento scriptus, testatoris status controversiam movisset, aut capitales cura eo suscepisset inimicitias, aut posterius eum testamentum facere prohibuisset.

(g) L. cum quidam 12. ff. de his, que ut indign. ubi Cujac. in Papin. lib. 16. quæst.

(h) Jul. Capit. in Pertin. sub tit. quibus mod. test.

(i) L. unica §. in novissimo S. C. de caduc. tollend.

(k) Cujac. ad tit. C. de caduc. tollend. pag. 803. lit. a.

(l) L. unica C. de his, qui ante apert. tab. hered. transf. ubi Cujac. ad l. unic. C. de caduc. tollend.

(m) L. cum in antiquioribus C. de jure delib.

(n) d. L. cum in antiquior.

(o) L. si infans. eod.

(***) Omissus est casus sui hæredis, qui hæreditatem etiam non aditam ad hæredes quovis transmittit, L. 7. §. 1. D. de acquir. hered.

(p) L. si quis 3. §. eleg. ff. de S. C. Silaniano.

(q) L. unic. §. in novissimo C. de caduc. toll. & S. cum igitur.

(***) Hoc enim legatario etiam sine agnitione acquirebatur, Paullus sent. lib. III. tit. 6. §. 7. quis testator, dum ita legabat, DO, LEGO, dominium consensum in legatarium transmittere videbatur.

quæ Paullus (a) ad hæredem legatarii transire scribit. Præterea omiſſa, vel repudiata hæreditas, & legatum ſiſco vacabant: partemque non capientis caducam eſſe, bonaque illius, qui juſ omiſit ſuum, populo ex lege caducaria deſerri, Ulpianus tradidit. (b) Quamvis enim hæreditas, & legata, quæ aut repudiantur, aut ſuperſunt poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam hæreditatem, agnitionve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctumque nomen ferant a caducis: promiſcue tamen hæc aliquando accipiuntur. (c) Ulpianus enim ſimpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. (d) Ea ſunt etiam caduca, quæ legis Papiæ modum excedunt, puta ſi conjugi relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit cœlibi, aliive relictum ſit, quibus lege Papiæ capiendi facultatem ademptam eſſe oſtendimus; (e) nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubefſe, diſcimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. (f)

C A P U T L X I.

De jure accreſcendi.

ET quoniam duplici ratione ſiſcus arcebatur a caducis, jure ſcilicet accreſcendi, & jure ſubſtitutionis (nam jure accreſcendi portio deficientis veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel retantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret, teſtatores (g) conjunctionem affectaſſe, (h) ne inane ſit ſtudium illius: jure autem ſubſtitutionis portio deficientis ſubſtituto occupabatur); lex Papiæ juſ quidem ſubſtitutionis reliquit integrum; juſ vero adcreſcendi ex parte præcidit: (b) nec proſuæ ejus juris commodo ſpoliavit hæredes. Ait enim Ulpianus, (i) ei, qui totam hæreditatem, aut partem ſibi relictam

ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficientis ſiſco inferatur, ſed quia hæres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficientis poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi hæredi ſcripto portio hæreditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. (k) Et Celfus ait, filium hæredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum, adcreſcat; non præſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quandonam igitur in partem cohæredis deficientem ſiſcus ex lege Papiæ vocabatur? Neque enim Jurisconſulti ad legem Papiam ſcribentes de hæredum conjunctione tractaſſent, neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigifſet etiam cohæredum portiones, (l) eaſque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad ſiſcum illæ aliquando pertinuifſent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Jurisconſultus recentior exiſtimarunt, (m) lege Papiæ ſublato juſ accreſcendi inter hæredes ſcriptos, quando partes deficientibus vivo teſtatore, aut ante apertas tabulas: (n) at apertis tabulis, atque hæreditate adita inter hæredes juſ adcreſcendi manſiſſe: adeo ut conjuncti ſiſco præferrentur. Cum autem hæres portio repudiata adcreſceret alteri, dubitabatur, an ſimul cum onere ſuo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri ſcripſit poſt reſcriptum Severi, ex quo ab inſtituto relicta onera cenſentur a ſubſtituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui portio adcrevit, onus videri repetitum. (o) Inter legatarios autem proſuæ ſublato ſuiſſe juſ adcreſcendi per legem Papiam præter Juſtinianum; (p) docuerunt & JCI præſertim Ulpianus. (q) Subſtitutionibus tantum lex Papiæ pepercit, unumque hoc effugium patuiſſe teſtatoribus, quo legem declinarent; Juſtinianus tradit. (r) Itaque JCI, qui privatorum teſtamenti adhi-

(a) lib. 3 ſent. tit. 6. §. per vindic. ubi Cujac.

(b) tit. 28. §. inſtaſſi.

(c) L. 96. §. 1. ff. de leg. 1. Tacit. lib. 3. annal.

(d) Ulpian. tit. 24. §. 11. tit. 1. §. inter medias 19. tit. 28. §. 7.

(e) L. 55. ff. de leg. 2. & Ulp. tit. 17.

(f) L. 35. ff. de mortis cauſa donat.

(g) Cujac. ad l. tripliſſi ff. de V. S.

(h) Eidem ſententia prope accedit Ant. Schuldingius ad Ulpianum tit. 24. §. 13. num. 34. Contra juri accreſcendi inter verbis conjunctos ſemper locum eſſe, contendunt van Bynkershoek lib. 11.

Obſ. c. 3. & Heineccius ad legem Julianam & Papiam p. 432.

(b) Goth. in not. pag. 349. ad hanc legem.

(i) L. ſi totum 13. ff. de acquir. hæred.

(k) L. 2. §. ſi duo ff. de bon. poſſeſſ. ſecund. tabul.

(l) C. de caduc. toll. §. hiſ ita.

(m) Merillius lib. 5. obſ. 4. & cap. 12. in fine.

(n) L. unica §. 3. & 4. C. de caduc. toll.

(o) L. 61. ff. de legat. 2.

(p) L. unic. C. de caduc. toll.

(q) Inſtit. tit. 34. §. optimum autem.

(r) L. unica in princ. C. cod.

bebantur, quique pro viribus odiosam studebant coercere legem, commenti sunt reciprocam substitutionem, tanquam perpetuum bonorum nexum; ut uno perempto nodo, statim hæreditas, aut legatum revinceretur altero, itaque fiscus diutius averteretur. Adeo enim Jcti hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicunque ufveniret, cautionibus, responsisque suis extenuarent. Cujus bonitatis, prudentiæ, atque charitatis plura in legibus nostris exempla supersunt. Quale est illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, si fuerit deportatus is, cui relictum fuerat sub conditione, *si Consul esset*, quamquam enim is mortuo comparatur; tamen ne fisco locus aperiretur, legatum consistere ait propter spem restitutionis. (a) Item & aliud ejusdem Jcti, qui monstruosum partum docet proinde atque integrum prodesse mulieri ad effugiendas legis Papiæ pœnas, ne materni fati calamitas cedat in fisci lucrum, (b) cum alias monstruosus partus in liberis non numeretur, illumque occidens pœna legis Cornelie non teneatur: nam legibus XII. tabul. parens eum, ant ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. (c) Porro princeps minime solutus erat omnibus legibus, quippe qui, teste Dione, (d) a Senatu veniam legis Voconie peteret, & in legatis sibi relictis Falcidiam (e) pateretur: tamen ex S. C. solutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficium principes Augustæ impertierunt, ut tradit Ulpianus. (f) Quam legem Tribonianus perperam locavit sub titulo *de legibus*, quasi ad leges respiciat universas, ac data opera celavit posteros. leges aliquando a Jurisconsultis *νῆρ ἀρχῶν* appellari solas leges *Julianæ & Papiam*, ad quas pertinet inscriptio tituli, quem præfert lex illa *princeps ff. de legib.* Odio quoque legis Papiæ, legatorum nomen in articulo fi-

deicommissorum discretum fuit a fideicommissis, quæ alias confunduntur: ne si sub legatorum nomine venirent, fideicommissorum dies cederet ab apertura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommissa, servato veteri jure, cedant a die mortis testatoris. (g) Plura vero fuerunt S. C. ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis causa donationes iis factæ, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur esse causa, quasi eisdem in testamento relinquerentur. (h) Sequitur & aliud S. C. quo, ut fiscus excludatur, substitutio reciproca, quamvis obscurior, tamen ex mente testatoris, benigna interpretatione, inducitur, (i) velut in hac specie, *Titius & Sejus, uter eorum vivet, hæres mihi esto*. Hos Cellus existimat, si uterque vivat, ambos hæredes fore, alterutro vero mortuo, hæredem fore superstitem ex asse; quia, ut scribit Ulpianus, (k) substitutio reciproca huic orationi subesse videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatuum censuisse, Cellus tradit. (l) Præterea huic tractationi aliud S. C. accessit, quo potior causa ducitur illius, cujus fides electa sit, quam hæredis: unde quod Sejo fideicommissum fuerat sub conditione, ut Titio daretur; Si Titius, pendente conditione, decessisset, legatum apud Sejum manebit, (m) excluso hærede simul, & fisco. Satis non erat hisce legum capitibus fisco, vel ærario prospexisse, nisi legislatores fraudibus viam interclusissent: quibus detegendis (quod in legibus pœnabilibus erat translaticium) certum decretum fuit præmium iis, qui privatorum fraudes ad magistratus, & Principes detulissent; quod fuit quarta pars rei delatæ, idque vulgare præmium Paullus appellat; (n) eamque quantitatem præfinitam a Nerone fuisse, docet Svetonius; (o) cum antea, quam vis propositis præmiis, eorum tamen quantitas incerta fuisset. (p) Ne autem

(a) L. *intercidit ff. de condit. & demonstr.*

(b) L. *quæret. 135. ff. de V. S.*

(c) L. 14. *de stat. hom. Goth. in l. quæret. ff. de V. S.*

(d) Cujac. *obs. 36. lib. 15.*

(e) L. 4. C. *ad l. Falcid.*

(f) *ad l. princeps ff. de legib.*

(g) Cujac. *ad tit. C. de cad. toll. pag. 394. lit. C.*

(h) L. *Senatus ff. de mort. caus. donat. quo per-*

tinet L. & fideicom. ff. de legat. 3. Cujac. C. de cad. toll. pag. 794. lit. B.

(i) L. *Titius & Sejus cum seq. ff. hered. de instit.*

(k) L. *sequenti.*

(l) L. *idque ff. de hered. instit.*

(m) L. *Julianus ff. de leg. 2. l. in fraud. ff. de his, qua ut indign.*

(n) L. 13. *ff. de jure fisci. S. 5.*

(o) *in Nerone cap. 10.*

(p) Tacit. *lib. 3. & lib. 14.*

delatorum improbum agmen in urbe nutritur, propositum fuit præmium iis, qui se ipsos detulissent, propriamque fraudem pateficerent, fuitque dimidium rei, quam detulerant: ut Paulus, & Mauritianus prodiderunt. (a) Quam ad rem S. C. prodidisse, docent ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accommodaverit, & receperit se redditurum, quod per legem non licebat; hæreditate, ac legato sibi relicto a fisco privabatur. (b) Justinianus vero legem caducariam evellit prope radicibus, restituitque jus antiquum, & fisco reliquit bona vacantia, & ea, quas ut indignis eripiuntur: quam legis Papiæ abrogationem explicat ipse luculenter. (c) Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno, populum oneribus hæc levatum oportuerat. Nam ut apud Livium (d) legitur: *quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, & temporibus ipsis mutabiles video.*

Quoniam autem in fisci mentione versamur, & lucris ipsius, commodum hic attememus S. C. reliqua eo pertinentia, quorum illud, quo publicari vetantur, & hæredi remittuntur bona illius, qui Romam transmissurus a magistratu, ante sententiam Romæ proferendam decesserit; cum ante iudicium Romæ redditum, damnatus non videatur. (e) Item illud, ut privato hærede, & fisco, de hæreditate contententibus, & creditoribus præterea petentibus; tam privata hæreditatis petitio, quam creditorum actio sustineatur, sive differatur (f) donec jus fisci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, si duos inter privatos de aliquo hæreditate disceptetur. (g) Item illud de tacito fideicommissio, cujus partem dimidium, constitutione sua, Trajanus remisit fideicommissario, qui antequam causa ejus ad ærarium deferretur, ultro se detulisset, ac professus esset, eam rem sibi relictam capere non posse. Cui constitutioni senatus adjecit, ut si quis adversus Trajani beneficium ingratus, postquam professus esset se capere non posse, transegit cum possessoribus relicte sibi rei,

atque lucrum inde cepisset, si tribus edictis evocatus non responderet; tantum ærario penderet, quantum ibi ex delata causa remansisset, si professionem impleset: & si possessoris quoque fraus argueretur, tantum possessor persolveret, quantum convictus inferre debuisset, (b) unde ab utroque simplum exigitur. Porro Senatus quoque censuit, ut contra fiscum liceat opponere compensationem; puta si quis debitor fisci sit, & creditor non debeat fisco persolvere, nisi deducto eo, quod fisco debet; dummodo tamen quod ei debet, una statio, sive procuratio fiscalis non compenset cum eo, quod debet alteri statio, sive procuratio. Erat enim exactio fiscalis divisa in plura officia; ne autem officia confunderentur, & involverentur fiscales rationes, recte constitutum fuit, ut compensatio locum habeat, quando una, eademque statio creditrix esset, & debetrix. (i)

C A P U T LXII.

Senatusconsultum & oratio Antonini de tutorum nuptiis cum Pupillis.

Legibus connubialibus recte attemens tur S. Cta, quibus nuptiæ inter pupillas, & earum tutores, curatoresve prohibentur. (k) Orationem habuit in Senatu M. Antoninus Imperator, qua sententiam suam de infirmendis ejusmodi nuptiis protulit, optimis ad id sanationibus adductus: ne scilicet velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent suam; eoque artificio doli iudicium declinarent. Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares spiritus deprimeret, viresque omnes ad resistendum adimeret; Senatus ex M. Antonini sententia, nullas esse nuptias censuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam ætatem, inopemque consilii sexum ab astutiorum fraudibus liberavit. Quam ob causam S. C. sententia pro-

(a) L. 15. ff. de jure fisci. S. 3. & L. 13. S. ult. ff. eodem.

(b) L. 10. ff. de his, qua ut indigni. ff. de jura fisci. L. 13. S. 1. & L. 3. eod.

(c) L. unica C. de caduc. toll.

(d) lib. 34. cap. 6.

(e) L. 2. ff. de bon. eor. qui ante sens. vel mort. sibi. &c.

(f) L. apud Julian. 35. ff. de jure fisci.

(g) L. ult. C. de per. hered.

(h) L. Arianus 42. ff. de jure fisci.

(i) L. 1. C. de compensat.

(k) C. de interdic. matrim. inter pupil. & tut. ducta

ducta fuit a Jctis ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos fraudis suspicio cadit: veluti eos, qui tutores non sunt, tutelæ tamen periculum suo nomine subeunt, (*) & ad honorarios tutores, qui & de male gesta tutela tenentur. (a) Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorum nomine veniunt, (b) sed & filios etiam emancipatos S. Ctum complectitur: immo & exheredatos, atque præteritos, eosque etiam, qui se paterna hæreditate abstinent: ne forte subductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelæ iudicio. (c) Quamobrem etiam extranei hæredes tutoris ex Jcti sententia a pupillæ nuptiis arcentur. Quid si avus, qui tutelam neptis ex filio emancipato gessit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia par affectionis ratio suspicionem fraudis removet; responsum est, S. C. mentem eo non esse producendam. (d) Aliud erit, si filiusfamilias patri suo, aut fratri, qui est in eadem potestate, pupillam suam collocare velit: (e) tunc enim erit locus S. C. quia communia sunt patris, & filiorum commoda, sicuti & communia sunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo esse censentur, si pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria sustineat onera; ideoque locum habet excusatio tutelæ, (f) ita & pari suspicione fraudis involuntur: ut enim prodest periculi communio ad excusationem, ita nuptiis obest participatio utilitatis. Præterea, si ventri, aut bonis curator datur, is etiam removetur a nuptiis, (g) quamvis ad breve temporis spatium datur. Incivile præterea visum est, puellam, aut tutoris libertum, aut liberti filio in contubernio suscepto nuptum dari. (h) Quid si testator in uxoris arbitrio posuisset filię nuptias? An matris consensus

prohibitæ nuptias confirmabit, tanquam patris auctoritate contractas? Minime; non tam enim nuptiarum arbitrium permisisse censetur testator, quam puellæ custodiam tradidisse, (i) ne tutori nuptum daretur: eadem ratione tutori adrogatio pupillæ, vel pupilli, minime permittitur; (k) nec adoptio mariti puellæ, ne hanc sibi viam ad aliena bona patefaciat. (l) Cum autem S. C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam causam prohibuisset, ne imbecillis læsus infirma ætas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in sexum virilem, utpote firmiorem minime immineret: haudquaquam oportuit (m) S. C. extenti ad eum, qui filiam suam pupillo suo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S. C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore, negotia gerunt; quoniam non eadem est auctoritas. (n) Matrem quoque pupillæ ducere tutore licet. (o) Præterea si pupilla sit nurus tutoris; utpote quæ ante testatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit: recte contractæ nuptiæ suspicioso eventu post matrimonium incidente minime dissolventur; sed alius curator datur, qui reddendis rationibus præsideat: (p) generalis enim est in jure definitio, atque perpetua; nuptias rite contractas, consequenti factio minime vitari. Nec nuptiæ solum, sed & sponsalia hoc S. C. rejiciuntur. (q) Quo etiam prohibetur sponsus sponsæ curator dari. (r) At si tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit sibi, vel filio pupillæ nuptias appetere, dummodo simul puella XXV. annum impleverit, annusque utilis exierit, qui petendæ restitutioni conceditur. (s) At ex constitutione Justiniani ad XXIX. usque annum prohibitio tenet: loco enim anni utilis ad restitutionem in jure antiquo petendam dati, substitutum est a Justiniano quadriennium continuum. (t) Ad hoc S. C.

(*) Veluti qui falsis se excusationibus a tutela excusaverint.

(a) L. quod si 14. §. 1. ff. de solut. L. si quis 60. ff. de ritu nupt.

(b) L. S. C. ff. de ritu nupt.

(c) L. non solum 63. ff. de ritu nupt.

(d) D. tit. de ritu nupt. l. non solum §. 1.

(e) D. l. non solum §. 2.

(f) L. §. ff. de excus. tut.

(g) L. non solum §. 4. ff. de ritu nupt.

(h) L. 4. C. de interd. matrim. l. non est 66. §. de ritu nupt.

(i) L. quamquam ff. de ritu nupt.

(k) L. nec ei ff. de adop. §. 1.

(l) L. non solum §. videmus ff. de ritu nuptiar.

(m) L. libertum §. ult. ff. de ritu nupt. L. §. C. de interd. matr.

(n) L. 8. C. de interd. matr.

(o) L. 2. C. de interd. matr.

(p) L. 3. C. de interd. matrim.

(q) Cujac. parat. & enarr. C. de interd. matr.

(r) L. 1. §. ult. ff. de excusat. ubi Cujac.

(s) L. si patris 6. C. eod. Cujac. ibi in enarr. C.

(t) Cujac. d. tit. C. de interd. matrim.

exce-

exceptiones dazæ produntur a prudentibus, nempe: nisi prius a patre desponsata tutori puella fuisset, & tutor maritus ab eodem patre puellæ desponsatus; vel si quis nurui suæ sit curator datus, non enim dissolverentur contractus nuptiæ, ut mox diximus: (a) quibus casibus vis S. C. perimitur. Ceterum præter dissolutionem nuptiarum fraude contractarum, huiusmodi tutor infamiæ subijcitur, neque ex puellæ testamento capere quidquam potest, teneaturque lege Julia de adulteriis. (b) Puellæ vero licet ex huiuscemodi mariti testamento capere; fraus enim non puellæ, sed tutori adscribitur. Eiusdem exemplo S. C. principes inter mandata, quæ dabantur in provinciam cum iurisdictione proficiscentibus, illud inferebant caput, quo vetabatur, provinciæ rectorem sibi vel filio uxorem ex provincialibus quære: idque ratione potentatus, ut Papi- nianus ait: ne scilicet puellæ resistendo impares, imperii metu, invitæ pertraherentur ad nuptias. (c)

CAPUT LXIII.

S. C. Plancianum.

Nuptias consequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoscere teneatur, atque alere; ideo si divortio factò, mulier prægnans apparuerit, partus reddendus est ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem decernunt, cuius curæ, ac potestati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, (*) sive, ut alii scribunt, Plauciano (cujus quamvis ante Adrianum conditum sciam, certum tamen tempus ostendere non ausim;) hoc inquam S. C. ratio præberet, qua legitimo parenti filius usque ab initio assignetur: tum ut a patre, qui suus est, agnoscat; tum ut partes juri civili definitæ filiorum gratia ex

dimissæ uxoris dote detrahantur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimeretur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta, eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat; detractis partibus quinque in singulos liberos in infinitum, hoc est, pro numero liberorum: (d) quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat disputandi locus ad patremne, an ad maritum dos superstitibus liberis pertineret. Nam quia quintæ partes in singulos liberos a jure statuebantur; certe quod supererat ex detractioibus liberorum ad patrem redibat. Hæc vero quæstio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Justiniano sublatae fuerint. (e) Diu vero quæstione hac agitata, prævaluit (**) opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum causa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium solveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, sed sextarum partium in singulos liberos usque ad tres: nec in majori liberorum numero plusquam tres sextæ, sive dimidium dotis retinere licebat. (f) Igitur S. C. Planciano permittitur mulieri, parentive, cuius potestati subest, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, si prægnans existitur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii vel ipsi marito, (g) vel parenti, cuius est in potestate: aut si horum copiam non habeat, denunciare domum, vel in hospitium, si maneat in civitate maritus; si in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim Ictus accipit illa verba S. C. XXX. *dies, & domum mariti*. Atque ubi mulier se prægnantem

(a) Cujac. *ibidem*.(b) *L. ult. ff. de leg. 1. l. qui pupillam 7. ff. ad l. Jul. de adul.*(c) *L. Praefectus 62. ff. de ritu nupt.*(d) Latum id forsitan a M. Plancio Varo, quem Prætura functum laudat Tacitus *Hist. L. 11. c. 63.* & forsitan idem est, qui Proconsul dicitur in numo Græco apud Sponium in *Itinerario*.(e) *Ulp. tit. 6. de dotibus §. mortua.*(f) *L. unie. §. tacet v. sicut C. de rei ux. act.*(g) Quamvis in Bulgari sententia juris prævaleret auctoritas. Utique enim ex *L. 5. D. de divort.**L. 4. & 59. D. sol. matrim.* in primis vero ex *L. 6. D. de jure dot.* intelligitur, dotem, defuncta filia, patri reddendam esse, ne & filiae amissæ & pecuniæ dote datæ damnum sentiret. Quare Jason dicere solebat, nihil veri a Martino proferri solere. Quam diversimode Bulgarus & Albericus a Porta Ravenate de dote reddenda seaserint, cum ab ipsis in domo vidua dos repeteretur, vide supra in libro primo c. 146. & 150.(f) *Ulp. tit. 6. de dot. §. propter liberos.*(g) *Ulp. L. 1. ff. de agnoscon. vel. alien. liber. in pr. & seq. §. 9.*

ex eo esse viro denunciaverit, ille ne partum agnoscere cogatur, neve agnoscere recufans extra ordinem coerceatur, debet aut custodes præmittere, aut contra denunciare, gravidam ex sese non esse: quo jus habeat in iudicio negare filium. (a) Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblato ultro a marito custodes remiserit, liberum est marito, ejusve parenti recufare partum, ejusque agnoscendi, alendique curam recufare in mulierem; (b) nisi mulier post lapsos triginta dies denunciaverit, & negligentiam suam apud iudices corrigens audita fuerit, (c) quod sane licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut si ex sese conceptum non esse constiterit; tamen quia se agniturum obtulit, cogatur hæredem suum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra, quamvis mulier intra præstitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id pater alendi onere levetur, liceatque filium non agnoscere; non ideo tamen prohibebitur filius ex patre se natum asserere, idque legitimo iudicio comprobare; sive enim præceps fuerit patris voluntas in agnoscendo filio, sive matris cura in denunciando remissior; Jurisconsulti neutrum voluerunt præjudicium esse contra veritatem. (d) Est autem præjudicium omnis controversia status, in qua quaeritur, liberne sit quis, an servus; filius an non. Diciturque præjudicium quasi iudicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pedisequa consequatur; nam si quis filius pronuncietur, continuo poterit iudicium de patris successione movere. (e) Itaque Senatusconsultum hoc si accipietur, ut quoad in iudicio constiterit, ex quo revera parente partus descendat, ex superiori regula alimentorum ratio statuatur: aut si nulla de veritate partus controversia moveatur, alimentorum subeat onus, qui contra Senatusconsultum venerit. Nec quia de alimentis

quaerere quis anteverit, minus integrum erit, status controversiam agitare. (f) Quamobrem, quod Paullus ait, maritum, si post uxoris denunciationem custodes miserit ad inspiciendum, observandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoscere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur: ne quis putaret ex hoc Pauli loco ademptam esse marito facultatem negandi partum, si id in iudicio alienum esse comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, (*) quæ videtur esse inter Paullum, & Ulpianum. (g) Secundum hæc quaeritur, quot, quive sint mittendi? Et sane si maritus divortio factio vivat, ex rescripto Divorum fratrum, satis fuerint tres obstetrices, quæ si renuntiaverint prægnantem, ventri custodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum, interest, quibusque Prætor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obstetrices, quodque tres earum renuntiaverint, verum constituitur. (h) Verum Plancianum S. C. partum tantum soluto matrimonio editum complectitur. Quamobrem Adriani temporibus aliud prodicit Senatusconsultum, quo pater filium constante matrimonio susceptum agnoscere compellitur. (i) Quia vero hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui hæredes agnoscuntur, Jurisconsulti censuerunt ea cessare, si nati post mortem parentis in nullius sint potestate recufari. (k) Sed & aliud extitit hujus S. C. caput, quo poena legis Cornelie de falsis puniebatur ii, qui falsum partum subjecerint: cuius S. C. caput intercidit: tantum de falso partu pluribus locis in titulo Digestorum ad legem Corneliam disputatur. (l)

C A P U T LXIV.

De lege Atinia.

Satis adhuc pro instituta brevitate leges pervagati sumus, & Senatusconsultum

(a) d. l. §. 3. & 4. ff. de agnosc. vel. ad lib.

(b) Paull. lib. 2. sent. tit. 24.

(c) d. l. §. 6. & 7. ff. de agnosc. vel. alien. lib.

(d) L. pr. ff. de agnosc. liber. §. 3. & 14.

(e) Paull. lib. 2. sent. §. si prægnantem tit. 24.

(f) Paull. sent. 2. §. si mulier. 4. tit. 24.

(*) Imo distinctionem non admittit vocabulum omnimodo, quod est apud Paullum. Quare non incommode malebat Schultingius legere non missis per L. 1. §. 12. & 15. D. de liberis agnosc. in pri-

mis, quia missis custodibus maritus minime cogitur partum agnoscere per d. l. §. 6. & 11.

(g) l. 1. §. quemadmodum 11. ff. agnosc. liber.

(h) L. 1. §. de inspiciendo ff. de insp. ventr. Paull. sent. 1. 2. c. 24. ubi Cujac. §. si mulier se & §. venter.

(i) L. 3. §. 1. ff. de agnosc. liber. ubi Gothofr.

(k) L. 1. §. 3. in fin. ff. de agnosc. liber.

(l) L. qui falsum 19. §. 1. ad l. Cornel. de falsis l. cum suppositi 10. C. eod. tit. de falsis.

ta, quæ personarum statum attingunt : nunc ad ea, quibus negotia reguntur, ex ordine progrediamur. Atque ex negotiis primo ea, quæ inter vivos geruntur, examinabimus; deinde quæ ex testamentis, & ex aliena morte proficiuntur tractanda suscipiemus. Exordium vero sumemus a legibus usucapionis : quarum antiquissima sane fuit Atinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, (a) & Cicero ipsa demonstrat. Eaque lex additamentum fuit vetustissimæ legis XII. tabular. quæ rerum furtivarum æternam esse jubebat auctoritatem, eorumque usucapionem prohibebat. Quod translatum fuit (*) in legem Atiniam, (b) ex eaque additum, ut non prius rei furtivæ vitium emendetur, usucapiove concedatur, quam res ab injusta possessione redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exiit, cum reprehensa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non solum ad posteriora furta, sed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quamquam enim verbum erit futurum respicit; tamen quia præpositum est ei præteritum factam, utraque tempora, futurum scilicet, & præteritum ea oratione conjunguntur: (c)

C A P U T LXV.

De lege Plautia.

Quod autem lex Atinia statuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia transferunt ad res vi possessas, quæ longa possessione usucapere non licebat

(d) nisi post reditum ad verum dominum, cuius in manu vitium exiissent. Lex vero hujus Plautiæ auctorem faciunt eundem, cui ceteræ ejusdem nominis leges tribuuntur, Mare. scilicet Plautium (***) Silvanum tribunum plebis, cujus tributatus incidit in consulatum Cneji Pompei Strabonis, & L. Porcii Catonis A. U. C. DCLXIV. Pertinet autem lex ad res vi possessas, non autem ad ea, unde quis vi dejectus est, & ab alio bona fide possidentur.

C A P U T LXVI.

De lege Scribonia.

Huic attexenda est lex Scribonia, quam aliqui Cælio Curioni tribuunt plebis, aliqui vero præcipue Rævardus, (e) tribuunt L. Scribonio Cos. F. (f) qui Tiberii tempore vixit, quod verius putato. (***) Ea sustulit omnino usucapionem servitutum : quæ non corpore possidentur, sed tantum animo (****) cernuntur, atque contrectantur. Usucapio autem antea hæere tantum poterat servitutibus prædiorum urbanorum, (g) quia continuam causam habebant, veluti si quis ædes altius sublatis diu habuisset. Nam rusticorum prædiorum servitutes, (quod tamen Rævardus negat,) ea ratione usucapionem excludebant, quod ne quidem quasi possessione retineri poterant, quia deerat causa continua: nemo enim ambulare, agere, aquam ducere poterat continenter; unde nunquam in his consistit usucapio. (b) Porro lex Scribonia servitutum usucapiones tollendo, non impedit; quin servitutum

(a) lib. 7. c. 7. not. Actis. Cic. in Verr. 3.
 (*) Imo ultra porrectum. Lex enim XII. tabularum ad res tantum furtivas, Atinia ad surreptas pertinebat, quo nomine etiam auctor veniant. Gothofredus ad XII. tabular. tab. 20.
 (b) L. sequitur §. quod autem 6. ff. de usurp. & usur. ubi Cujac. ad lib. 54. Paull. ad edit. l. non solum in princ. ff. eodem, Instit. de usurp. §. hursive l. potestatis 215. ff. de V. S. vide Putzeum lib. sing. ad l. Atin.
 (c) l. verbum erit ff. de V. S.
 (d) L. non solum §. si dominus ff. de usurpat. & usucap.
 (***) Quod pluribus docet Stephanus Vin. Pighius Ann. P. III. p. 228. Illata ea dein legi Julice de vi publica & privata, latæ ab Augusto, ut patet Hotomanus de legibus p. 77. quare etiam Plautia & Julia dicitur in L. 33. §. 2. D. de usurp. & usucap.
 (e) lib. sing. ad l. Scribon.

(f) Dion. Cassius lib. 57.
 (***) Galvanus de usufructu Diff. XII. §. 4. legem hanc ad L. Scribonium Libonem refert qui A. U. C. DCCXXIX. Consul fuerit cum Antonio, sed ejus argumenta rem dubio non eximunt; ut ostendit Everardus Otto in dissertatione de Usucapione servitutum.
 (****) Accedebat, quod iniquum videretur, tam brevi temporis spatio fundum liberum servitute onerari, in tanta per bella civilia rerum confusione, & tot tamque diuturnis Quiritium peregrinationibus. Quæ ratio minus subtilis est, quam illæ, quibus usucapiones servitutum ideo inhibitz dicuntur, quod in servitutibus locuti non esset possessioni, & quod lex XII. tabularum tantum pertineret ad res corporeas.
 (g) Cujac. ad l. sequitur 4. ff. de usurpat. & usucap. sive ad lib. 54. Paull. ad edit. §. ultimo.
 (b) Cujac. in repet. ad §. ult. l. sequitur ff. eodem, necne ad lib. 54. Paulli ad edit.

libertas ufucapiatur; (a) five quin longa defuetudine, aut contrario usu feruitus amittatur. Item quamvis ante legem Scriboniam feruitutes biennio ufucaperentur; nunc tamen etiam acquiruntur, fed longa poffeffione, bona fide, abfque alio iure, five titulo auctoritate Prætoris. (b)

CAPUT LXVII.

De lege Mamilia.

Tulit & C. Mamilius trib. plebis inter plura capita delimitibus, (unde & Limitanus dictus,) ut inter fines agrorum quinque, aut fex pedum latitudinis fpatium ab ufucapione deinceps eximeretur. (c)

CAPUT LXVIII.

De ufufuctu earum rerum, quæ ufu confumuntur.

ET hæc de ufucapionibus. Habemus autem de ufufuctu S. C. nempe de ufufuctu earum rerum, quæ ufu confumuntur, hoc eft rerum, quarum non ufus eft, fed abufus. Quo Senatusconfulto loco fundi, in quo ufufuctus infideat, constituitur cautio reddendæ pecuniæ; vini, olei, aut fimilis alius rei corruptibilis poff finitum ufumfuctum. Quæ hac fpecie constitutus mutuo eft affinis, de quo late tit. ff. de ufufuctu earum rerum, quæ ufu confumuntur. Eius nullum tempus certum oftenditur. Tantum fcimus, Marci Tullii tempore nondum prodiffe, (d) ut notat Contius, & Cuiacius. (e) Neque cautio hæc remitti potest a teftatore, ne a fuo teftamento Senatusconfultum excludat. Intelligitur autem cautio hæc fideiufforibus datis. (f)

(a) l. fequitur §. ult. ff. de ufurpat. & ufucap. ubi Cuiac. in reper. ad hunc §. Rævard. loc. cit.

(b) Cuiac. loc. cit.

(c) Cicero de leg. 2. vide Hottoman. de leg.

(d) Contius ex Cic. topicis ad l. 7. ff. ead.

(e) lib. 17. quaest. Papin. lib. 8. ff. de ufuf. ear. rerum, quæ ufu confum.

(f) Cuiac. loc. cit.

(g) Tacit. annal. lib. 11. cap. 13.

(h) Imo bene Theophilus Scrum Macedonia non a Macedone fœneratore, fed a Macedone filiofamilias dictum fuiffe putabat. De filio enim atque intelligi potest Ulpianus in L. 1. pr. D. de S.

CAPUT LXIX.

De S. C. Macedoniano.

Nunc pergamus ad leges de fœnore, non eas fcilicet, quæ ad publicum regimen pertinebant, fed illas, quæ respiciunt ius civile privatorum, cui operam noſtram dicamus. Quamobrem, omiffa lege Lætoria, quam fupra expoſuimus; explicabimus S. C. Macedonianum, quod etiam coercendæ adoleſcentium intemperantiæ atque fœneratorum fraudibus recidendis conditum fuit. Cui Senatusconfulto auctoritatem tribuit lex Claudia, Claudii Imperatoris tempore lata, qua vetabatur, pecuniam mutuam dari adoleſcentibus in mortem patris, five dilata ſolutione ad patris mortem. (g) Id cuius ſententiam legis conditum fuit Senatusconfultum Macedonianum, fic appellatum, non a Macedone adoleſcente, qui ſua omnia per luxuriam prodigebat, ut falfo Theophilus tradidit; fed a Macedone fœneratore (*) quodam improbo, qui ſuis vitiiis, & pecunia, quam fœnerato dabat, inconfultos, & præcipites ad libidinem adoleſcentes corruppebat, incertis nominibus, (b) five ſuppreſſa cauſa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito fœnore, atque ut eleganter Cuiacius ſub tunica, & in ſinu, cui apud Horatium opponuntur cæta nomina. Itaque (i) ne filiofamilias gravitate fœneris obruerentur, neve poſt mortem patris hæreditatem omnem creditoribus tradere cogerentur, Senatus præſtitit adverſus creditores exceptionem, qua mutuantis actio repellatur. (k) Addit Juſtinianus, ideo ita Senatum caſiſſe, quia plerumque adoleſcentes luxuria, & ære alieno exagitati parentum vitæ infidias moliebantur. Itaque recte Ulpianus ſcri-

C. Macedonianus, uti manifeſte docuit Heineccius ad titulum Pandectarum de hoc Scto §. CLXIX. in ſcholio, qui Theophilum alibi univerſim a recentiorum calumniis vindicat. Quæ de Veſpaſiano in ſine capitis dicuntur, pluribus illuſtrantur a Brummero ad L. Cinciam c. 3. ubi docet, ſæpe iura iis tanquam auctoris tribui, a quibus defuetudine inumbata in uſum tantum revocata fuerint.

(b) vide Pareum lex. critic. VVeſemb. hoc tit. Cuiac. C. hoc. tit. & parat. ff. ad S. C. Macedon.

(i) l. 1. ff. ad S. C. Maced.

(k) in inſtit. tit. 7. lib. 5.

bit,

bit, pecuniam perdere, qui eam filiisfamilias mutuum dederit. Sunt qui hoc S. C. cum Claudii lege tempore conjungant, sicuti & sententia conjunguntur. Sed quia, in eandem sententiam Senatum decrevisse sub Vespasiano, Svetonius (a) tradit, maluit plerique S. C. ejus originem a Vespasiano repetere, nisi forte obsoletum postea sub Vespasiano revixit.

C A P U T LXX.

Lex Julia de Cessione Bonorum.

Debitoribus vero universis lex Julia subvenit, quæ de cessione bonorum appellatur; eaque iis concessit, ut si solvendo non essent, liceret bona creditoribus cedere, quo non debitoris, sed creditorum nomine bona deinde distraherentur. Quo beneficio debitores non modo effugiunt pœnam carceris, quæ asperitas e XII. tabulis supererat; sed etiam declinant infamiam illam, quam incurrebant, cum ære alieno merci patiebantur ex edito miseram illam sectionem bonorum a Prætoribus substitutam, loco illius longe inferioris sectionis, nempe dilacerationis membrorum XII. tabularum. permissæ legibus. Mitior certe fuit Prætoris pœna, quam non membra corporis, sed patrimonium debitoris, & fama profcindebatur. Mitissima tandem lex Julia fuit, quæ beneficio cessionis debitores etiam ea levavit infamia, quam subibant, cum eorum nomine bona subijciebantur auctioni. Et quamvis actiones adversus debitores non peremerit; eas tamen elisit, ac viribus spoliavit exceptione *si non cessit bonis*; qua debitores post cessionem muniuntur, quoad nova bona adquisiverint. Cessio enim

bonorum non obstat, quin bona post cessionem quaesita veteribus actionibus subsint, in quantum facere debitor possit. (b)

C A P U T LXXI.

De S. C. Vellejano.

Atque his iuribus in universum unicuique subvenitur. Mulieribus vero peculiare beneficium tribuerunt edictis suis Augustus, & Claudius: quibus occurrebatur imbecillitati mulierum, quæ conjugali amore, atque inconsulta facilitate sese temere implicant. Itaque cavebatur, ne virorum obligationes in se susciperent, neve actioni, qua viri tenebantur, se subjicerent. M. tandem Silano, & Vellejo Tutore Coss. (c) (*) subventum plenius fuit fœminis omnibus pro aliis quibuscumque bona fide non callide, neque dolo intercedentibus, & alienis obligationibus, sciente creditore, consentientibus. (d) Etenim hæc omnes intercessionibus infirmantur S. C. Vellejano, quo repellendis creditorum actionibus, exceptio mulieri præbetur, sive novam, sive veterem in se susceperit actionem; (e) de quo S. C. pauca retulisse satis fuerit, cum perspicue, atque abunde de eo in Digestorum libris disputatum invenitur: nec ulla difficultas ex antiquitate supersit.

C A P U T LXXII.

De Lege Cincia, S. C. Emiliano, & Oratione Marci de Transactionibus.

Transeamus nunc ad donationes, de quibus anno ab U. C. DXLIX. lex prodiit, quæ vetabat ob causas orandas

habuisse videtur Vellejum Tutorem, in primis quod & in L. 2. §. 1. D. ad S. C. Vellejanum. Vellejus Tutor Junio Silano collega datur. Sed hanc Vellejum in Fastis Rufum dici, observat Heinæcius *Antiq. T. II. p. 115.* ideoque mavult natales hujus Senatus-consulti ab Augusti ævo repetere, quo L. Silanus & Vellejus Tutor memorantur in marmore apud Gruterum *Inscr. p. 470. 1. & 2.* Sed hic Silanus Lucius dicitur, noster Marcus apud Ulpianum, qui præterea vocula postea tam Claudii quam Augusti tempora complecti videtur. Quare superest, ut vel Vellejum Tutorem, Rufum cognominatum dicamus, vel cum Gravinæ nostro ab anni determinatione abstineamus.

(d) L. 5. & 7. C. hoc tit. & l. quævis 8. ff. eodem.

(e) Cujac. parat. ff. eod.

(a) in Vespas. cap. 11.

(b) C. quibus. eod. pos. ubi Cujac.

(c) L. 1. ff. ad S. C. Vell. Cujac. parat. C. eod. & l. 2. ff. eod.

(*) De quibus Consulibus etiam constat ex L. 2. §. 1. D. ad Senatusconsultum Vellejanum, annus tamen, quo Consulatus functi sint, ita adhuc definiti neque, ut scrupuli simul omnes tollerentur, Antonius Schultingius in *Jurisprudencia Antojustiniana* p. 940. Senatusconsultum Vellejanum perinde ut legem Juniam Vellejam acceptum fert temporibus Claudii, & utrumque latum censet Valerio Asiatico & M. Junio Silano Consulibus, quorum Consulatus referri solet ad annum urbis 798. vel 799. Cum enim prior horum, ut est apud Dionem L. IX. p. 685. ante finem anni sponte se magistratu abdicaverit, successorem Brutissimum Viro

donum quoddam, munusve accipere. Distaque lex Cincia fuit, utpote lata a M. Cincio Alimento tribuno plebis ejus anni. (a) Cum autem Cincia lex oratorum avaritia, & fraude contemneretur, sæpe de ea restituenda inter Patres agebatur, & sub Augusto per S. C. revixerat, donec sub Claudio in Senatu constitutus fuit modus muneribus oratorum ad dona usque sextertia in singulas causas. Quam sententiam Cujacius censet fuisse comprehensam S. C. illo, quod memoratur in *ultima epistola Plinii libro 5.* (b) Dena vero sextertia ratione recte ducta, centum aureos (*) conficiunt. Quod Budæus, & Alciatus probant. (c) Id vero S. C. a Nerone confirmatum, tradit Svetonius. Hæc autem lex Plauto dicitur muneralis, quo nomine legem Cinciam designari; tradit Festus Pompejus. (d) Unde colligitur non solum oratorum donationes, sed & alias omnes fuisse imminutas, quamvis Josepho Scalligero excelsi ingenii, atque inauditæ eruditionis viro in suis ad Festum notis id minime probetur. A cujus sententia me abducunt Justinianus, (e) & Jurisconsulti in pluribus juris locis, ubi *legitimus modus donationum* scribitur. Cur enim *legitimus modus*; (f) nisi lege aliqua, & quidem Cincia de donationibus præcriberetur? Nisi putaverit Scaliger per legem Cinciam oratorum donationes omnino fuisse sublatas; alias vero ad certum modum redactas, nempe CC. aureorum, ut tradit Cujacius ex C. Theodosiano; (g) quod autem hunc legis modum excederet, minime ratum per legem erat, præterquam si conjunctis personis dona-

retur. (b) Solemnitas quoque traditionis per mancipationem, & nexum ex hac lege injungebatur, exceptis donationibus inter parentes, & liberos. (i) Male vero aliqui, quos refellit Cujacius in citatis locis, decepti, depravatis codicibus; hanc cum lege Titia (**) conjungunt, quæ pertinet potius ad sponsones, quas non nisi virtutis causa fieri licebat. Porro qui primus ob orandam causam pecuniam acceperit, traditur ab Ammiano Marcelino (k) Antipho Rhamnusius, Magistratibus vero xenia, sive parva munuscula, esculenta vel potulentia, quæ intra dies proximos consumuntur, licebat accipere ex plebiscito, cujus nullum adhuc patuit nomen. (l) Non omittam S. C. de donationibus mortis causa factis in eos, quos lex capere prohibet; quæ eadem in causa sunt habendæ, quæ essent legata, quibus per legem capere minime licet. (m) (***) De quibus etiam supra. Erat S. C. quod recte a Cujacio Æmilianum appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla edictum, Fulvio Æmiliano, & Numio Albino Coss. quo laxabatur severitas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis instituto prohibentis (n) eo consilio, ne invicem spoliarentur conjuges, neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quamobrem hoc S. C. inductum fuit, ut donationes eæ inter conjuges donatoris morte convalescerent, si usque ad mortem in ea voluntate perseverasset, quasi donatum inter vivos testamento confirmetur. (o) Donationibus recte conjunguntur transactiones, de quibus oratione Marci Antonini leg-

(a) Cicero *Cat. majori*, & *lib. 2. de orat. Livius lib. 34. Arnobius lib. 2. contra gentes. Tacit. l. 11. 13. & 15. Lipsius in Tacit. l. 11. annal. Manut. libr. de leg. ad hanc l. Cicero lib. 1. epist. ult. ad Attic.*

(b) Cujac. *obs. lib. 6. cap. 18.*

(*) Singula enim sextertia, ita scribendum, non sextertia, dicitur enim sextertium pro asse lequiterio, mille sextertios continent, quorum C. valent aureum seu quatuor unciales. Licebat igitur donare quadringentos unciales.

(e) Tacit. *annal. lib. 13.*

(d) verbo muneralis.

(e) *L. sancimus C. de donat. l. cum de modo l. ut mihi l. fidejussori ff. de donat.*

(f) *L. pane S. si donavi ff. de doli mal. & met. except. ubi Cujac. 71. Paull. ad edit. Probatur id etiam ex Cicero. de oratore l. 2. pag. 201.*

(g) *L. 4. & 5. de donat. ubi vide Jacob. Gothofr. lib. 20. de respons. Papien.*

(i) Hottom. *de leg. Ant. Augusti in hac leg. & leg. 1. §. furti ff. de var. & extraord. cognit.*

(**) De qua in *L. 3. D. de Alatoribus.*

(k) *lib. 30. Brumer. cap. 1. ad leg. Cine.*

(l) *L. plebiscito 18. de off. Præs. Cujac. observ. lib. 6. cap. 18.*

(m) *l. Senatus ff. de mort. caus. donat.*

(***) Velut Senatori libertinam, ingenuo scenicam ducenti, cælibi porro & orbo pro parte dimidia.

(n) Cujac. *parat. ad ff. de donationibus inter virum & uxorem.*

(o) *l. cum hic status 31. §. orat. ff. de donat. inter vir. & uxor.*

cum hi ff. de transact. S. C. comprehensa constitutum fuit, ne alimentorum transactio rata esset, nisi auctore Pretore fieret: quia plerique, inopia coacti, pauca recipere, quam plura sperare malunt. Antequam autem a negociis vivorum discedamus, adjiciendum est S. C. super eorum restitutum restitutione utilissime conditum, eodem Imperatore suadente. Quo S. C. domus restituta, tacito pigrore obligatur creditori, cujus sumtu restituitur, sive creditor pecuniam in sumtus ipsi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, sive redemptori, hoc est illi, qui domum a domino restituendam conduxerit, seu acceperit *re hypothecata*, ut habent Basilica, quam ad speciem S. C. sapientum interpretatione profertur. Sed jam ad negocia veniamus, quæ a morte aliorum existunt, legesque ad ea pertinentes accedamus.

C A P U T LXXIII.

De Lege Cornelia de Testaments.

Igitur ex testamentariis primum locum damus legi Corneliæ, (*) quæ testamenta in urbe condita ab iis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, ac si nunquam in hostium potestatem devenissent. Cum enim quis hostium potitur, testandi facultatem amittit, neque apud hostes moriens civis Romanus reputatur; & quia testamentum civis Romani morte consistit; ideo jure civili nullum esse testamentum videbatur illius, qui post illud conditum in urbe decesserat apud hostes. Quæ testamenta, ne propter calamitatem interciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, (a) qua initium captivitatis pro morte habebatur; ut eorum testamenta quasi mortuorum in urbe convalescerent: omniaque in eandem causam reciderent, in qua essent, si nunquam testator in hostium potestatem pervenisset.

(*) Quam a L. Cornelio Sulla, dictatore, circa annum DCLXXI. latam, putat Sigonius de jur. dicis II. 31.

(a) Julian. leg. 12. ff. qui test. fac. poss. ubi Cujac. lib. 42. ff. Salu. Jul. Ulp. Inst. tit. 23. ubi Cujac. lib. 28. ff. de vulg. & pupill.

(b) Cujac. tit. 23. Ulpian. & ad l. 28. ff. de vulg. & Pupill. sive ad Julian. l. 62. ff. in Inst. quibus non est perm. sacere test. S. ult.

(**) Optimum autem jus legati per damnationem est, cum, quia sic relinqui possunt res quælibet, etiam alienæ, Ulpianus tit. XXIV. §. 8. tum, Jani Gravinae. Tom. I.

Itaque si apud hostes quis decedat, testamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quæ captivitatem convertit in figmentum mortis: si vero captivus redierit in urbem, testamentum illius valebit jure postliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui ab hostibus ad civem rediit, perinde habetur, ac si nunquam civitatem amisisset, quasi nunquam fuisse apud hostes. (b)

C A P U T LXXIV.

S. C. Neronianum de Legatis.

Porro antequam progrediar ad uberiores leges; desungar explicatione S. C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadversi: cujus sententia est, ut quod minus integris verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure (**) legatum fuisset. (c) Laxavit igitur severitatem juris civilis in legatis, quæ valere voluit quoquo modo sententia eliciatur: quamvis verbis prolata non fuerint a lege præfinitis. Occurrunt etiam & S. C. alia minus nota, nulliusque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita substitutio subjicitur legato ad exemplum institutionis hujus: *Titius & Sejus, uterque eorum vivat, hæres mihi esto*, per quæ verba, si uterque vivat, ambo hæredes erunt; altero mortuo, hæres erit superstes, propter tacitam substitutionem, quam Senatus censuit inesse simili legato: *Titio, & Sejo, utri eorum vivat hæres meus centum dato*. Nam si uterque vivat, ambo legatum accipiet, altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita substitutione superstes. (d) S. C. quoque discernitur, ut columnis vel tignis per fidei commissum relictis, ea tantummodo præstentur, quæ auferri possent, sine domus injuria, neque mentio æstimationis habeatur. (e) (***)

quia inde heres inficians tenetur in duplum, Paulus Sens. libr. III. tit. 6. §. 17. & si plures re conjuncti concurrant, omnibus solidum debeatur, Ulpianus §. 13. ita ut alter rem, alter æstimationem ferret, si iis disjunctim, vel duabus pluriusve propositionibus res relicta esset, Schultingius ad Ulpian. pag. 655. num. 36.

(c) Ulpian. tit. de leg. §. per præceptionem tit. 24.

(d) L. Titius & Sejus cum duabus sequent. ff. de hered. inst.

(e) L. nutu 21. ff. de legat. 3.

(**) Seu rationes pretii incantur,

Trebellianum, de quo breviter, quando ejus est fatis origo pervulgata.

C A P U T LXXVIII.

De S. Cto Trebelliano, Pegasiano, Aproniano, & Sabiniano.

Veteri Jurisprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatione juris, sed fide atque benevolentia eorum, qui erant rogati, continebantur: nisi fidem etiam aliquo juris vinculo testatori obligassent. (a) (*) Itaque res omnis testamentaria incumbere in hæredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas præstare cogebatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui hæredis nomen præferbat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerunt adstricta, neque amplius eorum restitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hæreditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis remove. Etenim non raro testamenta deserebantur, iisque desitutis fideicommissa intercidebant: quia hæredes, ne implicarentur hæreditariis actionibus, sæpe adire recusabant. (b) Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Anno Seneca & Trebellio Maximo Coss., suspectis (defuncti enim in fatis, ut notat Vinnius *Instit.* 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hæreditate, actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competere, simul cum hæreditatis commodo, sive cum bonis ipsis hæreditariis transirent in eum, cui restitueretur hæreditas: ita ut hæres sine sua fraude directam sibi hæreditatem alterius commodo posset adire. At quo-

niam hæredes rogati aliquando inutilem molestiam refugientes, aliquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum deferretur, & ne spes commodorum inde ducta cederet, necesse fuit hæredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permittendo eisdem certæ portionis detractioe de bonis ex testamento restituendis. Quamobrem sub Vespasiano Pegaso, & Pufione Coss. Senatusconsultum est proditum, quod Pegasianum appellatur, quo permittitur hæredi restituere rogato detrachere quartam ex bonis suæ fidei commissis. Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus hæres, tum ex universa hæreditate restituenda, tum ex singulari rebus per fideicommissum relicti retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui restituenda erat hæreditas ut interponerentur pactiones: non aliter ac solebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui restituebatur hæreditas, communicarentur, quodammodo, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si hæres scriptus hæreditatem sibi suspectam nollet adire; jussu Prætoris adire cogebatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S. C. Trebelliano. Quia in re nullis interpositis stipulationibus opus erat: tum enim nihil oneris in hærede scripto manebat; sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hæreditate restituta, jubente Prætoris, transibant. Verum quia stipulationes, quæ interponebantur post Senatusconsultum Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahen-

(a) Cic. *libr.* 2. *de finib. ubi de Sex. Ruffo & Sex. Peduce.*

(*) Imo omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, Imperator ait in *in S. 1. J. de fideic. hered.* idemque Cicero præ se ferre videtur de *Finibus* *ll.* 18. neque ratio nobis suppe-

tit, qua quis fidem unquam testatori aliquo juris vinculo obligare potuisset.

(b) *L. 1. ff. ad S. C. Trebell. Just. Instit. l. 2. tit. 23. Ulpian. cap. 25. de fideicommiss. S. in quæ Cujac. ibid. Ant. August. ad leg. & S. C. Rem hoc titulo.*

tium (*) inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano capiosæ videbantur; placuit Justiniano, prudenti sane consilio, hujusmodi nexus rescere, atque omnibus ex ambagibus evolere fideicommissa. Ideo vim Pegasiani S. C. & facultatem quartæ detrahendæ, jusque cogen. di hæredem adire nolentem, convertit in S. C. Trebellianum, atque utraque S. C. confudit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractionem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo resident pro ratione quartæ detractæ. Cetera simul cum hæreditate transeunt, cum qua & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum hæredem remanet; quarta enim retinet onus æris alieni, non legatorum: (a) nam si de quarta legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum; & hæredi scripto beneficium legis eriperetur. At si hæres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui iudicis officium imploravit; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hæreditariarum actionum spoliabitur; & si totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur, (b) Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur, nihil interest; cum idem juris in quartæ detractione fuerit a Justiniano constitutum. (c) Actiones item ex S. C. Trebelliano non in privatas modo, certasque personas transmittuntur; sed etiam in universitates, & municipia, quibus directa hæreditas re-

linquitur inutiliter: (d) obstat enim ratio juris civilis, quæ ad hæreditatem adendam certam personam exigit; adire autem nequeunt universi. Hinc Plinius junior ait, rempublicam neque institui hæredem posse, neque percipere. Ne vero subtilitas juris civilis alienorum testamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Apronius, & Paullus Coss. ut S. C. conderetur, quo civitatibus, quæ sub imperio Pop. Rom. essent, liceret, si non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommissariam relinquere hæreditatem. (e) Itaque in eas utiles actiones ex S. C. transeunt, quoniam non universi (qui enim possent?) sed universorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo actor ab omnibus constitutus exerceat. Quod S. C. Apronianum appellatum, Antonius Augustinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius (f) ad Marci ætatem: (**) tradidit enim Paullus, (g) Marci temporibus S. C. factum fuisse, quo collegiis legare permittitur. Quæ fortasse sententia ob affinitatem, Aproiani S. C. portio fuit: postea verò alio S. C. municipiis patefactæ sunt hæreditates libertorum suorum. (h) Testatur porro Ulpianus. (i) a Nerva primum fuisse introductum, ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hæ leges atque S. C. hæredibus extraneis prospexerunt; at Sabinianum adoptivis. (k) Eo autem jubetur, ut si pater naturalis e tribus maribus unum in adoptionem dedisset; ei filio pater adoptivus quartam honorum partem relinqueret præmii loco parentibus, quod tres reipublicæ mares dedissent: quod & de impube-

(*) Heredem, si fideicommissarius, fideicommissarium, si heres solvendo esse desisset: quare recte Theophilus *ἐρξίμωτορ* dicitur. Heredi enim facile præsto erat damnum, si is, a creditoribus conventus, totum æs alienum præstitisset; idem contra fideicommissarius patiebatur, si heres æs alienum, a debitoribus hereditariis coactum obligatisset. Adde litium anfractus & minus calamitas, si heredes remoto in loco degerent, aut numero plures essent.

(a) VVeseimb. *in §. sed quia Instit. de fideic. hered. & paras. ff. ad S. C. Trebell. dissentiente Donello l. 2. C. de fideicomm. hered. vid. Vitinium Institut. §. sed quia verb. pro rata titul. 23.*

(b) *Instit. lib. 2. tit. 23. §. sed quia.*

(c) *Instit. eod. §. sed quia.*

(d) *L. 26. & seq. in princ. ff. ad S. C. Trebell. l. unic. ff. de libert. univers.*

(e) *L. omnibus 26. ff. ad S. C. Trebell.*

(f) *in Julian. lib. 40. ff. si vel. l. 29. ff. ad S. C. Trebell. in pr.*

(**) Antonii tamen Augustini sententiam præfert Schultingius ad *Ulpiani tit. XXII. §. 5. n. 13.* quia hujus Senatusconsulti sententia laudatur a Juliano *L. 27. D. b. t.* & Marcum Julianus ætate præcessisse videtur. Nec, si verum amamus, quicquam obstat, quo minus hoc jus primum civitatibus, dein autem collegiis datum opinemur, nequicquam retinente Cujacio.

(g) *L. cum Somasus ff. de reb. dub.*

(h) *L. ita tamen 27. ff. ad S. C. Trebell.*

(i) *tit. de legat. §. civitatib. l. 1. ff. de libert. univers.*

(k) *Rævard. cap. 6. in fin. lib. de auct. prud. & §. sed ea omnia. ubi Theophil. Instit. de hered. quæ ab instit.*

De Lege Furia.

Ingnitam vero testandi licentiam, XII. tabular. lege permissam, leges aliquas posterioribus temporibus coangustarunt. Quarum est lex Furia, (a) quam tulit C. Furia tribunus plebis, ne liceret testatori supra mille asses legare, aut mortis causa donare ulli, præter quam cognatis, certisque personis: quibus exceptis, si ex alieno testamento plus præfinita quantitate quis acciperet, quadruplum ejus, quod plus quam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges hæc ab Ulpiano refertur, (b) quia poena non afficit eum, qui contra legem fecit, sed illum, qui accipiendo, quod contra legem factum est, adprobavit, damnumque ducit ex facto minime ab ea rescisso: Quæ lex cum hæredi prospicere voluisset, caliditate tamen testantium eludebatur, (*) quam enim quis quantitatem in unum conferre vetabatur, eandem minoribus portionibus in plures legatarios tributam hæredi subtraherat, multiplicato legatorum numero, haudquaquam a lege præfinito. (c)

CAPUT LXXVI.

De Lege Voconia.

Nequæ hæc effugit fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa

(a) Cicero pro Balbo, & Ver. 3. Theophil. Instit. de l. Falc. Ulp. 1. §. minus Cuiac. ad lib. 7. resp. Papin. l. alienationes, l. si servus ff. famil. ercisc. & in Instit. Just. de l. Falc. Cuiac. Obs. lib. 19. cap. 31.

(b) Cap. 1. Instit. §. minus, & cap. 28. §. intest. Arri L. 120. ff. de V. S.

(*) Est hæc lex incertæ ætatis, quod jam probe se novisse indicat Cuiacius Obs. XX. 3. Eadem duplici vitio laborabat, primum, quod non rescindebat auctus legi contrarios, secundo, quod tam facile eludi posset, ut aut unus aut nemo esset, qui fraudis viam non reperiret. Quo magis mirandum est, idem vitium etiam legi Voconia hæcuisse.

(c) Govean init. interpr. ad l. Falcid.

(d) Cic. in Verr. 2. Cuiac. obs. 19. cap. 31.

(**) Apud Ciceronem in Verr. l. 23. censu simpliciter leguntur: sed veniebant hoc nomine ut est apud Alconium ad Cic. de Orat. capit. 41. qui CM. professione detulissent. Vide Gronovium de pecunia veter. libr. III. cap. 16.

(e) Cuiac. in tit. init. ad l. Falcid. ex Inst.

tribunus plebis, Capione, & Philippo Coss. A. U. G. DXCIV. cujus inter capita illud fuit præcipuum: (d) ne quis census, (***) sive quis centum millia sextertium possideret; (e) plus ulli legaret, quam ad hæredem perveniret. Quod eodem revolvebatur; eveniebat enim, ut imminuis, multiplicatisque legatis minima portio hæredi superesset, veluti si ex aureis C. testator distraxisset singulos in XCIX. legatarios: hæres enim sine ulla fraude legis, tamen non nisi aureum auferbat; ideoque propter minimum lucrum hæreditatem adire facile recusabat. Aliud caput ejusdem legis fuit, ne feminae ab intestato præter consanguineas (***) succederent. (f) Quod eo consilio fuit excogitatum, ne impotentia muliebris animi elata divitiis, nimia superbia, & opibus viros opprimeret. (g) Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem morum sexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hæc legem suavit annos quinque, & sexaginta natus. (h) Quo minus autem illecebris suis mulieres hæreditates extorquerent, eadem lex vetuit, quem censum hæredem facere mulierem supra quadrantem, (****) sive XXV. millia sextertium. Hinc Augustus, (i) ut Liviam institueret ex triente, a Senatu legis veniam impetravit. Ceterum signum declamatorium duco id, quod apud Quintilianum legitur, ne femina relinqueri liceat. (k)

de success. lib. §. postea vero.

(***) Qua ratione dein etiam, abolita per opulentiam civium Voconia lege, inter agnatos solæ sorores vocabantur consanguineæ §. 3. J. de legitima agnatorum successione.

(f) Paulus lib. 4. sent. tit. 8. Cuiac. Instit. Justin. de lege Falcid.

(g) Cuiac. ad Paull. sent. 4. tit. 8. §. scem.

(h) Cicero in Cat. maj. Ant. Aug. de leg. in l. Vde. Gell. lib. 17. capit. 6. & libr. 7. cap. 13. Balduin. ad l. Vocon.

(i) Dion. lib. 56.

(****) Imo lex Voconia non de quadrante centum millium sextertium, sed de quadrante drachmæ Joquitur, qui ipse centum millia sextertium efficit. Verba enim Dionis libr. LVI. p. 66a. in hæc verba præterea veritas, xxv. millia numum ad drachmam pertinent, docet Perizonius de lege Voconia p. 144. seq.

(k) Vinn. Instit. lib. 2. tit. 23. §. sciendum verbo, qui capere.

C A P U T LXXVII.

De lege Falcidia .

JAm vero Voconia , ut diximus , non satis hæredi cavebatur , quia plerumque multiplicato numero legatorum , omne fere lucrum hæredi detraheretur . Propterea consilium legum Furia , & Voconia (ne scilicet parvitate lucri ab hæredibus testamenta destituerentur) minime succedebat . Hinc sub Augusto Triumviro Reipublicæ constituendæ , antequam sibi tribunitiam potestatem adjecisset , L. Antonio , P. Servilio Itaurico iterum Coss. A. U. C. DCCXII. lata fuit a Falcidio tribuno pleb. lex , quæ Falcidia dicitur , qua non plus dodrante permissum testatori fuit legando absumere : facta hæredi facultate detrahendi sibi quartam hæreditatis partem , si hæreditas supra dodrantem legatis occuparetur . (a) Gothofredus vero anno superiori , at Balduinus anno posteriori nempe Calvino & Pollione Coss. latam putat . (b) (*) Cujus legis vis ex intextis e re nata interpretationibus porrecta fuit etiam ad intestatorum successiones , propter fideicommissa ex constitutione Pii , (c) & ad donationes causa mortis ex constitutione Severi ; (d) isemque ad donationes inter virum , & uxorem , quæ morte confirmantur . (e) Quia etiam his rationibus hæredis portio infra Falcidiæ quantitatem imminui potuit : ideo placuit ad hæc vim legis extendere . Quæ detractio fit salvo jure publico . Nam ex residuo legati , detracta Falcidia , detrahendum erit id , quod forte per legem Papiam legatario

(a) L. 1. ff. ad l. Falc. Govean. *ibid.*(b) Dion. *lib. 48.*(*) Cujus sententiam præter Dion. juvant Eusebii *Chron. num. MDCCCCLXXXVIII.* & Isidorus *Etymol. V. 15.*(c) L. *filinsam. ff. ad l. Falcid.*(d) L. 2. C. *de donat. mort. caus.*(e) L. *cum hic status §. oratio 1. ff. de donat. inter virum & uxorem.*(f) Cujac. C. *ad leg. Falcid.*

(**) Finge , legatum orbo relictum erat duodecim . Detraherentur ei primum quatuor , Falcidiæ nomine , dein totidem , ex lege Papia .

(***) Quod S. C. præcipue ad hæreditates fideicommissarias pertinebat , ut apparet ex iis , quæ Grævina subjicit , tum ex L. 59. §. 1. D. *ad legem Falcidiam* , latumque videtur eodem plane tempore , quo latum est Senatusconsultum Plau-

denegaretur . (f) (**) Transfertur autem ad fiscum sine ulla detractioe Falcidiæ , ex S. C. Planciano , (***) quidquid contra legem relinquitur , clam , & in fraudem legis , quod tacitum fideicommissum appellatur . Neque illius detractio nis omisso cedit lucro aliorum legatorum , sed fisci , ad quem quarta ab hærede non retenta pertinet ex consulatione D. Pii . (g) Excluditur etiam S. C. Falcidia ex legato servo , quem quis rogatus fuerit manumittere : eamque tantum detrahere licebit ex eo , quod forte ipsi servo legatum fuerit . (b) Præterea refert Cajus , ipsa lege Falcidia expressum fuisse , ne quæ mulieris causa emta parata essent , quartæ detractioem paterentur . (i) Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius , quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur , cum præter testamentum alio etiam ex jure debeatur , (k) cumque hoc jungit aliud caput , quo decernitur , ut inducenda ratione legis Falcidiæ , prius deducatur æs alienum : propterea prius deducenda erant precia servorum , quibus libertas erat relicta adeo , (****) ut inde patrimonium testatoris minueretur . (l) Hac autem lege lata , Furia , & Voconia siluerunt . Per Falcidiam enim plenius testamentorum firmitati simul , & hæredis utilitati consulitur : propterea sublatum quoque fuit sexus discrimen superioribus inductum legibus . Verum Falcidiæ vires elisit maxime Justinianus , permissa facultate testatoribus utiliter prohibendi Falcidiam : cum antea hujuscemodij voluntati , quantumvis expressæ , hæredes minime parere cog erentur . (m) His legibus apte contextetur Senatusconsultum

cianum de agnoscendis liberis , de quo supra cap. 63.

(g) L. *beneficiis §. præterea ff. ad l. Falcid. l. hæres 11. ff. de his , quæ ut indign.*(h) L. *si servus l. plane ff. ad l. Falcid.*(i) L. *sed ususfructus 81. §. 2. ff. ad leg. Falcid.*(k) L. *sed ususfructus ff. ad l. Falcid. Cujac. C. eod. in pr.*(****) Quæ deminutio patrimonii testatoris non tantum in iis servis locum habebat : qui testatoris proprii fuerant , verum in his quoque , quos heres , cum alieni essent , redimere & manumittere rogatus esset , L. 37. §. 1. D. *ad leg. Falcid.*(l) L. 1. §. *hæc verba , & seq. ff. licet plus quam per l. Falcid. Cujac. C. ad l. Falcid.*(m) *Ausb. collat. 1. cap. 2. de hæred. & Falcid. Ant. Aug. in libr. de leg. ad hanc legem aueb. sed cum testator C. ad l. Falcid.*

Trebellianum, de quo breviter, quando ejus est satis origo pervulgata.

CAPUT LXXVIII.

De S. Cto Trebelliano, Pegasiano, Aproniano, & Sabiniano.

Veteri Jurisprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatio juris, sed fide atque benevolentia eorum, qui erant rogati, continebantur: nisi fidem etiam aliquo juris vinculo testatori obligassent. (a) (*) Itaque res omnis testamentaria incumbere in hæredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas præstare cogebatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui hæredis nomén præferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerunt adstricta, neque amplius eorum restitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hæreditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis remove. Etenim non raro testamenta deferebantur, iisque destituti fideicommissa intercidebant: quia hæredes, ne implicarentur hæreditariis actionibus, sæpe adire recusabant. (b) Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Anno Seneca & Trebellio Maximo Coss., susceptis (desunt enim in factis, ut notat Vinnius *Instit.* 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hæreditate, actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competere, simul cum hæreditatis commodo, sive cum bonis ipsis hæreditariis transirent in eum, cui restitueretur hæreditas: ita ut hæres sine sua fraude directam sibi hæreditatem alterius commodo posset adire. At quo-

niam hæredes rogati aliquando inutilem molestiam fugientes, aliquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum defereretur, & ne spes commodorum inde ducta conderet, necesse fuit hæredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permittendo eisdem certæ portionis detractioe de bonis ex testamento restituendis. Quamobrem sub Vespasiano Pegaso, & Pusione Coss. Senatusconsultum est proditum, quod Pegasianum appellatur, quo permittitur hæredi restituere rogato detrudere quartam ex bonis suæ fidei commissis. Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus hæres, tum ex universa hæreditate restituenda, tum ex singulis rebus per fideicommissum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui restituenda erat hæreditas ut interponerentur pactioes: non aliter ac solebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui restituebatur hæreditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si hæres scriptus hæreditatem sibi suspectam nollet adire; jussu Prætoris adire cogebatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S. C. Trebelliano. Quia in re nullis interpositis stipulationibus opus erat: tum enim nihil oneris in hærede scripto manebat; sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hæreditate restituta, jubente Prætoris, transibant. Verum quia stipulationes, quæ interponebantur post Senatusconsultum Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahen-

(a) Cic. *libr.* 2. *de finib. ubi de Sex. Rufo & Sex. Peduc.*

(*) Imo omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, Imperator ait in *S. 1. J. de fideic. hered.* idemque Cicero præ se ferre videtur de *Finibus* *ll.* 18. neque ratio nobis suppe-

tit, qua quis fidem unquam testatori aliquo juris vinculo obligare potuisset.

(b) *L. 1. ff. ad S. C. Trebell. Just. Instit. l. 2. tit. 23. Ulpian. cap. 25. de fideicommiss. S. in quo Cujac. ibid. Ant. August. ad leg. & S. C. Rem. hoc titulo.*

tium

tiura (*) inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano captiosæ videbantur; placuit Justiniano, prudenti sane consilio, hujuscemodi nexus rescindere, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommissa. Ideo vim Pegasiani S. C. & facultatem quartæ detrahendæ, jusque cogen. di hæredem adire nolentem, convertit in S. C. Trebellianum, atque utraque S. C. confudit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractionem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo resident pro ratione quartæ detractæ. Cetera simulcum hæreditate transeunt, cum qua & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum hæredem remanet; quarta enim retinet onus æris alieni, non legatorum: (a) nam si de quarta legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum; & hæredi scripto beneficium legis eriperetur. At si hæres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui iudicis officium imploravit; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hæreditariarum actionum spoliabitur; & si totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur, (b) Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur, nihil interest; cum idem juris in quartæ detractione fuerit a Justiniano constitutum. (c) Actiones item ex S. C. Trebelliano non in privatas modo, certasque personas transmittuntur; sed etiam in universitates, & municipia, quibus directa hæreditas re-

linquitur inutiliter: (d) obstat enim ratio juris civilis, quæ ad hæreditatem adendum certam personam exigit; adire autem nequeunt universi. Hinc Plinius junior ait, rempublicam neque institui hæredem posse, neque percipere. Ne vero subtilitas juris civilis alienorum testamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Apronianus, & Paullus Coss. ut S. C. conderetur, quo civitatibus, quæ sub imperio Pop. Rom. essent, liceret, si non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommissariam relinquere hæreditatem. (e) Itaque in eas utiles actiones ex S. C. transeunt, quod illas non universi (qui enim possent?) sed universorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo auctor ab omnibus constitutus exerceat. Quod S. C. Apronianum appellatum, Antonius Augustinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius (f) ad Marci ætatem: (**) tradidit enim Paullus, (g) Marci temporibus S. C. factum fuisse, quo collegiis legare permittebat. Quæ fortasse sententia ob affirmatam, Aproiani S. C. portio fuit: postea vero alio S. C. municipiis patefactæ sunt hæreditates libertorum suorum. (h) Testatur porro Ulpianus. (i) a Nerva primum fuisse introductum, ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hæ leges atque S. C. hæredibus extraneis prospexerunt; at Sabinianum adoptivis. (k) Eo autem jubetur, ut si pater naturalis e tribus maribus filium unum in adoptionem dedisset; ei filio pater adoptivus quartam honorum partem relinqueret præmii loco parentibus, quod tres reipublicæ mares dedissent: quod & de impube-

(*) Heredem, si fideicommissarius, fideicommissarium, si heres solvendo esse desisset: quare recte Theophilus *ἐκτίμων* dicuntur. Heredi enim facile præsto erat damnum, si is, a creditoribus conventus, totum æs alienum præstitisset; idem contra fideicommissarius patiebatur, si heres æs alienum, a debitoribus hereditariis coactum abligurisset. Adde litium anfractus & minus calamitas, si heredes remoto in loco degerent, aut numero plures essent.

(a) VVeseleb. in S. sed quia *Instit. de fideic. hered. & paras. ff. ad S. C. Trebell. dissentiente Donello l. 2. C. de fideicommiss. hered. vid. Vinnium *Instit. S. sed quia verb. pro rata tituli. 23.**

(b) *Instit. lib. 2. tit. 23. S. sed quia.*

(c) *Instit. eod. S. sed quia.*

(d) *L. 26. & seq. in princ. ff. ad S. C. Trebell. l. unic. ff. de libert. univers.*

(e) *L. omnibus 26. ff. ad S. C. Trebell.*

(f) in *Julian. lib. 40. ff. si vel. l. 29. ff. ad S. C. Trebell. in pr.*

(**) Antonii tamen Augustini sententiam præfert Schuldingius ad *Ulpiani tit. XXII. S. 9. n. 13.* quia hujus Senatusconsulti sententia laudatur a Juliano *L. 27. D. b. 1.* & Marcum Julianus ætate præcessisse videtur. Nec, si verum amamus, quicquam obstat, quo minus hoc jus primum civitatibus, dein autem collegiis datum opinemur, nequicquam retinente Cujacio.

(g) *L. cum Senatus ff. de reb. dub.*

(h) *L. ita tamem 27. ff. ad S. C. Trebell.*

(i) *tit. de legat. S. civitatib. l. 1. ff. de libert. univers.*

(k) *Rævard. cap. 6. in fin. lib. de auct. prud. S. sed ea omnia, ubi Theophil. *Instit. de hered. quæ ab inst.**

re adrogato constitutum invenimus; (a) Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur; ut curiæ liberatio impetraretur, sive ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quæ curiales sub Imperatoribus Romanis in se suscipere cogebantur. Quo pacto miserrima cœpit eorum esse conditio, cum si esset exactio difficilior, proprio ære (*) præstare cogentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum etiam ex S. C. Sabiniano præstari, Cujacius (b) censuit, probavitque veterem lectionem, ut nulla mutatio faciendâ sit in Institutionibus Justinianeis, ubi hoc de S. C. aliquod non obscurum vestigium apparet. (c) Quem locum Rævardus, & Alciatus perperam vexarunt. Ceterum referuntur plures quæstiones S. C. definitæ, qualis est, cum adire recusat is, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri sub conditione restituere: tunc enim Senatus censuit universam hæreditatem restituendam ei, cui pure, vel in diem fuerit hæres restituere rogatus; ad alterum autem ipso jure actiones, existente conditione, transire, si partem suam suscipere velit. (d) Item si hæres institutus rogetur non totum restituere, sed partem hæreditatis; vel si rogetur restituere duobus, quorum alter consentiat, alter repugnet restitutioni; utroque casu Senatus censuit omni eximendum onere hæredem, qui suspectam sibi hæreditatem adire recuset; eamque totam ad alterum transire, qui restitutionem postulerit. (e) Præterea si quis duos instituerit hæredes, invicemque eos substituerit, illosque rogerit, ut sive uterque, sive alter eorum hæres esset, hæreditatem suam Titio post

quinquennium restitueret; nec velint scripti hæredes hæreditatem eam, sibi suspectam, adire, Titio fideicommissario illam suo periculo adire postulante; Senatus iussit aut utrumque, aut alterutrum ex hæredibus scriptis hæreditatem adire, ac Titio fideicommissario restituere: in Titium vero fideicommissarium & adversus eum actiones esse dandas, quasi restituta ex Trebelliano hæreditate. (f) Porro non licebat hæredem rogare, ut certum hominem institueret. Verum ne voluntas hæc periret S. C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut censeatur hæres rogatus traditam hæreditatem ei restituere, quem instituere rogetur. (g)

C A P U T LXXIX.

De Lege Velleja, & ad L. Gallus ff. de Liber. & Postum.

ATque hæc ad jam natos filios pertinent: sequuntur ea, quæ ad postumos. De quibus ne testamentum rumpeant, cautum est lege Velleja; cum antea tantum Jurisconsultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio præteritionis occurreretur. De qua tota ratione postumorum instituendorum obscura sane, atque perplexa, (**) in qua integra pene volumina consumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, sed ea ni fallor satis expedita: certa enim dicere non ausim in eo juris articulo, ubi vate opus est magis, quam interprete. Postumus dicitur, vel quasi post humatum patrem natus, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum adspiratione scribunt: vel quasi postremus, ut Cujacius (b) cen-

(a) L. 2. C. de adoption.

(*) Quod curiæ periculo suarum servire dicitur facultatum in L. 50. 60 64 C. de Decur.

(b) in C. de decur. & fil. eor. l. ult. Vinnius Instit. §. sed eam in fine, de hered. qua ab intest.

(c) §. sed ea Instit. de hered. qua ab intest.

(d) L. 1. §. sed & quotias ff. ad S. C. Trebell.

(e) L. cogi 16. §. si quis ff. ad S. C. Trebell.

(f) d. L. cogi §. cum quid 7. ff. ad S. C. Treb.

(g) L. ex factis ff. ad S. C. Treb. l. cum filius am.

14. §. ut si quis heredem ff. de legat. 1. L. cum pater §. mandosilia ff. de legat. 3.

(**) Latam legem iisdem temporibus, quibus latum est Scrum Vellejanum, consentiunt Schultingius, Noordkerk & Heineccius, et si de auctore nondum e veteribus monumentis pateat,

uti deinceps loquitur Noster. Argumentum autem de posthumis difficillimum quoque vocat Cornelius van Bynkershoek *Obs. LVIII. cap. 22.* adeoque vehementer laudandus est Noster, quod rationes ejus tam dilucide exposuerit. Verba l. 10. D. de lib. & post. her. Quia hic filiolar me sub conditione quidam scriptus heres intelligitur, de quorum sensu laborant interpretes, nihil aliud significare videntur, quam, quia plane præteritus est. Nam institutus sub conditione facta institutionem pure in diem factam continere videtur, quia si quis sub conditione institutus non videatur, multo minus pure aut in diem institutus videri queat.

(b) lib. 3. obs. 4.

suit,

fuit, (*) qui & adspirationem ex pande-
 starum Florentinarum auctoritate rejecit,
 existimans, *posthumus* esse productionem par-
 ticulæ *post*, ut & *postliminium* dictum pu-
 tant. Quamobrem nomine posthumi non
 modo continetur natus post mortem testa-
 toris; sed etiam natus eo vivo, post testa-
 mentum factum; immo & is etiam, qui
 natus testamenti tempore, mortuo deinde
 patre, succedit avo in locum hæredis sui.
 Unde ratione avi posthumus, vel agnasci
 dicitur, vel succedere. Agnascitur avo po-
 sthumus, si mortuo patre, ac vivente avo
 post testamentum nascatur; succedit vero
 posthumus; si tempore quidem testamenti
 natus erat, sed postea, patre amisso, vi-
 vente adhuc avo, in locum hæredis sui
 succedit: tum enim fit avo hæres suus,
 non agnascendo, quia jam natus erat,
 sed succedendo: hoc est quasi agnascen-
 do, ac patris locum subeundo. Posthumus
 autem, vel suus est, vel alienus, posthu-
 mus suus est, vel qui post mortem pa-
 tris nascitur suus hæres; vel qui agnascit-
 ur avo, aut quasi agnascitur mortuo pa-
 tre. Posthumus alienus aliorum opinio-
 ne (inter quos Goveanus) est, qui nun-
 quam nascendo futurus est hæres suus,
 qualis est nepos ex filio emancipato, qui
 propter emancipationem patris nascitur
 extra familiam avi; & ideo, mortuo pa-
 tre, non fit avo suus hæres. Medii sunt
 inter hos nepotes nati ex filio, quem ha-
 bemus in potestate: qui nec alieni sunt,
 quoniam sui esse possunt avo post mor-
 tem patris; neque sunt sui, quoniam eos
 pater nondum mortuus antecedit. Hos
 igitur distinctionis causa vocaverim *posthu-
 mos non suos*, quales appellantur a Theo-
 philo, qui eos nunquam *alienos* appellat,
 sed *non suos*. (a) Theophilus vero po-
 sthumos alienos ita definit: (b) *Est autem
 alienus posthumus, qui si nascatur, suus non
 est futurus*. Qua definitione comprehen-
 ditur tum nepos ex filiofamilias, tum ne-
 pos ex filio emancipato. Priscis autem
 Romæ temporibus jus civile tanta reli-
 gione tenebatur; ut nefas esset leges ul-

tra proximam verborum significationem
 extendere. Quamobrem quia leges XII.
 tabul. quæ patrifamilias de re sua testan-
 di liberam potestatem permiserunt, nihil
 de personis nondum natis indicant; ideo
 verebantur parentes hæredes instituere
 posthumos, qui nondum erant in rerum
 natura, & institutionem conferre in per-
 sonam incertam. Quamobrem, qui sine
 filiis uxore prægnante decebat, cogeba-
 tur extraneum instituere; nato vero po-
 sthumo, reddebatur intestatus. Cum enim
 posthumus nasceretur hæres suus, & præ-
 teritus a patre reperiretur; testamentum
 rumpebat: quia præterire non licet hære-
 des suos; sed eos aut instituere oportet,
 aut exhæredare. Verum Jurisconsulti, qui
 occultos legum sensus assidua disputatio-
 ne, atque interpretatione verborum extri-
 cabant, adhibita regula publicæ utilitatis,
 cui leges omnes obediunt; sensim intule-
 re, ut liceret instituere, aut exhæredare
 posthumos suos nascituros; sive testaretur
 pater, sive avus, qui nunc prægnan-
 tem haberet ex filio mortuo. Quod Ju-
 risconsulti consilium secunda voluntate
 populi propter communem utilitatem ac-
 ceptam tandem cessit in morem, relatum-
 que fuit inter regulas juris civilis: quo
 non modo XII. tabulæ significantur, sed
 quidquid uberius, atque utilius disputatio
 fori, & interpretatio Jurisconsultorum
 adduxerat; ad quam sæpe juris civilis ap-
 pellatio angustius accepta referebatur.
 Igitur jure civili licebat instituere posthu-
 mos suos, hoc est eos, qui ab nativitate
 nascerentur in potestate testatoris, quales
 filii sunt, aut nepotes ex filio mortuo
 in potestate patris. At nihil cautum re-
 periebatur de posthumo nato post mortem
 patris, & avi, quem posthumum pater vi-
 vens testamenti tempore præcedebat. In
 eo testamento avus instituebat proprium
 filium, quem habebat in potestate; filio
 vero mortuo ante testatorem, nepos post
 mortem avi natus, testamentum rumpe-
 bat uti præteritus ab avo, cui per mor-
 tem patris nepos fiebat hæres suus. Ut

(*) Cujus tamen sententiæ reclamant Gram-
 matici, etiam veteres, qui posthumum dici pu-
 tant, tanquam natum posthumatum patrem, sed
 præter analogiam grammaticam, quæ Cujacii
 opinioni suffragatur, & quam pluribus explicat

Perizonius *ad Sanctii Minervam* p. 74. Eandem
 Cujacii sententiam & marmora & numi veteres
 & eruditorum hodie omnium consensus tuentur.

(a) *Instit. lib. 2. tit. 13. §. 2.*

(b) *Instit. de hered. ab inst. §. 2.*

igitur testamenta etiam ex hac parte protegerentur, Gallus Aquilius Jurisconsultus novum jus minime statuendo, ut perpetram aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Jurisconsultorum auctoritate novam legem condere,) sed quod jure civili receptum jam erat, ad hanc etiam speciem accommodando, more Jurisconsultorum cautionem, sive formulam excogitavit, qua præteritionis vitium removeretur, atque is etiam casus includeretur in jure civili. Itaque consilium dedit avo, ut prius filium institueret, postea nepotem, qui post ejusdem avi mortem nasceretur, si filius vivente se decederet: his nempe verbis concepta formula: *filium meum hæredem instituo: si filius meus vivo me morietur; tunc si quis mihi ex eo nepos post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus erit, hæres esto.* Quod autem de nepotibus Gallus protulit, Jurisconsulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot hæredes sui nasci possent, mortis item nomine civilem etiam mortem comprehenderunt; ita ut conditio extitisse censeatur, si filius aut interdictus esset aqua, & igni, aut deportatus. Atque hæcenus jus civile, Gallique formula complexum est eos, qui mortuo patre, vel avo nascerentur. De natis vero vivente avo, sive testamenti tempore, sive post testamentum, Jurisconsulti nihil attigerunt, quia huic incommodo poterat ipse testator occurrere, alio condito testamento, in quo institueret, aut exhæredaret nepotem, qui vel agnascendo, vel succedendo hæres suus factus esset avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi testamenti, quia non ubique tot cives Romani præsto sunt, quot requiruntur ad testamentorum solemnitatem: ideo lex Velleja novi testamenti condendi necessitatem sustulit data potestate instituendi nepotes, qui vivente testatore nascerentur sui, traditaque ratione instituendi jam natos. Id enim ausi non sunt Jurisconsulti, quia legibus non licebat nepotem hæredem facere necessarium, vivente patre, quem avus habebat in potestate. Ideo novo juri constituendo nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum

e veteribus monumentis patet, sive Julianam, ut plerique, sive Julianam Vellejam cum Cujacio appellemus. (a) Ea lex omne præteritionis periculum imposterum exclusit, complexaque est casus omnes institutionis posthumorum, quibus casibus duobus capitibus aptissime occurrit. In priori permittit avo institutionem quorumlibet posthumorum, qui post mortem filii se vivente nascentur sui; in posteriori tradit rationem instituendi nepotem jam natum, si esset in locum hæredis sui per patris mortem successurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, instituere, ut necessarium: *si quis ex suis hæredibus suus hæres esse defecerit*: nam si avus, simul cum filio, nepotem pure instituisse, ea institutio valebat, ut institutio extranei: & si moriente avo, filius erat in potestate, nepos portionem suam acquirebat patri; si vero avus post testamentum filium, & nepotem emancipaverat, suam tum sibi quisque portionem hæreditatis separatim auferabat. Sic autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non solum nepotem, sed & quoslibet liberorum gradus ex legis præscripto licet instituere; ac si filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti sui hæredis locus. Vestigavit Julianus & alium casum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus testamentum facit, ubi prius filium, deinde nepotem nondum natum instituit. Nascitur nepos vivente avo, & patre, qui præmoritur avo. (b) Ad quod caput legis ea species referetur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui sui nascuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus est vivente patre, unde non fuit avo hæres suus, cum nasceretur; non ad posterius, quia pertinet ad eos, qui testamenti tempore nati erant: hic autem natus est post testamentum; & tamen referatur ad utrumque simul. Nam idem casus aliorum inspectus; partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos testamenti tempore nondum erat natus, partim ad

(a) *In frag. Ulp. qui hæred. Instir. poss. tit. 22. S. eos qui in utero sunt.*

(b) *Vide Anton. Matth. de exhæredation. liberor. lib. 2. tit. 13. Instir.*

poste-

posterius, quia natus est avo vivente. Ideo Julianus, quasi commissis utriusque legis capitibus, censuit per hujus natiuitatem testamentum non rumpi: quia quod a singulis capitibus excluditur, iisdem simul concurrentibus continetur. Et hæc de lege Velleja fati. Si quis uberiorem explicationem desiderat, adeat latiores Duareni, Hotomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios. (a) ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum studiosis exclusimus, longiori disputatione consulto abstinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim est ejusmodi, ut limosæ aquæ instar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab imo turbetur.

C A P U T LXXX.

De Lege Glicia, sive de querela inofficiosi testamenti.

ATque his præteritionis vitium remouetur. Si vero in testamento exhæredatio contineatur, ut aliud remedium excurretur, quo exhæredatis subvenitur, nempe ad auxilium legis Gliciz, cujus vestigium habemus in inscriptione legis IV. ff. de inofficioso testamento; quæ inscriptio Florentini codicis auctoritate (*) defenditur adversus Hotomannum, (b) & alios; qui, ne Cujacio gloriam tribuant detectæ legis, ad suum usque tempus aliis interpretibus ignotæ, legem prorsus nullam agnoscunt Gliciam: querelamque inofficiosi, ex moribus magis, & ex con-

filio Jctorum, quam ex certa lege fluxisse contendunt. (c) Ceterum Glicium nomen reperitur in vetustis auctoribus, nempe Tacito, Svetonio, Floro, Livio, & agnoscitur a Carolo Sigonio, qui & Gliciz dictaturam in lapidibus capitulinis notatam se invenisse testatur. (d) Hæc autem querela, quæ inofficiosi testamenti dicitur, testamento dementiam objicit testatoris, quem arguit quasi furiosum: non enim videtur hominem sani capitis potuisse sine causa filium exhæredare. Unde per causam dementiæ testamentum rescinditur, ut inofficiosum, & conditum contra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos successionem instituisse. Sed quoniam aut illecebræ muliebres, & novercalia odia patris morientis voluntatem sæpe a privigno abducunt; aut ipse pater levibus aliquando ex causis naturalem filiorum charitatem exiit, ideo filius injuste se exhæredatum probans, patrisque furorem prætendens testamentum ita rescindit, ut cum institutione concidant & legata. (e) Sane liberis præteritis opus non est inofficiosi querela; inest enim vitium ab initio; vetustioribus namque legibus (**) interdictum est præteritis liberos: sed eos aut instituere oportet, aut exhæredare, iis autem opus est querela, quibus vel minus legitima portio relicta est, vel omnis prorsus adempta. (f)

(a) ad l. Gallus ff. de liber. & post. Vinn. Instit. lib. 2. tit. 13. §. postum. 2.

(*) Bditiones tamen, Haloandri, ut observat van Bynkershoek Obs. L. II. c. 12. Hugonis a Porta, Vintimillii & quæ apud Sennetionios prodiit, constanter omnes habent, Maximus ad L. Falcidiam, ex quo Maximo ad L. Falcidiam etiam est, L. 125. Digest. de legat. l. In aliis libris ad Legem Linciam, L. Lenticam vel Leucicam, pro ad legem Gliciam legitur. Cujacius quoque auda conjectura utebatur, quando querelam inofficiosi testamenti ex lege derivabat. Verisimilius vero est, querelam inofficiosi moribus P. R. fuisse introductam & prudentum auctoritate probatam, ut laudato loco ostendit Cornelius van Byakershoek.

(b) disp. de quarta legis. cap. 1.

(c) Cujac. obs. 2. cap. 21. & l. 4. ff. de inoffic. testam. & lib. 17. obs. cap. 27.

(d) Ant. Aug. lib. de leg. in leg. Glicia, & Cujac. d. obs. 2. cap. 21.

(e) L. Papinianus 2. §. penult. l. Titio 18. l. cum mater 28. ff. de inoffic. testam.

(**) Imo hoc quoque moribus magis quam legibus originem debet. Certe lege XII. tabularum paterfamilias liberrimam disponendi facultatem habebat, L. II. D. de liber. & postumis, & deinceps demum per Jurisconsultos & jurisdictionem Prætoriam invaluit, ut testamentum, in quo suus hæres præteritus esset, nullum esset, quod quemadmodum pedetentim involuerit, docet Schultingius ad Ulpian. tit. XXII. §. 14. num. 39. Novellam autem CXV. neque hodie ad præteritos a patre pertinere, eleganter docet Gerardus Noodt ad Pandectas, tit. de inofficioso testamento p. 160.

(f) Paull. 4. sent. tit. 5.

CAPUT LXXXI.

Senatusconsultum Julianum de petitione hæreditatis.

Quoniam autem querela inofficiosi genus est (*) petitionis hæreditatis; ideo ex ordine Edicti perpetui, & Digestorum licebit hinc transire ad universam hæreditatis petitionem. Super qua conditum est (a) S. C. quod a Græcis appellatur Adrianum, utpote factum Adriani jussu, post ejus orationem de more habitam in Senatu prid. id. Mart. Q. Julio Balbo, & P. Juventio Celso, Tito Aufidio, Oeno Severiano Coss. qui ea de re verba fecerunt. Ex qua nominum descriptione Akiatus infert, cum Consulibus unius anni admistos etiam esse Coss. designatos, neque meminit, raro sub Imperatoribus unius anni Consules integrum annum in Magistratu mansisse, sed suffectis aliis, intra annum abire consuevisse, dignitate consulari tantum in nominibus retenta, ut ex iis annus nuncuparetur. (b) Huic autem Senatusconsulto, quod a Julio Balbo Conf. ab aliquibus Julianum appellatur, causam præbuit hæreditas fisco delata ex legibus caducariis, nempe Papiæ Poppæ capitibus: cujus hæreditatis bona, priusquam hæreditas fisco deferretur, distracta fuerant ab iis, qui se hæredes putabant. Ideo cogitatum fuit de fisci damno sarciendo, revocandisque rebus alienatis, & de precio ex iis redigendo. Quamvis autem fisci causa S. C. prodierit, commune tamen etiam est privatis hæredibus adversus eos, qui sive bona, sive mala fide res hæreditarias aut possideant, aut distraxerint. Plura vero sunt hoc S. C. comprehensa; scilicet ne qui hæreditatis petitione agunt, usuras exigant ab iis,

(*) Imo potius ab ea diversa & actio hæreditatis petitionis præparatoria, qua impedimentum removetur, quod hæredi ab intestato injicere videtur persona hæredis scripti. Evenit quoque, ut, si tertius possideat, actor querela inofficiosi vincat, & adhuc hæreditatem petere cogatur, L. 6. §. 1. L. 19. D. de inoff. testamento -

(a) L. 20. de petit. hered.

(b) Dion. lib. 43. Anton. Aug. in S. C. sine nomine.

(c) L. 1. C. de petit. hered.

(**) Quod plerumque contingit tempore litis contestatæ, in primis ex institutis Romanorum,

qui hæredes se putantes res bona fide distraxerint, nullamque precii reddendi moram fecerint. (c) Item cautum, ut si res hæreditariæ periissent, diminutæve fuissent, precium earum ab iis, qui in judicio succubissent, actori redderetur: quantum tamen possessores facti fuerint locupletiores; amplius enim exigi bona fides non finit. Ex eo autem tempore petita hæreditas intelligitur, quo primum possessoribus innotuit, eam (**) ad se non pertinere, sive denunciationibus, sive literis, sive edicto, ut deinceps malæ fidei possessor fiat. Porro malæ fidei possessores, si ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, ut possessores tamen dampnantur.

CAPUT LXXXII.

De Senatusconsulto Claudiano, sive de assignatione libertorum.

Huic recte attextetur S. C. Claudianum, ex quo certa pars (***) hæreditatis defertur ei, eisque ex liberis, cui, quibusve sive institutis, sive exhæredatis, libertus, libertave a patre, qui duos, pluresve liberos habet in potestate, fuerit assignatus. Hujus enim liberti, si pater, qui assignavit, in civitate esse desinet, hæreditas ei cedit, in quem pater jus patronatus judicio suo contulerit, cujusque libertum cum esse voluit præcipuum, sive testamento, sive aliter: (d) nisi qui patronus ex filiis fuerat a patre constitutus, sine liberis decessisset, etenim tum ceteri liberi, fratresque defuncti omnes pariter ad ejus liberti successionem veniunt, neque enim assignatione uni facta, ceteri desinunt esse patroni; unde contra tabulas habent bonorum possessionem, ut notat Cujacius parat. ad hunc tit. (e) Quod S. C.

quibus instrumenta ante litis contestationem edebantur, iidemque plerumque possessor constituebatur in mala fide. Interdum tamen a tempore rei judicatæ possessor in mala fide constitui intelligitur, scilicet, si instrumentorum ea non fuerit vis, quæ possessorem malæ fidei convinceret, veluti in probabili in utramque partem argumento. Pluribus id docent Cornelius Van Bynkershoek Obs. L. VIII. c. 12. & Lyserus Medicus. ad Pandect. Specim. §. 2. n. 5.

(***) Scilicet jus succedendi in bonis liberri.

(d) L. 1. §. 5. ff. de assignand. libert. & Instit. de assignand. libert.

(e) Per l. 2. §. si capis. ff. de bon. libert.

sub

sub Claudio, Sabellio, vel ut alii malunt, (*) Vellejo, Rufo, & Ofterio Scapula Coss. conditum fuit. (a) Quamvis autem assignatio filiofamilias facta, post emancipationem evanescat, quia filii status, in quo beneficium testatoris residebat, fuit immutatus; tamen si ab initio emancipato filio libertus fuit attributus, eam assignationem valere, Mynsingerus censet. (b) Ego vero existimo, tum utiliter emancipato filio libertum assignari, cum non pauciores, quam duo sunt in potestate, atque emancipato simul cum altero (**) ex iis, qui sunt in potestate assignatur. Quod enim infirmum est ex persona emancipati, propter personam ejus, qui est in potestate, consistit; exemplo (c) *l. ult. ff. de lib. & posthum.* At si duos tantum liberos habeat pater, quorum alter sit emancipatus, assignatio utriusque facta nulla est: quia neque ex emancipati, neque ex filiofamilias persona sustinetur: cum ex S. C. non aliter assignari libertus queat, quam si assignans duos minimum liberos habeat in sua potestate; ut optime Cujacius explicavit. (d)

C A P U T LXXXIII.

De Senatusconsulto Tertulliano.

RErum series nos ducit ad S. C. Tertullianum, & Orphitianum, quæ ad mutas matrum, & filiorum successiones pertinent. (e) Jure namque XII. tabul. successiones iura sequebantur solos agnatos, neque ad successiones vocabantur; præter eos, qui virili sexu conjungerentur. Unde quia nulla inter liberos, & matrem

agnatio intercedit, spes etiam successione abintestato inter eos omnis jure civili perimebatur: nisi mater convenisset in manum, & viro filiofamilias loco fuisset. Etenim, ut alibi diximus, (***) uxorum duo genera erant, (f) earum nempe, quas viri annum integrum uxoris loco habebant, eoque spatio usucapiebant, quæ proprie uxores dicebantur; & earum, quæ matresfamilias appellabantur, quæque convenerant in manum, sive potestatem viri dupliciter: nempe confarreatione, sive certis solemnitatibus, & sacris, quibus de more adhibebatur far, quo farre utpote communi Romanorum victu, (****) vir, & uxor vesciebantur, ut perpetuam vitæ communionem significarent; & coemptione, cum vir mulierem interrogaret, an sibi materfamilias esse vellet, & vicissim foemina virum, an sibi esse vellet paterfamilias, ac si consentirent, mulier conveniebat in manum, sive convertebatur fictione juris in ipsam viri personam, & in ejusdem familiam transferebatur, tanquam filius patri, eaque coemptio dicebatur forsitan, quia, ut Varro, teste Nonio, (g) tradit, mulier tres asses ferebat, quorum alterum viro, veluti pro emtionis pretio dabat; alterum in foco ponebat ante Larem familiarem; alterum in sacripio, sive in marsupio majori conditum compito vicinali dabat, sive Laribus compitalibus, quibus fiebant sacra: erant enim & Lares, qui viis publicis præsiderent. (h) Igitur sive confarreatione, sive coemptione mulier conveniret in manum, ac tanquam filiusfamilias viri potestati subiceretur; nascebatur inter eam, & filios mutua successio ex jure civili, tanquam inter hæredes suos, & inter con-

(*) Sabellius vocatur in §. 3. *J. de assignat. lib. Vellejus contra Rufus dicitur in L. 1. pr. D. eod. tit. Celeb. Otto in Institutionibus suis exhibet Suillo Rufo & Ofterio Scapula Coss. Præverat Pighius Annal. 18. T. III. p. 576. qui tamen priorem Suillum appellat. Pro Ofterio quoque Ostorium malebat Bykershoek *Obs. L. III. c. 7.**

(a) *Instit. de assign. lib. §. 3. L. 1. ff. eod.*

(b) *Ex l. ntrum §. ff. de assign. libert. in tit. Instit. eod.*

(**) Imo hanc sententiam admittere non videntur verba Modestini in *L. 9. D. de assignat. lib.* ex quibus apparet, libertos emancipato etiam assignari potuisse: quare præterea videtur Mynsingeri sententia; imprimis cum §. 2. *J. eod. tit.* facile conciliari Modestini sententia queat. Potest enim pater emancipato assignare, sed si suo assignavit, eumque postea emancipavit, juribusque eo

familiz spoliaverit, mutasse voluntatem videtur, Merilius *Obs. L. VII. c. 13.*

(c) *L. mulieri ff. de condit. & demonstr.*

(d) *Instit. de assign. libert.*

(e) *Puill. lib. 4. sec. tit. 9. & 10. Justin. hoc tit. Inst. VVesemb. in parat.*

(***) *Supra L. II. c. 28.*

(f) *Cic. in topic. Ulp. Instit. tit. 9. Boet. topic. Cic. serv. Georg. 1. Scalig. ad Festum. verb. diffarreatio. Apul. lib. 6. de Asino.*

(****) Quod supra ad *L. II. c. 72. de pane interpretati sumus cum Octone Pras. T. III. Theol. jur. p. 30. & 31. aliter ac Nostro videbatur, qui id de pulve accipiebat.*

(g) *Rosin. lib. 5. cap. 37.*

(h) *Sveton. in Aug. Arnob. lib. 3. Manut. de vettr. diet. ras.*

anguineos : (a) Nam inter hujuscemodi conjuges intercedebat jus consanguinitatis, quæ ad cognatos ex veterum sensu non porrigitur, nec transit in alios liberos, nisi eos, qui communem habeant patrem, quod optimis auctoribus, validisque rationibus adversum Accursium, & alios contendit Cujacius. (b) Quoniam igitur leges XII. tabularum ad successionem vocabant consanguineos, ideo conjugum horum successio ad sensum XII. tabul. relata fuit a Jurisconsultis, qui legis verba porregerunt ad consuetam hanc a jure civili consanguinitatem. (*) At quæ mulieres a viro annua possessione fuerant ufucaptæ, quæ proprie dicebantur uxores, differabantque a superioribus, quæ matresfamilias vocabantur; nullo jure agnationis viro, aut filiis conjungebantur; ideo nulla motua successio inter eos jure civili fuit instituta: quia lege XII. tabul. non nisi agnatis aperiebant intestati successionem. Verum beneficium Prætoris, qui vinculum nature a jure civili neglectum agnoscebat, admittebantur inter cognatos, & ex edicto unde cognati ad filiorum successionem vocabantur. (c) Claudius præterea miseratione materni luctus, in solatium amissi filii, deferre matribus cœpit filiorum hæreditates. (d) Tandem juris civilis aspera subtilitas, quam per ambages Prætor declinabat, sublata prorsus fuit ævo Adriani, sive Pii, ut Cujacius (e) probat: (**) (duxit enim Pius ex adoptione nomen Adriani.) Itaque Tertyllo, & Sacerdote Coss. conditum est S. C. a Tertyllo Tertyllianum appellatum, quo filiorum etiam spuriorum successio aperitur (f) matri liberorum trium, si sit inge-

na, non vero aviæ, & libertinæ, si mater sit liberorum quatuor, etiam si sit in potestate parentis, cujus jussu adire debet; siquidem filius neque suum hæredem habeat, nec filium emancipatum, quem tuetur Prætor, neque patrem, neque fratrem consanguineum, ad quos lege XII. tabul. successio pertinet tantum cum sorore consanguinea defuncti, mater ad hæreditatem ex S. C. vocabatur. (g) Sed si frater, & soror consanguinei superfuissent; frater matrem trium, aut quatuor liberorum jure suffultam excludebat, & hæreditas inter fratres, & sorores dividebatur ex æquis partibus. (h) Quod S. C. beneficium Justinianus ad matres omnes produxit, sive ingenuas, sive libertinas cum liberis; & sine liberis; ex cujus Institutionibus, & Novellis petere licet ea, quæ addita fuerunt ab eo, & immutata. Superest, ut admoneamus, mortuis filiis impuberibus, matrem, quæ iis intra annam petere tutorem neglexerit, successione privari: (i) ut ex eadem causa successores ceteri. (k) Excidet etiam commodo S. C. mater, quæ cum jurasset non nupturam, postea nupserit, (l) non dato alio tutore idoneo, nec redditis rationibus.

CAPUT LXXXIV.

De S. C. Orphitiano.

Rursus quia filius matri non succedebat jure veteri, ob eandem causam, quod scilicet nulla inter eos esset agnatio; ideo ut par beneficium redderetur liberis, Marci Antonini tempore Orphitio,

(a) Cujac. obs. 7. t. 11. enarrat. ad C. de S. C. Orphis. §. postremo ad hered. & paras. C. unde vir. & uxor. Gell. c. 6. lib. 18.

(b) Enarrat. ad C. de S. C. Orphis. §. postremo notandum.

(*) Quare consanguinei etiam conventionem in manum fieri dicuntur Ulpiano in Collat. legum. adof. & Rom. tit. ult. §. 4. n. 6. Claudii autem constitutio personalem magis beneficium, quam jus omnibus mulieribus commune fuisse videtur Cujacio in not. post. ad §. 1. J. de S. C. Tertulliano & Jano a Costa ibid.

(c) Infit. de S. C. Tertull. in pr.

(d) Infit. eod. §. 1.

(e) in notis ad Infit. eod.

(**) Cujacii conjectura de Pio in locum Hadriani substituendo, æquidem Hortomanno quoque arrisit in libro de legibus, sed ea rectius hodie ab omnibus eruditissimis rejicitur, præeunte Viro Celebrissimo Antonio Schultingio ad Ulp. Tit. 26. §. 8. num. 32.

(f) Paull. lib. 4. sent. tit. 10. & Infit. tit. de S. C. Tertull.

(g) Ulpian. Infitur. cap. 26. de leg. hered. §. intest. & Infit. de S. C. Tertyll.

(h) Infit. eod. §. 3.

(i) L. 2. §. si mater 23. ff. ad S. C. Tertyll. r

(k) L. sciens C. de leg. hered.

(l) Cujac. in enarr. ad C. hoc tit. & Infit.

& Rufo Coss. (*) prodiit S. C. Orphitiam, quo filiis etiam vulgo quæsitis, si mater non sit illustris, nec legitimam sobolem habeat, (a) matris hæreditas, posthabitis agnatis & consanguineis, defunctæ adquiritur, etiam si alieno juri subjecti sint, post additionem, ac gestionem pro hærede. (b) (**) Et quoniam hæc S. C. conjunctionem naturalem tuentur: ideo minima capitis diminutio non tollit successionem inter matrem, & filium mutuam per ea inductam. (c) Filia vero defunctæ matris ancilla, vel liberta ex S. C. Claudiano facta, (***) de quo alibi dictum, quia matrem civilem non habet, S. C. beneficium non impetrabit, neque ullus, qui hæreditatis adeundæ tempore civis Romanus non fuerit. (d) Ex constitutionibus vero principum nepotes etiam, & neptes ad successionem aviæ vocantur, ut in *Instit. hoc titul.* Antequam autem ab ultimis voluntatibus discedamus, producendum est S. C. quo si municipio pecunia legata inveniat, ut ex reditu ejus venatus, aut spectacula præbeantur; vetatur eam in tales erogari causas, ac permittitur, ut id legatum in opus magis municipio necessarium conferatur, ac munificentia ejus, qui legavit, inscriptione notetur. (e)

CAPUT LXXXV.

De lege Cornelia, & Julia majestatis.

JAm quoniam leges produximus, quæ personarum status & negotia continentur: ad eas, quibus judicia, & crimina continentur, transeamus. Exordiemur autem a judicio tristiori, atque atrocissimo, nempe a crimine perduellionis, sive majestatis: quæ leges ab ipsis primordiis urbis initium duxerunt. Etenim nunquam satis civitas constituta censetur, nisi satis hujusmodi legibus; quibus, veluti iactis fundamentis, publicæ tranquillitatis republicæ status, & quies innititur. Quid enim prodest muris urbem circumdare, si lateant intus insidiæ, ut ubi se occasio dederit, in

principes & magistratus, quibus omnium est concedita salus, erumpant? Sicut igitur muris vim exteram; ita majestatis legibus intestinam arcemus. Quamobrem harum legum præsidio, hisque judiciis potestatem reges munivere suam: earum auctoritatem Junius Brutus vel ipso filiorum sanguine sancivit: ut quæ regum imperium detenderant, majori auctoritate rem publicam custodirent. Primum vero Romanorum regem Romulum de prodicione legem tulisse, Dionysius refert: quod unum est e præcipuis capitibus legum de majestate, quas Decemviri a regibus acceptas (****) in XII. conjecere tabulas, quibus capite punitur, quisquis aut hostem in patriam concitasset, aut civem hostibus tradidisset. (f) Quæ lex sequentibus temporibus varie aucta fuit. Etenim lege Gabinia clandestinarum coitionum participes capite multabantur. Accessit lex Apuleja (g) a Lucio Apulejo Saturnino lata trib. plebis, anno DCLI. & lex Varia (h) a Q. Vario anno DCLXII., quibus legibus vis, & seditio in urbe coorta vindicabatur; magis enim ad animadvertendum in ejus delicti reos; quam ad jus majestatis constituendum prodierunt; jam enim superioribus munitum erat legibus. Lucius vero Cornelius Sylla pluribus capitibus majestatis crimina comprehendit, legemque tulit, veteribus capitibus suscitandis, & novis instituendis. Quo plures enim hujusmodi trucibus judiciis irretiret, pœnam remisit iis, qui per calumniam alios accusant, locumque in hisce causis mulierum testimoniis aperuit. Quod etsi perturbatis illis temporibus convenisset, se præsertim homine solertissimo verarum, & falsarum criminatio- num vindice, sequentibus tamen temporibus in maximam hominum perniciem erupit: data enim licentia in criminibus gravissimis calumniarum, innocentium supplicio fraus exultat, atque bacchatur, ut deterior omnibus criminibus sit criminum accusandorum impunitas. Nec solum fautores hostium, publicæque perturba-

(*) Seu, A. U. C. DCCCCXXXI. Christi CLXXVIII. teste Norisio in *Epist. Consulari.*

(a) L. penult. C. hoc tit.

(b) Paull. 4. sent. tit. 10. Cujac. *enarr. ad C. ad hunc tit.*

(**) Non enim liberis materna successio ipso jure quæritur, quia sui heredes non matri sed patri sunt.

(c) *Instit. hoc tit. §. 3.*

Jani Gravina. Tom. I.

(***). Vide, quæ diximus supra ad cap. 3.

(d) L. 1. §. filii ff. ad S. C. Tertull.

(e) L. legatum ff. de administ. rer. ad civit. pertin.

(****) Historiam seditionum sub regibus Romanæ notarum contexit Boæclerus in *Exercit. Pli-niana X.*

(f) L. 3. leg. 12. ff. ad l. Jul. Majest.

(g) Cicero *de orat.*

(h) Cicero in *Brutum.*

V

tores

tores pacis huic iudicio subiecit, sed & eos, qui Magistratibus muneris exercitium impedissent, aut ducibus hostium, vel prædonum captis ignovissent, & quod Verri Tullius (a) objicit, eos accepta pecunia liberassent; & cum præterea qui potestatem suam abjecisset, eamque defendere neglexisset: cum publico munere fungeretur. (b) Tandem Julius Cæsar, (*) & post eum Augustus, unde huic legi nomen, *Julia*, nempe *Majestatis*; alia criminum capita superioribus adjecerunt, quæ a Jurisconsultis nostris referuntur. Etenim præficus temporibus majestatis nomen intra perduellionem continebatur; quod crimen erat hostium patriæ, sive illorum civium, qui opera, dolo, consilio, aut machinatione aliqua, etiam sine ullo effectu, seditionem commovere, vel externum hostem suscitare studuissent: aliave ratione rempublicam perturbassent, aut partem discidissent illius. Porrecta deinde majestatis lex fuit a L. Sylla, posteaque a Julio Cæsare, atque Augusto, aliisque principibus ad crimina leviora, ita ut ad criminum genera distinguenda nomina quoque distinguere oportuerit. Unde perduelles dicebantur, qui aut rempublicam universam, aut principis dignitatem læsissent: (***) qui vero levius aliquid hoc in genere perpetrassent, rei majestatis vocabantur. Eo enim suas vires hæc lex extendit, ut illos etiam arriperet, qui Principum imagines in communem argenti usum verterant, aut urina statuarum adsperserant, aliave ratione debonestarant. Per S. C. tamen supplicio eximebatur is, qui conflasset statuas Imperatoris reprobatas, hoc est, sine ipsius permisso factas. (c) Ac ne majestate statuarum Principis aliena fraus, vel violentia protegeretur, Senatus vetuit confugere ad statuas Principis in injuriam alterius, aut damnum

puta creditoris, vel alius, cui quis nocuisset. Unde permittebatur confugium tantum iis, qui vel in custodia, vel in vinculis a potentioribus retinerentur. (d) Unde majores opes hinc in fiscum cadebant, quam ex vicisimis, & caducis. Quilibet enim vaserrimus assentator; quorum hominum semper sub dominatione unius est plusquam satis, dilatandis faucibus hujus terrimæ legis, gratiam captabat Principis, & evertendis civibus rem suam familiarem augebat. Singula vero sive perduellionis capita, sive majestatis peti abunde possunt a Jurisconsultis, qui ea diserte, ac studiose recensuerunt in Digestis, uti & Imperatores in Codice. (e) Ex quibus, itemque ex Tacito *lib. 1. annal.* colligitur, famosorum quoque libellorum crimen fuisse redactum in hanc legem ab Augusto: cui forsitan (***) prævie Sylla, de quo ita Cicero *ad Atticum*: *Est majestas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*; (f) crimen quoque falsæ monetæ fuscæ in hanc legem Principes incluserunt. (g) Et ne quid contra majestatem clam a pluribus non probatæ fidei hominibus strueretur, S. C. prodiit adversus illicita collegia. (h) Quamvis autem differentia sit inter crimina perduellionis, & majestatis; pœnarum tamen haud scio, an discrimen inveniatur ullum. Siquidem ante Imperatores unum erat crimen majestatis perduellio, ultimo damnata supplicio; quæ lege Cornelia, & Julia interdictio erat aquæ, & ignis; (i) eamque pœnam omnibus delictis majestatis impostam fuisse, docemur a Paulo Jurisconsulto, (k) a quo accepimus, hanc fuisse antiquiorum pœnam hisce criminibus: at suis temporibus invaluisse, ut humiliores quidem objicerentur bestiis, aut igni exurentur; honestiores vero capite punirentur

(a) Cicero in *Verr.*

(b) Cicero & Alcon. apud Sigon. *lib. 2. de jud. cap. 29.*

(*) Julio Cæsari sigillatim hanc legem vindicat Nicolaus Hieronymus Gundlingius in *singularibus ad legem Majestatis c. 1. §. 16.*

(**) Sic mediam viam iniecit inter eos, qui crimen Majestatis a crimine perduellionis sub Imperatoribus demum separatim esse contendunt, & Jacobus Menardum, qui id discrimen jam libera Republica in usu fuisse putabat, quem plenius refert Gundlingius §. 27.

(c) *L. cæsarique 4. ff. ad l. Jul. Maj.*

(d) *L. capitalium 28. §. ad statuas ff. de pœnis.*

(e) *ff. de C. ad l. ul. Majest. Cujac. ad lib. Pauli sent. §. cap. 29. & in C. hoc tit.*

(***) Est enim ita corruptus locus Ciceronis, ut ejus testimonio uti noluerit Baylius in *in libro singulari de libellis famose*, Gallico sermone exarato, & prope, ut legit Lambinus.

(f) Manut. de leg. p. 878. post Rosin. Matth. de crimin. pag. 505.

(g) *L. 2. C. de fals. mon.*

(h) *L. 1. ff. de colleg. & corp.*

(i) Cicero. *Philipp. 1.* Sigon. loco cit.

(k) *L. 5. sent. 29.*

tur. Verum aliquid certe in perduelles excogitatum fuit atrocius, non modo ab Arcadio, & Honorio celeberrimæ legis auctoribus; (a) sed a superioribus Principibus, quorum Constitutiones Arcadius, & Honorius, (*) credo, attexere legisuz, Nam & Ulpianus scribit, (b) omnia crimina, reo decedente, finiri, præter crimina majestatis: nec tamen omnia crimina majestatis post rei mortem subesse judicio, sed tantum perduellionem; itaque perduellionis crimen post mortem quoque rei leges ulciscuntur, ejusque memoriam persequuntur, itemque filios, quibus ad propagationem calamitatis, atque ad longiorem miseræ sensum vita relinquatur. Ausertur enim iis a fisco paterna substantia, & hæreditas quælibet sive cognatorum, sive extraneorum, spesque dignitatum omnis, & honorum eripitur, ut nihil iis ex hac mortali luce superfit, præter lucis tædium, & mortis cupiditatem. Minus erunt enim parentes proclives in hanc sceleris immanitatem, si norint, sese pœnas etiam in sobolem transmissuros. Eas vero minime comitari minora majestatis delicta, ex humaniorum Jctorum auctoritate nobis facile persuasimus. (c) Filiabús tantum propter infirmitatem, pudoremque sexus, Principes concessere Falcidæ, quam legitimam exponunt interpretes, (d) detractionem ex maternis bonis. (e) Id etiam triste manat ab hoc crimine, quod omnes donationes, alienationes, emancipationes post crimen a reo etiam ante sententiam factæ, prorsus irritantur: etsi reum vita defecerit, nihilominus tamen condemnatur, pœnæque adhuc vivere existimatur. Ac propter de-

licti gravitatem haud pauca sunt in hoc judicio singularia: minimeque cum ceteris communia: quorum haud exigui momenti est illud, quod non modo effectus, verum etiam consilium, & voluntas pœnis afficitur: aliter atque aliis in criminibus, de quibus Ulpianus tradit, neminem cogitationis pœnam pendere debere. (f) Quamobrem Cato pœnam in senatu Rhodiensibus deprecabatur propter cogitatum, non tamen patratum facinus. (g) Verum Jacobus Cujacius, (h) lux Romanæ vetustatis, negat, pœnam cogitati facinoris hujus tantum esse delicti, sed alia quoque gravia crimina comprehendisse apud Romanos, probat ex eo Servii loco ad illud *Æneid.*

Aufonnes immane nefas, auroque potiri,

quo loco Servius tradit, jure Romano non effectum tantum, sed voluntatem pœnæ subesse. A quo non dissentit Seneca, (i) nec defunt auctoritates ex jure civili. (k) Pluraque præterea Cujacius ex veteribus monumentis exempla collegit puniri, nec dum perpetrati facinoris in vario genere delictorum, idque generali Maximi Tirii definitione comprobavit; quæsi Ulpiani definitio pertinuisset ad illud crimen, de quo tractabat in eo loco, unde particula hæc fuit avulsa, nempe ad edictum, *quod quisque jure in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur; cujus cogitatio delicti, utpote levioris, pœnam non incurrit, nisi sequatur effectus.* Sed quid respondebimus hisce M. Catonis verbis adductis a Gellio? *Quis tandem est nostrorum, qui quod ad se attineat, æquum censeat, quomquam pœnas dare ob*

(a) *L. quisquis C. ad l. Jul. Majest.*

(*) Seu, ut malunt Jac. Gothofredus in singulari commentario ad hanc legem & Gundhigius laudato loco §. 88. 89. Arcadius solus, etsi lex ex more temporum utriusque nomen præferat. Conscripta vero Arcadii nomine dicitur ab Eutropio, Eunucho, eodemque præcipuo ejus Imperii administro, ne deturbaretur a gradu suo, aut Sciliconis aliorumve insidiis pateret. Quare in hac constitutione illud primarium est, & unicum fortè novum, quod perduellionis etiam reus est, qui factionem inierit de nece virorum illustrium, qui consiliis & consistorio Imperatoris intersunt. Pœna autem liberorum propter crimen parentum non est penitus nova. Jam enim Sulla liberos proscriptorum ab honoribus capiendis prohibuerat propter dærum vocum parentum,

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
quamobrem & apud Macedones circumferebatur.
proverbium,

Nervos is vortaxvrtivus vide æranivros,
Dæspit occidens patrem, qui pignora servas.

(b) *L. ult. ff. ad l. Jul. majest.*

(c) *Matth. de crimin. ad lib. 48. ff. tit. 2. cap. 3: de lasa majest. num. 7.*

(d) *Matth. de crimin. de las. majest. cap. 3: num. 20.*

(e) *d. l. quisquis C. hoc tit. §. ad filias: i.*

(f) *L. cogitationis ff. de pœnis.*

(g) *Gellius lib. 7. cap. 3.*

(h) *Obs. 8. cap. 22. & lib. 15. cap. 25.*

(i) *Declamator. 7.*

(k) *L. 1. C. Theod. ad leg. Jul. de amb. & L. 1. ff. de extraord. crimin.*

eam rem, quod arguatur male facere voluisse? Nemo opinor. Sane fecernerem puram, nudamque cogitationem facinoris, neque confecti, neque dum affecti (quam experem prorsus pœnæ semper fuisse crediderim, & ita acceperim verba Catonis) ab alia voluntate cum periculoso conatu & aliqua machinatione conjuncta, quam puto pœnam in gravioribus viguisse delictis: ut hac distinctione, quam & Matthæus (a) probavit, omnis auctororum dissensio tollatur. Hæc vero præcipua certe, ac propria hujus fuere criminis, ut nulla dignitas quem eximeret, a terminis, (b) ac si res posceret, etiam torqueretur accusator, (c) & servus adversus dominum, utque cujusvis etiam, si alias reprobatum fuisset, testimonium reciperetur: (d) inimico tamen excluso, ac si opus fuerit, subjiciantur tormentis etiam testes. (e) Item ne hoc damnati crimine luceantur, neve sepultura dignentur. (f) Quorum plura collegit Cujacius, (g) qui receptam illam rejecit interpretum opinionem, ut scilicet ad torquendum majestatis reum sufficeret judici fides unius testis, quia semiplena, ut vocat, probatio inde nascatur. Qualem probationis speciem negat Cujacius agnitam fuisse veteribus jurisconsultis: quia nullum sit veritatis, falsitatisque dimidium. Quam Cujacii opinionem & Matthæus (h) amplectitur. ()*

CAPUT LXXXVI.

Ad L. Juliam de Adulteriis.

Proxime legem majestatis locatur lex de adulteriis, cum e criminibus hoc sit gravissimis; tum quia vix ulla mulier ad hoc scelus adigitur, quin pluribus una flagitiis involvatur; tum quia marito alenda obruditor aliena proles, eique ab adulteri, & perfidæ uxoris insidiis periculum sæpe creatur: quorum quoque metu, cum pudore conjuncto, maritus domum turbat evertitque familiam. Julia vero hæc dicta est lex ab Augusto, qui

(a) de crimm. ad lib. 48. tit. 2. cap. 3. n. 4.

(b) L. null. C. hoc tit. (c) L. 3. C. eod.

(d) L. famosi l. in quest. ff. ad leg. Juliam majest.

(e) Decuriones C. de quest. l. 3. C. 4. C. ad l. Jul. majest.

(f) vide exposit. Jac. Gothofr. ad l. quisquis C. Theodof. ad l. Cornel. de sicariis.

eam tulit, cuique Julium nomen ob adoptionem ex testamento Julii Cæsaris mansit. Hac ex lege publicum oritur quoque iudicium, & accusatio triplex: nempe jure patris, jure mariti, jure extranei. Haud procul ab suspicione sunt erroris, qui hanc fecernunt a lege de pudicitia, quam ab Augusto latam prodit Svetonius. Nam quidquid ad munimentum pudicitie pertinet, comprehensum fuit hujus legis capitibus, quæ non adulterium tantum, sed & stuprum, & incestum & lenocinium, & puerorum corruptionem, & alia propudiosæ, ac nefariæ libidinis genera complectuntur. Quodque ad stuprum attinet, hoc sane nomen latissime funditur: dedecus enim significat, & turpitudinem, & non corporis modo, sed & famæ, ac dignitatis notam. Quod probat Festus ex illis Nævii versibus a Scaligero restitutus:

*Seseque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum stupro redire ad suos populares.*

Quibus in versibus quis dubitet, positum esse stuprum pro ignominia? item alio loco:

*Sin illos deseratis fortissimos virorum,
Magnum stuprum populo fieri pergetis.*

Quamobrem consultiſſime Dantbes in divino poemate, dæmonum inferorum superbiam stuprum appellavit: Unde non mirum, si quælibet libido, & corporis commiſſio, siue cum virgine, siue cum vidua, siue cum puero, siue cum aliena conjuge stupri nomine continetur. (i) Adulterium vero dicitur, auctore Festo, quasi ad alterum itio, siue accessus: vel, ut ego interpretor, quod proprio quis conjugio relicto, corpus appetat alienum. Quod non omnino discrepat a Papiniani explicatione, qui adulterii nomen ortum ait a partu ex altero concepto. Verum vestigium hujus vocis in adulterii vocabulo nullum invenio: necque affinitatem habeat cum voce alterius, ex qua natum est adulterium, velut ad alterius, nempe uxorem. Ex his

(g) C. ad l. Jul. majest.

(h) de crimin. lib. 48. ff. tit. 2. cap. 4. n. 6. l. jurisjurandi 9. C. de test. Cujac. enarrat. n. 6. C. ad l. Jul. majest.

(*) Quorum sententiam sequitur Gerardus Noodt ad P. tit. de jurisjur. p. 287. 288.

(i) L. inter liberos §. 1. ff. ad l. Jul. de adul.

omnes

omnes Vallæ (a) criminationes dissipantur; cum enim vocabulum stupri modo latius, modo strictius (*) accipiat, facile sententiarum dissensio tollitur, quam ipse inter Jctos falso notavit; etsi revera id eorum culpæ tribuerit, qui has definitiones descriperunt. Age nunc de adulterio primum, post vero de variis stupri generibus hac lege damnatis disputemus. Igitur ante legem Juliam, sive lege ipsius Romuli, sive moribus prisca Romanorum, crimen hoc acerrime vindicabatur. Ex injuriis enim privatorum publica res maxime vexatur: præcipue per labem alieni thori, qua ita exasperantur animi, ut flagrantes odio, civitatem distrahant in seditiones, atque tumultus. Itaque nunquam satis constitutam putarunt quietem publicam, nisi pudicitia, sacraque jura thori legibus munirentur. Ut igitur metus proxime, ac perpetuo imminens, mulieres a flagitio absterret, facultatem uxoris necandæ marito permiserunt, si cum adultero deprehenderetur, quod ex Cætonis oratione retulit Gellius: (b) verba Cætonis hæc sunt: *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine judicio impune necares: illa te, si adulterares, digito ne auderet contingere, neque jus esset.* Quam sane morum adspersitatem lenivit dies, & humanitas una cum literis, cultuque bonarum artium in urbem paulatim repens, quæ viri manibus extorsit vindicem gladium: ita ut si eum in uxoris necem vertisset, lege Cornelia de Sicariis (**) plesteretur. (c) Verum Imperatores aliquanto iræ parcen-tes, exulcerati conjugis mitigavere pœnam, censueruntque virum uxoris adulteræ interfectorem in opus perpetuum tradendum, si esset humilior; honestiorem vero in insulam relegandum. (d) Unde recte Cujacius locum illum Julii Paulli in libr. sentent. 2. capitul. 26. emendavit, (***) ac pro adultera legit adul-

terum, nempe ita: *inventa in adulterio uxore maritus, ita demum adulterum occidere potest, si eum domi suæ deprehendat.* Marito enim occidere adulterum usque & ubique minime licuit; (e) sed deprehensum domi suæ: nec tamen quemlibet, sed vita turpes, puta lenonem, aut publico judicio damnatum, nec dum restitutum, aut eum qui artem ludicram exerceret, lucrive causâ scænam conscenderet, aut libertum ejusdem mariti, parentumve adulteræ, vel ejus liberorum; dummodo adultero maritus occiso, statim ab se dimittat uxorem, (f) ne non tam honestatis, quam vindictæ causa videatur hominem interemisse, quod leges minime ferrent. Patri vero mulieris adulteræ, quam habet in potestate, permittitur hac lege, adulterum occidere quemlibet domi suæ, vel generi in ipsa turpitudine, atque obscæno, ipsoque in opere, sive, ut græci leges Draco, & Solon loquuntur, *in ἴπῳ* deprehensum; dummodo simul cum adultero eodem impetu interimat & filiam; ideo enim tam lata facultas patrî adversus adulteros tribuitur, quia & filiam uno impetu simul occidere compellitur. A cujus nece cum proprii sanguinis caritate parentes abducantur; ideo a patre minus periculum vitæ adulterorum impendet. Plus igitur licentiæ datum est patribus, quia parcius ea essent usuri, si scirent, plus esse sibi ex filiæ morte lugendum, quam ex morte adulteri exultandum. Quamobrem elegantissime Papinianus: (g) *pietas*, ait, *paterni nominis plerumque consilium pro liberis capit.* At cum viro leges fuere minus indulgentes, quia nulla cognati sanguinis caritas ferventem ejus iram temperat, & conjugalem amorem recentis injuræ dolor facile superat: ita ut nihili penderent viri uxoris animam, dum ne viventem relinquerent suam ignominiam. (h)

(a) lib. 6. eleg. cap. 45.

(*) Quæ defensio non displicuit Claris. Dukero de Latinitate Jurisconsult. veterum, pag. 128. & Ottoni in Papiniano pag. 50. Laxissime Plinius Hæstor. Natur. libr. X. cap. 34. adulteria etiam columbis tribuit: *Pudicitia*, inquit, *illis prima, & neutri nota adulteria.* Stuprum autem an dicatur a turpi, an a stupeo, an ab obscæno sive sœcra, incertum.

(b) lib. 10. cap. 28.

(**) Imo in legem Corneliam non incidit, sed Junii Grævini. Tom. I.

lenius punitur extra ordinem, L. 1. §. fin. D. ad leg. Cornel. de sicariis.

(c) L. pr. §. ult. ff. ad l. Cornel. de sicar.

(d) L. §. adult. §. Imperat. ff. ad l. Jul. de adult.

(***) Quam emendationem in ipsa serie contextus admittit Schultingius post editionem Parisiensem A. 1586. & Riccardi-Busianam.

(e) L. marito ff. ad l. Jul. de adult.

(f) d. l. marito ff. eod.

(g) L. 22. ff. ad l. Jul. de adult. l. 20. 21. 23. 24. 32.

(h) Cujac. ad Papin. l. 22. ff. ad leg. Jul. de adult.

Quo autem supplicio lex Julia crimen hoc affecisset, interpretes ambigunt. Justinianus in Institutionibus gladio scribit in hoc reos animadvertendum. (a) Quod forsitan additamentum fuit aliorum principum (*) ad legem Juliam. (b) Unde ne variationem pœnarum discentium fastidio describeret, voluit Tribonianus tempora conjungere, ac suppressis aliis pœnis, tantum eam, quæ sua ætate vigeat, ad Juliam legem attegit, ut supervacuis discriminiibus lectores liberaret. Ceterum plura in veteribus monumentis exempla supersunt pœnæ levioris, puta relegationis, aut deportationis. Ipse enim legis hujus lator Augustus filiam, ac neptem adulterii reas relegavit, (c) utque id paternæ caritati adscribatur; quid de Ovidio dicemus, cujus quoque vitæ pepercit, (***) quamvis eam se amissurum fuisse scribat, nisi aliqua ex parte delictum exculationem meruisset:

*Et nisi delicti pars excusabilis esset,
Parva relegati pœna futura fuit.*

Unde Cujacius leniorem in crimine hoc Augustum arbitratur, quam poetis perhibetur. (d). Qui vero adulterium cum incestu cumulasset, & cognationem suam proprio corpore polluisset, deportandum,

(a) *Instit. de publ. judic.*

(*) Imo gladii pœnam Constantino deberi, qui eam ex lege Mosaica distinxerat adulteris in L. 30. C. ab leg. Juliam de Adult. hodie inter omnes constat, idque eo verisimilius est, quo ex Pauli sententiis l. 2. tit. 26. §. 14. & 15. temporibus Brissonii, quo auctore Noster utebatur, nondum integer editis, hodie scimus, pœnam adulterii, Pauli etiam temporibus, in mulieribus fuisse publicationem dimidiæ partis dotis, tertiz partis bonorum, ac relegationis in insulam; adulteris vero viris, in pari relegatione in insulam dimidiam bonorum partem ablatam fuisse.

(b) *L. 30. C. hoc tit.*

(c) *Sveton. in Aug. cap. 65. Patern. histor. libr. 2. Dion. lib. 55. Brisson. ad hanc l. §. qui suprum 2.*

(***) Immo Ovidius, non ut adulterii reus, relegatus est, sed propter eam præcipue offensam, qua Augusto, vel in incestu cum nepte Julia, ut plerique volunt, vel in alia re turpi & Augusto pudenda importunus adfuerat spectator. Ipse causam dicat *lib. 11. Trist.*

Cur aliquid vidi? cur noxia lumina feci?

Cur imprudenti cognita culpa mihi est?

Inscius Actæon vidit sine veste Dianam.

Præda fuit canibus non minus ille suis.

& dein

Perdiderint cum me duo crimina carmen & error

scribit Marcianus. (e) Ex quo colligitur; detracto incestu, qui pœnam auxit ad deportationem, pro adulterio relegationem superesse. Item in militem, qui severiori disciplinæ obligatur, si comperitur adulter, deportatio statuitur, (f) unde in paganum, quicum lenius agitur, relegationem tantum cadere oportet, uti pœnam mitiorem: ut non mirum, si veteres interpretes tradiderint hujus legis pœnam antiquioribus non fuisse capitalem, ut Cujacius *observationum* 18. libr. 20. observavit: quod comprobatur, quia capitalis delicti reus absens defendi potest: (g) nam potest etiam absens damnari: mulier vero adultera minime, cur? nisi quia delictum capitale non habetur, (h) utcumque facti atrocitas aliquando principes exasperasset, & capitalem sententiam ab iis expressisset: (i) ac recentiori ætate morum dissolutio in perpetuum legem id vertisset: ex qua in Theodosianum codicem, & in jus Justinianicum capitalis adulterii pœna devenit. Extremum supplicium consequitur multa bonorum: adulterii etenim damnatæ dos eripitur lucro mariti, (***) quod ante legem Juliam inoleverat, ut de Cajo Titinio Minturnæ, ac ejus uxore Fannia memorat Valerius, & Horatius, *cruribus*

*Alterius facti culpa silenda mihi.
Nam non sum tanti, ut renovem tua vulnere,
Cæsar,*

Quem nimio plus est includisse semel.

(d) *In parat. ad hunc tit. ff. . . .*

(e) *L. si quis viduam ff. de qua est.*

(f) *L. miles ff. ad l. Jul. de adult.*

(g) *Cujac. obs. 20. lib. 20. & lib. 19. cap. 18.*

(h) *L. miles §. ea qua ad l. Jul. de adult.*

(i) *L. castitati l. 3. C. eod.*

(***) Confunditur divortium propter mores graviores, seu adulterium, cum ipso judicio adulterii. Libera Republica mulieris propter graves mores repudiata: dos tota penes maritum manebat, ut patet ex Plinio *Histor. Nat. l. XIV. c. 13.* & Plutarcho in *Mario p. 274.* Lege autem Julia & Papia, si repudiata sit uxor propter mores graves, sextam, si propter leviores octavam partem dotis amittebat. Ulpian. *tit. 6. §. 22.* Aliud in damnatis observabatur, quarum dotem pro dimidia parte publicatam modo vidimus, quæ quidem Publicatio non extremum supplicium sed relegationem in insulam consequabatur. Erat autem in arbitrio viri, non, ut Auctor tradit, quo iudicio uti vellet, sed utrum uxorem adulterii accusare, an repudiare mallet.

bac

Inec metuat doti deprehensa: quod originem ducit ex veteri iudicio, quod de moribus appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem sexta dotis parte multabatur, (a) vel octava, si turpitudinem levior; quæ actio quia per legis Julię iudicium fiebat, ideo penam illius in legem Juliam conjecerunt; non enim utroque, sed altero horum iudiciorum licebat experiri. (b) Recentioribus vero constitutionibus, præcipue Novellis Justiniani, extenuata est adulterii pena: unde mulier verberata in monasterium detruditur, ut a viro, si velit, intra biennium repetatur; eo vero non repetente intra biennium, aut mortuo, ibi maneat privata dotis commodo, ac lucris dotalis, (*) donationisque propter nuptias; & translatis duabus partibus, sive besse bonorum in liberos; parte vero tertia, sive triente in monasterium; vel si liberi non extent, supersint vero parentes, qui crimini non consenserint, duæ partes cadent in monasterium; in parentes vero tertia. Nullis autem superstitis parentibus, ad monasterium substantia universa devolvetur, servatis vero semper dotalium instrumentorum partibus. (c) At ob adulterium viri, mulier suam recipit dotem, & donationes propter nuptias, & reliquis de bonis tantum, quantum patet pars tertia donationis propter nuptias: reliquum fisco vindicatur, nisi adsint descendentes, & ad tertium gradum ascendentes, qui fisco excludunt. (d) Nunc in eos, qui hac lege tenentur, inquiramus. Atque ab ea eximitur, quæ inhonestis artibus vitam transigit: honestatis enim custos est lex ista: unde prorsus negligit eas, quæ turpi professione jam pudorem projecerunt. (e) Ideo nec ea, quæ caponariam exercet, aut ludicras artes, nec quæ in scena operam locat, lege ista

tenetur: nisi quæ, ut hanc legem effugeret, & impune pudicitiam alienis viris objiceret, matronalem stolam exuisset, quod ætate Tiberii frequenter usuveniebat. (f) Cui doloso, terribimoque consilio puniendo S. C. in eam sententiam ad legem Juliam est adjectum. (g) Item nec ea elabatur legem, quæ quamvis impudicam professionem edidisset; postea tamen honesto connubio turpitudinem emendasset, ut sapientes existimarent. (h) Has autem uxores, quæ matrimonio vetus dedecus diluerant, eas esse arbitror, quæ a Jurisconsultis *uxores vulgares* appellantur; (i) ait enim Ulpianus, *quæ vulgaris fuerit*: scilicet ante matrimonium, quo sensu non pugnat cum legibus Codicis, (k) quas credo pertinere ad eas, quæ adhuc in connubio priorem impudicitie professionem retinebant; ideoque diversæ ab illis, quæ honestam vitam nubentes inierant, quamvis ante fuissent vulgares: unde non mirum, si hæ vulgares, de quibus loquitur Ulpianus, in legem Juliam incident; minime vero illæ, quæ in Codice memorantur. (l) Uxores etiam Ulpianus huic legi subjiciendas censuit injustas, nempe ductas contra leges, & cum quibus leges connubium interdixerant; quæ propterea non jure, sed usu habebantur uxores: (m) quales erant nuptiæ a filiis familias contractæ invito patre, vel nuptiæ contractæ inter civem Romanum, & peregrinam; quo refert Cujacius (n) Ulpiani verba. In quibus certe omnibus est matrimonium, quia muliere vir ea pro uxore utitur; sed non connubium, quod sine solemnitatibus, & formula jure minime consistit. (o) Porro quoniam non conjugium tantum, sed spes ipsa illius digna est honesto cultu; propterea cum sponsa

(a) Ulp. in *fragm. tit. 6. de dot. §. morum.*

(b) *L. miles §. socer. ff. ad l. Jul. de adult. ubi Cujac. in Papin. lib. 2. de adult. leg. & §. eodem.*

(*) Lucrum ex dote in *L. 11. §. 3. D. ad leg. Jul. de adult. vocantur sexta & octava pars dotis, quas lex Julia & Papia marito uxorem repudiantem retinere permittit; hoc loco autem lucrum dotale donationem propter nuptias designare videtur, cujus mentio mox sequitur, quare lego, donationisve propter nuptias arg. Nov. 134. cap. 10. pro, Donationisque propter nuptias, quod sequitur.*

(c) *Antib. sed hodie C. de adult. Novell. 134. capit. 10. & Novell. 117. cap. 18. l. consensu C. de repud.*

(d) *Gudelin. de jure noviss. libr. 5. cap. 18.*

(e) *Ad l. 19. C. ad l. Jul. de adult. ubi Cujac.*

(f) *Tacit. 2. annal.*

(g) *L. mater. 10. §. mulier ff. ad leg. Jul. de adult.*

(h) *L. si uxor §. 2. ff. ad leg. Jul. de adult.*

(i) *D. l. si uxor §. 2.*

(k) *L. 22. C. 29. C. ad leg. Jul. de adult.*

(l) *Bud. in l. si uxor ff. hoc tit. Alciat. parerg. 4. Cujac. C. ad leg. Jul. de adult. in paras.*

(m) *L. si uxor ff. ad l. Jul. de adult. Cujac. obs. 6. cap. 16.*

(n) *Lib. 3. obs. 5.*

(o) *Rexard. varior. lib. 4. cap. 16. pag. 614.*

quoque adulterium, committitur; quod Severum, & Antoninum rescriptisse, tradit Ulpianus, (a) etsi hodie propter Constantini constitutionem, quæ mariti tantum, ac genialis thori meminit, (b) negat Cujacius, accusari posse sponsam sive jure mariti, sive extranei. (c) In concubina vero non hæret adulterii crimen: (d) quia utrunque concubina uxorem imitetur; tamen cum voluptatis nomen sit potius, quam honestatis, minime digna est, quæ a legibus honestatis vindicibus respiciatur: nisi se in concubinatam permittendo matronæ nomen retinuerit: qualis concubina patroni, quæ jure non viri, sed extranei potest accusari. (e) Eadem ratione cum ancillis nullum (siquidem de jure civili loquamur) intelligitur adulterium; quia eo jure connubii sunt expertes: unde si vitentur, damnum, vel actione de servo corrupto, vel Aquilia lege, aut injuriarum vindicatur. (f) Nec tantum auctores hujus flagitii, sed fautores quoque sive ro, sive consilio, sive opera, eodem crimine implicantur. (g) Quamobrem & maritus, qui sciens prudens de uxoris adulterio lucrum ceperit, quique deprehensam retinuerit, lenocinii pœnas pendet, & pœna adulteri hac lege damnabitur; nisi uxoris libidinem, non tam consilio, quam tædio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerit; (b) non tamen effugiet pœnam, si damnatam adulterii, vel propter crimen hoc expulsum domum reducat. (i) Superest nunc de adulterii accusatione disputandum. Cum igitur hoc publicum esset iudicium, accusandi facultas omnibus dabatur. Maritus enim, & pater injuriam propriam; extranei vero publicam civitatis labem ulciscabantur; tantum vero mulieres ab accusatione re-

pellebantur, etiamsi propriam injuriam adversus conjugem expostularent. Quod SS. Patrum pluribus videbatur absurdum. (k) Atqui plus mali oritur viro ex adulterio uxoris, quam uxori ex adulterio viri; quia illud proprium thorum commaculat, & obrudit marito prolem extraneam; hoc vero thorum polluit alienum: ideo non mirum, si plus viro in uxorem, quam uxori in virum permittatur. Itaque non lege Julia, sed actione injuriarum licebit uxori divortium petere ob læsam fidem thori conjugalis: vel marito sibi adulterium obijcienti referre lenocinium, non quo lege Julia ita liberetur; sed quo suus dolor iusta ultione, meritaque pœna mariti quoquo modo leniatur. (l) Igitur vir accusationem instituens, prius cogitur uxorem dimittere, quam eam, aut adulterum accuset. (m) Sed si post divortium alii nuperit, prius reum peragere debet adulterum, quam se vertat ad mulierem, nisi ei mulieri ante nuptias crimen intenderit; aut ne nuberet, quoquo modo denunciaverit. (n) Neque enim licet adulteram simul, & adulterum accusare; (o) poterit vero simul cum reo accusari is, a quo vel opera, vel consilio fuerit adjutus, sive ut admitteretur, sive ut crimen pecunia redimeret. (p) Præterea si quis non fraude sua, sed reipublicæ causa sine dolo absit, inter reos minime referri potest ex capite VII. legis Julæ. (q) Eadem lex propter ætatis lubricum, & levitatem consilii, minoribus XXV. annis interdixit accusandi facultatem, nisi thori sui ulciscantur injuriam. (r) Multum vero interest; adultera ne an adulter sit accusandus: etenim constante matrimonio non licet extraneo adulteram accusare, nisi maritus, qui eam dimittere neglexerit, leno-

(a) L. si uxor. 12. §. Divi ff. ad leg. Jul. de adult.

(b) L. 30. C. ad leg. Jul. de adult.

(c) Observat. 6. cap. 16.

(d) L. 1. §. 1. ff. de concubinis.

(e) L. si uxor. ff. ad leg. Jul. de adult.

(f) L. 6. in princ. ff. ad leg. Jul. de adult. leg. 23. & 24. C. eod. leg. s. sup. 25. ff. de injuriis.

(g) L. qui domum ff. ad leg. Jul. de adult.

(h) L. 1. §. 2. & 3. ff. ad leg. Jul. de adult. l. mariti §. 4. ff. eod.

(i) Cujac. in enarr. C. ad leg. Jul. de adult. leg. 11. §. ult. ff. eod.

(k) Athanas. qu. 94. ad Antioch. Laëtant. divin.

Instit. cap. 6. Nazianzen. Ambros. & alii apud Cujac. hoc tit.

(l) L. si uxor §. iudex ff. ad leg. Jul. de adult. leg. 1. §. 4. ff. eod.

(m) L. crimen. C. ad leg. Jul. de adult. §. volenti.

(n) L. qui uxori 16. & seq. ff. ad leg. Jul. de adult. leg. 5. ff. eod.

(o) L. 15. §. ult. ff. ad leg. Jul. de adult. l. reus C. eod.

(p) L. nihil interest 32. ff. ad leg. Jul. de adult. §. 1.

(q) L. 15. §. legis ff. eodem.

(r) D. l. 15. §. lex Jul. ff. ad l. Jul. de adult.

tionis prius accusetur : (a) cum adulterum fas sit etiam nondum facto divortio postulare . (b) Tempore porro ab aliis criminibus accusatio ista distinguitur . Plurimorum enim criminum accusatio spatium XX. annorum ; (c) hæc vero quinquennio a die admissi criminis præscribitur in adultero accusando ; in adultera vero accusanda sex mensibus utilis a die divortii ita computandis ne quinquennium continuum a die admissi criminis numerandum exuperent , hoc est , ne sex illi menses utiles ultra spacium quinquenne continuum excurrant : ne , ut ait Jurisconsultus , crimen quinquennio continuo sopitum exciteretur . (d) S. C. autem adjectum est , ut si plures ad accusandum prodierint , & aliis discedentibus unus perseveraverit , initium accusationis ducendum sit a die , quo libellos accusatorios dedit is , qui perseveraverit , non autem a die illorum , qui destiterunt ; ut a die perseverantis accusationis quinquennii lapsus definiatur . (e) Ex illis autem sex mensibus utilis primi duo dantur marito , vel patri ad accusandum jure patris , aut mariti ; reliqui autem quatuor menses supersunt ad accusandum non jure patris , aut mariti , sed extranei . (f) Id enim præstat accusatio jure patris , aut mariti , ut præferantur aliis accusare volentibus : ita tamen , ut patri maritus anteponatur , utpote majori dolore accusationem executurus . (g) Hoc etiam ei permittitur , ut adulterum , quem occidere vetetur , viginti continuis diei , vel noctis horas domi coercere liceat , dum deprehensi criminis testes advocet , quorum fide acceptam injuriam in judicio comprobet : quam facultatem , & ad patrem etiam adulteræ sapientes extenderunt . (h) Prodiit ad hanc legem S. C. a Scævola relatum , quo adulterii poena plectitur , (i) simul cum uxore in scelere deprehensa , maritus is , qui clam , & callide adulterum uxori su-

bererit , ut eam in frandem , & crimen impelleret . Nam quilibet suavor , atque auctor , & machinator hujus flagitii hæc lege comprehenditur per ea verba : *Ne quis posthac stuprum , adulterium facito sciens dolo malo* , ubi Jctus subjicit , & *ad eum , qui suavit* , & *ad eum qui stuprum* , & *adulterium intulit* , pertinent : (k) Excidit autem omnino maritus in posterum ab accusandi jure , si delatum adulterum non peregisset . Quod caput Hottomannus tribuit legi Petroniæ . Verum ne concordēs nuptiæ in perpetuo discrimine versarentur , neve conjuges patenter livoribus extraneorum , qui ad accusandum , non studio alienæ pudicitiae , sed vulnere sæpius acceptæ a muliere repulsæ adducuntur ; eripuit Constantinus extraneis alieni thori accusandi facultatem , eamque restrinxit ad eos , quos verus dolor urget commaculatæ familiæ , nempe præter maritum , & patrem , ad necessarios , & propinquos , uti fratrem , patruum , & avunculum : quibus etiam per Constantinum licet , ab accusatione recedendo , delatum crimen abolere : (l) nam neque lege Julia extraneis accusandi facultas sine modo ullo dabatur ; sed arctiorem habebant : non enim eis licebat accusare mulierem alienam , nisi prius virum , etiam lenocinii compertum postularent . (m) Scilicet visum fuit verecundius agendum cum conjugate de uxore sua bene cogitante , nec per extraneum uxoris fidem eis suspectam reddendam , neque alieno livore conjugalem pudorem publicæ infamiae subjiciendum . Quoniam vero ea ratione Constantinus ab accusando adulterio arcebat extraneos , quia indignum videtur concordēs nuptias extraneorum audacia perturbare ; colligit Cujacius , facto divortio vetera extraneorum jura resurgere , quia nullæ jam consistunt nuptiæ , quas vexare sit nefas ; ac solum permanet crimen , quod utile sit reipublicæ vindicari . (n)

(a) *L. constans ff. ad leg. Jul. de adulc.*

(b) *E. vim. §. 1. ff. eod.*

(c) *Cujac. in Papin. leg. 15. respons. §. præscript.*

(d) *L. mariti , §. sex mensium & seq. ff. hoc sir. leg. 1. §. accusationem ff. ad Turpit. Cujac. obs. 15. lib. 20.*

(e) *L. mariti 29. §. ult. ff. ad leg. Jul. de adulc.*

(f) *L. 2. §. penult. leg. 3. leg. 4. §. 1. leg. 11. §. 60. l. 14. §. penult. l. 30. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adulc.*

(g) *L. 2. §. 8. ff. eod.*

(h) *L. capite 25. ff. ad leg. Jul. de adulc. in princ. & §. 1.*

(i) *L. is cuius 14. §. 1. eod.*

(k) *L. hæc verba 12. ff. ad leg. Jul. de adulc.*

(l) *L. quamvis 30. C. eod.*

(m) *L. constans. 16. ff. ad leg. Jul. de adulc.*

(n) *vide C. Theodos. & sibi Gothofr. hoc sir. & hæc lege.*

Mutius etiam ea constitutione cum marito agitur, dum accusat jure mariti; tum enim non cogitur inscribere in crimen: ideoque si accusationem non probet, calumniæ judicium non subibit; uave vel ex sola suspitione ad accusandum ei descendere licebit; secus vero si jure accuset extranei; quam legis benignitatem, ortam ex miseratione maritalis doloris, minime ad patrem extenderim, cui minor injuria offensionem parit minorem: ideo cogetur inscribere in crimen, ut si falsum detulisse arguatur, calumniæ damnetur. (a) Et quoniam crimina hæc parietibus concluduntur, tenebrisque teguntur, ut probari nequeant, nisi per servos, & familiares efferantur, utpote sceleris conscios, & non raro adjuutores; ideo lex quæstioni, tormentisque subjecit servos, & ancillas tum uxoris, tum patris ejus, tum etiam viri simul viventium. Et ne datis libertatibus judicio subducantur, vetuit lex mulierem, vel ipsius hæredes per sexaginta dies a matrimonio dissoluto eos manumittere: (b) si vero cognitio criminis diutius trahatur, manumissiones etiam protrahendas censuit Ulpianus, ne criminis probationes judici eripiantur. (c) Adimitur autem testimonii dictio tum fœminis, tum maribus criminæ adulterii damnatis. (d) Ac Senatusconsulto fuit constitutum, ut Prætor quoque in hoc judicio, si fuerit conscius, testimonium edere debeat. (e) Figuram quoque divortii faciendi hæc eadem lex descripsit. Etenim ut adpectu testium pudor conjugibus offunderetur, minusque frequenter matrimonia distraherentur, iussit, uti deinceps divortia coram VII. testibus civibus Romanis puberibus fierent, libertis exclusis. (f) Hanc ad legem (*) Jurisconsulti revocant caput illud legis Julix, quæ de fundo dotali appellatur, qua Italici fundi alienatio in dotem dati prohibetur, de quo scripsimus etiam supra ad

(a) L. 30. ff. eod.

(b) L. 3. C. eod. ubi Cujac.

(c) vide Cujac. ad leg. 3. C. eod. & l. prospexit ff. qui & a quibus.

(d) L. qui testamento S. mulier. ff. de testam. L. ex eo ff. de testibus, leg. 14. scio ff. eod.

(e) L. 22. ff. de test. S. 1. Briss. ad hanc leg. cap. de adul. damnat.

(f) L. unica in fine ff. unde vir. & uxor. leg. mul. lam ff. de divor. Briss. ad h. l. c. de divor. 7.

(*) Cui id discrete quoque acceptum fert Pent-

legem Juliam, & Papiam, ad quam a Jacobo Gothofredo refertur, nisi idem in utriusque legibus comprehensum fuisse. Quod ad provinciales etiam fundos postea fuit a Justiniano porrectum: (g) nam & discrimen rerum mancipi, & non mancipi, quo Italicæ res a provincialibus distinguebantur, idem Imperator etiam sustulit: ideoque recte ad provinciales fundos, qui jam nihil ab Italicis differunt, legis Julix caput extenditur; addiditque insuper Justinianus, ut ne consentiente quidem uxore posset cum fundum vir alienare: cum lex Julia obligationem quidem fundi dotalis etiam uxore consentiente vetuisset; non vero eodem consentiente alienationem, cui difficulter mulieres ob sexus avaritiam consentire putantur; unde qua in re cavit eis propria natura, non opus fuerat cautione civili. (h)

C A P U T LXXXVII.

De Stupro.

PUnito jam adulterio ad stupri coercionem transeamus; ac primo meminerimus, quod initio proposuimus, omnium libidinum genera in hoc vocabulum convenire: stuprumque generaliter pertinere ad virginem, viduam honestam, & pueros liberos: a quibus multo ante legem Juliam homines tum Athenis, cum Roma severis legibus absterrebantur. Quæ omnia complectitur Comicus in *Cureulione* his versibus:

*Dumne per fundum septum facias semitam,
Dum te absineas nupta, vidua, virgine,
Juventute, & pueris liberis, ama quod lubet.*

Crimina igitur hæc universa comprehenduntur lege Julia de adulteriis, & stupro. Verum propter distinctionem criminis, nomen stupri strictius, & hac propria in se

lus Sent. l. 11. tit. 21. B. S. 2. quo argumento motus Gothofredus, sententiam priorem ipse deseruerat, suffragante Heinnecco ad legem Papiam p. 324. cui id minime verisimile videtur, quod a Gothofredo olim & hic a Gravina dicitur, idem caput utriusque legis ambitu comprehensum fuisse.

(g) toto tit. ff. de fundo dot. Briss. c. de adp. dium ult. d. lib. ad l. Jul. de adul.

(h) L. ult. S. & cum lex. C. de vir. uxor. ult. Inst. quib. alien. liceat in princ. ubi Vinn.

gnificatione accipitur, & peculiare est de-
virginatæ puellæ. Quæcumque autem ra-
tione vir in fœminam tentaverit seu vi,
seu dolo, seu blanditiis, seu munibus,
in pœnam labitur; fœmina vero tantum,
si sponte, vel provocaverit virum, vel
cesserit: nam vi compressa nec pœnam
incurrit, nec amittit pudorem. (a) Nec
severitatem legis effugiunt, qui consilium,
opem, aut domum ad hujusmodi flagi-
tium præbuerunt aut lucrum ea causa fe-
cerunt. (b) Etenim stupratorum, aut
sponte stupratarum honestiores quidem me-
dia parte bonorum publicata multantur;
humiliores vero relegati corpore coercentur,
sive, ut Hottomannus (c) interpretatur,
& Vinnius, verberibus caduntur: humiliores enim servos intelligimus, &
infames. (d) Lex Attica stupratorem,
vel ad ducendam puellam, vel ad dotandam
cogebat; lex Mosaica simul ad dotandam
& ducendam. (e) Exacerbatur vero crimen,
vindictæque pœnæ sæviunt asperius in sua-
lores, adiutoresque flagitii: exemplo legum
Atticarum quibus in hoc genere criminum
fraus gravior, quam violentia puniebatur:
vis enim a libidine, quæ vitium est corruptæ
rationis: fraus a calliditate, in qua in
ratione incorrupta vitium arguitur voluntatis,
eoque perniciosius, quod cautius nocet, atque
arte majori. Quamobrem capite plectuntur,
quicumque honestas mulieres, aut virgines
donis, illecebris, aut dolis ab honestate
ad turpitudinem abducunt. (f) Ac perfectio
flagitii capite multantur; imperfecto
vero deportantur in insulas: corruptique
comites summo supplicio afficiuntur.

CAPUT LXXXVIII.

De Incestu, & Lege Peducea.

OVia, uti diximus, lex Julia libidi-
num omnia genera coercuit, cum iis
& incestum comprehendit: ac post Augu-
stum alii Principes singula hujusmodi cri-
mina eandem ad legem attexerunt; ut
quidquid novi de his emergeret, ad legem
Juliam referretur. Quamobrem Juriscon-
sulti cum hujus legis expositione suas de
incestu disputationes conjunxerunt. (g)
Hujus autem interdictionis criminis oritur a
communibus hominum moribus, sive, ut
optime Cujacius exponit, (b) a jure natu-
rali, quod in mores hominum manavit
universorum: efferatos enim, quorum
ratio, in qua hominis natura versatur,
elanguescit, vix hominum loco ducimus:
& qui si consopitam virtutis rationem
exuscitent, cum ceteris mortalibus in
eandem honestatis legem procul dubio
convenient. Quamobrem servi, qui cum
cives non sint, juris civilis minime
participant; tamen prohibentur contrahere
nuptias inter patrem, & filiam, quia id
vetatur jure naturali, quo tenentur omnes.
(i) Ideo Paullus ait: *in contrahendis
matrimonii naturali jus, & pudorem esse
inspicendum: contra pudorem autem esse,
filiam uxorem ducere.* Pugnatum enim
conjugalis amoris familiaritas cum
veneratione, (*) cultuque paterno, ita
ut oporteat alterum ab altero tolli: nulla-
que utrimque possit existere, nisi absurda
prorsus, & monstrosa conjunctio.

(a) L. cum qui 13. & l. fœdissimum 20. C. ad l. Jul. de adult.

(b) Matth. de crimin. in l. Jul. de adult. cap. 5. num. 7.

(c) ad tit. Instit. de pub. judic. §. item lex Jul.

(d) L. 7. C. de incest. nupt.

(e) Deut. 22. v. 29. Exod. 22. v. 16.

(f) L. 1. §. ult. ff. de extraord. crimin.

(g) L. si adulterium 38. ff. ad l. Jul. de adult.

(h) in l. si adopt. 14. ff. de ritu nupt. sive ad l. 35. Paull. ad edit.

(i) L. adoptivus 14. ff. de ritu nupt. §. servilis.

(*) Sed quæ cum amore conjugali forsitan conjuncta esse potest,

scilicet ut piætas geminato crescat amore, ut est in matrimonii Principum cum plebejis, aut cui renunciare pater queat, tanquam juri pro se introducto. Imo conjuncta hæc reverentia cum amore conjugali esse nequit, quia etiam sola nuptia-

rum spe remitteretur cura educationis, quam natura parentibus non minus, quam curam sobolis procreandæ commendat, & cui nec renunciare pater potest, utpote introductæ non in sui, sed in liberorum favorem. Earundem spe nuptiarum a parte liberorum minueretur studium obsequii, sine quo felici plerumque exitu caret parentum sollicitudo. Accedit in æqualitatis seminum inter parentes & liberos, qui ipsa quoque natura liberos extraneis, ætate æqualibus, destinare videtur. Neque est, quod sic etiam nuptias senum quavis cum puellulis nefarias esse dicas: cum enim hæc utique decori naturali repugnent, turpitudine nuptiarum inter parentes & liberos eo adhuc intenditur, quod necessaria est eorum vitæ consuetudo vagis amplexibus quotidianas occasiones præstitura. Non uteremur his argumentis, si constaret de horrore naturali. Verum hunc consuetudini multi, solique institutioni tribuere malunt.

Quam-

Quamobrem jure damnatae sunt hae conjunctiones : quamvis Persis essent usitatae : quia si non moribus Persarum , at universae naturae hominum adversantur. (a) Praeterea quid iniquius , quam conjugales amores , qui nuptiis extraneorum serpere possunt latius , & profundere ulterius benevolentiam , atque mutuam charitatem contrahere intra suam cujusque domum , ut duplex amor conjugalis , paternusque simul in eisdem personis perpetuo vertatur ? (b) ut optime Philo , & post eum Chrysofostomus ratiocinatur . Hinc natura ipsa nobis harum nuptiarum horrorem ingeneravit . Quamobrem hisce conjunctionibus notandis leve Jurisconsultis visum fuit nomen incestus : ideoque atrocius excogitare vocabulum , eaque nefarias appellarunt : ut hoc vocabulorum discrimine prohibitio naturalis distingueretur a prohibitione civili , ad quam incestum regulere . (c) Quae sane distinctio naturalis , & civilis prohibitionis erat necessaria notanda , propter diversitatem juris inde progredientem . Jus etenim naturale , sive gentium ignorare , minime licet , unde nunquam incestum remittitur per causam hujus ignorantiae : nam ut Menander scripsit , *οὐκ ἔστι τοῖς τῆς φύσεως νόμοις νόμος , nunquam latuerint naturales leges* . (d) Ignorantia vero juris civilis excusat , mulieres praesertim , cum quibus lenius agitur , si contra jus civile incestum concubitum admisissent . Committitur autem jure naturali , ac moribus gentium incestus inter ascendentes & descendentes in infinitam , & inter eos , qui horum locum , vel affinitate , vel adoptione subeunt , nempe inter vitricum , & privignam , quam Ovidius pene filiam appellat , interque novercam , & privignum ; vel adoptivum patrem , & adoptivam : unde Phocylidis carmina : (e)

(a) Xenophon. *memorab.* 4.

(b) Philo. *de leg. specialib.* Chrysofost. *ad 1. Cor.* 13. v. 15.

(c) Cujac. *parat. C. de incest. nupt.*

(d) Cujac. *ad Papin. quaest. liber. 36. l. si adulterium ff. ad l. Jul. de adult. & observat. 21. cap. 18.*

(e) *L. adoptivus 14. ff. de ritu nupt. ubi Cujac. ad lib. 35. Paull. ad edict. Inst. de nupt. §. affinitas. & §. socer. l. avist. ff. de ritu nupt.*

(*) Fratrum & sororum quoque matrimonia Juri Naturae repugnant , quia adversantur fini conjugii , procreationi & educationi sobolis , qui obtinere nequit , si promiscuis & intempestivis amplexibus in immaturo adolescentulo , immatura adole-

*Ματρὸς μὴ ψάβετε θυτῆρα : κτήρια γόνος
Ματρὸς δ' ὁ πῦμα τῶν μητρῶν ἔχου βάσαν*

Eodemque jure incesta etiam habetur conjunctio inter socerum & nurum , socrum & generum : imitantur enim parentes , & liberos ; quorum etiam simulacrum naturali honestate munitur . Sororum quoque fratrumque (*) conjunctio prohibita quidem Christianis est jure divino , verum an seclusa religione , jure naturali , vel tantum civili prohibeatur , haud parum inter Jurisconsultos ambigitur propter mores aliquot gentium , quibus hujuscemodi nuptiae permittebantur . Qua in re Cujacius minime ipsi sibi constat . Cum enim in Papinianum scribens (f) reprehendisset Nepotem , quod operis initio falso traderit , Athenis licuisse ducere sororem germanam , & in *commentariis ad Novell. 12.* prohibitionem talis conjugii arcessat abjungere gentium ; tamen in *paratitulis* , & *enarrationibus ad tit. C. de incestis nuptiis* , mutata sententia , quod legibus gentium adscripserat , attribuit legibus civilibus ; ac ne secum pugnare videatur , adjicit jure civili nostro hanc prohiberi auctoritate juris gentium , nempe quia paucae admodum nationes inde aberrant , ideoque in hoc quod ex majore gentium numero coaluit , haud immerito ad jus gentium revocari : utcumque moribus Persarum , & Aegyptiorum fororis lectus fratri patuerit ; & moribus Atheniensium frater cum sorore consanguinea jungebatur . (g) Hoc amplius addit Nepos , Cimonem Atheniensem cum sorore germana se junxisse . Quod est *πατριμῶνος* , hoc est non jure factum arguat Athenæus ; (h) tamen id non reprehendit , quasi germanam sibi habere uxorem nefas fuerit ; sed quod ea sine nuptiis abuteretur . An germanam Nepos accepit pro consanguinea ? minime ; nam Ciceronis ætate proprietatis verborum te-

scntula exhauriretur flos juventutis . Eju(modi autem amplexus in spe nuptiarum facile excuscarat quotidiana consuetudo , Ovidius :

*Dulcia fraterno sub nomine furta tegemus,
Est mihi libertas tecum secreta loquendi,
Et damus amplexus & jungimus oscula coram,
Quantum est quod desit ?*

(f) *lib. 36. quaest. ad l. si adulterium 38. ff. ad l. Jul. de adult.*

(g) Demost. *adversus Eubulidem* . Cornel. Nepos *in proem.*

(h) *lib. 13. cap. 2. Petit. ad leg. Attic. lib. 6. ubi emendat. Athenas locum pag. 440.*

nacif-

nacissima; Cornelius Nepos puri sermonis, & Marci Tullii studiosissimus, nunquam aliter, quam ille fuisset locutus. Cicero enim pro domo de Clodio, qui cum sorore coiverat eodem patre, matreque nata hæc ait: *Clodius cum sorore germana nefarium stuprum fecit, & pro Fontejo? Cum præfessim soror germana fratrem amplexa teneat.* Quamobrem Livii tempore variasse arbitror hujus vobis usum: ideoque apud ipsum Perseus, & Demetrius diversa matre fratres, patre vero eodem germanitatis nomine conjunguntur. (a) *Subituram*, inquit, *vobis germanitatis memoriam.* Quin neque Assyrii sororum nuptiis abstinebant: Lucianus enim Jovem ait. cum Junone sædus conjugale percussisse Persarum, & Assyriorum legibus. (b) Quæ populorum auctoritas haud paucis Jurisconsultorum persuasit, harum nuptiarum prohibitionem e civilibus potius institutis, quam e communium gentium jure processisse contra Platonis auctoritatem. (c) Meminit & Cicero legis Peduceæ (*) de incestu, quam notavit Hottomannus. In ceteras cognatorum conjunctiones incestus maculam non jus gentium, sed civile perfudit. Quam vero pœnam huic delicto veteres constituerint, vix liquido discerni potest: nisi sufficiat controversiæ definiendæ Ciceronis locus de legibus: ubi apud eum hoc est capitale delictum: quod simul cum plerisque aliis a publicis legibus forsitan ille transtulit in suas. Cujacius (d) ex libris juris colligit, jure antiquo uxorem fuisse caducam fisco, & fructus dotis, & donationem propter nuptias. Ac Justinianus jussit insuper hujusmodi reos humiliores quidem flagris cæfos: honestiores flagris exemptos in insulam deportandos: (e) ita enim Cujacius in ea Novella exilium accipit, quæ pœna & ante vigeat. (f) Bona vero servantur liberis ex justo matrimonio susceptis: iisque deficientibus publicantur. (g)

(a) lib. 40. cap. 8.

(b) de sacrificiis.

(c) l. 8. de legib. lib. 3. de nat. Dvor.

(*) Imo Peduceæ rogatio non ad incestum in genere pertinet, sed ad tres Vestales, incestus reas, quarum una a Metello Pontifice Maximo condemnata est absolute reliquis ambabus, quare Metellum S. Peduceus, tribunus plebis accu-

ATque hæcenus lex Julia flagitiosam libidinem a mulierum corpore propulsavit: superest modo caput illud, quo sæda Venus ab adolescentium pudore depellitur. Quæ aliis criminibus eo perniciosior est cum publice, tum privatim: quod naturalem simul, ac civilem evertit ordinem. Etænim venerea cupiditas, quam ad propagationem naturæ procredit, si masculos appetierit in humani generis vertet interitum: ut merito a Platone, reliquisque sapientibus contra naturam exilimetur: perimit enim generationem, quod naturæ maximum est opus unicumque consilium. Civilem præterea rerum compositionem dissolvit: quia mares virilibus artibus, ac generosis exercitiis instituendos assuefacit vivere molliter, ac muliebriter, & impudice: ut cum postea corporis emtores non inveniunt, cogantur reliqua parte vitæ, fraudibus & lenociniis, aliove turpi quæstu sibi parare necessaria; ne quid dicam de insolentia, & intemperantia, & superbia, quam in adolescentibus ingenerat amatorum numerus: qui blanditiis, & sædis obsequiis non corpora modo, sed & animos puerorum ab ingenio virili transferunt in muliebre, ut grandiores facti, cum ab illis deserantur, non tamen relinquuntur a vitiis, quæ ab amatorum assentatione diu contraxerunt. Postremo quid indignius, quam amorem virorum mutuum, quem ad animos adglutinandos a natura retulimus, traducere in sædam conjunctionem corporum: ex qua sanctissima virtutum amicitia in usum terrimæ libidinis commutetur. Quamobrem apud Græcos, quorum legibus, & moribus puerorum amores adeo extollebantur, ut pudori duceretur, adolescentibus nullos habere amatores, (b) tamen si amor non intra pulchritudinis cultum, studiumque maneret, sed in concu-

avit. V. Bouhierius ad Ciceronem de Natura Deorum pag. 1123. edit. Vorburgii.

(d) ad Novell. 12.

(e) Novell. 12. ubi Cujac.

(f) L. si quis viduam ff. de quæst.

(g) Auth. incestus C. de incest. & injustis nupt.

(h) Cicer. 4. de republ. Alcinoius Platonice cap. 26. Plutarch. in apoph. Lacœ.

bitum transiret; corruptores puerorum meritis pœnis afficiebantur; imo si adolelescens dissolute, atque impure viveret, culpa in amatorem conferebatur, ut pœnas alieni vitii pendere cogeretur; virtutis enim non libidinis nexum voluerunt esse pulchritudinem. Quæ instituta Plato in suam transtulit rempublicam; indeque in Stoicam disciplinam concessere. Unde non apud philosophos modo turpes habebantur, sed apud Lacedæmones tota vita infames reputabantur, qui ab amore pulchritudinis ad obscœna desideria dilaberentur; utpote amatores corporis, non animæ, quæ, & corpori pulchritudinem afflat.

CAPUT XC.

De lege Scantinia.

Romæ autem haud paucis ante legem Juliam annis lata fuerat Scantinia (*) lex, qua ignuorum adolescentium corruptores, ipsique sponte corrupti adolescentem decem millibus nummorum (**) damnabantur. Cujus legis auctorem faciunt C. Scantiniæ Aricium (***) tribunum plebis, quem accusavit M. Marcellus ædilis curulis, cujus filium Scantinius de stupro appellaverat, ut Valerius tradit. (a) Ac Scantinio quidem tribunorum aliorum opem imploranti adesse illi noluerunt. Quam levem sane in tanto crimine pœnam Julia lex (****) auxit ad summum usque supplicium, ut Justinianus, (b) & Paulus testantur. Quod Gothofredus junior, aliique accipiunt de libidine cum violentia commissa: nam eum, qui puerum perduxisset non invitum, di-

midio bonorum fuisse multandum, Paulus tradit apud Auctorem *collationis legum Mosaicarum*. (c) Siquidem hujus pœna criminis sine exceptione usque ad capitale supplicium exacerbata recentioribus temporibus fuit: cum tota urbs hac libidino ita flagraret, ut exemplo sceleratissimorum principum, Neronis nempe, aliorumque huic monstro non dissimilium, adolescentem mulierum officia usurparent, quasque sexum omnino mutassent, pigmenta faciei, vestimenta que muliebria sibi adhiberent, seque viris in concubitum nuptialibus quoque solennibus turpissime traderent. Quam sceleris fœditatem Alexander Severus, & Philippus, aliique honestiores Imperatores acerrimis coercuere suppliciis. Vehementius vero exarsere Constantius, & Constans, qui flammam hujus criminis vindices exuscitaverunt; quod significatur per illa verba celeberrimæ legis: *Cum vir*; (d) *exquisitis pœnis*; nempe ignis pœna, quod summum erat supplicii culmen. Idque clarior expressit Valentinianus, (e) qui scelus hoc *vindicibus flammis* censuit expiandum; ideo gladii voce mortem significari docet Gothofredus. (f) Porro lex illa *cum vir* omnem puerorum corruptelam comprehendit, sive cum nuptiis, sive sine nuptiis: nec enim *Rævardo assentior*, qui eam ad nuptias masculorum contrahit; *nubendi* enim verbum, quo imperator utitur, ad omnem concubitum extenditur, sive legitimum, sive meretricium, sive quoquo modo impudicum. Hæc enim Plautinus senex (g) ancillæ concubitum appetens clam uxore:

Tantisper dum faciam cum Casina nuptias.

(*) Scantiniam hanc legem dictam esse, non Scantiniam, auctoritate Ciceronis, Svetonii, & Aufonii, docet CL. Christius de *lege Scantinia* l. 8. Scantinia tamen dicitur Valerio & Juvenali.

(**) Quam summam argentarii efficere ajunt unciales 408. nummum credo accipientes de sestertio. Quæ pœna tamen etiam sponte corruptos adolescentem affectos fuisse, non constat.

(***) Imo Aricio quidem oriunda gens Scantinia, nec tamen ideo Scantinius legislator Aricinus protinus appellandus erat, uti eum appellat Manucius in libro de *legibus*. Lata cæterum lex, seu, si majoris, plebiscitum tempore dicitur belli Punicis secundi.

(a) Valer. lib. 6. c. 1. n. 7. Cic. Philipp. 3. & epist.

Cælii 12. in lib. 8. famul. M. Tul. Cic. Juven. sat. 6.

(****) Scantiniam tamen legem in Juliam transfusam, aut ab ea abrogatam esse, negat Christius, primo, quia lege Julia stuprum tantum committatur in virgine & vidua, tum quia & post eam valuerit lex Scantinia, ut ex Fabio, Svetonio, Tertuliano & Lactantio palam esse, putat.

(b) *Instit. de publ. judic.* §. 4. L. 1. ff. de *extraord. crim.*

(c) *sic. 5. de Suprat.* Jac. Goth. in C. Theodos. ad L. *cum vir*.

(d) C. ad l. Jul. de *adult.*

(e) L. 6. C. Theodos. ad l. Jul. de *adult.*

(f) ad l. *cum vir*. C. *cod.*

(g) Cælin. *ait.* 2. sc. 8. *vers.* 47.

& Læna in Cistellaria (a) meretricem ait
quotidie nubere :

*Hæc quidem ecastor quotidie nubis, nu-
phisque bodis;*

*Nubet nōx nobis: nunquam ego hæc
viduam cubare fvi.*

*Nam si hæc non nubat, lugubri fame
familia pereat.*

Et ad rem, de qua agimus, Martialis,
(b) de pathico dixit:

*Qui loquitur Curios, assertoresque Ca-
millos,*

Nolito fronti credere, nupfit veri.

Nupfit) hoc est muliebria passuse est. Per-
git. lex in faminam: quam particulam Go-
thofredus explicat more, sive in hæc fami-
næ: quemadmodum & Virgilius dixit
in arcus Itiræos: quod Servius explicat in
similitudinem arcuum Itiræorum. Item
Propertius: (c)

*Tandem acies geminos Nereus lunarat
in arcus.*

hoc est in similitudinem arcuum. Quam-
obrem hoc ita legerim, & explicarim con-
stitutionis initium: *Cum vir nubis in fa-
minam vis porrecturam quod cupiatur*, hoc
est: cum vir fœmineo ritu suum corpus
viro appetenti subjicit. Itaque Rævardi
commentum excluditur, eam legem ad
sola maculorum inter le matrimonia re-
ferentis. Atque hæc in lege obscuritatem
data opera quesitam fuisse crediderim,
ut auribus populi homos haberetur: sceleris-
que turpitudinis nefarii perplexitate ver-
borum involveretur. Tandem contra hoc
flagitium vehementer & Justinianus exar-
sit. (d)

C A P U T XCI.

*Ad legem Plautiam, & legem Julianam de
vi publica & vi privata.*

Repressa libidine reprimamus & vio-
lentiam per leges de vi latas, nempe
illas, quæ perpetuam habent potestatem:
nam eas, quæ pro re nata in tempo-
rariis reipubl. necessitatibus ad certas se-

ditiones coercendas, motumque aliquem
civilem reprimendum suis temporibus pro-
dierunt; quia tantum ad eruditionem &
ad publicum Romanæ reipublicæ statum,
non vero ad ipsi civile pertinent; pro no-
stro instituto relinquemus: quales fuere
lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque
in lege Plautia, & Julia consistemus, qua-
rum cognitio eruditionem simul veterum
temporum, & recepti juris complectitur
utilitatem. Igitur ætate antiquiori ea po-
tissimum vis dicebatur, quæ a Magi-
stratu contra jus, potestatemque publi-
cam adhiberetur: veluti si quis a Con-
sule prohiberetur provocare ad populum.
(e) Quamobrem vis publica hinc a pri-
vata discernebatur, quod illa per perso-
nam publicam, sive per Magistratum po-
testatis suæ metu; hæc a privatis, do-
mesticis opibus, ac viribus inferretur.
(f) Postea vero delibenter reputare vim
a persona, eamque æstimarunt ab armis:
ita ut hodie vim armis munitam appel-
lemus vim publicam; armis vero exu-
tam nuncupemus privatam, (g) forsitan
quia tantum publicis personis, publicæ-
que solum utilitatis causa usus armorum
permittabatur; per leges enim XII. tabul.
nemini privato concedebatur esse cum te-
lo: etsi non desint exempla vis absque ar-
mis illatæ, quæ referuntur ad vim publi-
cam; credo propter criminis atrocitatem,
aut periculum: unde lege de vi publica
tegetur, qui virginem rapuerit, aut ex
incendio aliquid abstulerit, aut coactis ho-
minibus etiam sine armis aliquem presset:
quibus actibus libertas, atque tutela
publica minuitur, ut notat Cujacius:
(b) ita ut sine armis potentia tamen exer-
ceatur armatorum. Idem Cujacius defi-
nit, vim publicam esse, quæ juri publico
adversatur; privatam vero, quæ privatis
personis. Sed cum quilibet privatus in pu-
blici juris custodia maneat, aut falsam pu-
tabimus hanc ab eo traditam differentiam;
aut ita hæc accipiemus, quasi publica sit
vis, quæ jus publicum directo petit, pri-
vatum oblique ac per consequentiam: &
contra eam vim existimabimus privatam,

(a) act. 1. scen. 1. vers. 45. vide Petrum Victor.
var. lect. lib. 21. cap. 3.

(b) lib. 1. epigram. 25.

(c) lib. 4. eleg. 6.

(d) Novell. 77. & 141. Gudelin. de jur. noviss. l. 5. s. 18.

(e) Paull. sent. lib. 5.

(f) Cujac. ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub.

(g) Inst. de publ. ind. §. 2.

(b) ad titul. Cod. ad leg. Jul. de vi publ. &
privata.

quæ

quæ directo privatam, oblique vero jura publica labefactat: Nunc, explicata vi, pergamus ad leges. Ac primo ad legem Plautiam, sive Plotiam (ab *au* enim ad o facile delabimur.) Lata hæc est eo anno, quo Sylla migravit e vita, nempe A. U. C. DCLXXV. Lepido, & Catulo Coss. (a) Quorum Consulum discordia de Syllanis actis in aperta seditione erupit, cum Lepidus Marianis studeret partibus. Quo urbe pulso, & in Sardinia interempto, ferrox victoria Catulus traxit in suam causam Publium Plautium, tribunum plebis hujus latorem legis, quam post reditum e Cilicia suavitæ Cæsar, etque flagrantis seditiones in urbe restinxit. Latum est enim, ut in ejus caput quæreretur, qui Senatui struxisset insidias, aut Magistratibus vim intulisset, aut tumultus in urbe commovisset, aut numero armorum, ut alienam possessionem occuparet, possessorem de fundo dejecisset; atque fundi ejus, unde possessor fuisset ejectus, nulla usucapio proderat. In eamque legem haud pauca majestatis capita conjecta fuerunt: adjecta poena interdictionis aquæ, & ignis, cujus in locum deportatio successit: (b) humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem, & Julium Cæsarem legem de vi aliquam tulisse, apparet ex Cicerone *Philipp.* 1. tamen cum Augustus post eum id fuerit aggressus, crediderim ab hoc, utpote recentiori, non solum priora capita fuisse retractata; sed addita etiam alia longe uberiora, quorum non pauca nobis Jurisconsulti transmiserunt. Igitur hæc lege prohibetur omne genus armorum (*) in urbe, agro, aut villa, exceptis iis, quæ cum aliena hæreditate capiuntur, vel ad venationis; itineris; navigationis usum comparantur; vel promeritii, sive mercimonii, ac venditionis causa conservantur. (c) Novellæ tamen Justiniani (d) omnis usus, ac retentio armorum est interdicitæ; exceptis illis, quæ apud non

(a) Vide Sigon. *lib. 2. de judic. cap. 33.* & Paul. *Manut. de legib.*

(b) *L. 10. §. ult. ff. ad l. Jul. de vi publ. Instit. de publ. jud. §. item, lex Julia de vi, Paul. 5. sent. 26.*

(*) Nec proinde Romani, ut nostri homines, gladio ubivis accincti versabantur, & in foro pura, & in templis, & in conviviis. Barbarus potius hic mos est circumgestandi etiam in pace mortiferum telum, qui Germanis debetur, quorum hodie propago sunt pleræque gentes per Europam.

(c) *l. 1. §. 2. ff. ad l. Jul. de vi publ.*

sunt ad prælium, nempe parvis machæris, aut cultris. Coercet etiam lex Julia de vi omnes, qui seditionis, aut tumultus consilium inierint; servos, aut liberos homines in armis habuerint; in concionem, aut locum judicii cum armis, aut dolo consilio processerint. Item eos, qui simul cum armatis hominibus incendium tulerint, (**) villas expugnarint; & quod a lege Plautia venit, qui possessorem domo, nave, agro depulerint. Illud præterea caput de veteri jure fluxit in legem Juliam, quod cavet, ne scilicet quis Magistratus Pop. Rom. civem Romanum necasset ad populum provocantem, aut ad Imperatorem, qui recentiori ætate populi vicem usurpavit. (e) Præter illa vero exempla criminum, a quibus etiam absint arma, tamen supra in legem Juliam veniæ diximus; hæc etiam propter atrocitatem haud minorem, ad vim publicam referuntur, quamvis arma non essent allata, veluti si quis incendium subiecto igne constasset, aut legatum, & oratorem comitatumve illorum percussisset; aut reum vinxisset, & judici, magistratuique subduxisset, aliave qua ratione judicium turbasset. Poena vero de raptu virginum etiam sine armis, quam diximus ab hæc lege descendere, longe gravius exacerbata fuit per Justinianum, qui summo supplicio affectis non eos modo raptores, qui vim hostibus puellis attulissent; sed & eos, qui persuasionibus, & blanditiis consensum illarum expressissent: illi enim corpustantum, hi vero corpus, & mentem una corruperunt. (f) Et ad *L. Jul. de vi publ.* Marcianus refert crimen eorum qui puerum, vel feminam, vel quæquam per vim stuprassent. (g) Vis etiam publicæ reus est, qui ab invito pecuniam abstulerit, aut nova vectigalia exegerit, (h) quive funus disturbaverit, ejusque diripiendæ auctor fuerit. (i) Aliquot vero sunt

(d) *Novell. 85. cap. 4. Matth. de crim. ad l. Plautiam pag. 443.*

(**) Sive ex incendio aliquid rapuerint, sive in incendio cum gladio aut telo rapiendi tantum causa fuerint, vel, ut dominum prohiberent res suas servare, eos etiam qui concursu, concursu, seditione incendium fecissent.

(e) *passim in d. ff. & C. ad l. Jul. de vi publ.*

(f) *L. unica C. de raptu virg.*

(g) *L. in eadem 3. ff. ad l. Jul. de vi publ.*

(h) *L. ultim. ff. ad l. Jul. de vi publ.*

(i) *L. 8. ff. de sep. violat.*

capita, quæ forsan ad vim privatam, & publicam (*) revocantur, placuit enim gravius de criminibus huiusmodi agi simul, & mirius posse: veluti adversus eos, qui aliquid ex incendio, vel naufragio, quorum eadem est pœna, & causa, (a) rapuissent, ac sine cæde, & sine armis vim intulissent, hominemve agro deturbassent; quæ crimina videntur publicæ vis, & privatæ communia: etenim ea duplici nomine apud Jurisconsultos nota reperimus. (b) Singulatim verò ad vim privatam pertinet, si quis quæstionem de alterius servo habuerit, hoc est, si quis alienum servum, ut quid ex eo eliceret, tormentis subjecerit. (c)

C A P U T XCII.

De Senatusconsulto Volufiano.

Item si qui coierint improbe in alienam litem, ut quod ex ea redactum esset, inter participes fraudulentæ consilii divideretur, hac lege tenentur. Quod veritum fuit S. C. Volufiano ad hanc legem condito. Item qui auctoritate privata debitum sibi a debitore suo per vim abstulerit, & ejusmodi reliqua. (d) Tenetur lege Julia de vi privata & is, qui receperit, celaverit, tenuerit hominem, cui aqua & igni fuerat interdictum. (e) Reperimus etiam apud Callistratum, lege Julia de vi plura circa testium admissionem, aut rejectionem fuisse constituta: ut scilicet aliqui vel propter reverentiam, quam reo utpote forte patrono suo deberent; vel propter ignominiosam vitam, aut turpe artificium a testimonii dictione arceantur. (f) Pœna vero, quæ ab hac lege de vi privata descendit, honestiores quidem tertia parte bonorum multat, atque ignominia suffundit, arcetque loco senatorio, & ab omnium spe honorum,

publicorumque munerum; (g) humiliores vero, Paulo teste, damnat in metallum. (b)

C A P U T XCIII.

Ad legem Juliam repetundarum.

Atque hæc quidem violentiam compressit: occurrit nunc legum Juliarum alia, quæ compressit avaritiam magistratuum, ne ab iis provinciæ, ac socii populi Romanii opibus exhaurirentur: cum ob interponendam, vel non interponendam potestatem, atque ob judicandam precium acciperent, & in mercimonium verterent auctoritatem publicam. Ne igitur opes provincialium paterent avaritiæ magistratuum, leges latæ sunt de pecuniis repetundis, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, avertas, pactasque pecunias graviter puniebantur: (**) unde merito sociales leges appellabantur: quod sociorum per eas fortunis, commodisque consuleretur. Et cum initio magistratus tantum provinciales, eorumque comites, quæstores, legatos persequerentur; postea se converterunt etiam ad urbanos; (***) ut ab eorum rapacitate patrimonia tuerentur civium Romanorum. (i) Atque ante quidem nulla certa, perpetuaque lege, sed constitutis ad tempus iudiciis, datisque recuperatoribus, quorum sententia recuperarentur ablata, sociis prospiciebatur: ac magistratibus præscribentur sumtus, cavereque jubebantur, ne supra præscriptum modum socios onerarent. Flagrante vero in dies avaritia magistratuum, oportuit ei coercendæ perpetuas excitare leges, (k) a quibus pœnæ metus impenderet atrocioris. Lege autem Julia de vi, & S. C. ad eam condito, Paullus refert, (l) fuisse constitutum, ut si accusator decesserit, aut aliqua ex causa accusare impediatur, iudicium conticesceret, & reo

(*) Utraque vulgo sic differt, quod illa armis, hæc sine armis inferri dicitur.

(a) L. 1. ff. de incend. ruin. naufrag.

(b) L. 5. ff. ad l. Jul. de vi publ. l. 10. §. 1. cod. l. 4. C. cod. l. 2. ff. ad l. Jul. de vi privar. l. 3. §. item tenetur ff. ad leg. Jul. de vi publ. Matth. de crim. ad l. Jul. de vi priv. tit. 4. c. 3. ad lib. 48. ff.

(c) L. 4. ff. ad l. Jul. de vi priv. §. 1. l. 6. ff. eodem.

(d) L. 17. ff. ad leg. Jul. de vi priv. §. l. 2. & 3. Paull. lib. sent. 5. cap. 26.

(e) L. 3. §. 5. ff. de testib.

(f) Duaren. lib. 2. disp. cap. 23.

(g) L. 1. §. ult. ff. ad l. Jul. de vi priv.

(h) lib. 5. sent. tit. 26.

Jani Gravina, Tom. I.

(**) Qua pœna? Quadrupli cum infamia. Tacitus L. II. Annal. c. 7. Plinius L. IV. ep. 9. Iudices autem pedanei, si pecunia corrupti essent, submitione a senatu vel curia, missione in exilium, relegatione ad tempus pledebantur.

(***) Ad quos ne Calpurnia quidem lex, de qua statim, pertinuit: nam & hac provincialium tantum magistratuum avaritia cohibita est. Quare de urbanis magistratibus etiam postea quæstio extra ordinem habita est, ut apparet ex Cicerone de Finibus L. II. cap. 16.

(i) L. 6. §. 2. ff. ad l. Jul. repet.

(k) Cic. lib. 2. de offic.

(l) L. libellorum §. si accusator. 4. ff. de accusat. & inscrip.

X

postu-

postulante nomen ejus aboleatur : permiffa accusatori alteri facultate instaurandi judicii, reique de integro repetendi intra triginta dies utiles.

CAPUT XCIV.

De Lege Calpurnia Junia.

Quales ante legem Juliam fuere Calpurnia, quæ certum Prætozem in urbe dedit sociis, ad quem de rapinis magistratum provincialium quererentur ; ut ejus auctoritate profulam pecuniam ab iis reposcerent, ferente L. Calpurnio Pifone Trib. pleb. anno DCIV. L. Mario Censorino, M. Manlio Coss. (a) Hanc excepit lex Junia, cujus Auctorem Sigonius facit M. Junium Pennum trib. pleb. Lepido, & Oreste Coss. anno A. U. C. DCXXVII. Qua lege præter litiis æstimationem, etiam exilium reis fuit adjectum : quod utrumque pertulit C. Cato vir Consularis repetundarum ex macedonia damnatus. (b) Eadem pœnas irrogavit & servilia lex, (c) cujus plura supersunt capita ex veteri fragmento eruto a Sigonio, e Petri Bembi doctissimi undequaque viri museo : quæ in perpetuum jus non transferunt, unde ad solam antiquitatis notitiam supersunt, ut satis nobis sit hæc attigisse. Tulit & de repetundis M. Acilius Glabrio, cavitque, ne reus ejus legis aut ampliaretur, aut comperendinaretur, hoc est, ne differretur judicium. Ampliabant enim judices, cum in obscura causa pronunciant *amplius* : quod amplius requireretur ad condemnationem ; comperendinabant vero, quando, poscente accusatore, vel defensore, judicium protraherent, de quo late Manutius. (d) Est etiam de repetundis & lex Cornelia, nempe lata a L. Sylla dictatore, qui pœnam auxit ad interdictionem aquæ, & ignis, ex eaque de hisce criminibus judicatum fuit usque ad legem Juliam, in quam,

(a) Sigon. *de judic. lib. 2. cap. 27.*

(b) Vellejus *lib. 2. Cic. in Verr. & pro Balbo.*

(c) Cicero. *cod. & Liv. epit. 70.*

(d) *de legibus.*

(e) Cicero. *in Vatin.*

(f) L. 1. usq. ad 7. & ult. ff. ad l. Jul. repet.

(g) L. his, qui in fin. ff. de vacat. & excus. muner.

(*) Ne sub specie mercaturæ prædam in provinciales exercerent.

præter sua, superiorum quoque legum plura capita conjecit Julius Cæsar primo Consulatu : (e) quædam vero ex veteribus ceteris Tribonianustransmisit. Hæc igitur lege tenentur, qui quæstum faciunt ex ministerio, & potestate publica, verentes eam ad arbitrium largientium, pecuniamque accipientes, quo præbeant, vel denegent officium suum. (f) Eadem lege prohibentur & Senatores navim habere. (g) (*) Et quoniam hæc lex prohibet lucrum ex ministerio publico, ex quo plurimum quis rem augere posset suam, aut aliorum, si eam in publica legatione curet : propterea commode cum hac lege conjungitur S. C. quo Legati ante perfectam legationem negociis, vel privatis rebus obstringi vetantur. (b) Ministerium autem publicum negat Cujacius (i) accipiendum de scribis, viatoribus, aut præconibus, aliisque ministris magistratum ; sed iis convenire comprobatur, qui cum jure Prætorio, aut Consulari mittuntur in provincias. Hi enim non suos tantum, sed suorum quoque mores, nempe satellitum, apparitorum, comitum, & universæ cohortis suæ facta præstabant, atque accusabantur publice per actorem ab ipsa provincia constitutum. (k) Huic etiam judicio subjiciuntur judices pedanei, & quicumque in urbe aut in provincia judicia sua, vel suum testimonium vendunt, (l) & quotquot ob denunciandum, vel non denunciandum (**) testimonium accipiunt. Testimonium autem denunciare testificari non significat, sed diem ferendo testimonio dicere, sive præstituta die ad ferendum testimonium evocare, ut optime Budæus explicavit. (m) Hac eadem lege damnatur, qui pretium acceperit, ut militem legeret aut mitteret, sententiamve in Senatu, aut consilio diceret, (n) vel accusaret, aut ab accusatione recederet ; vel ut arbitrum daret, aut mutaret, aut ad judicandum compelleret. Item qui præ-

(h) L. legatus 12. ff. de legation.

(i) 7. obs. 9. & l. 1. ff. eod.

(k) Cujac. in enarr. C. hoc tit.

(l) L. 3. C. hoc tit.

(**) Qui etiam in legem incidunt Corneliam de falsis L. 1. §. 2. D. de lege Corn. de falsis. Vid. van Bynkershoek *Obs. III. cap. 20.* ubi & ipse plenius explicat, quid sit denunciare testimonium.

(m) in Pandect. vol. 2.

(n) L. 6. & 7. ff. hoc tit.

tio inducat ad conjiciendum hominem in vincula publica, vincendumve, vincirive jubendum, aut dimittendum; vel ob condemnandum reum, aut absolvendam, æstimandamve litem, faciendumve, aut non faciendum capitis iudicium, aut publicum negotium. Et qui acceptum tulerit opus publicum faciendum, (a) frumentumve publice præbendum, facta tecta tuenda piusquam perfecta, probata præstita lege fuerint. (b) Si quid vero uxores provincialium magistratum deliquissent, ab ipsis magistratibus ratio exigebatur, & vindicta ex S. C. Corta, & Mess. Coss. condito. (c) Ac ne ullam ob causam provincialium opes exhauriantur, nefas est magistratibus, in provincias fœnus exercere, filio sponsam parare, atque, ut pro nostro instituto capita omittamus ad extinctæ Reipublicæ regimen (d) pertinentia, breviter hac lege puniebatur, qui munus publice mandatum rumpere, ut prisca locutione Papinianus ait, id est *corrumperet*; siquidem gerendi magistratus causa munus accepisset; nam extra causam magistratus licebat accipere munuscula, dum ne plus in anno acciperet, quam centum aureorum æstimationem, (e) (*) nisi munera venirent ab uxore, sobrinis, & propinquiis, quorum liberalitas erga conjunctum a naturali charitate provocatur: (f) ut non mirum, si ab iis in infinitum liceret accipere. Datum autem contra legem hanc vitium concipit usucapioni repugnans; unde non ante usucapietur, nisi postquam redierit ad dominum, hoc est, eo unde a magistratu fuerat aversum. (g) Atque omnes venditiones, & locationes a magistratibus per sordes pluris, minorisve factas, eadem lex irritas declarat, ne cuiquam lucro sit sua potestas: adeo ut nec magistratu functo liceat remunerationem

accipere ab iis, quibus potestas illius profuit; ne obliqua hæc via irrepentibus fraudibus aperiatur: ut contra Bartolum (h) rectius meo iudicio docuit Alciatus. (i) In legem porro incidit, non qui acciperit modo, sed & qui donaverit. (k) S. C. porro prohibentur legati ante obitum legationem negotiis, & privatis rebus involvi, (l) quod huc retulimus, cum aptior locus non occurrat. Pœna hujus criminis fuit æstimatio litis, quæ aliquando simplum erat, aliquando duplum, aliquando quadruplum, quale fuit imposterum. (m) Quod prius redebatur actori, sive illi, cui pecunia fuerat extorta invito: (n) nam si iudicem sua ipse fraude corrupisset, repetitionem pecuniæ minime habebat. Postea ex Arcadii, & Honorii constitutione quadruplum illud dividi oportuit inter fiscum, & actorem. (o) Litis æstimationem consequeretur & exilium, & aliquando pœna etiam gravior, si crimen hoc aliis criminibus esset implicatum, veluti si magistratus ob tolerandum homicidium, aut furem dimittendum pecuniam accepisset: ex quorum criminum varietate iudicis erit exacerbare, aut levare pœnas; (p) unde si quando alias pœnas irrogatas legibus absque ulla exilii mentione invenimus, non propterea debemus exilii pœnam censere sublatam, uti nescio quam recte docuit Gothofredus junior. (q) Etsi enim inveniamus aliquos hac lege damnatos amisisse ordinem, aut e Senatu motos; (r) tamen & Jurisconsulti, a quibus exilii pœnam crimini huic convenire discimus, deportationem, & verbera minantur: unde sicuti per has graviores pœnas atrocioribus factis congruentes, minime tamen ab exilio recessum putamus; ita nec per leviores, ubi levius quis deliquisset exilium, quod regulare erat, sublatum exiitumabimus:

(a) d. l. 7. §. 2.
 (b) Cic. in Verr. 1. c. 3.
 (c) L. 4. §. profici ff. de offic. Procons.
 (d) de quibus vid. Manut. de leg. & Sigon. de iudic. lib. 2. hoc capite.
 (e) L. 6. ff. hoc tit.
 (*) Seu unciales 400.
 (f) L. 1. ff. hoc vie.
 (g) L. 8. ff. hoc tit.
 (h) ad l. Aquilius ff. de donat. Matrh. de crim. ad hanc legem pag. 564.

(i) ad l. Principalibus ff. de rebus credit. & pararg. 49. cap. 2.
 (k) L. uli. C. hoc tit.
 (l) L. 12. ff. de legation. & l. 8. ff. eod.
 (m) L. 1. & ult. C. hoc tit. l. 3. C. de Assessor.
 (n) Afcon. in Verr. 2.
 (o) L. 3. C. de assessor. Matrh. de crim. ad h. l. pag. 569.
 (p) L. 7. ff. hoc tit. §. 3.
 (q) ad l. 1. C. Theod. ad l. Jul. repetund.
 (r) Sveton. in Jul. cap. 43. & in Oct. cap. 2. Plin. lib. 2. epist. 11. & 12.

quasi multis propositis pœnis, iudicis fuerit eligere digniorem. (*) A testimonio quoque tum in iudiciis, tum in testamentis dicendo talis reus rejiciebatur, ut Paulus tradit: (a) a quo videtur dissentire Ulpianus, propterea quod in Florentino codice (b) deest negatio, quam ei scripturæ cum Cujacio reddendam putamus, ac legendum: *Eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testimonium adhiberi non posse, existimo*. Quam emendationem ex vulgata lectione sumtam tuetur ipsamet Ulpiani ratio, quæ statim succedit, nempe illa: *quoniam in iudicio testis esse vetatur*, gravius enim est in testamentis, quam in iudiciis dicere testimonium: ut qui a iudiciis repellitur, eo sit magis a testamentis arcendus. Frigida enim est illa Jacobi Gothofredi interpretatio, (**) & a contradicendi studio profecta, dum exponit, ideo posse in testamentis testimonium dicere, quia tantum in iudicio testis esse prohibetur. Quem sensum affingit Ulpiano invito, atque ut objectionem ab se provisam effugiat, cogit negare huiusmodi reos infamiam subisse, contra perspicuum illum Juvenalis locum de Mario repetundarum infami iudicio damnato, *sat. 1.*

Quid enim satis infamia nummis?

Absurdius autem videtur nobis, quod idem addit, eam reo turpitudinem nocuisse in Senatu, & iudiciis; at vero in testamentis minime: quasi locus addat, aut detrahat ignominiam a famosa sententia

(*) Quæ solutio minus idonea videtur. Non migrat iudex legem exilium irrogantem, qui ob aliud delictum atrocius accedens verberibus castigat, quia delictum levius delicto atrociori absorbetur. Contra, omnino legis terminos, excederet iudex, qui lege quibusvis repetendis exilium minantem, in quibusdam pœnam leviolem admitteret. Quare eo potius decurrendum est, ut dicamus, ipsa lege Senatores a reliquorum ordinum hominibus distinctos, & illos Senatu motos, hos in exilium missos fuisse.

(a) L. 15. ff. de testib.

(b) L. 20. §. 5. ff. qui test. fac.

(**) Distinctionem hic maluit Lynckerus; quam tamen admittendam negat Schultingius in *jurisprud. Anto-Justin.* pag. 344. Et potest ratio Ulpiani ex utraque sententia intelligi. Possunt enim verba eius, *Quoniam in iudicio testis esse vetatur*, & affirmative sic accipi, *Quoniam in iudicio tantum testis esse vetatur*, & inserta negativa, *Quoniam in iudicio testis esse non vetatur*, a iudicio tanquam a majori duci argumentatio ad testa-

mentum, tanquam ad minus. Vidit id Jauchius, qui etiam observat, Negativam in Vulgata legi, & ante Cujacium jam Azoni placuisse, postea Donello & Alberto Leonino. Eadem vero negatio deest in libro Tulco, ne causa suppetit, quare auctoritatem optimi exemplaris deferamus, imprimis cum Ulpianus tanquam Paulo contrarium adducat Scholiastes *Bæringius ad l. XXI. tit. 1. pag. 554. lit. o. & pag. 555. lit. p.* Ulpianus enim benignius legem accepisse videtur. Infamia in versu Juvenalis infamiam facti, seu quodvis dedecus significare potest.

C A P U T XCV.

Ad legem Juliam Peculatus, de Sacrilegis, & de rehduis.

AC lege quidem repetundarum privata provincialium pecunia repetitur ab avaris magistratibus: at si quando iidem publicam pecuniam averterint, repetitur per legem Juliam peculatus. Ante Servium Tullium, qui, Plinio teste, primus, æs effigie ovium boumque signavit, (g) & ut aliqui volunt etiam argentum, (b) Romani precium rerum in pecudibus constituebant, aut bobus: ut iis pro crimine multarentur, & vestigalia penderent. Unde factam pecuniæ publicæ peculatus dicitur, tum quia pecuniæ nomen a pecude venit; tum quia criminis initium a raptis pecudibus extrit; tum denique, quia multam in pecudibus antea persolvebant. Est igi-

mentum, tanquam ad minus. Vidit id Jauchius, qui etiam observat, Negativam in Vulgata legi, & ante Cujacium jam Azoni placuisse, postea Donello & Alberto Leonino. Eadem vero negatio deest in libro Tulco, ne causa suppetit, quare auctoritatem optimi exemplaris deferamus, imprimis cum Ulpianus tanquam Paulo contrarium adducat Scholiastes *Bæringius ad l. XXI. tit. 1. pag. 554. lit. o. & pag. 555. lit. p.* Ulpianus enim benignius legem accepisse videtur. Infamia in versu Juvenalis infamiam facti, seu quodvis dedecus significare potest.

(c) Cujac. *enarrat. C. ad leg. Jul. repet. l. ult. ff. ad leg. Jul. pecul. l. 2. ff. ad leg. Jul. repet.* Matth. *de crimin.* ad leg. Jul. repet. pag. 568.

(d) lib. 3. epist. 9.

(e) L. 5. ad leg. Jul. repetund.

(f) Matth. *de crimin.* ibid.

(g) lib. 18. cap. 34. Scalig. *advoc. in Festum, verbo peculatus.*

(h) Varro lib. 3. de rebus. & 4. de L. L. Gell. lib. 11. cap. 1.

tur

tor crimen hoc furtum pecuniæ publicæ, & rerum five Populi Rom. five Cæsaris : (a) nam res civitatum furti actione repetebantur ; cum haberentur pro rebus privatorum ; (b) constitutionibus tamen Principum (*) si quid civitatibus surripiebatur , ad peculatum redigitur . (c) Initio crimen hoc nulla certa , & perpetua , scriptaque lege , sed ubi usus veniret , rogationibus ad populum latis , cognitioneque Prætoribus , vel Consulibus mandata vindicabatur . Ut proditum & de Lucio Scipione Africani fratre , atque aliis , qui secum eadem suspitione criminis involuebantur . Judicium enim datum fuit in eum , quod diceretur pecuniam pacis causa a Populo Romano impetrandæ ab Antiocho accepisse , illamque minime in publicum retulisse . Deinde Syllæ fortasse temporibus (d) criminis hujus perpetua quæstio in Prætoribus certo fuit instituta . Legem postea tulit C. Julius Cæsar , qua plura criminum capita comprehendit , nempe de peculatu , de sacrilegio , & de residuis . Peculatus igitur crimen incurrit quisquis , aut rapit ipse , vel interceptit , avertit , aufert , inque rem suam vertit pecuniam publicam , sacram , religiosam , & in aurum , argentum , æs publicum deterioris aliquid materiæ confundit ; aut alteri , qui hoc meditetur , præstat operam . (e) De quorum omnium in republica impunitate , ac licentia suis temporibus his verbis conqueritur M. Cato (f) sane vehementissimis : *Fures privatorum furtorum in nervo , atque in compedibus ætatem agunt ; fures publici in auro , atque in purpura .* Non incidunt in legem , tamen

ii , qui pecuniæ publicæ ab se captæ periculum in se ipsos suscipere : quid opus est enim aggredi lege illum , qui propria obligatione arguitur , ac sua fide ad restitutionem urgetur ? (g) Quamobrem Labeo peculatum definivit pecuniæ publicæ , aut sacræ furtum non ab eo factum , cujus periculo fuit . (h) Variis autem exemplis a Jurisconsultis pecuniæ publicæ furtum declaratur , & peculatus crimen extenditur ad eum , qui operatur in cudenda moneta publica , & publicam notam argento non publico imprimat , aut signo publico furetur impressam ; (i) Aut ex commentariis Cæsarianis argentum , aureumve averterit , aut refixerit ; vel immutaverit æneam tabulam , ubi vel publicæ leges , vel agrici publici forma describatur ; (k) aut publicarum tabularum inspiciendarum , vel describendarum potestatem injussu ejus fecerit , qui ei rei præest , quod Senatus censuit ; (l) aut minorem pecuniam , quam locationis aut venditionis pretium fuit , in tabulas retulerit ; (m) aut qui ex publica præda quid subtraxerit ; (n) aut qui se fisci creditorem simulaverit , ut pecuniam a debitore solius fisci auferret , nam qui a debitore fisci , & suo exegerit , restituere quidem fisco tenetur propter illius privilegium : peculatum tamen minime admittit . (o) Criminis hujus poena interdictio erat aquæ , & ignis : postea vero deportatio , inquam ea interdictio migravit ; (p) insuper & quadrupli condemnatione reus urgebatur , aliisque poenis ex arbitrio judicis , (q) & pro delicti gravitate per Principum constitutiones ad extremum usque supplicium

(a) L. 6. §. ult. ff. ad leg. Jul. pecul. l. ob pecuniam 83. ff. de sent.

(b) L. cum qui 16. ff. de V. S.

(*) Debetur hæc sententia glossæ , probaturque Duareno & Cujacio . Separantur quoque res civitatum , tanquam res universitatis , a rebus publicis in L. 15. D. de V. S. neque tales proprie dici possunt . Unde conjectura nascitur , Papinianum jus vetus respexisse , non Constitutiones Principum . Sed quia mirum Constitutiones Trajani & Hadriani , quibus furtum rerum civitatis ad Peculatum redigitur , Papiniano ignoras fuisse , malebat Cornelius van Bykershoek Obs. lib. 4. cap. 3. verba trajicere , & sic legere : *Crimine peculatus , non actione furti tenetur* , voculam non accipiens pro non tantum . Verum ne sic quidem Papinianus gloriæ quicquid decederet , etsi eum has Constitutiones ignorasse di-

Jani Gravina . Tom. I.

camus , cum omnia scire divinitatis magis quam humanitatis sit .

(c) L. 4. §. 7. ff. ad leg. Jul. pecul. & Duareno disp. annivers. lib. 2. cap. 76.

(d) Sigon. de judic. exp. 28. lib. 2.

(e) L. 1. ff. ad leg. Jul. pecul.

(f) apud Gell. lib. 11. cap. 18.

(g) L. 9. ff. ad leg. Jul. pecul. §. is autem .

(h) L. 9. §. 2. ff. eod.

(i) L. 6. ff. eod. §. 1.

(k) L. 8. ff. eod. Briss. antiq. cap. 6. lib. 4.

(l) L. 9. §. 5. ff. eod.

(m) L. 10. ff. eod.

(n) L. 13. ff. eod.

(o) L. 12. ff. eod.

(p) L. 3. ff. eod.

(q) L. 6. leg. pen. ff. eod. Paull. lib. 5. sent. hoc sic

puniebatur. (a) Eadem poenae tenent & sacrilegos, eos nempe, qui ex publicis sacris quid abstulerint. Etenim qui rem privatam rapuerit e loco sacro, jure civili per Antonini rescriptum non poena sacrilegii, sed actione furti tenetur: quamvis aliter jure Pontificio constituatur: quo etiam rei profanae furtum e loco sacro in sacrilegii crimine ponitur. (b) A qua sententia, utpote sanctiori, haud longe abire veteres: quorum opinione sacrum erat quidquid custodiae Deorum concredebatur, ac fidem numinum videbatur in suspicionem adducere, quisquis furando rem eam, frustrarent spem dominorum: unde senex Plautinus in *Aulul.* (c)

*Fides novisti me, & ego te: cave sis tibi,
Ne tu in me mutassis nomen, si hoc con-
creduo*

Ibo ad te fretus tua, fides, fiducia.

Pro re vero sua principes nomen, crimenque sacrilegii extenderunt aliquatenus ad eos, qui principum judicium, & auctoritatem in controversiam vocant, aut ambigunt, an Imperator dignum hominem elegerit ad aliquod munus. (d) Constitutiones quoque principum imprudenter, vel industria violare sacrilegium ducitur: quod multo aptius ad legum divinarum corruptores accommodatur: perperam enim Duarenus *leges divinas* exponit *Constitutiones principum*; etsi hoc sensu enim accipiantur aliquando; tamen lex prima *Codicis de crimine sacrilegii*, in qua versamur, pertinet ad ipsas Dei leges: quia in C. Theodosiano lex eadem collocata reperitur in *tit. de Episc. & Clericis leg. 25.* Unde recte Cujacius de legibus divinis id interpretatur. Qui confugientem ad Ecclesiam per vim abstraxerit, sacrilegii damnatur, (e) & qui ejus, unde originem ducit, administrationem provinciae petit: quamvis hodie hac in re lenius a-

gatur. (f) De residuis autem tenetur, qui pecuniam publicam non in eos usus contulerit, in quos attributa sibi fuerat, & is apud quem quantitas aliqua publica emtione, locatione, aut administratione superfit, quam vel profiteri, vel in publicas rationes referre neglexerit, aut professam, relataque ultra annum apud se habuerit: isque (uti Duarenus explicat verba legis,) (g) praeter pecuniam ex reliquatione inferendam; tertia insuper ejus, quam debet, parte multatur: alii triplo ejus, quod debet, multandum censent, praeter debitam pecuniam restitutam. Subtractae autem pecuniae repetitio ex hac lege transit etiam adversus (h) haeredes. Denique peculatus crimen, ut JCtus tradit, ante quinquennium admissum non est amplius objiciendum. (i)

C A P U T XCVI.

Ad legem Juliam de Annona.

Publicae quoque C. Julius Caesar utilitati prospexit lege in eos lata, quorum dolo annona, nempe frumentum, vinum, oleum, panis, caro, sal, & similia victus elementa cariorea reddantur: quique ob eam rem societatem coierint, & conspiraverint, quo vel iter vectoribus ab urbe averteretur, vel naves, nautaeque detinerentur, quique annonam quoquo modo vexant, sive subtrahendo, sive supprimendo, inopiamque rei cibariae inducendo, ut publica egestate privatim dicerentur: (k) itaque a Dardano quodam, forte hujus teterrimae artis principe, Dardanarii nuncupantur. (l) Eadem lege plebuntur & ii, qui fraudulenter in annonae administratione versantur, sive praefectus ipsius annonae, sive praefectus urbis. (m) Et quoniam per hoc judicium publicae necessitati, communique salutis consulitur, delationes mulierum, & servorum recipiuntur.

(a) L. unic. C. de crimin. pecul. §. item lex Julia de tit. de publ. judic. Jac. Gothofr. C. Theodos. ad leg. Jul. pecul. lib. 1.

(b) Cap. quisquis 17. quast. 4. Cujac. obs. 13. c. 19. l. divi ff. ad leg. Jul. pecul.

(c) act. 3. scen. 6. L. aut facta §. locus ff. de poen.

(d) L. 3. C. de crim. sacril.

(e) L. 2. C. cod. sive de crimin. sacril.

(f) L. ult. C. cod.

(g) L. 4. §. qua lego ff. ad leg. Jul. pecul. & §. leg. Julia. Duaren. hoc tit. ff. 3. cap. 4.

(h) L. ult. cod. l. ex judic. 20. ff. de accens.

(i) L. 7. ff. hoc tit.

(k) L. 2. ff. ad leg. Jul. de ann.

(l) L. 6. ff. de extraord. crimin. Cujac. 10. obs. 19. Turneb. 9. ad vers. 17.

(m) L. 1. §. cura ff. de offi. praef. urb.

tur. (a) Convicti autem viginti aureis damnantur; aut si negotiatores sint, negotiatione interdum interdicuntur: aliquando relegantur, & si humiliores fuerint, ad opus publicum dantur: pœnaque pro gravitate delicti variatur. (b)

C A P U T XCVII.

Ad legem Juliam Agrariam, sive de terminis motis.

A Nimadvertendum quoque censuit C. Julius Cæsar in eos, qui, submotis agrorum terminis, jura conturbant, miscentes, atque confundentes dominia privatorum, finesque obscurantes, quominus internoscantur: quos multavit quinquaginta aureis in singulos terminos motos; permessa cuilibet ex populo accusandi facultate. (c) In servis vero Nerva pœnam exacerbavit adjecto ultimo supplicio: nisi dominus vellet multa in se suscepta servum suum liberare, si terminum exarsisset, aut eiecisset.

C A P U T XCVIII.

Ad legem Juliam de ambitu.

Nihil vero fraudum earum, quæ superioribus legibus coercentur, formidaturi sumus a magistratibus, si ab illorum creatione fraudem omnem amovebimus; ac reipubl. gubernacula deferemus ad meliores, justis liberis, incorruptisque comitiis. Ideo legum omnium utilissimæ sunt leges adversus ambitionem latæ: per quas cavetur, ne in bonorum petitione virtus a pecunia, probitas a calliditate, ac meliores a deterioribus, de more superentur, neve dignitates donis obtemperent, ac per largitiones, promissionesque suffragiorum libertas civibus eripiar. Meritorum enim testimonia, non remuneratio largitionum oportet esse suffragia. Qui tribus igitur clam divisa pecunia corrupisset, populi-

que voluntatem donis emisset, cum pluribus fraudulentè coeundo, & homines conducendo, ut rejecto competitorè suo magistratum adipisceretur, lege primum Tribunitia Poetilia, deinde aliis vario tempore usu poscente prodeuntibus, Bæbia nempe, Maria, Fabia, Cornelia, Calpurnia, Tullia, Aufidia, Licinia, Pompeja, (*) & postremo Julia, plectebatur interdictione (d) aquæ, & ignis; primo quidem per decennium, postea vero perpetuo: & honos ab reo simul cum tribu, veluti suspicatur Manutius, ad accusatorem transferebatur. Ex quibus legibus tantum Julia conjecta est in libros juris, postquam enim Tiberii tempore suffragiorum jus a populo ad Senatum devenit, ut ab Senatu facilius ad solum principem redigeretur; (e) Harum legum auctoritas prorsus concidit; quis enim argueret legibus facta principum? Hinc & de lege Julia satis mentio est in Digestis. Auctorem habuit non Julium Cæsarem solum, sed & Augustum, qui Fabianis & Scaptiensibus tribulibus suis singula millia nummum a se dividebat comitorum die, ne quid a candidatis desiderarent, ut Svetonius tradit: (f) atque inter alias pœnas per quinquennium interdixit magistratus petitione reis hujus criminis. (g) Ubi vero principes magistratus creationem ad curam suam revocaverunt, lex ambitus in urbe cessavit, mansitque tantum in municipiis, & municipalibus honoribus; ab honoribus autem urbanis, ut hoc vitium abesset, satis fuit pellere avaritiam ex aula principis, quod conatur Justinianus in *Novella 8.* Loco autem interdictionis aquæ, & ignis subjecta est deportatio, quæ tanquam ex lege Julia de ambitu ex constitutionibus principum (h) impendit iis, qui defuncti muneribus ea continuant aut repetunt ante redditam administrationis suæ rationem. Minor vero ambitus pœna minori, nempe pecuniaria multa centum aureorum, cum infamia, ex Senatusconsulto coercetur: (i) quam incurrit is, qui contra legem ambitus in muni-

venditis muneribus extra ordinem punirentur.
 (d) Dion. lib. 40. pag. 145.
 (e) Sigon. de judic. lib. 2. cap. 29.
 (f) in Aug. cap. 40.
 (g) Dion. lib. 54. p. 531.
 (h) L. un. C. ad leg. Jul. de amb. ubi Cuiac.
 (i) L. un. §. 1. ff. ad leg. Jul. de amb.

(a) L. 1. C. ult. ff. ad leg. Jul. de annon.
 (b) L. 6. ff. de extraord. crimin.
 (c) L. ult. ff. de term. mot.
 (*) Occupata Republica iudicum ambitus, evanuit, non quod a principe abesse dignitates compararent homines, sed quod admittit eos, qui sæpe liberti & eunuchi erant, de-

capio magistratum petierit, aut sacerdotium. Qua lege damnatus amissum gradum repetit, si alium ejusdem criminis in judicio convicerit: quod ex lege Calpurnia descendit. (a) Senatusconsulto quoque ad hanc legem edito punitur, qui novum vestigial instituerit. (b)

C A P U T XCIX.

Ad Leges Julias Judicarias.

Legibus autem Juliis, quæ judicariæ dicuntur, ambitus damnatur accusator, aut reus, qui domum judicis ingrediatur, constituta multa centum aureorum fisco inferendorum: (c) cui adjiendum ex Dione, iisdem legibus fuisse cautum, ne iudices domus aliepas introirent. (d) His autem judiciariis legibus emendabatur forum, & judiciorum disciplina regebatur, pluribus quidem capitibus; quorum quæ ad nos pervenerunt, post Antonium Augustinum recensuit Brissonius. (e) Ex his autem legibus Callistratus docet, minorem XX. annis judicare non cogendum, (*) neque compromittendum in eum; neque permittendum, ut qui iudex est, arbitrium in se recipiat ejus rei, super qua iudex est constitutus, curetve, ut in se compromittatur. (f) Facultas etiam prorogandæ jurisdictionis concessa partium ab iisdem fluxit legibus. (g) Quod vero pertinet ad publica judicia, vetabant leges Julæ, uno

tempore de duobus reis quem queri, nisi suarum injuriarum causa: (b) qui enim persequuntur injuriam suam, ii non questus, sed levandi doloris causa descendunt ad accusandum; contra vero delatores, quorum improbam sedulitatem in aliis vexandis coercere lex Julia voluit: unde certum præscripsit numerum; supra quem delatoribus eodem tempore non liceret accusare. (i) Ac Venulejus quidem tradit, præfinitum duorum (**) fuisse reorum numerum: cujus in verbis Cujacius mendum irreplisse, merito mea sententia suspicatur: cum Imperatores (k) tradant, tertiam accusationem eis, qui duos reos detulerint, non esse a lege permissam. Unde, ne interpretum vaticiniis involveretur, ita legendum censet Venulei locum, (l) ut pro duobus reis substituatur tribus reis, nempe ita: *Lege Julia publicorum judiciorum cavetur, ne eodem tempore de tribus reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa.* Iisdem judiciariis legibus constituebatur, ne quis adversus affinem, vel cognatum, aliove, quibus pietate obstringimur, veluti parentes, patronos, liberos, libertos, invitus testimonium dicere compellatur. (m) Item ne reus, qui adversus novam accusationem veterem ejus delicti absolutionem opponit, prius accusetur, quam per sententiam de prioris accusatoris prævaricatione constiterit, ex qua deducatur, illum per fraudem effugisse iudicii severitatem, tum

(a) L. un. S. 2. ff. ad leg. Jul. de amb.

(b) eadem lege.

(c) L. un. S. 4. ff. ad leg. Jul. de amb.

(d) Dion. lib. 54.

(e) select. antiq. 4. cap. 7. Gell. lib. 15. cap. 2. ff. de recept. l. 41.

(*) Unde mira dubitatio consultoris interrogantis Ulpianum, an valeat sententia a minore xxv. annis iudice data, quæ proponitur in L. 57. D. de Re iudicata, qui Ulpianus æquitatis obtentu sententiam ejus tueretur, modo octodecim annis major sit. Quod non est contrarium definitioni legis Julæ, quia in hac quærebatur, quando cogi quis possit ad iudicandam, cum Ulpianus respondeat, qua ætate ferri queat sententia iudicis xxv. annis minoris, Conf. Illustris van Bynkershoek Obs. lib. VI. cap. 17.

(f) L. sed in servum S. si quis ff. de recept.

(g) L. 1. S. 2. ff. de iud. ut observat. Cujac. ibid.

(h) L. hos accusare S. lege ff. accusat.

(i) d. l. hos accusare.

(**) Imo singulorum. Ait enim, eodem tempore de duobus reis queri non posse, cum contra Macer in L. 8. D. de Accus. eos ab accusando removeat, qui duo judicia adversus duos reos subscripta habent, & Imperatores Diocletianus & Maximianus in L. 16. C. de his, qui accusare non possunt, accusationem tertiam ex rationibus juris interdictam memorent. Quare duorum reorum numerum præfinitum fuisse, censebat Cujacius, & lege Julia cautum putabat, ne quis de tribus simul reis quæreretur. Cujacii sententia verisimilis est, quamvis, si velimus *Sequitur*, Macrum & Imperatores cum Lyckero intelligere possimus de accusatione duorum super uno eodemque crimine, nisi quod in neutra lege quicquam est, quod hanc distinctionem suggerere possit.

(k) L. cum ration. C. de his, qui accus. non poss. Cujac. 6. obs. cap. 12.

(l) L. hos accusare S. lege ff. de accusat.

(m) L. jurisconsultus 9. ff. de grad. & affinit. l. 4. ff. de test. l. 12. ff. de accusat.

enim

enim licebit vetus iudicium, prævaricatione sopitum, nova delatione suscitare. (a) Item cavebatur, ut qui reum detulisset, locum delicti, personam, & mensum designaret. (b) Eisdem leges jubebant, ut si servus capitali crimine postularetur, dominus, vel eum sisteret, vel satisdato promitteret sive per se, sive per extraneum, se illum siturum, cum usus exegerit; ac si non defenderetur servus, vel non ita sisteretur, in carcerem conjectus, cogeretur ex vinculis causam dicere. (c) Hoc loco etiam recenferi postulat S. C. quo cavebatur, ne quisquam eorum, a quibus quid ad utilitatem fisci peteretur, alia instrumenta delatori, sive accusatori edere compelleretur, quam ea, quæ pertinerent ad causam, ex qua delator accuset. (d) Iisdem legibus, etsi nullo auctore, adscribit Briffonius, quod legitur in *libris rhetoricorum ad Herennium*, ut scilicet in publicis quæstionibus reo petente, iudicium de accusatore fiat: liceat illi accusare nec ne. Cum autem referat Svetonius; Cæsarem suscepisse constituendum iudiciorum curam, eaque rejectis tribunis ærariis ad Senatores, & Equites redeiisse; recte meo iudicio leges hæc iudiciariæ Cæsari dictatori ab Antonio Augustino tribuuntur. Sed & plura alia S. C. possunt ad has revocari leges, nempe illud, quo permittitur, ut excusationes absentium in criminum iudiciis allegentur; & ex iusta causa sententia differatur: propterea quod neque ad persequendum, neque ad depellendum crimen procurator admittitur. (e) Item, ut permittatur mulieri falsum testamentum accusare, si suam vel suorum injuriam persequatur, ut exponit Cujacius, quamvis regulariter mulieres a publicis causis arceantur, (f) Et iisdem ex legibus arbitrator conceptam fuisse formulam inscriptionis libellorum his verbis: (g) *Apud*

illum Prætozem vel Proconsulem Lucius Titius professus est, se Mæviam lege Julia de adulteriis ream deferre, quod dicat, eam cum C. Sejo in civitate illa, domo illius, mense illo, Coss. illis adulterium commississe.

C A P U T C.

De Lege Cornelia de Falsis, & ad S. C. Libonianum, Aliaque ad eam Adjecta.

Post leges Julias progrediamur ad ea crimina, quæ legibus vindicantur Cornelius, exordium ducentes a lege Cornelia de falsis, quam situel & reliquas tulit L. Cornelius Sylla Dictator, simul cum lege testamentaria duobus explicata capitibus: quorum altero testamenta confirmabantur civium Romanorum, qui apud hostes decederent; altero fraudes præcedebantur illorum, qui testamenta vitiasent, deleissent, amovissent, intervertissent, resignassent, recitassent dolo malo, corripissent, interceptissent, aut a se facta supposuissent imagine veri fraudem adumbrantes. Quod caput ortum occasione testamentorum, comprehendit etiam falsa omnia instrumenta, & quaslibet vitiatas, aut adulterinas scripturas; imò interpretatione sapientum, vel auctoritate Senatus aut edictis, & constitutionibus Principum productum fuit ad facta, dictaque omnia, quibus in aliorum incommodum, aut subtrahitur veritas, aut obscuratur. (b) Hisque criminibus cognoscendis Prætozem certum Sylla constituit. Quatuor vero S. C. supersunt, quibus aliqua crimina eam ad legem revocantur. Primum S. C. Libonianum sub Tiberio conditum Statilio Tauro, & Libone Coss. ut ex Ulpiano comprobatur Cujacius, (i) dissentiente Hottomanno, qui S. C. hoc revocat ad Adriani tempora, Torquato, & M. Annio Libone Coss.; expressum fuit hoc S. C. ex edicto Claudii Neronis, (*) proposito

(a) L. 3. ff. de prævaricatione.

(b) L. 3. ff. de accusat.

(c) L. 2. ff. de custod. reorum.

(d) L. 3. ff. de edend.

(e) L. accusatore 13. ff. de publ. iudic.

(f) L. 2. ff. de accusat. & inscript.

(g) L. libellorum 3. de accus. & inscript.

(b) Inst. de publ. iudic. lib. 4. tit. 18. §. 7.

(i) in narrat. C. ad l. Corn. de fals. Matth. de crimin. hoc tit. Ulpianus apud auctorem collat. legum Mosaic. tit. de falso test. 8. L. Divus ff. ad l. Corn. de fals.

(*) Imo sic Neronianum diceretur, exemplo Senatusconsulti Neroniani, cuius mentio apud Ulpianum XXII. 11. & Aprilis Neroni & Romæ Neropolis apud Svetonium in *Nerone cap. 55.* Porro Divus dicitur Claudius, cuius est edictum, Neronem autem inter Divos relatum esse non novimus, hostem puta a Senatu iudicatum & quæsitum ad supplicium more majorum, quamvis, ut memoria eius coleretur, a Senatu contenderit Vologesus, Rex Parthorum. Tribuatur igitur hoc S. C. Tiber. Claudio Druso Cæsari, quem Diis insertum & numi & scriptores ve-

in eandem sententiam; nempe ut pœna falsi producatur ad eos, qui iussu testatoris aliquid sibi, liberisve, aut servis suis testamento adscripserint; (a) sive per se, sive per servum suum: cum si sua sponte injussu testatoris adscripserint, directo in legem Corneliam incidere, ac falsi tenerentur ex ipsis verbis legis, non ex S. C. quo lex extenditur etiam ad eum, qui non falsus, sed jubente testatore sibi adscripserit, (b) unde prohibetur hæreditatem, aut legatum capere: ideoque ab ejus persona transferuntur, vel ad hæredem cum onere, quod speciale est (c) ex hoc S. C. vel ad substitutum, vel ad legitimos successores; cum pro non scriptis habeantur. Præter hanc autem pœnam superest etiam communis, quæ oritur ex lege Cornelia de falsis; (d) nisi testator illud nominatim subscriptione sua adjectum voluisset, se dictante, aut jubente fuisse a legatario, ejusve servo conscriptum. (e) Quod temperandæ legis causa principes indulerunt. Unde tum & relicta convalescunt, & legis Cornelie pœna quiescit. Idemque Senatus censuit in filia, quæ, dictante matre, sibi ex ignorantia juris adscripserat: (f) Et in servo, qui domini iussu testamento, codicillisve sibi libertatem adscripserat; ita tamen ut libertas ei ex fideicommissio præstetur; siquidem testator manu sua post eam scripturam testamento, codicillisque subscripserit. (g) Pœna vero locum habet testamento jam absoluto: (h) neque eum tenet, qui degit sub potestate ipsius testatoris, veluti filiumfamilias, tanquam instrumentum, quod ab ipso met patrefamilias exercetur. (i) Imo neque emancipa-

to filio, qui solus sit, eripitur hæreditas; quam nullo cohærede dato, patre dictante, sibi adscripserat: nam si ex testamento non posset, caperet eam tamen hæreditatem ab intestato, (k) unde huic non eripitur; nisi cohæres datus fuerit, ad quem pars erepta transferatur. Porro excusantur quicumque ratione potestatis, aut necessitatis, (*) parent imperio testatoris, ac eo jubente legatum sibi adscribunt, quibus aliquando etiam generalis testatoris subscriptio suffragatur. (l) Quando vero Senatus, aut Princeps veniam dabat ejus Senatusconsulti iustis ex causis: (m) indulgentia illa tantum legis Cornelie pœnis eximebat, legatum vero, aut hæreditatem iis, qui sibi adscripserant, minime condonabat. Porro ex Senatusconsulto vetatur adscribere sibi quis etiam in codicillis; quibus si adimatur, quod hæres, aut legatarius sibi adscripserat in testamento, cessat Senatusconsultum. Porro Paulus refert, Senatum censuisse, si quis sua manu servum sibi legatum scripserit, & eum rogatus manumittere fuisset; servum eum ab omnibus (**) esse manumittendum: propterea quod adscriptio illa ex S. C. Liboniano fuisset inutilis. (n) Alterum S. C. quod item ex Ulpiano apud Collatorem legum Mosaicarum eruitur, prodiit Licinio, & Tauro Coss. quo ad pœnam falsi trahuntur ii, qui fraudulenter inter se compararunt, ut mutuum sibi testimonium dicerent, (o) more Græcorum, de quibus vulgatum erat proverbium, quod legimus in Ciceronis oratione pro Flacco: *da mihi testimonium mutuum*. Tertium S. C. conditum fuit Cotta, & Messala

tores testantur & festivissimus Senecæ Iulius. De ætate quoque Senatusconsulti Liboniani non satis constat. Claudii ætate in Fastis nullus occurrit Libo, unde plerique & inter eos, Petrus Faber, Cujacius, Pithœus & Salmasius ad tempora Tiberii ascendunt. Quorum sententiam si probemus dicendum erit, summam Senatusconsulti de in Claudio edicto repetitam fuisse.

- (a) d. l. Divus ff. ad l. Corn. de fals.
 (b) Cujac. ad Afric. tractat. 3. l. si quis ff. ad l. Corn. de fals.
 (c) Cujac. loco citato.
 (d) L. Divus 15. ff. ad l. Corn. de fals.
 (e) d. l. C. l. 2. C. de his, qui sibi adscrips. in 1. 1. 15. §. plane ff. eod.
 (f) L. 15. §. 5. ff. eodam.
 (g) Loco citato §. 2.
 (h) L. si quis 6. ff. eodam.
 (i) Imo neque emancipa-

(i) L. 5. ff. eodam.
 (k) L. quumquam 1. C. de his, qui sibi adscrips. D. ad hanc leg.

(*) Qualis necessitas potestatis in servo est, qui sibi iussu domini adscripserit. Diocletianus tamen in L. 6. C. de his, qui sibi adscribunt, generalem subscriptionem servo prodesse non vult, nisi ad imperandam vitam.

(l) Cujac. 3. ad Africam. l. si quis legatum ff. ad l. Corn. de fals.

(m) L. Divus 15. ad l. Corn. de fals.

(**) Puta hæredibus, scilicet ut & libertas servo salva sit, & jus patronatus adscribenti manumisso ademptum cohæredibus omnibus comperat, tanquam in communi liberto.

(n) L. cum quidam 17. ad Leg. Corn. de fals.

(o) L. 1. l. 9. ff. eod.

Coss.

Coff. adversus eos, qui ob litem, & ad-
vocationem instruendam, testimoniaque
cogenda pecuniam acceperint, societatem-
ve coierint, aliove modo sese obstrinxe-
rint. (a) Advocationis autem nomine ve-
nit, quidquid ad opem ferendam, aut fide-
dem faciendam in judicio comparatur.
Quartum Senatusconsultum factum est duo-
bus Geminis Coff. quo legi Cornelie de
falso subjiciuntur, qui dolo malo adver-
sus innocentem conspiraverint, & in il-
lius periculum societatem inierint, ut
eum in judicio accusarent. Unde judi-
cium ex hac lege datur in eos, qui ac-
cusatorem excitant adversus aliquem, &
delatorem submittunt in causa etiam pe-
cuniaria, (b) ubi non corpore, sed pe-
cunia reus multatur; & in eos, qui ob
denunciandum testimonium, hoc est ob
evocandum, cogendumque ad testimo-
nii dictionem, & remittendum, aut di-
cendum, vel non dicendum (c) illud pe-
cuniam acceperint, judicemque corrupe-
rint, (d) produxerintve falsas, consti-
tutiones, (e) aut edicta publice proposi-
ta dolo malo induxerint, corruperint.
(f) Item hac lege animadvertitur & in
eos, qui aliquid fraudis commiserint in
rationibus, tabulis, literis publicis, quo-
verum celarent, interverterent, obum-
brarent; (g) aut per obreptionem quid
a Principe impetraverint, vel a Magi-
stratu ex rescripto Alexandri Severi; (h)
aut nomine Prætoris literas, falsas reddi-
derint, edictumve falsum proposuerint.
Item qui duobus in solidum eandem rem
diversis contractibus vendiderit. (i) Ju-
dex etiam, qui contra principum con-
stitutiones, & jus palam propositum pro-
nunciat: & qui mentita judicis amici-
tia, & familiaritate sententiarum even-
tus vendunt, aliive cui negotio nomen
illius prætentant, eadem lege plectun-

tur. (k) Non solum enim scripturarum;
sed & cujusque rei falsitas in hujus le-
gis judicium deducitur; veluti si quis
fraudandi animo æs inauraverit, aut inar-
gentaverit, aut pro preciosiori metallo
minus preciosum subjecerit, (l) aut fal-
sum partum supposuerit: quo Principum
constitutiones legem Corneliam porrexe-
runt. Fraudem enim naturæ ac socie-
tati humanæ facit, qui familiæ fami-
liam inserit alienam. (m) Cujus facino-
ris non publica est accutatio, neque ad
quemlibet e populo pertinet, sicuti per-
tinent alia ex hac lege crimina, sed tan-
tum ad parentes, qui nulla temporis
præscriptione ab accusando repelluntur.
(n) Nec opus est, ut ea quæstio ad
pueri pubertatem differatur: præsto enim
semper creditur esse mater, quæ natura-
li charitate ac proprio pudore satis ad
causæ defensionem incitatur: (o) maxi-
me cum de suo capite mulier periclite-
tur. Ad hanc etiam legem spectat crimen
eorum, qui signum adulterinum faciunt,
sculpunt, exprimunt, vel verum amo-
vent, aut jam impressum resignant, (p)
aut alienum chirographum imitantur: (q)
aut qui per fraudem in alienam familiam
irrepunt, insigne gentilitium, & cogno-
men alterius assumentes, aut imponen-
tes, asseverantes sibi falsum nomen: (r)
dolo malo, quo aliquid non suum pos-
sident, intercipient; nam si fraus ab-
sit, liberum est nomen, aut cogno-
men, aut insigne mutare, suumque ge-
nus alia imagine significare, (s) quod Re-
ges Gallie ter fecisse, Cujacius tradit.
Primo enim tres coronas habuere, dein-
de lilia innumera, postremo ex constitu-
tione Caroli VI. lilia tantum tria. (t)
Porro Trajanus edicto suo legem Corne-
liam ejusque pœnam produxit ad eos, qui
mensuras publicas cujusque generis proba-

(a) L. 1. l. 20. ff. ad leg. Cornel. de fals.
(b) L. 9. §. ult. ff. ad leg. Cornel. de fals.
(c) L. 1. §. 1. ff. hoc tit.
(d) L. 1. §. 2. eod. l. qui duobus §. 2. eod.
(e) L. 1. l. ult. ff. eod. l. 4. §. 20. C. eod.
(f) L. pen. ff. ad l. Corn. de fals.
(g) L. 16. ff. eod.
(h) L. si quis 29. eod. toto tit. C. si contrarius vel
utilis publ.
(i) L. qui venditorie ff. eod.
(k) Paull. libr. 5. sent. tit. 25. de lege Corn. 287.
§. ult.
(l) Paull. sent. tit. 25.

(m) L. qui falsi l. lege 30. ff. ad leg. Corn. de fals.
l. cum suppositi C. eodem, ubi Cujac.
(n) L. lege 30. ff. eod. & juribus proximo
cit.
(o) L. si partus 1. C. ad leg. Corn. de fals.
(p) L. lege ff. hoc tit. & Inst. de publ. judic. §. item
lex Cornel. de fals. Paullus sent. 5. tit. 25.
(q) L. quid sit 23. ff. eod.
(r) L. falsi 13. ff. ad leg. Cornel. de fals. Paull.
sent. libr. 5. cap. 25.
(s) L. 1. C. de mutat. nomin.
(t) Cujacius ad l. 13. ff. eod. sive ad lib. 15. res-
pons. Papin.

tas lucri sui causa corrumpunt, ac ponderibus utuntur adulterinis, (a) lege quoque Cornelia plectitur, qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus est usus, aut iter fecit, sive, ut Jurisconsultus ait, viam commeavit falso diplomate, (b) nempe literis tractoriis, quas Princeps dabat missis ab se, aut evocatis, ut in cursu publico vim omnem, aut molestiam evitarent, & stativis, mansionibus, aut diversoriis eodem in diplomate adscriptis, & imperatis uterentur. (c) Mulier porro neminem hac lege accusare potest, nisi ipse mulieris interfit. Quod Senatusconsulto ad hanc legem cautum fuit. (d) Quamobrem si pupillus falsis instrumentis in judicio victus fuerit; Alexander Imperator censuit non a matre, sed a tutore, vel curatore, quos habeat accusandus.

CAPUT CI.

De Lege Cornelia Nummaria.

Verum nulla ex fraude damnum fert Republica majus, quam ex adulteratione monetæ: vitiatum enim sanguis, unde nutritur, a quo simul corpus omne putrescit. Cujus criminis ea est gravitas, ut præter communem de falso, peculiarem a Sylla legem expresserit, quæ nummaria dicitur Alconio Pediano: (e) eaque tenetur, qui dolo malo pretiosiori metallo deterius infuderit: (f) ut si quis argento publico, aut privato æs admiscuerit, aut æri plumbum, quod crimen Tacitus Imperator (g) capite puniendum duxit, adjecta bonorum præscriptione: quod & ad legem quoque Juliam peculatus trahitur; nec mirum, si unum idemque crimen pluribus legibus subjiciatur. (h) Item qui monetam attonderit, raserit, falsæ imitatione imaginis adulteraverit, (i) aut solidi orbem circumciderit: ex his enim liberi quidem

ad bestias damnantur; servi capite puniuntur. Solidum porro vix demum post Diocletianum fuisse pro nummo aureo acceptum, docet Scaliger: haud admodum repugnante Jacobo Gothofredo. (k) Quibus fraudibus quisquis opem præstiterit, domumve præberit falsæ monetæ percutiendæ, aut veræ adulterandæ, abradendæve, in eandem incidet legem. Quapropter non licet percutere aut signare monetam extra locum huic operi jussu publico destinatum: qui locus *moneta* dicebatur communi vocabulo cum percussa, & signata materia. (l) Verum sicuti nefas est, adulterare pecuniam, itaque minime licuit; probos nummos Principis vultu signatos ob eam causam reprobare, quod imago Principis minore orbe circumscriberetur; nam & ad eos, qui probam monetam recusant, pœna legis Cornelie, teste Paulo, extenditur. (m) Pondere namque oportet æquali monetas consistere, non forma spaciove imaginis, (n) Constantinus autem fœneratores, sive nummularios, aut collybitas, apud quos pecuniæ permutabantur, quibusque permutationis pretium, quod collybum dicunt, adjiciebatur, flammis damnavit, si vel veterem monetam veterum Principum vultu signatam reprobasent, vel minoris æstimassent, ut collybum, sive pretium permutationis auferent. Nam ne avaritia fœneratorum, quæ nunc in pecuniæ Neapolitanæ permutatione grassatur, modum transiret, statuerunt suis constitutionibus Principes atque definiunt permutationis pretium & mercedem collybitarum. (o) Porro pœna legis Cornelie de falso, si nummariam excipias, quæ ultimum supplicium statuit, est regulariter deportatio, bonorumque omnium publicatio in liberis hominibus; in servis vero vitæ privatio, ut docet Marcianus: (p) ut eximantur tamen ab hac regula graviore aliquot, aut leviores casus, quibus pro delicti ra-

(a) L. *pernult.* ff. *cod. l. annonam.* ff. *de extraord. crimin.*

(b) L. *eos qui* §. *ult.* ff. *cod.*

(c) Cujac. *ad l. unic. tit. 52. de tractoriis.* C. *lib. 12.*

(d) L. *5. C. de his, qui accus. non poss.*

(e) *In Prator. Urban.*

(f) Cujac. *tit. C. de falsa moneta.*

(g) Vopisc. *in Tacit. Cujac. C. eodem.*

(h) Cujac. *ad tit. C. de fals. monet.*

(i) L. *8. ff. ad leg. Cornel. de fals.*

(k) C. *Theodos. si quis solidi circ. extor. incid. l. unic. in fin.*

(l) Cujac. *tit. C. de fals. mon. l. 2.*

(m) *Ad leg. Corn. de fals. sent. tit. 5. l. 5. in pr.*

(n) C. *Theodos. si quis solidi circ. extor. inc.*

(o) Jac. Gothofr. *ad l. 1. C. Theod. si quis solidi extor. circ. circumcid.*

(p) L. *1. ult. §. ff. ad leg. Cornel. de fals.*

tionem,

tionem, vel exacerbantur pœnæ, vel leniuntur. Etenim falsi testes, quorum improbitate innocentes (a) capitalem sententiam subierunt, vel tabularii civitatum, qui suis fraudibus falsas immunitates tribuerunt, (b) aut qui alterius concutienti causa militiæ, vel ordinis insignia sibi usurparunt, vel falsum partum (c) subjecerunt, morte damnantur: liberti vero, qui se pro ingenuis gesserint, lenius nempe infra deportationis pœnam puniuntur: ne leviores casus aliquot attingant, qui iudicis permittuntur arbitrio. (d) Claudius enim reo cuidam hujus criminis manus præcidi iussit. (e) Similemque pœnam inflixit Alexander Severus, incisus digitorum nervis.

CAPUT CII.

De Lege Cornelia de Injuriis.

Non solum vero præcidi Sylla fraudes, sed pleniori actione a civibus avertit injurias. Quamvis enim actio ea descenderet etiam ex legibus XII. tabul. & ex edicto Prætoris; tamen obscurius, minusque distincte proponebatur. (f) Unde lex cornelia processit, injurias omnes comprehendens manu illatas, atque, ut scribit Cujacius, (g) atrociores. Ex qua in eos actio dabatur, qui pullassent aliquem, & verberassent, aut in domum alienam irrupissent, (h) vel fraudulenter per tegulas, aliove modo se direxissent; unde directarii appellantur. Quorum auctores facinorosi ita extra ordinem puniuntur, ut in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum damnentur; (i) ac iudicis est hodie pro gravitate delicti pœnam definire. (k) Eademque lege repellebatur a iudicando actoris gener, socer, vitricus, privignus, sobrinus, affinisve alius proximior, (l) & patro-

nus. Distinguit autem lex Cornelia pulsationem, & verberationem: verberat enim, qui cum dolore cædit, pulsat vero, qui sine dolore, ut ex Ofilio docet Ulpianus. (m) Domus hac in lege accipitur pro domicilio quolibet, ubicunque quis moretur sive in proprio, sive in conducto, sive in villa, sive in hortis: ut si dominus fundum locaverit, non dominus agat contra illum, qui fundum introivit, sed colonus. (n) Porro cum quæreretur, an pater possit ex lege Cornelia injuriam a filiosam. acceptam vindicare; placuit non posse: verum filium quidem habere actionem ex lege Cornelia, patrem autem prætoriam injuriam; adeoque liberum esse filio, ex hac lege agere, ut neque cavere cogatur patrem rem ratam habiturum. (o) Illud consultissime fuit hac lege introductum, ut liceat actori deferro iurandum; ut reus juret injuriam sese non fecisse: quo actoris existimatio reintegretur, & reus iudicio eximatur. (p) Duplex autem eadem lege nascitur actio, criminalis nempe, quæ pœnam irrogat reo, (q) quæque, docente Cujacio, publica erat accusatio ex causis in lege Cornelia contentis; & civilis, quæ a reo æstimationem reposcit injuriæ. (r) Quas actiones qui non distinguunt, valde sese involvunt, & in earum tempore definiendo dissentiant: cum facile discordia componatur, si criminalis a civili separatur. Intelligemus enim illam, utpote pœnalem, esse annuam; (s) hanc vero perpetuam, quippe civilem. Quæ vero a scripto veniunt injuriæ, hac etiam lege vindicantur: qua instabilis esse jubetur, si quis librum in alterius infamiam conscripserit, composuerit, ediderit, etiamsi alterius nomine, vel absque nomine horumve quid faciendum curaverit: (t) & Senatusconsulto ad hanc legem condito subjiciuntur pœnis legis, qui adversus aliquem injuriosum quidquam dixerint, aut epigram-

(a) L. 1. ff. ad leg. Corn. de sic. §. 1.

(b) L. 1. C. de immum. nom. concead.

(c) L. 1. C. ad leg. Cornel. de fals.

(d) Duaren. hoc tit. cap. 3.

(e) Sveton. in Claud.

(f) Duaren. tit. de injur.

(g) ad tit. C. de injur.

(h) L. 1. ff. de injur. Infit. de injur. §. sed & lex Paull. sent. 5. tit. de injur. ubi Cujac.

(i) Paull. loc. cit.

(k) Cujac. C. de injur.

(l) L. 5. in pr. ff. de injur.

(m) L. 5. §. 1. ff. de injur.

(n) eadem leg.

(o) L. 5. §. 6. 7. ff. de injur.

(p) L. 5. §. hac leg. 8. ff. de injur. L. injur. 34. de jur. jur.

(q) L. hoc accusare §. ult. ff. de accusat. Cujac. ad tit. C. de injur. & ad Paull. lib. 5. sent. tit. de injur. §. injur.

(r) L. conficitur. 37. §. 1. ff. de injur.

(s) Cujac. C. de injur.

(t) L. 5. §. 9. ff. de injur.

mata sive inscriptiones, aliudve quid etiam sine scripto, & voce, veluti picturam in alterius ingnominiam protulerit etiam si nomen illius, in quem factum fuit non adjecerit. (a) Nam si adjecisset, pateret etiam communis actio injuriarum ex legibus XII. tabul., & ex edicto prætoris. (b) Nec pœnas effugiunt emtores, & venditores harum peltium, & descriptores: in quos omnes perinde atque in auctores, & in eos, qui auctores sollicitaverint, & impulerint, itemque & in illos, qui vulgaverint, nec statim inventa scripta combussissent pœna capitis a principibus constituitur, tanquam in auctorem illius. (c) Servo autem qui affecerit aliquem injuria, graviorem pœnam lex Cornelia; sed extra ordinem minuitur: cum veterit Sylla, servum inter injuriarum recipi reos. (d)

CAPUT CIII.

Ad Legem Corneliam de sicariis.

Cum hac lege Sylla texisset famam civium; alia texit vitam ab insidiis sceleratorum hominum, quæ appellatur lex Cornelia de sicariis, & veneficiis; & quamvis aliis armorum generibus vitæ hominum appetantur; tamen quia sicæ usus commodior erat, & usitator, ab ea legem placuit appellare. Est enim sicæ parvus ensis, ac retortus, (e) qui sub vestibus facilius latet, instar Perlici acinacis; unde a Cedreno definitur *μαχαίρα μικρά ἀ ἐπίσω κρυφή* (f) & ab Athenæo aprorum dentibus comparatur (g) quibus brevibus cultris, ac flexis tractandis aperto spacio non erat opus, ideoque facilius homines iis peribant; quo magis usus interdicebatur ab antiquissimis usque temporibus. Plautus enim in *Aulularia*: *Ad tres viros ego deferam tuum nomen C. Quamobrem. E. Quia cultrum babes. C. Coquum decet.*

(a) eadem l. §. 10.

(b) L. 6. ff. eodem.

(c) L. 1. C. de famos. libell. ubi Cujac.

(d) L. hos accusare in fine ff. de accusat. & in script.

(e) Joseph. lib. 20. antiq. Sigon. de judic. in hanc leg.

(f) Cujac. in parat. ff. ad l. Jul. de sicar.

(g) lib. 18. cap. 1.

(h) Cic. VVesemb. in parat. hoc tit. n. 1.

(i) Sigon. de judic. lib. 2. cap. 30.

(k) L. 1. §. 2. l. 12. ff. ad l. Cornel. de sic l. i. de Ne-

Accusatorum se minatur Euclio coquum, quod cultrum haberet; coquus vero respondit, sibi ob culinariam artem non esse interdictum. Atque hominum sane cædes vetustissima ætate XII. tabul. legibus, & lege Semproniana per Gracchum lata vindicabatur. (b) Lucius vero Sylla dictator anno A. U. C. DCLXI. legem tulit severiorem de sicariis, veneficiis, parricidis, una cum lege de falsis: quorum criminum perpetuas quæstiones sub quatuor prætoribus instituit, ut colligitur ex Cicerone in *Verrum*. (i) Quæ lex eadem quamlibet a quocunque ortam, sive a pubere, sive ab impubere, dummodo doli capace: (k) atque in quolibet sive liberos, sive servos, sive peregrinos, sive infantes, (l) & quibuscunque armis editam coercerat: nam Homerus etiam infantis cædem *ἀνδρονόμοιο* appellat. Scribit autem Jurisconsultus, nullam esse hac lege hominis occisi conditionem exceptam: (m) nec interesse, occiderit ne ipse, an alius ab eo conductus: (n) item integrum ne, an mutilum hominem interemerit, dum ea esset forma hominis, in qua anima coaluisset; exceptis monstribus & prodigiis, quæ lex XII. tabul. necanda, & statim projicienda jubebat. (o) Neque refert, mortem quis, an mortis causam, & occasionem attulerit. (p) Unde judex, aut Magistratus, qui, accepta pecunia, capitalem in reum sententiam dixerit, aut auctoritate sua dicendam curaverit, & iudicii cursum ita direxerit, ut quis necaretur; in insulam, ademptis bonis, ex hac lege deportatur. (q) Eiusque legis pœnam incurrit, qui dolo malo falsum testimonium dixerit, quo quis publico iudicio damnetur: (r) item & qui falsa iudicia confessus fuerit, confitendave curaverit, quo innocens perderetur; ex Senatusconsulto hujus legis pœnæ subijcitur. (s) Cui subest etiam qui, etsi non

rarius §. si dolo ff. ad l. Aquil. Matth. de crim. hoc tit.

(l) L. pen. C. ad l. Cornel. de sicar. Cujac. 6. ob. serv. 21.

(m) L. 1. ff. eod. §. & qui hominem.

(n) L. 15. §. 1. ff. eod. Matth. ibid.

(o) Matth. ibid.

(p) L. 15. ff. ad l. Cornel. de sic.

(q) L. 1. ff. eod. Paull. senat. lib. 5. cap. 23. §. judex.

(r) L. 1. §. 1. ff. eod.

(s) L. 3. §. item is ff. eodem.

occiderit, hominis tamen occidendi, fur-
tive faciendi causa cum telo ambulave-
rit. (a) Lex enim hæc unice dolum ul-
ciscitur: uode neque cædem punit, nullo
interveniende dolo, veluti si cujus manu
casu telum evolaverit; (b) neque dolum
remitte, (*) si non processerit: & quam-
vis nulla cædes intervenerit, cædis tamen
consilium punit. Is enim Græcis est. ho-
micida, qui cædem animo intendit, ni-
si quis tam remisse aliquo in opere ver-
setur, ut curam negligat alienæ vitæ:
veluti si potator, cum ramum ex ar-
bore dejeceret, ante non admonuerit,
ut prætereuntes caverent: damnatur enim
in metallum; si ramus decidens ali-
quem occiderit, sed non ex lege Cor-
nelia. (c) (**). Neque per hanc legem
dolo lata culpa comparatur: sed quod
ex lata culpa processerit, extra ordi-
nem mitti poenæ subicitur. Cavet eti-
am lex Cornelia contra servos fugiti-
vos, si post mortem domini fugam ca-
pesserint, quo quæstionem elaborentur:
attribuitque accusatori quinque aureos ex
bonis occisi in singulos, quos convicerit
servos, qui cædem admisissent: ac si a-
perto testamento domini servi iidem li-
beri facti inveniantur, ex vinculis cau-
sam dicere coguntur, convictique servi
puniuntur, & qui convicerint, denos
aureos præmii a damnati bonis accipiunt.
(d) Poena vero nata cum ipsa lege Cor-
nelia interdictio fuit aquæ & ignis; pos-
tea deportatio in sublimioris conditio-
nis homines: in conditionem vero me-
diam, poena capitis: in infamam, cru-
ci affixio, aut ad bestias damnatio. (e)

Tandem capitis poena comprehendit o-
mnes. (f) Cumque sequentibus tempo-
ribus poenarum varietas legi Corneliæ ac-
cesserit; ideo eas omnes ex lege Corne-
lia descendere Justinianus tradit: plerum-
que enim quæ adduntur legibus, tan-
quam cum ipsis legibus orta traduntur,
ut supra monuimus. (g) Legis hujus al-
terum caput est de veneficis, maleficis,
& divinatoribus, quod a Marciano (h)
quinto capitum numero ponitur. Eo enim
crebrius homines venenis, ac malis hu-
jusmodi artibus, quam gladio pereunt;
quod ab occultis sceleribus poenæ sunt
remotiores; Romani vero antequam pri-
mævam gentis honestatem peregrinis vi-
ciis, & aliarum nationum commercio
polluissent, ignari diu non modo poe-
narum, sed & criminum etiam fuerunt
talium. Unde cum crimine carerent,
diu etiam abstinere remedio: neque ven-
enorum quæstionem instituerunt ante
annum A. U. C. CDXXII. C. Valerio
Flacco, & M. Claudio Marcello Coss.
quo tempore patuit perniciosa fraus mu-
lierum, quæ occulte per totam serpe-
bat urbem. Ad quam investigandam an-
cillæ indicio magistratus excitati, ma-
tronas ipsas participes nefarii sceleris in-
venerunt. Quarum cum aliquot nega-
rent, eaque venena non ad perniciem,
sed ad morborum quorundam curatio-
nem parata responderent, idque impu-
dentius perseverarent; bibere coactæ frau-
dem propria morte prodiderunt. (i)
Cujus sceleris centum, & septuaginta da-
mnatæ fuerunt mulieres. Qui sexus ad
rabiam pronior viribus exutus, & liberta-

(a) Paull. lib. 5. sent. tit. 23.

(b) L. 1. §. divus ff. eod. Paull. lib. 5. sent. tit. 23.
ubi Cujac.

(*) Notabile hoc caput legis Corneliæ de sicariis, quo voluntatis etiam poenam patitur, qui cruenta mente para manu cædem tantum medita-
tus est. Proinde si quis ex ædibus profugerit armatus ad occidendum, quanquam vitæ alienæ tantum insidiatus est, legis Corneliæ reus est, si id perfecisset, nisi prudentia alterius vel casus consilium ejus inhibuisset. Habet id commune cum aliis quibusdam criminibus gravioribus, veluti, Majestatis, veneficii & susurrorum magicorum, seu maleficii. Confer. van Byrkershoek *Obs. lib. III. cap. 10.* quod tamen de eo præcipue accipiemus, a cujus consilio parum abfuerit eventus, sic, ut eum absolvamus, qui occidendi quidem causa cum telo in publicum perrexit, mox autem poenitentia du-

ctus redierit & telum projecit. Multo minus in legem Corneliæ incidit, qui ira cæstro percitus gladium quidem arripuit, sed mox seposuit.

(c) Paull. l. c. l. 1. §. Divus ff. eod. l. in lego 7. ff. eod. Cujac. in sent. Paull. loco cit. §. sicut. 51.

(**) Quia hæc, ut mox sequitur, non culpam, sed dolum coeret, neque ex lege Aquilia, quia caput ejus de homine occiso tantum ad servos pertinet, non ad homines liberos, qui æstimari nequeunt.

(d) L. lego Cornel. ff. de S. C. Silan.

(e) L. 3. §. legis ff. ad l. Cornel. de sic. Paull. lib. 5. sent. tit. 23.

(f) Inst. de publ. judic. §. item l. Cornel. de fr. carnis.

(g) Cujac. ad Paull. lib. 3. sent. tit. 23.

(h) L. ejusdem 3. ff. ad l. Cornel. de sicar.

(i) Livius lib. 8. cap. 18.

te, non mirum si se fraudibus armet, & pro gladiis utatur sæpe venenis. Postea judicia hæc lege Cornelia fuerunt administrata, eaque lex prælata etiam fuit legi, quam eadem de re postea Cæsar Dictator tulerat. Venenum autem perinde atque apud Græcos (a) *φαρμακον* in bonam, ac malam significationem, prout res proposita postulat, accipitur. Pœna veneficii eadem erat, ac sicariorum, nempe interdictio aquæ, & ignis, aut deportatio: aunc vero ultimum supplicium, cui cum sicariis etiam venefici subjiciuntur, (b) sive præbuerint venenum, sive malo consilio retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, opemve præstiterint, sive non hominis perimendi, sed abortionis causa obtulerint, aut amatorium poculum propinaverint, unde quis vitam amiserit: (c) nam si vitam non abstulerint, & consilium necandi non teneantur; tamen propter periculum, quod intenderunt, quasi contra legem fecerint, honestiores quidem bonorum parte multati mittuntur in insulam; humiliores in metallum. (d) Plura vero Senatusconsulta, quorum non omnium auctores, aut tempora certa producuntur, sententiam legis aliquando latentem, ad species non expressas extendunt: quorum primum est illud, quo relegatur quisquis non malo animo, sed ad conceptionem medicamentum dedit, si mulier medicamento accepto perierit. (e) Alio S. C. plectuntur pharmacopœæ, atque pigmentarii, fucique artifices, qui noxias herbas ad eluendum, purgandumve corpus dederint, vendiderint, (f) quibus viscera vitiantur; veluti cantharides, quæ cum urinæ suppressione vesicam exedunt. Porrigitur etiam per S. C. eadem lex Cornelia ad eos, qui adversus naturam ingrati, summum illius donum utilitatem sibi, aut aliis præci-

duat: sive se, aut alios voluptatis, aut lucri, & ut Jurisconsultus loquitur, promercii, libidinivæ causa castraverit, ut exectis testibus sine muliebri pudore muliebrem mollicitem, & virilem audaciam sine virili robore præ se ferant: quod est in utroque sexu deterrimum in sui unius personam contrahentes; pestiferosque mores in animos potentiorum effractis, atque obscenis cantionibus infundentes; ut non mirum, si aliquando præmia virtutibus debita, cinædis, lenonibus, ac meretricibus unice pateant. Quibus ut malis Respublica eriperetur ex Senatusconsulto, lex Cornelia ulciscitur eos, qui castrant invitos; (g) eos vero, & qui non invitos castraverint, constitutione sua damnavit Adrianus, qui & medicos virilia excidentes morte punivit, (h) & eos, qui sponte se castrandos præbuerunt. Ac Neratio Prisco, & Anno Vero Coss. S. C. prodiit in eos, qui servum suum castrandum obtulerint, ut in dimidia bonorum parte multarentur. (i) Senatusconsulto etiam trahitur ad pœnas hujus legis is, cujus familia, sciente eo, adipiscendæ, aut recuperandæ possessionis causa venerit ad arma; item & qui seditionis auctor fuerit: (k) quæ quamvis respiciant etiam ad legem Juliam de vi, novum tamen non est, ut eodem de crimine duplici lege caveatur, ut jam significavimus. Qui omnes pro eorum gradu, atque ordine, aut in crucem tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur. (l) Et præterea, qui naufragos per vim suppresserit, quo minus opem sibi ipsis ferrent, vel navim periculo eximerent, ex S. C. hujus legis pœna tenetur. (m) Quo pertinet aliud S. C. Claudianorum temporum de illis, qui ex naufragio clavos, vel unum ex his abstulerint, ut omnium rerum nomine teneantur, (n) quod etiam convenit cum titulo de furtis. (o) Cir-

(a) Homer. in Odiss.

(b) Paull. sent. lib. 5. tit. 23. in pr. Match. de crim. tit. 6. ff. l. 48. de sic. cap. 3. & cap. 5. num. 3.

(c) L. 3. ff. ad l. Cornel. de sic.

(d) L. si quis 38. §. qui abortionis ff. de pœnis.

(e) L. 3. §. 2. ff. ad l. Cornel. de sic. l. 38. §. 5. de pœnis.

(f) L. 3. §. 3. ff. ad l. Cornel. de sicar. Cuiac. 15. obs. 27. & Gothofred. ad l. 3. ff. hoc titul. qui omnia venena recenset.

(g) Paull. sent. lib. 5. titul. 23. l. 4. §. 6. ff. hoc tit.

(h) L. 4. in fin. ff. eodem.

(i) L. 6. ff. eod.

(k) L. 3. §. item is ff. ad l. Corn. de sicar.

(l) Paull. sent. lib. 5. tit. 23.

(m) L. 3. in fin. ff. de incend. ruin. naufrag.

(n) L. 3. §. 8. eod.

(o) L. 21. ff. de furt.

cumcidere quoque interdictum est omnibus, præterquam Judæis, filios suos: (a) ceteri enim castrantium pœna ex hac lege tenentur. Id autem Judæis concessum putatur simul cum exercitio religionis suæ: unde interdicitur aliis, qui non religionis, sed munditiæ causa id usurpabant, ut Egyptiis, de quibus Herodotus, qui ab illis Colchos profectos argumentatur, quod & hi circumcissione uterentur. Ab Egyptiis vero putat eundem ritum accepisse Phœnices, & Syros, qui erant in Palæstina, & Æthiopes: minime gnarus, hujus institutionis auctorem fuisse Deum, & ex divino præcepto Abrahamum: qua de re Origenes Celsum admonuit. (b) Ad nefaria etiam sacrificia ex Senatusconsulto legis hujus pœna porrigitur, ut si quis impia sacra nocturna fecerit, faciendave curaverit, quo aliquem incantaret, interficeret, obligaret; quive hominem immolaverit, ejusve sanguine litaverit, sanum, templumve polluerit: humilior quidem cruci affigeretur; honestior vero capite plesteretur: Tiberio, & Adriano decernente. (c) Feralis autem hæc, atque stygia superstitio non minus horrenda est, quam vetusta. Homines enim enormes moribus, & errabundi mente, quasi Deus immanitate delectaretur, scelera sceleribus expiabant, & publicam calamitatem oblatione cariorum pignorum, imo & regiæ prolis mactatione propulsare studebant, si ita superstitio poposcisset. Hinc illa fabulosa de Saturno, qui filium unicum Cœlo patri, fami, pestilentiaque avertendæ immolavit. (d) Ab hac fabula dira superstitio de gente in gentem dilapsa Chanaanos incescit, qui liberos Molocho Idolo comburebant, (e) & Phœnices eorum finitimi peste, aut fame ingruente rogana filios nefario ritu devotos Diis mactabant. (f) Et Egyptii ad sepulchrum Osiridis homines Typhoni colore similes, nempe rufos, qui ea in regione rariores erant, ideoque peregrinos, ad immo-

landum auferebant; unde origo fabulæ de sævitia Busiridis in advenas: Osiridis enim tumulus Ægyptia lingua Busiris appellabatur. (g) Gallos etiam, refert Cæsar, in suis calamitatibus, aut immolare pro victimis homines, aut immolandos vovere consuevisse. Nec ejusmodi cædibus abstinuere Græci, utcumque omnium cultissimi, quod in fabulis ab exemplo Iphigeniæ discimus; neque Carthaginenses utpote a Phœnicibus oriundi, qui Saturno sanguine humano litabant: immo nec Latini, qui victimas humanas cædebant Egeriæ Deæ; ut opus fuerit, quod Plinius memorat sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno ab U. C. S. C. prohibere hominem immolari. (h) Adeo infederat omnibus non posse Deorum numen aliter placari, nisi pro salute hominis, hominis vita redderetur. Nec tanta calamitate urgebantur a Diis, quantam ipsi sibi producebant, ut longe minorem illam ab se deprecarentur. Scelera hæc igitur omnia sub eo legis Corneliæ capite comprehenduntur, quo venefici, maleficique damnauntur. Malis enim artibus non minus, quam venenis homines e vita tolluntur. Ideo aliis S. C. hoc legis Corneliæ caput productum fuit ad divinatores, ariolos, magos, aruspices, astrologos, vaticinatores, aliosque Chaldæarum artium professores, qui in aliorum perniciem sortes conjiciunt, aut astra consulunt. (i) Et quoniam hi mathematicarum scientiarum auctoritate, fraudes suas protegebant; ideo damnati sub mathematicorum appellatione fuerunt: cum alioqui nihil honestius mathematicis, nihil humanæ naturæ conducibilius, unde in damnatione minime continentur geometricæ artes; non enim fuerat id vocabulum deonestatum: (k) adeo ut eo nomine fecernantur honestiores professores a communi mathematicorum appellatione, qua magi, & incantatores abutebantur. Contra quos ex Tacito

(a) L. circumcidere ff. ad l. Corn. de sic. Paull. 5. sent. tit. 23.

(b) Marsham sca. 5. vers. circumciso pag. 74. & 75.

(c) Cujac. ad Paull. sent. 5. cap. 23. §. qui hominem immolaverit, ubi Cujac. & §. qui sacra.

(d) Euseb. de prepar. evang. lib. 1. cap. 1.

(e) 2. Reg. 15. 31.

Jani Gravinae. Tom. I.

(f) Euseb. de prepar. evang. lib. 4. cap. 16.

(g) Diod. Sicul. lib. 1. Marsham. sacul. 5. verbo saculorum pag. 77.

(h) Plin. lib. 30. cap. 1. vido Montan. in not. var. in Caf. lib. 6. de bello Gallic. pag. 130.

(i) Paull. sent. loc. citato & toto tit. C. de malefic. & mathem.

(k) L. artem 2. C. de malef. & mathem.

patet quantopere leges exarserint : etsi semper levitas (*) vulgi umbras ipsis rebus anteferentis, potestatem legum exuperaverit. Legis autem Corneliæ pœna non modo docentes, & exercentes, verum & discentes, & conscios malarum artium tenet, non sine aliquo tamen discrimine, (a) nam conscii, vel tollebantur in crucem, vel bestiis objiciebantur; ipsi vero magi vivi comburebantur cum suis libris, ut non modo exercitium, sed ipsa quoque scientia plecteretur. Supererant medici, qui non suo, sed fallacissimæ artis, atque ancipitis doctrinæ vicio non raro mortem afferunt inopinantes : ut plures aliquando medicina vitas hauriat, quam gladius, & venenum. Sed inhumanum esset, in crimine insontibus ponere naturæ obscuritatem, & ignorantiam causarum involuntariam : unde lege Cornelia subjicitur pœnis tantum imperitia & imprudentia medicorum, si forte medicamen ad salutem oblatum artis inscitia, vel medici negligentia ægrotum interemerit : ac tum honestior quidem medicus in insulam deportabitur, humilior vero capite punietur. (b) Tandem incendiarios, qui data opera in urbe incendium excitassent, & si vetustioribus legibus obnoxios, punivit etiam lex Cornelia : per quam humiliores bestiis objiciuntur; honestiores, qui locum, & gradum in urbe aliquem teneant, aut capite plectuntur, aut in insulas deportantur. (c)

CAPUT CIV.

De Lege Cornelia, & Pompeja de Parricidis.

Capite legis Corneliæ de sicariis inclusum erat (**) caput aliud veteris le-

(*) Quam vehementer propter ejusmodi impostoris Alexandri vaticinationes trepidaverint, quotquot erant in orbe Romano, vide apud Lucianum in *Æmiliæ*. Cæterum suavis est Azo in *glossa ad titulum Codicis de Mathematicis & Mathematicis & Mathematicis*, quando Mathesin, cum Geometriam & Arithmetica significat, siue adspiratione, contra cum adspiratione scribendam censet, quando designet vaticinationem, sic, ut scire faciat matesis, sed divinare matthesis. Inter leges a Principibus Christianis contra Mathematicos latas notabilis est 10. *C. de Episc. aud.* in qua non tantum ex urbe sed omnibus simul ex civitatibus pelluntur sub pœna deportationis.

(a) *L. 2. seq. C. de malof. & mathom.* Paull. 5. sent. 23. §. *magica artis.*

(b) *L. illicitas §. sicus. ff. de offic. Præsid.* Paull. sent. hoc tit. in fin.

(c) *L. ult. §. ult. de incend. ruin. naufrag.* L. 10. ff. ad leg. Corn. de sicariis, & l. 1. ff. eod.

gis adversus parricidas : quam veterem legem alii pro lege XII. tabul. interpretantur, ut Jacobus Gothofredus; (d) alii minime. Romulus certe tantum facinus ne opinione quidem aut conjectura præsumens, nulla illud lege coercuit; etsi pœnas de hominum cæde constituerit. (e) Neque in veteres Romanorum sanctissimos mores tam detestabile scelus irrupit ante annum A. U. C. sexcentessimum, (f) quo tempore L. Hostius parentem occidit, cui accessit cædes alia, quam habemus ex epitome Liviana. (g) Fertur enim Publius Malleolus matrem fustulisse de vita: ideoque veteri lege de parricidis insutum culeo, simul cum cane, vipera, simia, & gatto gallinaceo mersum in mare fuisse. Quod parricidarum supplicium ex vetusta lege descendens, Sylla confirmavit: ut ex *Rosciana* Ciceronis oratione docemur, Pæto remque certum, ac perpetuum huic judicio præfecit, cum antea deesset. (h) Quia vero culei pœna repetebatur in capite legis Corneliæ, quo sicarii, parricidæque continebantur; ideo scribit Jctus; (i) parricidas, qui post legem Corneliam, lege Pompeja (***) quoque damnabantur, teneri lege Cornelia de sicariis, hoc est eadem pœna culei, quæ repetebatur in lege Cornelia de sicariis: (k) Qua eo supplicio puniebatur parricidium: Ne nos decipiant Duarenius, & Jacobus Gothofredus, (l) qui sublatam censuerunt pœnam culei per legem Pompejam, atque communem de sicariis substitutam in parricidio putaverunt: Cum tamen lex Cornelia de sicariis, quo lex Pompeja refertur, peculiarem culei

(**) Aliter Jctus eximus, Gerardus Noodt, qui *Probab. lib. 1. cap. 11.* apud Marianum in *L. 1. D. de lege Pompeia* pro lege Cornelia de sicariis reponeret legem Corneliam de parricidis. Nostro tamen consentiunt Jac. Menardus & Ferrarius apud Schultingium in *jurispr. Antiquissimam* pag. 513. utraque autem lege, Cornelia & Pompeja culleus parricidio pœna præstitutus, ut contra Cujacium & Gothofredum evicit idem Schultingius pag. 515.

(d) in *C. Theodos. lib. 9. tit. 15.*

(e) Plur. in *Rom. Ant. Aug. in hanc leg.* Sigon. de *judic. lib. 2. cap. 31.*

(f) *Ant. Aug. in hanc leg.* (g) *lib. 68.*

(h) Sigon. *lib. 2. de judic. cap. 31.* Pomp. ff. de *orig. jur. l. 2. §. capta.*

(i) *L. 1. ff. ad l. Pomp. de parr.*

(***) Lata circiter anno DCC. quo Pompejus Consularum sine collega gessit.

(k) *Inff. de publ. judic. §. alius deinde lex.*

(l) *C. Theod. lib. 3. tit. 15.*

pœnam in particidio repetierit. Quæ sane pœna obsolevit recentioribus Imperatorum temporibus, (a) ejusque loco successit damnatio ad bestias, si mare proximum non esset; & ignis, quo vivi comburebantur, quod brevissimum supplicium Lucianus indicat. (b) Sane Augustus partidarum pœnas levaverat, easque non nisi confessis imposuit; ac tanquam scelus hoc nemo admittere auderet, ejusmodi reos ita interrogare solebat: *certe patrem tuum non occidisti?* (c) Constantinus tamen pœnam culci jam intermissam reduxit. (d) Nulla vero pœna parentes prisco ævo tenebantur, si liberos occidissent: cum prisca patriæ potestatis vi nihil parentibus non liceret in personam liberorum. (e) Igitur legem Corneliam excepit lex Pompeja de parricidiis lata Cn. Pompejo Cos. ex qua utpote posteriori, & uberiori, deinceps judicia hæc exercebantur. (f) Atque ad idem crimen Cn. Pompejus retulit eadem omnium ascendentium, & descendentium, (*) collateralium etiam cognatorum, & conjugis patronorum, (g) pœnamque ad confcios extendit, etiam si fuerint extranei, (b) & ad illos quoque, qui venenum emerint patri suo propinandum, etsi sceleratum consilium sibi (i) non procefferit. Neque hujus criminis persecutio tempore tollitur: atrocitas enim illius exigit, ut ultrix pœna in scelerata capita perpetuo impenderet. (k) Itaque lege Pompeja tenetur non modo qui patrem, matrem, avum, aviam, filium, filiam, aliumve quem ex ascendentibus, & descendentibus; sed & qui fratrem interemerit, sororem, patrualem, quem Cujacius (l) interpretatur natum ex eodem patre, diversâ matre, matrualem nempe, ex eodem Cujacio, eadem ex matre genitum, alio vero patre, sive uterinum; patrum

avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patronum, sponsum, novercam: quæ personæ non omnes verbis legis, sed sententia continentur illius: nec excipiuntur ii, quorum dolo malo aliquid tale contigerit. (m)

CAPUT CV.

De Lege Titia, Publicia, & Cornelia
(**) De lusu.

Superest e legibus Cornelii ea, quæ ad lulum pertinet, quam Hottomannus L. Sillæ tribuit. (n) Qua vestustiores communi judicio fuere lex Publicia, & Titia, quæ forsitan illæ sunt, quas Talaras Plautus (o) appellavit in *milite glorioso*, sibi: *Atque adeo ut ne legi fraudem faciam Talaras, Accuratote, ut sine talis domi agrent convivium.*

Quos versus perperam Gronovius refert ad rationem ludendi præscriptam legibus convivalibus, quas ipsis sibi convivæ statuebant: non enim Periplectomenes omnino talos domo sua prohibuisset. Non solum autem aleæ nomine venit jactus talorum e turricula, & fritillo, sed fortunæ qualiscunque lusus. Nam ex S. C. vetitum est in pecuniam ludere, sponsonemve facere, ut scilicet qui vicerit, propositam pecuniam auferat, (p) exceptis ludis ad virtutis exercitium institutis: veluti si hasta certetur, cursu, saltu, lucta, pilive jactu, pugna. (q) Ad quod S. C. Justinianus (r) constitutionem suam accommodavit: ceteris enim ludis damnatis excepit hos, quorum frequens erat olim certamen in campo Martio, & magna celebritas in Græcia: ubi *πρωταδελου* no-

(a) Paull. *sent. 5. cap. 24. l. 4. ff. ad leg. Pomp. de parric.*

(b) De mort. peregr. Cujac. *C. de iis, qui parent. occid.*

(c) Sveton. in Aug. *cap. 33. Senec. de clam. Cujac. parat. C. de his, qui parent. occid.*

(d) *L. unic. C. eod.*

(e) *L. in suis 11. ff. de lib. & posth. VVesemb. parat. ad l. Pomp. de parric.*

(f) Sigon. *de judic. lib. 2. cap. 31.*

(*) Puta, si mater filium filiamve occiderit, aut avus nepotem *L. 1. D. de lege Pomp. de parric.* Patri id demum interdictum *L. un. C. de his, qui par. vel lib. occid.* antea ei licuit, etiam post le-

gem Pompejam *L. 11. D. de lib. & post. Collat. legum Mosaic. & Roman. tit. 4.*

(g) *L. 1. ff. ad leg. Pomp. de parr.*

(h) *L. utrum ff. eod.*

(i) *L. 11. in fin. ff. eod.*

(k) *L. 10. ff. eod.*

(l) *observat. lib. 6. cap. 17.*

(m) *L. 1. ff. ad leg. Pomp. de parr.*

(**) Leges hæc omnes incertæ ætatis.

(n) *L. 3. ff. de aleat.*

(o) *act. 2. sc. 2. vers. 9.*

(p) *L. 2. ff. de aleator.*

(q) *L. qua actione 7. S. si in collat. ff. ad l. Aquil.*

(r) *L. 1. C. de aleator.*

mine comprehendebantur quinque ista certamina, & concursus eorum simul appellabatur *παμμάχων*, ut scribit Hyginus. (a) Præter hos autem ludi omnes vetantur, etiamsi pecunia non apponatur, sed ejus loco lupini ad precium significandum, (b) vel aurum comicum, quod & pro lupinis apud Plautum accipit Muretus, & Turnebus. (c) Invisa vero maxime legibus est alea, qua homines mutuis fraudibus exhauriuntur simul, & inter se irritantur: ut profuso patrimonio rapinis, & cædibus rei familiaris lacunam explere conentur: ideoque aleatorum genus legibus infame habetur. Unde de Lenticula aleatore a M. Antonio restituto, tanquam de homine turpitudine notato, Cicero (d) loquitur. Ideo Ædilibus mandabatur, ut illorum cætus ab urbe, ac popinis omnibus arcerent: (e) unde illud Martialis *lib. 14. Ep. 1.*

Nec times Ædilem moto spectare fristillo.

Nec modo jure civili actio denegatur, & retentio ei, qui alea vicerit; (f) sed qui victus pecuniam solverit conditione indebiti, rem solutam repetet ex constitutione Justiniani: (g) quæ conditio non tollitur minori præscriptione, quam 50. annorum. (h) Et qui domum suam præbuit aleatoribus, nullum a legibus adversus furta, injurias, & rapinas habet auxilium, nullam actionem, qua res ablatas vindicat, vel damnum resarciat; imo & ejus domus publicatur, (i) quique alium ludere compellat, multatur, aut in vincula publica, vel in lautomias conjicitur. (k)

C A P U T CVL

De Furtis.

AC de hisce criminibus hætenus, nunc furta occurrunt, de quibus latius

(a) *vid. Meurs. in Græc. Ludibus. l. athletes f. de his, qui not. infam.*

(b) *L. 1. C. de aleator.*

(c) *p. advers. cap. 19.*

(d) *lib. 1. de offic. leg. 26. ff. de injur. l. fugitivus ff. de V. S. Cic. Philipp. 2.*

(e) *Senec. de vita beat. cap. 7.*

(f) *Cujac. parat. C. de aleat. lusu, & aleat. in ff. l. in exceptionibus ff. de probat. l. ult. §. 1. ff. quar.*

in legibus XII. tabul. unde actio furtiva proficilcitur. Ex legibus autem aliis eo spectantibus monumentum superest legis Hostiliæ, cujus certum tempus ignoratur. Unde dubitat Antonius Augustinus *de legibus in prætermisissis*, a Regibus ne procefferit, an a Coss. an a Tribunis? Hottomannus consularem existimat, eamque adscribit A. Hostilio Cof. cum collega Attilio, anno urbis DLXXXIII. Nisi potius eam cum Antonio Aug. accessimus a C. Hostilio Mancino, qui collegam habuit M. Emilium Lepidum Percinam an. DXVI. Ut hujus autem sententiam legis assequamur, meminisse oportet prisco XII. tabul. jure nullis in causis permissum fuisse judicio adesse per alium; quam potestea necessitas legem solvit, & copia negociorum, atque frequens, ac longa in varias regiones peregrinatio civium, quæ obtinuit, ut saltem in causis civilibus agere, seque defendere per alium liceret; minime vero in criminalibus, (l) præterquam in furto ex lege Hostilia, quæ indulget, ut furti agere liceret nomine illius, qui apud hostes infortunio suo reperiretur, aut abesset Reipublicæ causa; (m) item & ejus pupilli nomine, quorum tutores ex causis iisdem impediuntur. Ceterum generaliter definitum est, ut excusationes absentium ex S. C. iudicibus allegentur, & si iustam rationem habeant, sententia differatur. (n)

C A P U T CVII.

De Lege Fabia de Plagiariis.

AFurtis transeamus ad plagium, quod etsi a furtis distet, eis tamen videtur affine. Dictum est plagium a greco *πλαγίος*, quod significat obliquus, in latus versus, transversus: ut hujus natura criminis exprimitur, quæ tota compo-

ror. a. non dat. l. pen. ff. de nauis. sacn. Cujac. lib. 9. obs. 28.

(g) *L. 1. O. de aleator. (h) L. ult. C. eod.*

(i) *C. de aleator. Cujac. parat. ib. & l. 1. ff. de aleator.*

(k) *L. 1. ff. ult. l. 2. ff. eod.*

(l) *L. 13. §. 1. ff. de publ. judic.*

(m) *l. 1. de iis, per quos ager. poss.*

(n) *L. 13. §. 1. ff. de publ. judic.*

nitur

nitur a dolo, fraude, versutia. Plagium enim suppressio est liberi hominis, aut servi alieni. Quod olim crimen vindicabatur lege Cornelia de plagis (*) lata, cujus vestigium reperitur apud Apulejum, (a) apud quem ista legimus: *Crimen legis Corneliae incurram, si civem Romanum pro servo vendidero*, quæ lex obmutuit post latam legem Fabiam fortasse luculentiolem, ex qua deinceps judicia sunt agitata, cum ex ea hoc redactum fuerit inter judicia publica, quale, ut Cujacius (b) existimat, lege Cornelia non erat: nisi audiamus Duarenum, qui a Diocletiano factum esse hoc publicum iudicium suspicatur. Quo minus assentior iis, qui legem hanc accessunt a Q. Fabio Leone, & Claudio Marcello Coss. qui magistratum gesserunt anno A.U.C. DLXXI. diu ante Syllam. Si enim Syllana lex fuisset lege Fabia posterior, hæc, non illa obsolevisset: usitatus enim est, ut judicia ex novis, quam ex veteribus exerceantur legibus: nisi non a Sylla Dictatore, sed ab alio ejusdem familiaræ longe hoc antiquiori latam hanc legem Corneliam auguremur. Ceterum Fabia minime punit eum, qui vi abstraxerit hominem liberum, aut servum surripuerit alienum: sat enim alterum horum lege Julia devi, alterum furti accusatione vindicatur; sed damnat eum, qui hominem sive libertinum, sive ingenuum celaverit inivum, aut vincum habuerit, vendiderit, emeritve sciens dolo malo, aut fuerit hoc in genere alieni criminis conscius; vel servum, aut servam alienam induxerit, ac sollicitaverit ad fugam; vel eum, eamve invito, vel imprudente domino, domi-

nave celaverit, vincum habuerit, emerit, vendiderit sciens dolo malo, aut horum fuerit conscius criminum. Eadem lege continebatur, ut si servus plagium commisisset, dominus ejus pecuniam pro servi crimine penderet, & servus per decennium adipiscendæ libertatis spem amitteret. (c) Ad hanc legem S. C. accessit, quod Cujacius (d) refert ad Alexandri tempora, Modesto, & Probo Coss. Ex eoque fugitivorum venditio ad legis Fabiæ pœnam redigitur, etiam si dominus ipse venditor servi sit in fuga constituti; sive ut eleganter JCtus ait, si ipse dominus fugam servi vendat: (e) ne venditione servi dominus omitat accusare plagiarium, qui forte fugam suavisset, atque hac ratione reus emto servo iudicium, cui propter publicam disciplinam est subjiciendus, elabatur, ut interpretes Græci opinantur: (f) alii vero alias rationes pro suo cujusque arbitrio comminiscuntur. Pœna vero cum ipsamet lege orta pecuniaria erat, (g) postea cum visa esset levior, plagiarium damnari consueverunt in metallum. (h) Diocletianus (i) pœnam capitis adjecit, quam pœnam extendit Constantinus in eos, qui filios viventibus parentibus abducunt: qua explicanda lege se implicuit Alciatus; cum levi literarum adjectione nodum solvere potuisset; legitur enim initio legis (k) *metalli pœna tenetur*: qui locus palam repugnat sequentibus verbis, ubi statuitur pœna capitis. Lektionis igitur integritas petenda est cum Cujacio, & Duareno e C. Theodosiano; unde legem desumserit, ubi pro *teneantur*, legitur *tenebantur*. (l) (**) Instituitur autem ex

(*) Necessè non est, ut ex verbis Apulej singularis lex Cornelia de plagis effingatur, cum ea intelligi possint de lege Cornelia de falsis, eo quod utrique etiam falsi reus est, qui hominem liberum pro servo vendit. Qua ratione concidunt, quæ Noster contra annum latæ legis Fabiæ disputat.

(a) l. 8. *metamorphos.*

(b) Cujac. *paras. C. ad l. Fab. de plag.*

(c) *L. lege Fabia* 12. ff. *de manumiss. ad quam Cujac. lib. 50. Paull. ad edit. L. in bello 9. si in captivis ff. de captivis.*

(d) *Paras. C. ad l. Fab. de plagiar. & obs. 17. c. 10.*

(e) *L. 2. ff. ad l. Fab. de plagiar.*

(f) *Matth. de crim. ad lib. 48. ff. titul. 12. cap. 2.*

(g) Cujac. *ad Paull. 50. ad edit. sive ad l. 12. ff. de manumiss.*

(h) *L. ult. ff. ad l. Fab. de plag.*

(i) *L. 7. C. eod.*

(k) *L. ult. C. ad l. Fab. de plag.*

Jani Gravinae. Tom. 4

(l) *C. Theodos. hoc tit. ubi Gothofred.*

(**) Rejicit & hanc emendationem Lynckerus in *Considerationibus suis ad Gravinae libros de origine Juris*. Causatur & hoc loco sinceritatem & integritatem lectionis in libris veteris juris, mavultque eos, qui in hoc crimine claruerint, de iis intelligere, qui id aliquoties commiserint. Sed hunc sensum vocis claresco ipse quidem nullo exemplo docet: cum contra, nativa vocis significatione vox clarescere ponatur pro *passere*. Quare probanda est conjectura Duareni & Cujacii pro *tenebantur* legentium *teneantur*, inprimis cum hanc lectionem exhibeat ipse codex Theodosianus. Videret autem Constantini lege pœna gladii tantum repeti; antea enim iam proposita erat a Diocletiano & Maximiano in *L. 7. C. ad leg. Fab. de plagiaris*, nisi quis dicere velit, legem Diocletiani ad urbem, Constantini ad Africam pertinere.

hac lege iudicium sicuti ex lege Aquilia, etiam mortuo eo, in quem plagium fuit commissum. (a) Qui vero pro *Fabia Flaviam* nuncupant, palam redarguuntur erroris a C. Theodosiano, & a M. Tullio, qui huius legis meminit in *orat. pro Rabirio*. Refert item Ulpianus *lege pr. ff. de fugitivis S. C.* ne fugitivi admittantur a rusticis in saltus, aut protegantur: & ut intra viginti dies dominis reddantur, aut apud magistratus exhibeantur, quo poena evitetur. Item ut liceat militi, vel pagano fugitivos investigare, etiam in praediis Senatorum, aut paganorum. Ad ditum & S. C. Modesto Cos. facto, ut fugitivos inquirere volentibus litera ad Magistratus dentur. In quos Magistratus multa statuitur, si literis acceptis auxilium suum inquirentibus denegarint; poenaque imponitur & illi, qui apud seque ri prohibuerit.

CAPUT CVIII.

De Lege Remmia, Petronia, & Senatus-consulto Turpilliano.

Quoniam leges criminum ultrices exposuimus; nunc ad legestranseamus rationem, & viam eorum ulciscendorum, praeter leges Julias iudiciarias, aperientes. Primaque omnium, quarum supersunt in jure nostro vestigia, lex occurrit Remmia, & S. C. Turpillianum: quibus veritas, pulsa falsitate, atque mendacio in iudiciis restituitur. Ac lex quidem Remmia incertis nominibus producitur. Memoria etiam aliquibus appellatur, aliis Mem-

mia; tanquam a latore Cajo Memmio Tribuno plebis Scipione Nasica, L. Bestia Calturnio Cos. anno DCXLIII. quod excogitavit Hottomannus, qui & hoc pro huius legis capite assert: ne scilicet eorum, qui absunt Reipublicae causa, inter reos nomina recipereantur: Verum Remmiae nomen teneant acriter Antonius Augustinus, Cujacius, Duarenus, alique plures: quamvis enim in Ciceronis codicibus (b) varie legatur, Remmia tamen constanter scribitur in Pandectis Florentinis, aliisque codicibus juris civilis. (c) Tempus auctoremque certum huius legis, neque nos, neque alius quisquam, quod sciam, invenit: (*) ac ne quis nomen admittere nolit. Cujacius probat, (d) esse Romanum, profertque Q. Remmii Palæmonem libri de ponderibus, & artis grammaticae scriptorem. Igitur calumniatores praeter poenam talionis, cui subijcebantur, quando deferentes nomen rei, (e) quem accusabant, se subscribebant in crimen, ut eorum delatio reciperetur a Praetore, (cujus arbitrii erat recipere, aut non in reos delata nomina) (f): ex lege Remmia subibant infamiam imprimenda in eorum fronte litera K. (g) Eaque poena in eos tantum cadebat, qui publico, non privato in iudicio, calumniam intendissent. (b) Hinc lege Remmia damnati dicebantur frontis non integre: unde dubitabatur, an eorum testimonium esset in iudicio recipiendum, quia si alius hominis pudendae famae, integre tamen frontis, testimonium rejicitur; majore ratione illius, qui nec famam, nec frontem habet integram,

(a) L. 3. S. illud ff. eodem.

(b) Pro Sex. Roscio Amer.

(c) L. 3. ff. de testi. leg. 1. S. 2. ff. ad S. C. Turpill.

(*) Nec quicquam certius de ea protulit Henricus Brenemannus V. A. in libro de legis Rommia exitu, qui insertus est thesauro Ortoniano Tom. III. Propter nimiam puta rei obscuritatem. Ex poenae tamen acerbitate verisimiliter colligit, latam legem fuisse in asperis & rudibus P. R. moribus, in ipsis Reipublicae incunabulis, paulo post legem XII. tabularum a Remmio quodam, incertum quo, forsitan tribuno plebis, sinentibus legibus, Horrensa & Horatia, & hoc plebiscitum legis vi & potestate censerit. Idem suspicatur, poenae duritiae poenam istam interceptam fuisse, cum non temere produci exemplum possit stigmati inusti aridae & exsangui frontis. Ciceronem vero & Plinium, Julianum & Papinianum, cum de duplici K frontis inusto, de frontis punctis & notis, de

homine integre frontis loquuntur, ita interpretatur; ut alludere eos magis dicat ad sanctionem legis usu abolitae, quam de lege loqui in ipsorum usum obtinente. Quam sententiam Papinianus magis quam reliqui premere videtur, qui postquam in L. 1. S. 2. D. ad Sc. Turpillianum dixisset, Calumniatoribus poena lege Remmia irrogatur, postquam dein disputasset, quis calumniari videatur aut non videatur, subiicit, iudex... si in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam poenam ei irrogat.

(d) ad l. 13. ff. de testib. sive ad lib. 1. Papin. de adulter.

(e) L. ult. C. de calumniat. Cujac. ibid.

(f) Sigon. de iudic. lib. 2. cap. 10.

(g) Cic. orat. pro Rosc. Amer. Plin. in paneg. Julian. ad Antiochen. Cujac. tit. C. de calumniat.

(h) Cujac. ad l. 13. ff. de testib.

testimonium rejicietur. Sed quia legis Remmiæ verbis non excluderetur, reliquum est, ut iudicis officio fuerit excludendum. (a) Ad hanc legem S. C. illud pertinet, quo calumniæ publici iudicii damnati, apud pedaneos iudices postulare prohibentur. Quod S. C. nullo nomine innotescit, superestque tantum illius mentio apud Ulpianum. (b) Eo S. C. significatur ex Rævardi sententia, pedaneos iudices non solum fuisse privatos cives a Prætore ad causam cognoscendam datos, verum & ordinariam aliquando auctoritatem ad certum causarum genus habuisse, jus dicentes non e sella curuli, aut pro tribunali, sed in subselliis. Cum enim postulare nihil sit aliud, quam desiderium suum aperire apud eum, qui jurisdictioni præest, & pedaneos iudices jurisdictioni præfuisse colligitur, si apud eos aliqui, dum ne calumniatores essent, postulabant. (c) A calumniatoribus transeamus ad tergiversatores, nempe ad eos, qui accusationem intentatam desistunt: & ad quasi tergiversatores, qui mora sua reis profunt ad effugiendum iudicium, dilabente tempore a legibus præfinito. In hos igitur, qui cunctando reis beneficium legis impertiunt, conditum est S. C. Turpillianum, sive lex Petronia, (*) Nerone imperante, (d) a Petronio Turpilliano lata, & a Senatu adprobata. Nescio vero, an hujus legis capita fuerint ea, de quibus legis Petroniæ nomine alibi tractatur, nempe de sententia pro libertate dicenda, de servis pugnam cum bestiis pœnæ causa commissuris; quorum capitum Hottomannus auctorem quoque facit Petronium Turpillianum. Ac forsitan unius legis plura fuere capita, quorum illud de tergiversatoribus transit in S. C. quod habemus in manibus. Pœna hoc ex S. C. descendens est quinque librarum auri redigendarum in filcum, præter infamiam. (e) Quam S. C. pœnam ex lege

Remmia sumit, ut ea illos adspargeret, qui post satisfactionem exercendæ litis, & post inscriptionem in crimen, quæ solemnia sunt accusationis, crimine nondum abolito, sive reo a crimine nondum exempto, ab accusatione recesserint, sine Prætoris venia, vel ad diem contestandæ liti constitutum vocati non accesserint, vel causam ita neglexerint, ut inter moras illorum tempus legitimum ad reum peragendum effluerit. Nisi tam sero ad accusandum accessissent, ut breve tempus, quod supererat, nulla sua culpa præterierit ante iudicium absolutum. Tum enim nullo suo dolo, sed lege tantum ab ulteriori prosecutione iudicii exclusi, (f) neque tergiversatores profecto sunt, neque desertores, neque moratores, aut frustratores. Hoc S. C. tenentur omnes præter mulieres, & eos, qui non publicum, sed privatum iudicium instituerint. (g) Est & S. C. ad iudiciorum exercitium pertinens, cuius nomen, & tempora ignorantur: nempe illud, ne quis ob idem crimen pluribus legibus postuletur: (h) ortum fortasse temporibus Titi Vespasiani, quem Svetonius refert vetuisse, una de re pluribus legibus agere: hoc est idem delictum varie puniri. (i) Hinc docet Papinianus, pœnam generalem adversus omnes legum contemtores minime concurrere cum pœnis certarum legum, quas certis in criminibus censet, seclusa generali pœna, subeundas: quia generi per speciem derogatur, (k) S. C. item ab eodem Papiniano memoratur, (l) quo cavetur, ne qui sistitur a fidejussoribus in iudicio unius criminis causa, idem eodem die de alio crimine accusetur.

(a) L. 13. ff. de testib. Cujac. obs. l. 7. cap. 13.

(b) L. 1. §. romover. 6. ff. de postulat.

(c) Rævard. lib. 3. conjec. cap. 10.

(*) Que sententia non improbabili videtur Hermanno Noordkerk de lege Petronia c. 4. fin. estis legem Petroniam de servis & de sententia pro libertate dicenda longe alio refert p. 80. 81.

(d) L. abolitionem C. ad l. Jul. de adult. Cujac. paras. C. ut intra certum tempus.

(e) L. spurii ff. de decur. L. 3. §. ult. ff. de privar. l. 1. ff. de iur. fl.

(f) Cujac. enarrat. & paras. C. ad S. C. Turpill.

(g) L. 1. §. 10. in ff. ff. ad Turpill. Perez. in C. ad S. C. Turpill. num. 2.

(h) L. Senatus 14. ff. de accus.

(i) Cujac. ad l. Sanctio 41. ff. de pœnis.

(k) d. l. Sanctio.

(l) L. 2. §. 2. ff. de custod. reor.

De Senatusconsulto Siliano, & Statiliano, & aliis ad eandem rem Senatusconsultis.

Nunc a calumniatoribus, & ab iis, qui dolo accusant, ad eos transeamus, qui dolo refugiant accusare. In quos conditum est S. C. Silianum, nisi cum aliquibus scribamus Syllanum, qui meo iudicio falluntur; etenim refragantur nummi, & marmora Capitolina, atque crediderim, cognomen id fuisse Juniorum. (a) S. C. vero hujus tempus, & origo diu vel eruditioribus, imo, & ipsi Cujacio latuit, quem in eam cognitionem adduxit P. Faber, qui primus illud retulit ad Augusti ævum; Dolabella, & Siliano Coss.; etenim in lege *in cognitione ff. ad S. C. Silianum* assertur sententia S. C. Statiliani, vel Domitiani temporibus Augusti Tauro & Lepido Coss. A. U. C. DCCLXIII, quo prænitur quinquennium (*) ad accusandum hæredem extraneum, qui contra S. C. Silianum, hoc est ante quæstionem habitam de servis, testamentum aperuisset ejus, qui a propria familia diceretur occisus. (b) Cum autem hæc additio sit ad Silianum, apparet, Statilianum esse recentius: eoque Silianum anno saltem esse antiquius: quia anno ante Taurum, & Lepidum Statiliani auctores, consulatum gessere Dolabella, & Silanus, quibus Silianum adscribimus. Ex quo colligitur, utraque S. C. originem ab Augusti ævo traxisse, sub quo tam Lepidus, & Taurus, quam Dolabella, & Silanus fuere Consules. (c) Sed quo suspicer, aliquid anterioribus temporibus hac in re fuisse constitutum, præcipue in lege Cornelia de sicariis, urget lex 25. hujus tituli ff. qua traditur, ea lege fuisse cautum de præmio accusatoris servorum, qui ante quæstionem aufugerint, & eadem admitterint, ut quinque aureos acciperet etiam de publico, si ex bonis damnati desint

in singulos, quos convicerit servos. Unde quod lex Cornelia fortasse inchoaverat, S. C. hoc absolvit, pœna in hæredis negligentiam proposito. Si vero convicerit eos, qui aperto testamento manumissi reperiantur, iis in vincula coniectis, indeque causam dicere coactis, denos aureos in singulos ex damnati bonis auferet pro præmio, (d) de quo & alibi. Igitur ne vita dominorum pateret servorum insidiis: coguntur servi per hoc S. C. proprio periculo dominorum vitam præstare, ut sciant, se proprio capite expiari, quidquid adversi domino contigisset: atque ita minime audeant in eum aliquid mali consulere. Unde mortuo domino, qui a familia occisus diceretur, Senatus vetuit, testamenti tabulas aperiri, aut hæreditatem adiri, aut bonorum possessionem peti, aliudve quid ad causam testamenti pertinens agi; antequam haberetur publica quæstio de servis, qui sub eodem testamento, locove fuissent, & supplicium sumeretur tam de noxiis, quam de iis, qui dominum deseruissent, atque ope ferre neglexerint. (e) Ideo vero vetuit Senatus aperiri testamenti tabulas, ne crimen caderet in servos testamento manumissos; (f) itaque pœna sumenda de liberis hominibus esset veluti de servis, indeque libertatis dignitas turpitudine servilis supplicii macularetur. Verum Neronis tempore ad hoc S. C. accessit aliud, ipso Nerone, & Pifone Coss. (g) quo non modo prioris S. C. sententia confirmabatur, sed illud etiam adiciebatur, ut qui testamento manumissi sub eodem testamento mansissent inter servos, pœnas darent, (h) Quod S. C. & Neronianum dicitur, & Pifonianum, atque etiam Claudianum, quia Nero fuerat a Claudio adoptatus. (i) Ex eo autem S. C. omne dubium sublatum fuit, quod oriri poterat, si contra Silianum apertum fuisset testamentum, & rei apparuissent servi testamento manumissi, servorum ne, ad liberorum more puniendi essent? Nam Senatus C. Neronianum jussit, ut simul

(a) Dausq. in orthograph. hæc voc.

(*) Nisi parricidium argueretur, quo casu quæstio vicennium durat. L. 13. D. de S. C. Siliano.

(b) Cujac. lib. 4. cap. 14. obs.

(c) Cujac. observ. lib. 1. cap. 18.

(d) ead. loco §. 2.

(e) L. 25. in ff. de S. C. Siliano. & toto tit. ff. de C. cod. Paull. sent. lib. 3. tit. 5.

(f) Cujac. obs. lib. 18. cap. 6.

(g) Tacit. annal. 13. cap. 32. & ann. 14.

(h) Tacit. cod. ubi Lipsius.

(i) Cujac. parat. ff. hoc tit. ubi vide Chass. lit. C. cum

cum servis supplicium penderent : quod ante ambigebatur . Huic accessit aliud S. C. sub Trajano , ut de iis etiam quæstio haberetur , quos testator vivens manumiserat . (a) Hæres autem ne sui compendii causa familiæ facinus absconderet , si ultionem omittat , malitque suo sibi lucro retinere servos , quam supplicio amittere , contraque S. C. hæreditatem adeat ; ut indignus ab hæreditate , atque omni testamenti commodo submovetur , bona que sibi erepta in fisco transferuntur . Et si tabulas contra S. C. aperuerit , recitaverit , descripserit , vel hæres ipse , vel alius ; ex edicto Prætoris in eum centum aureorum iudicium datur . (b) Secus vero si ab alio , quam a familia testator occisus dicatur : tum enim hæreditatem adire minime prohibetur , & effectum habebit aditio , si postea mortem ulciscatur , alioquin effectu carebit , & hæreditas a fisco eripietur ex Aonisi sententia , quam probat Cujacius . (c) Occisorum autem nomine in reliquis veniunt omnes , qui aut ferro , aut laqueo , aut veneno , aut carmine magico , & quacunque alia nece perierint . (d) Mors tamen hausta veneno , vel alia ratione sine cæde furtim illata hoc S. C. non comprehenditur . Ideo autem ad supplicium servi deposcuntur , quod vel attulerint vim , vel auxilium ferre neglexerint : & omni culpa solvuntur , si ab ignoto sibi periculo dominum non exemerint ; tum enim crimen ab hærede in alios vindicabitur , dimissis servis , nisi venenum non clam , sed violenter fuerit infusum . (e) Nec solum servi sub testis manentes plectuntur ex S. C. sed etiam foris , puta qui dominum peregre abeuntem sequerentur , cum ille in itinere fuerit occisus , (f) & qui clamore de proximo exaudito ad vim prohiben-

dam non accurrebant : (g) item qui dominum sibi manus afferentem non impedierint , cum potuissent ; quævis non incidant in hoc S. C. cum violenti non fuerint ; tamen puniuntur . Illud insuper S. C. Neroniano cavebatur , ut viro , aut uxore necata , perinde de superstitis conjugis servis quæstio haberetur , ac si servi essent ipsius occisi . (h) Quod Marcellus produxit etiam ad loceri servos , ut marito occiso de iis etiam quæstio habeatur . (i) Non tenentur vero S. C. Silaniano servi necdum puberes , aut ætate confecti , vel surdi , muti , furiosi , vel qui tempore mortis clausi , aut in vinculis erant . (k) Qui vero servorum aliquem de occisi familia receperit , celaverit , protexerit , quo minus de illo supplicium sumeretur , tanquam sicarius punietur . (l) Servus etiam ab hærede venditus quæstioni subjicitur , reddito emtori precio . (m) At servus , qui domini cædem indicasset (ita enim cum Duareno legendum apud Ulpianum , non vindicasset ,) (*) aut arguisset , siquidem ultro profiluerit ad accusandum ; non modo quæstionem elaboret ; sed libertatis etiam præmium assequetur . (n) Ad eos , qui accusare refugiunt , etiam pertinet S. C. memoratum ab Ulpiano , (o) quo S. C. pro victo damnatur is , qui corruerit delatorem , adeo ut is accusationem omiserit ; exceptis causis sanguinis , sive capitis , in quibus reo propriæ vitæ sollicitudo condonatur . Et in causis fiscalibus Senatus censuit , (p) ut si neque delator , neque possessor iudicio adsint , postquam tribus edictis evocati fuerint ; delator amittat jus deferendi publicam causam , & fideiussores ejus teneantur ; possessoris vero jus integrum maneat , quale fuerat ante delationem . Porro Cotta ,

(a) L. 10. in fin. ff. de S. C. Silan. Duaren. ibi §. c. 2.

(b) Cujac. parat. ff. eod.

(c) l. 18. observ. cap. 6.

(d) L. 1. §. occisorum ff. ad S. C. Silan. & Paull. sent. l. 3. e. 5. ubi Cujacius §. occisus .

(e) L. 1. §. 19. ff. de S. C. Silan. l. cum fratrem C. de his qui ut ind.

(f) L. 1. §. cum dominus ff. h. t.

(g) L. 3. §. 2. & l. 1. §. 27. 28. ff. eod.

(h) Paull. sent. 3. tit. 5. & l. 1. §. si vir ff. de S. C. Silan.

(i) L. si vir ff. eod. Ant. Aug. lib. de l. ad hoc S. C.

(k) L. 1. §. 32. ff. hoc tit. l. 3. §. si quis in gravi & seq. ff. ad S. C. Silan. & l. si excipiuntur ff. eodem .

(l) L. si quis in gravi §. si quis quem ff. eod.

(m) L. S. C. ff. eod.

(*) Sive vindicasset , legas , sive indicasset , parum interesse videtur . Pro Florentina tamen , in qua est indicasset , stant Augustinus in Emend. L. 11. c. 19. Cujacius Obs. LXVIII. c. 22.

(n) L. 3. §. utrum ff. de S. C. Silan. Duaren. ibid. & l. 1. C. in quib. cas. serv. pro præm.

(o) L. 7. ff. de prægnat.

(p) L. 2. §. Senatus ff. de iure ffic.

& Messala Coss. prodit S. C. quo eadem observanda statuuntur, si servus ac si liber postuletur. (a) Item Senatus-censuit, (b) ut criminis abolitionem petente delatore, quod errasse se dicat; idem iudex de abolitionis iusta causa cognoscat, errorem condonaturus, & dolum, ut in causæ proditorem vindicaturus.

CAPUT CX.

De Lege Aquilia, & de ædium demolitione Senatusconsulto prohibita.

CUM leges evoluerimus, quibus delictorum damna coercentur, atterere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, sed vel culpa, vel casu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a bestiis, & quadrupede illatis cavebatur satis ex legibus XII tabul. quarum vim edicto, & jurisdictione sua Prætor etiam explicavit titulo: *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*. Quo referenda est lex ea, quæ aliquibus scriptoribus appellatur *Pesolania de cane*. Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, sive lege *Solonis*, quæ redacta fuit in leges XII. tabul. (c) Sanxerat enim Solon, ut canis, qui momorderat, catena vinctus, a domino noxæ dederetur, quod & libro superiori attigimus. De damnis autem vel ab hominibus, vel a bestiis culpa, & negligentia hominum acceptis, quamvis veteribus XII. tabul. legibus, & aliquibus forsitan aliis post eas latis caveretur: quia tempore tamen exolescerent, oportuit nova aliqua lege vim earum suscitare. Veteres enim leges desuetudine languescerent, novis revocantur ad usum, & viventium magistratum auctoritate in pristinas vires restituntur.

(a) *L. hos accusare 11. §. si Servus ff. de accusat. & inscrip.*

(b) *L. 15. ff. de iuro hsc.*

(c) *Cujac. ad sent. Paul. l. 1. tit. 19.*

(d) *Sæturn. 11. & 13.*

(*) Imo legis Aquiliæ iam meminerunt Q. Mucius Sævola in *L. 39. pr. & Brutus in L. 27. §. 22. D. ad leg. Aquil.* quorum uterque C. Aquilium Gallum ætate antecessit. Quare alii hanc legem tribuere malunt *L. Aquilio. Tribuno plebis. anno circiter 572.*

(e) *L. 1. ff. ad l. Aquil.*

(f) *L. 2. ff. ad l. Aquil.*

(**) Unde nata veteribus quæstio, an fues quodque sint in numero pecudum. Nam pasci eas quidam

Parent enim homines novis legibus facilius, ne spretis iis, contemnere videantur magistratum earum latorem: qui libenter persequitur violatores legum, ut honorem simul suum ulciscatur: unde Macrobius: (d) *Quæritur sæpe nova legis auctoritas exolefcente metu legis antiquioris, ut de ipsis legibus XII. tabul. factum est: quarum ubi contemni auctoritas cæpit, in aliorum latorem nomina transferre.* Hinc ait Plato, leges picturatum instar tempore obscuratas novis coloribus a novis potestatibus esse illuminandas. Qua ratione deductum est in legis Aquiliæ nomen, quidquid in veteribus de damno ab homine, vel per hominem dato contineretur. Auctor legis C. Aquilii Gallus Tribunus plebis is ne, qui formulam de dolo malo concepit, (*) an alius, non satis constat. Fuit igitur proprie lex ista plebiscitum, (e) quo post auctam plebis auctoritatem populus tenebatur universon. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite caveatur de occisis qualiterqualiter servis, aut animalibus, quæ gregatim pascuntur, (f) (**) ut actio detur adversuseum, qui damnum dederit injuria; quæ vox hic pro contumelia non accipitur: injurias enim eas lex Cornelia (***) ulciscitur: sed factum injuria dicitur pro non jure ab eo etiam, qui nocendi animum non habuerit, siquidem ratione utatur: nam furiosus, & infans, quorum ratio languet, Aquilia non tenentur. (g) Hinc si quis occiderit aggressorem, adversus quem se telo defendebat, & justæ defensionis modum excesserit, in Aquiliam non incidet: quia non injuria, sed jure illum occidit: nam jure naturæ recte vim in se imminentem quisque propulsat. (b) Cum quadrupe-

negabant, quia sus sine pastu ali possit faba, hordeo, glande, ut Varro & Columella tradunt. Eam quæstionem denuo proposuit Gerardus Feltmannus in tractatu de *inclusiono animalium*.

(***) Quomodo igitur differt damnnum ab injuria? Damnnum vel consideratur ut delictum verum, & tum differt ab injuria, quod hæc contumeliaz damnnum nocendi causa inferitur, vel consideratur ut quasi delictum, veluti quando quis ex imperitia nocet, & tunc injuria dolo a damno distat; damnnum enim culpa inferitur, & detrimentum continet, cum in injuria contumelia dolo illata vindicetur.

(g) *L. 5. §. injuriam. & l. q. ff. ad l. Aquil.*

(b) *L. scientiam 45. §. 4. ff. cod. & l. 4. & 5. §. l. eodem.*

dibus

dibus autem & servos congregat lex : quia servi sub dominio nostro pariter cadunt. Occiso autem servo, vel quadrupede damnum æstimatur, quanti eo anno servus, vel quadrupes plurimi fuerint, quantique nostra interfuit non periisse; (a) ilque annus retrorsum computatur ex tempore, quo quis est occisus : ut scilicet mortis tempus anni sit finis. Quamobrem si eo anno servus hæres institutus aliena culpa vitam amiserit, etiam hæreditatis commodum in æstimationis iudicium veniet. (b) Et si pisiori servo pollex præcisus fuerit, idemque intra annum præcisi pollicis occisus, in æstimationem deducetur, quanti prius esset, antequam pollicem, & artem amississet. (c) Actio autem, qua æstimatur quanti pluris, anno circumscribitur: actio vero ipsa, qua æstimatur damnum acceptum, est perpetua, utpote rei persecutoria. (d) Porro actio directa, sive civilis, ex ipsa lege descendens, ejusdemque apertis verbis comprehensa ipsi domino datur: utilis vero, quæ nascitur ex abdito sensu legis, & ab æquitate magistratus, etiam non domino permittitur. Quamobrem liber homo, qui dominum non habet in propria membra, læsus, nullam ex hac lege directam actionem nanciscitur, sed occiso eo, utilis actio ipsius hæredi accommodatur: qua consequatur quidquid sumtus factum fuerit in curando vulnere, & quidquid damni ejus cædis causa fuerit acceptum. (e) Eadem ratione fructuario corporis peremti, & creditori, & bonæ fidei possessori utilis actio conceditur.

(a) L. aut lex ff. eod. §. 2.

(b) L. inde Neratius ff. eod. in princ.

(c) d. l. inde Neratius §. 3.

(d) vide VVesemb. in parat. ff. eod. num. 5.

(e) L. 13. & 14. ff. eod. VVesemb. loco cit. n. 3.

(f) L. item Mela §. 10. ff. ad l. Aquil.

(*) Imp Justinianus in S. ult. J. de lege Aquil. ubi directam vocari actionem monet, si corpore quis damnum dederit, veluti si quis alienum servum de ponte in flumen dejecerit. & is suffocatus fuerit; utilem, si corpori quidem datum sit damnum sed non corpore: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame neceretur, aut jumentum tam vehementer egerit, ut rumperetur; in factum denique, si nec corpore, nec corpori & tamen damnum datum sit, veluti si quis intempestiva ductus misericordia servum alienum compeditum solverit, ut is autigeret, quarum ista actio verbis legum, illa interpretationi prudentum, hæc Prætoris providentiæ originem debere videtur.

(g) L. inde Neratius §. hanc actionem 8. ff. ad

(f) Addit Cujacius, (*) directam competere, si corpus corpori nocuerit: utilem si corpus causam damni, non damnum ipsum obtulerit: quæ plerumque actio in factum appellatur. Etsi vero actio hæc utpote rei persecutoria ad hæredes transeat, & successores; adversus hæredem tamen minime dabitur, nisi quatenus fuerit ex alieno damno locupletior. (g) Mutantur autem confidentes in simplum; inficientes, propter mendacii pœnam, in duplum. (h) Secundum caput Aquiliæ legis jamdiu interdicat. Eoque Cujacius (i) comprehensam fuisse putat quamlibet aliam rationem damni dati, non ob rem nostram læsam, sed ob commodum aliena opera nobis ademptum, veluti si quis nullo jure servitutis impositæ vicini luminibus contra formam veterum ædificiorum offecisset: quo nomine damnatus fuit a Theophilo Imp. ratore Petronas, ut refert Zonaras; (k) vel si quis imposito ædificio vicini aream inutilem reddidisset. Quod caput in desuetudinem abiit. (**) Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidissent servum, aut gregalem quadrupedem, sed eum, eamve aliquo modo læsissent, corporisve membrum aliquod ussissent, rupissent, fregissent, aut occidissent, vulnerassentve canem, & animal aliud, quod pecudum numero non est, sive gregatim non pascat, aliave ratione rem aliam animatam, aut inanimatam deterioretm reddidissent: ut ejus damni nomine teneantur, quanti res ea plurimi fuisset in triginta diebus proximis. (l) Hic enim actio annua, qua

leg. Aquil.

(h) L. contra 4. C. eod. l. 2. §. 1. ff. eod.

(i) Cujac. parat. ff. ad leg. Aquil.

(k) vide exempla apud Cujac. parat. C. eod.

(**) De hoc quoque capite frequens ab eruditiss. post Cujacium habitus est Senatus. Claudius Chiffletius egisse id de servo corrupto putabat, deinde exolevit, quia postea Prætor de servo corrupto singulare Edictum proposuerit, eoque semper duplum promiserit, cum reus ex lege Aquilia, non nisi inficiens in duplum condemnaretur. Contra legis Aquiliæ caput secundum de dejectis & effusis egisse contendit van Bynkershoek Observ. libr. 1. cap. 13. Sed & de servo corrupto & de dejectis vel effusis agi poterat ex legis Aquiliæ capite tertio, quo damnum datum in omnibus rebus, quæ anima caret vindicatur, quare præstat cum Ger. Noodt de Usufructu cap. 13. palam profiteri, ignorari vim capitis tertii legis Aquiliæ.

(l) L. si servus 27. ff. ad leg. Aquil. §. quinto.

per-

persequimur ex superiori capite id, quo res plurimi fuerit, contrahitur ad triginta dies: quia minus peccatum vulnerantis, & lædenti est, quam occidendi, minorque jactura esse solet occisi animalis, quod pecudum numero non sit. Ad damnum quoque pertinet Senatusconsultum Acilio Aviola, & Corollio Panfa Cofs. Adriani tempore, quo de ædium demolitione cavebatur, & dirui quid negociandi causa, distrabive, aut vendi, aut legari prohibebatur. (a) Non modo autem domus sed & villas dirui Senatus vetuit, ac venditionem irritavit, & emptorem ad duplum pretii fisco inferendum damnavit.

CAPUT CXL

De Lege Rhodia de Jactu.

Nunc progrediamur ad ea damna, quæ non ab homine, sed sorte, vel natura inferuntur: nempe quæ a mari eveniunt, cujus fallax est, incertaque fides. De talibus autem damnis judicia Rhodiis legibus in Romanas translatis exercebantur. Rhodiorum enim erat rei maritimæ tanta peritia, ut nauticus populus a Floro appellentur: ac propter usum, assiduosque casus, quos frequentia navigationis tulerunt, æquissimas, & prudentissimas rei navalis condidere leges. Quarum præstantiam cum alii veterum, tum præcipue Strabo celebravit. Et si autem Romani leges omnes conquiesierint non modo Atticas, sed & Græcorum aliorum, sicut & Pythagoræorum, qui erant in ea Italiæ ora, quæ Magna Græcia dicebatur; tamen Rhodias non acceperunt, nisi post usum rei maritimæ, quo non ante primum bellum Punicum vertere animum. Quamobrem traduxerunt ad se leges Rhodias, quæ mari tum dominabantur: assiduoque usu civitatem iis dederunt, judicia maritima ex auctoritate illarum agitant. (b) Unde in Servii, Ofilii, La-

beonis scriptis monumenta erant Rhodiarum legum, quarum adhuc vestigia in recentiorum Jurisconsultorum responsis observantur. Quanquam autem plus erant Romanis receptæ Rhodiæ leges, earum tamen sententias tantum retinemus, quæ merces naufragio jactas respiciebant. Atque ex rescripto Antonini, (c) quo de naufragorum bonis agitur, Rhodia lex a Cæsare in imperii societatem adsciscitur, imperio rerum ita tributo, ut orbis quidem terrarum regimen Imperator; maris vero dominium lex Rhodia obtineret. Quamobrem ex collectione Pselli, ut Gothofredus putat, seriem habemus, et si mutilam Imperatorum, qui Rhodiis legibus arbitrium (*) in re maritima traderunt. Quorum initium non a Tiberio, sed a Claudio, sub quo Cofs. ii fuere, qui collectione illa perhibentur, nempe Q. Aterius Antoninus, & D. Junius Silanus anno a Christo nato LIV. (d) Isque Imperator pluribus rem nauticam Senatusconsultis constituit, quorum duo ab Ulpiano referuntur, de quibus egimus supra ad legem Corneliam de sicariis. (e) Eos autem, qui ex afflictis, & miseris naufragorum fortunis quid inhumane rapuissent; fisco tantum pendere voluit Claudius, quanti e Prætoris edicto damnarentur. (f) Etenim etiam ex edicto Prætoris oritur actio adversus raptores naufragorum intra annum in quadruplum, post annum vero in simplum. (g) Et ut violentia procul arceatur a naufragiis, vetuit Senatus iis colligendis aut militem, aut privatum, aut libertum servumve Principis intervenire. (h) Leges itaque Rhodias utilitate diu ante commendatas, usuque inter Romanas leges investas Claudius primum convertit in assiduam, & necessariam jurisdictionem: deinde alii Principes eadem auctoritate sua comprehenderunt, quorum nomina in supra demonstrata collectione invenimus: nempe Vespasianus, sub quo S. C. ea de re, Lauro, & Agrippino Cofs. suffectis, ut Gothofredus au-

(a) L. 52. ff. de contrab. emt. concord. Cujac. obs. 5. cap. 26.

(b) Cicero pro lege Manilia.

(c) L. 2. ff. de rebus, sive l. de precatio ff. ad l. Rhodiam de jactu.

(*) Auctoritatem hanc, quæ vulgo legibus Rhodiis præmittitur, dubiæ auctoritatis esse, putat Illustr. van Bynkershoek ad legem 2. ff. de rebus p. 324.

qui ipsas leges Rhodias, quæ vulgo circumferuntur, vel solius stultitiæ nomine *rediveris* convincit cap. 8.

(d) P. Faber. *semestr. lib. 1. cap. 25.*

(e) L. 3. in ff. de incend. ruin. & naufrag.

(f) L. 3. ff. de incend. ruin. naufrag.

(g) L. 1. ff. eod.

(h) L. ne quid in sen. ff. de incend. ruin. & naufrag. cumat,

tumat, & Ulpus Trajanus, itemque Adrianus, sub quo S. C. ne milites, aut privati, aut servus, libertusve Principis naufragiis colligendis interveniret: ne pro auxilio, damnum potentia, & rapacitate sua naufragis adferret. Quibus tandem & Severi accessit auctoritas. Posset quis referre in leges Rhodias caput illud apud Ciceronum, quod tamen cum eruditioribus declamandi causa confictum putarim de more a Rhetoribus, nempe, *ut si qua rostrata navis, quæ est navis militaris, in portu deprehensa sit, publicetur.* (a) Ex omnibus autem Rhodiis legibus, hujus ad nos capituli integra sententia pervenit, quo continetur, ut si ventorum vi, aut imbribus tempestas cooriat, unde navis in periculo versetur, quo ut eximatur oporteat eam levare, atque jactura mercium exonerare: mercium projectarum domino damnatum illud a dominis mercium conservatarum pro rata omnium, ipsomet etiam nauta contribuentem, farciatur: siquidem per eam jacturam navis periculum tempestatis evaserit: nam si perierit, nullus collationi supererit locus; cum vel merces omnes demersæ sint, vel si quæ recipiantur, a sorte, aut a dominorum industria servatæ putentur. (b) In rationem autem contributionis venit etiam portio ipsarum mercium jactarum: ut earum dominus tanto minus a ceteris exigit, quanto pro rata jactarum oneratur mercium. (c) Quamobrem si duo singuli centum haberent in mercibus; Cajus jactarum mercium dominus ducentum; Cajus amissis mercibus auferet a singulis quinquaginta, & naufragio amittet altera centum: quoniam tantundem ille habebat in mercibus amissis, quantum illi duo in servatis. Unde sicuti portio Caji, quæ erat ducentum, superabat portionem singulorum, quæ erat centum: eadem proportionem post naufragium portio Caji; quæ est centum, superabit portionem singulorum, quæ est quinquaginta, ut tam ante, quam post naufragium, portio Caji dimidio su-

peret portionem singulorum. Contra si Cajus merces projecit, quæ valerent quinquaginta: unus autem, & alter servarint proprias cujusque centum æstimatas, Cajus damnum accipiet in decem; duo vero illi duplum quisque contribuent pro singulis, nempe viginti, ut qua proportione quinquaginta illa unius respondebant singulorum centenis: eadem ratione quadraginta ejusdem respondeant singulorum octogonis. In qua ratione subducenda veniunt etiam animalia, & servi a periculo liberati, & gemmæ servatæ, non quia navim onerent, sed quod aliena jactura salvæ fuerint. Homo tamen liber servatus in rationem contributionis non venit: cum nullo pretio vita liberi hominis expendatur. (d) Res autem, quarum nomine conferendum est, non quanti emtæ fuerint, sed quanti venire possint, æstimantur, (e) & si adspergine deteriores evaserint, quanto minoris ob id æstimantur, tanto minus in contributione præstabunt, ut si prius viginti putarentur, postea ob adsperginem decem valeant, dominus earum pro decem sit collaturus. (f) Nec solum contributio locum habebit, si merces e navi jactantur; sed etiam si una cum scapha, in qua depositæ fuerant, demergantur. (g) Nave autem perditâ, conservatæ cum mercibus scaphæ nulla ratio habebitur; quia naufragium factum est, (h) non jactura. Quamvis autem factio naufragio contributio cesset, si tamen ea navis, quæ jactura mercium servata erat, alio loco submersa fuerit, & merces per urinatores extrahantur: earum domini conferre debent ei, cujus bonorum jactu navis superius periculum evaserit: quia nisi ea mercium jactura navis levata esset, merces, quæ postea extrahuntur, e naufragio fortasse non superfuissent. (i) Si autem arbor, aut aliud instrumentum levandæ navis causa jactum fuerit a nauta; hujus quoque damnum, perinde ac jactarum mercium contributione omnium reficietur. (k) Ceterum si nullo periculo na-

(a) Cicero de invent.

(b) Lib. 55. Basilic. tit. 8. l. 1. ff. de l. Rhod. de jactu. Paull. lib. 2. sent. tit. 7. in fin.

(c) L. 2. §. portio 4. ff. de l. Rhod. de jactu.

(d) Cujac. ad l. 3. ff. de l. Rhod. de jactu. sive ad lib. 19. resp. Papin.

(e) L. 2. §. portio ff. eod.

(f) L. navis §. 4. cum autem 2. ff. eod.

(g) d. l. ff. eod.

(h) d. l. 4. eod. Paull. sent. 2. tit. 7.

(i) d. l. 4. §. sed si unus s. Cujac. ad Paull. sent. loco citato.

(k) L. amissa §. 5. in fin. ff. de leg. Rhod. de jactu. l. 3. ff. eod.

vem exoneraverit; frustra contributionem postulat: cum id tantum sit reddendum, cujus jacturæ beneficio, periculum navis effugerit. (a) Si vero navis a privatis redempta fuerit, omnes domino navis conferre debere, Servius, Otilius, Labeo tradiderunt. (b) Porro caput hoc legis Rhodice ad naves pertinet onerarias, ad comportandas merces comparatas, quæ plerumque capaces erant decem millium modiorum: non autem ad naves longas, seu triremes. (c) Ceterum si navis deterior facta fuerit: frustra contributio postulabitur. (d) Tandem judicium hoc ita instituetur, ut rerum amissarum domini ex locato agant cum magistro navis, ne restituat res conservatas, donec ex iis damnum reficiatur dominis rerum projectarum: unde navis magister ex conducto agat cum reliquis, quorum sunt salvæ merces, ut detrimentum proportione communicetur.

C A P U T C X I I .

De Lege Licinia.

Effugerat pene mihi tot inter lex Licinia, cujus leve mihi admodum vestigium reperitur apud Marcianum, (e) quam explicat Cujacius. (f) Ea lex cavet, ne communi dividendo actione uteretur is socius, qui partem rei communis alienavit, ut evitaret licitationem illius, proptereaque transfulerit partem suam in potentiorum, ut licitando ille vincat incusso potentiarum metu. Nam si eadem pars, nondum sublata communione, ad eum, qui alienaverat, redierit; non poterit ipse am-

plius duplicem, quam habebat actionem; adversus socium exercere; & si potentior ille post partem in se alienatam communi dividendo agat cum altero socio; repellatur (*) exceptione, quod alienata res sit *judicii mutandi causa*.

C A P U T C X I I I .

S. C. De Religione Sepulcrorum.

Finem imponamus operi materia funebri, quo res omnes humanæ committant, atque referamus S. C. de religione sepulcrorum, quo prohibebatur sepulcra in alium verti usum, quam condendi cadaveris illati, & venundari, aut permutari, ut in profana commercia concedant. (g) Tantique religio funerum est, ut etiam post fundos venditos priores domini, qui sepulcrum ibi habebant, jus ad eundem sepulcrorum retinerent, propter legem prædiorum venundandorum, qua cavebatur, ut ad sepulcra, quæ in fundis sunt, iter ejus aditus, ambitus funeris faciendi sit. (b)

Hactenus ex antiquissimis monumentis Romana exordia juris privati edita sunt. Quo minus autem, quicumque lector sapientis, abductus turba imperitorum, quidquam horum uti obsoletum tua cum fraude præterieris; cogitato, labentibus præstitutis, perennem tamen recti speciem ibi sculptam, exemplisque novis, ac similibus, communem, atque promiscuam, nunquam interituram, neque ullo non tempore mortalibus, profuturam ubicunque gentium, non libido, sed ratio dominetur.

(a) Cujac. lib. 19. respons. Papin. L. 3. ff. eod.

(b) L. 2. §. si navis ff. eod.

(c) Cujac. ibid.

(d) L. 2. §. 1. ff. de l. Rhod. de jact.

(e) L. ult. ff. de alien. jud. mut.

(f) L. 1. §. am. eriscund.

(*) Ille igitur ipso jure, hic ope exceptionis a judicio communi dividendo arcebitur, & in-

vitus etiam in poenam fraudis in communi rei manere cogetur L. 12. D. de alien. jud. mut. *caussa facta*, sine transpositione Ranchini intelligi posse, Noodtius & Schultingius ostendunt ad Tit. Pandect. de alienatione judicii mutandi *caussa facta*.

(g) L. 12. §. 1. ff. de relig. & sum. fun.

(h) L. utimur §. ff. de sepulchr. violat.

